This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Dette er en digital utgave av en bok som i generasjoner har vært oppbevart i bibliotekshyller før den omhyggelig ble skannet av Google som del av et prosjekt for å gjøre verdens bøker tilgjengelige på nettet.

Den har levd så lenge at opphavretten er utløpt, og boken kan legges ut på offentlig domene. En offentlig domene-bok er en bok som aldri har vært underlagt opphavsrett eller hvis juridiske opphavrettigheter har utløpt. Det kan variere fra land til land om en bok finnes på det offentlige domenet. Offentlig domene-bøker er vår port til fortiden, med et vell av historie, kultur og kunnskap som ofte er vanskelig å finne fram til.

Merker, notater og andre anmerkninger i margen som finnes i det originale eksemplaret, vises også i denne filen - en påminnelse om bokens lange ferd fra utgiver til bibiliotek, og til den ender hos deg.

Retningslinjer for bruk

Google er stolt over å kunne digitalisere offentlig domene-materiale sammen med biblioteker, og gjøre det bredt tilgjengelig. Offentlig domene-bøker tilhører offentligheten, og vi er simpelthen deres "oppsynsmenn". Dette arbeidet er imidlertid kostbart, så for å kunne opprettholde denne tjenesten, har vi tatt noen forholdsregler for å hindre misbruk av kommersielle aktører, inkludert innføring av tekniske restriksjoner på automatiske søk.

Vi ber deg også om følgende:

- Bruk bare filene til ikke-kommersielle formål
  Google Book Search er designet for bruk av enkeltpersoner, og vi ber deg om å bruke disse filene til personlige, ikke-kommersielle formål.
- Ikke bruk automatiske søk
  Ikke send automatiske søk av noe slag til Googles system. Ta kontakt med oss hvis du driver forskning innen maskinoversettelse, optisk tegngjenkjenning eller andre områder der tilgang til store mengder tekst kan være nyttig. Vi er positive til bruk av offentlig domene-materiale til slike formål, og kan være til hjelp.
- Behold henvisning
  Google-"vannmerket" som du finner i hver fil, er viktig for å informere brukere om dette prosjektet og hjelpe dem med å finne også annet materiale via Google Book Search. Vennligst ikke fjern.
- Hold deg innenfor loven
  Uansett hvordan du bruker materialet, husk at du er ansvarlig for at du opptrer innenfor loven. Du kan ikke trekke den slutningen at vår vurdering av en bok som tilhørende det offentlige domene for brukere i USA, impliserer at boken også er offentlig tilgjengelig for brukere i andre land. Det varierer fra land til land om boken fremdeles er underlagt opphavrett, og vi kan ikke gi veiledning knyttet til om en bestemt anvendelse av en bestemt bok, er tillatt. Trekk derfor ikke den slutningen at en bok som dukker opp på Google Book Search kan brukes på hvilken som helst måte, hvor som helst i verden. Erstatningsansvaret ved brudd på opphavsrettigheter kan bli ganske stort.

Om Google Book Search

Googles mål er å organisere informasjonen i verden og gjøre den universelt tilgjengelig og utnyttbar. Google Book Search hjelper leserne med å oppdage verdens bøker samtidig som vi hjelper forfattere og utgivere med å nå frem til nytt publikum. Du kan søke gjennom hele teksten i denne boken på `http://books.google.com/`

Stanford University Libraries
3 6105 115 507 498

STANFORD UNIVERSITY LIBRARY
1969

IFT

ING

HISTORISK TIDSSKRIFT

UDGIVET

AF

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING

ANDEN RÆKKE

SJETTE BIND

KRISTIANIA

TRYKT HOS GRØNDAHL & SØN

1888.

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES
STACK
JUL 11 1968
DL401
H63
v.10

INDHOLD.

Side

Nils Griis, dansk-norsk Envoyé i Haag.
Af Dr. Ludvig Daae 1

Italieneren Francesco Negris Reise i Norge 1664—1665.
Af Dr. Ludvig Daae 85

Atter om Throndhjems Domkirke.
Af N. Nicolaysen 159

Die Eintheilung der älteren Frostaþingslög.
Af Dr. Konrad Maurer 203

Om nordiske Stedsnavne i Normandie.
Af Dr. Gustav Storm 236

Om Indskriften i det saakaldte Thomas Angells Kapel i Throndhjems Domkirke.
Af Dr. A. Chr. Bang 252

Norges Udførsel af Trælast i ældre Tider. (Efterskrift. Med 1 Planche.)
Ved Toldinspectør L. J. Vogt 260

Om Hov og Stavkirker.
Af N. Nicolaysen 265

Noget om Biskop Mag. Jens Nilssøn og hans Skrifter. (Bemærkninger til Dr. Yngvar Nielsens Udgave af hans Visitatsbøger og Reiseoptegnelser.)
Af A. E. Eriksen 306

En Bemærkning om Jacob Ziegler.
Af Dr. Ludvig Daae 331

Om Betydningen af Herað og Heraðs-kirkja i de ældre Kristenretter.
Af A. Taranger 337

Side

Mere om Hov og Stavkirker.
Af N. Nicolaysen. 402

Smaastykke:
Om det i 1285 fra Island fundne „Nye Land". Dr. Gustav Storm 263

Alfabetisk Navneregister til Historisk Tidsskrift. 2. Række. Bind I—VI.
Af A. Kjær. 421

Den norske historiske Forening . . . . I—XXIX.

NILS GRIIS,

DANSK-NORSK ENVOYÉ I HAAG.

AF

Dr. LUDVIG DAAE.

Grisius, verae virtutis nobilitatisque vir.
(Sig. Havercamp til Hans Gram.)

Det er meget hyppigt Tilfældet, at man i den dansk-norske Literatur har lettere for at finde Oplysninger om forholdsvis lidet betydelige, navnlig geistlige og literære Personers Livsforhold og Virksomhed, end om dem, der i sin Samtid have indehavt de indflydelsesrigeste og anseligste Stillinger. Enhver Sagkyndig vil vide, at man uden stor Møie kan skaffe sig Kundskab om, hvo der til enhver Tid var Præst i dette eller hint Kald, Rektor ved denne eller hin Skole o. s. v., medens man tidt maa anstrenge sig mere for at erfare, i hvis Hænder den høieste politiske og civile Administration var betroet. Vi savne endog Navnelister over Collegiernes Præsidenter og Deputerede, Høiesterets Medlemmer, Overøvrigheder o. s. v.[1] Men i ingen Retning er man oftere i Forlegenhed, end hvor det gjælder Diplomatiets Historie. Vel

[1] Til den norske civile Embedsstands Historie har Chr. Lange gjort betydelige Samlinger, som bevares i Rigsarchivet og der ogsaa ere blevne fortsatte.

er der gjort en god Begyndelse gjennem Professor Holms, Geheimelegationsraad Vedels, Gigas's m. Fl.s Arbeider paa dette Felt, men udenfor de af disse Forfattere behandlede Emner ved man for det meste lidet eller intet.[1] Mænd, der ved Udlandets Hoffer og Regjeringer have repræsenteret Danmark-Norge, saavelsom ogsaa fremmede Magters Gesandter i Kjøbenhavn ere efterhaanden gaaede i næsten fuldstændig Forglemmelse, uagtet der mellem dem er mange, som have den utvivlsomste Adkomst til at kjendes og erindres. Men det skal paa den anden Side ogsaa villig indrømmes, at denne Del af Historien kræver Forudsætninger hos sine Dyrkere, der ikke altid ere lette at erhverve.

Denne Side af de gamle Tvillingrigers Historie maa ogsaa af gode Grunde i Regelen være danske Videnskabsmænd forbeholdt. Vistnok var det efter 1660 ingenlunde uhørt, at Nordmænd anvendtes i den udenlandske Tjeneste; man kan nævne Grüner, Stockfleth, Griis, Wedel-Jarlsberg, og det hændte endog to Gange, at Udenrigsministeriets Chefer var norske af Fødsel (Rosencrone og N. Rosenkrands), men dels var dette dog kun Undtagelser, dels forudsætte saadanne Studier Archivarbeider i en saa stor Udstrækning, at de vanskelig kunne drives for Alvor udenfor Kjøbenhavn og hyppig ogsaa gjøre Reiser til andre Hovedstæder nødvendige.

Jeg har i den følgende Afhandling forsøgt paa at fornye Erindringen om en af de ovenfor nævnte Nordmænd, Præstesønnen Nils Griis, i sin Tid en anseet Mand ude og hjemme. I denne Hensigt har jeg i Geheime-

---

[1] Et nyttigt Hjælpemiddel er det Festskrift (af F. C. Bruun), der udgaves 1870 i Kjøbenhavn „Til Erindring om det kgl. danske Udenrigsministeriums hundredaarige Bestaaen som selvstændigt Regjeringsdepartement.“

archivet gjennemseet hans samtlige Relationer fra Haag for Aarene 1718—1746 (et Snes Folianter) og ved Siden heraf adskillige andre utrykte Akter, derhos selvfølgelig al den mig tilgjængelige Literatur, hvori jeg formodede at kunne finde noget for mit Øiemed. Ikke desto mindre lader mit Forsøg uden Tvivl meget tilbage at ønske, thi jeg har under Udarbeidelsen efter min Tilbagekomst til Christiania haardt savnet Anledningen til fortsatte og dyberegaaende Archivstudier.

Det er mig imidlertid en kjær Pligt at takke mine Venner, de danske Archivembedsmænd C. F. Bricka og G. Kringelbach, for den værdifulde Bistand, som de med aldrig svigtende Redebonhed, Godhed og Forekommenhed have ydet mig.

I.

I Sigdal, en afsides, men smuk og behagelig Dal, der gjennemstrømmes af Simoa, en af Drammenselvens mange Bifloder, hvilken forener sig med Hovedfloden ved Aamot Jernbanestation i Nærheden af Modums Blaafarveverk, levede i den sidste Trediedel af det syttende Aarhundrede en Præst Nils Nilsen Griis. Han var bleven Student fra Christiania Skole 1662 og tilhørte en dengang især i Norges Hovedstad ret talrig, nu vistnok uddøet Familie,[1] der uden Tvivl alene havde Navnet tilfælles med de adelige Ætter af dette Navn, som man møder baade i Danmark og Norge i den senere Middelalder. Om Præsten, der i 1676 erhvervede Magistergraden,[2]

[1] Nogle Medlemmer af den omtales i Alf Colletts Bog „En gammel Christiania-Slægt“, Chra. 1883, passim.

[2] Han fik Tilladelse til at erhverve Graden fraværende, se H. Matzen, Kjøbenhavns Universitets Retshistorie, I, S. 50.

hvilket formodentlig snarere er et Bevis paa, at han levede i nogenlunde gode Kaar og altsaa kunde betale Sportlerne, end paa mere end almindelig Lærdom, er ikke meget at bemærke. Han roses for at have afskaffet en Gudstjeneste, som indtil hans Tid fandt Sted i Hovedkirken hver Julenat fra Kl. 2—4, og ved hvilken „mange grove Overtrædelser" skal have gaaet i Svang. Den 12te Februar 1704 døde han som Fader til mange Børn; han havde været to Gange gift.[1]

Den af Sønnerne, om hvem jeg her skal fortælle, var Faderens næstældste Søn af første Ægteskab med Boel Hansdatter († 1686) og var født paa Sigdals Præstegaard den 4de Juni 1672.[2] Hvor og af hvem han er bleven undervist, vides ikke, men den 7de Juni 1688 sees han og hans ældre Broder Thomas at være blevne extraordinært indskrevne som Studenter ved Kjøbenhavns Universitet efter privat Examen.[3] Grunden til, at de to

[1] Svendsens store haandskrevne Præstehistorie for det gamle Akershus eller Christiania Stift paa det norske Universitetsbibliothek. Her opregnes de mange Børn af første Ægteskab. Det er en aabenbar Feil hos Svendsen, naar han gjør Mag. Griis i Sigdal til en dansk Præstesøn fra Helsinge i Sjælland. Dette fremgaar tydelig nok, naar man undersøger vedkommende Helsinge-Præsts Personalia i Wibergs danske Præstehistorie.

[2] Han skriver nemlig selv til Gram: „4 Juin 1735, jour de ma naissance, après avoir passé mon grand climactèrique, entrant dans ma 64me année." (St. kgl. Bibl. Mscr. N. K. S. No. 2017^{d} 4to). Hos Svendsen angives hans Fødsel til 1673. En tredie Angivelse af Griis's Alder findes i Aarsb. fra Foren. til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring for 1883, S. 129.

[3] I Matrikelen (i Kbhvns. Univ. Archiv) læses: „7 Junii 1688, consensu Dnn. Proff. ad Academiam admissi sunt post examen privatum e privata Thomas Grisius et Nicolaus Grisius." Der tilføies „Casp. Barthol.", hvilket betyder, at Brødrene valgte denne Professor til Privatpræceptor.

unge Nordmænd ikke oppebiede den sædvanlige Examens- og Immatrikulationstid, var den, at deres Fader sagdes at ligge for Døden,[1] og de have da formodentlig ilet hjem til Norge, hvor imidlertid Faderen kom sig og, som vi have seet, levede endnu mange Aar derefter. Senere studerede begge Brødre[2] Theologi, og Thomas blev siden sin Faders Medhjælper og tilsidst hans Eftermand i Sigdals Sognekald; han skal have været Magister og døde 1722.

Men fra 1688 af ved jeg for en længere Aarrække Intet at fortælle om Nils Griis. Med temmelig Sikkerhed kan imidlertid sluttes, at han har studeret med stor Flid og ikke mindst dyrket Klassikerne, især de latinske, som han gjennem sit hele Liv stedse vedblev at elske, og at han derhos maa have fundet Anledning til at gjøre Udenlandsreiser og knytte fornemmere Bekjendtskaber, end dem, der almindelig faldt i Præstesønners Lod at stifte. Det ligger nær at slutte, at han enten har reist som Hovmester med unge Adelsmænd, eller at han har været Privatsekretær hos en eller anden Minister eller Diplomat. Den første, rigtignok meget tvivlsomme, Efterretning om ham, som vi møde, er den, at han „den 18de Juni 1700" skal være bleven „Legationssecretair til Ostende".[3] Der gaves imidlertid ingen dansk Legation i den nævnte By,

---

[1] Det maa nemlig nødvendigvis sigte til disse Brødre, naar det i H. Matzens Kjøbenhavns Universitets Retshistorie (1, S. 50) heder, at den 2den Juni 1688 „tillodes to Nordmænd, hvis Fader berettes at ligge for Døden, at maatte deponere privatim."

[2] At ogsaa Nils Griis begyndte som Theolog, hvilket allerede i og for sig maatte synes høist rimeligt, siges udtrykkelig i Lettres et mémoires du Baron de Pöllnitz, III. (5. ed. Francfort 1738, p. 240): „Elevé pour être ministre des autels" etc.

[3] Aarsberetning fra Foren. til Norske Fortidsmindesm. Bevaring for 1883, S. 129.

og der lader sig heller ikke paavise, at Griis er bleven ansat i dansk Tjeneste i det nævnte Aar. Er der derfor noget sandt i det Hele, da kan det i det høieste betyde, at han muligens har havt et privat Engagement som Korrespondent eller Sekretær i Ostende, en Gjætning, der maa staa ved sit Værd. Maaske er det kun en Forvexling med en Stilling, han senere indtog paa et andet Sted. Sikkert derimod er, at det var den et Par Aar senere udbrudte spanske Successionskrig, som bragte Griis til Nederlandene, og at han under denne Krig har vundet sine første Sporer som Diplomat.

II.

Haag, den nederlandske Republiks politiske Hovedstad, havde i det syttende og tildels endog det attende Aarhundrede ogsaa været et Brændpunkt for det europæiske Diplomati. „Med skaanselløs Offentlighed behandlede den nederlandske Forbundsregjering ikke alene sine egne Udvalgs Resolutioner, men ogsaa samtlige Gesandtskabers Meddelelser. Fremmede Magters Agenter fik i Haag bedre end andensteds Oplysninger om svævende Spørgsmaal. Hollændernes Dygtighed og Iver i diplomatiske Forretninger var stor, deres Gesandter vare vel underrettede, saaledes som i sin Tid de venetianske. Den europæiske Politiks System i den første Del af det attende Aarhundrede: alle Magters principielle Indblanding i alle Spørgsmaal, den uafladelige Bestræbelse for at udfinde fremtidige og fjerne Muligheder, den utrættelige Afveien af indbyrdes Magtforhold, den skuffende Leg med Forsvars- og Garanti-Forbund, hele denne lurende og opsigtvækkende Ligevægtspolitik havde i Haag tidlig udviklet

sig i fuld Blomst. Ved alle store Underhandlinger i det syttende Aarhundrede havde hollandske Statsmænd spillet en fremtrædende Rolle; over Haag kom under Wilhelm III. alle vigtige Aktstykker til det engelske Udenrigsministerium. Under den sidste Koalitionskrig havde denne Konge givet den hele politiske Forretningsførelse i Hollændernes Hænder, og der vare ogsaa Ryswikerfreden og September-Alliancen i 1701 blevne afsluttede." [1] Wilhelms Død i 1702 frembragte for det første ikke en saa stor Forandring i Nederlandenes politiske Stilling og Republikens Forhold til England, som under andre Omstændigheder vilde have indtraadt, thi de to Sømagter havde allerede grebet en bestemt og en fælles Politik i det store spanske Spørgsmaal, der foreløbig maatte trænge alle andre Hensyn tilbage.

Den dansk-norske Stat, i hvis Interesser Forholdet til Holland gjennem mange Menneskealdre havde spillet en fremtrædende Rolle, fik under den 1702 udbrudte Krig mere end sædvanligt at varetage i Nederlandene. For det første sendte Frederik IV. som bekjendt betydelige Stridskræfter til Krigsskuepladsen som „Auxiliairtropper" i engelsk-hollandsk Sold, og for det andet gjaldt det at beskytte de forenede Rigers Søhandel. Danmark-Norges Neutralitet i den store europæiske Krig skaffede nemlig ikke alene dets Skibsfart store Udsigter til Fordel,

[1] Carl v. Noorden, Europäische Geschichte im 18ten Jahrhundert, I, 1 (Düsseldorf 1870), S. 209—210. Det kan ogsaa mærkes, at Holland var de politiske Journalers Hjem. I Haag udkom „Mercure historique et politique", i Amsterdam „Lettres historiques", i Haag endvidere Schweizeren Lambertys indholdsrige Mémoires pour servir à l'histoire du XVIII. siècle, hvis Samler ikke uden Føie endog paa Titelbladet af sit Verk kunde anbringe den Bemærkning: „la Haye a toujours été comme le centre de tous ces négotiations."

men udsatte den samtidig ogsaa for meget store Farer paa Grund af det hensynsløse Kapervæsen, som dreves saavel fra fransk Side (især fra det gamle Røverrede Dünkirken), som fra engelsk og ikke mindst nederlandsk. Navnlig vare Kaperne fra Provindsen Zeeland berygtede. I 1704 klagedes over, at ikke mindre end 20 danske og norske Skibe vare optagne af Zeelænderne, som uden retslig Kjendelse solgte dem eller de fleste af dem som gode Priser, hvorfor Frederik IV. maatte gribe til det Middel at beslaglægge en stor hollandsk Ostindiefarer, som paa Tilbagereisen havde søgt Havn i Bergen, et Middel, som ogsaa viste sig ret virksomt.[1]

Som Danmark-Norges Gesandt i Haag fungerede dengang Etatsraad Hans Henrich v. Stöcken, som i 1699 var forflyttet fra London, hvor han før havde været Envoyé, aabenbart efter Datidens Forhold et Avancement.[2] Han roses af Samtiden for sin Klogskab.[3]

Under disse vanskelige Forhold fandt imidlertid Regjeringen at burde give Stöcken en overordentlig Medhjælper, og her dukker da den nu 32 Aar gamle Nord-

---

[1] Andr. Hoyer, K. Friederich des IV.s glorwürdigstes Leben, I, S. 97. Af et Brev i Geh.-Arch. („D. K. Hist.“ 228, 67) sees, at Stöcken i Juli 1704 alvorlig havde ladet Generalstaterne høre, hvorledes han i hele tre Aar forgjæves havde arbeidet paa at skaffe danske Undersaatter Opreisning for de hollandske Kaperier, og at Kongen af Danmark kun paa bestemte Betingelser vilde frigive Ostindiefareren. I samme Aar („D. K. Hist.“ 228, 41) havde Sverige foreslaaet for Danmark, at de nordiske Magter i Forening skulde optræde mod Hollændernes Overgreb.

[2] Stöcken var født 10de Mai 1666 og Søn af den 1681 adlede Geheimeraad, Rentemester og Generalkrigskommissær Henrich v. Stöcken (f. 3die Mai 1635, død 20de Juni 1681).

[3] A. Hoyer, Fr. IV.s glorw. Leben, I, S. 150—151: „Der kluge Minister v. Stöcken i Holland, auf welchen die Seemächte die grösste Reflexion gemacht hatten.“

mand Nils Griis frem af sin hidtil saagodtsom ukjendte Fortid. Den 26de Februar 1704 udnævnes nemlig „Nicolas“ Griis til „Legationssecretair in Holland“, idet dog Gagen (vistnok 300 Rdl.) skal udbetales ham ogsaa for hele Aaret 1703.[1] Han kaldes i Udnævnelsen „unser lieber getreuer“ (= „os elskelig“), en Titel, der pleier at forudsætte, at Vedkommende allerede tilforn har været i en offentlig Stilling, men det er som sagt ikke lykkedes at finde noget sikkert Vidnesbyrd om nogen saadan.

Det var imidlertid ikke Meningen, at Griis skulde leve i Haag som Ministerens personlige Medhjælper. Han fik strax fra Begyndelsen af en selvstændigere Stilling i Brüssel, hvor der, navnlig under Krigen, var Brug for en stadig tilstedeværende Diplomat.

Allerede under Christian den andens Landflygtighed, Grevefeiden og Christian den tredies Ufred med Keiseren havde Danmark og Norge havt nok at bestille med den dengang saakaldte „burgundiske“ Regjering. En særlig Styrelse for de spanske Nederlande havde ogsaa siden stadig havt sit Sæde i Brüssel, efter Omstændighederne udrustet med større eller mindre Selvstændighed. I den sidste Tid før 1700 havde Statholderskabet og Forsædet i hin Regjering været overdraget til Kurfyrsten af Bayern, Max Emanuel, den samme, hvis nys afdøde Søn havde havt en vis Udsigt til at arve hele det spanske Monarki. Thronskiftet i Madrid bragte i Virkeligheden Magten i disse Egne fuldstændig over i Ludvig den fjortendes Hænder, og dennes Sønnesøn Philip havde ogsaa, inden han forlod Frankrige for at tiltræde den farlige Arv efter sin spanske Frænde, overdraget Bedstefaderen en Overledelse af sine belgiske Besiddelser, ja Rygtet fortalte endog, at de

[1] I Geh.-Arch. mellem „Patenter“.

skulde formelig afstaaes til Frankrige. Max Emanuel, der havde forladt Bayern og levede i Brüssel, vaklede som bekjendt en Tid mellem det østerrigske Parti (Keiser Leopold var hans Svigerfader) og det franske, men bestemte sig til sin Ulykke for det sidste. Medens han foreløbig drog til Bayern igjen, overtog Marquis Bedmar som Vicestatholder eller Guvernør Ledelsen af de belgiske Affærer, indtil Kurfyrsten efter Østerrigernes og Englændernes glimrende Seir ved Höchstädt (13de August 1704) atter som Flygtning vendte tilbage til Brüssel.

„Secretair“ eller „Secretair-Resident“ Griis ansattes altsaa i Brüssel, dog under Overtilsyn af v. Stöcken i Haag. Hans Afløнning her bestemtes til 1000 Rdl., men for at tilveiebringe denne i og for sig ikke store Sum greb man til en overordentlig Foranstaltning, nemlig at paalægge alle i Danmark og Norge hjemmehørende eller befragtede Skibe, der seilede paa Frankrige, Spanien, England, Portugal og Holland, en Afgift af 3 Skill. pr. Læst.[1] I Slutningen af 1704 (16de Novbr.) tilstodes der Griis en Permission paa to Maaneder for at reise hjem, dog under Forbehold af Stöckens Samtykke. Sandsynligvis har det været den gamle Præst Griis's samme Aar indtrufne Død i Sigdal, der har kaldt hans Søn tilbage i Besøg. Muligvis har Griis nu været i Norge, maaske for sidste Gang i sit Liv. Hvad man forøvrigt hører om ham, angaar Reklamationer af danske og norske Skibe, optagne især i Ostende, altsaa af fransk-belgiske Kapere. Krigsbegivenhederne medførte imidlertid snart store Forandringer i Belgien, thi Slaget ved Ramillies (23de Mai 1706) gjorde i det væsentlige Ende paa Frankriges Ind-

---

[1] L. Fogtmanns Samling af kgl. Reskripter o. s. v. for Danmark og Norge, III, S. 327—328.

flydelse i hint Land. De allierede Englændere og Hollændere sloge paa denne Dag Marschal Villeroi og Kurfyrst Max Emanuel saa afgjørende, at Brabant og en stor Del af Flandern faldt i Seierherrernes Hænder, og Kurfyrstens Regjering i Brüssel var dermed sprængt. England og Holland anerkjendte vistnok den østerrigske Prætendent til det spanske Monarki, Carl (III) som Belgiens lovlige Herre, men uden derfor at ville overlade ham Styrelsen af Landet før ved den endelige Fred. I Virkeligheden blev det især Hollænderne, som kom til at raade for dette, dog med Bibehold af en af dem afhængig Regjeringskommission af indfødte Belgiere.[1] Griis havde selvfølgelig strax efter Slaget forespurgt sig hos sin Regjering om, hvorledes han herefter skulde forholde sig under de nye Forhold; han formodede dengang endnu, „at Erkehertug Carl vilde indrette et nyt Gouvernement", og den 21de Juni 1706 fik han til Svar, at han skulde forblive paa sin Post og vende sig til de „høie Allieredes Gouvernement". I November s. A. fik han et formeligt Kreditiv til denne. Man erfarer i den følgende Tid i Regjeringens Breve til Griis forskjellige Uheld, som timedes vor Søfart: General Caspar Herman Hausmanns Skib var saaledes i 1707 optaget af Dünkirkerne, et Skib, tilhørende Lorentz Hansen af Throndhjem, arresteret, i 1710 klager Borgermester Fasting i Bergen i sin Svoger (den senere store Fallent) Kammerraad Christopher Mohrsens Navn over, at et denne tilhørende Skib er taget i Barcelona, og senere over, at to andre, ligeledes Mohrsen tilhørende Skibe vare opbragte i Ostende.[2] I samme Aar

[1] Carl v. Noorden, Europ. Gesch. I, 2, S. 337—354.

[2] Maaske have disse gjentagne store Uheld havt en Hovedandel i Mohrsens store Kassemangel som Stiftamtskriver i Bergen. I denne Egenskab overbevistes han nemlig 1711 om en

paalægges der ogsaa Griis at interessere sig for, at Hertugen af Holstein-Rehtwisch maatte blive Guvernør i Luxemburg.[1]

Det sidste Brev om de Mohrsenske Skibe synes at vise, at Griis's Virksomhed ikke har havt Held med sig, og han fik derfor en drøi Reprimande, hvori det endog heder, at man nu i flere Aar ikke har modtaget en eneste Relation fra hans Haand. Kort efter fik han endog (21de Novbr. 1710) en formelig Rappel og det i lidet naadige Udtryk, idet der gaves ham Befaling til strax at anmelde sin Afreise hos Interimsregjeringen i Brüssel og derpaa ufortøvet, medbringende alle sine Papirer, at indfinde sig i Kjøbenhavn. Samtidig udgik Befaling (20de Novbr. 1710) til, at den ovennævnte Afgift paa danske og norske Skibe til den Brüsselske Residents Løn skulde ophøre, men i 1715 blev ved Reskr. af 12te April dette Paalæg gjenoptaget og nu bestemt til danske og norske Sømænds Udfrielse af algiersk Fangenskab.

I Kjøbenhavn har Griis imidlertid aabenbart forstaaet at retfærdiggjøre sig, thi efter nogen Tids Forløb blev han atter sendt tilbage til Brüssel i sin forrige Egenskab som „Secretair-Resident". Naar dette er skeet, kan

Deficit af mere end 100,000 Rdl. og maatte derfor tilbringe 13 Aar paa Akershus Fæstning. L. Daae, det gl. Christiania, S. 200.

[1] Den 25de Septbr. 1705 skrives fra Frederiksborg til Griis i Brüssel (Geh. Registr. i Geh.-Arch.): „dass er bey vermuthendem Sterbfalle der Gräfin v. Duros, nomine des Barons v. Wedel als deren Mit-Erbens ihre Verlassenschaft zu versiegeln, auch falls gen. Gräfin bei ihren Lebzeiten von ihren Effecten ihme etwas in Verwahrung geben würde, solche zu sich zu nehmen." Denne Wedel er „uns. Brigadier und lieber getreuer Baron Erhard v. Wedel", om hvem se f. Ex. B. Moes Tidsskrift for den norske Personalhistorie, II, S. 195.

neppe paavises, men i Marts 1711 sees Gesandten i Paris, den som tydsk Forfatter bekjendte Wernicke, at have faaet Brev fra „Mr. Gries de Bruxelles“.[1] Han forblev i sin Post indtil 1713, da han den 21de April d. A. vendte tilbage til Kjøbenhavn, aabenbart i Anledning af, at de forskjellige under 11te samme Maaned i Utrecht afsluttede Fredstraktater havde gjort en overordentlig dansk Diplomat i Brüssel overflødig. Dagen for hans Tilbagekomst sees af Statsregnskabernes Hovedbog, hvoraf man ogsaa erfarer, at hans Gage just ikke er bleven ham betalt paa den ordentligste Maade. Den 2den Mai s. A. bestemtes endelig, at han for Tidsrummet 1ste Januar 1711 til 21de April 1713, „da han fra Brüssel til Kjøbenhavn er indkommen“, skal erholde udbetalt sit Tilgodehavende, 2,304 Rdl.

III.

Ved Griis's Tilbagekomst til Danmark i 1713 opstaar atter et Hul i hans Levnetshistorie, som kun utilfredsstillende kan udfyldes, heldigvis dog det sidste. Saa meget er vist, at han i de nærmestfølgende Aar ikke havde nogen offentlig Ansættelse. Vi møde ham imidlertid i Paris og det paa en Maade, der faar en særegen Interesse derved, at Efterretningen hentes fra Holbergs Selvbiografi og røber et personligt Bekjendtskab mellem denne og Griis.

Under sin næstsidste Udenlandsreise kom Holberg, idet han drog tilbage fra Italien 1716, atter til Paris, hvor der opstod en Tvist i en Forretningssag mellem ham

[1] Wernickes interessante Brevsamling i Geh.-Arch., der har været Gjenstand for Opmærksomhed af tydske Literaturhistorikere.

og en Franskmand. De uenige Parter enedes om at tage Nils Griis til Voldgiftsmand, og han afgjorde Sagen til Holbergs Fordel.[1] Man kunde heraf maaske slutte, at Griis har staaet i nær Forbindelse med den danske Gesandt i Paris, fremdeles Wernicke,[2] maaske boet hos ham eller lignende, siden ogsaa Franskmanden respekterede ham og underkastede sig hans Afgjorelse. Omtrent ved samme Tid var det vistnok, at Griis i en Samtale med en fransk Geistlig gjorde en vittig Bemærkning, som ogsaa Holberg har opbevaret. Franskmanden vilde nemlig udfordre ham til en religiøs Disputats, men Griis svarede, at det var unødvendigt, da de jo vare af en og samme Religion. Da den anden saa spurgte om de Danskes Troesbekjendelse, sagde Griis: „De Danske tro, at Paven ikke sørger ilde for sig og sit Skatkammer, naar han med saa stor Nidkjærhed haandhæver den romerske Stols Myndighed og Hellighed, og det samme tror nok det romerske Konsistorialkollegium selv.“ Den franske Geistlige taug da stille, medens de Tilstedeværende brast i Latter.[3] Hvad jeg her har gjengivet, er dog det eneste, som med Vished vides om Holbergs Forhold til Griis. Man ser, at Holberg har havt stor Agtelse for denne sin Samtidige og norske Landsmand, men der er dog intet, der med Sikkerhed lader slutte til det nærmere Venskab mellem

---

[1] L. Holbergii Opuscula quaedam Latina, Lips. 1737, I, p. 117. Besynderlig nok er i Oversættelsen af 1745, til hvilken endog studerede Forfattere ofte holde sig i Originalens Sted, i Stedet for Griis's Navn sat „en tilfelles Ven“, og saa er ogsaa Tilfældet i den sidste Overs. af 1754 (p. 143) og den hollandske af 1765 (S. 119).

[2] Om dennes Forhold i den nærmestfølgende Tid har man et Par Notitser i „Danskes Reiseiagttagelser“, et Fjerdingaarsskrift, udgivet af Jacob Neumann, II (Kbh. 1799), S. 51 flg.

[3] L. Holbergii Opusc. I, p. 65.

dem, som af en Forfatter har været omtalt eller antaget, og selv om man ikke senere havde faaet Vished for, at det var Grev Christian Rantzau, til hvem Holberg har stilet sine selvbiografiske Breve, vilde det være en urimelig Antagelse, at den unævnte *vir perillustris* skulde have været Griis.[1] Bekjendtskabet kan dog ellers gjerne tænkes stiftet ved Holbergs første Udenlandsreise.

Den ovenfor omtalte H. H. v. Stöcken, Griis's fordums Foresatte, var imidlertid død i sin Stilling som Envoyé i Haag den 2den Novbr. 1709.[2] Han efterfulgtes af en Slægtning, der ligeledes hed Hans (Johan) Henr. v. Stöcken. Denne yngre Stöcken (dengang Hofjunker) var i 1705, som det synes i August, bleven udnævnt til Legationssekretær „ved de udenlandske Hoffer“ og anbragt hos sin Frænde i Haag, da dennes egentlige Sekretær, Griis, jo var sendt til Brüssel; han findes allerede opført i Haag paa Gagelisterne for 1706. Da den ældre Stöcken var død, havde Kongen resolveret (20de Januar 1710), at Legationssekretæren mod et Tillæg til Gagen (300 Rdl.) af 400 Rdl. i „Traktementspenge“ skulde indtil videre forestaa Legationen. I Efteraaret samme Aar

---

[1] „Griis, en Ven af Holberg og sædvanligen anseet for den *vir perillustris*, til hvem Holberg har stilet sin Autobiografi.“ J. Møller, Mnemosyne, I, S. 387. Mærkes kan det ogsaa, at Holberg paa sin sidste Udenlandsreise, skjønt han opholdt sig en Tid i Amsterdam, ikke synes at have besøgt Haag, hvor Griis da levede.

[2] Den altid vel underrettede Lamberty gjør i Anledning af hans Død følgende Bemærkninger (Mémoires pour servir à l'histoire du XVIII. siécle, V, p. 433—434): „On regretta ce Baron-là, qui, à l'exception des affaires de son Ministère avoit beaucoup de probité et bien de l'habileté. Tout le defaut, que des gens avoient trouvé en lui, c'étoit l'entêtement de plusieurs autres ministres, de faire consister l'habilété dans une taciturnité ridicule sur la moindre minutie.“

ankom saa den nye Envoyé J. H. Ahlefeldt, som fremlagde sit Kreditiv den 13de Oktober.[1] Fremdeles var Forholdet mellem Danmark og Nederlandene noget spændt paa Grund af Kaperierne, der atter forekom ikke sjelden, og Sagerne bleve end vanskeligere, efterat Frederik IV. havde paaført Sverige Krig.[2] I September 1712 skriver den saxiske Gesandt i Kjøbenhavn, Baron Manteuffel, til sin Herre, Kong August i Dresden, „at han havde tilraadet Kongen af Danmark ikke at bryde med Holland"; 24 hollandske Skibe vare da arresterede af de Danske.[3] I 1714 tog Ahlefeldt Afsked fra sin Post som Envoyé, og nu blev under 18de Januar s. A. Legationssekretær Stöcken udnævnt til hans Eftermand, dog kun med Residents Rang og 3000 Daler om Aaret, idet han samtidig udnævntes til Justitsraad,[4] den sædvanlige Rang for Residenter.

Den yngre Stöcken var som Resident ikke yndet i Holland og blev heller ikke gammel i sin Stilling som selvstændig Diplomat. Allerede 1717 blev han rappelleret. Hertil var Foranledningen følgende: Han havde i April s. A. anmeldt, at han stod i Begreb med at ægte en hollandsk Dame, Mad. de Botzelaer. I Anledning heraf fik han fra den daværende Udenrigsminister, Geheimeraad Sehested, der allerede siden 1700 havde forestaaet det tydske Kancelli, hvorfra som bekjendt dengang de

[1] Lamberty, Mémoires, VI, p. 317.

[2] Et Tilfælde fra 1712, da svenske Skibe havde optaget et Skib fra Bergen og ført Skipperen til Texel o. s. v., findes omtalt hos Lamberty, l. c. VII, p. 617.

[3] Samlingen „Danske Kongers Historie" i Geheime-Archivet, No. 341, 96.

[4] Om nogle Omstændigheder ved hans Embedstiltrædelse se Lamberty, VIII, p. 714.

diplomatiske Forretninger bestyredes, en meget bestemt Skrivelse af 27de April, der gik ud paa, at Kongen ikke syntes om, at hans Gesandter knyttede saa faste Baand i de fremmede Lande, hvori de vare ansatte, og at man maatte henstille til ham at hæve sin Forlovelse.[1] Hertil svarede Stöcken, at det nu var for sent, da Forbindelsen var offentliggjort og Bryllupsdagen bestemt. Han tilføiede, at hans Forlovede var en Dame af „qualité", og at hun havde en Broder i det hollandske Admiralitet. Han vilde derved, skal han have skrevet, faa Adgang til at erfare hollandske Statshemmelighder og kunde derved gavne Kongen. Over dette Svar blev Frederik IV. forbitret og besluttede, at Stöcken skulde afskediges.

Efter Statsminister Ditlev Vibes Forslag bestemte Kongen en Hr. Jonge til hans Eftermand, men denne undslog sig for at modtage Embedet. Nu kom Raden til Nils Griis, som paa denne Tid, uvist under hvilke Vilkaar, igjen befandt sig i Kjøbenhavn.[2] Griis udnævntes da til Resident i Haag den 13de November 1717 og fik samtidig Rangen som Justitsraad. I det Kreditiv, som medgaves ham til Generalstaterne, motiveres hans Udnævnelse dermed, at „han sig alt forhen udi mange Aar som vores Legations-Secretaire udi den Haag, saavel som vores Secretaire Resident udi Brüssel haver opholdet og i saa Maader

[1] „S. M. ne voit pas volontiers, que ses ministres prennent ces fortes engagements au lieu, ou ils ont ordres de vaquer à ces affaires, et c'est pour cela, qui je dois vous conseiller de redresser, s'il est possible, le pas, que vous venez de faire et de rompre entièrement le dit engagement". (Geh.-Registratur i Geh.-Archivet).

[2] I Danske Samlinger (III, S. 31) findes Griis nævnt i et Brev fra 1716, uden at jeg dog forstaar Sammenhængen hermed. Brevskriveren er den af Theaterhistorien bekjendte Montaigu.

formodentlig den Ære haver Eders Høy og Mogenheder[1] nogenledes bekjendt at være." Til sin Equipage fik han en Sum af 500 Rdl. i Kroner og som aarlig „Gage og Appointement" 3000 Rdl., der skulde løbe fra den Dag, han tiltraadte Reisen til Holland. Den 27de November 1717 forlod han Kjøbenhavn,[2] og den 1ste Januar 1718 melder den fratrædende Resident Stöcken til Kongen, at Justitsraad Griis igaar er ankommen til Haag og har forevist ham Hs. Majestæts naadigste Reskripter, hvorfor alt skal blive ham overleveret. Afleveringen af Embedet foregik, og Stöcken reiste hjem. Hans Afsked med Hollænderne var ikke venlig, da han endnu i sidste Øieblik havde tirret dem ved en Note, hvori der forekom stødende Udtryk, men man gav ham dog „les lettres récrédentiales usitées". Desto mere Pris synes man lige fra første Stund af at have sat paa Griis. Det fortælles, at han var kjendt fra før af i Haag som „Secrêtaire de commission" (noget, hvorom det dog ikke har lykkedes mig at finde nærmere Oplysning), og Lamberty bemærker allerede i Anledning af hans Tiltrædelse, at han udmærkede sig ved en stor Klogskab og Evne til at rette sig efter Omstændighederne og en usædvanlig Viden.[3] Stöcken havde klaget over, at den Generalstaternes Komite, med hvilken han havde at gjøre, pleiede at blive staaende

---

[1] „Hoogmogende" var den officielle Titel for Generalstaterne (les hautes puissantes), de enkelte Provindsers Deputerede vare „Edelgrootmogende".

[2] Geh.-Registr. og Extrakt-Protokollen i det kgl. Konseil i Geh.-Archivet.

[3] „Mr. Greis (saaledes udtaltes og skreves hans Navn gjerne i Holland) étoit doué d'une grande sagesse, d'un esprit accomodant, d'un savoir distingué et d'une conduite si reglée et clairvoiante, qu'on l'avoit emploié dans des negotiations ailleurs." (Mémoires etc. XI, p. 3).

under sine Forhandlinger med ham og derved tvang ham til at gjøre det samme, og Griis havde Ordre hjemmefra til ikke at indlade sig paa at forhandle, medmindre man tog Sæde, en Opmærksomhed, som Kongen forlangte for sin Gesandt. Mod den nye Resident gjordes der ingen Vanskeligheder i denne Henseende.[1]

Om Stöckens senere Skjæbne kan fortælles, at han efter nogle Aars Forløb (18de Marts 1721) udnævntes til Landfoged i Oldenburg, i hvilken Stilling man sidste Gang finder ham opført i Statskalenderen for 1751. Den 6te Juni 1732 var han bleven udnævnt til Etatsraad.

IV.

Nils Griis beklædte Gesandtskabsposten i Haag i 28 Aar (1718—1746), altsaa gjennem den allerstørste Del af den Periode, der ligger mellem Successionskrigens Ophør og det oraniske Statholderskabs Gjenoprettelse 1747. Men da den norske Præstesøn overtog den Stilling, som før ham havde været indtaget af Adelsmænd som Marcus Gjøe og Ahlefeldt,[2] var den nederlandske Republik ikke mere, hvad den i fordums Dage havde været. Dens Glandstid var for bestandig borte. Holland var omtrent samtidig med Sverige bleven en Stormagt, og paa samme Tid som dette vort Broderrige udgik det igjen af Stor-

[1] Alle disse Enkeltheder ere hentede fra Lamberty l. c. Han har her modtaget sine Oplysninger fra Griis selv. Den omtalte Jonge, hvem Gesandtskabsposten fra først af var tiltænkt, skal efter en Antegnelse af Carl Deichman (Mscr. No. 396 Fol. paa Univ.-Bibl. i Christiania) have været „Etatsraad" Jonge.

[2] Om Datidens danske Ministre i Udlandet i Almindelighed kan henvises til P. Vedels Bemærkninger i Dansk hist. Tidsskrift, 4. R. IV, S. 537 flg.

magternes Række. Grunden hertil er for begge Staters Vedkommende omtrent den samme: dengang de hævede sig, vare andre større og i Længden derfor mægtigere Lande dels endnu ikke fremtraadte paa den store Skueplads, saasom Rusland og Brandenburg-Preussen, dels vare deres Kræfter midlertidig bundne, saaledes som Tilfældet havde været med England. Holland, „Stormagten uden Land“, havde endnu spillet en Rolle under den store spanske Krig, men det høstede kun ringe Frugter af sine store Anstrengelser under denne, og det kom herefter aldrig mere til at gribe ind i det øvrige Europas Skjæbne. Det var henvist til under den stedse mere tiltagende og for hver Dag farligere Konkurrence med andre Nationer at bringe saa meget som muligt ud af sin Handel og Skibsfart, og dets Politik kunde alene blive en strengt fredelig. Dets Diplomati tabte selvfølgelig sin hidtil havte europæiske Betydning, de store europæiske Fredstraktater, som tidligere vare blevne afsluttede paa Republikens Grund, saaledes som i Breda, Nimwegen, Ryswik og Utrecht, dateredes ikke mere fra hollandske Stæder. Betydelige Statsmænd havde dog Republiken endnu ved denne Tid i sin Tjeneste i Frants Fagel og Slingelandt.

Danmark stod dog fremdeles i mange Berøringer og havde derhos endnu meget uopgjort Mellemværende med Nederlandene, saa at der for de danske Gesandter var nok at gjøre. Der var derfor ogsaa sørget for, at Residenten, der jo i Regelen maatte være i Haag, havde nogen Bistand gjennem underordnede Agenter i Amsterdam. En saadan var Kommerceraad Frederik Arentz, „H. Maj.s Commissair i Amsterdam“, hvis Død Griis indberetter 1719. Hans Eftermand synes at have været Peter Treschow (født i Stege paa Møn 1728) og Broder saavel af Christiania-Patricieren Gerhard Treschow som ogsaa af Jern-

verkseier Herman Treschow, de i 1812 nobiliterede Treschowers Stamfader.[1] 1731 var en Sr. Balde dansk Agent, og fra 1735 opføres hans Enke (ↄ: Firma) i mange Aar i Statskalenderen som „Königliche Agentin“.

Hollands og Danmark-Norges Interesser havde, som vi have seet, lige siden Aarhundredets Begyndelse været i Strid med Hensyn til Søfartens Frihed. Men hertil var ogsaa kommet et ubehageligt Gjældsforhold. Hollænderne skyldte Frederik den fjerde Penge. De Tropper, som Kongen havde udleiet i deres og Englands Sold, vare vedblevne at staa i Vaaben mod Frankrige ogsaa efter Danmarks Fredsbrud med Sverige. Men kort efter denne Begivenhed indtraadte det følgerige Omslag i England, da Toryerne kom til Magten, hvilket medførte en Slappelse i Krigen mod Ludvig den fjortende. Marlborough kaldtes tilbage 1711, og den nye engelske Anfører, Hertugen af Ormond, forholdt sig ganske passiv. Fra 1712 afnegtede Englænderne yderligere at betale for de danske Tropper, hvis Underholdning saaledes maatte overtages af Nederlandene og Keiseren. I 1714 vare Tropperne endelig marscherede hjem,[2] men uden at noget ordentligt Opgjør havde fundet Sted, og Danmark stod der med utvivlsomme Fordringer paa Holland, hvis Afbetaling nu henskjødes fra Aar til Aar under forskjellige Paaskud. I 1717 havde man i Danmark grebet til den Udvei at arrestere Skibe fra Provindsen Nord-Holland, der særlig heftede for Gjælden, medens derimod de andre Provindsers Skibe bleve uantastede. Selvfølgelig vakte dette stor Forbitrelse i Hol-

[1] Slægtregister i Ny Samling af Danske o. s. v. Jubellærere af C. Giessing, I, p. XIX, hvormed kan jevnføres H. J. Huitfeldts Note til Skriftet „Gamle Dage“ af C. B. Dunker, Chra. 1871, S. 406.

[2] F. H. Jahn, De danske Auxiliairtropper, II, Kbh. 1841, S. 248.

land, hvis Gesandt gjorde Forestillinger i Kjøbenhavn. At Løsladelsen af Skibene dog udsattes, derfor gav man i Holland Resident Stöcken Skylden.[1] De frigaves dog snart, men kun under den udtrykkelige Betingelse, at de ikke maatte seile til Sverige, hvis Handel og Skibsfart det naturligvis fremfor alt gjaldt at ødelægge under Krigen.[2]

Hollænderne vare derfor fremdeles misfornøiede. De vilde desuden have endnu flere Indrømmelser til Bedste for sin Handel, og Betalingen af Gjælden blev der Intet af. I Sommeren 1718 viste sig, aabenbart som en Demonstration, en Flaade paa ni hollandske Linjeskibe i Kattegat.[3] I Juli havde Griis foreslaaet gjennem en offentlig Deklaration at blotte Hollændernes fortsatte Smuglerier og deres hemmelige Forbindelser med de Svenske, til hvilket Forslag Ministrene C. Sehested og J. G. v. Holstein sluttede sig.[4]

Forholdet lettedes naturligvis noget ved Fredsslutningen mellem Danmark og Sverige den 3die Juli 1720, men Aaret efter var den Handelstraktat mellem Holland og Danmark-Norge udløben, som i 1701 var afsluttet paa 20 Aar og paa særdeles fordelagtige Vilkaar for Holland. Saaledes kom alt for lang Tid paa det uvisse. Det varede hele 10 Aar, inden Differentserne endelig bilagdes, og Mellemtiden optoges med gjensidige Klager.

---

[1] Die europäische Fama, B. 205 (1717), S. 218 flg. Lamberty, Mémoires, vol. X—XI passim.

[2] Under 24de Septbr. 1718 omtaler Griis, at et flandersk Skib St. Pierre, ladet fra Gøteborg med Jern og Trælast, var optaget af en dansk Kaper og bragt ind til Christiania. Endnu i 1720 havde en Kaper (armateur) af Arendal, Thomas Thomassen, optaget et Skib fra Amsterdam.

[3] E. Holm, Studier til den store nordiske Krigs Historie, S. 206. (Dansk hist. Tidsskr. 5 R., III, S. 615).

[4] „Danske Kongers Hist.“ i Geh.-Arch. under 23de Juli 1718.

Af de mange Handelsforhold mellem Holland og Danmark-Norge vare disse de vigtigste. Fra Norge fik Hollænderne væsentlig Trælast og Fisk, tildels ogsaa Jern, hvorimod man indførte did en stor Mængde Varer. Hvis man tør tro et samtidigt, i sin Tid meget udbredt Skrift om Hollands Handel, vare paa den Tid, hvorom vi tale, 300 hollandske Skibe beskjæftigede med Fart og Handel paa Norge, hvert gjennemsnitlig med en Tonnage af 500 og en Besætning af 10 à 12 Personer.[1] Bergen, Throndhjem, Christiania og Drammen vare de hyppigst besøgte Havne. I 1719 var der mellem de Kjøbmænd i Amsterdam, der dreve Handel paa Norge, et stærkt Ønske om at faa en Konsul ansat i Christiania, og en Ansøgning i denne Anledning blev indgiven til Generalstaterne, som lod Sagen behandle af en Komite, der formodentlig har henlagt den. Amsterdammerne havde i Ansøgningen allerede udpeget den Mand, som de ønskede til sin Konsul, nemlig Peter Vogt, der ved Siden af at være Handelsmand i Christiania senere blev Lagmand og døde som Konferentsraad 1767.[2]

At Hollands Handel med Danmark var af ringere Betydning end med Norge, paastaaes udtrykkelig i det nys citerede Skrift om den nederlandske Handel.[3] En

---

[1] Mémoires sur le commerce des Hollandois dans tous les états et empires du monde. Nouv. Ed. Amsterdam 1719, p. 57.

[2] Griis's Relation af 4de April 1719. Om Vogt se L. J. Vogts Skrift: Slægten Vogt i gamle Dage, Chra. 1881, S. 66 flg.

[3] Pag. 58: „Le Danemarc fournit peu de choses aux étrangers, et son commerce n'est pas si considérable que celui de Norwegue.“ Man erindre ogsaa Erik Pontoppidans bekjendte Fortælling fra sin Udenlandsreise, at paa Børsen i Amsterdam (1720) stod paa den Pillar, der betegnede de Danskes „rendezvous“, den Indskrift: Bergen en de andre Platz in Denemarc en Norwegen“. Amsterdam havde — hvad man neppe ret

væsentlig Del deraf var den store Udførsel af levende Stude, som fandt Sted fra Jylland.[1] Det danske Kjød var bekjendt for sin særdeles Godhed, især til Skibsprovision. Denne Udførsel foretoges ikke for jydsk, men for hollandsk Regning. De hollandske Slagtere kom til Jylland om Vaaren, reiste om paa Gaardene, kjøbte de kornfedede Stude og dreve dem i April Maaned afsted til Ribe, Ringkjøbing, Varde o. s. v., hvorfra de udskibedes. Man beregnede i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede de til Holland udskibede Stude til et Antal af 25.000 om Aaret, men desforuden blev en stor Mængde dreven afsted sammestedshen overland. Vil nogen have et ligesaa sandt som fornøieligt Billede af Jyders og Hollænderes Studehandel, da bør han repetere den Tale, som „Tredie Proprietarius“ holder i første Scene af „Den ellevte Junii“, hvor Proprietarien beretter om sine og „Adrian van Enkhuysens“ Negotiationer og Forsøg paa at lure hinanden.

Men under denne Danmarks Tvist med Holland var det, at den danske Regjering (1718) fandt for godt at forhøie Udførselstolden paa Øxne fra 2 Rdl. Spec., der havde været betalt siden 1691, til 3 Rdl. Spec. Dette var ikke heldigt, thi fra nu af aftog Udførselen og hævede sig aldrig mere til den gamle Høide.[2] Hollænderne søgte

---

har paaagtet — i 1539 faaet et eget Bergefarer-Kollegium (een bijsonder Gildt), der dog i hin Tid, hvorom her tales, vistnok ikke mere existerede. Isaac le Long, De Koophandel van Amsterdam (Rotterdam 1753), II, p. 223.

[1] „Nogle Bidrag til Studehandelens og Studeholdets Historie“ af L. Holst i Dansk Maanedsskrift, udg. af M. G. G. Steenstrup. 1866. I, S. 447 flg.

[2] Eutropii Philalethi (ɔ: Erici Pontoppidani) Oeconomiske Balance. Kbh. 1759, S. 159. Et lidet Træk af Hollændernes Misfornøielse med et ældre Toldpaalæg i Norge kan her anføres. Vicestatholder Just Høg skriver til Kongen fra Christiania

andre Tilførselssteder, og deres Regjering forhøiede derhos samtidig ogsaa Indførselstolden paa dansk Kvæg for at skade Danmark og, som Griis skriver i en Relation fra Oktober 1723, for at tvinge Hollænderne til selv at opelske Kvæg og ikke indføre dem fra Danmark og Tydskland.[1] I samme Aar var det, at det nysnævnte Stykke af Holberg, hvis Helt ikke for Ingenting netop heder Studenstrup, først bragtes paa Scenen, og den indtraadte Krise berøres ogsaa i Proprietariernes uforglemmelige Samtale i første Akt. („Gud bedre os for Market vi gjør, bitte Far!")

Foruden denne Differents var der adskillige andre. Som saadanne anfører Griis i en Depesche af 1721 nogle hollandske Klager, der ikke ere uden Interesse. Man var saaledes misfornøiet med, at den danske Konge gav sine Undersaatter Moratorier og derved skadede deres hollandske Kreditorer. Man fandt ogsaa den saakaldte Tiende (les dîmes) af norsk Jern og Trælast for høi. Og i høie Toner klagedes over det norske Lodsvæsens nye Ordning, hvormed Retten til at antage Lodser overdroges Enkelt-

---

26de Mai 1683 om „den sidste Toldrulle": „Jeg haver Aarsag at tro, at Hollændere og Englændere maatte begynde at holde sig ganske herfra og med Møie igjen tilvænnes. Paa en liden Reise, jeg gjorde nedad Landet, talte jeg med adskillige Skippere og særdeles ved Drøbak med en af Hinlopen i Frisland, som, da han ikke kjendte mig, rent ud bekjendte, at der vare adskillige Skibe færdige til at reise til Norge, men havde forandret Bestemmelse, da de hørte herom." (Geh.-Arch.).

[1] I 1732 synes Indførselstolden af Hollænderne yderligere at være forhøiet. I en Depesche fra Griis af 18de Oktober 1732 heder det, at før betaltes der kun 2 pCt. af Studenes Værdi, siden kom hertil omtr. 30 Sols pr. Stud. Nu forlangtes 5 fl. Det er altsaa, siger han, tydelig Meningen at forhindre Indførselen. Paa lignende Maade gik man da frem mod den norske Fisk, „dont autrefois on a fait un grand débit ici."

mænd. De ansatte Lodser vilde hindre andre fra at tage Del i dette Arbeide, de toge sig altfor høit betalt og toge ogsaa undertiden sin Magelighed saaledes i Agt, at Skibe tidt vare udsatte for at forlise, førend de fik Hjælp.[1]

Hollænderne gjorde endog Vanskeligheder med Hensyn til Øresundstolden. Deres Envoyé i Kjøbenhavn, Goes, vilde endog paastaa, at denne Tolds historiske Oprindelse ikke var ældre end den Speierske Fred 1544, og denne Sag antoges at blive gjort til Gjenstand for de hollandske Stænders Forhandlinger. Griis havde i Haag gjort gjældende, at Sundtolden var ældgammel og betalt af Hanseaterne, længe førend Flamlændere og Hollændere begyndte at beseile Østersøen, hvorfor ogsaa Tolden i gamle Dage havde hedt „De Hense-Told". I at fremdrage gamle Akter og gjøre dem gjældende til sin Fordel gik Hollænderne endog saa vidt, at de paaberaabte sig Privilegier, som Christiern den anden i 1531 (førend han seilede til Norge) havde givet Staden Amsterdam.

En yderligere Kilde til Hollands Misnøie var en særegen Begunstigelse, som i hine Aar blev Danmarks

---

[1] I 1720 havde en forhenværende Maaneds-Kapteinløitnant Gabriel Christiansen faaet istand en Ordning af det norske Lodsvæsen, hvorefter der ansattes to Overlodser, en for Kysten fra Frederikshald til Lindesnæs (det Søndenfjeldske), en anden for Kysten fra Lindesnæs til Vardøhus (det Nordenfjeldske). For første Distrikt blev G. Christiansen selv Overlods med Kapteins Titel. Han druknede 1738 paa en Embedsreise paa høilys Dag mellem Christianssand og Flekkerø i en Baad med fire Lodser ombord ved at støde paa et Skjær! I Bestemmelserne om Overlodsernes Ansættelse indeholdtes ogsaa, at G. Christiansen skulde erholde en Tiendedel af alle Lodspenge i sit Distrikt og examinere, antage og inspicere Lodserne. Se om denne Sag Constantius Floods Skrift „I Havskjærene", Chra. 1882, S. 203 flg. Garde, Efterretninger om den danske og norske Sømagt, III, S. 345. IV, S. 716.

Hovedstad tildel. Paa sin Søn Prinds Frederik Christians Fødselsdag 1ste Juni 1726 havde Kongen skjænket Kjøbenhavn Eneret til Oplag af de saakaldte fire Species: Salt, Vin, Brændevin og Tobak. En væsentlig Bevæggrund hertil var vistnok den at sikre Statskassen mod den Toldsvig, som netop for disse vigtige Artiklers Vedkommende blev dreven i stor Maalestok i de danske Smaabyer, medens det var lettere at føre Kontrollen i Kjøbenhavn, der var en befæstet Stad med Volde og Porte. Privilegiet bestemte yderligere, at Indførselen kun maatte ske i danske Skibe. Selvfølgelig vakte dette Privilegium, ifølge hvilket andre Byer altsaa strax maatte betale Tolden uden Adgang til Oplag, stor Forbitrelse i Provindserne, hvilket man bedst ser af Holbergs vittige, oprindelig paa Latin forfattede „Samtale mellem tvende Kjøbmænd Sylvester og Montanus“.[1] Holberg tager her Parti for Kjøbenhavn og afslører ubarmhjertig Provindsstædernes Toldsvig, der, som han lader Montanus sige, gik saavidt, at „der af Vin alene ikke har været fortoldet saa meget, som det udfordres til at forsyne Kirkerne med“.[2] Dette hans Flyveskrift, ligesom ogsaa et andet samtidigt om det ostindiske Kompagni, gjorde ham da ogsaa i høieste Grad populær blandt Kjøbenhavns Han-

[1] Oversættelsen trykt i W. Hoybergs Holbergiana, Kbh. 1755, S. 153 flg., senere i A. E. Boyes Holbergiana, Kbh. 1833, II, S. 15 flg. Dialogen begynder saaledes: „Hans Tjener, min Herre! Det kommer mig for, som jeg har havt den Ære at se ham tilforn. Er han ikke en af de fire Species?“

[2] Den 30te Oktober 1790 skriver Fr. Moltke, dengang Stiftamtmand i Christiania: „Er det ikke skammeligt, at i afvigte Aar er ikke fortoldet saa meget Vin, som man dog kan anslaa, at Kirkerne blot har behøvet.“ Af Geheimeraad Joh. v. Bülows Papirer, udg. af L. Daae, Christiania 1864, S. 42.

delsstand, saa at nogle af denne „holdt for, at Autor for sin havte Møie burde raisonnabelt betales".[1]

For Hollænderne var Tabet ved denne Bestemmelse meget føleligt, da disse hidtil havde forsynet en stor Del af Danmark med de nævnte Varer. Griis indberetter herom i 1729.

I samme Depesche omtaler han ogsaa, hvorledes der i Nederlandene ved denne Tid var foreslaaet helt at afbryde Handelen med Norge og ligefrem forbyde Indførselen af norsk Trælast. Magistraten i Amsterdam havde ladet Borgerskabet tilspørge, om man ikke kunde undvære den norske Trælast, eller om et Forbud mod den norske Handel vilde genere Staten Holland føleligt. Kjøbmændene havde, hver efter sin Interesse, givet forskjellige Svar. Nogle havde ment, at Østersøen skaffede tilstrækkelig Trælast, og at man altsaa kunde være Norge foruden, andre, at visse norske Træsorter ikke kunde faaes andensteds og derfor vare uundværlige. Gesandten maatte antage, at Sagen vilde blive forelagt Stænderne, og at dens Skjæbne var uvis.

Allerede siden Christian den fjerdes Tid havde Danmark Besiddelser i Ostindien og et ostindisk Kompagni. Dette var i Frederik den fjerdes Tid kommet mere og mere paa Knæerne og var i 1729 blevet ophævet efter forskjellige mislykkede Forsøg paa at faa Forretningerne, der syntes meget lovende, bragte paa Fode igjen.[2]

---

[1] L. Holbergii Opuscula Latina, I, p. 216—217. (Trende Epistler, oversatte. Kbh. 1745. S. 211—212).

[2] Som bekjendt skrev Holberg i 1728 en latinsk Dialog „de societate Indica Danorum", som han siden udgav paa Dansk (optrykt i W. Hoybergs Holbergiana, Kbh. 1755, S. 121 flg. og siden atter i A. E. Boyes Holbergiana, B. 2, Kbh. 1833, S. 1 flg.). Udførlige Efterretninger om disse Sager hos A. Hoyer, Fr. des Vierten glorw. Leben, II, S. 139 flg.

Paa Foranledning af en Kjøbmand Peter Bocker fra Bremen blev dog strax Tanken til en Gjenoplivelse af denne Handel optagen, og fra 1731 udsendtes adskillige Skibe med god Fordel til Ostindien og China. Men det forstaar sig, at dette vakte Misundelse og Modbestræbelser især fra Hollænderne, hvem ogsaa det samtidig (1731) oprettede svenske ostindiske Kompagni var en Torn i Øiet. Man behøver blot at minde om de to Sømagters bekjendte Forbitrelse over det i sin Tid oprettede belgiske Kompagni i Ostende for at vise, i hvilken Grad England og Holland vare iversyge mod enhver Konkurrent i denne Handel. Da nu ogsaa Svenskerne forsøgte at blande sig i den, undsaa Hollænderne sig ikke for at optage deres først udsendte Skib „Fridericus Rex“ i Sundastrædet og bringe det til Batavia, men det blev dog igjen løsgivet.[1] Overhoved kunde det ikke være anderledes, end at den svenske Frihedstids ivrige Bestræbelser for at udvikle Landets Handel ved mere end en Leilighed maatte volde Hollænderne Ærgrelse. Derfor havde de allerede, ifølge en Relation af Griis, i 1725 ytret den største Misfornøielse over den svenske Produktplakat, der var en Efterligning af den engelske Navigationsakt. Danmark havde i Henseende til den asiatiske Fart fælles Interesser med Sverige ligeoverfor Holland. De danske og svenske Skibe afseilede paa engang, og man tillod de Svenske at sende sine Skibe til de danske Besiddelser i Ostindien.[2]

Hollænderne grebe forøvrigt, for at lægge Hindringer i Veien for den danske asiatiske Fart, til det Middel at forbyde sine Assurandører at forsikre danske Skibe,

---

[1] Bidrag till Svenska Ost-Indiska Compagniets Historia, 1731—1766, af J. C. A. Hellstenius, (Diss. Ups. 1860), S. 6.

[2] Europäische Fama, Th. 244, 1733, S. 698—699.

som vilde seile paa Ostindien. Griis's Forestillinger i denne Henseende frugtede Intet. Men derimod gav denne Hollændernes Vranghed Anledning til Oprettelsen af et dansk Assuranceselskab, der hurtig fik store Midler at raade over.[1]

Under alt dette var Frederik den fjerde død og Christian den sjette bleven Konge. En Forfatter har anført, at Danmarks og Sveriges forenede Optræden skal have imponeret Hollænderne og fremkaldt Ønsket hos dem om at faa sit Mellemværende med Danmark opgjort.[2] Om dette er rigtigt, ved jeg ikke. Men i ethvert Tilfælde opnaaedes virkelig efter en Række af „dels venskabelige, dels heftige“ Forhandlinger mellem Griis og den nederlandske Regjering[3] og i Kjøbenhavn mellem den danske Regjering og den nederlandske Gesandt Gillis Coymans, at Hollænderne omsider gik ind paa at betale sin Gjæld til Danmark, de saakaldte „Arrèrages“ fra Successionskrigen. Man kom overens om, at Nederlandene skulde betale Kongen i resterende Subsidier 314,416 fl. og 4 stuivers, Halvdelen strax og Resten om sex Maaneder, dog med Fradrag af 63,031 fl. for Værdier, som Danmark under sidste Krig havde taget fra nederlandske Koffardiskibe. Endvidere skulde Nederlandene for tilbagestaaende Sold til hans Tropper betale 531,790 fl. i fire Terminer, hvorfra dog skulde fragaa 162,691 fl. Gjæld, som disse Tropper havde stiftet i Holland. „Til en anden Leilighed“ blev derimod udskudt Spørgsmaalet om et Beløb af 131,255 fl., som tilkom de danske Tropper fra den Tid, de havde skilt sig fra den engelske Leir.[4] Samtidig fornyedes

---

[1] Europäische Fama l. c., S. 704.

[2] Gebhardi, Geschichte von Dänemark, II, S. 774—775.

[3] Europ. Fama l. c., S. 702.

[4] Jan Wagenaar, Vaderlandsche Historie, te Amsterdam 1796, XIX, p. 65—66.

Handelstraktaten af 1701. Denne Overenskomst er dateret 3die Septbr. 1731,[1] og den 13de Novbr. s. A. indberetter Griis, at de nederlandske Stænder hver for sig have ratificeret den, saa at den nu kunde blive endelig afsluttet.

Af de 131,255 fl., som Hollænderne skjøde fra sig „til en anden Leilighed", har Danmark vistnok aldrig faaet en Skilling. Griis synes dog at have havt et Haab derom og anbragte i en af sine Depescher i December 1731, at det maaske kunde hjælpe noget til at faa denne Efterregning klareret, ifald Danmark vilde honorere en meget gammel Fordring, som en fornem nederlandsk Adelsmand længe og gjentagende havde gjort gjældende. Denne Adelsmand var en endnu levende Søn af den berømte Admiral Jacob Wassenaer af Obdam, der i 1658 havde reddet Kjøbenhavn. Frederik den tredie havde nemlig ikke alene gjort Obdam til Ridder, men ogsaa tilstaaet ham en aarlig Pension, der imidlertid ikke var bleven ordentlig betalt. Det var nu en gammel Gjæld, thi som bekjendt havde Obdam fundet Døden allerede 1665, da han sprang i Luften i det bekjendte Søslag mellem Englænderne og Hollænderne paa Høiden af Harwich. Fra dansk Side var man uvillig til at honorere Fordringen, som Grev Wassenaer dog idelig havde fornyet i flere Aar. Samtidig gjorde forøvrigt ogsaa Pensionæren i Hoorn, Groot, lignende Fordringer, grundede paa „en gammel Obligation, udstedt af „en af Hans Majestæts Forfædre".

Ogsaa efter 1731 forekom Rivninger mellem Danmark-Norge og Holland. De angik for en stor Del Seilads, Handel og Fiskeri i Havene om de gamle norske

---

[1] Reedtz, Répertoire historique des traités conclus par la couronne de Danemarc, à Gottingue 1826, p. 183 og de der citerede Kilder.

Bilande, Færøerne, Island og Grønland.[1] I Handelen i hine Egne, der, ligesom ogsaa Finmarkens, var monopoliseret, søgte hollandske (og engelske) saakaldte „Lurendreiere" at blande sig, medens der fra dansk Side paastodes, at Kongen af Danmark og Norge var Herre over Kyster og Farvande fra Norge af og mellem Spidsbergen paa den ene og Grønland paa den anden Side. Navnlig var der i flere Aar en Art Krig ved Grønlands Kyster, hvor den rige Jacob Severin i Kjøbenhavn med sine armerede Skibe optog hollandske Handelsfartøier, i 1739 ikke mindre end 4; til Gjengjæld optoge Hollænderne et Skib for Severin. I 1744 forbødes det Fremmede at nærme sig Grønlands Kyst paa 15 Miles Afstand.[2] I April 1742 gik det Rygte i Holland, at Danmark havde udrustet en Flaade, hvilket, skriver Griis, fremkaldte stort Røre i Amsterdam. Man var dog, fortsætter Gesandten, mindre bange for at forstyrres i Fiskerierne ved Island, der kun var af Interesse for Stæderne ved Maasfloden,[3] end for at Danmark-Norge skulde tage Parti med Sverige i den Krig, som førtes mellem dette og Rusland. Man tænkte sig endnu Muligheden af, at Svenskerne skulde seire i denne Kamp, og frygtede det Tryk, som et enigt

[1] I Anledning af de første af Egede fremkaldte Foretagender ved Grønland skriver Holberg i sin Naturens og Folkerettens Kundskab (Udg. af 1763, S. 155): „De Norske have udi disse Tider bemægtiget sig det Land ved Strat Davis. Om Hollænderne støde dem derfra eller sætte Ild paa deres oprettede Lager, kan man sige, at de øve Vold og overtræde den udtrykkelige eller stiltiende Konvention, gjort mellem Mennesker, at hvad en først indtager, det hører ham med Rette til." Udtrykket „De Norske" er for hin Tid paafaldende.

[2] L. Koch, Christian den Sjettes Historie, Kbh. 1886, S. 77.

[3] Hos Wagenaar (Vaderl. Hist., XIX, p. 278 flg.) vil findes nogle Oplysninger om hollandske Islandsfarere m. m., optagne af de Danske 1740.

Norden kunde øve paa Østersølandene.[1] Den 26de Mai skriver Gesandten, at Hollænderne allerede havde ladet fem Fregatter løbe ud, og at de skulde have passeret Texel. Det er ogsaa bekjendt, at Sømagterne i det følgende Aar, da Planen om en Gjenforening af Nordens tre Riger kom frem, vare alt andet end gunstigt stemte for denne. De samme Magter bidroge ogsaa efter Freden i Åbo til at afholde det skuffede Danmark fra at angribe Sverige.[2] Et vistnok aldeles ugrundet Rygte om et Fredsbrud i Norden havde i 1745 fra Stockholm fundet Veien til Holland, idet Griis (3die August) beretter, at man der fortalte, at Rusland havde erklæret Danmark Krig.

Ostindiehandelen vedblev ogsaa stundom at foranledige Vanskeligheder. I 1737 fremkaldte de Instruktioner, som de hollandske Skibskapteiner havde faaet, om hvorledes de skulde forholde sig mod de danske Ostindiefarere, det Udbrud af Kong Christian, at „dette ret lignede Hollænderne“.[3]

Under 5te Juli 1723 havde et Interessentskab med en Jørgen Michelsen Bornholm som Formand faaet kgl. Bevilling til at oprette et 50 Fod høit Vippefyr paa Lindesnæs og et andet 70 Fod høit paa Markø, $^1/_4$ Mil derfra. Fremmede Skibe skulde erlægge en liden Kjendelse i denne Anledning, men da Sagen blev anmeldt af

---

[1] „Les nouvelles qu'on prétend avoir de Copenhague d'un armement de vaisseaux de guerre que Sa Majesté fait faire font grand bruit à Amsterdam, et la peur qu'on a que S. M. épousera les interêts de la Suède dans la conjoncture cause beaucoup de peine et d'agitation parmi les marchands de cette ville qui s'interessent plus pour le commerce de la mer Baltique que pour la pêche d'Islande, qui est proprement un commerce des villes situés sur la Meuse.“

[2] Malmström, Sveriges polit. Hist. fra 1718--1772, III, S. 142.

[3] J. Møller, Mnemosyne, III, S. 118.

Griis i Holland, fandt man vistnok Foranstaltningen saare priselig, men vægrede sig ved at betale og henskjød Sagen, til en almindelig Handelstraktat atter kunde opnaaes.[1] Dette blev imidlertid ikke iagttaget, og endnu i 1735 klagedes over, at Hollænderne vrede sig fra at betale, medens Englænderne ydede Bidrag.[2]

Man kunde have ventet, at Griis i sine Relationer undertiden havde omtalt den stærke Udvandringsstrøm til Holland, som dengang fandt Sted fra det danske Monarki i Almindelighed og hans Fødeland Norge i Særdeleshed.[3] Dette er imidlertid ikke Tilfældet. I Juni 1720 fik Gesandten Brev fra Regjeringen i Kjøbenhavn i Anledning af de hyppige Tilfælde, at danske og norske Søfolk i hollandsk Tjeneste toges til Fanger af Barbare-

---

[1] Kgl. Reskripter o. s. v. for Norge, udg. af F. A. Wessel-Berg, IV, S. 1141.

[2] Depescher af 1725 og 1735. Om dette Fyr skriver i en senere Tid en Student Hans Christian Heidrich, der havde været Huslærer paa Lister for Claus Pavels (se dennes Autobiografi paa mange Steder), til Martfelt (Kjøbenhavn 17de Oktbr. 1788): Lindesnæs Fyr koster Regjeringen, skjønt mange Nationer kontribuere dertil, men Lindesnæs Stenkul har den Beskaffenhed, at de kan brænde endog i Smedeværksted paa Lister Land og maaske ligesaa langt bort paa den anden Side af Lindesnæs. Altsaa kan man endelig komme ud med et tusinde Læster om Aaret.“ (Martfelts Papirer paa det kgl. Bibl., Ny kgl. Saml., Fol. 1344 og følgende Numere).

[3] For Norges Vedkommende kan henvises til mit i 1880 udgivne Skrift: Nordmænds Udvandring til Holland osv. Jeg har her (S. 47) ogsaa berørt danske Udvandringer til samme Land. Om Udvandringerne fra Jylland kan derhos mærkes Hübertz, Aktstykker om Aarhus, III, S. 392 flg. Rahbeks Erindringer, I, S. IV. O. Mallings Optegnelser (Dansk hist. Tidsskr. 1. R. IV, S. 199) o. s. v. Talrigheden af Svensker i Amsterdam omtales i Gjörwells Erindringer (Saml. till Skånska landskapens Hist., III, 1875, S. 56).

skerne. Medens nemlig Hollænderne sørgede for Udløsning af sine egne Landsmænd, naar deres Skibe optoges, lode de Fremmede, der tjente dem, vansmægte i Fangenskabet. Kongen lod udtale, at Saadant ikke kunde være Generalstaternes Vilje, og at han i lignende Tilfælde vilde interessere sig ligesaa varmt for Hollændere, der maatte tages fra danske Skibe, som for sine egne Undersaatter, et Løfte, som rigtignok ikke kunde medføre stor Risiko, og hvortil heller ikke sees fra hollandsk Side at være taget Hensyn. I 1735 faldt Marineløitnant Job Dishington (formodentlig en Bergenser), der for med et Skib fra Amsterdam for at øve sig i sit Fag, i Marokkanernes Hænder og bragtes til Salé. Den hollandske Regjering lovede at antage sig hans Sag.

V.

Ogsaa med Kongens og Kongehusets særlige Anliggender og Hemmeligheder kunde naturligvis Gesandten stundom faa et og andet at bestille. Saaledes havde f. Ex. Frederik den fjerdes sygelige Broder Prinds Carl († 1729), Vemmetoftes Anlægger, ligesiden 1706 nydt en Pension saavel af England som Holland, hvilken Sømagterne havde tilstaaet ham, fordi han i deres Interesse under Successionskrigen havde afstaaet sine Rettigheder til Bispedømmet Lübeck (Eutin). Disse Penge, for Hollands Vedkommende 10,000 fl. aarlig, betaltes altid ordentlig gjennem Griis, selv i de Aar, da Spændingen mellem Generalstaterne og Danmark var paa det høieste.[1] Kort efter

---

[1] Chr. H. Brasch, Vemmetoftes Historie, Kbh. 1859, II, S. 183—184.

den nævnte Prinds's Død fik Gesandten et vigtigt Hverv, Dronning Anna Sophie vedkommende.

Vel kom Griis i det Hele til at iagttage denne Dronnings haarde Skjæbne efter hendes Ægteherres Død og de mange Forandringer, som Christian den sjettes Thronbestigelse overhoved medførte, paa Frastand, og hans egen Stilling berørtes ikke derved. Men der opkom i Slutningen af 1730 Rygter om, at Enkedronningen hemmelig havde anbragt store Pengesummer i Holland, hvorfor de udenlandske Sagers Minister, Iver Rosenkrands, anmodede Griis om at anstille Undersøgelser herom i størst mulige Stilhed. I Begyndelsen af Januar 1731 skrev Rosenkrands yderligere, at der fra en Kjøbmand Floten i Utrecht var kommen et nyt Rygte om, at Anna Sophie vilde flygte til Holland, hvor hun agtede at kjøbe Stedet Vianen af Generalstaterne. Griis fik særdeles megen Anerkjendelse fra Rosenkrands's Side for den Dygtighed, hvormed han, uden selv at reise til Utrecht, hvilket skulde have gjort altfor megen Opsigt, havde undersøgt Sagen. Det ser ud, som om Enkedronningen virkelig har tænkt paa at komme til Holland, men da Regjeringen i Danmark havde faaet Kundskab om Sagen i rette Tid, blev der selvfølgelig Intet deraf. Denne Sag behandledes kun i Privatbreve mellem Griis og Rosenkrands.[1]

---

[1] Rosenkrands's private Kopibog (desværre kun for 1730—1731) findes i Geh.-Arch. („Danske Kongers Historie", No. 389 b). Se ogsaa Skandinaviske Literaturselskabs Skrifter, XXIII, S. 167—169. Den 19de December 1730 havde Griis skrevet til Hans Gram, at Grev Gyldensteen (om hvem senere) efter Rygtet skulde være arresteret (hvor?) „comme ayant part aux affaires de la reine douairière".

Den ovenfor omtalte Prinds Carl havde i sin Ungdom opholdt sig i Frankrige. Mange Aar senere, efter at Prindsen var død, fremstod en Eventyrer fra Montpellier, der kaldte sig Antoine d'Oldenbourg med Paastand paa at være Prindsens Søn, men blev afvist som Bedrager.[1] Af Griis's Relationer (27de August 1743) sees, at ogsaa han har havt noget med denne Sag at gjøre.

I Mai 1734 modtog Griis Brev fra Kongen (Altona 19de Mai) med Paalæg om i største Hemmelighed at undersøge, om det kunde lade sig gjøre at faa en unævnt Person anbragt i Tugthuset i Amsterdam og det saaledes, at Vedkommende skulde holdes borte fra alt Samkvem med Udenverdenen og heller ikke af nogen examineres før Indsættelsen i Anstalten. Griis svarede (29de Mai), at dette vilde være aldeles ugjørligt, thi ingen kunde anbringes i hollandske Strafanstalter uden Anklage, Undersøgelse og Dom. Selv om Magistraten vilde indlade sig paa en saadan Imødekommenhed mod Kongen, kunde Borgermesteren afslaa det, ja selv om man kunde faa Personen ind i Tugthuset, vilde Sagen dog let kunne blive bekjendt, og da var et Avertissement i en Avis nok til at bevirke, at Manden strax blev sat paa fri Fod.[2]

Man studser uvilkaarlig ved at læse disse Breve og ledes til at tænke paa Bastillen og lettres de cachet. Vedkommendes Navn kjendes imidlertid. Han var en Læge ved Navn Wolfgang Jacob Müllner fra Nürnberg, som, efter at have studeret og praktiseret paa forskjellige Steder, var kommen til Danmark med Dronning Sophie Magdalenes Broder. Hvori hans Forbrydelse egentlig har bestaaet, er neppe ganske paa det Rene, det har bl. a.

---

[1] Chr. H. Brasch, Vemmetoftes Historie, II, S. 181—182.

[2] Geh.-Arch., „Danske Kongers Historie", No. 398.

været sagt, at han havde bistaaet Folk med fosterfordrivende Midler, hvilken skjændige Kunst Kongen for enhver Pris skal have villet hindre ham i at udøve. (?) Da han ikke kunde anbringes i Holland, sendtes han, „idet man indbildte ham, at han skulde være Overchirurg over den norske Armée"(?!) til Akershus Fæstning. Til Kommandanten her, Generalmajor Bertouch, udgik den 16de Juni 1734 to hemmelige Breve, hvilke han efter Læsningen skulde sende tilbage, og hvori der befaledes ham, at en vis Person skal sættes fast i et aparte Kammer og ei komme i Berøring med noget Menneske, uden en Præst. Han maatte vel faa Bøger, men ikke Skrivematerialier. Af Chatolkassen skulde aarlig betales 150 Rdl. for hans Kost.[1] Efter et Par Aars Forløb kom Manden dog paa fri Fod og blev endog udnævnt til Provincial-Physicus paa Bornholm,[2] hvilken Ø han dog ikke havde Lov til at forlade. Han rømte alligevel derfra og begav sig til sin Fødeby Nürnberg, hvorfra han offentlig angreb navnlig Schulin, i hvem han altsaa maa have seet sin værste Fiende. 1738 (13de Januar) udgik fra Danmark en Opfordring til Nürnbergs Magistrat om at lade ham afstraffe.[3] Om denne Opfordring blev efterkommet, er uvist. Müllner skal være død i Nürnberg.

---

[1] Til denne Begivenhed sigtes aabenbart i et Brev af 1739 om Akershus Fæstning, hvori omtales „det Logement, hvori den ubekjendte Person haver voren (!) arresteret, hvilket Kommandanten, Hr. Generalmajor Berlow (sic), ei vil til nogen Ting overlevere." Norske Samlinger, I, Chra. 1852, S. 655.

[2] Tildels efter Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen, II, S. 350 flg. Smlgn. L. C. Müllers Danmarks Historie, fortsat „under Ledelse af" J. T. A. Tang, VI, S. 360.

[3] Geh.-Arch., „Danske Kongers Historie", No. 422, 1, og „Ausländische, nicht geheime Registr.", Fol. 54 b. (Det sidste Citat skyldes Fr. Krarup).

Som bekjendt nedrev Christian den sjette det gamle Kjøbenhavns Slot og opførte det store Christiansborg, som siden to Gange er nedbrændt. Dette hans prægtige Bygverk var uhyre bekosteligt, og under Opførelsen var der ofte Pengetrang, og man maatte søge Laan udenlands. Det blev 1735 paalagt Griis at opdrive Penge i Holland. De hollandske Pengemænd forlangte Pant, og Kongen tilbød dem Bergens Toldintrader, der hørte til de under Partikulærkassen henlagte Statsindtægter. Men man vilde ikke nøie sig hermed og forlangte Pant i Øresunds Told. Paa disse ydmygende Betingelser, der maatte svække Statens Kredit, vilde ikke Kongen indlade sig, og Forhandlingerne om Laan ad denne Vei maatte opgives.[1]

Endog med literære Sager kunde en Gesandt paa Embedsvegne faa Befatning. I 1745 underrettede Grev Schulin saaledes Griis om, at der fra Oberst Thurahs Haand skulde udgives det bekjendte Verk „Den danske Vitruvius", hvortil Kongen havde givet sit Bifald, og som H. M. derfor gjerne saa støttet ved udbredt Subskription, for at de store Omkostninger dermed lettere kunde dækkes. Griis henvendte sig til en hollandsk Boghandler i denne Anledning. I 1732 forespurgtes der hos Gesandten om en tydsk Theolog, Dr. Christoph Gottlob Stockmann, som opholdt sig i Holland, og som ønskede at udgive et Haandskrift af Luther og synes at have søgt dansk Understøttelse. Svaret blev, at Manden skulde være en velstuderet og agtværdig Mand. I 1730 havde den franske Adelsmand des Roches i Holland udarbeidet sit vidtløftige Verk over Danmarks Historie, som han ønskede at dedicere Frederik den fjerde. Forinden dette kunde tillades,

[1] Forskjellige Breve i „Danske Kongers Historie" i Geh.-Arch. J. Müller, Mnemosyne, III, S. LXII. L. Koch, Kong Christian den Sjettes Historie, Kbh. 1886, S. 69.

maatte man vide noget om ham. Som bekjendt flyttede Forfatteren siden til Danmark, hvor han oversatte flere danske Skrifter, og døde der.[1]

VI.

At Holland, trods dets øiensynlige politiske Nedgang, dog ogsaa i det attende Aarhundrede, idetmindste i dettes første Halvdel, fremdeles var et af Verdens Middelpunkter, er ubestrideligt. Holberg, som kjendte Landet fra gjentagne Besøg, kalder det derfor ogsaa „alle Menneskers fælles Fædreland".[2] Et Tegn herpaa er det, at vi paa den Tid, hvorom her er Tale, idelig se Eventyrere og Rømningsmænd fra alle Kanter optræde og færdes netop i Holland, hvor da ogsaa de republikanske Forhold bidroge sit til at gjøre dem Opholdet lettere. Vi skulle af Griis's Relationer anføre nogle Exempler paa uheldige danske og norske Landsmænd, som i hans Ministertid lode sig finde i Amsterdam eller havde Berøring med Holland.

I Juni 1719 havde vor Gesandt begivet sig til Leyden og der ladet arrestere en dansk Regimentskvartermester Christian Hichmann, som var flygtet fra Kjøbenhavn med Penge, tilhørende Generalmajor Juels Regimente. Hos ham var antruffet en Hoben Sedler fra Lotteriet i Itzehoe,

---

[1] Des Roches stod i Brevvexling med Gram. I et af disse Breve (1733, 27de Oktober) forekomme nogle Ytringer om en norsk Dame, som jeg ikke ret forstaar: „Les deux premiers volumes des contes Peruviens paroitrent dans le mois prochain sous la protection de Madame L'Heure, la gloire et les délices de la Norvège."

[2] „Hollandia cunctis terrarum orbis incolis patria censenda est." L. Holbergii Opuscula quaedam Latina, I, p. 151.

lydende paa Damers Navne i det Roskildske adelige Jomfrukloster o. s. v. Hichmann truede med at reise yderst graverende Anklager (accuser cruellement) mod sin Generalmajor.

I Oktober samme Aar havde Griis gjort sig stor Umage for at faa paagrebet Jøden Levin Abraham, som for nogle Maaneder siden havde flygtet fra Danmark med Juveler, tilhørende Etatsraad Neves Enke.

I Februar 1720 var Gesandten i Amsterdam for at faa fat paa (Foged) Melchior Hoyer, der var rømt fra Norge „avec les deniers du roy“ (altsaa med sin Kasse), og efter 8 Dages Forløb lykkedes det ogsaa at gribe ham. Som Grund til sin Flugt til Holland angav den Ulykkelige, at han af tre i Skien bosatte Borgere, Brødrene Lucas, Andreas og Amund Levordssønner, havde kjøbt en dem efter deres Broder Sivert „Laurentzen Lange“ i Amsterdam tilfalden Arv.

Povel Juels eventyrlige Paafund og ulykkelige Skjæbne havde gjort Opsigt i vide Kredse og var omtalt i udenlandske Aviser. En dansk Svindler i Amsterdam, Simon Petersen, forsøgte da at mele sin Kage ved det Paafund, at „en af hans Venner havde erfaret et Anslag mod Kongen af Danmarks Liv og var i Besiddelse af et yderst vigtigt Brev, som han dog kun vilde vise Kongen selv“. Der var virkelig Tale om at give Personen 50 Gylden som Reisepenge til Danmark i denne Anledning. Det oplystes, at han stod i Forbindelse med en russisk Agent Brandt eller van Bourch. Den, der imidlertid antoges for at være Ophavsmand til hele dette Snak, var en anden dansk Vagabond i Holland, som i Begyndelsen vilde holde sit Navn skjult for Gesandten, men hedte Finch eller Finx. Han fortalte, at han som dansk Orlogskaptein havde taget russisk Tjeneste 1697, dog med Christian

den femtes Tilladelse, og at han var bleven staaende i Czarens Sold til 1702, da han var sendt fra Rusland til Holland for at kjøbe to Krydsskibe. Siden havde han levet i Holland uden Ansættelse. Han gav sig ud for at sidde inde med hemmelige Opfindelser i Søvæsen og Skibsbygning. I Holland havde han søgt at bringe disse frem, men var holdt nede af „Misundere". Nu vilde han sælge sine Inventioner til Danmark for 15,000 Gylden. Han levede, siger Griis (15de April 1724), uden Familie snart i Amsterdam, snart i Haarlem, Hoorn, Campen o. s. v. I Amsterdam boede han mellem simple Folk; „son extérieur marque plutôt necessité qu'aisance". De Danske i Amsterdam kjendte ham ikke. Den samme Finx lod det imidlertid ikke blive med dette. Han havde en værdig Bekjendt og Korrespondent i Danmark, med hvem han satte sig i Forbindelse, og denne Aandsfrænde var ingen anden end den store Brevbryder Christian Erlund. Gjennem denne indleverede han et „General-Projekt til et almindeligt Rigs- og Lande-Fond, hvormed Undersaatterne ikke vilde blive videre trykkede, men hvorved der altid vilde være Penge i Kassen".[1]

---

[1] Se herom „Danske Kongers Historie" i Geheimearchivet under 1724, hvor der findes Breve fra Finx og Erlund. Jeg kan ved samme Leilighed ikke lade være at tænke paa en Fortælling netop fra den samme Tid, der findes i Tullins „Samtlige Skrifter", III (Kbh. 1773), S. 135: „Da en vis Projektmager pralede af ved sit Forslag om en ny Matrikulation i Norge, at han havde vist Regjeringen Vei til at vinde nogle Tønder Guld, svarede En af Selskabet: „Jeg er istand til strax at skaffe Kongen ti Gange saa meget." Da denne ansaa det for urimeligt, svarede hin: „Ja, saasnart Kongen vil overlade mig et Regiment Soldater og tillige give mig Tilladelse til at gaa ind i hver Mands Hus for at borttage alt, hvad de eie."

I 1739 arresteredes i Amsterdam en dansk Gardeløitnant Blichfeldt, som hvervede Tropper til udenlandsk Tjeneste.

En dansk adelig Dames Skandalhistorier i Nederlandene vakte i hin Tid stor Opsigt og findes ogsaa flere Gange berørte i Griis's Brevskaber. I Frederik den fjerdes Dage var der en fransk Bankier ved Navn Jean Henri Huguetan (af en Boghandler-Familie i Lyon), der under Successionskrigen havde store Forretninger for den franske Regjering, men gjorde sig skyldig i Bedragerier og flygtede til Holland, hvorfra der fra fransk Side gjordes forgjæves Forsøg paa at „enlevere" ham. Over England kom Personen til Danmark, hvor han 1711 blev Kammerherre, 1717 hvid Ridder, derpaa Greve til Grevskabet Gyldensteen i Fyn, der oprettedes for ham. I Holland havde han ægtet en Dame af en af Landets allerfornemste Slægter, Wassenaer. Foruden en uægte Søn, Joh. Henr. des Mercières, om hvem det fortaltes, at han havde taget sit Efternavn efter den Gade i Lyon, hvor Faderen oprindelig hørte hjemme, og som var dansk Konferentsraad og Ridder samt ansat i Landøkonomi- og Kommercekollegiet, havde Greven ogsaa en ægte Datter. Denne flygtede 171* til Skaane med en Søn af den spanske Gesandt i Kjøbenhavn, Marquis Monteleone, og lod sig der vie til ham, og Efterkommerne paa Spindesiden af dette Ægteskab have siden Grev Gyldensteens Død i 1749 besiddet Grevskabet.[1] I nogle Aar levede Gyldensteens Datter med Monteleone tildels vistnok i Nederlandene.

---

[1] For den største Del efter Samlinger til den danske Adels Historie i Geheimearchivet. Smlg. ogsaa T. A. Beckers „Danske Herregaarde", I, under Gyldensteen.

I 1723 skriver Griis, at Grev Gyldensteen endnu ikke har villet vide noget af sin Svigersøn og ikke vil give ham og Datteren en Skilling at leve af, og i 1725, at den unge Monteleone, som nu kaldes designeret spansk Gesandt i Kjøbenhavn, fremdeles er i Uenighed med Svigerfaderen. Men Marquise Monteleone blev ikke den Mand tro, med hvem hun havde flygtet. Hun rømte med en hamburgsk Theaterdandser Wellmann, senere Dandsemester i Hannover, og kaldte sig Madame de Casado. Efter ni eller ti Aars Forbindelse med ham, under hvilken hun fødte ham adskillige Børn, lod hun sig i 1743 vie til sin Elsker, „for at legitimere disse sine Børn“. Den nye Madame Wellmann, skjønt nu vistnok forlængst ikke mere ung, indlod sig dog paa nye Eventyr og reiste bort fra sin Mand. I Paris engagerede hun sig „un homme pour valet de chambre“ o. s. v. Men nogen Tid efter, i Slutningen af Aaret 1745, kom dog det værste. Dandsemester Wellmann, som boede i Huset hos en ældgammel, nittiaarig Faster af sin bortrømte Kone, dræbte denne Tante med flere Sabelhug. Nogle mente, at „en dyb Melankoli fra Tid til anden havde gjort Manden gal“, efter at hans Kone havde forladt ham, rigtignok fordi han ogsaa skulde have truet hende med Sabelhug. Den gamle Dame var den, af hvis Midler Ægteparret havde levet.[1] (Udfaldet af denne Sag og den vidtløftige Mad. Wellmanns senere Skjæbne kjender jeg ikke).

Zahlkassereren i Christiania, Paul Weibye, der, som en stor Del af Datidens Embedsmænd, ved Siden af sit Embede drev store Handelsforretninger, var 1722 for Kassemangel sat paa Akershus, hvor han hensad lige til

---

[1] De fleste Træk af denne sørgelige Historie ere hentede fra Griis's Relationer, enkelte dog fra hans Breve til Gram.

1733.[1] Han havde imidlertid mange Penge tilgode hos en dengang meget bekjendt Kjøbmand og Verkseier paa Vestlandet, Nils Joosten,[2] til hvem saa det Offentlige holdt sig. Joosten sattes i Gjældsarrest i Corps de garde („Kortergaarden") paa Akershus; og Resident Griis fik i Novbr. 1722 Ordre fra Kongen til i Stilhed at begive sig til Amsterdam og der lægge Beslag paa en Sum Penge, som skulde tilhøre Weibye. I Amsterdam viste det sig ogsaa, at Joosten skulde have tilgode 45,000 fl., som vare transporterede til Weibye. Det var Penge, som tilkom Joosten af et Skibsassurance-Kompagni, men han var mistænkt for Assurancesvig, og Vedkommende negtede derfor at betale. I det Hele vare Nordmændene ikke meget ansete for sin Ærlighed i Assurancesager, og Griis meddeler i denne Anledning, at Assurandørerne i Amsterdam særlig vare enige om aldrig mere at assurere Skibe fra Throndhjem, fordi Thrønderne gjentagne Gange havde gjort sig skyldige i Bedragerier og endog engang assureret „une cargaisson de caillous" for 100,000 fl. Den Joostenske Sag, der nu var bleven Kongens, trak ud i en Uendelighed af Tid og foranledigede en Mængde Skriveri. I 1727 kunde Griis berette, at Sagen var vunden i første Instants, men der var strax blevet appelleret. Endnu i 1732 opholdt Griis sig i længere Tid i Amsterdam i Anledning af de Joostenske

---

[1] Se om ham fornemmelig Alf Collett, En gammel Christiania-Slægt, S. 82 flg.

[2] Collett l. c. gjør Joosten til Kjøbmand i Skien. I Griis's Rapporter heder det, at han boede i Arendal, og i M. S. Dedekams Bidrag til Arendals Beskrivelse (Arendal 1860, S. 41) siges, at han boede i Risør, hvilket vel er rigtigt. Derimod feiler igjen Dedekam, naar han fortæller, at Joosten sattes fast formedelst Forbindelse med Paul Juel. Joosten omtales i Norske Samlinger, II, Chra. 1860, S. 556.

Penge; i 1733 var Joosten selv død, men endnu i 1734 omtales Sagen, hvis endelige Udfald jeg ikke kjender, som uafgjort.

I 1728 fik Griis Ordre til at interessere sig for Enken efter Laugmand Dreyer i Throndhjem, Anna Catharina van Stricht, som havde en gammel Fordring paa Generalstaterne fra den Tid af, da hendes Fader, Abraham van Stricht, tjente den nederlandske Republik i Brasilien. Beløbet udgjorde ifølge Dokumenter af 1667 9079 fl. Kravene gjentoges 1732 for Fru Dreyers Døtre, Eleonora Sophie (Enke efter Oberst Lund) og Ernestine Kunigunde. I 1738 anmeldtes en endnu ældre Fordring, hvorved man næsten maa tænke paa Pedros Replik i Don Ranudo (Act. 1, Sc. 2) om Kræmmeren, der „kræver i et fornemme Huus for et Stykke Netteldug, som hans Oldefader crediterede“. Det var nemlig en gammel Enke, Fru Lindenow, hvis Farfader, Admiral Christopher Lindenow, i 1654 havde solgt Fyrst Mauritz af Nassau et Spand Heste for 1200 Rdl. Opgjør var lovet 1704; siden havde hendes Moder Mette Reedtz, Priorinde i Roskilde, forgjæves søgt Betaling gjennem Frederik den fjerde osv.

Medens Spanierne i 1732 og følgende Aar førte Krig i Afrika, deltog en Nordmand af den høieste Adel i disse Kampe, nemlig den unge Grev Frederik Anton af Wedel-Jarlsberg.[1] Griis meddeler undertiden Nyheder om ham, som han havde faaet gjennem Generalstaternes Ambassadør i Madrid. Den 24de Januar 1733 skriver han saaledes, at Greven skulde være bleven slemt saaret i en Fægtning ved Oran, og at man havde maattet

[1] I nogle Uddrag af Optegnelser af Grev O. M. Rantzau (i Geh.-Arch.) læses i 1732: „Le comte de Wedel-Jarlsberg part pour faire la campagne avec les Espagnols contre les Maures. Est blessé au siège d'Oran en Afrique.“

afsætte hans venstre Haand, men nogle Dage efter berigtigedes dette derhen, at Grevens Haand dog var reddet, og at han snart vilde være saa frisk, at han kunde vende tilbage til Europa.[1]

VII.

Jeg indfletter her i min Afhandling en kort Fremstilling af Frederik den fjerdes og Christian den sjettes Forhold til det lille nordtydske Fyrstendømme Ostfrisland, Hollands og det dengang med Danmark-Norge forenede Oldenburgs nære Naboland. Vel formaar jeg ikke, som jeg kunde have ønsket, at paavise Griis's Deltagelse i denne Sag, men da Ostfrisland paa hans Tid var Gjenstand baade for hollandsk og dansk Indblanding og Annexionslyst, hører dets Anliggender dog paa en vis Maade med blandt de Emner, hvorpaa jeg her er kommen ind.

Siden det femtende Aarhundrede regjerede i det lille Land ved Emsmundingen, der tidligere havde været omtrent overladt til sig selv og behersket af forskjellige Høvdinger uden fyrstelig Rang, en Familie Zirksena.[2] Man kan imidlertid være i Tvivl, om Udtrykket „regjerede" er det rette, thi Ostfrisland havde en politisk Forfatning, der i Absolutismens Aarhundrede var et sandt Særsyn, og som indskrænkede Fyrsterne paa en Maade,

---

[1] I 1735 skriver Hans Gram til Otto Thott: „Hr. Grev Wedel af Jarlsberg, vores nordiske Africanus, er det, som har for 14 Dage siden ret beilet til mig, for at faa sig en Middag om Ugen, besat med et Slags Gjæster, der vilde intet snakke om andet end om Bøger". Suhms nye Saml., IV, 1, S. 135.

[2] C. Paludan-Müller har i Grevens Feide, I, S. 35 flg. givet en sammentrængt Udsigt over det ostfrisiske Rigsgrevskabs (senere Fyrstendømmes) Opkomst.

der minder om det svenske Skinkongedømme i den saakaldte Frihedstids Dage. Stænderne havde nemlig de mest udstrakte Rettigheder, idet de ikke alene besad Skattebevillingen, men endog Raadigheden over Skatternes Forvaltning var lagt i deres Haand, og Staden Emden, der i det syttende Aarhundrede talte 30,000 Indbyggere og saaledes hørte til de betydeligere Byer i Nordeuropa, var næsten ganske uafhængig. Det var under Indflydelse af den nederlandske Republik, at denne Forfatning, fastslaaet i 1611, havde faaet sin egentlige Udvikling, thi da Fyrsterne under Nederlandenes Kamp med Spanien havde vist Tilbøielighed til det spanske Parti, havde det været Hollænderne magtpaaliggende saavidt muligt at binde disses Hænder. Ostfrisland var overhoved et eiendommeligt, en Tid lang ogsaa et rigt og velhavende Land, hvis Historie, der er behandlet i de udførlige og grundige Verker af Wiarda og Klopp,[1] har en Interesse, der overgaar flere af de større tydske Smaastaters.

I dette Land, der i det sextende Aarhundrede havde ikke uvigtige Berøringer med Norden før og under Grevefeiden, hvis Greve Edzard II. siden ægtede Gustav Vasas Datter, og hvor i vort Aarhundrede Anton Martin Schweigaard tilbragte nogle af sine Ungdomsaar, var siden 1708 Georg Albrecht Fyrste. Hans Dage vare alt andet end lykkelige for ham og Landet. Det hidtil blomstrende Marskland hjemsøgtes af en Række frygtelige Digebrud og Oversvømmelser og af andre Ulykker. De politiske Forhold bleve som Følge heraf fortvivlede. Striden mellem Fyrste og Stænder steg til det Høieste. Der var Skyld

---

[1] Th. D. Wiarda, Ostfriesische Geschichte, I—X, Aurich, Göttingen und Bremen, 1791—1813. O. Klopp, Geschichte Ostfrieslands, I—III (mit besondern Titeln), Hannover 1854—1858.

paa begge Sider. Den videnskabelig dannede, men til Fyrste lidet skikkede Georg Albrecht lod sig lede af sin stivsindige og umedgjørlige Kantsler Brenneisen, som dog var en uegennyttig Mand og foretrak sin lidet behagelige og slet lønnede Post for et juridisk Professorat i Halle, der — hvilket betegner det tydske Smaastatsvæsen — var aflagt med dobbelt saa høi Indtægt, som det ostfrisiske Kantslerembede. Et Skrift af ham om Forfatningen satte i Særdeleshed ondt Blod. Paa den anden Side bestode Stændernes Deputerede for en stor Del af trættekjære Rethavere og egennyttige Levebrødspolitikere, der paa slige Menneskers Vis kroede sig i sin Stilling og levede høit paa Skatteydernes, eller, som det i Nutiden vilde have hedt, „Folkets" Bekostning.[1] Der appelleredes til Keisermagten, som gav Fyrsten Ret, men uden at de wienske Manifester — procul a Jove, procul a fulmine — bleve synderlig paaagtede. Som Følge af alt dette udbrød i 1724 en fleraarig Borgerkrig. En liden Episode af denne Kamp ville danske og norske Læsere erindre, fordi den er fortalt af den Mand, paa hvem vi altid helst tænke, naar det gjælder det attende Aarhundredes første Halvdel. Ludvig Holberg kom nemlig under sin sidste Udenlandsreise paa Hjemveien til at passere Ostfrisland og beskriver udførlig de Fataliteter, som mødte ham i Leer,

---

[1] Samtiden karakteriserede dem ved de bidende Linjer:

Protestando convenimus,
Conveniendo competimus,
Competendo consulimus,
Consultando confundimus,
In confusione concludimus,
Conclusa rejicimus,
Et salutem patriae consideramus
Per consilia lenta, violenta, vinolenta.

sit Sammenstød med drukne ostfrisiske Frihedshelte og sit Bekjendtskab med Kaptein Andri fra Emden, „som den Tid var anseet af Indbyggerne i Leer, ligesom Junius Brutus fordum af de Romere, da de stridede for Friheden.“ [1]

Georg Albrecht var 1723 bleven Enkemand og giftede sig strax igjen med Sophie Caroline af Baireuth-Culmbach, Sophie Magdalenes Søster, hvorved han altsaa (30te Oktober 1723) blev den danske Thronfølgers Svoger. Herigjennem kom han altsaa i Forbindelse med det danske Kongehus og kunde saaledes gjøre sig Haab om dettes Beskyttelse imod sine oprørske Undersaatter, „Renitenterne“, som de almindelig benævntes. Frederik den fjerde gjorde ogsaa noget for ham.

Flere Magter havde sendt Tropper ind i Landet. Keiseren havde en liden „Salvegarde“ staaende i Ostfrisland, der dog holdt sig temmelig uvirksom. Hollænderne og Kongen af Preussen sendte ligeledes allerede i 1724 nogle Kompagnier, dog kun for at beskytte Staden Emden, hvor Hollænderne havde Garnison, ikke for at hjælpe Stændernes „Administratorer“. Man lod Fyrsten og hans „Renitenter“ udkjæmpe sin Strid alene, og Georg Albrecht vandt da i 1725 en Seir ved Leer. Keiserlige Mandater udgik atter til hans Fordel, men uden at gjøre Indtryk. Da henvendte Fyrsten sig i April 1726 til Kongen af Danmark, der strax paalagde Kommandanten i Oldenburg

---

[1] L. Holbergii Opuscula Latina, I, p. 191—194. I „Pernilles korte Frøikenstand“ (Act. 2, Sc. 7) har man vistnok en Erindring fra Ostfrisland. „Første Gaudieb“ heder nemlig Brenneisen og bemærker, at han har „studeret sine *jura* med Iver“ og „har havt Tvistighed med en Byfoged“, aabenbart en Allusion til den ostfrisiske Kantsler.

at sætte to Kompagnier i Bevægelse, hvilke efter nogen Tids Forløb virkelig rykkede ind i Landet under Anførsel af Oberst Schwermann og toge Kvarter i Residentsstaden Aurich, dog, som det synes, uden ligefrem at deltage i Kampen.[1] Alligevel imponerede de Oprørerne og fremkaldte disses Flugt fra Norden og andre af dem besatte Stæder.[2] Vel vedvarede Oprøret endnu en Tid, og Landsbyerne gjenlød af Sange som:

Den Vürsten will wij vangen.
De Commissie will wij hangen,
De Cantzler up dat Rad,
So hebben wij Ostvreesland platt,

men de danske Troppers Ankomst havde virket, og i April 1727 befalede Kongen derhos atter tre Kompagnier danske Tropper (hvert paa 125 Mand) under Oberstløitnant von Wangelew at rykke ind fra Oldenburg for at støde til Schwermanns Styrke i Aurich.[3] Nu var det forbi med den i tre Aar førte Feide. I Mai var Fyrsten Herre over Oprørerne, men Forholdet mellem ham og Stænderne vedblev at være spændt lige til hans Død (11te Juni 1734). I Emden nød Borgermester og Raad fremdeles Bistand imod Fyrsten af Hollænderne. Christian den sjette befalede derfor den 22de Januar 1731 Griis i Haag at interessere sig for Fyrsten i denne Sag og henstille til Generalstaterne at ophøre med sin Indblanding i det Emdenske Spørgsmaal.[4]

De danske Tropper forbleve fremdeles i Landet i mange Aar og levede paa dettes Bekostning (skjønt dog

---

[1] Wiarda l. c. VII, S. 300—301, 308. Klopp l. c. II, S. 336.
[2] A. Hoyer, Fried. des Vierten glorwürd. Leben, II. S. 162.
[3] Wiarda l. c. VII, S. 358.
[4] Geh. Registratur i Geh.-Arch.

en Del af Tropperne i 1732 sendtes hjem), og man holdt „Renitenterne“ i Ave.[1]

Georg Albrecht efterfulgtes 1734 af sit eneste gjenlevende Barn af første Ægteskab, den attenaarige Carl Edzard. Enkefyrstinden, den barnløse og i sit Forhold til Fyrsten ulykkelige Sophie Caroline, var som en udfattig Prindsesse fra nu af nærmest henvist til at prøve den danske Gjæstfrihed, der i hine Dage stod saa mange Tydske aaben. Den blev hende ogsaa i fuldt Maal tildel. Allerede kort efter hendes Mands Død sendtes den bekjendte Diplomat Grev Rochus Lynar til Ostfrisland for at bistaa hende med Raad,[2] og 1735 (eller 1736) kom hun selv til Danmark. Vel vendte hun tilbage igjen, men kom 1740 paany til Danmark, hvor hun nu forblev til sin Død 1764 og fik en aarlig Appanage af 16,600 Rdl.[3] Fyrst Carl Edzard aflagde selv den danske Konge, der fremdeles beskyttede ham ved Tropper, et Besøg paa Gottorp 1740, og det følgende Aar var ogsaa hans Minister Langeln i Danmark, hvor han fik det hvide Baand.[4]

Ogsaa Carl Edzard blev barnløs, og den ostfrisiske Mandsstammes forestaaende Uddøen, der længe var imødeseet, begyndte at beskjæftige flere Magter. Preussen havde gamle Fordringer paa at arve Landet, der idetmindste vare uendelig bedre end Frederik den andens paastaaede

---

[1] „Die Kraft der Altständischen war gebrochen, und, wo noch ein Funkchen glimmte, da thaten die Straf-Dänen ein Uebriges.“ Klopp l. c. II, S. 547.

[2] Dansk hist. Tidsskr. 4. R. IV, S. 546.

[3] L. Koch, Christian den Sjettes Historie, S. 320 flg. Riegels's Beskyldning mod denne fattige, men elskværdige Fyrstinde fortjener ikke yderligere Gjendrivelse end den, som forlængst er bleven den uværdige og lavtliggende Forfatter tildel.

[4] Danske Samlinger, 2. R. V., S. 264 og IV, S. 202.

Ret til Schlesien. I 1732 havde Frederik Wilhelm endog antaget Titel og Vaaben som eventuel Fyrste af Ostfrisland. Men ogsaa Hannover (England) mente sig berettiget, ligesaa Biskoppen af Münster og Greverne af Kaunitz-Rietberg, og Holland havde den største Lyst til at annektere Landet.[1] Faa eller ingen undte Preussen denne Udvidelse, som navnlig kunde blive af Betydning formedelst Emdens fortrinlige Beliggenhed og de Muligheder, den aabnede Preussen til Deltagelse i Søhandelen.

Under disse Forhold begyndte ogsaa den danske Konge, der alt længe havde beskjæftiget sig saa meget med Ostfrislands Anliggender, dels at modarbeide Preussen, dels endog i Egenskab af Greve af Oldenburg selv at gjøre formentlige Fordringer gjældende. Kong Christian blev her ogsaa yderligere tilskyndet af sin Svigerinde, der personlig havde meget imod, at Preussen, „der ikke vil lade sig nøie med den halve Verden“, skulde bemægtige sig Landet. Desværre kjendes endnu ikke meget til Enkelthederne af denne Sag. De danske Fordringer gik fornemmelig ud paa visse Dele af Fyrstendømmet, Budjadinger- og Stedingerland. Hollænderne, der i Ostfrisland vilde have en „Barriere“ mod Preussen, havde laant Stænderne Penge og havde Emdens Magistrat paa sin Side, medens Byens Borgerskab (der holdtes nede af Holland) tog Parti med Preussen. Hollænderne holdt vedblivende Garnison i denne By og paastode dette at være en gammel Ret for dem. I 1737 og følgende Aar arbeidede Hannover-England og Danmark i Fællesskab paa at af-

[1] J. G. Droysen, Gesch. der preuss. Politik, IV, 2, S. 290 flg. Samme Forf. oplyser (l. c. S. 176), at den almindelige Fortælling om, at Keiseren i 1732 skulde i en gylden Daase have skjænket Frederik Wilhelm, der besøgte ham i Prag, et Lensbrev paa Ostfrisland, er en Fabel.

værge Preussens befrygtede, for begge Parter ubehagelige Naboskab ved Nordsøen og syntes at være enige om, dersom det lod sig gjøre, at dele Ostfrisland mellem sig.[1]

Saaledes hengik nogle Aar i Spænding for dem, der vare interesserede i denne Sag. Da døde pludselig Fyrst Carl Edzard, og med ham udsluktes altsaa Cirkzenaernes Mandslinie. Fyrstens ugifte Tanter gjorde et afmægtigt Forsøg paa under Paaskud af, at Lenet var arveligt ogsaa paa Kvindesiden, at bemægtige sig Regjeringen, idet de gjorde Regning paa Hjælp fra Danmark. Det var midt under den østerrigske Successionskrig. Frederik den anden, indviklet i denne, erfarede Dødsbudskabet i Pyrmont. Han var som sædvanlig rask i Handling, sendte strax Tropper ind i Landet og skaffede sig Hylding af Stænderne. Hverken Hannover eller Holland lode det komme til Kamp om dets Besiddelse. Hvad de danske Tropper, som fremdeles stode i Landet, angaar, da skrev Frederik (28de Mai) til sin General Dessow, at han ikke vilde taale dem længere der,[2] og de forsvandt ogsaa strax.

---

[1] Droysen l. c., S. 301, 357. For nogle Aar siden har jeg seet en Afhandling, hvori omtaltes „die dänischen Gelüste" efter Ostfrisland, men det har ikke været mig muligt igjen at opspore den.

[2] „Da auch noch dänische, wiewohl in geringer Anzahl bestehende Truppen noch sich anjetzo in Ostfriesland befinden unter dem Prätext, als ob solche einige vermeintliche Jura vor dem K. von Dänemark daselbst souteniren sollten, so hat der Obriste Graf v. Wied — — seine Veranstaltungen dergestalt zu machen, dass er solche dänische Commandos, ehe sie sich dessen versehen, mit guter Art surprenire, ihnen darauf be-

VIII.

Medens Griis saaledes under vexlende Chefer, Chr. Sehested (til 1721), Frantz v. Hagen (til 1730), Iver Rosenkrands (til 1735) og tilsidst Schulin, fungerede i Haag, foregik efterhaanden Forandringer i hans personlige Forhold, hans Rang og Indkomster. Han havde tiltraadt sin Stilling 1717 som Resident med Justitsraads Rang og 3000 Daler om Aaret. I November 1730 (kort efter Christian den sjettes Thronbestigelse) skriver han til Hans Gram, at han nu vil søge om at forfremmes fra Resident til den høiere diplomatiske Stilling som Envoyé. Det generede ham at være omgiven af smaa Envoyés fra andre Lande, og han ønskede ogsaa forbedrede Indkomster. Han beder Gram om at „sondere Hans Excellence" (Iver Rosenkrands, Grams Velynder) herom.[1] Ønsket gik ogsaa

---

kannt mache, wie Ich — solche dorten länger zu dulden nicht gemeinet wäre und selbige darauf mit guter Art nach dem Oldenburgischen oder Delmenhorstischen zurück zu schicken." Politische Correspondenz Friederichs des Grossen, III, Berlin 1879, S. 156.

[1] Il y a quelques uns de ces petits messieurs envoyés ici, valets de caffé, valets de chambre, quartiermaitres de régiment revêtus, joueurs filoux, qui me sont devenus insupportables, non obstant que dans mon extérieur je le porte aussi haut que presque tous les envoyés ici à l'exception de celuy d'Angleterre, comme Mons. Finch l'a été, parce que les Anglois ont plus haute paye que tout les autres ministres. Un secretaire de l'Ambassade d'Angleterre a plus d'8000 fl., vous pouvez de lá juger de ce que les ambassadeurs et les envoyés ont." I en Depesche af 17de Novbr. 1731 lader Griis, nu Envoyé, mærke, at de mindre Staters Gesandter stundom vare udsatte for overmodig Behandling af de større Magters. Den russiske Ambassadør, Grev Golowkin, havde været i Haag nogle Uger, men ikke notificeret sin Ankomst uden til Englands og Frankriges Ambassadører og

[illegible] A. ønskede Rosen-
[illegible] 1731 takker Griis
[illegible] nitaler, at den nye
[illegible] Tjenesten.
[illegible] Fra 1ste Januar
[illegible] Gagen af 2000
[illegible] 3000 Rdl. (Spe-
[illegible] I sine senere Aar
[illegible] en vis Udgift
[illegible] Det maa vel have været en
[illegible] besørgede udbetalt
[illegible] han altid sine Udgifter
[illegible] Reiser til Amsterdam godtgjorte med
[illegible] Rdl. om Aaret. [illegible] endvidere godt af
den [illegible] Indrømmelse, som Hollænderne tilstode
fremmede Diplomater, nemlig Frihed for Told og Accise.[2]
Formodentlig fik han [illegible] til Ærespresenter af General-
staterne. Ved særlige Leiligheder, saasom Dødsfald i den
kongelige Familie [illegible] med den beslægtede Fyrstehuse, der

gamle [illegible] Gesandter. Disse havde ikke villet
gjøre ham den første Visit [illegible] Notifikation. »qui est
un peu de cérémonial [illegible] pratiqué.« Det
var ellers Skik i Haag, at Gesandterne hver Mandag samledes
som paa en Art diplomatisk Børs i Statsraadets Bygning.

[1] Efter Regnskaberne i Kongerigets Archiv i Kjøbenhavn, smlgn.
J. Møller, Mnemosyne, III, S. [illegible] flg., hvor man har en fuld-
stændig Fortegnelse over de i 1744 ansatte Gesandter og deres
Løn. Griis's Gage opføres her med 2000 Species.

[2] Isaac Sahlmoon. Hollands Stats- och Commercie-Spegel. I
(Stockholm 1731). S. 189. Denne Begunstigelse havde ikke
saa lidet at sige, thi »Accisen i Holland er saa stor og saa
almindelig, at ingen kan sætte en Ret Kjød eller Fisk paa
Bordet, den jo [illegible] letmindste ti Gange er foracciset.« Joh. Hüb-
ners fuldstændige [illegible] I (Dansk Oversættelse, Kbhvn.
1759), S. [illegible]

medførte Udgifter for Diplomaterne, fik han ogsaa overordentlige Godtgjørelser.[1] Omtrent samtidig med Avancementet til Envoyé fik han Etatsraads Rang og Titel.

For en Mand i diplomatisk Stilling ere Rang og Titler den Dag idag ikke ganske uvæsentlige Ting, da de altid afgive en vis Maalestok for Vedkommendes Anseelse i Hjemmet. Paa den Tid spillede saadanne Ting en endnu langt høiere Rolle end nu, og det kan derfor ikke forundre, naar man ser, at Griis som aldrende Mand med en vis Utaalmodighed ventede paa at blive hvid Ridder, eller hvad man i vore Dage kalder Storkors af Danebrogen, hvilken Dekoration dengang endnu ikke uddeltes til ret mange. Han henvendte sig et Par Gange til Geheimeraad Schulin, sin Chef, med Ønske om at blive bragt i Forslag. Schulin refererede ogsaa i 1738 skriftlig hans Begjæring for Kongen og tilføiede, at Griis var en af det kongelige Hus's ældste Tjenere og altid havde tjent med Troskab. Christian den sjette behagede imidlertid egenhændig at skrive paa Schulins Forestilling: „An dem Envoyé Griis kann Er antworten, er müste sich noch etwas gedulden, die Ordens würden nicht nach der Anciennetet, sondern nach meriten ausgetheilet.“[2] Griis var jo ogsaa af borgerlig Stand, og Kongen tør have ærgret sig over de Vanskeligheder, som Opfyldelsen af flere ovenfor omtalte

[1] Saaledes fik Griis 1719 200 Rdl. i Anledning af Hertuginden af Mecklenburgs (Dronning Louises Moders) Død, 1719 efter Prinds Carl 200, 1730 efter Kong Frederik 500, 1735 efter Prindsesse Sophie Hedevig 200 samt 100 til sin Legations-Sekretær Amthor, 1737 100 Rdl. efter Dronning Sophie Magdalenes Moder Markgrevinden af Culmbach. „Efter Kong Carl XII. i Sverige er ei noget anvist til Ministrene“ bemærkes der udtrykkelig i Regnskaberne.

[2] „Danske Kongers Historie“ i Geh.-Archivet.

Ønsker mødte i Holland. I 1742 havde Envoyéen formodentlig indlagt sig „Meriterne“, thi han blev da paa Dronningens Fødselsdag (28de Novbr.) hvid Ridder, og valgte som Devise „Recte faciendo“. Foruden ham dekoreredes kun en i dette Aar.[1]

Som Ungkarl var Griis kommen til Haag, og som Pebersvend levede han der til sin Død. Hans ugifte Stand tør være Grunden til, at han aldrig lod sig nobilitere, noget, der for en Mand i hans Stilling vilde have været en let Sag at opnaa. Han havde dog optaget en ældre Familie Griis's Vaaben,[2] og der var mange, som mente, at han var af adeligt Blod, f. Ex. Carl Deichman, der skrev om ham: „Var af gammel norsk Adel og fød i Norge, hvor der endnu findes af denne Familie, men har Intet af Adelstanden uden det blotte Navn, som de fleste norske Adel.“[3]

Den nysnævnte Deichman har noteret: „Konferentsraad L., som kjendte Griis, holdt ham for en Deist.“ Denne Konferentsraad L. var sandsynligvis den nedenfor (S. 71) omtalte Løvenskiold, Deichmans Søstersøn.

Til Bedømmelse af Griis som Menneske kan ellers nogle Vidnesbyrd anføres af den bedste og paalideligste Beskaffenhed, nemlig de, der fremgaa af hans Forhold til nogle af Samtidens høit agtede Videnskabsmænd.

Ved Siden af sin politiske Virksomhed havde nemlig Griis en Yndlingsinteresse, der hører til Livets skjønneste

---

1 Danske Samlinger, 2. R., IV, S. 295.

2 Se Klevenfeldts Beretning i det følgende.

3 Manuskr. i Chra. Univ.-Bibl. Fol. No. 396. Det kan erindres, at da der nogen Tid senere udgik Opfordring til alle Landets Præster m. fl. om at angive, om der boede Adel i deres Embedsdistrikter, blev intetsteds i Norge nogen af Familien Griis angiven som adelig.

og ædleste. Han var en varm og inderlig Lærdomselsker, der tilbragte sine gladeste Timer i sit Bibliothek. I Holland var han høit anseet for denne sin videnskabelige Sands. Mellem de uden Tvivl ikke faa Lærde, med hvem han under sit lange Ophold i Nederlandene traadte i nær Forbindelse, er der en, som har sat sit Venskab med Griis et Mindesmærke i Literaturen, den bekjendte Philolog og Historiker Sigebert Havercamp († 1742), i mange Aar en af Leidens Universitets berømte Lærere. Havercamp dedicerede Griis sin værdifulde og elegante Udgave af Paulus Orosius, der udkom i Leyden 1738.[1]

Havercamps Ros over Griis gjenlyder ikke alene i denne Dedikation, men gjenfindes ogsaa i hans bevarede Privatbreve til Nordens to ypperste Philologer paa den Tid, Hans Gram og Christian Falster.[2]

---

[1] Dedikationen lyder saaledes: „Excellentissimo Viro Nicolao Griis, Sereniss. Regi Daniae, Norvegiae etc. a consiliis status ut et in suprema justitiae curia ejusdemque Majestatis ad ordines foederatos Belgii Ablegato Extraordinario, Lugd. Kal. Decbr. 1737.“ Af Fortalen kan anføres: „— — Quae me imprimis caussa impulit, excell. et generosiss. vir, ut hujus tam utilis scriptoris novam editionem tuo lubens consecrem nomini. Nam licet in omni scriptorum genere, quae paucae supersunt a negotioso munere vacuas colloces horas, tamen saepe affirmantem audivi, te in nullis majori cum voluptate ponere quam in veteribus historicis. Itaque his inter reliquos selectissimos ex omni studiorum voluptate libros selecta cura congestos merito prae ceteris splendet bibliotheca, non tamen ut solo ornatu placeat et laudatorum ad sese trahat oculos, sed ut domini et amicorum usibus pateat.“

[2] Grams Breve paa det st. kgl. Bibl. og Falsters paa det danske Universitetsbibliothek. Til Falster skriver Havercamp 22de Februar 1732. Griis kaldes her „vir humanissimus et eruditorum cultor eximius, splendidae bibliothecae possessor.“ Havercamps Ord om Griis i et Brev til Gram ere allerede anførte som denne Afhandlings Motto.

Medens Falster ikke kom i personlig Berøring med Griis, var derimod dennes Forhold til Gram desto nærmere og fortroligere. Naar Bekjendtskabet mellem disse to Mænd er stiftet, ved jeg ikke, men formoder, at det maa hidrøre fra de Aar, i hvilke Griis uden Ansættelse i det mindste for en Del tilbragte i Kjøbenhavn (1713—1717), netop den Tid, da Gram (Student fra 1703, Aaret før Griis's Ansættelse i Brüssel) begyndte sin Virksomhed som Universitetslærer. En stor Mængde Breve fra Griis til Gram ere bevarede,[1] det ældste er fra 1728, det sidste fra 30te Oktober 1746, altsaa faa Uger før Griis's Død, men der er al Grund til at tro, at Brevvexlingen har været igang længe før det førstnævnte Aar, og at altsaa de ældste Breve ere tabte. De ere alle uden Undtagelse skrevne paa Fransk, idet kun en enkelt Gang et dansk Ord kan slippe Brevskriveren af Pennen.

Disse Breve, af hvilke et og andet allerede ovenfor leilighedsvis er benyttet, frembyde mange interessante Smaatræk, og man maa kun beklage, at ikke ogsaa Grams Svarskrivelser ere bevarede. For en stor Del dreie Brevene sig om Bøger. Gram sendte Griis Literatur fra Danmark, og Griis forsynede til Gjengjæld Gram og vistnok ogsaa det store kgl. Bibliothek, hvis Chef denne blev 1730, med Bøger fra Holland; der var saaledes stadig Mellemregnskab mellem dem.

Griis glædede sig ved fra Gram at modtage Arild Huitfeldts Krønike og et smukt Exemplar af Torfæus's norske Historie. Han var i 1733 meget nysgjerrig efter at vide, om Nils Slanges Christian den fjerdes Historie skulde udkomme, og om det skulde ske paa Kongens Bekostning. Det forekom ham, at han kunde erindre,

---

[1] St. kgl. Bibl. Mscr. N. K. S. No. 2017[d], 4to.

at ogsaa Holberg havde skrevet den samme Konges Historie og overleveret sit Haandskrift heraf til Frederik den fjerde for 16 til 17 Aar siden, og udbad han sig nu at faa et Exemplar af Holbergs Danmarks Historie paa bedste Papir, der var at faa. Samtidig skrev han om, at en ny Udgave af Pontanus blev forberedt. I 1735 omtalte han, at Havercamp havde fortalt ham om et forestaaende Besøg i Holland af Christian Falster. Dennes Amoenitates og hans Udgave af Juvenals fjortende Satire kjendte han. At gjøre Falsters personlige Bekjendtskab kunde han nok have Lyst til, uden at han dog særlig længtes derefter, men derimod vilde intet være ham kjærere end at se Gram selv i Haag som sin Gjæst. Han skulde da ogsaa hente Havercamp til sig fra Leyden, og da skulde de alle tre fornøie sig kosteligt, men naar Gram ikke kunde nyde denne Lærdes Selskab, forbeholdt han sig selv at nyde Grams.[1]

Mellem de Personer, som af og til omtales i Brevene, indtager Biskop Deichman en interessant Plads. Gram stod i Forbindelse med Deichman, der var en ivrig Bogsamler, og Griis havde besørget et større Bogindkjøb for Biskoppen just lige før dennes pludselige Fald. Denne Begivenhed gjorde Opsigt udenfor Rigernes Grændser; i Holland hedte det, at Deichman var ført som Fange til Kjøbenhavn og sad i Citadellet; „voilà l'autre

---

[1] „A ce cas-la nous ferions venir ici M. Havercamp et nous nous divertirions philosophiquement, mais vos heures perdues seroient a moy seul.“ (Brev af 17de Novbr. 1735). Som bekjendt kom Gram aldrig udenfor Danmarks Grændser. En paafaldende Beretning om, at han 1736 var i Tydskland, der findes i Pseudonymen Theodorus's Skrift: „Peter Nicolai Holst“, Kbhvn. 1884, S. 98, beror, efter hvad Forf. selv har været af den Godhed at meddele mig, paa en Misforstaaelse.

Cardinal Coscia," tilføier vor Brevskriver. Griis udtalte sig forsigtigt om Deichman, men hans Ord ere ret mærkelige. „Jeg ved," skriver han den 4de Novbr. 1730, „at naar en Geistlig er en brav Mand, kan han ikke være det mere end en anden ligeledes hæderlig Mand, men er en Kirkens Mand en Slyngel, da er han det i en høiere Grad, end en anden vilde formaa at blive det. Jeg siger dog ikke dette, som om jeg skulde mistænke vor Cardinal-Erkebiskop af Norge, thi jeg vil som god Christen tænke det bedste." — — „Det slaar ikke Feil, at Biskop Deichman har Kapitaler ude paa Renter og det paa meget høie. De Kjøbmænd fra Christiania, der komme til Amsterdam, kalde 12 Procent en Bisperente, en høiærværdig Rente."[1] Da i det følgende Aar Deichmans Død var bleven bekjendt, skriver Griis (19de Juni 1731): „Jeg er ret nysgjerrig efter at vide, hvad der bliver gjort med hans Bibliothek. Det vilde have været en Lykke for ham, om han var død et Aar før, men maaske har Gud (for at tale christeligt) havt Barmhjertighed med hans Sjæl og har villet give ham Anledning til at gjøre Poenitentse."[2]

---

[1] Je scay, que, quand un ecclesiastique est un honnête homme, il ne peut pas l'etre plus qu'un séculier, quand il est honnête homme, mais que quand un homme d'eglise est fripon, il l'est plus qu'un homme du monde ne le sauroit etre. Je ne dit pas cecy, comme si je soupçonnois nôtre cardinal archeveque de Norvegue, car je le veux croire chretiennement fort honnête homme. — — Il ne peut pas manquer, qu'il n'ait des capitaux à interêt et a bon interêt. Les marchands de Christiania, qui viennent à Amsterdam, appellent 12 p.Ct. een Bisperente, en høiærværdig interêt af Penge."

[2] Dette Brev er kommet ud fra de øvrige og findes ikke i det st. kgl. Bibl., men i Geheimearchivet.

Gram var Griis's Kommissionær ikke alene hvor det gjaldt Bøger, men ogsaa i mange andre Anliggender, hvorom paa sit Sted mere. Denne Mand, i sit Slags enestaaende i Danmarks og Norges Historie, havde Tid til alt. Griis henvendte sig f. Ex. til denne sin Ven i 1728 for at faa en „Secretair eller Copiist“, altsaa en Privatsekretær. Den Mand, han kunde bruge, maatte hverken være en „Junker“ eller en Volontair og heller ikke en Mand, til hvis Familie der skulde tages Hensyn. Han skulde faa sin Betaling efter sin Dygtighed og maatte forstaa en Smule Fransk og saa meget Tydsk, at han uden Vanskelighed kunde lære Hollandsk. En anden Gang omtaler han en Søn af Islænderen Professor Londemand (senere adlet under Navn af Rosencrone) i Bergen.[1] Den unge Mand (uden Tvivl Londemands ældste Søn af første Ægteskab, Hans Christopher, der 1774 døde ugift som dansk Godseier, Konferentsraad og forhenværende Militær) var kommen til Holland 1732, men Faderen havde vist sig saa haard imod ham, „at han maaske vilde komme til at angre derpaa gjennem hele sit Liv.“ Sønnen henvendte sig til Griis om Hjælp. Denne tænkte paa at antage ham som en Slags Sekretær, ikke fordi han var duelig dertil, men for at oplære ham.

Af særegen Interesse er det at se, hvorledes den aldrende Mand ofte længtes hjem til Danmark. I 1730 skriver han (Datum sees ikke, men det er dog før Thronskiftet), at han gjerne vilde tilbringe to eller tre Uger

---

[1] Londemand, født Islænding, Lector theol. i Bergen med Professors, senere med Biskops Rang, var en rig Mand, ikke uden Erudition, men af en tvivlsom Karakter. Et høist karakteristisk, men ikke meget tiltalende Billede af sig selv har han givet i et Brev til Rostgaard, se Frederik Rostgaard og hans Samtid af Chr. Bruun, II, S. 238 flg.

i Kjøbenhavn, blandt andet fordi han ønskede at gjøre personligt Bekjendtskab med sin Velynder Plessen, hvorved vistnok maa forstaaes Ludvig Plessen. Reisen synes ikke at være kommen istand, ligesom der overhoved intet Spor er til, at Griis mere kom til Danmark, endsige til Norge efter 1717. I 1735 udtaler han som sit Ønske at kunne ombytte sin diplomatiske Stilling med et Stiftamtmandsembede. I sit Dødsaar 1746 udbryder han i Anledning af nogle interessante Nyheder, som Gram havde meddelt ham: „Jeg har følt i mit Hjerte og gjennem alle mine Aarer, at jeg er Dansk, skjønt jeg nu er bleven en Fremmed i Danmark.“ [1]

Det er ikke tvivlsomt, at mere end en dansk og norsk Reisende har fundet en venlig Modtagelse hos Griis, naar hans Vei førte ham til Haag. I det mindste en af disse har nedskrevet en Beretning om det Bekjendtskab, han paa saadan Maade gjorde med den gamle Statsmand, og deri givet et ypperligt Billede af Griis's Liv paa hans høie Alderdom. Det er Terkel Kleve, den senere Klevenfeld. Denne lærde og af Adelshistorien meget fortjente Mand foretog i sin Ungdom, medens han var Justitssekretær i Høiesteret, en fleraarig Udenlandsreise, tildels med offentlig Understøttelse. Efter Datidens Skik holdt Kleve nøiagtige Dagbøger, hvilke heldigvis ere bevarede i fire tykke Oktavbind paa det danske Universitetsbibliothek. De kunne endnu betragtes som saa omtrent ubenyttede, thi de Prøver, som Nyerup har givet af dem i sit „Magasin for Reiseiagttagelser“, bestaa kun i enkelte, i Flæng udskrevne Smaating, som han anbragte i Magasinet, naar der manglede nogle Sider for at fylde

[1] „J'ai senti dans mon coeur et dans toutes mes veines, que je suis Danois, étranger, comme je suis présentement en Dannemarc.“

et Hefte. Klevenfeldts eiendommelige, ofte med et vist Humor krydrede Stil og den kjendelige Forkjærlighed, hvormed han dvæler ved sit Besøg i Haag, ere for mærkelige til, at jeg skulde ville meddele hans Beretning om Griis og hans Omgangskreds i Uddrag eller benytte den stykkevis paa forskjellige Steder i min Fremstilling. Jeg giver den derfor saagodtsom hel, saaledes som den er flydt fra dens Forfatters egen Pen, i det Haab, at Læseren med mig vil sige:

— — quo fit, ut omnis
Votiva pateat veluti descripta tabella
Vita senis.

„4de August 1742. Haag. Logerer i Marèchal de Turenne for at profitere af den svenske Benzels Selskab. Han er af de lærde Benzeliers Familie, Søn af Biskoppen i Göteborg, men paa mødrene Side allieret med mange adelige Familier og har arvet adskillige publique svenske Documenter efter adskillige Beslægtede, som have været i Ambassader o. s. v. Er engageret som Secretair i det svenske Cancelli og har været udvalgt af Stænderne som Secretair ved sidste Rigsdag, hvortil vel ikke lidet har contribueret, at han har en Biskop til Fader, som er mere end at have ham til Morbroder. Reiser med kongelig Tilladelse paa 2 Aar, er stille af Omgjængelse, men af Forstand og Routine og solide Studier. Maa have skjønne Midler, siden han kjøber overalt kostbare Bøger, har og foruden et romersk Mynt-Cabinet, et smukt Bibliothek hjemme, hvoraf han har Catalog med sig. Han agter sig herfra til England.“ [1]

---

[1] Dette maa være Matthias Benzelius (senere adlet Benzelstierna), der døde som Overpostdirektør og Statssekretær m. m. 1791. Sv. Biogr. Lex., II, S. 115.

„Overleverede om Eftermiddagen det fra H. Exc. Geheimeraad Holstein til vores danske Envoyé, Etatsraad Griis, medtagne Brev, som han med megen Respect modtog.[1] Han er en Mand af over 70 Aars Alder, født i Norge, tror, at han er af de gamle Griisers Stamme, siden han fører deres Vaaben, har først været Legations Secretair, siden Resident og endelig Envoyé her paa Stedet og altsaa ved 23 Aars Routine her er bleven som den ældste, som den habileste Minister, som han her ansees for. Han ligner paa nogen Maade afg. Conferentsraad Seidelin, er en meget lærd Mand, stedse elevé og fuld af esprít, som gjør hans Alder behagelig baade for sig og andre. Paa nærværende var incommoderet, som hans Alder idelig foraarsager, og han ved en stricte Diæt alene overvinder. Spiser ordinairement Kl. 12, sætter stedse Foden, efter Ordsproget, under eget Bord og aldrig gaar til Gjest hos andre, hvorfor og Alderen dispenserer ham, men i hans eget Huus lever han pro dignitate, Fædrelandet til Ære og Respect.“[2]

---

[1] J. L. Holstein var Klevenfeldts store Velynder, og til ham skrev han hyppige og lange Breve under den hele Udenlandsreise, hvilke endnu bevares paa Ledreborg. I et af dem omtaler han, at han havde gjort Efterspørgsler om Christian den andens Archiv (hvis Skjæbne dengang var ganske ubekjendt, og som man formodede maatte findes etsteds i Nederlandene). Griis havde hørt Rygter om, at det skulde befinde sig i Wilworden, „hvor Etatsraad Foss efter eget Sigende skal have forefundet det.“ Kfr. Aktstykker til Christian den andens og Frederik den førstes Historie, I, S. XX.

[2] Allerede flere Aar iforveien (1733) havde den bekjendte Baron Pöllnitz besøgt Haag og da bemærket om Griis: „Il se fait fort estimer, mais il voit peu de monde.“ Lettres et mémoires du Baron de Pöllnitz, 5ieme ed., III (Francfort 1738), p. 240.

„5te August. Søndag. Blev besøgt af Mr. Adeler Søn af forrige Landsdommer i Lolland, som er i Huset hos Envoyé Griis og der sine dubio assisterer, sig selv til stor avantage under en saa habil Minister.[1] Derefter besøgt af den danske Legations Secretair, Grev Diefenbroeck (genannt Gransfeld), som forhen har været Legations Secretair i Spanien, som han formedelst af Climatet entstaaende Svaghed har maattet forlade. Logerer hos sin Broder, som er etableret i Holland, han har og en Broder i Kjøbenhavn, som har et Compagni udi Grenadeer Corpset, og jeg har den Ære at kjende. Denne Secretair er en habile og obligeant Mand — —. Besøgte Grev Diefenbroeck, item den svenske Minister Envoyê Preutz,[2] hvor jeg ved Hr. Benzel var introduceret og inviteret at

[1] Nogle Maaneder senere (16de Oktober 1742) skriver Griis til Hans Gram, at den unge Adeler, som var i hans Hus „pour commencer à s'exercer dans les affaires", nylig er død.

[2] Joachim Frederik Preis (ikke Preutz) var født i Dorpat (ikke i Pommern) 1666, kom 1703 til Nederlandene som Legationssekretær og forestod siden 1715 selv den svenske Legation der, fra 1721 som Envoyé, lige indtil 1759, da han døde i Haag, 93 Aar gammel, efter nogen Tid i Forveien at være bleven Friherre. Ligesom Griis var han oprindelig bestemt til Geistlig, ligesom han en ivrig Elsker af Lærdom og som han høit anseet i Holland. (Svensk Biogr. Lexicon, XI, S. 362 flg.). Med Hensyn til Sverige findes paa andre Steder i Klevenfeldts Reisejournal et Par Antegnelser, som her kunne medtages. I Cassel (22de Marts 1742) bemærker han, at der herskede en overmaade stor Jalousi mellem Svenske og Hessere. De sidste troede, at Pengene gik ud af Landet til Sveriges Bedste, og „ere fortrydelige over de Svenske, fordi de ikke tilbørligen skjønne paa deres Landsherres Naade og Fromhed." De Svenske, som kom til Cassel, paastode tvertom, „at Hs. Maj. ikke nær er saa elsket i Cassel som udi Sverige." „Man talte om, at Statholder Wilhelms Søn, Prinds Frederik, skulde blive deklareret Successor i Norge, hvorover man i Cassel ikke er meget fornøiet af Frygt for at miste baade deres Landsherre

spise samme Aften. Denne Herre, som uden Tvivl er fra svensk Pommern, er af Ministrene i Aar den allerældste, men i Ministerio næst efter Hr. Griis, synes skrøbelig af sin Alder, men dog fatiguerer sig meget i Forretninger indtil Kl. 2 om Natten og om Morgenen Kl. 6 atter anfanger. Er Elsker af Studier, som han in ministerio endnu observerer. Æstimeres af dem, som ere kyndige i Affaires, som en habil Minister og forresten er æstimable af sit noble Gemyt og oprigtige Omgjængelse. Spiste om Aftenen hos Envoyé Preutz, tracteret pro dignitate og accableret med Overflødighed af alle Slags Godheder. Fruen er af Nation hollandsk, som han har befriet i Holland, er en af de obligeanteste Fruer i hendes Huus, som jeg har truffet i Holland af de Indfødte, kommer ikke meget iblandt de store Selskaber, men holder Selskab hos sin gamle brave Mand, som par inclination alene og af Kjærlighed har befriet hende. Haver tilsammen 3 Børn, af hvilke den ældste Datter imod 15 Aar har appliceret sig paa Theologien med saadan Alvorlighed, at hun giver ikke nogen noget efter af dem, som gjøre Profession af det theologiske Studium." — —

„6te August. Besøgt saavel af den danske Envoyé, Hr. Griis, som af den svenske Hr. Preutz, af hvis indbyrdes entretien (da jeg havde den Ære at see dem paa

---

saa og hvad der endnu er tilbage. Og er det ei at tro, hvad Hovedstaden og Landet dagligen aftager derved, at Landsherren ei fortærer Indkomsterne i Landet, og hvad Forskjel der er paa Levemaaden nu fra fordums Tid. Landet er armt nok og har selv sit Brød nødigt." I Paris (6te April 1743) skriver vor Reisende: „I Kirken hos Hr. Envoyéen berettedes der den glædelige Tidende, at nogle af Sveriges Stænder havde udvalgt Hs. kgl. Høihed vor allernaadigste Kronprinds til Successor til Sveriges Throne, hvilket satte mig i Humeur over alle."

engang) jeg vel kunde mærke, at de begge ere gode Venner, det jeg og af Hr. Preutz's foregaaende Declaration har erfaret. Om Eftermiddagen fremdeles besøgt af den svenske Legations Secretair Hr. Baron Horn, som jeg ved Hr. Benzel havde havt Anledning at kjende. Han er af den ældste og store Hornske Familie, opfødt udi forrige Premier Minister, Grev Horns Huus, som har givet denne unge Cavalier saa stor Avantage, at det aarsager Estime til hannem og Honneur for den Herre, under hvis Opsigt han er opfostret, er optrukken i Sprog og Videnskaber, vant fra Ungdommen af i Affaires, hvorudi han har attireret større Erfaring, end han vil lade andre vide formedelst den Modestie, som er blevet ham indplantet under Grev Horns Disciplin."

„7de August. Spiste om Middagen tilligemed Hr. Benzel hos Envoyé Griis, hvor tillige spiste Bispen af Leuchs Resident,[1] som residerer i Holland i Anledning af den Communion, som hans Herre, der tillige er souverain Prinds, har med Republiken saavel i Henseende til Maastricht, som andensteds, tillige og for at holde Republiken i god Forstaaelse for hans Herre, som i adskillige Maader inqvieteres af Kongen af Preussen. Den gode Herre, som rimeligvis er catholsk, raadede Hr. Benzel discursvis og i Fortrolighed ei at lade nogen vide paa Reisen, at han er en Biskops Søn, da det vilde holdes for scandaleux i de catholske Lande. Hr. Envoyéen (Griis) derimod replicerede, at han expresse skulde være det bekjendt for at vise for Verden, at endog Bisper vare istand til — — saa smukke og artige Børn. Tracterede pro dignitate, da Hr. Envoyéen af Schweitzer, Domesti-

---

[1] Efter Griis's Død indberettede hans sidste Legationssekretær til Kjøbenhavn: „Le ministre de Liège a toujours été intime ami de Mr. l'Env. Griis pendant son vivant."

quer, Meubler, Appartements har alt det, som kan give hans Characteer honneur og derhos selv er opmuntret af Esprit som den yngste Cavalleer og habileste Minister. Accablerede sine Gjester med Artighed og megen Overflødighed, endskjønt han selv er mere multi joci end multi cibi, holdende en nøie proportion i Æden og Drikken, som har gjort ham til en aldrende Mand og conserveret ham i Alderdommen. Han eier et smukt politisk og nyttigt Bibliothek, som han Tid efter anden har acqvireret, hvor han og søger sit daglige Selskab, eier Porcellæn og har Ord for at eie det prægtigste, som findes i Byen. Vores allernaadigste herskabelige Portræter hænge i den fornemste Stue, hvilket ogsaa er Mode hos de andre Ministre, og hos Envoyé Preutz er hængt for hendes Majestæts, Dronningen af Sveriges Portræt et bredt Flor, efterdi Sørge-Aaret endnu ikke er tilende.“

(11te August atter spist hos Griis med Sekretær Bøhn fra det tydske Kancelli i Danmark).

„17de til Middag hos Envoyé Preutz. Om Eftermiddagen tog Afsked med Envoyé Griis, som viste mig sit Bibliothek, som ikke er saa stort, som kostbart af adskillige store Verker. Graevii og Gronovii Antiquitates med Poleni Supplementer til begge Dele, en stor Samling af autores in usum Delphini, hvoriblandt han havde betalt Cic. Libri Orat. med 50 Gylden. Feiler i Samlingen intet uden Statium. Ved Discurs om en Haand Autor i Lommen paa Reiser forærede han mig Bandii Horatium, der har façon som en Psalmebog.“

Fra Haag reiste Kleve til Brüssel, hvor han traf en ung Nordmand, Løvenskiold, „forrige Etatsraad Leopoldi Søn.“ [1]

---

[1] Den samme, om hvem Henrichsen (Hielmstierne) den 22de Fe-

Om Danmarks og Norges Handelsforhold til Holland findes i Reisedagbogen bl. a. Følgende, som her kan fortjene Plads:

„De jydske Øxne ankomme her ligesaa uanseelige, som Nationen selv, naar den gaar hjemmefra directe i fremmede Lande, men til Slutning faa samme Anseende som Indbyggerne fra Jylland, naar de nogen Tid have smagt fremmed Luft. Selv have Hollænderne ofte forsøgt at gjøre sig løs for Jyderne i den Tro, at Naturen selv var i Stand til at producere Oxer i Overflod, og man ansaa det for et glædeligt Budskab, da Frisland for nogle Aar siden frembød sig at fournere de øvrige Provindser, hvorved man mente at finde en Revanche over Danmark, som begyndte ved Seilads og Fabriker at gjøre Holland Afbræk og tilsidst havde taget Forhøielses Told paa de udgaaende Øxne, forbød desaarsag fremmed Kvægs Indførsel ved en paabuden stor Afgift, men Udgangen har vist, at man maa hente de firbenede Oxer fra Jylland, thi Friserne kunde ikke præstere præstanda, deres Kjød kan og ikke udholde de lange Reiser, med mindre det meleres med det Danske. Der er dog en Ting i Verden, som Hollænderne maa hente andenstedsfra uden at være istand til at sende den i Negotien tilbage."

„Den norske Fisk er og af det Slags, som Hollænderne have maattet hente til sig til Landets Subsistence,

---

bruar 1743 skriver fra Kjøbenhavn til Langebek: „Vores norske Heros, det forstaar sig, jeg taler om Mons. Løvenskiold, er kommen hjem." Dansk hist. Tidsskrift, IV, S. 301. Men hvo der her menes af de to nogle Aar tidligere adlede Brødre, Herman L., Stamfader for den norske, og Severin L., Stamfader for den danske Linie af Familien, tør jeg ikke afgjøre. Efter Alderen at dømme dog sandsynligvis den sidstnævnte.

men denne og andre Ting af samme Slags tjene til indvortes Negotie i Landet, da de store Kjøbmænd lade deslige Vare komme og debitere dem siden til Fløde (sic) de mindre Kjøbmænd og private Folk. Paa nærværende Tid skal den nordiske Fisk ikke være saa let at afsætte, formedelst Folk i Landet blive mere og mere kræsne og lider efter Moden heller at spise den franske Fisk."

„Den norske Træhandel er og iblandt de Vare, som her foraarsager stor Negotie i Landet. (Men det pommerske Træ faar mere og mere Indpas. Det norske er mere „bestandigt"). Norske Bergværker gjøre og endeel af Handelen, men fordærves ved den svenske Negotie. Færøiske, islandske, grønlandske, finlandske (!) Varer ere her alle begjærlige. — —"

„En Tjenestepige faar 120 Gylden, naar hun kan forestaa Kjøkkenet, og Resten efter Proportion, som attirerer mange fremmede, endog danske Piger,[1] hvoraf jeg har talt adskillige jydske, som ere saa naturaliserede, at de have ganske glemt deres Fædrene-Sprog og forvandlet det jydske æh til det hollandske Mynheer, hvilket de affecterer ved hvert Ord, som og er det eneste, der er at faa for godt Kjøb i Holland. Tjenestefolk faa gode Drikkepenge, hvilket maa holdes for visse Accidentier. Fremmede betale Gjestebudet til Domestiquerne. Hvis man tager Afsked, før Pigen og Tjeneren ere komne ved Døren, veed Madame i Huset paa en god Maade at foraarsage en god Pause, indtil alting har sin Rigtighed."

---

[1] Om danske Piger, som droge til Amsterdam for at faa 100 Gylden om Aaret, fortæller samtidig ogsaa E. Pontoppidan. (Menoza III, 52de Brev).

Ogsaa paa Tilbagereisen til Danmark i September 1744 besøgte Klevenfeldt Haag og Gesandterne Preis og Griis. Hos den sidstnævnte traf han sammen med den danske Generallieutenant Prætorius, „som har taget Tjeneste i Holland, hvilket dog skal fortrydes.“

IX.

Ved Christian den sjettes Død (4de Oktober 1746) var Griis en Mand paa 74 Aar. Thronskifter pleiede som bekjendt ofte at ledsages af Personskifter i de høiere Stillinger, og Envoyéen tænkte derfor ved Efterretningen om Kongens Død strax paa Muligheden, at han kunde faa Opfordring til nu at gaa af. „Jeg er beredt paa alt,“ skriver han til Gram den 10de Oktober.[1] Man ser imidlertid ikke noget Spor til, at man i Kjøbenhavn tænkte paa at lade ham træde tilbage. Dog, hermed være det, som det vil, ogsaa Griis stod nu ved sit Livs Ende.

Griis's sidste Embedsbrev er dateret 19de Novbr. 1746. Tre Dage senere skrev hans sidste Legationssekretær, August Joachim Lange (en Søn af den bekjendte theologiske Professor i Halle), der i 1745 havde afløst Baron Gronsfeld-Diepenbroek, at Gesandten led af Forkjølelse (rhume) og af Lægen havde Ordre til at holde Sengen, uden at Sygdommen ansaaes for farlig. Den 26de November Kl. 3 Eftm. afgik han imidlertid ved Døden. Den 3die December indberettede Lange, at hans Begravelse var fastsat til næste Mandag i den lutherske Kirke i Haag, i hvilken han allerede i levende Live havde

[1] „Si j'y demeurerai le reste de mes jours, depense de Dieu et de S. Maj. Je suis prêt à tout.“

sikret sig Gravsted ved at testamentere den hundrede Dukater.

Den Afdøde efterlod en aabenbart ikke ganske liden Formue, hvis Beløb jeg dog ikke nøiagtig kan angive. Hans Executor testamenti var en Diplomat i Haag af noget lavere Rang, ved Navn Thomas Ernst Sturmann, der i sin Tid havde været Fyrsten af Ostfrislands Raad og Agent i Nederlandene.

Hans Hovedarvinger bleve hans norske Slægtninge, med hvem han altid havde vedligeholdt Forbindelse, og for hvem han ogsaa synes at have været en kjærlig og opofrende Broder og Onkel. En af hans yngre Brødre (han nævner ikke hans Navn og Stilling) havde havt en mindre heldig Livsbane. Han havde gjort „un sot mariage d'amour", hvoraf to Sønner Eskild og Nils Christian vare Frugten, og var død som ung. Moderen, hvis Forbindelse havde bragt hende i Uvenskab med hendes Familie, kunde ikke opdrage Sønnerne og døde ogsaa selv fra dem. Nils Christian (dimitteret fra Christiania Skole 1738) døde ganske ung som Skibspræst paa en Chinafarer.[1] Desto mere Bryderi voldte Eskild. Han kom til Holland 1731 for at ty til sin fornemme Onkel. Denne sendte ham til en luthersk Præst i Cleve for at undervises, og her lærte han lidt Latin, da han vilde være Theolog, og kom saa igjen til Haag. Gesandten vilde ikke lade ham der kalde sig Griis, da dette vilde have medført forøgede Bekostninger, og henvendte sig i 1735 til Gram for at faa ham anbragt i Danmark. I Kjøbenhavn voldte det unge Menneske Gram megen Møie, da det

[1] Han var ordineret til denne Stilling allerede 2den Decbr. 1740. O. Bang, Samling af adskillige opbygg. og nyttige Materier, II, S. 20.

viste sig, at han var sindsvag eller noget lignende, og han derfor endog maatte „bevogtes i hans Svaghed“ af leiede Folk; vidtløftige Regnskaber for ham ere bevarede. I 1744 var han kommen til Norge og skrev fra Tangevald et Brev til Gram, hvori han taler om sit „elendige og bedrøvelige Raseri i Kjøbenhavn“. En Søster af Envoyé Griis, Anna Margrete († 1767), var Enke efter Provst og Sognepræst Peder Hansen Alstrup i Bamble († 1738).[1] Man ser, at hun i Aaret 1740 havde klaget til sin Broder i Haag over, at Stiftamtmanden i Christiania, Konferentsraad Neve, og Biskoppen i Christiania Stift chikanerede hende i Anledning af nogle Kirker, som hendes afdøde Mand havde kjøbt; Griis fandt det naturligvis i sin Stilling ikke passende at blande sig heri, men bad sin Ven Gram om at anvende sin Indflydelse til Bedste for Søsteren. Endelig havde Griis havt en Niece, gift med en afdød Gyntelsberg, Kaptein i den danske Marine. Et Par Søstersønner omtaler han ogsaa, men vilde ikke have videre med dem at bestille, fordi de havde været slette Børn mod sin Moder.

---

[1] „En Søn af dette Ægtepar, Mandrup Funck Alstrup, begav sig efter endte Studier til sin Onkel i Holland, hvor han forblev i to Aar, det formodes som Sekretær. Det er formodentlig ved Onkelens Indflydelse, at han i en Alder af 27 Aar blev Postmester i Throndhjem. Senere blev han ogsaa Raadmand og forvaltede begge Embeder til sin Død. Han skildres som agtværdig, munter og gjestfri. To af hans Sønner indehavde ogsaa Postmesterembedet i Throndhjem, den første Hans Bartman Alstrup, kom i Kassemangel og flyttede til Sverige, den anden, Nils Griis Alstrup, levede som Postmester i Throndhjem endnu 1825. Hans første Kone var en Datter af Admiral Kaas.“ Meddelt af Griis's Frænde, Medicinaldirektør Dr. med. L. Dahl efter Familiepapirer. Om en anden Søstersøn af Envoyéen, Nils Griis Alstrup, se Norsk hist. Tidsskrift, 2. R. V, S. 183.

Jeg har ikke kunnet opdrive Griis's Testamente, der efter en i 1734 erhvervet facultas testandi var oprettet 1742, men man ser af Sturmanns og Madame Alstrups Breve til Gram, at sidstnævnte, Eskild og Broderen samt Fru Gyntelsberg skulde arve. Mad. Alstrup (Brev fra Kragerø af 8de Marts 1747), var ikke tilfreds med, at Eskild skulde have noget, thi, som hun oplyser, var han og hans nys afdøde Broder „Slegfredbørn", hvilket ogsaa allerede Udtrykket „mariage d'amour" om deres Forældres Forbindelse maatte lade formode. Eskild fik da heller ikke mere end Renterne af et Legat, som nedenfor skal omtales. Dertil havde Griis testamenteret en Fru Adeler i Kjøbenhavn, Enke efter en Landsdommer, 500 „écus d'Hollande".[1]

Griis havde megen Kjærlighed til det Universitet, hvor han i sin Ungdom havde studeret, og tænkte i sine sidste Aar meget paa at efterlade Universitetet en Gave, der kunde bevare hans Minde.[2] Kort før sin Død besluttede han derfor at stifte et Stipendium til Understøttelse for Studenter. Gram skulde nærmere bestemme Reglerne for dets Uddeling. I Griis's Brev om denne Sag har han ladet indflyde en mærkelig Ytring om sin Opfatning af sit Landsmandskab. Han erklærer, at der ikke skulde gjøres nogensomhelst Forskjel paa Danske og Nord-

[1] Hun var Moder til den ovenfor nævnte unge Mand, hvem Klevenfeldt traf i Haag, og hun synes at have staaet Griis nær. I 1744 beder han Gram om at skaffe hende en Plads i Trinitatis Kirke („l'eglise Ronde"), der stod under Universitetets Patronat. Jvfr. Lassens Norske Stamtavler, S. 65, hvor Dødsaaret er urigtigt.

[2] I 1742 skriver han til Gram, at han gjerne vilde „faire quelque chose pour laisser après ma mort mon nom en bonne odeur à nôtre academie de Copenhague, non obstant que je n'ay été, ny professeur, ny autheur, ny sçavant."

mænd, de to Nationer skulde være ganske ligestillede.[1] Man kan her ikke lade være at tænke paa Holbergs Ord i hans Testamente: „Mine Landsmænd, det er Danske og Norske“, den naturlige Tænkemaade paa denne Tid, da Rigerne for den dannede Almenheds Betragtning udgjorde Et.

Allerede i levende Live oversendte Griis 3000 Daler til Gram, hvoraf Eskild skulde nyde Renterne til sin Dødsdag, hvorefter de skulde tilfalde Universitetet som Legat; yderligere skjænkede han 1000 Daler, hvis Renter skulde tilfalde Universitetets Professorer for deres Umag med Administrationen. Efter Griis's Død forfattede efter Kongens Befaling i Reskript af 3die Febr. 1747 Gram Statuterne, hvori det blandt andet bestemmes, at Legatet alene maa gives til saadanne Studerende, der have de bedste Karakterer i Latin, Græsk, Historie og Geografi, „anseende, at disse tvende Sprog og den Kundskab, de ældste grækiske og latinske Skribenter i deres eget Maal grundigen at forstaa, er den sande Lærdommens Grundvold og den rette clavis eruditionis et doctrinae“. Ephorus for Stipendium Grisianum skulde derfor stedse være en Professor philologiae.[2] Det varede imidlertid meget

---

[1] „Je trouve convenir, qu'il ne soit point fait de distinction entre Danois et Norvègiens, mais qu'indifferemment ceux des deux nations en jouissent de quelques écoles, qu'ils soient, pourvu qu'ils soient d'honnêtes personnes.“ (Brev til Gram 16de Juli 1746). En Nordmand, der vilde studere ved Kjøbenhavns Universitet, og som kunde godtgjøre gode Kundskaber i de gamle Sprog, vil derfor visselig endnu være berettiget til at søge Griis's Legat.

[2] I Suhms Saml. Skr. VI, S. 10 (og X, S. 60) heder det, at Gram, „faa Timer før han døde, gjorde et Tillæg til Griis's Testamente efter den Afdødes Villie“ og „sov en halv Time efter hen“. Jvfr. Hofmans Fundatser, I, S. 226.

længe, inden Legatet kom til at træde i Virksomhed, thi den stakkels Eskild Griis, „der dels af medfødt naturlig Svaghed, dels af stærk Melankoli var forfalden til Lediggang og Ørkesløshed“, som det heder i den kongelige Resolution, levede endnu 1797 paa Ferring Præstegaard ved Lemvig i Jylland, hvor den ene Sognepræst efter den anden fandt sin Regning ved at have ham som Pensionær.[1] Omsider kom ved den stakkels Mands Død Summen i Universitetets Besiddelse, og dens Renter tilflyde den Dag idag danske Studenter, der vistnok som oftest ikke vide, hvo deres Velgjører var, eller ofre hans Minde en Tanke.

Ogsaa sit Bibliothek skjænkede Griis til offentligt Brug. I et Brev af 1735 fortæller han Gram, at det bestod af omtrent 900 Folianter, 900 Kvarter og af mindre Formater „i Proportion“. Det har altsaa været en Bogsamling af mindst 5—6000 Bind, og, som Klevenfeldt har fortalt os, af udvalgte og kostbare Verker. Rimeligvis er den ogsaa voxet ret meget i de 11 Aar, som hengik inden Eierens Død. Allerede, da Griis skrev det citerede Brev, omtaler han det som sin Hensigt at testamentere det til det Offentlige. Det var Meningen, at en væsentlig Del skulde tilflyde Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn, men da dettes Studerende jo for det meste vare Theologer og „Philosopher“, vilde han have undtaget de politiske Verker, der skulde gives til det tydske Kancellis (Udenrigsministeriets) Brug. Da Envoyéen imidlertid erfarede, at Sorø Akademi skulde gjenoprettes, forandrede han sin

---

[1] Udførlige Oplysninger om denne Sag findes i Kjøbenhavns Universitets Journal, udg. af Jac. Baden, Aarg. V, S. 68—73. Man kunde have ventet, at Gram i Anledning af sin Vens og Universitetets Velgjørers Død havde sørget for et af de dengang brugelige Programmer, men det skede ikke. Et saadant vilde navnlig have belært os om Griis's dunkle Ungdomshistorie.

Bestemmelse derhen, at de oprindelig for Universitetsbibliotheket bestemte Bøger skulde skjænkes til Sorø. Derhen kom de ogsaa. Bøgerne forsynedes med en Inskription og til Giverens Amindelse ophængtes hans Billede i Akademiets Bibliothek.[1] Dette brændte som bekjendt 1813. Endnu findes der dog i Sorø et Minde om Griis, idet hans Navn er anbragt paa en af de to Tavler i den nuværende Akademibygning, der opregne Akademiets Velgjørere.

Hint Billede var dog ikke det eneste, der existerede. I Norge gives der endnu to i Behold. Det ene findes hos Gaardbruger Jespersen paa Nordhus i Fjelbærs Præstegjeld i Bergens Stift, hvis Hustru i Sidelinjen stammer fra Griis's Fader, og er malet i Haag 1743 i Griis's 71de Aar.[2] „Han staar i en noget pompøs Stilling og slaar ud med Haanden, der er malet med megen Omhu. Trækkene ere noble". Dette Billede tilhørte tidligere Sognepræst til Evindvig, Provst Nils Griis Alstrup Dahl († 1852), der havde faaet det fra sine ovenfor nævnte Frænder i Throndhjem. Provsten besad ogsaa en pragtfuld Sølvkande, der havde tilhørt Envoyé Griis og var prydet med det af ham førte Vaaben. Denne sidste Familieskat havde

---

[1] Under Billedet læstes: Nicolao de Griis, Legato S. M. Dan. et Norv. apud Belgas et Eq. Ord. Dan. ob bibliothecam, quam sibi moriens legavit, hoc grati animi monumentum posuit Academia Sorana". Hoffmans Fundatser VII, p. 592—593. Her i Christiania findes dog endnu et Verk af den grisiske Donation i Thv. Boecks bekjendte Bibliothek. Det er Jan de Serres, Inventaire géneral de l'histoire de France etc., I—IV. A Paris s. a. (ca. 1614). Indb. i Pergament. Hvert Bind er forsynet med trykt Inskription: Legatus Academiae Soranae ab Illustrissimo & Excellentissimo Dno Nicolao Griis, Equite etc. etc.

[2] C. J. Anker og H. J. Huitfeldt-Kaas, Katalog over Portræter i Norge, S. 157.

tidligere tilhørt Provstens Forældre, Oberstløitnant J. K. Dahl og hans Frue Else f. Alstrup, hvis smukke Hjem Digteren J. C. Hauch har sat et venligt Minde i sine Erindringer.[1] Desværre maatte dog Sølvkanden ved Provst Dahls Død sælges og er vel nu sagtens vandret enten i Smeltedigelen eller til England.[2]

Foruden dette hos Griis's Paarørende i Sidelinjen opbevarede Billede findes som antydet endnu et og det i den Bygd, hvor Envoyéen er født, i den Kirke, hvor hans Fader og hans ældste Broder vare Præster. Sammenhængen hermed er ret interessant, og jeg vil derfor ofre et Par Sider til at fortælle den.

I Sigdal levede paa den Tid, hvorom jeg ovenfor har fortalt, en Storkakse, ret en Bygdematador, ved Navn Iver Olsen, Eier af den i Nærheden af Hovedkirken beliggende Gaard Kolsrud. Denne Iver Olsen er efter Døden bleven en Sagnfigur i Egnen og maa derfor i sin Samtid have været en bekjendt Mand. Han var født 1685, men hørte oprindelig ikke hjemme i Sigdal, og man har endog ment, at han var kommen fra Sverige eller Danmark. Om Oprindelsen til hans Formue havde man den Fortælling, at han med „en anden Handelskarl" reiste om paa Landet for at opkjøbe Trælast for Kjøbmænd i Drammen. Paa en liden Indsø kuldseilede de to Reisende, og et Jernskrin, hvori de havde Penge til Indkjøb, sank tilbunds. Man „soknede" vistnok efter Skrinet af alle Kræfter, men det var og blev borte, thi Tingen var nok

---

[1] C. Hauch, Minder fra min Barndom og min Ungdom, Kbh. 1867, S. 130 flg.

[2] Meddelt af Medicinaldirektør Dr. med. L. Dahl, hvem ogsaa Beskrivelsen af Billedet skyldes. Velvillig Oplysning om dette er ogsaa meddelt mig af Fru M. Jespersen paa Nordhus.

den, at dette var bragt i Sikkerhed forinden, og at Kuldseilingen saa bagefter var sat i Scene. Siden nedsatte Iver sig paa Kolsrud og kjøbte 1722 Bygdens Kirker af Frederik den fjerde. Han ægtede først en rig Enke, Else Andersdatter Berg, der var ældre end ham, og med hvem han ikke fik Børn. Ved at anstille sig syg og lade bede for sig i Kirken lokkede han sin Kone til at oprette gjensidigt Testamente, hvorpaa han strax blev frisk igjen. Efter hendes Død ægtede han en anden, Dorothea Olsdatter, med hvem han heller ikke fik Børn, hvorimod han tog til sig en Gut fra Modum, Nils Nilsen Green, hvem han „kjøbte Kapteins Rang og skaffede et Kompagni i Hallingdal", og af hvem der endnu lever Efterkommere. Med sine Naboer paa Gaardene Jokstad og Skylsholt laa Iver i Processer, der paadømtes ved Kommissærer, og som han vandt, saaledes at han kom i Besiddelse af store Skovstykker; Retsakterne skulle endnu findes paa Kolsrud. Iver, der almindeligvis blev kaldt „Sigdals-Kongen" og i Dokumenter kaldes „Seigneur", blev ifølge Ministerialbogen begravet 6te Juli 1758, „73 Aar gammel ringere end tre Maaneder". Om hans Begravelse haves en Fortælling, der forøvrigt hører til de hyppigere forekommende Vandringssagn. Ved Kolsrud er en temmelig brat Bakke, og da Ligvognen, forspændt med to store og vælige Heste, kom midt i denne Bakke, stod den stille, og det var umuligt at faa den af Stedet. Efter flere forgjæves Forsøg tog da en Mand i Ligfølget saa til Orde: „Vil det ikke gaa i Guds Navn, saa faar det gaa i Fandens!" og „da gik det saa fort, at der knapt var Raad for Følget til at komme med." Ivers Lig blev nedsat i en Ligkjælder under Sigdals gamle Kirke midt under Hovedgangen. Da denne Kirke for nogle og tredive Aar siden blev nedreven, fandtes den „elegante" Kiste, forsynet med en

Sølvplade, hvis Indskrift (som sædvanligt) Ingen skjøttede om at afskrive, og som siden er bortkommet. For et Snes Aar siden fandtes i Aadalen (eller i Valders) et smukt, sølvbeslaget Drikkehorn, der havde tilhørt Iver og var forsynet med hans Navn. Det kjøbtes af senere afdøde Direktør J. Gjerdrum.[1]

Denne i Sagnet saa ilde omtalte Mand har imidlertid i sin Egenskab af Kirkeeier lagt en lokalhistorisk Interesse for Dagen, som vistnok faa af de øvrige Spekulanter, der tilforhandlede sig Norges Kirker, have kunnet rose sig af. Han lod nemlig ikke alene anbringe Altertavler i disse,[2] men lod endog i Hovedkirken opsætte en stor Tavle, hvorpaa læses en Fortegnelse over Bygdens Sognepræster med tilføiede biografiske Notitser. Og da Envoyé Griis var død, anbragte han i Sakristiet et der fremdeles hængende stort og særdeles smukt Billede af denne, som han lod forsyne med følgende — af Feil rigtignok vrimlende — Personalier samt nogle Æresvers:

„Portrait over Deris Excellences Høyædle, høyvelbaarne Herre Hr. Nils Nilssen Griis, Ridder af Dannebrog, Deris Kgl. Majestæt til Danmark og Norge høist betroede Envoyé extraordinair Hos Republiqven Holland og West Friesland, som var fød paa Holmen, Sigdals Præstegaard anno 1670 d. 18de Decembris. Hans Fader war welærværdige og høilærde Magister Nils Nilssen Griis, forrige Sognepræst til Sigdals Præstegjeld. Anno 1700 d. 18 Juni blev han allernaadigst beskikket at være Legations Secretair til Ostende i Flandern, hvilket Embede han berømmelig forestod udi 8 Aar, hvorefter han blev ophøjet til fornefnte høye Charge som extraordinair Envoyé.

---

[1] Disse Oplysninger og Sagn skylder jeg en gammel Ven, Provst J. Stub i Jevnaker (Præstesøn fra Sigdal og i sin Tid pers. Kapellan sammesteds).

[2] En saadan, med et Vers under af Hr. Thomas Griis, findes endnu i Eggedals Kirke.

Samme høye Station har han til sin allernaadigste Konges behagelige Fornøyelse, Fædrelandet til Bæste og sin ægen stoere Berømmelse betjent udi 47 Aar. Død til Grawenhag i Holland 18 Novbr. 1747. Udi sit Alders 77de Aar.“

Field Vegget Sigdal! see Din høye Ziir og Ære
I dette Dyds-Portrait som Vidnesbyrd skal være
At Steeder eene ey: men Nazaret og kand
Forsyne Kongen med en trofast Rigens Mand.
Her banet Viisdom Vey til Høye Ærens-Sæde
Her tiente Troeskab sig een Ridder-Ordens Kiæde
Her Dyden selver har ved egen Møy'som Flid
Giort sig udødelig til Ævig Alders Tid.
Hos Fremmede hans Navn i Ævig Ære bliver
Hvad Under Landsmænd da den Ære sig og giver
At Pensle Hannem af og prise saadant Navn
Af hvilken Rigerne har nydt saa stort et Gavn.

Bekosted af den første Sigdals Kirkes Eyere og Familiens Ven
Iver Olsen af Kolsrud d. 16 Sep. 1750.[1]

Det er lidet sandsynligt, at Iver Olsen nogensinde personlig har kjendt Griis, der i hans Dage neppe har besøgt Sigdal; Iver betegner sig jo ogsaa kun som „Familiens“ Ven. Men selv om det ligger nær at tro, at Forfængeligheden var med i Spillet, da Iver „bekostede“

[1] I det voluminøse Haandskrift i flere Foliobind af den samtidige Kløkker i Christiania J. B. Hass, „Ære- og Efter-Minde“ o. s. v., hvor disse Vers ere afskrevne, heder det ogsaa, at Envoyé Nils Griis „hviler i Sigdals Kirke i egen Begravelse“. Hans Lig skulde altsaa være ført fra Haag til Sigdal, hvilket dog ikke er rimeligt, og hvortil der heller ikke kjendes noget Spor. Om Billedet i Kirken se forøvrigt C. J. Ankers og H. J. Huitfeldts Katalog over malede Portræter i Norge, S. 46 og Aarsberetn. fra Foreningen til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring for 1883, S. 129.

Monumentet over Griis, er dette selv dog mærkeligt som noget enestaaende i sit Slags for den Tid. Man skal nemlig neppe kunne finde noget Sidestykke til, at en udvandret Nordmand, der i et fremmed Land vandt Ære og Anseelse, paa en saadan Maade er bleven ihukommet i en afsides Hjembygd. Paa en forunderlig Maade kan saaledes Griis's Historie afsluttes paa det samme Sted, hvorfra den tager sit Udgangspunkt.

ITALIENEREN FRANCESCO NEGRIS REISE I NORGE 1664—1665.

AF

Dr. LUDVIG DAAE.

I.

Kantsler Ove Bjelkes Levnet, som Indledning.

Ove Bjelke, Kantsler Jens Bjelkes ældste Søn, var født i Throndhjem den 26de Oktober 1611, men kom til at tilbringe sin Ungdom søndenfjelds, hvor hans Fader, der ved sit Giftermaal med den rige Sophie Brockenhuus havde erhvervet store Eiendomme, tog Bolig paa Elingaard, siden paa Sande Herregaard. Faderen stod i høi Yndest hos Christian IV., der havde gjort ham til Kantsler (1614, 8de December)[1] og det „uden Rigens Raads Vidskab“,[2] og Kongen aflagde selv flere Gange Besøg paa Elingaard. Engang, „da Christian IV. med sine Skibe kom i Oslo Fjord, fulgte han allernaadigst Jens Bjelke paa sin Jagt til Elingaard, hvor H. M. med alt sit Følge forblev lystig over 8 Dages Tid, indtil Vinden blæste føielig til Akershus Slot.“[3]

---

[1] Suhms nye Samlinger, II, 2, S. 103.

[2] Jørgen Bjelkes utrykte Selvbiografi, Haandskrift i det kjøbenhavnske Universitetsbibliothek.

[3] Sammesteds, hvor dog Aarstallet ikke nævnes.

Børnene stode saaledes lige fra Ungdommen af Hoffet og Kongefamilien nær. Jens Bjelke, hvis Husliv og Forholde i det Hele synes at have være meget lykkelige,[1] havde 1626 betinget sig Plads for tre af sine Sønner paa Sorø Academi, hvor dog kun Ove vides at have studeret.[2] Fire Aar senere, i Oktober 1633, finde vi Ove og hans fire Aar yngre Broder Henrik som Studenter i Padua, hvor siden ogsaa en tredie Broder, Christian, der døde tidlig, sees at have været indskreven.[3] Ove og Henrik forbleve her til i Marts 1634, thi den 10de Marts skrev Ove som „discedens" i den berømte danske Lærde Hans Rodes Stambog: „In omnibus rebus humanis nihil praeclarius, nihil praestantius est quam de republica bene mereri. Symb. Oblectatio mea in domino."[4] Den 19de Februar 1636 fik Ove Bjelke Ansættelse i det danske Kancelli som „Kancelli-Junker", i hvilken Stilling han blev staaende til 1ste Januar 1642,[5] dog saa, at han i denne

---

[1] O. Sperlings Selvbiografi, oversat af S. Birket Smith, Kjøbenhavn 1885, S. 8 flg.

[2] Immatr. 1629, Tauber, Udsigt over Sorø Academis Forfatning. (Aktst.) S. XXXVIII. L. Daae, Om Humanisten og Satirikeren Johan Lauremberg, S. 15.

[3] Suhms ældre Samll., II., 3., S. 16—17.

[4] Chr. Bruun, Curt Sivertsen Adelaer, S. 181.

[5] Joh. Grundtvig, Meddelelser fra Rentekammerarchivet, 1872, S. 163. Medens saaledes Ove Bjelke valgte, hvad vi vilde kalde den civile Embedsbane, foretrak Henrik ligesom siden ogsaa Jørgen den militære. Henrik gik i nederlandsk Tjeneste og var med i det afgjørende Slag ved Duins under den engelske Kyst, hvor Martin Tromp den 21de Oktober 1639 tilføiede den spanske Flaade et uopretteligt Nederlag. Broderen Jørgens Selvbiografi, der meddeler dette, tilføier, at Prinds (Frederik Henrik) af Oranien sendte Henrik Bjelke hjem til Danmark for at melde Seiren til Christian IV. I den nærmest følgende Tid omtales Henrik som „Hans Kjærlighed Prindsen af Ora-

Tid gjorde nye Udenlandsreiser, idet han ledsagede Ambassadøren Christian Rantzau til Wien og Hannibal Sehested til Spanien.[1] I Madrid lod han sit Billede, af hvilket endnu Exemplarer ere bevarede, stikke i Kobber.[2]

Allerede 1639 havde Jens Bjelke søgt at skaffe sin Søn Ove et Len (Reinskloster), hvilket dengang ikke lykkedes, men 1641 fik Ove Bakke Kloster paa Afgift (hvilket han beholdt til 1648); 1645—1646 var han forlenet med Nordlandene og 1646—1648 med Reinskloster (hvormed var forenet Tuterøen og Vigsgodset).

Under Christian IV.s sidste Krig var Ove Bjelke meget virksom baade søndenfjelds og nordenfjelds som en af Landkommissarierne og fik efter Freden det Vidnesbyrd af Statholderen Hannibal Sehested, at „han til Kongl. Majestæts og Rigets Tjeneste er meget vel intentioneret og i alle Maader comporterer sig vel med hvis udi E. K. Maj.s Navn hannem vorder befalet.“[3] Ved samme Tid

---

niens Hofjunker“. (Norske Rigsregistr., VII, S. 336). Henriks Deltagelse i Slaget ved Duins faar en forhøiet Interesse derved, at ogsaa hans senere Kollega, den da sytten Aar gamle Curt Adelaer var med i den samme Kamp. („Sub Herberto Trompio, praefecto rei maritimae pugnae illi celebri interfuit, quae ad Duyns contra Hispanicam classem pugnata est.“ Chr. Bruun, Curt Adelaer, S. 349).

[1] Jørgen Bjelkes Selvbiografi.

[2] Struncks Samlinger til en Catalog over Portræter af Danske, Norske og Holstenere, Kjøbenhavn 1865, S. 47. Under Portrættet læses: Ovidius Bjelke, Dnus de Ostrata, nobilis Norvegus, aetatis suae XXIX. Jan van der Noot sculpsit in Madrid 1640.

[3] Samll. til det N. Folks Sprog og Historie, V, S. 475. Med Hensyn til Krigen 1644—1645 kan her medtages følgende Oplysning: I et Andragende, som Jørgen Bjelke har indgivet til Kongen paa sin Broder Lensherren i Bergen Ove Bjelkes

var han ogsaa bleven brugt i en Kommission, der „skulde møde svenske Deputerede ved det nylig opfundne Sølv-Ertzbjerg, som laa mellem de norske og svenske Grændser udi Lapland paa de bare Klipper langt fra Skove.“[1]

I 1648, endnu før Christian IV.s Død, fik han det betydelige Bergenhus Len, hvor han i en lang Aarrække kom til at fungere først som Lensherre og siden efter Lensforfatningens Afskaffelse som Stiftsbefalingsmand. Han var i denne sin Virksomhed særdeles afholdt i Bergen. Byens Historieskriver Edvard Edvardsen siger, at Ove Bjelke var „en Berømmelse og en Ære for sit Fædreland,“[2] og den rimede Fortegnelse over Bergens Lensherrer[3] har om ham disse Vers:

Vegne, dat. Kjøbenhavn den 2den Februar 1653 (Kancelli-Indlæg for s. A.), heder det blandt Andet:

Og eftersom der i Bergen opholder sig Kaptein Jacob Due, en Mand, som vel er forsøgt til Lands og Vands samt Riget i forleden Feigde haver gjort god Tjeneste, saa og i lige Maader en ved Navn Eilerik Wisborg, der nylig af den Venetianske Tjeneste er kommen og haver Eders Kongl. Maj.s Sal. og Høilovlig Hr. Faders Bestalling paa Fendriks Gage at nyde, medens han sig udenlands i fremmede Herrers Tjeneste opholdte, tilmed ogsaa er en ved Navn Christian Holberg („Hoellbierrig“), som og sin Devoir i forleden Feide gjort haver, og alle tre for deres gode og oprigtig Forhold min k. Broder velbekjendt, og han sig til dennem derfor des sikrere kan forlade, Hvorfore er hans allerunderdanigste Bøn og Begjæring til Eders Kongl. Maj.st, at samme Officerer naadigste maa installeres og hannem til Eders Kongl. Maj.s og Riges Tjeneste gives, i Forhaabning at han med dennem kan ervise deres troe Skyldighed imod Eders Kongl. Maj.st og deres fæderne Rige. (Meddelt af Rigsarchivar M. Birkeland.) Om den her omtalte Eilerik Wisborg se Y. Nielsen i Norsk historisk Tidsskrift, 1. R., IV, S. 286—288.

[1] Jørgen Bjelkes Selvbiografi.

[2] Norske Magasin, II, S. 534.

[3] L. Holbergs Bergens Beskrivelse, S. 157.

— — „udi sytten Aar Bergenhus forestod,
Værendes Høvedsmand og Norges Kantsler god,
I Fromhed gudelig, i Straffen ikke strenger,
Saa hver Mand havde seet, han havde tøvet længer."

I den nye Svenskekrig anstrengte han sig (tilligemed Brødrene Henrik og Jørgen) for Norges Forsvar mod Carl Gustav, og med særegen Nidkjærhed synes han at have bestræbt sig for at medvirke til Thrøndelagens, Bjelkernes Hjembygds, Udfrielse af svensk Vælde i 1658, en Bedrift, hvori ogsaa Jørgen Bjelke, ja den gamle Fader Jens Bjelke, dengang paa Gravens Rand, vare varmt interesserede.[1]

Endnu i Faderens levende Live skrev Ove Bjelke sig til den fædrene Hovedgaard Østraat, hvortil han havde Aasædesret, og som Jens Bjelke havde opladt Sønnen.[2] I Aarene 1655—1656 opførte han her den efter den Tids Forholde prægtige Hovedbygning, som fremdeles staar der, og da Faderen døde (7de November 1659), faldt ogsaa flere andre Eiendomsgaarde paa hans Part ved Skiftet. Som Norges Kantsler efterfulgte han ogsaa sin Fader (udnævnt den 8de December 1660). Brødrene Henrik (siden 1662 Rigsadmiral) og Jørgen († som Generalløitnant 1696) vedbleve vel bestandig at skrive sig til norske Herregaarde (Elingaard og Hovindsholm) og forsaavidt at betragte sig som Nordmænd, de have ogsaa begge en Plads i Fødelandets Historie, men de kom dog til stadig at leve i Danmark, i hvis Rigsraad de kort før Souverænetetens

---

[1] Y. Nielsen, De nordenfjeldske Begivenheder 1657—1658, S. 32. Norske Magasin, II, S. 378 flg.

[2] Handlingar rörande Skandinaviens Historia, XXX, S. 203. Man vil her finde fortræffelige Oplysninger om Thrøndelagens Tilstand ved den Tid, da Landskabet for en kort Tid kom i svensk Besiddelse.

Indførelse fik Plads, de eneste norske Adelsmænd, hvem denne Ære timedes.

I November 1660 var Ove Bjelke i Anledning af sit sidste Giftermaal i Kjøbenhavn, hvor han altsaa strax har havt Leilighed til at gjøre sig bekjendt med de nys stedfundne store Forandringer, under hvilke Broderen Henrik havde spillet en stor Rolle. I 1661 var han selvfølgelig med ved Arvehyldingen i Christiania. Den 24de Juli 1663 var han en af Corfits Ulfeldts Dommere (ligesom ogsaa Brødrene Henrik og Jørgen), og han har da opholdt sig en rum Tid i Hovedstaden og ved Hoffet, da man finder ham som Deltager i de storartede Bryllupshøitideligheder, som i Oktober s. A. ledsagede Prindsesse Anna Sophias Formæling med Kurfyrst Johan Georg III. af Sachsen; han var her en af Kampdommerne ved den „Ringrenden", i hvilken Dronning Sophia Amalia vandt første Pris.[1]

I 1666 forflyttedes Ove Bjelke fra Bergens til Throndhjems Stiftsbefalingsmands-Embede med Bibehold af Kantslerstillingen. Hvad Faderen hele sit Liv igjennem havde ønsket, men aldrig kunnet opnaa, at blive Overøvrighed i Throndhjems Stift, hvor hans Ættegaarde laa, faldt altsaa nu i Sønnens Lod, men det forstaar sig under helt forandrede Forhold og langt beskednere Vilkaar. I det sidstnævnte Aar opføres Ove Bjelke som Kantsler med en Gage af 4000 Daler;[2] formodentlig er heri indbefattet ogsaa hans Løn som Stiftsbefalingsmand. Til denne Sum kom adskillige Emolumenter, men før Enevældens Indførelse beregnedes, at Lensherren paa Throndhjems Gaard havde en Indtægt af 12,300 Rdl.[3]

[1] Danske Samlinger, 2. R., II, S. 161, 165.

[2] Chr. Bruun, Curt Adelaer, S. 165.

[3] Handlingar rörande Skandinaviens Historia, XXX, S. 212.

Som Norges Kantsler, et Embede, der ved Herredagenes Afskaffelse (sidste Herredag var samlet 1664) tabte den største Del af sin Betydning og derfor ogsaa kun en Gang senere blev besat, var Ove Bjelke Medlem af forskjellige kongelige Kommissioner.[1] I Forarbeiderne til Norske Lov har han derimod ikke deltaget. Han var Geheimeraad og altsaa Excellence, havde Titel af Assessor i Collegium Status og Høiesteret og blev omsider (26de November 1673) Ridder (Storkors) af Danebrogsordenen. I en Fortegnelse af 1662 over „de atten fornemste Mænd i Rigerne, Kgl. Maj.s Ministre og Raad“ opføres han som den tiende.[2] Den 22de Marts 1674 døde han i sin Fødeby Throndhjem og blev begraven i det Gravkapel, han selv havde indrettet paa Østraat, hvilket senere en Person ved Navn Gravrok, som desværre en Tid var Eier af Gaarden for 20—30 Aar siden, fandt for godt at forstyrre, idet han skal have forvandlet Begravelseshvælvingen til en Poteteskjælder.

Ove Bjelke var tre Gange gift. I 1643 ægtede han den 32-aarige Maren Juel, Datter af Norges forrige Statholder Jens Juel; hun døde allerede Aaret efter i Christiania, efter at have født en Datter Ide Sophie. Hans anden Hustru blev (1647) Regisse Gedde, f. 1629 paa Sem paa Eker, hvormed Faderen, den bekjendte Hr. Ove Gedde, da var forlenet. Hun døde paa Bergenhus 1657 som Moder til Døtrene Maren og Dorothea. Om hende har man fortalt, at hun ved et Besøg paa Østraat fandt den gamle Hovedbygning saa tarvelig, at hun sammenlignede den med sin Faders Kostald, hvorfor Ove skal have opført den nye for at tilfredsstille hende; er dette sandt,

---

[1] Meddelelser fra det norske Rigsarchiv, I, passim.
[2] Danske Magazin, V, S. 32.

fik hun ialfald ikke længe glæde sig derover, da hun døde Aaret efter, at den blev færdig. For tredie Gang havde Ove Bryllup i Kjøbenhavn 29de November 1660 med Helvig Lindenow, f. 1635, Datter af Hr. Henrik Lindenow til Øvids Kloster. Hun var barnløs og overlevede sin Mand i fire Aar, idet hun døde i Throndhjem 10de April 1678.[1]

Som man har seet, havde Hr. Ove Bjelke kun Døtre, og det er alene gjennem Broderen Henriks Linje, at Navnet, der nu er ved at uddø, forplantedes til henimod Nutiden.

Ligesom sin Fader var Ove Bjelke aabenbart en velstuderet Mand, og han havde ogsaa ved gjentagne Udenlandsreiser havt Anledning til at se og lære mere end de Fleste. Et Vidnesbyrd om hans videnskabelige Interesser er det, at han (som det heder i Forening med U. F. Gyldenløve) opmuntrede Arnoldus de Fine til at skrive en stor Norges Historie.[2] Rimeligvis har hans Herregaard ogsaa været forsynet med en smuk Bogsamling og vel ogsaa med ikke faa Breve, Dokumenter o. s. v. fra hans nærmeste Forfædres Tid. Et Vink om, at han har været Bogsamler, haves i et Exemplar af Philippe de Commines's Memoirer (Cronique etc., Paris 1541, 8vo), der nu tilhører Christiania Universitets Bibliothek, og hvori læses følgende Tilskrift:

---

[1] Om Ove Bjelkes Hustruer se Klüwers Norske Mindesmærker, S. 91—93. I 1748 var der i Throndhjem en „Enke Kjersten Hansdatter i Gjeitvigen", der paastod, at hendes Fader Hans Bentzen skulde være en Sønnesøn af Ove Bjelke, uden dog at kunne give nogen nærmere Forklaring herom, endsige godtgjøre sin Fortælling ved skriftlige Beviser. Personalhist. Tidsskr., II, S. 46.

[2] Danske Magazin, cfr. L. Daae, Throndhjems Stifts geistlige Historie, S. 122 flg.

Perillustri ac Magnifico Domino Ovidio Bjelke.

Dn. hereditario in Østeraad, S. R. M. Senatori, ejusdemque in Norv. Canc. M. nec non arcis reg. Bergensium Præsidi Promotori ac Patrono suspiciendo hanc Phil. Comminei Equitis Galli Historiam, quâ bibliothecam suam augeat, humillime offert, & simul ut quam diutissime DEo Regi et patriae vivat valeatque devote precatur.

Ex praedio
sacerdotali
Ørielandensium
25 Julii 1662.

Ejus illust. Magnif.
cliens
Petrus Martini Hanchius
P. Ø.

Ove Bjelkes Sognepræst vilde neppe have faldet paa at bringe ham denne Gave, om han ikke havde vidst, at hans Patron fandt Behag i Bøger. Som egentlig Forfatter har Kantsleren ikke optraadt, men mærkes kan dog, at han havde arvet fra sin Fader en vis Tilbøielighed til at gjøre Vers. Herom vidne de latinske og danske Indskrifter i bunden Stil, hvormed han udstyrede Østraat, saavelsom ogsaa hans varme og hjertelige Gravvers over sin anden Hustru.[1] Hvad forøvrigt hans Karakter angaar, da tyder alt paa, at han ligesom Faderen og sin Familie overhoved har været en jovial, omgjængelig og elskværdig Herre, — Bjelkernes Epitheton i den bekjendte Samling af Tillægsord for danske Adelsmænd var „de lattermilde".[2] Man ser, at han som Befalingsmand i Bergen jevnlig deltog i Borgernes jevne Forlystelser, skjød med dem efter Papegøien o. s. v.[3]

Skjønt Ove Bjelke neppe kan regnes blandt fremragende Personligheder, savner hans Liv dog ingenlunde Interesse. Han tilhørte Norges dengang rigeste og mægtigste Familie, havde faaet en dertil svarende Opdragelse og Uddannelse, og tjente sig efterhaanden ved Flid og

[1] Klüwers Norske Mindesmærker, S. 87 flg.
[2] Suhms (ældre) Samll., I, 2, S. 141.
[3] Norske Magasin, II, Registret.

Dueligbed op til den høieste Stilling, som en norsk Herremand, der vilde forblive i sit Fødeland, kunde opnaa. Og ligesom fire Generationer tidligere Ove Bjelkes Tipoldeforældre, Hr. Nils Henrikssøn og Fru Inger Ottesdatter, paa en vis Maade afslutte vor middelalderlige Adels Historie, saaledes er Ove Bjelke selv med Rette at betragte som Norges sidste typiske Repræsentant for den Adelsperiode, der begynder med Reformationen og ender med 1660.

Disse Oplysninger om Ove Bjelke ere ikke og udgive sig ikke for at være nogen Biografi. De ere kun en raskt nedskreven Skisse. Denne er fremkommen, fordi Forfatteren af den Reisebeskrivelse, til hvilken vi nu gaa over, har staaet i Forbindelse med den norske Kantsler, om hvem sammenhængende Efterretninger hidtil savnedes.

II.

Fremmedes Reisebeskrivelser indtage altid en Plads mellem Kilderne til de Landes Historie, som vedkommende Forfattere have besøgt. Men det følger af sig selv, at deres Betydning bliver mindre, eller, om man saa vil, at Fordringerne til saadanne Skrifter blive større, jo mere man nærmer sig til Nutiden, og jo rigeligere de hjemlige Kilder begynde at flyde. En Forfatter paa dette Felt, der vil gjøre Regning paa Opmærksomhed, maa i vore Dage have et grundigere Kjendskab til et Land, end det, der kan erhverves i en Fart. Han maa foruden Sprog- og Literaturkundskab besidde en indtrængende Iagttagelsesevne og have Adgang til at gjøre de bedste og lærerigeste Bekjendtskaber, ifald ikke hans Bog snart skal synke ned imellem Massen af de værdiløse og glemte

Skrifter. For fjernere Perioders Vedkommende maa man være mere nøisom, og Historikeren er da taknemmelig selv for de korteste og tarveligste Itinerarier. Med den inderligste Fornøielse læser man saaledes de korte Beskrivelser af Byerne Tønsberg og Bergen paa Kong Sverres Tid, der findes i det samtidige latinske Skrift om „de Danskes Tog til det hellige Land“. Nogle Linier af Matthæus Paris ere saaledes af den høieste Interesse for det trettende, Quirinis og Michael v. Behaims Skildringer for det femtende Aarhundredes norske Historie. Reimar Kocks livlige Skildring som Øienvidne til Christiern II.s sidste Kamp i Norge er et ubetaleligt Bidrag til at lære de vigtige Begivenheder i 1532 at kjende.

Endnu i det syttende Aarhundrede ere saadanne Bidrag til norsk Historie store Sjeldenheder. En af de mest omtalte af dem er Franskmanden Martinières yderst maadelige og lidet paalidelige Reise i Norge og de arktiske Lande. Vigtigere og bedre er f. Ex. Tydskeren Otto Sperlings fornøielige Beskrivelse af sine Besøg i Norge, der findes i hans nys af S. Birket Smith udgivne (oversatte) Selvbiografi samt Corfits Braëms og Matthies Skaanlunds Optegnelser.

Den Reisebeskrivelse, som her skal fremdrages, har vistnok længe været trykt, men jeg tør dog med Vished sige, at den hos os hidtil har været ubekjendt endog for vor Histories lærde Kjendere, og neppe er den nogensinde bleven citeret af nogen dansk eller norsk Naturforsker eller Historiker, hvad den dog ganske vist var bleven, om den havde været kjendt. Hvilken Skat skulde ikke f. Ex. Negris Skildringer af Søormen og lignende Ting have været for den yngre Erik Pontoppidan, da han skrev sin „Norges naturlige Historie“!

Titelen, paa hvilken jeg først blev opmærksom gjennem

Warmholtz's indholdsrige Udsigt over den svenske Histories Kilder, er følgende:

Viaggio settentrionale fatto e descritto dal molto Revdo Sigr. D. Francesco Negri da Ravenna. Opera postuma data alla luce da gli heredi del sudetto. In Padova M. D. CC. Nella stamperia del seminario. Con licenza de' superiori.

Bogen (XXX + 207 S. 4to foruden nogle Tegninger) hører til de store literære Sjeldenheder. Paa det norske Universitetsbibliothek findes den ikke. I Upsala, hvorfra den ved Bibliothekar, Dr. Cl. Annerstedts Godhed er bleven mig udlaant, findes derimod to Exemplarer. I det ene af disse har en tidligere Eier, den lærde Voyageur J. J. Björnståhl,[1] i en (mutileret) Notits, dateret „à Padova le 25 Novembre 1772", bemærket: „. . . est très rare, car à peine en trouve-t-on un exemplaire à acheter . . . . te l'Italie: celuici est pris dans le seminaire lui même d'un particulier . . . . . en est privé."

Dette Skrift, der, som man af Titelen vil have seet, først udkom efter Forfatterens Død, udgaves af en Gio. Francesco Vitoli. Han oplyser, at Forfatteren, Francesco Negri, der døde den 26de December 1698 i en Alder af 75 Aar og altsaa maa være født 1623, tilhørte en agtet og bemidlet, med ham uddød Familie i Ravenna. I sin Ungdom havde Negri med Held dyrket Humaniora og gjort et flittigt Studium af Kirkefædrene. Derhos havde han studeret Geografi, men dog fornemmelig følt sig med Forkjærlighed hendraget til „at granske Naturens Hemmeligheder", dog saaledes, at „han stedse var en Fiende af al Overtro og navnlig af Astrologien".

Ifølge den samme Hjemmelsmands Beretning var Negri en from og velgjørende Mand. Han indtraadte i den geistlige Stand som Præst i sin Fødeby Ravenna. Lyst til at

[1] Om ham se Sv. Biogr. Lexicon, II, S. 332—340.

se sig om i fjerne og ubekjendte Lande drev ham i Aaret 1663[1] ud paa Reiser, og han kom ogsaa til Skandinavien, hvor han i 1664 først besøgte Sverige[2] og Lapland. I Sverige gjorde han Bekjendtskab med Verelius, der omtaler sit Forhold til ham i sin Udgave af Hervarar-Saga og giver ham Ros for Lærdom. Skjønt han var ubekjendt med baade Folk og Sprog, skriver Verelius, vandrede han dog paa sin Fod til Laplands yderste Grændser. Og efter sin Tilbagekomst til Stockholm forsikrede han, at ingen af de mange Reiser, han hidtil havde foretaget, i den Grad havde fornøiet ham som denne Vandring til det yderste Norden. Efter et Rygte skulde han, siger den svenske Lærde, ogsaa have besøgt Island, men dette er dog neppe sandsynligt.[3]

Et andet Bekjendtskab, som Negri gjorde i Sverige, var den danske Diplomat Christopher Lindenow, Legationssekretær hos Danmark-Norges Minister i Stockholm, Jens Juel.[4] Gjennem dennes Anbefaling kom han i Forbindelse med Familien Bjelke, baade med Brødrene Henrik og Jørgen i Kjøbenhavn, eller dog med en af dem, og Kantsler Ove Bjelke i Norge, der, som vi have seet i foregaaende Kapitel, var gift med en Jomfru Lindenow, Diplomatens Søster.[5]

---

[1] Viaggio Settentrionale, p. 13.

[2] Warmholtz, Bibl. hist. Sveo-Goth., I, S. 89.

[3] Hervarar Saga på gammal götska (!) med Olai Vereli uttolkning och notes. Ups. 1671. Fol. p. 154: Deinde locorum, hominum et lingvae ignarus, solus iter in ultimam Lapponiam pedibus suscepit. Et Holmiam postea reversus, plus se delectationis et voluptatis ex eo itinere cepisse significavit, quam ex ceteris omnibus, quae per pleraque Europae regna confecerat. Navigavit postea in Islandiam, ut mihi relatum est, inde in Italiam redux, per alios me salutari jussit.

[4] Viaggio Settentrionale, p. 173.

[5] Se om denne Lindenow P. W. Beckers Samlinger til Danmarks Historie under Frederik III, passim.

Over Kjøbenhavn, hvor han personlig traf sammen med Fredrik III., begav vor Reisende sig tilsøs til Norge og naaede Bergen i Oktober 1664.[1] Herfra drog han til Østraat, hvor Kantsler Ove Bjelke just opholdt sig, skjønt han paa den Tid endnu var Stiftsbefalingsmand i Bergen; han har sandsynligvis ofte aflagt lange Besøg paa denne sin Hovedgaard. Udrustet med Anbefalinger fra Kantsleren drog Negri nu til Nordlandene og Finmarken. Til Italien er han, uvist ad hvilken Vei, kommen tilbage 1666 efter en treaarig Fraværelse.[2]

Allerede under selve Reisen optegnede Negri sine Iagttagelser i Brevform. Disse Breve, otte i Tallet, er det, som tilsammen udgjøre det Verk, med hvilket vi her beskjæftige os. Første Brev (p. 1—46) omhandler Lapland, andet (p. 46—116) Sverige, tredie og fjerde Brev er af udelukkende naturhistorisk Indhold, femte (p. 149 —161), sjette (p. 162—179) og syvende (p. 180—190) omhandle Reisen i Norge, det ottende (p. 191—207) særlig Finmarken og Nordkap samt tildels ogsaa hans noget tidligere Ophold i Kjøbenhavn. De første Breve ere skrevne til Forfatterens Foresatte, Erkebiskop Torregiano i Ravenna, medens femte og sjette Brev ere dedicerede til en af Bjelkerne i Kjøbenhavn og det syvende til Kantsler Ove Bjelke i Norge.

Efter Tilbagekomsten til Italien har Forfatteren forøget sine Breve med nyt Stof, som han dels har samlet af trykte Bøger — han kjender f. Ex. Brødrene Johannes

---

[1] Dette bliver nemlig sikkert derved, at han, som vi skulle se, omtaler (Orig. pag. 188) de Kometer, han saa i Norge, thi man ved andensteds fra, at flere saadanne iagttoges her i Landet i Slutningen af 1664 og Begyndelsen af 1665. (M. Hofnagels bergenske Krønike, Norske Magasin, II, S. 222).

[2] Viaggio Settentrionale, p. 13.

og Olaus Magnus[1] samt Loccenius — dels ogsaa indhentet ved Samtaler med Nordboer, han stødte paa. Han har kjendt Zeniernes fabuløse Beretninger om Norden og derigjennem det fabelagtige St. Thomas Kloster i Grønland. Om dette forsøgte han i Italien gjennem en Giacomo Ricci, hvem han kalder procurator generale, og som vel maa have havt noget med Vaticanet at bestille, at skaffe sig archivalske Dokumenter, hvilke Ricci naturligvis af gode Grunde ikke formaaede at præstere.[2]

Omsider besluttede Negri sig som gammel Mand til at udgive sine Reisebreve, der i Manuskript vare læste endog af to toskanske Storhertuger, og begav sig i den Anledning til Padua, hvor han traf Overenskomst med en Bogtrykker, men strax efter Tilbagekomsten til Ravenna døde han som allerede ovenfor anført 1698, hvorpaa Vitoli senere besørgede Bogen i Trykken.

Jeg har ikke villet befatte mig med andre Dele af Verket end dem, der angaa Norge og Danmark, af hvilke jeg meddeler, hvad jeg finder at være af nogen Interesse, i forkortet og fri Oversættelse. Er end Indholdet ikke meget betydeligt, har dog Reisen altid nogen Betydning, fordi det var saa overmaade sjeldent paa den Tid, at Sydlændinger bereiste, endsige beskreve de nordlige Lande. Forfatteren gjør derhos overalt et umiskjendeligt Indtryk af at være en sandhedskjærlig herodoteisk Natur, og det fortjener ogsaa at bemærkes, at han, skjønt katholsk Geistlig, ikke henfalder til bigotte Angreb paa den protestantiske Religion. Man kunde forøvrigt have ønsket, at For-

[1] En liden Opsats af Negri: Annotazioni sopra l'opera di Olao Magno ledsager Reisebeskrivelsen.

[2] Viaggio Settentr. p. 192, hvor Riccis Svar (Roma 14 Mai 1693) meddeles.

fatteren i Stedet for alt det naturhistoriske Snak, som man tildels gjerne havde skjænket ham, havde været mere udførlig i sin Omtale af Steder og Personer.

Under Gjennemgaaelsen af de første Dele af Reisebeskrivelsen har jeg i sproglig Henseende nydt godt af Hr. Bibliotheks-Amanuensis, Cand. mag. Pettersens kyndige og redebonne Hjælp. Senere har jeg havt en lignende Bistand af Frøken M. Reiter.

III.

Efter nitten Dages Seilads [fra Kjøbenhavn] kom jeg ved Guds Naade og til min egen Glæde til Bergen i Norge.[1] Vinden var stundom ubekvem for mine Medreisende, men meget heldig for mig. Vi fik Storm og maatte ved Forbjerget Cap Skagen tilbringe en Uge, og jeg fik derved Leilighed til at lære at kjende det Landskab, hvor de gamle Cimbrer hørte hjemme, der have givet saa store Prøver paa Tapperhed. Faa Dage efter vor Afreise herfra fik vi Øie paa Kysten af Norge, det vil sige Toppen af de høie Fjelde, der ere bedækkede af evig Sne. Efter at være komne denne Kyst nærmere iagttoge vi intet andet end Fjelde og Klippestyrtninger, hvilke Oceanet pidsker tilhøire, medens det tilvenstre beskyller Øer af samme Beskaffenhed, der ligge i en uophørlig Række.

Man skulde tro, at et saadant Land alene var skikket til at føde Chamæleoner. Men vi maatte forandre Mening, da vi kom til Bergen og saa den Overflod af

[1] Altsaa 22de Oktober (1664). Det sees nemlig af et Par senere Steder i Reisebeskrivelsen (i Orig. p. 175 og p. 205), der nedenfor skal meddeles, at Negri forlod Kjøbenhavn den 3die Oktober.

Fisk, som herfra udsendes til det øvrige Europa. For en Bajocco, der svarer til en Skilling Dansk, kan man kjøbe Fisk til at mætte to Personer. Kjødets Pris staar i Forhold hertil. I Almindelighed koster en Slagtoxe paa tre Aar ikke mere end tre Daler, det vil sige halvanden ungarsk Ducat; dog er Kvæget her noget mindre end i de sydligere Lande. Ligedan er Forholdet med Melkespiser.

Vildt findes i uhyre Mængde, især Fugle. Ænder, Svaner, vilde Gjæs o. s. v. tage om Høsten sin Tilflugt til varmere Lande, saasom her alle Indsøer og Floder belægges med Is og de derfor ingen Føde kunne finde, men de vende altid tilbage igjen om Foraaret. Jeg har kun truffet En, der har hørt Svanen synge, naar den er Døden nær.[1]

Norge har Mangel paa Korn, det vil sige Byg og Rug, og følgelig ogsaa paa Øl, men den lette Handelsforbindelse tilsøs skaffer Tilførsel fra fremmede Lande, især fra Polen, og til Priser, ikke meget høiere end de sædvanlige. En god Hest koster kun to eller tre ungarske Ducater. Hestene ere temmelig smaa, ligesom andre Dyr i dette Land, naar undtages Elgsdyret. Nogle af dem have en smuk Haarvæxt paa sin Manke. Andensteds vilde de være holdte i høi Pris hos Fyrsterne. Man har sagt mig, at nogle Heste ere vænnede til at bade Munden med Hø i et Vandkar, som sættes til dem i denne Hensigt.

Bergens By, som er den vigtigste Handelsplads i hele Riget, udfører Fisk i uhyre Masser, Skind af forskjellige Slags, Trælast, Beg, Jern og en liden Smule Sølv,

---

[1] Forf. citerer her Plin. Hist. nat. X. 23: Canere soliti sunt et praecipue jam morituri olores.

Den modtager udenfra Korn, Øl, Silketøier, Vin, Aqvavit og Røgtobak. Folkene ere i den Grad henfaldne til de to sidste Ting, at de meget hellere vilde give Afkald paa sine Levnetsmidler end paa disse Nydelser.

Landet er lidet befolket, om man tager Hensyn til Byernes Antal. De vigtigste af disse ere de, hvori Biskoper residere, hvilke ere fire: Christiania, tillige Vicekongens Sæde, Stavanger, Bergen og Truden, Norges gamle Kongestad. Landsbyer, bestaaende af nogle faa Boliger, ere sjeldne. Men Befolkningen er stor, naar man tager Hensyn til Nationens Frugtbarhed. Husene sees opfyldte af Børn. Der lever for Tiden i denne By en Kone, Anna Vilms-datter, i en Alder af fem og niti Aar, der kan glæde sig ved den sjeldne Lykke at se sine Efterkommere i fire Generationer: sin Datter Elena, sexti Aar gammel, sin Datterdatter Birgitta, dennes Datter Elena og en Datter af den sidste, Etebina, i Treaarsalderen. Hendes levende Efterkommere i Bergen og andensteds udgjør i det Hele 105 Personer, og paa dem, der ere døde, har man ikke Tal. Den gamle befinder sig ved god Helbred, er af middels Størrelse og ret fyldig. Jeg saa hende sy med Naal paa hvidt Linned ved Hjælp af Briller, og da jeg talte med hende gjennem Tolk, gav hun meget venlige Svar.

Tomas Tome-son, en Skotte af Fødsel, men bosat i Bergen, havde med en og samme Hustru Johanne Jens-datter tre og tyve Sønner, af hvilke kun to døde som smaa. Et Maleri, der fremstiller saavel Forældrene som Sønnerne, er at se i Domkirken og forsynet med en Indskrift.[1] I dette Land, ligesom ogsaa i Sverige, pleie

[1] En Thomas Thomassøn var 1587 Borger i Bergen, og i Aarene fra 1625 til 1641 forekommer en Mand af dette Navn paa

kun Adelsmænd at have Familienavne, andre benævnes efter deres Faders Navn. Alle benævnes ved sit (Døbe-) Navn og uden Tillæg af noget Herre *(Signor)* eller lignende, undtagen Borgermesteren og Præsterne, hvilke tituleres med *Her*. Alle Familiehoveder kaldes *Far* og *Mur* saavel i sit eget Hus, som udenfor dette.

Disse Folk leve længe, have et venligt Sindelag og ere gode Krigsfolk. Det lange Liv skylde de fornemmelig den kolde Luft og den ringe Luxus.

Jeg har sagt, at Husets Hoveder kaldes Fader og Moder, hvorfor undertiden endog en saadan Titel gives en Dreng eller Pige, naar Forældrene ere døde. Indbyrdes kalde de hinanden ofte med det kjærlige Udtryk *Sodelam (dolce agnello)*. Ægtefolk pleie at sige *mit ierte (cuor mio)* til hinanden. Det gode Gemyt gjør Soldaten lydig mod sin Officer, og Styrken og Øvelsen i at taale Kulden og det barske Klimat gjør, at han endog finder det behageligt. Det er rimeligt nok, at Norge, som en Del af det gamle Skandinavien, har havt sin Del i de gotiske Erobringstog.[1]

Sygdomme, navnlig Febersygdomme, ere her meget sjeldne. Dog lider ikke saa faa af et Onde, der kaldes Skjørbug, der bestaar i, at Legemet bliver blaat, og at Tandkjødet ophovner. Jeg antager, at det kommer af, at de ere uforsigtige med Hensyn til Regn og Kulde og gaa

---

Raadmandslisterne sammesteds, se Norske Magasin, II, 115, 305, 328. Udgiveren, N. Nicolaysen, har — neppe med Føie — slaaet disse sammen til en Person. I Bergens Borgerbog, udg. af N. Nicolaysen, Chr.a 1878, forekommer under 1599 (S. 18) en Thomas Thomassøn Krummedje, under 1609 (S. 26) en anden Thomas Thomassøn, og under 1623 (S. 43) en Mand fra Orknøerne af samme Navn. Billedet er vistnok forlængst forsvundet fra Bergens Domkirke og omtales neppe andensteds end i nærværende Reisebeskrivelse.

[1] Her følger noget om Normannernes Erobringer osv.

for meget med bart Hoved, og at Fiskerne gaa med vaade Fødder og ikke aftørre sig, naar de komme i Hus. Naar jeg paa Reisen kom ind i en varm Stue, begyndte man gjerne at drikke mig til, idet man bød mig Øl, men jeg sørgede først for at aftørre mig med varme Klæder. Maaske har denne Sygdom ogsaa sin Aarsag i den store Mængde saltet Kjød, som nydes i dette Land. Skjørbugen forekommer oftere her i Norge end i Sverige, maaske fordi man der bruger varme Bade, hvorved Vædskerne gjennem Sveden drives ud af Legemet. Men disse nordiske Folk ere dog ikke plagede med Hoste og Snue, hvilket man bemærker i Kirkerne og ved større Forsamlinger, i hvilke der hersker dyb Taushed. — — —

Naar det begynder at regne i Bergen, vedbliver Regnen gjerne i tre eller fire Uger uden synderlig Afbrydelse. Man behøver derfor ikke at drage til Cap Comorin eller Ostindien for at se en uafbrudt Regntid af fire Maaneder. Man har et Ordsprog, som fra først af skyldes Kong Christian IV., da han besøgte dette Rige: *Si alibi non pluit, pluit Bergis.* Jeg formoder, at Aarsagen hertil er at søge i de omliggende Bjerge, thi om end hele Norge er bjergfuldt, er der dog ikke overalt saaledes, som her.

Dette er ogsaa Grunden til, at man ser Regnbuen hel og holden over Vaagen, en liden Bugt af Havet, omringet af sammenhængende Bjerge, om hvilken Bergen ligger amphitheatralsk. Berg betyder Fjeld *(muonte)*. Byen er ikke omgiven af Mure, men er forsynet med fem Fæstninger. Af disse er den fornemste den, der beskyder Havnen, og hvor Generalen har sin Residents, en anden ligger ligeoverfor paa *Nor-nes*, den tredie paa Bjerget bag den første. Der er to andre, som i Nødsfald kunne sættes i Forsvarsstand.

Jeg skal nu fortælle to besynderlige Ting, som det

forekommer mig, først om en Skik, dernæst om et Naturfænomen.

Her i Bergen findes et nogle Aarhundreder gammelt Samfund eller Kompagni af tydske Kjøbmænd fra Hansestæderne *(citta Anseatiche)*, hvilke benævnes saaledes, fordi *Hant* i deres Sprog betyder *mano* (Haand) og *see mare* (Hav), altsaa Forbundne paa Havet.[1] Dette Kompagni bor i en Hovedgade i den yderste Del af Byen paa Havnens øvre Side, der kaldes *Cantor*. Den indeholder omtrent femti Huse i en eneste Linie, byggede af Træ efter Landets Skik, men temmelig store, hvert Hus afdelt i flere Leiligheder, i hvilke der bor omtrent femhundrede af disse Tydskere. I ethvert Hus have de en fælles Stue, hvor de have sit Ildsted for at varme sig, hvilket de gjøre af Frygt for Ildebrand, der lettere kunde opstaa, om de havde flere Ildsteder, og hvad mere er, der er en Vedtægt fastsat af Kongen af Danmark, at Kontoret ikke maa gjenopbygges for det Tilfælde, at det maatte brænde, og det endog om Ilden maatte være opkommen i en anden Bydel. Derfor løbe Tydskerne sammen med stor Bekymring, naar der opkommer Ild nogetsteds i Bergen. Principalerne, der bo i selve Hansestæderne, sende Fuldmægtige til Bergen, der ere deres Faktorer eller Agenter. Disse vælge sig imellem Sekretærer, der ere deres Formænd, to Konsuler, der kaldes Oldermænd, og tolv Senatorer, der kaldes Acteiner, hvilke i Forening ere Dommere i civile og kriminelle Sager, dog ikke i Livssager. Tydskerne har to Kirker, betjente af Præster af deres egen Nation, men som dog erkjende den Bergenske

[1] Hvor urigtig denne Forklaring end er, hidrører Misforstaaelsen dog ei alene fra vor Reisende, thi Hansestæderne kaldtes ved den Tid hyppig „die löblichen Ansee-Städte“.

Biskops Overhøihed. De styre sig selv efter sine Regler og Vedtægter. En af disse forbyder dem at gifte sig, for at de skulle kunne leve mere bekvemt af sin Løn og gjøre god Tjeneste for Principalerne. De Kontorske blive med Tiden rige, og hvis de ville, gifte de sig og blive Borgere af Bergen eller af en anden By, hvilket ikke sjelden hænder. I Hansestæderne ville de rige og mægtige gjerne opnaa disse Poster for sine Sønner, men for at simplere Folk ikke skulle forurettes, byder Loven, at enhver Tydsker, som vil til Kontoret i Bergen, bliver prøvet 4 Gange paa følgende Maade:

Ved St. Hans-Tid sees hele Kontor-Gaden rigt udpyntet, saaledes som det er almindeligt ved de store Høitider. Gaden er overalt fuld af Folk, endog fremmede, og alle Vinduer besatte af Tilskuere. Et stort Tal af Baade, smukt udstafferede, bedække Havnen og ere fulde af Folk, der ville se paa dette Skuespil. I en stor Baad, mere glimrende udstyret end de øvrige, staa nogle af de fornemste Tydskere, ventende paa Candidaterne. Disse komme to og to i stort Antal og vel klædte. Ankomne til Havnen gaa de ud i nogle Baade, fra hvilke de i den dem foreskrevne Orden lidt efter lidt komme over i Hovedbaaden. Et saadant ungt Menneske, som vel kan være i en Alder af tretten, fjorten Aar eller noget mere, bliver pludselig afklædt og maa, efter at have grebet i Rælingen, med Hænderne holde sig ophængt mod Vandet og med Skuldrene vendte mod Folket, medens hans Overordnede giver ham kraftige Slag paa Kroppen med en Stok. Disse, der saaledes behandle Candidaten, ere maskerede for at undgaa det Had, som de slagne ellers kunde fatte til dem. Vedkommendes Patron har dog Lov til undertiden at skyde sin Stok ind mellem „Patientens" Kjød og de øvriges Stokke for at afbøde et eller andet Slag. Jeg hal

hørt, at de til større Beskjæmmelse undertiden dukke Ynglingen ned under Vandet. Det samme gjentages med samtlige Candidater. Dette kaldes Water-Spiel.

Hvis Dagen ikke strækker til, fortsætter man de følgende Dage. Naar saa en af „Loven“ fastsat Tid er omme, maa de samme unge Mennesker gjennemgaa tre andre Prøver: Om Morgenen sees alle Kontorets Huse skjønt udsmykkede. Foran disse er opplantet afskaarne høie, grønne Træer, kaldede „Mai“. Havnens Skibe lade sine Vimpler *(standardo)* flagre for Vinden, og hele Byen er i Festskrud. Et stort Antal tydske Ynglinge gaa i Procession 2 og 2 let *(legiadramente)* klædte, enhver med en „Mai“ eller grøn Stav i Haanden.

De, som gaa første Gang, gaa foran de øvrige, idet de danne et Kompagni for sig selv, foran have de rullende Tambourer. De, som anden Gang gaa til denne Forretning, komme mellem de første og dem, som gaa for tredie og sidste Gang, altid ledsagede af sine Tambouriner. De standse ved en Have, hvor de pynte sine „Maier“ med Blomster, og drage saa paany gjennem Byen og til Kontorets fornemste Bygning, hvor man venter dem. Her er beredt et kostbart Gjæstebud, dog ikke for dem, men for Byens Honoratiores, som ere indbudne. Gildet gjøres rigtignok paa Ynglingernes Bekostning. Om Aftenen komme disse ind i Salen i alles Nærværelse. Denne Sal staar i Forbindelse med et mørkt Værelse, hvor der befinder sig 10 til 12 maskerede Tydskere. Efter at den første af de Unge er bleven ført ind i dette Rum, kaster man pludselig en Sæk over hans Hoved, hvorved han ganske hindres fra at se, og efterat man i al Hast har berøvet ham Klæderne, kastes han med Munden ned paa en lang Bænk, der er indrettet til dette Øiemed, og medens to Mand holde hans Arme fast og to andre hans Ben,

slaa de øvrige ham haardt med Pidske, syngende med høi Stemme en „Canzon“ paa Tydsk, ledsaget af Trommeslag: for at Ingen skal kunne høre den Ulykkeliges høie og jammerlige Skrig og derved bevæges til Medlidenhed. Dette kaldes *Stup-Spil.* Efterat de Ynglinge, som første Gang gjennemgaa dette „Spil“, ere behandlede paa denne Maade, kommer Raden til dem, som engang før have været ude for samme. De behandles endnu haardere, men værst dog de, der for tredie og sidste Gang gjennemgaa Prøven. Thi medens man ved Waterspillet slipper med en Gangs Prøve, maa man tre Gange gjennemgaa Stupspillet.

Røg-Spillet *(il tormento del fumo)* har man opgivet, efterat der ved dette var indtruffet en sørgelig Ulykke. Ved dette Spil pleiede man at ophænge Ynglingen i faste Reb under Armhullerne og antændte under ham en liden Ild af grønt Træ, for at Røgen skulde stige op og plage ham. Medens man saaledes en Dag holdt paa at røge et ungt Menneske, fik man pludselig høre den Nyhed, at et Skib var kommet ind i Havnen. Det var det første Skib, som paa lange Tider var kommet til Bergen, da Seiladsen did en god Stund havde været afbrudt formedelst Pesten. Allesammen skyndte sig nu afsted, den ene efter den anden, dog i den Hensigt strax at komme tilbage, og imidlertid lode de den Ulykkelige hænge i Røgen. Idet nu Enhver stolede paa, at nogle af de andre nok vendte tilbage, udeblev de alle saalænge, at Stakkelen, da de omsider kom, „ikke havde Brug mere for noget Testimonium“. Dette bevirkede, at hint Spil afskaffedes. Som Minde om denne sørgelige Begivenhed og til Bod for den anbragtes et stort Trækors paa Toppen af et høit Fjeld ved Bergen, hvilket stadig er blevet fornyet.[1]

[1] Med denne Skildring kan jævnføres Edvardsens i Norske Magasin. II, S. 572—586, samt Holbergs Bergens Beskrivelse,

En Art Slange af uhyre Størrelse findes i dette Hav. Den har samme Udseende som Slanger paa det faste Land, undtagen at den har en dobbelt Manke paa Halsen, der hænger ned til begge Sider. Den forfølger med stor Hurtighed Baade, hvori kun faa Mennesker befinde sig, men gjør ikke Forsøg paa at angribe store Skibe. - — —

En saadan Søorm *(Scio orm)* viste sig for nogle Aar siden her udenfor Havnen i hele Byens Paasyn. For at se dette Uhyre stimlede hele Folket sammen paa Stranden. Den ansloges til at være omtrent 100 Fod *(passo)* i Længden af de „bedre Folk", med hvem jeg har talt derom; Tykkelsen stod i Forhold hertil. Simple Folk *(populo minuto)* forsikre, at den var meget større. Nogle faa af disse Uhyrer vilde være tilstrækkelige til at ødelægge det hele Riges Handel, da dets Underhold for en stor Del kommer fra Havet, hvor der daglig fiskes med Smaabaade med tre Mand paa hver. Men Forsynet har dog indrettet det saa, at Enhver kan have et Middel til at jage denne Leviathan tilbage i Afgrunden. Søormen lader sig kun se i fuldstændigt Vindstille, hvilket ikke ofte indtræffer uden i Hundedagene.

I hine Egne gaa mange Mennesker med et lidet Stykke Bæverkjød i Lommen, hvilket har den Egenskab, at Søormen, naar man kaster det i Nærheden af den, dukker ned i Havet. De, der ikke have dette Middel mod Uhyret i Beredskab, bruge et andet Kunstgreb,

---

S. 244—263. De Levninger af disse barbariske Skikke, der forøvrigt havde sin Analogi i den Skjærsild, som gik forud for Haandverkernes Optagelse i Laugene, saavelsom ogsaa i depositio cornuum ved Universiteterne, bleve som bekjendt formelig afskaffede af Christian V. ved Forordning af 8de November 1671. Om det er rigtigt, at Spillene skulle være indførte 1478 (Norske Mag., II, S. 231), er vel uvist.

nemlig at flygte mod Solen. thi herved bliver Søormen blændet og taber Baaden afsyne. Andre kaste Træ eller et andet flydende Legeme i Vandet, og medens Søormen et Øieblik leger med dette, lægge Folkene alle Aarer ud og redde sig tillands. Trods al anvendt Efterspørgsel har jeg kun engang hørt om et eneste Tilfælde, i hvilket en Person af Søormen blev trukken ned i Dybet.

Hvis nu Folk ikke ville tro, hvad jeg her fortæller, saa kan jeg dertil kun sige, at Deres Exc. ikke behøver at tro det, da Norge jo er Deres Fødeland, og De kanske selv har været Øienvidne til, hvad her er fortalt. Dette er, hvad jeg har kunnet iagttage ved at reise paa disse Kanter og efter blot at have tilbragt en Uge i denne By.

Imorgen fortsætter jeg min Reise til endnu mere nordlig beliggende Steder, og jeg haaber, at Udfaldet vil blive tilfredsstillende, i Særdeleshed af den Grund, at jeg reiser i Følge med to Studenter af denne Nation, som fortolke mig, hvad jeg behøver at vide.

Saasnart jeg er ankommen til Hs. Exc. Storkantsleren, Deres Broder, skal jeg ikke nøle med at sende Dem en ny Skrivelse.

Og imidlertid min ydmygste Hylding til Deres Excellence.

IV.

Norge svarer saa vel til mine Forventninger, at hver Dag eller rettere hver Time byder mig nye Ting af Interesse *(curiosità)* og især de forskjelligste og mest storartede Natursyner, saa, at hvis Oldtiden havde havt Nys derom, havde Ordsproget hellere talt om Norge end om Afrika: *Quid novi fert Norvegia?* Og i Sandhed,

hvad nyt faa vi fra Afrika andet end skrækkelige Drager og uhyre Slanger? Og selv disse mangle heller ikke her, ja de ere endnu større, som Deres Exc. vil have læst i mit forrige Brev. Men foruden disse skrækindjagende opdager man her en Mængde yndige Ting, saaledes at En, som havde iagttaget alle Provindser og Byer i Europa, kunde, synes mig, sige: Tier kun stille, o Europas Riger og Provindser, og praler ikke med Eders Naturherligheder: England med sine Fugle, fødte af de i Havet faldne Træer; Spanien med sin Guadiana, som løber en lang Strækning under Jorden; Frankrige med sine Vandkilder, som forvandle sig til Sten; Flandern med sine flydende Øer; Holland med sin Torv eller brændbare Jord; Schweitz med sin Rhin, som styrter sig ned fra en høi Klippe; Italien med sine Vulkaner og sin Charybdis; Tydskland med sine Muslinger, af hvilke man faar ægte Perler; Danmark med sine Svaler, som styrte sig i Søerne og forblive paa disses Dyb i sex Maaneder; Bøhmen og Ungarn med sine Bjerge og rige Gruber; og endelig Polen med sine Saltgruber, som ere frembragte ved menneskelig Kunst: lad alle disse Lande tie, siger jeg, thi Naturen har villet gjøre alle disse Undere eller lignende i Norge, og desuden mange andre, som ikke findes i noget andet Land. Og dette bereder jeg mig nu til at bevise klarlig, idet jeg forsikrer, at dette ikke er poetisk Overdrivelse, men den rene historiske Sandhed. Og saa begynder jeg med det første.

Det hænder undertiden, at der falder i Havet her Træstykker eller hele Træer af dem, som voxe ved Strandbredden. I Tidens Løb falder Barken af disse Træer, idet den raadner paa Grund af Havets Fugtighed og Bitterhed. Af dette Træes Forraadnelse fødes smaa hvide Orme, hvem Træet tjener til Føde. De æde sig ind i dette, idet der ved de to Ender *(estremità)* paa den øverste Side, som flyder paa Vandet, danner sig ligesom Smaahuse *(casucce)* eller lange rette Gange, fra først af smaa, siden større efter Ormelegemernes Størrelse, eftersom disse voxe. De største kunne rumme en Finger. Og Ormen murer dem tætte med en Slags Spyt fra Munden eller med en Vædske, som flyder ud af hele dens Legeme. Denne Vædske stivner og overtrækker Gangenes Vægge ligesom Dækket i Muslingskallene. Saaledes kunne de ikke gjennemtrænges af Vandet, som ellers paa Grund af Træets Porøsitet vilde trænge ind. Den Del af Træets Overflade, som altid er udsat for Luften og ikke er under Vand, — thi den Stilling, det ved Faldet indtager,

beholder det siden altid paa Grund af den forskjellige Tyngde i de forskjellige Dele — denne øverste Side bedækkes af en klæbrig, ildelugtende Masse, som sandsynligvis er Ormenes Exkrementer. Af disse sidste fødes nu ikke en smudsig og hæslig Bille, men en fuldkommen Fugl, og dette sker paa følgende Maade: I hin Masse danner der sig og retter sig efterhaanden iveiret en Mængde, om jeg saa tør kalde dem, Nerver eller smaa Sener, som ere runde og tomme som en Skrivepen eller Skriverør, fire Fingre lange eller lidt mer. Paa den øverste Ende af disse voxer der nu frem en liden hvid Muslingskal, ganske som en Frugt voxer ud af Grenene paa et Træ. Idet denne lille Skal altid bliver større, bøie Siderne sig mod hinanden, indtil de forenes og danne som en liden Mandel saa stor som en Negl; men naar den er udvoxet, er den af Størrelse som en grøn Mandel. Istedetfor Insektet, som befinder sig i andre Konchylier, fødes i denne en liden Fugl, hvilken ernærer sig af Træets Saft ved Hjælp af hin Nerve, som tjener til at meddele Føden, omtrent som Umbilicus hos Mennesket, medens det er i Moderens Liv. Eftersom Fuglen udvikler sig og behøver Luft for at aande og Føde til Ernæring, aabnes af sig selv Skallen ligesom et Æg, af hvilket Kyllingen kommer frem. Den lille Fugl hakker sig nu med Nebbet fast i Træet for bedre at kunne holde Stand mod Vinden, og suger nu selv fra dette sin Føde, indtil den er bleven større og føler sig flyvedygtig. Da hæver den sig i Luften, overlader det vaade Element til Fiskene og glæder sig i Luften mellem den flyvende Verden. Siden lever den dels paa Jorden, dels i Vandet som Søænderne *(anitre acquatili)*, hvilke den ligner i Farve som i Størrelse og Udseende. Arten *(la specie)* vedligeholder sig ikke anderledes end paa den her anførte Maade. Man finder aldrig i Rederne Unger af denne Art, heller ikke Æg i Maven. Nordmændene kalde den Rødgaas *(oca rossa)*. Fordi den fødes paa den her omtalte Maade, kunne Katholikerne i England spise den i Fastetiden. Medens jeg var der i Tjeneste hos Greven af Soissons, som er en Nevø af den store Mazarin, Ambassadør for Hans Majestæt Kóng Carl II., havde jeg Leilighed til at spise af disse Fugle, og jeg syntes, de smagte ligesaa godt som andre Vandfugle.

Jeg besidder endnu to Stykker Træ med alle de øvrige Ting, jeg her har beskrevet. Jeg skar det selv af med en liden Øxe, medens jeg var i Norge. Jeg har af disse Ting ladet tage de her medfølgende Tegninger.

Paa mange af disse Fjelde ser man Elve, som styrte sig i det omgivende Hav. Naar de ere komne et Stykke ned fra Høiderne, bore de sig ind i Jorden og komme siden atter frem. Der er saaledes en Elv, som to Gange gjentager dette, i Nordfjord og paa et andet Sted. Men det er ikke altid naturlige Udhulinger i Bjerget, som de strømme ind i. Undertiden løsrive Elvene en Mængde store Stene, som rulle ned, og af hvilke nogle blive liggende over Floden, hvis de ere saa brede, at de naa fra dens ene Bred til den anden. Andre Stene falde siden ned og samle sig til disse, saa at de danne en Hob *(cumulo)* ligesom en Bro, hvilken da i Aarenes Løb bedækkes saa vel af Jord og Græs, at det synes at være en eneste Masse og ikke en Sammenhobning af Stene. Saaledes kan den tjene til Bro over Elven.

Langs med Stranden ser man her paa mange Steder utallige hvide Smaastene, næsten som Mandler i Sukker. Men de ere runde, af lidt fladtrykt Kugleform *(a sfera compressa)*. Slaar man dem istykker med et Jern eller en anden Sten, saa finder man altid i Midten en ganske liden sort Sten, udenom hvilken lægger sig en hvid Substans, indtil denne ganske dækker Kjernen og forstener sig om samme. Man finder disse sorte Smaastene paa de Steder, som Vandet hver sjette Time overskyller, og som ved Ebbetiden igjen blive tørre. Vandet konsoliderer sig nu omkring disse og beklæder dem med det hvide Hylster, som sagt er. Aldeles som i Auvergne. Vandet afsætter et Dække paa de Legemer, som længere Tid nedlægges i samme. Ogsaa i Italien, i Tivoli, forvandler Vandet sig til disse hvide Smaastene, som man i Spøg, men ikke uden Ret, kalder Tivolikonfekt. Disse Smaastene og ligeledes andre Smaastykker *(particelle)* af samme Stof voxe i ligesaa stor Mængde som Koriander paa andre Steder. Saaledes have de i en Tid af 20 Aar kunnet forene med Fastlandet en før isoleret liggende Klippe, som heder Cugna nella parocchia (Præstegjeld) di Redo. Mellem denne Klippe og det faste Land har enhver blot nogle Aar i Forveien kunnet se Baadene passere, og jeg har nu tilbagelagt dette Stykke Vei tilfods over disse Slags Smaasten.

Aarsagen til, at disse Kyster frembringe denne Slags Smaasten eller hvide Marmorstykker, tror jeg er følgende: Vandmasser, som sprudle ud af Fjeldene modtage visse Egenskaber af den Jordbund, de gjennemstrømme. Og Erfaringen viser, at hvis vi kaste Salt i et Kar med Vand, saa opløses det deri og forener sig med

samme, hvorefter man ved Kunst igjen kan lade Saltet afsætte sig, saa at Vandet igjen bliver sødt som før. Hvis vi blande almindelig Jord eller Kridt i Vandet, saa vil der paa Bunden af Karret afsætte sig Jord eller Kridt. Og eftersom Kridt oprindelig er Sten eller et Stof, som med Tiden bliver haardt, især hvis det er udsat for Luftens Indflydelse, saa vil en Vandmasse, som gaar gjennem det Indre af et Fjeld, som bestaar af Kridt, blive kridtholdig. Naar Elven siden flyder ud af Fjeldet, saa bundfældes Kridtet, bliver haardt og forvandler sig til Sten. Jeg har gjort dette Experiment, idet jeg har dannet en Kugle af Kridt, som i Løbet af 5—6 Aar er blevet til Sten, og jeg opbevarer den endnu. Jeg havde jo, for at overbevise andre om Ægtheden af mit Experiment, kunnet stikke gjennem den endnu bløde Kridtkugle en Naal eller et Stykke Jern, saaledes at det blev synligt fra begge Sider, men det faldt mig dengang ikke ind, og jeg overlader det derfor til andre. Jeg antager, at ligesom Kridt er en Stenart i sin oprindelige Form, saaledes finder man ogsaa i nogle Bjerge Marmor i endnu blød Tilstand. Naar dette har blandet sig med forbistrømmende Vandmasser, afsætter Vandet igjen det optagne Marmor, som da med Tiden bliver haardt, og, især om det udsættes for Luftens Paavirkning, omdannes til Marmor. Jeg maa antage, at saaledes opstaa her i Norge disse smaa Legemer af hvidt Marmor; thi Elvene flyde gjennem Stenmasser, hvor de træffe Aarer af hvidt Marmor, endnu ikke fuldt dannet, men i sin Urtilstand. Det samme siger jeg om Tivolikonfekterne, om Vandet ved Tours i Frankrige, om mange Grotter, som jeg har seet her i Norge og andetsteds, fra hvis Hvælvinger hænge ned mange hvide Marmorstykker i de forskjelligste Former, men som oftest lignende Voxlys, hvilke blive altid større *per juxta positionem* formedelst Vandet, som i disse Grotter flyder ned af dem, ganske som Istapperne dannes langs med Tagrenderne i Vintertiden. Derfor kaldes hine Stendannelser *Lapis stillatitius.*

I enkelte af Indsøerne i Norge findes smaa Øer, som af Vinden drives snart til den ene Kant, snart til den anden, ligesom i St. Omer i Flandern.

Fjeldene i dette Land er beklædte med Torv eller brændbar Jord, og heraf betjener man sig som Brænde, naar Veden mangler.

Nidelven, som flyder forbi Byen Throndhjem *(Truniem)*, styrter sig med hele sin Vandmasse ned af en uhyre Klippe, som er meget høiere end Rhinfaldet. Larmen af dette Vandfald høres

undertiden lige til Throndhjem, som ligger mange Mile borte. En anden Flod, som af Landets Beboere kaldes Storelven, styrter sig ogsaa paa engang med stor Larm fra en høi Klippe, høiere og steilere end Rhinens. Fra disse Bjerge ser man ofte om Vinternætterne flyvende Drager komme ud. De kaldes saa, skjønt de se ud som en Feiekost eller Lime, hvis Skaft kommer først. De ile afsted som en tændt Raket, sendende Gnister til alle Sider. Som oftest jager Vinden dem imod et andet Fjeld, hvor de slaaes i ganske smaa Stykker, der se ud som Gnister. Men for Norge ere disse uskadelige Ildsyn blot Morskab, medens Italien har saa megen Skræk og Skade af sin Vesuv og sit Ætna.

Jeg skal ogsaa til sin Tid tale om den store Malstrøm, som findes i Havet her, hvis det bliver mig muligt at komme saa langt som didop.

Naar den første Høstkulde lader sig føle, samle Svalerne sig i store Sværme og styrte sig i nogle af Søerne, saaledes som før er fortalt.

Hvis Fjeldene ere ufrugtbare paa Overfladen, saa erstatte de dette Tab fuldkommen ved Metalrigdommen i det Indre. Statskassen har en god Indtægt af sine Sølv-, Kobber-, Jern- og andre Metalgruber. I nogle af dem finder man undertiden rent Sølv. Jeg har seet Tegninger af saadanne Sølvaarer, der saa ud som smukke Træer med Forgreninger. Der findes ogsaa smaa Kvantiteter af Guld, men de ere saa smaa, og det er saa kostbart at udvinde det, at det ikke lønner sig at søge dette Metal.

Naar Havet er stærkt oprørt af Storme, kastes Bølgerne op over de høie Klipper, hvoraf disse høie stenede Kyster bestaa, og her fylde de (Bølgerne) Udhulninger mellem disse. Naar det saa bliver roligt igjen og Vandet er udsat for Solstraalerne, tørrer det *(indurisce)* og forvandles til udmærket Salt, omendskjønt man af dette kun faar en ringe Mængde. Men her i den kolde Zone vækker dette mere Beundring end i varmere Regioner; det er langt mærkværdigere, at man i et saadant Klima vinder en ringe Mængde, end at man paa varme Steder faar mere, være det nu forstenet som i Polen, eller som saltholdige Kilder, der sprudle fra Bjergene i Bourgogne, eller som Masser af Søsalt, hvilket man ofte nok kan se.

Norges andre Mærkværdigheder ere saa talrige, at jeg vanskelig kan fortælle dem alle, selv dem, jeg nu allerede kjender, og desuden er det sandsynligt, at jeg med Tiden paa andre Steder vil

komme til at opdage endnu mange andre. Men den største af alle Mærkværdigheder er den umaadelige Søorm. I *Lagho di Schonen,* faa Mil fra Throndhjem, var der en af disse Slanger, som tiltog saaledes i Størrelse, at den snart ikke mere havde ordentlig Plads i Søen. Den blev nødt til at slæbe sig til Havet, følgende Elven, som løber ud af Søen. Men denne var smal, og Uhyret rev da paa sin Vei ned nogle Møller, som vare byggede ved Elven, og som forhindrede dets Reise. Søormen naaede dog sit Maal, men da den var kommen til Havet, var den saa udmattet af alle de Slag, den havde faaet af de Møller, som havde ramlet over den, at den om nogle faa Dage døde. Ormen blev af Bølgerne kastet op paa Strandbredden, hvor den gik i Forraadnelse og fordærvede Luften saaledes, at mange Kreaturer satte Livet til derved. Derfor var Folk i Egnen nødt til at bygge Gjerder, for at Kjøerne ikke skulde komme derhen. Der findes i Throndhjem ikke et Menneske over 40 Aar, som ikke mindes dette.

Man fanger i Havet her umaadelig store Aal, nogle ere tykke som en Mands Ben og Længden forholdsvis. En saadan ser man udstillet i Bergen, hvor den er ophængt over Døren til et Hus i Tydskernes Kvarter. *Le passere di mare*[1] ere saa store, at jeg har maalt en, som var 9 *palmi,* og den var ikke af de allerstørste; thi paa et andet Sted havde man nogle Uger i Forveien fanget en, som var sex Alen lang. Og jeg havde ingen Vanskelighed for at tro dette, efterat man havde vist mig dens Bug, af hvilken de betjente sig som af en Sæk, og som en saadan saa den ud. Den var 5 *palmi* lang og forholdsvis bred. Disse Fiske fanges med en Krog paa en Dybde af indtil 200 Fod *(passe).* Og Snøret maa være endnu meget længere, da det slippes lidt efter lidt, thi Dyrene forsøge nemlig at undkomme, og i de første kraftige Forsøg paa Flugt kunne de vælte Baaden. Man trækker dem siden op til Vandfladen og slaar dem ihjel med Stokke, hvilke ere forsynede med en Jernspids. Uden dette vilde de ved sin Sprellen slide sig løs. Indvoldene tages nu ud af dem, og de skjæres i lange Stykker efter Længden, og saaledes blive de, uden at saltes, blot tørrede i Luften, sendt til fjerne Steder.

Obran[2] kaldes en Fisk af Størrelse som en Baad. Naar den har slugt en Fiskekrog af en Haands Tykkelse, saa at den ikke

[1] Kveiten?

[2] Haabrand, Pontoppidans Norges naturl. Historie, II, S. 187.

kan slide sig løs, dukker den med Hovedet under Vand, idet den med sin stærke, skarpe Hale skjærer Snoren over som med en Øxe. Den befrier sig saaledes og bryder sig ikke videre om Krogen, som bliver siddende i Gabet. Men Fiskerne har nu efter denne Erfaring lært at befæste Krogen til en Kjede, som er længere end Fisken, og derpaa bliver Kjeden fastgjort til Snoren.

Det sker ofte, medens man fisker her, at Krogen paa Bunden af dette dybe Hav hænger sig fast i og løsriver Smaatræer, som voxe dernede, og som kunne være af fire Slags: Den første har ingen Blade, men saavel Stammen som Grenene bestaa af et Slags let, hvidt og porøst Træ, udentil gult. Stammen er tyk som en Mands Arm. Enkelte ere af smuk rød Farve, men forøvrigt lig de andre. Den anden Art ligner Tamarisken og har skarpe grønne Blade. Den tredie er af Sten fra Toppen til Roden. Hvis man slaar den itu, ser man Aarerne i Ringe efter hinanden, som hos almindelige Træer. Den fjerde og sidste Art er en hvid Koral, som bliver næsten halvt saa høi som et Menneske. Den røde Koral er meget sjelden her. I Havet voxe ogsaa andre Planter *(vegetabili)*, som dog ikke fortjene Navn af Træer. Paa samme Maade opfisker man Svampe, der sidde fast til Stenene. De forgrene sig ofte som en Haand med mange Fingre, og disse Fingre eller Grene strække sig opad, og jeg tror, de formere sig *per intus susceptionem*, ligesom de andre Planter, jeg her har nævnt; det vil sige, de ernære sig af Vand.

Den Del af Kysten, som hver Dag to Gange oversvømmes af Havet, er for det meste steil som en høi Mur. Men alligevel tilbagelader Vandet en Substants, af hvilken der voxer op saavel levende som livløse Gjenstande, og især er der en Slags Græs eller smaa bøielige Buske, som kaldes *Tang*, og som blive tre til fire Haandsbred lange. Det interessanteste af alt er, at man undertiden ser nogle af disse Smaaplanter voxe paa en Sten, hvilken da flyder paa Vandet, baaren af Planten. Jeg har taget med en saadan, af hvilken en Afbildning følger. — — — —

Paa mange Steder finder man ogsaa Perle-Konchylier, som her kaldes Muslinger eller Skalfisk. Jeg maa fortælle, hvad jeg har hørt om disse Dyr, enten man nu kan tro mig eller ikke. Disse Dyr, som ere næsten livløse, fange alligevel den listigste af alle Skabninger, nemlig Ræven, det Dyr, hvis Egenskaber man tillægger de underfundigste Mennesker. Jeg kan godt forstaa, at denne For-

tælling kan vække Latter, men Øienvidner have forsikret mig, at alt var sandt, og derfor har jeg dristet mig til at skrive derom. Man fortæller altsaa, at Ræven kjender de Stene og Klipper, som ere bevoxede med Muslinger, og at den ved, at disse i Ebbetiden ere tilgjængelige. Den gaar altsaa ned til Stranden og søger at slikke til sig Indholdet af de Muslinger, som have aabnet sine Skal. Men neppe føler Muslingen Berøringen af Rævens Tunge, før den klapper sig sammen om denne og holder den saa fast, at Dyret ikke kan drage Tungen til sig, uden at den sønderrives. Den maa altsaa forblive der, til Vandet atter stiger, og drukner da, hvis ikke Folk allerede har faaet Øie paa den og dræbt den. Havde Æsop hørt dette, havde han sikkert benyttet det til en Fabel, og Plinius havde optaget det i sin Naturhistorie. Denne Fortælling er jo langt besynderligere end den tilsvarende, vi har i Italien om Padden, som med hemmelig Kraft trækker Nattergalen til sig og sluger den levende.

Jeg kommer nu til Landdyrene, f. Ex. Elgen, Hermelinen og Lemænen. Hvad denne sidste angaar, saa viser den os, at det mærkværdigste i Skyernes Regioner langtfra er Lynet, eftersom der mellem disse ogsaa fødes levende, fuldkommen udviklede Dyr, som tilligemed Regnen falde ned i en saadan Mængde, at de paa en eneste Dag kunne oversvømme store Strækninger og aldeles ødelægge Korn og Græs. Derfor frygter man dem her langt mere end Hagel. Men denne Ødelæggelse indtræffer kun sjelden, og der kan hengaa mange Aar, uden at man ser noget til dette Dyr. Lemænen ser ud som en Rotte, med en ganske liden Hale og er af mørk Jordfarve. Jeg har i en Samling seet Skindet af en Lemæn, men det var ikke i Norge. Man siger, at saalænge de ere unge, er deres Farve gulagtig som smaa Ællinger. Hvis man berører dem med en Stok, bide de sig fast i den og holde sig haardnakket. Der kan ikke være Tanke om, at de fødes paa Jorden af de fra Skyerne faldende Draaber ligesom Froskene; thi de falde, efter hvad man fortæller, undertiden endog ned i Baadene eller paa de Reisendes Hoveder som Regnorme *(lombrichi)*. Der gives intet Middel mod denne Plage, men den forsvinder af sig selv, som den er kommen; thi de leve kun til næste Foraar. Saasnart de da begynde at spise det unge friske Græs, dø de alle, som om de vare forgiftede. Dette Dyr er eiendommeligt for Norge og er ukjendt paa andre Steder. Paa Latin har man kaldet det *Mus Norvegicus*. Hermelinen er

af de listigste af alle firføddede Dyr. Den stjæler alt, den kan overkomme i Husene. Den er meget liden, mager og tynd, men forsøger dog at bære Æg mellem Hagen og Brystet, idet den holder dem fast med Forpoterne og gaar paa Bagbenene som en Abe, naar den efterligner Mennesket. Og endnu mere utroligt er, at den gaar paa Jagt efter Fugle, især *Tieder,* som er saa stor som en Kalkun. Hermelinen nærmer sig denne ganske sagte paa Sneen (fra hvilken den ikke kan skjelnes for sin hvide Farve) og styrter sig pludselig over Fuglen, bider sig fast i dens Hals og lader sig bære op i Luften, idet den bider, til den har sønderrevet Halsen paa sit Bytte, som da falder til Jorden og ikke mere kan undslippe. Naar Hermelinen ser Elgen ligge paa Jorden og sove, nærmer den sig som tilfældig; men med et Spring er den snart nær til det uhyre Dyr og smutter ind i dets Øre, og idet den angriber disse følsomme og nerverige Dele, bringes Elgen af Smerte i et saadant Raseri, at den fortvivlet sætter afsted over Bjerge og Kløfter, til det endelig snubler og styrter i en Afgrund og brækker Halsen. Dette har jeg, som Deres Excell. vel kan tænke, ikke selv seet; thi det vilde jo være en dristig Jægers Eventyr og ikke en simpel Reisendes. Men jeg kan forsikre Dem, at jeg har søgt Bekræftelse derpaa hos Mennesker, hvilke jeg tror ligesaa lidt istand til at bedrage, som til at lade sig bedrage, og jeg har aldrig fundet, at de i ringeste Maade tvivlede herom. Men derimod tro ikke alle, hvad nogle fortælle, at Hermelinen dræber dette store Dyr blot for at bruge det til at varme sig lidt i den kolde Aarstid eller for at suge den Smule Blod, som flyder ud af Aarerne, før det stivner. Jeg har ikke villet spilde megen Tid med saadanne Efterspørgsler; thi jeg har aldrig indbildt mig at kunne finde Folk, som kunde oplyse mig om et saadant Dyrs Hensigter og Planer.

Disse Ting altsaa og mange andre, som det vilde blive for langvarigt at omtale her, har jeg iagttaget paa denne anden Del af min Reise i Norge fra Bergen til Throndhjem. Denne sidste By finder jeg stor og smuk i Forhold til den nordlige Beliggenhed, nemlig 64°. Den var de første norske Kongers Hovedstad, blandt disse Olaf den Helliges, hvis Grav er i Domkirken. Denne Kirke fortjener, hvad Størrelse, Arkitektur og Material

betræffer, at regnes blandt de største og smukkeste, som findes i det høie Norden. En Del af den er ødelagt ved en Ildebrand, men Størsteparten blev skaanet, og den benyttes nu, som om den var ubeskadiget. Bygmesteren havde ingen Vanskelighed i at finde Material; thi der findes vel neppe noget Sted, hvor der af dette er en saadan Overflod og af saa god Kvalitet som her. Hele Bygningen er af Klæbersten *(pietra viva di taglio)*, hvoraf de nærliggende Bjerge for en stor Del bestaa. Og en uudtømmelig Hjælpekilde er Alabasteret; thi 8 Mil herfra ude i Havet ligger en Ø, som helt igjennem bestaar af denne Stenart. Heraf har man hugget flere hele Søiler, som smykke det Indre af Kirken. Man ser ikke mere noget Spor af det kongelige Pallads (!), som tillige var Sæde for Throndhjems Erkebiskop, hvem Biskoperne i Norge og Island vare underordnede.

Fra Throndhjem har jeg nu reist disse fem Mil til *Osterod* til Hs. Excellence Storkantsleren af Norge, *Ovidio Bjelke*, Deres Excellences Broder. Han modtog mig og har beværtet mig paa en saa forbindtlig og artig Maade, at jeg umulig kan finde Udtryk, som kunne beskrive det. Hans egen medfødte Godhed og de fra Deres Excellence medbragte Anbefalingsbreve have bevirket det og langt fra min egen Fortjeneste, som desværre ikke svarer til en saadan Udmærkelse. Hans Excellence var allerede underrettet om min Ankomst, før jeg naaede hid; thi Hr. von Lindenau, hans Frues Broder, havde skrevet derom fra Stockholm, ogsaa i den franske og danske Ministers Navn.

Imorgen reiser jeg opover mod Nordland. Jeg maa tilstaa, at jeg her fryser meget; det er jo Vintertid, og jeg nærmer mig den kolde Zone, fra hvilken jeg nu blot er to Grader fjernet. Man træder ikke paa andet end Sne og Is. Det er vistnok meget dristigt at reise saaledes

mod Nord paa Isen, som ligger mellem Fastlandet og de Kysten omgivende Øer, snart tilfods, snart i en Slæde, trukket af en eneste Hest, og hele Tiden at se, at Vandets Stigen og Falden snart hæver os mere end en Mands Høide over vort forrige Niveau, snart igjen lader os synke ned til dette, og altsammen uden at man har den ringeste Fornemmelse af Fare. Da jeg efter en saadan Reise engang kom til en Præst, og vi sad og talte sammen i Fortrolighed, opgav jeg ham en Gaade at gjætte, nemlig denne: *Ego habui iter super multa Maria, super unicum Æquor.*

Her hører man sige, naar det er rigtig koldt: „Idag er det brændende koldt." Dette stemmer med, hvad Tacitus skriver: *Ambusti multorum artus vi frigoris.*

Det er vel unødigt at fortælle, at Øllet fryser i Tønderne, selv den hedeste Vin gjør det, ja endog Brændevinet, enten det er lavet af Øl eller Vin.

I Skoven springe Træerne med en Lyd som af et Geværknald, og derfor kan man paa denne Tid af Aaret ikke gjøre god Jagt; thi Fuglene flyve bort. Jeg tilskriver denne Træernes Opspringen den Saft, som er indeni dem, hvilken, naar den fryser, behøver mere Plads end før. Derfor sprænger den saaledes mod Barken, at denne og Veden tilsidst give efter med et stærkt Knald; dette sker aldrig med døde Træer.

Jeg, som nu er udsat for denne strenge Kulde, kan forsikre, at den grusomste Lidelse, jeg i hele mit Liv har følt, er den Smerte, som Kulden foraarsager, især i de halvt stivfrosne Fødder, og det hænder undertiden, at Reisende fryse ihjel. Men det er dog en god Ting, at man her paa denne Tid aldrig plages af den kjedelige Fugtighed. Thi selv uden Astrologiens Hjælp er man sikker paa, at man aldrig har Regn. Enten er Veiret klart eller

overskyet, eller der falder Sne, men ingen Regn. Vinden er heller ikke meget stærk, og saaledes haaber jeg at holde ud. Igaar sagde Hs. Excellence i Spøg til mig, at jeg ganske sikkert vilde omkomme paa denne Reise; thi jeg drager i Kamp mod to mægtige, allierede Fiender, nemlig den barske Vinter og den kolde Zone, og hvis ikke jeg er stærk og tapper nok, saa er jeg deres sikre Bytte. Og eftersom det heder: *Nec Hercules contra duos*, saa kommer jeg sikkert til at ligge under. Han anser mig som fortabt; men saa trøster han mig igjen med, at han vil ære mit Minde ved at fortælle om mit kjække Foretagende og tapre Undergang i et Tillæg, som han tænker at skrive til den norske Krønike. Jeg takkede ydmygt Hs. Exc. for den tiltænkte Ære, idet jeg tilføiede, at jeg skulde forsøge at bære mig saaledes ad og være saa forsigtig, at Hs. Exc. ikke behøvede at have saa meget Bryderi for min Skyld. Og saa maatte jeg tillige love at give ham Efterretning fra mig paa denne Del af min Reise, især angaaende den store Malstrøm, hvilket han fremfor alt paalagde mig. Jeg tilføiede, at af disse Umuligheder eller antagne Umuligheder har jeg allerede udført flere, blandt andre min Reise fra Stockholm til Lapland, hvilken blev udmalet mig som en Umulighed af Ministeren Hr. de Chassan.[1] Og lignende sagde man mig i Kjøbenhavn, da jeg begav mig hidop. (Jeg reiste fra Helsingør den 3die Oktober, og i August næste Aar var jeg igjen tilbage i Kjøbenhavn). Hans Excellence havde anmodet mig indstændig om at blive hos ham Resten af Vinteren, da jeg efter hans Mening om Vaaren kunde have fortsat min Reise langt lettere og bekvemmere. Men efter at have

[1] Fransk Resident i Stockholm, se P. W. Beckers Bidrag til Danmarks Historie under Fredrik III., passim.

takket ham svarede jeg, at jeg selv vilde erfare og gjennemgaa, hvad jeg senere skulde beskrive og fortælle. Han lod mig da, efterat jeg havde tilbragt fem Dage hos ham, tage Afsked, og sendte en af sine Tjenere med en Slæde for at følge mig nogle Dagsreiser paa Veien, hvorhos han gav mig Anbefalingsbreve til flere Præster. Disse Heste, som spændes for Slæderne, ere staalskoede, d. v. s. deres Sko forsynes med Jernpigger, som ved hvert Skridt bore sig fast i Isen. Paa denne Maade kjører man langt sikrere, og det gaar hurtigere end paa Landjorden. Man føler sig i Begyndelsen lidt ængstelig, naar man hører, at Isen brister og faar lange Revner, snart i den ene, snart i den anden Retning. Disse Sprækker forlænge sig, til de træffe en anden tversover løbende Revne, og Isen kommer saaledes til at se ud som et Mosaikgulv. Den Reisende er dog ganske sikker; thi Revnerne fremkomme ikke ved Slædens Tyngde, men som en Følge af den stærke Kulde. Engang mindes jeg, at jeg gik langs med Strandbredden af en liden tilfrossen Sø. Paa den anden Side bøiede sig et Fjeld amphitheatralsk om Stranden. Eftersom Isen her brast, hørte man en forunderlig harmonisk Lyd som af en meget simpel Haandtromme. Jeg maatte standse og lytte til denne forunderlige Lyd, som jeg aldrig før havde hørt og kanske aldrig mere kommer til at høre. Der findes vist intet beboet Sted, hvor Kulden er saa stærk som her. Til at modstaa den bruger jeg fire Midler, to udvortes og to indvortes. De første ere Overflod af Spise og Drikke og stærke, oplivende Drikkevarer, især drikker man her om Morgenen en hel Del Brændevin, naar det er at faa. Mit tredie Middel er, at jeg klæder mig varmt i Uldtøi med tykke Uldvanter og en Skindhue, som falder mig ned over Ørene og Halsen og kun lader saa meget af Ansigtet ubedækket, at jeg kan se og puste;

og det sidste bestaar i megen og næsten voldsom Bevægelse. Naar jeg saaledes færdes i Baad, hvilket er det vanlige, saa tager jeg en Aare fra Rorskarlen og søger at holde mig varm ved at ro dygtig; hvis jeg derimod kjører, saa stiger jeg ud af Slæden og gaar lange Stykker tilfods.

Disse Baade eller smaa Fartøier ere aldeles uden Dæk. Der er netop Plads til tre Mand i en saadan, og disse sidde efter hverandre i Rad, hver paa sin Bænk, hvilken er et Bræt, som er lagt tvers over Baaden. I Bagstavnen er der et ganske lidet Sæde blot for en Person, og der sidder jeg, medens vi reise gjennem disse kolde Egne i det bestandige Mørke. Fra den ene Gaard til den anden er der i Almindelighed blot nogle Timers Vei, men disse synes mig uendelig lange, og det er en uforklarlig Lidelse at sidde saaledes i Mørket, uden at kunne se de omgivende Gjenstande, uden noget, som beskjæftiger Tankerne og interesserer. Jeg kan jo heller ikke tale med mine Førere, hvis Sprog jeg ikke forstaar. Jeg glæder mig derfor usigeligt, naar jeg langt borte hører en Hund gjø og saaledes ved, at vi snart ere fremme. Naar vi ere naaede til Gaarden, vende Baadfolkene hjem igjen med sin Baad, og Folkene paa Gaarden tage venlig imod mig i den varme Stue eller i Huset, som i Almindelighed blot bestaar af et Værelse. De gjøre da en stor Ild op, lave Mad istand, tage Drikkevarer frem og berede mig et Sted til at sove. Dette sidste tager jeg ikke altid imod, da jeg undertiden foretrækker strax at fortsætte min Reise, og saa siger jeg: „Baad til næste Gaard!" hvilke Ord jeg nu godt kan sige, da jeg saa ofte maa gjentage dem. Man forsøger dog gjerne at overtale mig, men hvis de se, at jeg er fast bestemt til at reise videre, saa lade de vække en af Folkene, som da henter Baaden frem fra den lille Baadhytte, hvori den staar, og saa ro de mig

videre mellem Øerne langs med Kysten til den næste Gaard. Engang hændte det, at jeg var bleven sat iland af Baaden ved en Gaard, som laa 50—60 Skridt fra Landingsstedet. Baadsfolkene reiste afsted, og jeg vadede opover mod Gaarden. Sneen var saa høi, at jeg sank i den til over Knæerne ved hvert eneste Skridt, og paa denne Maade naaede jeg halvveis; da følte jeg pludselig, at jeg havde mistet Støvlen af den høire Fod. Jeg betænkte mig lidt, og saa sagde jeg mig, at hvis jeg vendte om i mine Fodspor, saa maatte jeg finde Støvlen i et af disse paa den venstre Side, eftersom jeg havde mistet den tilhøire, idet jeg gik opover. Jeg tog af mig Vanten og følte med den befriede Haand i det første Hul i Sneen, men der fandtes ingen Støvle; men rigtig, i det tredie sad den. Jeg trak den op, men mærkede ikke, at jeg mellem Støvlen og Haanden fik et Stykke Sne, og saaledes bar jeg den nu frem til Gaarden; thi Kulden havde gjort min Haand saa stiv, at jeg umulig kunde trække Støvlen paa med den. Da jeg kom ind, praktiserede jeg de almindelige Høflighedsregler, som bestaa i at sige *gu nat* eller *gu dag*, hvis man kommer om Dagen, og saa rækker man enhver Haanden. Men en Stund efter begyndte jeg at føle en frygtelig Smerte i Fingerspidserne af den Haand, som uden Vante havde rørt Sneen, og Smerten tiltog i den Grad, at jeg aldrig før havde følt noget lignende ondt. Jeg syntes, det gav mig lidt Lindring at strække Haanden ud paa Bordet og banke den med den anden, og saaledes gjorde jeg, til det gik over. Jeg gik ikke nær Ilden, da jeg vidste, at det derved kun bliver værre; thi derved kunne de frosne Lemmer endog briste, og man beholder Ar af saadanne Saar i hele sit Liv.

Jeg vil ikke nægte, at der er Øieblikke, i hvilke min Reise forekommer mig lidt farlig, saa meget mere som

jeg ved, at der endnu er Maaneder tilbage, i hvilke Vanskelighederne ikke blive mindre og færre, men derimod talrigere og større. Men i saadanne Timer siger jeg til mig selv (jeg kan jo sjelden tale med nogen anden): Du lider meget, ikke sandt, Francesco? Men sig mig engang, hvem har tvunget dig til at komme hidop? Ingen! Du har selv villet det, dragen af din Videlyst. Over hvem kan du altsaa beklage dig? Før du kom hid, havde du læst, hvad de to store Forfattere Adamo Oleario og Monsignor di Berito sige om de Farer og Onder, som ere uundgaaelig forbundne med de længere Reiser. Og derfor, frisk Mod! Der gives jo mange *qui lucri non scientiae causa navigant;* og alligevel vove de sig ud paa Reisen og naa sit Maal. Denne Dags Lidelser ende med denne Dag, men Glæden over det, du har seet idag, vil vare i hele dit Liv, og ligeledes er det med de Seværdigheder, som bydes dig i de næstkommende Dage.

Chi vuol goder degli agi,
Soffra prima i disagi.

Disse Betragtninger fornye mit Mod. En eneste Ting beskjæmmer mig; det er, naar jeg maa sige mig: Hvorfor gjør jeg ikke af høiere Hensyn, hvad jeg kan udrette for at opnaa et jordisk Gode?

Naar jeg kommer til en Gaard, lader jeg uden for Døren enhver ubehagelig Tanke, spiser og drikker og sover med den største Ro og Lyst af Verden. Det eneste, jeg savner, er at kunne tale. Jeg kan sige enkelte Ord, som jeg har nedskrevet efter hvad Præsterne og andre Latin talende Folk have dikteret mig. Thi Latin taler man her noksaa kjækt. Dernæst trøster jeg mig ved en Ting, som kanske ved første Øiekast burde bedrøve mig meget, nemlig over, at jeg er ganske alene og uden Ledsager paa denne Reise. Jeg

trøster mig over min Ensomhed, ja glæder mig endog; thi jeg tør neppe tro, at en Reisefælle kunde have en saa jernfast Vilje og saa udholdende Kræfter som jeg. Man har, som sagt, flere Midler, med hvilke man kan lette Møisommelighederne paa en saadan Reise. Jeg har allerede bemærket, at det bedste Middel er at spise og drikke godt, og hvor vidt man kan drive dette her i Norge, vil forstaaes af følgende: En Aften kom jeg til en Præstegaard, hvor jeg, som sædvanligt her i Landet, blev venlig modtagen uden nogensomhelst Godtgjørelse. Præsten begyndte strax at drikke Skaaler med mig af et stort Brændevinskrus, som gjorde Turen omkring Værelset fra den ene til den anden, til Kruset var tømt. Og jo oftere dette gjentages, desto livligere bliver Samtalen. Derpaa gik vi til Aftensbordet, som var rigelig besat og bestod af Kjød og Fisk, som sædvanligt. De forskjellige Retter følge paa hverandre med meget lange Mellemrum, i hvilke man drikker dygtig meget godt Øl af en stor Sølvkande. Denne Kande gaar rundt til alle Gjæsterne, efterat Værten først har drukket Skaal med den Fremmede, som derefter drikker med sin Sidemand, denne med den følgende og saaledes videre nedover. Indeni Bollen er der Mærker i lige Linie over hverandre og i lige Afstand for at bestemme det Maal, Enhver skal drikke. Det er aldrig tilladt at drikke mindre end fra det ene Mærke til det andet, men derimod gjerne mere, og jo dybere man lader Ølet synke i Kanden, desto høiere stiger man i Hæder og Ære. Efter Aftensmaaltidet, som varede to, næsten tre Timer, bleve vi endnu siddende en god Stund for at tale, idet vi fremdeles vedblev fra Tid til anden at forfriske Struben, for at Talen skulde flyde desto lettere. Derpaa fulgte den gode Præst mig tilsengs, og for at ønske mig rigtig Godnat drak han endnu en Skaal med mig, idet

han, da jeg allerede var kommen i Sengen, rakte mig et Sølvbæger med Akvavit. Endelig lod han mig falde i Søvn eller rettere overfaldes af Søvnen, som længe havde luret paa mig som paa et sikkert Bytte. Sengene her tillands bestaa af to store Fjerdyner, af hvilke man har den ene under og den anden ovenpaa istedetfor Tæpper, og vistnok kan det behøves. Dertil hører en Hovedpude og en stor Nathue. Sandt er det, at jeg ofte svedede dygtig, kanske paa Grund af den store indre Varme, som Drikken foraarsagede. Det hændte mig ogsaa ofte i disse Stuer, at Varmen fra Ildstedet blev mig for stærk, og at jeg midt om Natten maatte gaa ud for at faa frisk Luft. Men nu maa jeg fortælle Resten af min Historie i Præstegaarden. Den næste Morgen, medens jeg endnu sov (omendskjønt det var lys Dag, d. v. s. faa Timer før Middag), kommer hans Velærværdighed selv hen til min Seng for at vække mig, og halvt i Søvne hører jeg, at hans første Ord er: *Domine Itale, bibo tibi.* Jeg maatte aabne Munden, før jeg endnu havde faaet Øinene rigtig op, og saaledes liggende i Sengen drikke det fremrakte Brændevin. Derpaa sagde han, at det snart var Middagstid, og neppe var jeg oppe og kommen i Klæderne, før vi bleve kaldte tilbords. Middagen var ligesaa rigelig som den forgangne Dags Aftensmaaltid. Efter dette reiste jeg afsted, meget erkjendtlig for al bevist Artighed, og uden at bryde mig det ringeste om Kulden.

Jeg er lidt ængstelig, idet jeg skriver alt dette til Deres Excellence, da jeg ved, at det ikke er noget nyt for D. Exc., men hvis jeg skulde tænke paa saadant, adlød jeg ikke saaledes, som jeg bør. Deres Exc. har jo befalet mig at sende Dem disse Efterretninger. Jeg haaber, D. Exc. undskylder, hvis jeg har kjedet Dem, og gjør D. Exc. min dybeste Reverents.

V.

I Throndhjem og paa Østraat havde jeg uden Deres Excellences Hjælp sikkert fundet mine Herkulessøiler; men takket være de fra Deres Exc. medbragte Anbefalingsbreve ere alle de Vanskeligheder overvundne, som ellers vilde have oversteget mine Kræfter. Ved at høre Deres høie Navn har Enhver vist mig Forekommenhed. Jeg har fundet, at Norge ikke staar tilbage for noget andet i Velvillie og Artighed mod Fremmede, og jeg er derfor alle, men især Deres Exc. meget forbunden. Denne Del af Reisen har ikke været mindre rig paa Seværdigheder end den foregaaende. Jeg beder Deres Exc. at rette mine Feil og at gjøre mig opmærksom derpaa senere.

I Nærheden af Bjørnør Kirke fandt jeg, medens jeg roede paa Havet langs med Kysten, en Klippe, som af Vandet var bleven dannet til en Halvø. Paa Toppen af denne blev jeg pludselig var en Vandsøile af en Mands Tykkelse og to Mands Høide, der med korte Mellemrum saaes blev slynget op i Luften. Jeg steg derfor iland og hørte da under mine Fødder en Lyd som en svag Torden. Efterat Vandsøilen igjen var stegen op i Luften, gik jeg rundt om Klippen og fandt da, at der paa Nordsiden mellem denne og det faste Land, som overalt var Fjeld, fandtes en liden Kanal, et Skridt bred og to eller tre lang. Herind løb de store Bølger fra Havet, trængte dybt ind under Klippen i en Hule, som havde dannet sig der, og hvis Aabning var meget trang. Bønderne fra den nærliggende Gaard sagde, at nu var det en hel Maaned, siden de havde hørt *lo Slom*. Saaledes kalde de i sit Sprog Drønet fra denne Hule. Og sidste Gang, de hørte det, var ved en stærk Sydvestvind, hvilken altsaa ikke blæste lige for Indløbet til Kanalen. Den Familie, som bor her, nyder altsaa Synet af denne store Vandleg *(gioco d'acqua)*, uden at det koster dem en Skilling, medens Rigmænd og Fyrster maa skaffe sig saadant for store Summer.

I Nærø Præstegjeld er der en Ø, som ligger 80 italienske Mile eller 8 af disse lange norske Mile fra Land, og som kaldes Sklinden. Om denne forsikrer mig mange Præster, dog ikke som Øienvidner, men efter troværdige Menneskers Udsagn, at den undertiden forsvinder for Tilskuernes Blikke, især hvis man særlig søger den. Der findes paa den nogle ubetydelige Fjeldtoppe, og ligeledes voxer der Buske og Smaatræer. Jeg vilde didud og se den, men

man fraraadede mig det, fordi den, som de sige, er usynlig for den, som netop gaar ud paa at søge den. Og desuden vilde ingen paa denne Aarstid i en liden Baad vove sig ud paa et Hav som dette, hvor der intetsteds findes en Havn at ty til. Denne Betragtning beroligede mit Sind; thi vel er min Lyst til at se det Mærkværdige meget levende, men Ønsket om at bevare mit Liv endnu stærkere. Jeg nøier mig derfor med at omtale dette, uden at kunne bevidne det som sikkert. Forudsat, at det er sandt, hvad der fortælles om Sklinden, saa kan Aarsagen maaske være en naturlig, men Djævelen kan maaske ogsaa her drive sit Spil paa to Maader. Enten viser han Billedet af en Ø, som da af Mangel paa virkelig Tilværelse igjen maa forsvinde, eller ogsaa, hvis Øen virkelig existerer, forhindrer han ved et Kogleri, at man faar Øie paa den. Jeg har hørt fortælle det samme om *Sagnflis* (sic), som er fire Øer længere nordover.[1]

Tor-hat (Torghatten) er et isoleret Fjeld i Helgeland i Brønø Præstegjeld, saa kaldet, fordi det har Formen af en Hat. I den øvre Del af denne Klippe er der et Hul, som gaar tvert igjennem Fjeldet fra den ene Side til den anden. Ved Indgangen i Hulen gaar man ned omtrent tre Mandshøider; derpaa stiger man ligesaa meget for at komme ud paa den anden Side. Jeg maalte Længden og fandt, at den var 104 *passa*. Udhulningen er af Form som et Skib, og den er dybest i Midten, saa at den høieste Mast kunde faa Plads der og de mindre ved Siderne.[2]

---

[1] Som Læseren vil forstaa, har vor Reisende her faaet høre de fra Asbjørnsens Huldreeventyr bekjendte nordlandske Sagn om usynlige Udøer. Hans Beretning herom er maaske den ældste, der haves. Fra samme Aarhundrede haves i vor egen Literatur en Notits om denne Overtro i det nu af Faa kjendte lille Skrift: *Prodromus e Norvegia sive descriptio Loufodiae, omnium Nordlandiae praefecturarum longe celeberrimae accuratissima, autore Dieterico Brinckio, naturae admiratore*, Amstelodami 1676 (28 pagg. 8vo). I denne Bog, hvis Forfatter, en dansk Student fra Aalborg, en Tid var „Inspecteur" i Nordlandene og Finmarken, senere kom i Grev M. G. de la Gardies Tjeneste og omsider døde paa Strømsø i Drammen 1685, læses (p. 11): „Incolae Roestenses Japýga versus aliam observant insulam Wdroeft dictam, duobus milliaribus circumscriptam, quae accedente subinde mari undis obruta oculorum obtutui se quasi subducit, refluente autem rursum comparet. Talem terram Huldeland vocant. Jani Christiani, quondam loci praefecti Regii, haeredes, ovum illic repertum anno 1658 ostentant gloriabundique jactitant."

[2] I Musters Reisebeskrivelse fra Patagonien (Tydsk Udgave,

Paa Fastlandet, en halv italiensk Mil fra Havet, ved et Sted, som heder *Martal*, er der fire Gravhøie af de gamle *normanni*. Af disse Høie ser man en Mængde i disse nordlige Lande. Nær ved Gravhøiene, kun et Stenkast borte, hæver sig over Jorden Figuren af en umaadelig Kjæmpe i liggende Stilling. Jeg maalte den fra Hovedet til Foden og fandt, at den var 19 *passa*. Havde jeg været i Besiddelse af den fornødne Autoritet, saa havde jeg ladet gjøre Udgravninger i Jorden omkring Figuren, uden at skade denne, og saaledes forsøgt, om man kunde finde nogle Benbygninger af en Kjæmpe (*assatura di gigante*) eller andre Oldsager.

Efterat være bleven gjort opmærksom derpaa har jeg fundet Asbest her paa et høitliggende Sted nær Havet. Man vinder det af nogle Smaastene, som findes her, og det var disse, jeg saa. Det er ganske forskjelligt fra Asbesten paa Cypern. Jeg har glemt Navnet paa det Sted, hvor jeg fandt Asbesten eller det ikke brændbare Tin (*lino incombustibile*), men jeg har medtaget et lidet Stykke. Da jeg var kommen til Rødø Præstegjeld, hørte jeg, at der var et Fjeld med evig Is og Sne blot tre Mil fra Kirken. Jeg reiste did i Baad og kom til Indløbet af en smal Fjord, som trænger saa dybt ind i Landet, at dens Bund blot er en Skudvidde borte fra den Bjergkjede, som skiller Norge fra Sverige. Medens jeg endnu sad i Baaden ligeoverfor dette Fjeld, saa jeg nu, at det lige fra Toppen til Foden var bedækket med evig Is. Det var et yndigt Syn denne lyseblaa Is af en renere blaa Farve end Havets og varieret hist og her med Tæpper af den blændende Sne, som falder paa det i denne Aarstid. Og da Fjeldets Sider ikke ere ganske rette, saa bliver Sneen liggende i Revnerne og hvor den kan paa Fladerne mellem Isen. Nu først forstod jeg Ovids: *Caerulea glacie concreta*. Forsynet med Sko med Jernspiger under og en Stok med Jernspids begav jeg mig strax paa Vei henimod Isbræen, ved hvis Fod en Elv tager sin Begyndelse. Dens Vand havde revet med sig Jorden, saa at Isen ikke kunde fæste sig deromkring, og saaledes havde der ved Kilden dannet sig en liden Grotte med et overhængende Istag, hvilket var ganske fortryllende at se op igjennem. Det er ikke let at sige, hvorfor denne Is bliver liggende bestandig,

---

Jena 1873: Unter den Patagoniern, I, S. 84) omtales en Klippe i dette Land („Mowaisch" eller „Fensterhügel"), der synes at maatte have en betydelig Lighed med Torghatten.

eftersom Fjeldets Høide ikke er betydelig, og Isen strækker sig heelt ned til dets Fod. Sneen, som falder om Vinteren, smelter hvert Aar, og de andre Fjelde længer nordover beholde ikke Isen hele Aaret saaledes som dette. Hvad mig betræffer, saa er jeg tilbøielig til at tro, at Isen har dannet sig af Regnmasser i de første Aar efter Verdens Skabelse, eftersom det er ligesaa sandsynligt, at det kunde ske da, som i en senere Tidsalder. En mindre Del af Overfladen kan have smeltet, men ikke det indre af Ismassen, synes mig. Lad andre skrive sine Navne paa mere iøinefaldende Steder af Verden baade i Marmor og i Sten og derved skabe sig et varigt Minde. Jeg har skrevet mit, nemlig et *P. N.*, paa denne Isbræ, og jeg tror ikke, det vil blive mindre varigt end de andres. Hvis der med Tiden lægger sig ny Is over de indristede Bogstaver, saa vil de alligevel gjennem denne blive synlige med deres knudrede Flader. Med en Sten slog jeg derpaa af et Stykke Is og fandt, at det havde ganske samme Farve som almindelig Is, og at den slet ikke var blaa; ligeledes smeltede den som al anden Is. Derved blev det mig klart, at dens blaa Farve kun er tilsyneladende ligesom Havets, der faar sine blaa Nuancer af Himlen og Luften. Jeg tror ogsaa kun lidet paa deres Mening, som sige, at Krystal er en meget gammel Is, som tilsidst er bleven usmeltelig; men derimod antager jeg, at den er en Sort hvidt Marmor, som med Tiden bliver klart og tilsidst ganske gjennemsigtigt og faar da den for Diamanten egne sexkantede Form. Her saavel som paa andre Steder har jeg seet stikke frem af Fjeldene smaa Sexkanter, af hvilke enkelte vare temmelig klare, men endnu ikke fuldkommen gjennemsigtige, da de endnu ere i de første Stadier af sin Udvikling.

Men jeg taler fremdeles blot om Landjorden, medens der jo ogsaa i Havet her findes utallige interessante Ting. Jeg har lagt Mærke til, at der, hvor Søormen ikke mere viser sig i Havet, det vil sige paa Grændsen mellem de to Zoner og nordenfor denne, der findes heller ikke flere Landslanger. Derimod fremviser Havet her et andet Dyr, som ikke er mindre skrækkeligt, nemlig Søkraken. Det er en umaadelig stor Fisk, af fladagtig rund Skikkelse med en Mængde Horn eller Arme, med hvilke den griber fast i Fiskernes Baade og søger at trække dem under Vand. Men her viser sig igjen Forsynets Visdom, som, idet det gav dette Uhyre saa uovervindelig Styrke, tillige gjorde, at denne med Lethed kan overlistes. Søkraken lader sig blot se en kort Tid ved Sommersolhvervet, naar

Veiret er ganske stille. Da kommer den langsomt op fra Havbunden, og saasnart den føler, at en Baadkjøl berører dens Ryg. angriber den Baaden, som før fortalt. Sandsynligvis er dette dens Maade at fange de Fiske paa, af hvilke den ernærer sig. Men naar Fiskerne paa et Sted føle, at det er grundere der, end det pleier at være, og naar de se, at Blyet ikke synker, saa tænker de strax, at Søkraken maa være tilstede og flygter saa hurtigt som muligt. Og det langsomme Udyr kan ikke følge dem. Nogle paastaa, at det i Størrelse overtræffer en Hval, men ingen har forsøgt at fange den.

Imer er en Fugl af Størrelse som en Svane, som tilbringer hele sit Liv i Havet. Man tror ikke, at den nogensinde er bleven seet paa Land. Opskræmt af Skibene flyver den undertiden et Stykke indover, men vender snart tilbage til sit eget Element. Den drager heller ikke bort om Høsten, men bliver her i alle Aarstider. Man ved ikke, hvorledes Arten formerer sig, da den formodentlig lægger Æg, men man finder aldrig saadanne hos de Dyr, som blive dræbte og aabnede. Jeg tror derfor, at den ligesom en anden mindre Fugl frembringes af Muslinger, hvilke voxe paa de i Havet svømmende Træer, og at den siden bestandig anser Vandet som sit egentlige Element.

Nu venter sandsynligvis Deres Excellence, at jeg efter det af mig tagne Løfte giver en Beretning om Nordens Charybdis eller Malstrømmen, som den her kaldes. Den Opdagelse, jeg gjorde angaaende denne, var for mig interessantere end alle andre, thi jeg har fundet, at den er ganske forskjellig fra, hvad Geograferne meddele om den paa sine Glober og i sine lærde Beskrivelser, hvilke kun ere grundede paa utilforladelige Vidnesbyrd, afgivne af Folk, som aldrig vilde underkaste sig en ubekvem Reise, men som nedskrive, hvad de aldrig have seet, ei heller rigtig forstaaet efter andres Udtalelser. Det heder saaledes, „at Havet paa dette Sted gaar i en stor Hvirvel, hvis Lyd man hører mange Mil borte: Skibe, som komme ind i den, knuses i ganske smaa Stykker; Hvalerne, som af Hvirvelen med uimodstaaelig Kraft trækkes ned i dens Dyb, hyle forfærdeligt, som om de forstode og beklagede sin Undergang.“[1] Alt dette er Snak. Efter selv at have undersøgt

[1] Cfr. Olai Magni Hist. de gentibus Septentrionalibus. lib. II, cap. 7 (Ed. Rom. 1555, p. 66—67).

det vel kan jeg forsikre, at her ikke findes nogen Hvirvel, at man ikke hører Drønet af de sig mødende eg knusende Bølger; hverken Skibe eller Hvaler gaa tilgrunde, kort sagt, intet af det Hele er overensstemmende med Sandheden. Jeg ved ikke, om Fornøielsen over at se alle de store beskrevne Vidundere, hvis de havde existeret, kunde have været større end den, jeg nu føler over at have opdaget en Sandhed som denne.

I mit forrige Brev fortalte jeg, hvorledes Ræven her lader sig fange af en dum Musling, men jeg er bleven fortalt noget, som er endnu utroligere, om Fuglenes Konge, Ørnen, nemlig at den lader sig fange med den bare Haand af enhver Bondegut, uden at han behøver at udsætte sig for Fare. Naar han ved, at der er mange store Ørne paa et Fjeld, saa bygger han ved Foden af samme en liden Hytte af Stene netop saa stor, at han kan ligge udstrakt paa Jorden med Ansigtet vendt opad. Oventil lader han en liden Aabning, saa stor, at en Haand kan komme gjennem, og lægger der et Stykke Kjød. Ørnen kommer nu til, men idet den vil tage Kjødet, griber Manden dens Ben og trækker den ind til sig, idet han dræber den. Denne Jagt gjør man især for at faa dens Skind, som tages af og sælges for en halv *testone*. Ulykkelige! hvad nytter det dig, at du bringer Jupiter Lynet, naar han i et saadant Øieblik ikke udslynger det for at redde dig!

Nu maa jeg fortælle noget, som jeg har seet i disse sidste Uger, medens jeg har reist omkring heroppe, nemlig om den nye Stjerne, som har vist sig paa Himlen. Den Aften, jeg først saa den, var jeg paa en Præstegaard, og Præsten og hans Familie ligesom alle andre Folk mente, at den bebudede store Ulykker for Norge, ligesom man har sagt om alle andre Kometer. Jeg svarede ham, at efter dette Varsel kommer der sandsynligvis til at ske store Ting i Norge, men at der jo hænder meget mærkværdigt i hele Verden, som dog ikke er blevet forudsagt af Stjernerne. Det hænder endog som allertiest, at store Ulykker komme ganske uventet. Denne Stjerne er jo ikke blot synlig i Norge, men ogsaa i mit Fødeland Italien, ja i hele Verden. Derfor kommer der til at ske vigtige og maaske ulykkelige Begivenheder i de fleste Steder af Verden i dette Aar. Jeg mindede ham videre om, at hans store Tycho Brahe, Astronomernes Konge, er af den Anskuelse, at Kometerne dannes af fortættet Æther, at de saaledes modtage og reflektere tilbage Solens Straaler, hvilke ellers vilde gaa ubrudte gjennem den almin-

delige tynde Æther. Naar Stjernen siden opløser sig, bliver Ætheren igjen tynd og gjennemsigtig som før. Den store Forfatter siger om en saadan ny Stjerne, som viste sig paa hans Tid og saaes paa Himlen i over et Aar: *Magnitudine sua plus, quam terentiex, molem, quam Terra, et Maria efficiunt, ab initio exsuperavit.* Og paa et andet Sted siger han: *Materia Celestis, sed ad tantam perfectionem, et solidam coagmentationem, quanta in perennibus Stellis exaltata non fuit. In ipso Celo, e tua propria alvo, et substantia haec promit.* Og saaledes blev denne Herre og hans Familie beroliget og trøstet. Jeg har endnu seet et Fænomen, som er meget almindeligt i denne kolde Zone, men som jeg aldrig før har seet, og som neppe i min Tid er blevet iagttaget i Italien. Det er i de lange Vinternætter, at man nyder dette storartede Syn i dets forskjellige Pragt. Engang saa jeg ligesom en lang Sky, som begyndte omtrent tre Grader over Horizonten og trak sig lige op til Zenith og ligesaa langt ned paa den anden Side af Himlen. Den var aldeles klar og gjennemsigtig, saa at den endog kastede et svagt Lys paa Jorden. Den vexlede i alle mulige Former; snart saa man en Bue, snart en umaadelig glimrende Krone, snart en Slange. Undertiden delte den lysende Masse sig og bevægede sig i modsat Retning, hvorpaa den igjen forenedes for at danne nye Straaler, som forlængedes i det uendelige, til de blegnede og forsvandt. Engang husker jeg, at jeg saa en Mængde af disse Straaler af Mandshøide (som det syntes), den ene efter den anden i en lang Rad, næsten som Soldater, som defilere i hurtigt Tempo, og alle samledes derpaa i en stor Straalehob, som derved syntes at blive større. Og saaledes syntes jeg altid, at Figurerne antog kjendte Skikkelser og lod sig lede af mine fantastiske Ideer. De forandre sig nemlig i det uendelige og ere saa smukke og straalende, at de langt fra indgyde Frygt, men byde et Syn, som syntes mig noget af det deiligste, man kan se i Verden. Dette Fænomen er meget sjeldent i den tempererede Zone, hvor man kalder dem *capre saltanti* (flyvende Gjeder), *tizzoni ardenti* (flammende Træer) og lignende. Men jeg tror ikke, at det er det samme; thi disse komme jo fra Jordens Uddunstninger. Kanske kan Fortællingen om en anden Mærkværdighed føre paa Spor efter Aarsagen til denne. Paa næsten alle Fjelde her voxer en Slags Torv eller brændbar Jord, som indeholder Bitum og derfor foraarsager uophørlige Exhalationer. Om Sommeren kunne disse frit fordele sig i Luften, men om Vinteren forhindrer Kulden det. Derfor gjennem-

trænge de fortættede Dunster Torven ligetil Fjeldet, hvor de tændes og flyver ud som en lang Ildstribe, næsten som en Feiekost. De kaldes flyvende Drager *(draghi volanti)*. Hvis de støde mod et andet Field, slaaes de i ganske smaa Stykker, hvilke slukkes i Luften som anden brændbar Materie. Saaledes antager jeg, at disse Fænomener foraarsages, men jeg vil gjerne belæres af bedre Underrettede, hvis de kunne give mig en mere tilfredsstillende Forklaring om Tingen.

Langs med Stranden af Havet har jeg om Natten ofte seet Isstykker lyse næsten som Ild, men jeg har ikke kunnet finde Aarsagen til dette, hvis det ikke skulde være paa Grund af Fiskenes Fedt.

Naar Silden drager her forbi, kommer den i umaadelige Sværme, som følges af et stærkt Lys, der kan blive ganske klart og skinnende, naar Sildehoben tiltager. Dette Lys følger nøiagtig med den tilstrømmende Sildemængde og kaldes af Nordmændene *Leklys.*

Og hermed slutter jeg Fortællingen om denne Del af min Reise og haaber at have fyldestgjort min Lydighed mod Deres Excellence angaaende den store Havstrøm. Medens jeg nærmede mig denne, mindedes jeg Aristoteles, om hvem man fortæller, at han kastede sig i Havet ved Negroponte, fordi han ikke kunde forstaa dets forunderlige Strømninger. Han skal i sin Fortvivlelse have sagt: *Ego non potui te capere, tu me capies.* Jeg har ondt for at tro, at den store Mand havde saa lidt Hjerne, at han kunde begaa én saa dum Streg. Men hvis han har gjort det, saa var Galskaben af hans eget Kaliber, det vil sige af første Klasse. Men hvordan det nu forholdt sig med denne Oldtidens Storhed, saa gik jeg til Malstrømmen med det faste Forsæt i ethvert Fald at sige: *Ego non potui te capere, nec tu me capies.*

VI.

Her er jeg nu ved Nordkap, hvilket er den yderste Grændse af Finmarken og jeg kan gjerne sige af hele Verden, eftersom der ikke findes noget Sted længere mod Nord, som er beboet af menneskelige Væsener. Min Vide

lyst er nu tilfredsstillet, og jeg er villig til at vende tilbage til Danmark, og derfra, om Gud saa vil, til mit Fødeland. Havde Ovid været forvist til Nordkap, saa kunde han med mere Ret have sunget:

Orbis in extremi jaceo desertus arenis.

Men kanske kunde han have forandret den hæse, sørgelig Lyd i Verset til en klarere og gladere og da have sagt:

Orbis in extremi maneo contentus arenis.

Nu vil jeg strax oplyse om en Tvivl, som Læseren af dette Brev let kan faa med Hensyn til Spørgsmaalet, hvilken egentlig er den nordligste Del af Verden. Nogle Geografer skrive nemlig, at man i Grønland træffer Mennesker paa den 76de Grad, altsaa høiere end Nordkap. Og hvis dette var Tilfældet, vilde jo ikke det, jeg nys sagde, være overensstemmende med Sandheden. Men jeg tør paastaa, at jeg har Ret, og at hine Geografer tage Feil. De beraabe sig nemlig paa Abramo Ortelio, som paa sit Kart og i sine Taler nævner, at der i Nordamerika findes et Benediktinerkloster helliget St. Thomas. De fleste have efter ham tegnet dette Kloster paa sine Karter; men selv om dette nu var, saa ere dog Beboerne af Stranden ved Nordkap, disse Lapper, som har nedladt sig her, Verdens nordligst boende Mennesker; thi hvert Aar færdes de paa Havet langt mod Nord lige til Spitsbergen. Det er, naar de drage paa Hvalfangst, hvilket er en af deres vigtigste Erhvervskilder. Spitsbergen er en Ø, som er aldeles ubeboelig, bedækket med Sne og Is paa alle Aarstider. Den passer bedre som Opbevarelsessted for de Døde end til Beboelse for de Levende; thi af de Folk, som have forsøgt at overvintre her, ere samtlige døde, og deres Legemer ere blevne fundne uforandrede efter flere Aars Forløb.

Kulden hindrer Forraadnelsen bedre end alle Krydderier og kostbare Salver tilsammen. Hvad de under andre Meridianer liggende Steder i denne Breddegrad angaar, ved jeg ikke, om der virkelig, som man paastaar, findes Mennesker paa Grønland og Nova Zembla ved 76°; men jeg tvivler stærkt derpaa. Thi Abr. Ortelio, som er den, paa hvem alle, der dele denne Anskuelse, beraabe sig, har paa det Sted, hvor vi nu ved, at Grønland ligger, mærket en stor Ø, som han kalder Friesland, og som skal udgjøre et eget Kongerige. Men denne Ø existerer ikke, efter hvad man senere har fundet, og de moderne Geografer udelade den paa sine Karter. Jeg vilde dog komme paa Spor efter Sandheden angaaende dette Kloster paa Grønland og har derfor søgt Underretning hos Hans Høiærværdighed Procurator generale Padre Ricci, min forhenværende Foresatte, og hans Svar lød saaledes:

Høiærværdige Herre!

De maa ikke tro, at jeg har glemt Deres Andragende; thi hidindtil har jeg selv søgt og ladet efterforske i alle Dokumenter, for om muligt at finde noget om dette vort Kloster paa Grønland; men jeg har ikke kunnet opdage nogensomhelst Hentydning til noget saadant, og jeg maa nu opgive Haabet om at finde det. Men jeg vil dog ikke ophøre med at søge, og skulde jeg finde noget, skal jeg strax meddele Deres Høiærværdighed det.

Jeg anbefaler til Deres Bønner og Sacrificer min stakkels Sjæl, som lever i et skrøbeligt Legeme. Jeg er nu en og sytti Aar gammel og svag og sygelig, fattig paa gode Gjerninger og Fortjenester.

Min ærbødige Hilsen.

Devotissimo et obligatissimo Servo
F. Giacomo Ricci.

Angaaende Nova Zembla ved jeg, at enkelte nyere Forfattere mene, at den er beboet, medens andre ligeledes nyere benegte det. Jakob Rautenfels, som er født i Kurland ved Østersøen, og som har opholdt sig i Moskau, hvorunder baade Lapland og Nova Zembla hører, har skrevet en Beretning *de rebus Moscoviticis*. Den er tilegnet Storhertug Cosimus den tredie, og deri heder det: *Novamzemblam ferarum potius, quam hominum propter asperrimum aeris rigorem inhospita inhabitatio.* Jeg ser endnu flere naturlige Grunde, som bringe mig til at tro dette baade om Nova Zembla og om Grønland. Jeg vil her anføre dem og tillige bemærke, at jeg er villig til at forandre min Mening, naar jeg faar en faktisk Underretning om det modsatte. Aarsagen til, at Lapland her er beboeligt, medens andre Lande under samme Breddegrad ikke er det, er blandt andre især Havet, som omgiver Nordkap paa tre Sider med sin formildende Indflydelse. Saaledes kan her voxe nogle smaa Buske og forkrøblede Træer, hvorved Folk kan opvarme sine Huse uafladelig, som her er Tilfældet, og saaledes kunne de holde ud. Men Grønland har derimod blot paa en Side Havet og støder til Land paa de tre andre. Derfor er der saa meget koldere, og jeg tror neppe, at der kan voxe Træer; og derfor maa Landet være ubeboet og kanske ogsaa ubeboeligt for Mennesker. Ligeledes har Nova Zembla, som ligger under 72°, paa den ene Side Fastlandet, med hvilket det hænger sammen; paa den anden henimod Polen strækker det sig til 77°, overalt bare Is og Sne. Mod Vest støder Nova Zembla til Waigatch-Strædet, og da dette er omgivet af Land paa alle Sider, saa fryser det om Vinteren. Jeg tror, at der paa Nova Zembla paa Grund af dets ugunstige Beliggenhed heller ikke kan voxe Træer, og at Landet følgelig er ubeboet. Hvad Finmarken an-

gaar, saa er hele Provinsen bjergrig, ufrugtbar og vild, og da Fjeldkjeden, som skiller den fra Sverige, her nærmer sig meget til Kysten, ere Floderne kun af ubetydelig Længde. Næsten hele Provindsen bestaar af Øer, af hvilke enkelte af betydelig Størrelse, saaledes Sørøen og Magerøen, paa hvilken sidste Nordkap ligger. Her fandt jeg en Sognepræst, som talte ganske godt Latin.

Fjordene heroppe ere en god Tilflugt for Skibene, da de høie, steile Klipper danne en naturlig Molo, som beskytter mod Havet. Om Vinteren fryse de helt til, og hele Isdækket hæver og sænker sig da med Flod- og Ebbebevægelserne. Her voxer meget faa Træer og blot ved Bunden af Fjordene. Landsbyer eller bebyggede Steder findes ikke; de enkelte Familier bo hver for sig i nogle Miles Frastand langs med Stranden og paa Øerne. Man finder i det høieste tre til fire Gaarde paa samme Sted, og heraf kan man slutte, hvor tynd Befolkningen er. Men alligevel er det ikke saa slemt at leve her, som den kunde fristes til at tro, som ikke har forsøgt det. Alle de for Livets Ophold nødvendige Ting kan man let skaffe sig, baade Bolig, Opvarmning, Lys, Klæder, Mad og Drikke, alt med Undtagelse af Brød. Husene opfører man af Stene, som her ingen Mangel er paa, af Torv og Jordstykker. Af disse Materialier bygges Væggene, hvorpaa Taget skraaner opad i Pyramideform med en Aabning øverst, som tjener baade til Vindue og som Skorsten. Af disse Huse eller rettere Hytter ere nogle ganske smaa, andre større. For Aabningen i Taget sætter man en Rude af Oxeblærer som beskytter mod Regn og Storm, men tilllige slippe Lyset ind. Man bruger ogsaa Ben af Hvaler til at holde Bygningen sammen med, især naar den er bygget saaledes at Længden er meget betydeligere end Bredden. Ribbene af Hvalen bindes sammen i Enderne, og de anbringe

saaledes, at de fra Toppen af Hytten hænge ned til begge Sider og naa omtrent til halvveis af Væggene. Enkelte bygge Husvæggene af Planker eller af sammenføiede Tømmerstokke, og hvis ikke et Værelse er tilstrækkeligt, indrette de paa samme Maade to eller flere. Paa Brænde er her ingen Mangel, da der overalt er store Torvstrækninger samt Buske og Kratvæxter. Man henter Brændematerialet i Baad fra Bunden af Fjordene, og paa en Dag kunne de hugge og bringe hjem en stor Ladning, som ikke koster noget, da Torven og Træerne ere fælles Eiendom. Naar vi tænke efter, saa se vi, at Befolkningen her blot har en Fiende at bekjæmpe, nemlig Kulden, medens vi i den tempererede Zone har fire, Kulden, den uhyggelige, gjennemtrængende Fugtighed, og for de Fattiges Vedkommende Mangel paa Ved og Klæder. Her nøier man sig med en tyk Uldklædning, som man faar af sine egne Faar og Gjeder, og som bliver spundet og vævet hjemme. Linned kjender man slet ikke, det ansees som en unødig Luxus, da der ikke voxer Lin i Landet. Er det rigtig koldt, saa trækker man udenpaa Ulddragten endnu en Skindtrøie. Folk her har lært at berede de forskjellige Dyrs Huder, og de gjør sig deraf selv sit Skotøi; thi der findes ingen Haandverkere til dette eller andre lignende Arbeider. I Havet om disse Kyster findes en stor Mængde Fisk, jeg tror større end paa ethvert andet Sted, og den udføres til Europa, idet den først bringes til Bergen og derfra videre. Fisk er den daglige Næring heroppe. Jeg har lagt Mærke til, at under hele min Reise i det nordlige Norge har jeg blot en eneste Dag ikke seet Fisk paa Bordet, nemlig paa Juledagen for Høitidens Skyld. Melk, Ost og Smør faar de af sine Kjør, som er ganske smaa Dyr uden Horn, hvilket jeg ikke har seet i noget andet Land. Da Høvæxten er saa

ringe, fodrer man saavel Kjøerne som andre Husdyr med Fiskehoveder og andet Affald fra Fiskerierne, med Undtagelse af de tre Sommermaaneder, i hvilken Tid denne fattige Jordbund dog frembringer lidt Græs i de lavere langs med Fjorden løbende Jordstrimler.

Efter Torskefangsten hvert Aar blive disse Fiske aabnede og Hovederne afskaarne. Derpaa stikker man dem paa en Vidjegren, saaledes at den gaar ind ad det ene Øie og ud gjennem det andet. Naar man saaledes har faaet Stokken fuldt besat med Torskehoveder, bøies den sammen til en Ring og ophænges med en Mængde lignende til Tørring. Tørrestederne ere Boder, opførte af Tømmerstokke, der staa temmelig langt fra hverandre, saa at Luften trænger ind gjennem Væggene fra alle Sider, selv fra Gulvet. Før man giver Fiskehovederne til Kreaturene, blive de kogt i en stor Kjedel. Til denne Kost føies endnu den Slags bøielige Smaabuske, som voxe langs med Stranden her, og som ogsaa først maa koges. Da jeg hørte om denne Slags Kvægfodring, kunde jeg begribe, hvorfor al den Tørfisk, som føres til vore Lande, altid er hovedløs. Torskefisket drives hvert Aar i Februar Maaned i Lofoten, hvorhen en Masse Baade, hver med tre Mands Besætning, stimler sammen. Man fisker ikke med Net, men med Snøre en Fisk ad Gangen. Men Krogen er neppe kastet, før man kan trække den op igjen, og saaledes bliver Baaden snart fuld og kan tømmes to til tre Gange paa en Dag. Om Natten hvile baade Fiskerne og Torsken; thi hvis den bliver forfulgt om Natten, da bider den ikke den følgende Dag.

Salt Kjød samt Vildt og Fugle, saavel Land- som Søfugle, hvilke findes i stor Mængde, bringe tilstrækkelig Forandring i Maaltiderne. Som Drikke nøie de, der ikke kunne have Øl, sig med Melk, som opbevares i Trækar.

Den bliver med Tiden meget sur, og en liden Del deraf tilsat Drikkevandet giver dette en syrlig Smag. Denne Drik kaldes her *Blagne* og i Sverige *Vasla*. Brød er næsten det eneste, som mangler her. Derfor udbytte Folk sin Fisk mod Mel, navnlig af Havre eller Byg.

Indbyggerne ere af to Slags. Foruden Præsterne har her nedsat sig en Del Nordmænd og Danske, som ikke kunne tale Finnernes Sprog, men som disse maa lære at forstaa for Handelens Skyld. De øvrige Indbyggere kaldes alle Finner efter Landet, eller kanske er det Landet, som efter dem kaldes Finmarken. De bo enten langs med Kysterne eller i de indre Skove. De ere som deres Naboer Lapperne smaa af Væxt og lig dem i Ansigtsform, Klædedragt, Sæder og Sprog. Det eneste, hvori de adskille sig fra Lapperne, er, at disse ere Nomader, medens Finnerne heroppe have faste Bosteder. De besidde kun faa Rener og lidt Kvæg. Man kalder dem ogsaa Sølapper, medens de andre omvandrende kaldes Fjeldlapper. Deres Hytter ere som de nys beskrevne, men uden Stenmur og saa smaa, at man ikke kan staa opreist i dem, men kun sidde eller ligge. Kanske kunne de det selv, da de ere saa smaa. Jeg, som er lang, maatte om Natten lægge mine Ben dobbelt, for at de ikke skulde naa Ilden, som brænder baade Dag og Nat. Heldigvis var Ildstedet lidt høiere end Gulvet paa nogle Stene, saa jeg stødte mod disse hver Gang jeg i Søvne strakte Benene ud. En Dag fik jeg en uovervindelig Lyst til at reise mig i hele min Længde under Vinduet, som er lige over Ildstedet. Hele mit Hoved kom da til at staa udenfor Røghullet, saa at jeg kunde se mig om udover det lille Tag. Men saa liden Hytten end er, har den dog sine Afdelinger omtrent som smaa Kammere eller Senge, og enhver kjender sit. Til en saadan Hytte hører to

smaa Boder, et til Kjøkkenredskaber, det andet til Verktøi. Man har ogsaa en Slags Faare- og Gjedestald. I en Faarestald overnattede jeg. Gulvet var belagt med de bløde Grene af nogle bitte smaa Træer, som ligner Birken i Miniatur, og enhver var her anvist et Sengested. Der var ikke mindre end fire saadanne, hvert til to Personer. Om Dagen tjener det til Stol og om Natten til Seng, idet man breder Rensdyrshuder over sig og lægger et Uldtæppe under, og hvis det er Vinter, endnu Faareskindstæpper. Smaa Stokke, der ere sat i Jorden, betegne Grændsen for de forskjellige Pladse og Enemærker.

Hele Lappehytten er en fuldkommen Firkant, og jeg bringer med til Italien en Plan af denne Bygningsstil, om hvilken jeg tror, at den vil overraske *il signore cavaliere* Bernini, thi han har vist aldrig seet noget lignende. Finnerne bo vistnok ikke i storartede Paladser, men saa behøve de heller ikke at frygte for, at disse en Dag skulle styrte dem over Hovedet. Med Hensyn til Berømthed og Hæder har de heller intet at frygte, da de intet har at tabe. I alle disse Stykker ere Finnerne større Filosofer end Diogenes, som vilde have en Tønde for sig alene; thi de nøie sig med forholdsvis endnu mindre Plads.

Jeg har blandt dem ikke blot været Tilskuer, men ogsaa Gjenstand for deres Forundring. De havde aldrig seet en Italiener og aldrig hørt et italiensk Ord. Derfor behandlede de mig paa sin Vis meget flot med kogt Fisk og Kjød af et Dyr, som de for mine Øine havde skudt ned med en Bøsse med en eneste Kugle i, for ikke at beskadige Skindet for meget. Kjødet blev kogt ligesom Fisken, og derefter bød de mig Rensdyrost, som er meget tør, altsammen uden Brød. For at vi kunde drikke gik en af Commensalerne ud og hentede en Skuffe fuld af Sne, som han satte i et Trækar nær Ilden, hvor en Del

af den smeltede. Han fyldte nu et Træbæger med Snevand, drak selv først og lod det derpaa gaa rundt, saa at enhver kunde slukke sin Tørst. En anden Hytte, jeg besøgte, kunde rumme en større Familie og saa ud som en omvæltet Baad, ikke høiere end de andre. Her findes ogsaa smaa Huse, som ere stillede paa fire Stolper, der ere satte i Jorden under de fire Hjørner af Huset. I disse opbevarer man Fisk, tørret Kjød og andre Madvarer; og for at Luften skal kunne omgive dem fra alle Kanter, ere de saa høit over Marken, at en Mand med bøiet Ryg kan gaa under dem.

Dette er den almindelige Levemaade i Finmarken. Men saa er der Præsterne og nogle andre mere velstaaende, som bo i Træhuse, hvilke ere transporterede langveis fra. Disse have Vinduer i Væggene med ganske smaa Glasruder. Disse Folk klæde sig ogsaa lidt bedre, have Raad til at spise Havrebrød, røge Tobak, drikke Øl og Brændevin. Især sætte de stor Pris paa at have det sidste; thi, som man ved, fordriver det ene Extrem det andet, og derfor er det vel, at Folk, som ere udsatte for den strenge Kulde, gjerne tage godt til sig af stærke Drikke.

Fiskerierne ere, som sagt, Hovednæringsveien her. Enten Fangsten har været stor eller liden, giver man dog altid Fisken efter Vægt for samme Pris til Kjøbmændene, som komme herop, og som siden i Bergen sælge den for det dobbelte. Men paa den anden Side forlange Sælgerne, at Kjøbmanden skal være forpligtet til hvert Aar at give dem, som bruge at spise Brød, det for Familien fornødne Kvantum Mel eller andre Madvarer. Kjøbmændene bringe sine Varer lige til Huset og hente selv Fisken. Befolkningen her behøver saaledes neppe nogensinde at frygte for Hungersnød. De har ikke stort at gjøre udenfor sin

Husholdning og forarbeide isaafald kun Smaating, som de sælge.

Med de ringe Udgifter, de have, kunde disse Folk nok lægge noget op og blive velstaaende; thi de have ikke anden Afgift at betale end hver tiende Fisk til Kongen. Men der er faa, især blandt Finnerne, som tænke paa at samle sig lidt Formue. Naar der har været en Extrafortjeneste paa Fisket, saa skynde de sig at drikke den op i Brændevin. Enkelte synes godt om at besidde smukke Sølvgjenstande, som Skeer, Brændevinsskaaler og andet. Men dette er mere for ved Leilighed at kunne give en Gave, end for selv at benytte Gjenstanden. Mellem de Velhavende er det derimod ganske almindeligt at besidde Sølvtøi. Enhver Familie har nogle Skeer, andre har ogsaa Drikkeboller.

Sikkerlig staar Finmarken i Frugtbarhed langt tilbage for de andre Dele af Norge, og man kan om det med Ret sige: *Semper quodammodo hyemat*, ligesom man om Italien har sagt: *Semper quodammodo vernat vel autumnat*. Men Havet er dette Lands Rigdom. Jeg har aldrig nogetsteds seet en saadan Mængde Fisk, men jeg synes ikke, den er saa god som i den tempererede Zone. Ligeledes er her en Mængde Vildt, Fugle baade i Skovene og paa Søen, af hvilke man, uden at behøve at fodre dem, faar en Mængde Æg hele Aaret rundt. Jeg har her et Par Gange deltaget i en forunderlig og farlig Jagt, som gjælder en Fugl, kaldet *Lunni*. Den er lidt mindre end en And, har et langt, fladt Neb som dennes, men det er smalere og skarpt som en Sax. For at jage denne Fugl maa man ikke være bange for at udsætte sig for Farer og heller ikke have Anlæg til Svimmelhed ved at gaa over Afgrunde, og derfor ere den Slags Jægere ikke talrige. Fjeldene styrte sig saa steilt i Havet paa disse

Kyster, at naar Nogen, som staar oppe paa dem, vil se Havet, som skyller mod deres Fod, maa han lægge sig helt ned paa Jorden og strække Hovedet frem foran Fjeldkanten. Heroppe langs med Fjeldvæggene flyve Fuglene i Mai og bygge sine Reder i de Hulninger og Rifter, som findes i Klippen, og i Juni og Juli ere Ungerne saa store, at de kunne spises. Den dristige Jæger opsøger et Sted, hvor Klippen er mindre steil, saa at en Mand med stor Forsigtighed kan stige ned, og derpaa gaar han langs med Fjeldets Side og opsøger Rederne. Naar han har fanget en Fugl, dreier han Halsen om paa den og putter den i en Sæk, som hænger i Beltet, og ligeledes Æggene. Jeg var i Følge med to i denne Jagt erfarne og dristige Mænd, og vi bragte hjem fjorten Unger og 80 Æg. Disse vare større end Hønseæg og uregelmæssig grønflekkede paa hvid Bund. De tilhørte enten Lunner eller Søænder, af hvilke der ogsaa er mange, som bygge sine Reder paa disse utilgjængelige Klipper. Fuglene kom tæt sammen i store Skarer med voldsom Flugt imod os, ikke lige paa, men fra Siden, som om de med sine forenede Kræfter vilde forhindre vor Gjerning. De fløi os saaledes forbi, men dreiede efter en kort Stund om og kom tilbage fra den anden Side og atter saa nær, at vi med en lang Stok kunde have slaaet dem ihjel i massevis, og i denne Fare dreves de blot af Kjærlighed til sine Smaa og af Instinktet til at beskytte dem. Ved Hjelp af en Tolk fortalte mine Førere mig, at de undertiden tage med sig en dertil dresseret liden Hund, som de sætte ind i de Huler, der ere for dybe og krumme til, at Armen kan naa helt ind og tage Fuglene. Hunden bringer den ene efter den anden af dem til sin Herre. Men hvis de Gamle ere hjemme, kjæmpe de med sine stærke, spidse Næb længe med Røveren, som undertiden maa give efter

og trække sig tilbage. Men som oftest vinder han, idet han faar Tag i Vingen paa en af de store Fugle, som for at gjøre bedre Modstand igjen bider sig fast i en af sin nærmeste Nabos Vinger, denne i den følgende, indtil de alle hænge sammen i en Kjede af sex til syv Fugle. Hvis Modstanderne ere saa stærke, at Hunden ikke med egne Kræfter kan faa dem frem, saa hjælper Jægeren, idet han griber fat i Hundens Bagben og trækker til, og naar Hunden er ude af Hulen, griber man den første Fugl, som trækker de andre efter sig.

Lad mig nu tilsidst tale om den største Skabning, som er udgaaet af den Almægtiges Haand for at tjene Menneskene til Nytte, nemlig Hvalen, om hvilken den hellige Skrift taler, og som nævnes baade af kirkelige og profane Forfattere. Den lader sig undertiden se i andre Zoner, men foretrækker dog den kolde som sit egentlige Opholdssted. Hvalens Form er ikke, som den undertiden beskrives, og dens Størrelse bliver overdrevet, naar man sammenligner den med store Øer og Klipper. De største heroppe er mellem 40 og 50 romerske Fod i Længde og meget tykke. Jeg har seet en, som var saaret, og som blev trukket død op paa Land. Huden er glat og glindsende sort som Maroquin og under Bugen hvid. Hovedet er umaadelig stort, selv i Forhold til det øvrige Legeme. I det aabne Gab er der Plads for en Hest, men Halsen er saa smal, at Dyret ikke kan sluge en almindelig Torsk, ikke engang en Sild. Det var sandelig et stort Mirakel, at Jonas kunde sluges hel og levende af dette Dyr; thi efter Naturens Orden kunde det ikke ske. — — — — Hvalerne brøle saa forfærdelig, at det kan høres i tre Miles Frastand, og dette alene kunde være nok til at skræmme den Modigste, hvilket dog langt fra er Tilfældet. Thi en eneste Mand har Hjerte nok til at gaa løs paa

det umaadelige Dyr og i kort Tid at faa det i sin Magt, uden at affyre et eneste Skud.

Til Hvalfangsten pleier der at være sex Mands Besætning i Baaden, og de maa naturligvis alle være bestemte og modige Folk. I Forstavnen sidder Harpuneren forsynet med sit tunge Kastevaaben eller Harpunen, der i den nedre Del er af Jern med tre Spidser, der danne ligesom en dobbelt Fiskekrog. Øverst er Jernet hult, saa at det store Træskaft kan stikkes ind. Hele Harpunen er omtrent af en Mands Høide. Saasnart Folkene nu høre Hvalen, ro de i den Retning, hvorfra Lyden kommer; men hvis Dyret bliver dem var i Tide og flygter, er det umuligt at indhente den, og de erfarne Fiskere forsøge det derfor aldrig. Hvis Baaden derimod kan nærme sig, saa den kommer i rigtig Kastevidde, slynger Harpuneren med al sin Magt sin Harpun og træffer i Almindelighed godt, og derpaa ro Folkene hurtig tilbage, idet de lade løbe et Taug, som paa den ene Side er fæstet til Harpunen og paa den anden til Baaden. Naar Hvalen nemlig føler sig saaret, tumler den sig saa voldsomt, at et eneste Slag af dens Hale vilde kaste Baaden om. Paa sin Kant flygter Hvalen ofte med større Hurtighed, end den flinkeste Hest kan gallopere. Men den bliver snart træt og maa standse for at hvile, og hvis den svømmer under Vand, maa den tillige op for at aande; thi mere end 7—8 Minutter kan den ikke holde sig under Vandet. Dette Øieblik taber Harpuneren ikke, men kaster hurtig en anden Jernstang mod Hvalens Sider, hvilken han med det samme trækker ud igjen, og idet han befaler Folkene at ro hurtig tilbage, lader han Dyret gjøre sine fortvivlede Sprang. Men det er ikke nok med et Par Saar, der maa mange til for at dræbe det, men endelig svinder dog dets Kræfter, saa det bliver sine Forfølgeres

Bytte. Det første Harpunstød er i Almindelighed nok for at sikre sig Hvalen, saa at den ikke kan undkomme. Undertiden hænder det, at den svømmer rundt omkring en Klippe eller et Isbjerg med det lange Reb efter sig, og den river og slider da saaledes i dette for at komme løs, at Kjødet gaar istykker, Nerverne rives af og Harpunen saaledes gaar ud af sit Tag. Dog sker dette yderst sjeldent, naar den allerede har tre—fire Jernkroge i Siderne, eller naar man fra forskjellige Baade sender den hver sin Harpun. Men enkelte stærke Dyr kjæmpe dog saa fortvivlet mod disse forenede Angreb, at store Kjødstykker flyve omkring og Blodet sprøiter over alle Baadene og tilsmudser Fiskerne. Naar den er død, flyder den paa Havet. Man skjærer da Halen af, eftersom dennes Størrelse kun vilde vanskeliggjøre Transporten, og fæster Dyret til et Reb, ved hvilket de sagte trække det efter sig til et Skib, som venter paa dem i den næste Havn. Undertiden stiger Harpuneren og nogle andre af Fiskerne op paa Hvalens Ryg som paa en Triumfvogn og kommer saaledes som ved et Festtog med stor Glæde tilbage til Skibet, hvor man venter paa ham. Paa dette kunde man anvende Salomos Ord: *Omnia subjecisti sub pedibus ejus.* Og hvem maa ikke beundre Forsynet, som har udrustet Mennesket med saa megen Klogskab, at det kan faa Magt over et Dyr af en saadan Størrelse og Styrke og saa hurtige Bevægelser? Hvis Hvalen strax begyndte at angribe sine Forfølgere, som Tigeren og Løven gjør, eller hvis den øieblikkelig tog til Flugten, som de frygtsomme Dyr, da vilde den umulig kunne fanges og dræbes. Paa sin Flugt under Baadene kunde den vælte dem alle og lade sine Forfølgere ynkelig omkomme i Havet. I Almindelighed er der altid tre—fire Baade i en vis Afstand, for at de, hvis den første skulde blive

knust eller væltet, kan komme til Hjelp. Og dog blive disse fire Baade med sin 24 Mands Besætning i lang Tid trukne omkring af den saarede Hval, den ene liggende ved Siden af den anden. Den første Baad kaster nemlig Rebet til den næste, denne til den følgende, saa at de alle trækkes med i Hvalens Bevægelser, hvis de ellers ikke have kastet hver sin Harpun og saaledes omringe Dyret. Faa Dage, før jeg kom ombord i denne Hvalfanger, havde man sendt en Baad ganske alene ud efter Hvalen, og den blev kuldkastet, saa en Mand dræbtes, en tabte sin Arm og en tredie blev halvdød fisket op af de fra Skibet tililende Baade.

Naar man nu vil udvinde Olien af Hvalen, kaster man fra Hvalfangeren to lange Reb, med hvilke man binder den fast tæt ind til Skibet. En Mand, som er helt klædt i sort Skind med høie Støvler opover Benene, stiger nu op paa Hvalens Ryg. Støvlerne maa være forsynede med Braadder under Saalerne, som ved hvert Skridt bore sig fast; thi uden dette vilde han paa det glatte Skind uophørlig glide og falde i Vandet. Han har med sig en umaadelig stor Kniv, som han bruger med begge Hænder til at skjære store firkantede Stykker ud af Hvalens tykke Spek. Eftersom han skjærer, hægter han Stykkerne paa en Jernkrog, som hænger i en Snor fra Skibet, og de heises da ombord i dette. Og saaledes vedbliver man, til der ikke er mere Spek igjen paa denne Side, hvorpaa de vende Dyret om paa den anden Side for der at begynde den samme Operation.

Kjødet ansees som aldeles ubrugbart, og det overlades Fiskene; men jeg tror, at i rigtig trange Tider vilde ikke alle vore Fattige forsmaa det. Jeg saa blandt de Fiske, der svømmede omkring den døde Hval og spiste af Kjødet, flere, der vare saa store som et høit Menneske.

De lod sig ikke forstyrre, skjønt man fra Skibet heisede en Baad ned lige ved Siden, i hvilken to Mænd stege ned. De nærmede sig en af de graadige Storspisere og dræbte den med sine Knive. Kun nær ved Hvalens Hale er der et lidet Stykke Kjød, som er spiseligt. Man skjærer det i smaa Stykker, som lægges i et Trækar med Salt og Eddik over i nogle Dage. Derpaa steges det paa et Spid. Jeg syntes ikke, det smagte saa ilde.

Efterat Spekket er opskaaret i smaa Stykker, koges Olien ud af det i en umaadelig stor Kobberkjedel, der indtager hele Bredden af Dækket, saa man knapt kan gaa omkring den. Den var saa høi, at den naaede til Knæet af en voxen Mand. I to til tre Maaneder brænder Ilden uafladelig under denne Kjedel, men da der heromkring ikke findes Ved, og endnu mindre ved Spitsbergen, hvor de fleste Hvalfangere søge hen, saa maa Hvalen selv skaffe Brænde for at koge sit eget Fedt. Hjemmefra tage Folkene lidt Ved med sig, saa vidt, at de kunne tænde paa og faa kogt den første Gryde. Men naar dette er gjort, blive de udkogte Rester kastede paa Ilden, hvor de brænde fortræffeligt, da der endnu er en Del Fedt i dem. Saaledes fyres der paa uafladelig, idet den følgende Grydefuld koges med den foregaaende, og man vedligeholder paa denne Maade Ilden i flere Maaneder, nemlig fra April til August. Jeg saa, at de tilsidst endnu havde en hel Del af dette Brændstof tilovers, og at det, da man var færdig, blev kastet i Havet som unyttigt. Under Kogningen maa Hvalfangerne have det lyst bestandig, da deres Arbeide ellers vilde være meget farligt. Og man kan sige, at de blive færdige med sit Arbeide paa en eneste lang Dag, da Solen nemlig i tre Maaneder aldrig gaar ned heroppe. Og ligeledes ved den 80de Grad, hvor Spitsbergen ligger, og hvor Sne og Is des-

uagtet bliver liggende lige tykt. Her i Finmarken dermod lægger Sneen sig kun ind i Fjordene og mellem Øerne og smelter, naar Sommeren kommer.

Olien fyldes paa Tønder af Træ, som maale omtrent 4 romerske *Barili* hver. Af en almindelig stor Hval faar man 40 saadanne Tønder, og ved Spitsbergen, hvor Dyrene ere større, endnu mere. Man bruger denne Olie i England og Holland til at berede Klæder med, til Garverierne, til at lave Sæbe af og til Lamper, hvortil den ikke er behagelig, da den lugter ilde. Jeg har hørt, at man iaar har faaet sex Dukater for en *Barica* paa Grund af Krigen mellem England og Holland.

Foruden Olien benytter man ogsaa den Slags Baand, hvormed jeg sagde, at Munden var besat istedetfor Tænder. Skrædderne anvende dem i Kjoler og Dragter. De ere ikke af Ben, men af en egen Substans. Hvalens Ben ere haarde og hvide ligesom andre Dyrs, men de have intet Værd, fordi ere saa porøse og lidet stærke, og kastes derfor i Havet.

Jeg sagde før, at det var en ren Fabel, at man nogensinde har kunnet tage en stor Hval for en Ø, at Folk i denne Tro har besteget den, gjort op Ild, og at Hvalen først er flygtet, naar den følte, at Ilden brændte den. Dette er aldrig hændt og kan aldrig hænde. For det første, fordi der ikke findes nogen Hval af saadan Dimension, at Feiltagelsen kan være mulig; for det andet, fordi den aldrig ligger ganske stille, men gynger sig sagte med Bølgerne; for det tredie, fordi Hvalen behøver at hæve Hovedet hver Gang den vil aande; for det fjerde, fordi det glindsende sorte Skind slet ikke er af Farve som Jord eller Sten; for det femte, fordi man, naar man besteg en Hvalfisks Ryg, vilde glide ned, hvis man ikke havde Braadder under Saalerne.

Jeg har udspurgt disse Fiskere meget, om de kunde give mig nogen Underretning om den Slags Smaafisk, som gaar foran Hvalen og følger den, for at det store Dyr ikke skal komme i Nød. Man kalder den *musculo* eller *Mugil*. Men jeg har intet sikkert kunnet opdrive herom. Dette Hav skyller jo overalt mod en klippefuld Strand, ved hvilken Vandet ser mørkt ud. Kun nogle faa og smaa Unghvaler gaa ind i Fjordene, især i Nærheden af Bergen, hvor de da til Almenhedens store Fornøielse fanges. Naar man ser en saadan forvildet Hval i en Fjord, skynder man sig at stænge den inde med tykke Garn, som trækkes tvers over Fjorden fra den ene Side til den anden. Derpaa kaste Folkene sig i Baadene, nærme sig det stakkels Dyr, som intet Ondt aner, og begynde at skyde efter det med Pile, der ere saaledes gjorte, at de ikke saare farligt, men kun irritere det. Hvalen søger først sin Redning i at dukke under Vandet, men maa snart op igjen for at aande, og Legen fortsættes da og kan ofte vare i fem, sex Dage og Nætter, paa hvilke der jo er liden Forskjel i denne Tid, da Solen altid er paa Himlen. Jægerne byttes med at gaa hjem en Stund og hvile ud, men Fornøielsen lokker dem snart tilbage igjen. Hvalen taber tilsidst Kræfterne, og naar Folkene mærke dette, gaa de nærmere ind paa den og begynde at skjære smaa Stykker af dens Kjød, som de tilberede og spise. De unge Hvalers Kjød er nemlig anseet for at være mørt og velsmagende og meget forskjelligt fra de gamles. Paa denne Maade spise de lystige Mennesker under stor Morro og Gammen Stykke for Stykke af det varme Kjød fra det endnu levende Dyr. Engang, medens man bedst holdt paa med et saadant Festmaaltid, rev det halvspiste Dyr i sin fortvivlede Smerte pludselig med et forfærdeligt Ryk Garnet itu og flygtede til Havet med

alle sine larmende Gjæster efter sig. Men Styrken, som kun havde været den Forfulgtes sidste krampagtige Anstrængelse, svigtede snart, og Dyret faldt derfor igjen i sine Fienders Vold, som endelig dræbte det. Man ser heraf, at Hvalen kan leve i flere Dage uden Føde og med Smerter og Pinsler til paa Kjøbet. Dette har en Herre fortalt mig, som jeg har lært at kjende her, og med hvem jeg har sluttet Venskab. Det gjør mig ondt at maatte tilføie, at han selv oftere har været Deltager i en saadan Jagt.

Jeg maa endnu fortælle en interessant Opdagelse, jeg har gjort paa min Tilbagereise her i Kjøbenhavn med Hensyn til Hvalerne. En Tilsynsmand *(il custode) Carl Vanmander*[1] gjorde mig den Ære at vise mig omkring i nogle Samlinger, som henhøre blandt de mærkeligste i Europa. Blandt andet gjorde han mig opmærksom paa tre Smaastykker af hvidt Ben, som vare udhulede indeni, saa at man kunde stikke en hel Finger igjennem Aabningen. Disse Bendannelser vare omtrent en Fod lange og behængte med mindre Ben af samme Form, der saa ud som ligesaa mange Ringe. Jeg spurgte Custoden, hvad dette var, og fik til Svar, at han ikke vidste det, samt at intet

---

[1] Den *Carl van Mandern*, som her omtales, er den yngre af de to berømte Malere af dette Navn, som i det syttende Aarhundrede opholdt sig i Danmark. Jeg antager, at denne Mand har været Negris Vert i Kjøbenhavn, og at han paa den Maade er bleven bekjendt med ham, thi Carl v. Mandern holdt i sin store Gaard paa Østergade et Slags Hotel, hvor notable Reisende toge ind eller anvistes Bolig for Hoffets Regning, skjønt ogsaa Gjæster af ringere Vilkaar stundom boede hos ham. Se herom P. W. Beckers Samll. til Danmarks Historie, I, S. 221 og fl. St., men fornemmelig B. B.s (Burman-Beckers) Oplysninger om „Gjestgivergaarde i Kjøbenhavn i ældre Tider“ i Danske Samlinger, 2. R., I, S. 360 flg.

var bemærket herom i Museets Optegnelser. Jeg fortalte ham da, at disse Ben henhøre under de Undtagelser, som undertiden findes i Naturen, idet blandt mange Hundreder af Hvaler gives en enkelt, som virkelig har et Slags Horn paa Panden. Dette blev mig fortalt i Finmarken af en Mand, som gav mig nogle Rester eller Brudstykker af nævnte Horn. Jeg viste Hr. Vanmander dem, og da vi sammenlignede dem med de nys nævnte Benringe i Museet, fandt vi, at de vare aldeles lige. Det var ham meget kjært at gjøre denne Opdagelse, og han sagde, at han strax vilde nedskrive den.

Jeg har medtaget disse Ben tilligemed nogle andre mærkværdige Smaagjenstande i en Æske. *Kong Frederik den tredie* ønskede at se dem og betragtede dem nøie den ene efter den anden, idet han udtalte sin Mening om alt. Han underholdt sig meget naadig med mig baade paa Fransk og paa Latin og viste sig at være baade lærd og talentfuld. Da jeg var gaaet, skal Kongen have sagt, at alt, hvad jeg havde vist ham, og hvorom jeg havde talt, var meget interessant; men at det mærkeligste af alt var, at en Italiener, som var vant til at leve i et af de mildeste og behageligste Klimater i Verden, havde begivet sig ud paa en saadan Reise, der i den slemme Aarstid maa betragtes som et af de vanskeligste Foretagender, en enkelt Mand kan vove. Hans Majestæt havde hørt om min Beslutning at reise fra Kjøbenhavn gjennem hele Norge til Nordkap, samt at jeg virkelig var afreist den tredie Oktober, og han havde befrygtet, at jeg maatte ligge under for Strabadser og Farerne. Det samme hørte jeg siden hos M. de Coartin, den franske Gesandt, og af D. Valerio Maccioni, som er en Adelsmand fra San Marino i Romagna, og som senere er blevet Biskop i Anoure.

Hans Høihed Storhertug Cosimus den tredie har

ogsaa villet nedlade sig til at se alle de interessante Ting, jeg har medbragt i min lille Kasse. Jeg havde den Dag den Lykke at have Audiens hos ham.

Endnu et maa jeg kortelig fortælle om den Slags Hvaler, som have en Slags Snabel eller Horn, og som have foranlediget, at man før i Verden og tildels lige til vort Aarhundrede tror paa Enhørningens (*Unicorno*) Tilværelse, hvilken efter hvad man sagde var et stort firbenet Landdyr. Der er endnu i vore Dage dem, som tro herpaa; men eftersom Verden nu er mere kjendt og undersøgt end før, kan man med Sikkerhed sige, at der ikke paa noget Sted findes Spor af et saadant Dyr. I den kolde Zone findes der i enkelte Dele af Havet nogle Fiske, som i Størrelse næsten kunne maale sig med Hvalen. Hos disse løber der ud fra det øverste Kjæveben et langt skruedannet Horn af hvidt Ben, hvilket er af en Mands Længde og ofte endnu større. Af disse Horn findes enkelte i de store Fyrsters Gallerier og Samlinger, hvor de ansees som nogle af de største Mærkværdigheder. Man troede som sagt, at de voxede ud af Panden paa Unicorno; men man er nu bedre underrettet, efter at Kong *Christian den fjerde* fik tilsendt et helt Hoved af dette Sødyr, som er udstyret med hint lange Bensværd. Dette Hoved tilligemed en hel Del andre interessante Ting havde jeg den Ære og Fornøielse at se i det kongelige Museum i Kjøbenhavn. Naar man sammenligner Hovedet med andre Sødyrs, saa kommer man nødvendigvis til det Resultat, at det maa tilhøre et saadant. Men det er jo altid vanskeligt at rokke og forandre en Anskuelse, som er saa gammel som denne, og som saaledes har faaet Alderdommens og Ærværdighedens Præg, at mange næsten synes, det er en Mangel paa skyldig Agtelse at modsige den. Vi maa imidlertid søge at overbevise os om, at Verden

altid opdager Sandheder, som ikke ere nye, men kun hidtil ukjendte. *Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam.*

Til Læseren!

Det er Skik, at man i Begyndelsen af et Verk, som udgives i Tryk, skriver en Henvendelse til dem, som komme til at læse det; jeg vil ogsaa tilføie nogle Ord ved Slutningen. Og Grunden hertil er, at ligesom jeg kanske har moret Dig med det Skrevne, saaledes kunde Du drage Nytte af, hvad jeg nu har at sige. Jeg beder Dig med mig at overveie, at omendskjønt den Reise, jeg har foretaget og beskrevet, var en af de vanskeligste og farligste i Verden, saa har jeg dog kunnet fuldføre den med freidigt Mod og kunnet medbringe de Aandens Glæder, som vi nyde ved at se og opdage noget nyt. Nu tænker jeg, og jeg beder Dig, min venlige Læser, at følge mig i mine Betragtninger, at vi under Anskuelsen af Skabelsesverket i Skaberen se alt klarere og skjønnere og med uendelig større Nydelse end med det blot legemlige Øie. Lad os derfor paa denne Maade, som er den eneste rette, betragte ikke blot Skandinaviens Mærkværdigheder, men hele Verdens. *Quid est, quod non videant, qui quid Videntem omnia vident?* (St. Greg.).

ATTER OM THRONDHJEMS DOMKIRKE.[1]

AF

N. NICOLAYSEN.

Det er allerede over hundrede aar, siden domkirken rste gang[2] blev videnskabelig beskrevet, og dog har ndnu ikke det sidste ord været udtalt om denne merkege kirke. Dette hænger vistnok sammen med den dobelte omstændighed, at blot en mindre del af kirken r levnet til vor tid, og at vi kun har forholdsvis faa istoriske beretninger om dens bygning. Men den egentge grund er sikkert nok, at man først lidt efter lidt har legnet sig den rigtige forstaaelse af de historiske beretnger i sin helhed, og at selve bygningens levninger hidl kun tildels har ladet sig fuldstændig undersøge. Derl kommer endnu som noget væsentligt, at man ogsaa

---

[1] Denne artikel var egentlig bestemt for „Nordisk Tidskrift", udg. af Letterstedtska Föreningen, med særligt hensyn til den nedenfor omtalte afhandling af Jak. Helms, men kunde ej der faa plads, fordi, som det hed, det nævnte tidsskrift ikke er noget fagskrift og allerede havde havt en saa lang afhandling om emnet. Opsatsen fremkommer nu her i en noget omarbeidet form, men med samme titel.

[2] af G. Schøning, Throndhjem 1762.

kun lidt efter lidt har faaet den rigtige opfatning af de middelalderske stilarter i de store kulturlande og af indretningen i deres kathedraler. Først naar alle disse betingelser er fuldt ud tilstede, kan der afsiges endelig dom i sagen. Det er her ikke nok, at man bestemmer kirkens hovedform og indretning til forskjellige tider og gangen i dens tilblivelse. Skal opgaven fuldt løses, maa der paavises, ikke blot hvad og hvorledes, men ogsaa hvorfor. Da først bliver hele bygverkets historie gjennemsigtig, idet der falder en klarhed over, hvorledes bygningen afspeiler de kirkelige forhold og kulturtilstanden baade hos os og i deres forbindelse med udlandet.

Schøning gik som sagt i spidsen. Hans bog var for den tid et merkeligt arbeide og i sit slags uden sidestykke i de andre nordiske lande. Den havde vistnok sine feil, men disse stod dengang ikke til at undgaa, og trods manglerne vil hans bog beholde et blivende værd.

Henimod 100 aar efter Schøning skrev P. A. Munch første gang[1] om kirken, og gjorde sig derved fortjent af dens historie paa en dobbelt maade. Af de forskjellige kirker, som Schøning havde sat i forbindelse med hverandre paa samme sted, skillede Munch ud, hvad der ikke vedkom kristkirken, og hævdede tomten for denne alene. Dertil kom, at han stillede sammen i kronologisk orden alle de beretninger om kirken, som forefindes i middelalderske skrifter, og hvoraf flere var ubekjendte for Schønings tid. Dette har været til stor støtte ved alle senere undersøgelser.

Efter 1848 gik det gjennem en menneskealder næsten slag i slag med belysninger af kirken baade fra Munchs

---

[1] Norsk Tidsskr. f. Vidensk. og Literatur, 1848, s. 52 ff.

haand indtil 1859 og andre, deriblandt endel udlændinger.[1] Og ihvorvel der ind imellem gjorde sig flere urigtige meninger gjeldende, blev dog fremgangen mod det rette overvejende. Af særlig betydning i denne henseende var det saaledes, da der blev paavist, at kirkens tverskib maatte henføres til slutningen af det 12te hundredaar og ej til Olaf kyrres tid. Ikke mindre betydning havde de resultater, som siden 1865 fremkom ved undersøgelsen af bygningens over- og underjordiske levninger.

Der indtraadte nu i nogle aar næsten en fuldkommen stans i den hele sag indtil 1885, da kirkens literatur med kort mellemrum blev beriget med to, endog selvstændige skrifter, et større og et mindre.

Det første,[2] fra arkitekt H. M. Schirmers haand, indeholdt mestendels væsentlig kun en gjentagelse af ældre meninger og en stilopfatning, som ved den nye behandling neppe vandt større gyldighed end tilforn.

Det andet skrift var forfattet af restaurationsbestyrelsens ene medlem, brigadeintendant O. Krefting, og havde til hensigt at give en vejledning for kirkens mange besøgere. Opgaven blev ogsaa klart og heldig løst, idet forfatteren her samlede resultatet af de stedfundne diskussioner om kirken, og satte det i forbindelse med udbyttet af de undersøgelser, som foruden ingeniør A. Kielland og arkitekt C. Christie tidligst skyldtes forfatteren selv.

Begge disse skrifter blev i „Nordisk Tidskrift“ f.

---

[1] Saaledes Minutoli, Lübke, Schnaase, Kugler, Fergusson, derhos udtalelser om kirken fra Sverige, England, Belgien og Østerrige (se aarsber. fra foren. t. n. fortidsmindesm. bevar. for 1860, s. 37 ff.).

[2] anmeldt og imødegaaet af mig i Teknisk Ugeblad f. 1885, no. 10 og 20.

1886 gjorte til gjenstand for en anmeldelse af den danske sogneprest Jakob Helms, som derunder igjen fremsatte det gamle spørsmaal: „naar er Throndhjems domkirke opført?“ Besvarelsen af dette spørsmaal maatte for os have saameget større interesse fra den haand, som der hidtil ikke havde deltaget nogen dansk mand i diskussionen om kirken, og fordi hr. Helms er en af Danmarks første auktoriteter, hvor det gjelder dette lands kirkelige arkitektur i middelalderen. Alligevel tror jeg forfatteren i denne sin afhandling har søgt at hævde flere nye meninger om domkirken, som neppe kan godkjendes. Til disse skal jeg senere komme tilbage. Her vil jeg først gjøre lidt nærmere rede for den opfatning, hvorved jeg for kortere eller længere tid siden er blevet staaende, hvad gangen i bygningens tilblivelse angaar og indtil kirken kunde siges at være fuldført. Jeg holder mig dog her kun til de store træk, og gaar ikke ind i enkeltheder, undtagen hvor det ansees ønskeligt.

Den udførligste beretning om kirkens ældste tid har vi fra Snorres haand i hans Olaf den helliges saga. Snorre havde i 1218—1220 et par gange besøgt Nidaros, og hver gang opholdt sig der flere maaneder. Hvad han fortæller om kirken, har han saaledes enten seet med egne øine eller hørt af folk i Nidaros, som vidste besked derom, fordi de selv havde oplevet eller hørt det af sine forfædre. Beretningen er saalydende:

„Der paa mælen, hvor kong Olaf havde ligget i jorden, opkom en fager kilde, og fik mange helsebod af det vand. Der blev gjort en indelukning, og har det vand jevnlig siden været omhyggelig forvaret. Et kapel var først gjort der, og alteret sat, hvor kongens leje havde

været, men nu[1] staar paa det sted kristkirken. Erkebiskop Eystein lod sætte *(lét setja)* højalteret paa samme sted, hvor kongens leje havde været, da han paabegyndte *(reisti)* denne store kirkebygning *(þetta hit mikla musteri)*, som nu staar. Paa det sted havde højalteret ogsaa været i den gamle (eller forrige, *fornu)* kristkirke."

Den sidste var, som udtalt af Snorre selv eller andre ældre forfattere, en stenbygning, der blev paabegyndt af Olaf kyrre, i forbindelse med oprettelsen af fast biskopsstol i Nidaros (ca. 1075), og fuldført nogen tid før hans død (1093). Til denne kirke flyttedes da Olaf den helliges skrin[2] og Magnus den godes legeme fra den kirke, hvori begge senest havde havt sin plads. Skrinet blev sat over højalteret, og for Magnus den gode indrettedes en grav „udenfor *(fyrir útan)* koret".[3] Disse

---

[1] Snorre skrev, som det med grund antages, ca. 1230, ialfald efter 1222. Men der kan vel intet være til hinder for, ja synes endog rimeligt nok, at hans udtryk „nu" her og andre steder egentlig knytter sig til tiden for hans ophold i Nidaros.

[2] Hermed fulgte ventelig ogsaa hans spyd, da Snorre i den anførte saga fortæller, at kong Olaf under slaget paa Stiklestad i sin ene haand „havde det spyd, som nu staar i kristkirken ved alteret." Dette spyd tilligemed hans øx nævnes ogsaa i Haak. Haakonssøns saga blandt de sager, som i 1239 ved hertug Skules hylding bragtes ud af kirken sammen med skrinet.

[3] P. A. Munch har overalt forklaret dette sted saaledes, at graven blev opkastet paa kirkegaarden nær koret. Dette forekom mig utænkeligt, og jeg har derfor første gang jeg skrev om kirken (N. Tidsskr. f. 1853, s. 35) og senere et par gange udtalt, at graven var i korets væg. Men dette kunde heller ikke være rigtigt, da jo væggen ogsaa hørte til koret, og saaledes ikke kunde siges at være udenfor dette. Den ovenfor i texten anførte ene rigtige forklaring skyldes professor Sophus Bugge, som allerede for flere aar siden gjorde mig opmerksom derpaa.

ord kan ikke forstaaes anderledes, end at graven blev indrettet i det rum af kirken, som var nærmest vestenfor koret, eller med andre ord i skibet eller langhuset. Det kan hertil føjes, at disse navne hos os er yngre end reformationen, medens der i vort gamle sprog kun enkeltvis og i senere middelalder træffes et eget ord for skibet i modsætning til koret, nemlig *framkirkja.*

Det fremgaar altsaa af Snorres fortælling, at ligesom det oprindelige kapel over Olaf den helliges grav forsvandt ved opførelsen af Olaf kyrres kristkirke, saaledes blev denne igjen ombyttet med det bygverk, som fandtes paa tomten, da Snorre skrev. Dette udtrykker han endog paa en dobbelt maade, idet han ikke alene kalder Olaf kyrres kirke „den forrige kristkirke“, men ogsaa siger, at den store kirkebygning, som han saa, var paabegyndt af erkebiskop Eystein. Og fandtes der ikke dengang noget igjen af Olaf kyrres kirke, saa vil det naturligvis endnu mindre være tilfældet i vor tid. Det tør ogsaa sikkert paastaaes, at enhver, som med den rette stilkritik betragter domkirkens levninger, ikke noget øieblik kan være i tvil om, at alt, hvad der nu viser sig over jorden, maa tilhøre tiden efter Olaf kyrres dage. At ogsaa Snorres fortælling om alterne har sin rigtighed, viste sig ved de undersøgelser i højkoret, som foretoges 1873 [1] af restaurationsbestyrelsen (arkitekt Christie og intendant Krefting). Lidt under det i senere tider benyttede alter blev nemlig truffet grundmuren af et gammelt alter, altsaa erkebiskop Eysteins, og 2 fod derunder igjen traf man fundamentet af et mindre og endnu ældre alter, følgelig Olaf kyrres. Denne forskjel i højdeforhol-

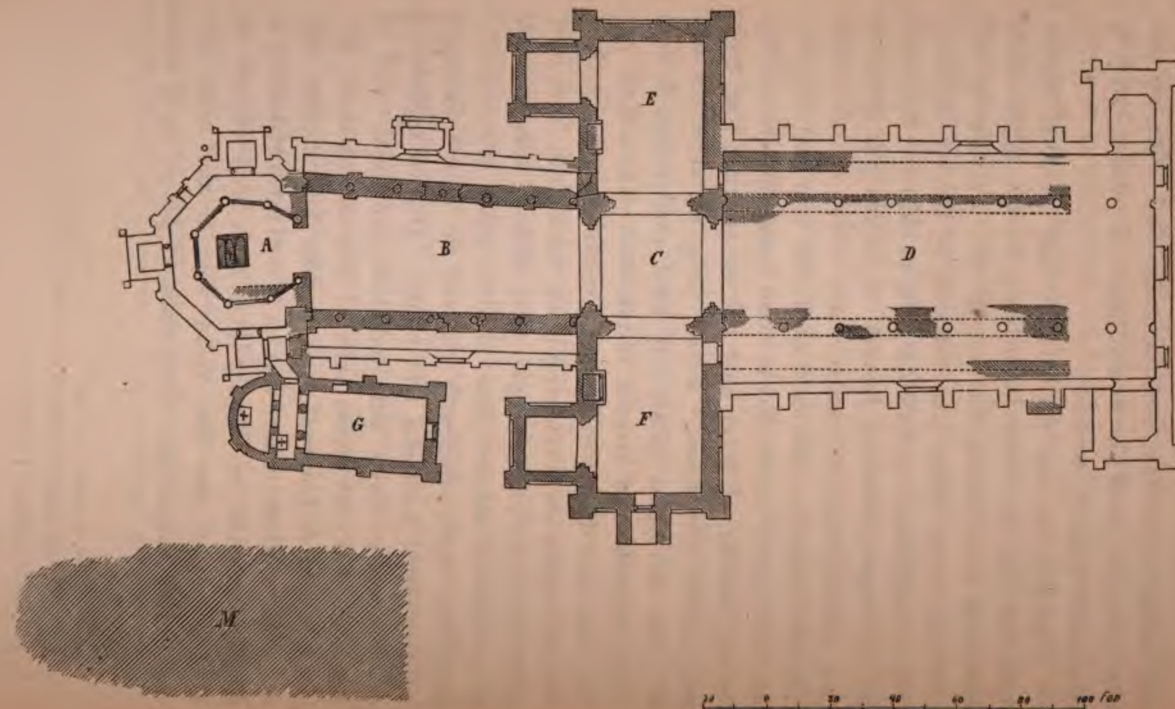
---

[1] Se aarsberetning fra foren. til norske fortidsmindesm. bevaring for 1872, s. 8.

dene hænger forresten, som nedenfor skal nærmere omtales, sammen med de forandringer af planet, som er foregaaet i kirkens østende.

Spørges der nu om hovedformen af Olaf kyrres kristkirke, saa var denne naturligvis for det første orienteret eller med retning fra vest til øst. Selvfølgelig indbefattede kirken ogsaa som sedvanlig et kor for højalteret samt geistligheden, og vestenfor dette et skib for lægfolket. Jeg har ogsaa forlængst hævdet, at kirken paa grund af visse kjendsgjerninger maatte have været en udelt eller enskibet langkirke, endvidere at koret, som sedvanligst i alle vore gamle kirker, havde været noget smalere end skibet, og endelig, at koret mod øst var afsluttet i en halvrund nische eller apsis. Første gang jeg skrev om kirken, blev det ogsaa udtalt som højst sandsynligt, at man under udførelsen af kirkens restauration vilde komme paa det rene med disse punkter; „thi merkeligt vilde det være, om man under de forandringer og udvidelser, som efter Olaf kyrres tid er foretagne med kirken, tillige skulde have udslettet ethvert spor af dens ældre grundvolde".[1] Dette har ogsaa stadfæstet sig ved de senere foretagne undersøgelser[2] undtagen i ét punkt. Det vil saaledes af de skrafferede linjer paa vedføjede grundplan sees, at rummet *B* var Olaf kyrres skib, af hvis østvæg endog korbuens sokler er bevarede,[3] og *A* dens kor, medens fundamentet af dettes søndre væg og af dets østre afslutning er forsvundet. Der er følgelig intet bevis mere tilstede for en apsis, men paa den anden side er der heller ikke noget, som vidner imod tilværelsen af denne, og af andre

[1] N. Tidsskr. f. 1853, s. 43.
[2] Jfr. anf. aarsber. f. 1872, s. 8.
[3] Jfr. anf. aarsber. f. 1866, s. 17.

Grundplan, hvor de skrafferede linjer betegne de hidtil fundne romanske grundmure.

grunde maa det antages, at koret virkelig havde saadant udspring. For det første var nemlig dette, som senere undersøgelser har vist, tilfældet i de af vore andre domkirker, hvis grundplan kjendes, saaledes i Aaslo og Hamar.[1] Dernæst træffe vi gjennemgaaende en apsis ved de udenlandske ældste kathedraler, som tradition fra de gamle basiliker og et udtryk for biskopens sæde (*cathedra*) i enden af apsen.

Kirkens højalter stod, som ovenfor vist, paa samme sted som senere, dog saaledes, at planet af dets fundament var 2 fod under den nuværende aattekants gulv. Højalteret havde saaledes, som vi ogsaa træffe i de udenlandske ældste kathedraler, sin plads lidt vestenfor biskopens sæde. Koret var hævet med ét trin paa 1 fod over skibets gulv.

Som sedvanligt i den tid, maa kirkens døre og vinduer have været rundbuede, og de sidste anbragte højt oppe paa væggene. Naar undtages apsis,[2] der vel, som ellers i regelen, havde et halvt kuppelhvelv, var de øvrige rum sikkert kun dækkede med træloft, da hvelving over andre rum end de smaa sakristier først meget senere træffes hos os, saaledes endnu ikke, paa sakristiet nær, i Hamars domkirke, der blev opført efter 1150. Dog var loftet neppe lukket med flad bedækning, men derimod sandsynligvis som i flere yngre stenkirker og i alle vore stavkirker aabent med synligt sperreverk. Da kirken, som anført, var uden tverskib, havde den følgelig ikke centralkvadrat, og saaledes heller ikke noget taarn paa det sted.

---

[1] For Bergens og Stavangers vedkommende vides intet i denne henseende. Hvad domkirken paa det sidste sted angaar, blev undersøgelsen af dette punkt desværre undladt, da bygningen for flere aar siden stod under restauration.

[2] Kommer af det græske ἅπτειν ɔ: at hvelve.

Men da vi ej vel kan tænke os en domkirke uden taarn eller kun med en tagrytter af træ midt paa skibet, synes alle omstændigheder saaledes at pege hen til, at kirken i vestenden har havt et firkantet stentaarn fra grunden, dog vistnok af mindre omfang end det nuværende. Spor af et saadant taarn har imidlertid endnu ikke vist sig ved de foretagne undersøgelser af grundmurene, men vil maaske fremkomme, naar tverskibet skal restaureres. Endelig er det neppe rimeligt, at kirken har manglet sakristi, da et saadant rum ellers uden undtagelse fandtes ved enhver domkirke, paa nordsiden af koret. Det maa vel derfor, som O. Krefting ogsaa mener,[1] have været rester af et sakristi, man traf ved korets nordside, skjønt de hverken findes afsatte paa grundplanen eller i det oprindelige rids.[2]

Som det vil sees af grundplanen, har kirken ikke havt synderlig størrelse efter vor tids begreber. Den var saaledes udvendig kun ca. 120 fod lang, skibet ca. 45 fod bredt i vestenden og lidt bredere i den modsatte ende; koret ca. 25 fod bredt. Hvad højden angaar, maa skibets møne have ligget i samme plan som det nuværende tverskibs.

Skibets skjævhed kan neppe være gjort i noget bevidst øjemed, men har vel, som ellers ikke sjelden i middelalderen f. ex. ved Ringsakers kirke, sin grund i unøjagtigt maal under murenes opførelse. Størrelsen af bygningen svarer aldeles til det fundament (*M* paa grundplanen), der ligger noget i nordøst for kapitlet og vistnok, efter hvad der forlængst er paavist af mig,[3] maa

---

[1] Om Throndhjems Domkirke, s. 7.
[2] Anf. aarsb. f. 1872, s. 7.
[3] N. Tidsskr. f. 1853, s. 25.

antages at hidrøre fra Harald haardraades Mariekirke.[1] I saa fald kunde vi her faa et begreb om, hvad den tid ansaa for en stor kirke. Snorre siger nemlig paa et andet sted om Mariekirken, at den var „en stor kirkebygning *(mikit musteri)*.“ En anden sag er det, hvis man vil bedømme Olaf kyrres kristkirke efter en rent vilkaarlig maalestok, hentet fra en senere tid, hvad der ogsaa har været forsøgt, idet man med saadan maalestok til udgangspunkt har paastaaet, at kirken som en kathedral umulig kunde have været saa liden, som oven anført. Herved blev det dog overseet, for det første, at Olaf kyrres kristkirke var den ældste af dette slags, som blev bygget her i landet, efterat faste biskopssæder var oprettede. Dernæst antyder Snorre selv ved sin betegnelse af kristkirken paa hans tid som „stor“ (s. 163), at Olaf kyrres kirke i forhold dertil var liden. Endelig maa det lægges vel merke til, at heller ikke udenfor Norge fremviste de ældste biskopskirker, før de ombyggedes i det 12te hundredaar, nogen synderlig størrelse fremfor de sedvanlige sognekirker. Herom kan navnlig for Frankriges vedkommende henvises til Viollet-le-Duc.[2]

Efterat Olaf kyrres kristkirke var færdig, maa den have staaet urørt indtil efter midten af det 12te hundredaar. Der omtales nemlig ikke nogen ydre begivenhed

---

[1] Som bekjendt flyttede erkebiskop Eystein 1178—1188 denne kirke til Elgesæter, uden at det vides, om den ikke der under gjenopbygningen som klosterkirke blev forøget. Det er ogsaa muligt, at den i 1240 brændte sammen med klosterbygningen og dernæst undergik forandring. Man er derfor ikke berettiget til at overføre den størrelse, kirkens fundamenter viste ved Schønings undersøgelse i 1775, paa Mariekirken. Ialfald er det sikrere at holde sig til dens gamle grundvold.

[2] Diction. rais. d'architect., II, 280.

f. ex. brand eller andet, som kunde have fremkaldt kirkens ombygning, og hvad der har større vægt, der indtraadte, som vi ved, heller ikke i de kirkelige forhold før den nævnte tid nogen forandring, som kunde have gjort det nødvendigt at ombygge kirken. Dette skede som bekjendt først ved den vigtige begivenhed, at styrelsen af den norske kirke flyttedes over til vort eget land. Hidtil havde alle de norske biskoper været sideordnede, senest under erkebiskopen i Lund. Ved midten af det 12te hundredaar blev derimod biskopssædet i Nidaros ophøjet til erkestol direkte under paven. Og medens kristkirkerne tilforn havde været opført af kongen, gik nu de kirkelige byggeforetagender over til den geistlige magt, hvad vi ogsaa nedenfor vil faa et exempel paa i erkebiskop Eysteins fortælling om, at han ved en vis leilighed gav kirkens arkitekt de fornødne bestemmelser for bygningsarbeidets udførelse. Det fulgte derfor af sig selv, at ligesom Olaf kyrres kirke hang sammen med og var et udtryk for oprettelsen af et fast biskopssæde i Nidaros, saaledes vilde den fra nu af blive formet efter de krav, som gik i følge med de nye kirkelige forhold. Her har det nu været sedvanligt at pege paa den storhed og glans, som erkebiskopsdømmet maatte medføre ogsaa for bygningen, og dette er visselig ogsaa rigtigt. Men da det ikke med nogen haandgribelighed i det enkelte kan paavises, hvorledes denne indflydelse maatte ytre sig i virkeligheden, vil jeg her lade det ud af betragtning. Derimod blev der næsten samtidig med erkebiskopsdømmets oprettelse eller nøjagtigere i 1152 overalt ved vore biskopssæder indført en ny institution af største betydning, nemlig det saakaldte domkapitel, hvis medlemmer som bekjendt, foruden at de valgte biskopen, dog med pavens approbation, dannede et raadgivende kollegium for kirkens

yrer. Dette kollegium var selvfølgelig ved den her
uhandlede kirke, som metropolitan, talrigere end ved de
idre underordnede kathedraler, uden at tallet paa dets
edlemmer sikkert vides, dog maa det vel fra først af
ave været mindst 20; i senere tid var det ca. 27. Det
an endvidere ikke betviles, at man jo søgte at skaffe
rkebiskopen og domkapitlet saadanne pladse, som efter
edtægt fandt sted i udenlandske kirkesamfund. Her var
er nu i denne henseende paa mange steder indtraadt
lgende forandring. Istedetfor at biskopen oprindelig,
om ovenfor berørt, havde sit sæde bag højalteret i byg-
ingens axe, men i enden af apsis, og de ringere geist-
ge tjenestemænd ved hver side af ham langs væggens
nding, fik biskopen senere sin faste plads et stykke
ran alteret, men fremdeles i kirkens axe og med ryg-
n mod øst, medens der foran ham tvers over kirken
r et aabent rum. Vestenfor dette igjen fik da dom-
pitlets medlemmer eller korbrødrene sin plads i de saa-
dte kanikestole, der strakte sig fra øst til vest i to
er flere rækker langs begge sider til tverskibet, under-
en endog ind i dette, og med aabent rum i midten.
denne indretning sluttede sig ogsaa selve bygningen,
t dens østende fik et eget højkor, som plads for høj-
eret og begrænset af nogle trin nedad til det egentlige
, hvori biskopen og kanikerne tog sine sæder paa den
ørte maade.

Man behøver kun at kaste et blik paa det ubetyde-
e kor (se grundplanen *A*) i Olaf kyrres kirke, for at
se, at det ikke paa langt nær kunde være tilstrække-
t baade for alteret og de nævnte indretninger. Det
ldt følgelig at faa tilvejebragt et større kor og saa-
art som muligt. Vi træffe nu rundt omkring i landet
nge kirker, hvori der, om end senere, har været en

saadan trang tilstede, og vi se ogsaa, hvorledes den blev tilfredsstillet. Som exempler kan her anføres Mariekirken i Aaslo, Grans begge kirker, Ringsakers kirke, Mikaelskirken i Tønsberg, Mariekirken i Bergen, endvidere stavkirker, saaledes Urnes, Aardal, Stedje, endelig ogsaa domkirkerne i Hamar, Aaslo og Stavanger. Overalt se vi her, at man har forlænget det oprindelige kor mod øst, og som følge deraf ogsaa flyttet højalteret henimod kirkens nye østende. Bar man sig nu ad paa samme maade i Olaf kyrres kristkirke? nej, og hvorfor ikke? fordi forholdene her var væsentlig forskjellige fra alle andre kirker i landet. I de øvrige kirker var der intet til hinder for at flytte højalteret; thi hvad der efter ældgammel kirkelig bestemmelse udgjorde en del af alteret og navnlig relikvierne kunde følge med. Dette gjaldt jo rigtignok forsaavidt ogsaa kristkirken i Nidaros, som Olafsskrinet over alteret ogsaa kunde flyttes med dette. Men her var der den særegenhed, at alteret stod over en martyrs, endog kirkens og landets skytshelgens, grav. Denne kunde naturligvis ikke rokkes, da den var absolut knyttet til et bestemt sted, og alteret igjen maatte efter kirkelig lov staa over graven. At flytte højalteret vilde saaledes være et sacrilegium og følgelig umuligt. Men naar en udvidelse af koret mod øst ikke lod sig foretage, saa var der følgelig ingen anden udvej end at udstrække koret mod vest eller saaledes, at det kom til at omfatte ogsaa den forhaandenværende kirkes skib. At dette ogsaa virkelig fandt sted, fremgaar af Flatøbogen (skrevet ca. 1380), naar den ved at gjentage det ovennævnte udsagn af Fagrskinna, at Magnus den godes lig blev lagt i en grav „udenfor koret", tilføjer: „men nu er det inden koret foran erkebiskopens plads *(rum)*." Dette kan nemlig ikke, — ligesaa lidt som et lignende udsagn om Erling skakkes grav,

hvilket senere skal omtales —, forstaaes paa den maade og har heller ikke af nogen været saaledes opfattet, at selve graven blev flyttet. Det kan derimod alene forklares derhen, at den del af kirken, hvori Magnus blev gravlagt, senere fik en anden bestemmelse end fra først af, eller med andre ord, at skibet i mellemtiden var gaaet over til at blive kor, d. v. s. det egentlige eller lavere kor, og dette skede som følge af erkebispedømmets og domkapitlets oprettelse og derfor vistnok strax derefter. Lægge vi derhos merke til, hvor biskopens senere plads, som ovenanført, var i de udenlandske kathedraler, og at der endnu, som paavist af Krefting, paa det tilsvarende sted i domkirken under gulvet forefindes et meget gammelt og usedvanligt gravsted, som, efter hvad undersøgelserne ligeledes have vist, maatte have været der ialfald før højkorets ombygning paabegyndtes eller før ca. 1183, saa kan der neppe længer være nogen tvil om, at dette gravsted er Magnus den godes, og at erkebiskopen der havde sin plads endnu ved 1380 og fremdeles indtil reformationen.[1]

Det var nu vistnok sjelden i middelalderen, at et af kirkens hovedrum fik en anden bestemmelse end oprindelig, men dette er dog ikke uden exempel, hvor det paakrævedes af forholdene, og vi kan vel tænke os, at geistligheden i Nidaros ikke just med glæde tog plads i skibet, hvad vi ogsaa træffe andensteds. Men hvor der, som her, var spørsmaal om et enten — eller: paa den ene side overhovedet at være uden plads i kirken og paa den anden side at maatte tage tiltakke med det forrige skib,

[1] Rimeligvis var her i nogen tid anbragt den stol, som Sverre havde ladet gjøre for hallen paa Sverresborg i Bergen, men i 1207 ved borgens indtagelse skjænkedes til erkebiskopen i Nidaros, hvor den, som sagaen tilføjer, „siden længe var i kristkirken."

blev man nødt til at vælge det sidste. Medens saaledes selve bygningen østenfor det formodede vesttaarn eller det nuværende tverskib forblev urørt, indtraadte der kun nogen forandring derved, at det indre fik en forskjellig anordning mod før, idet Olaf kyrres kor med sin grænse mod vest af ét trin paa 1 fods højde, som undersøgelsen har vist, gik over til højkor (grundplanen *A*), medens det forrige skib (grundplanen *B*) fra nu af blev det egentlige kor, hvor erkebiskopen og den øvrige geistlighed fik plads paa den ovennævnte maade. Forresten træffes ikke ordet højkor for det tilsvarende rum hos os tidligere end paa reformationstiden og indført fra Tyskland, medens dette rum i sagaerne og i de faa tilfælde, hvor talen er derom, kun, som senere vil sees, betegnes i forhold til koret med omskrivningen: „længer ind til alteret". Derimod er ordet kor, naar der handles om tiden efter oprettelsen af domkapitlet, ligesom i udlandet, en fast betegnelse for rummet mellem højkoret og tverskibet.

Vi har saaledes seet, at der efter erkestolens og domkapitlets stiftelse blev indrettet nye rum i kirken for geistligheden, og denne maatte naturligvis først og fremmst skaffes plads. Men dette skede kun paa lægfolkets bekostning og ved at lægge beslag paa deres gamle rum eller skibet. Der maatte da gives dem erstatning for tabet, og desuden kunde kirken, som bygning betragtet, ikke fremdeles være uden skib. Denne mangel lod sig dog ikke, som dengang talen var om geistligheden, afhjelpe ved kun at foretage en anden indretning af forhaandenværende rum, da saadanne overhovedet ikke fandtes vestenfor Olaf kyrres kirke, undtagen maaske, som formodet, et taarn. Der var saaledes ingen anden udvej end at forlænge kirken mod vest. Under disse omstændigheder maa der ogsaa naturlig have opstaaet et ønske om

at give den nye tilbygning et præg af den storhed og glans, som metropolitankirken tilkom, ved at anvende saadanne former, som andensteds tilhørte kathedralkirkerne, navnlig i det land, der dengang paa disse felter nærmest tjente som forbillede hos os, nemlig England. Her havde der for det slags bygninger udviklet sig en staaende vedtægt: omtrent paa midten af kirken blev sat et tverskib med langt udspringende arme, mellem dem et stort firkantet taarn, og vestenfor dette igjen et flerdelt langhus. Det er dette, som nu gjentog sig i kristkirken, og som vi endnu kan se i tverskibet med dets lange arme (grundpl. *EF*) og taarn (*C*). Dog har det sidste senere undergaaet store forandringer i sin hovedform, medens denne, paa enkelte undtagelser nær, endnu er bevaret i tverskibets arme, hvis højde har svaret til det daværende kor eller Olaf kyrres gamle skib. Som det kan sees, var hovedrummet ikke hvelvet, men dækket med aabent træloft, medens underste stokverk af de mod øst udspringende kapeller fik krydshvelv, som her sandsynligvis blev anvendte for første gang i vort land. Som det tydelig sees, var der ved tverskibets grundlæggelse ikke paatænkt nogen forandring af koret, da de to spidsbuede aabninger, som findes i østvæggen ved hver side af taarnfoden, paa grund af sin form vise sig at tilhøre en senere tid. Derimod er der ligeoverfor paa de tilsvarende steder i vestre væg ogsaa to lignende aabninger, men med den i det øvrige rum oprindelig anvendte rundbuede stil. Heraf fremgaar følgelig, at tverskibet fra først af var beregnet paa et tredelt langhus mod vest. Ved undersøgelsen har det ogsaa vist sig, at fundamenterne for et saadant langhus endnu er til, og ifølge grundplanen (*D*) har strakt sig et godt stykke mod vest, hvor der som afslutning var anbragt et lidet firkantet taarn

ved hvert hjørne. Saaledes se vi her i forbindelse med tverskibet og dets taarn de engelske kathedralformer ligesom i Hamars domkirke, og formodentlig var midtskibet, ligesom i Grans, Ringsakers, Hamars og Akers kirker, baaret af svære rundpiller efter engelsk forbillede, hvorhos loftet ikke var hvelvet, men som i tverskibet af træ med synligt sperreverk. Hvad der ogsaa viser, at dette langhus hørte til samme byggeperiode som tverskibet, er en egen konstruktionsmaade af dets grundmur, hvilken ellers kun træffes i tverskibet og kapitlet. Sideskibene var, som det sees, hvelvede. Paa grund heraf og fordi langhuset vistnok maatte indbefattes under den store kirkebygning, som ifølge Snorre stod, da han skrev, tør det antages, at denne vestfløj virkelig blev fuldført. I saa fald har dens midtskib havt samme højde som tverskibet.

Spørge vi dernæst om tiden, naar tverskibet blev opført, kan for det første aaret for dets paabegyndelse ikke bestemmes. Dette har dog forholdsvis kun liden interesse, medens det er væsentligt, at paabegyndelsen, som ovenfor antaget, maa være skeet i anledning af domkapitlets oprettelse. For det første kan dette nemlig sluttes af stilen; thi om vi ogsaa sætte ud af betragtning, at den paa flere steder og navnlig i de højere partier af det indre viser sig finere og rigere, ja endog i enkelte profiler stærkt nærmer sig til gotiken, saa har den dog selv i de ældste dele en saadan romansk karakter, som maa tilhøre tiden efter ca. 1150. Dernæst findes der som bekjendt paa et oprindeligt gesimsbaand i tverskibets nederste søndre kapel en indskrift — som ogsaa Snorre sikkert kan forudsættes at have kjendt —, ifølge hvilken et daværende alter blev indviet af erkebiskop Eystein 26 novbr. 1161 eller i det første aar, efterat han som biskop var konfirmeret af

aven. Kan der nu ogsaa være nogen tvil[1] om, hvorvidt ler til den tid var fuldført saameget af bygningen, som ndskriftens sted forudsætter, saa vil der ialfald ikke være noget til hinder herfor, hvis verket blev paabegyndt allerede, efterat han var valgt. Dette skede som bekjendt udenfor den fastsatte orden ikke af domkapitlet, men af kongen i 1157, og saaledes vilde Snorres udsagn, at han paabegyndte den hele nyere kirkebygning, under alle omstændigheder blive aldeles rigtigt. Endelig er der i senere id fremkommet en hidtil ubekjendt fortælling[2] af Eystein selv, hvoraf det sees, at et stort bygningsarbeide paa kirken var i gang, under hvis ledning han styrtede ned af stilladserne fra murens højeste top og forslog sig meget alvorlig. Saavidt det skjønnes, maa denne fortælling have faaet sin redaktion under erkebiskopens ophold i England 1180—1183 og sigte til en begivenhed i hans liv, som dengang allerede laa noget tilbage i tiden, og da kunde de byggearbeider, som nævnes, ikke være andre end dem, som knyttede sig enten til det senere forsvundne langhus, det endnu staaende tverskib eller det saakaldte kapitel ved nordsiden af koret (grundpl. *G*). Disse danne ogsaa tilsammen en egen periode for sig i kirkens tilblivelse derved, at deres fundamenter er, som ovenberørt, anderledes konstruerede end kirkens ældre eller yngre dele.

---

[1] Jfr. hvad jeg derom har anført i Illustr. Nyhedsbl. f. 1859, s. 207, 215.

[2] Se „Passio et miracula beati Olavi" ed. F. Metcalfe, Oxford, pag. 104, forsaavidt oversat i anf. aarsb. f. 1881, s. 164. Dette er forresten ogsaa ellers interessant, som det eneste sted, hvor der nævnes noget om enkeltheder ved opførelsen af en stenbygning i den tidligere middelalder hos os, og navnlig hvor der omtales arkitekt eller, som han der kaldes, „magister, qvi operariis ecclesiæ præest."

Dertil kommer, at tverskibet og kapitlet, hvad deres stil angaar, i det ydre oprindelig kun har vist rundbuede og særlig senromanske former. Naar vi nu paa den anden side i koret og højkoret allerede ved foden og i det ydre træffe tidlig spidsbuestil, maa vistnok de to sidste være nogle aar yngre end de førstnævnte. Vi ledes da herved til den antagelse, at kirkens anden byggeperiode har været afsluttet før 1179, hvorefter der er indtraadt en stans af flere aar og mindst 3 eller fra 1180—1183, da Eystein opholdt sig i England.

Inden jeg gaar over til at omtale koret og højkoret, maa her først gjøres en bemerkning om det saakaldte kapitel. Det er saaledes ovenfor (s. 168) anført, at der ved Olaf kyrres kristkirke vistnok var et sakristi, men dette kunde af hensyn til omstændighederne ikke have frembudt saa stort rum, at det blev tilstrækkeligt, da domkapitlet oprettedes, og der var saaledes al opfordring til at faa tilvejebragt et større. Det er dette jeg antager skede fra erkebiskop Eysteins side ved opførelsen af det sakristi eller „skrudhus", hvori han senere (1188) blev begravet. Af flere grunde maa denne bygning vistnok være den samme som det nuværende saakaldte kapitel, hvilket nedenfor udførlig skal omtales i forbindelse med den nye mening om denne bygnings øiemed, som hr. Helms har fremsat. Her maa jeg dog foreløbig bemerke, at kapitlet bevislig er opført, inden koret og højkoret undergik nogen forandring.

Det var denne forandring, som dernæst blev gjenstand for byggevirksomheden ved kirken. Muligt var ogsaa kapitlets store afstand fra hovedbygningen beregnet paa en udvidelse af denne. Under alle omstændigheder maa det vistnok have staaet klart for erkebiskop Eystein, at østlængden ved sin tarvelighed og mangel

paa omgange dannede en skrigende modsætning til det nye rigt udstyrede tverskib, og derfor ikke kunde blive staaende i denne tilstand. Det gjaldt jo her ogsaa de vigtigste rum i kirken, hvor geistligheden, højalteret og skrinet med dets nationalhelligdom havde sin plads. Har saaledes ønsket om at tilfredsstille den forhaandenværende trang end været levende hos erkebiskopen, maa dog opfyldelsen være bleven forhindret ved hans ufrivillige exil, hvorunder han tilbragte 3 aar (1180—1183) i England. Han har da vistnok kort efter hjemkomsten søgt at bringe sin plan til udførelse. Ved denne var der imidlertid flere hensyn at tage. For det første gik det ikke vel an at rive hele østlængden ned paa engang og dernæst bygge den op paa nyt, da dette vilde medtage lang tid og det samtidige savn af begge rum derved blive altfor føleligt. Det maatte derfor være rimeligst at indrette sig saaledes, at de gamle rum kunde benyttes saalænge, som det lod sig gjøre, og de nye tages i brug snarest muligt, eller at den tid, hvori det ikke lod sig undgaa at være uden kor eller højkor eller begge dele, indskrænkedes til den mindst mulige. Af disse grunde maatte det derfor være mest praktisk først at ombygge højkoret og dernæst koret. Dertil kom, at dette af konstruktive hensyn vilde have mest for sig, da derved blev tilvejebragt den fornødne støtte mod øst for det fremtidige kor med dets hvelvinger, ligesom tverskibet allerede stod færdigt for at gjøre samme tjeneste mod vest. Med andre ord, vi maa tænke os, at man dengang har baaret sig ad paa lignende maade som i vor tid ved restaurationen af de samme rum, idet man har gaaet fra øst mod vest. Først er da koret bleven afstængt ved en væg henimod sin østre ende og forsynet med et midlertidigt alter, hvorefter højkorets ombygning sattes i gang, og da denne var færdig, toges

koret under behandling, idet man rimeligvis flyttede til tverskibet, hvorfra man igjen foretog en endelig flytning tilbage til højkoret og koret, da det sidste var fuldført. Dog kan det, naar vi tage hensyn til, hvorledes bygningsarbeider gik for sig i middelalderen, vel tænkes, at man ikke begyndte med at nedrive højkoret og østre gavl, men, medens rummet endnu benyttedes, først opførte omgangen, saa vidt det lod sig gjøre, ja mulig endog, at man bar sig ad paa samme maade ved koret. Hvorledes imidlertid end arbeidet er foregaaet i de nævnte henseender, saa er det sikkert, at højkoret er bygget før koret. Dette kan allerede sluttes deraf, at stilen i det sidste, skjønt endnu tidlig gotisk, alligevel viser en noget større udvikling end i højkoret; thi naar hr. Helms (s. 422) fremholder, at meandergesimsen paa søndre sideskib er aldeles romansk, tager han feil, da de blade, som ligge mellem slyngningerne, i sin stilisering vise ligefrem tidlig gotik. Naar man paa den anden side har villet gjøre den saakaldte kongeindgang ved søndre sideskib yngre end langhuset (fra 1248 og senere), da er heller ikke denne kronologiske bestemmelse rigtig; ogsaa dette portal er tidlig gotisk, og giver ligesom korbuens hjørnepillarer exempel paa den tids leg med søiler; vi træffe ogsaa lignende former i koret (1186—1200) i Lincolns kathedral og en meget lig anordning i levningerne af et af vestportalerne (1195—1214) i St. Albans abbedikirke. Hvad der dog haandgribelig viser, at højkoret blev bygget før koret og ikke omvendt, er konstruktionen paa flere steder. Herom siger Krefting i sin bog s. 14, at derpaa er fundet „mange merker", uden at dog disse nævnes som rimeligt for kortheds skyld af hensyn til bogens øjemed. Men uden tvil sigter forf. her fornemmelig til to kjendsgjerninger. Den ene er, at østre ende af korets nordre sideskibs mur

r bygget ind i den ældre aabning, som findes i højkorets ang[1] (se grundplanen, hvor det hele dog ikke er rigtig ɾdeligt). Den anden viser sig i højkorets hjørnetrappe, vor man dels ved hovedpillarerne, dels oppe ved klere-:oriets gang og hvelvansatser, for korets tilslutning har jort indhug i højkorets mur.

Det tør saaledes ansees aldeles sikkert, at ombyg-ingen tog sin begyndelse med aattekanten eller højkoret, ʒ tildels, som foran bemerket, med anvendelse af de ımle fundamenter fra Olaf kyrres kor. Naar arbeidet ərimod blev paabegyndt, kan ikke bestemmes anderledes, ıd at det maa være skeet senere end 1183. Men selv n det skede strax derefter, er det dog ikke muligt, at ıade højkoret og koret kunde være færdige ved erkebiskop ıysteins død 26 januar 1188. Naar det derfor omtales i verres saga, at han kort efter holdt en tale over Eystein ı koret", og at den nye erkebiskop Erik i 1189 lige-ˑdes holdt sin indtrædelsestale „i koret", saa kan der-ıed ikke menes det ombyggede, men det gamle kor. Og aar det endvidere siges, at kong Sverre under thinget i ʃidaros 1190 lagde erkebiskop Erik paa hjerte at anvende rkestolens midler til at fremme det arbeide ved kirken, om var tilemnet, saa maatte dermed sigtes til højkoret. ͻette var altsaa dengang endnu ikke fuldført, og heller kke kan det paavises, naar det skede.

Derimod er der flere beretninger, hvoraf man tem-nelig sikkert kan bestemme den tid, inden hvilken koret ͻg følgelig hele kirken østenfor taarnet blev færdig. For det første har vi her det oftnævnte udsagn af Snorre, at erkebiskop Eystein havde paabegyndt den store kirke-bygning, som da stod, og dertil hørte selvfølgelig ogsaa

[1] Anf. aarsb. 1876, s. 200.

hele østlængden. Henføres nu dette udsagn, som ovenberørt, til den tid, da forfatteren opholdt sig i Nidaros, saa var den her omhandlede del af bygningen færdig før 1218. Noget nær til samme slutning kan vi komme ved det, som siges angaaende Erling skakkes grav. Herom heder det i Sverres saga, at graven i 1179 blev opkastet ved sydsiden af kirken, men „nu er den i kirken", og tør det med grund antages, at det er den samme grav, som ifølge Kreftings paavisning nu forefindes i korets søndre sideskib, saa kunde deraf sluttes, at koret, da denne del af sagaen forfattedes eller, som det med grund antages, senest 1215, stod færdigt. Denne slutning er dog ikke aldeles sikker, da jo det samme kunde siges, selv om alene sideskibet var fuldført. Større sikkerhed faa vi derimod af et sted i Haakon Haakonssøns saga, hvor der fortælles om et optrin, som foregik i kirken 1218. Palmesøndag var, som det der heder, „kongen og hertug Skule begge i kirken og sad i højsæde, og da de ledetes til alteret for at ofre, vilde erkebiskopen ikke vende sig imod kongen eller modtage hans offer; kongen lagde da offeret paa alteret, og gik siden ud igjen til sit sæde." Da det ikke vel kan tænkes, at kirkens østlængde dengang endnu henstod urørt i sin gamle tilstand, saa maatte baade koret og højkoret have været ombyggede før den tid. Det endelige resultat vilde saaledes blive, at hele østlængden i sin nye stand var færdig før 1218 og paa grund af det ovenanførte udsagn i Sverres saga sandsynligvis endog før 1215. Naar det forresten af ofringsscenen sluttes, at også højkoret da var færdigt, saa er det paa grund af den omstændighed, at de ofrende gik et stykke indad til højalteret fra koret, hvor højsæderne rimeligvis var.[1] Derved

[1] som det nærmest maa antages, ved hver side af det aabne rum (jfr. s. 171) mellem erkebiskopens plads og kanikestolene. For-

a vi ogsaa en bestyrkelse paa, at den indretning af
ıret og højkoret, som efter hvad ovenfor s. 174 er an-
get var tilvejebragt i anledning af domkapitlets opret-
lse, ogsaa blev gjennemført ved ombygningen. Dog er
ʻt endnu ikke ganske klart paa dette sted. Derimod
ser det sig tydeligt i fortællingen om hertug Skules hyl-
ng i 1239. Efterat hertugen i koret forgjæves havde
ʻdet korbrødrene om lov til at lade flytte Olafsskrinet
hyldingsstedet, og senere havde forladt kirken, gik kor-
ødrene „af koret" og op i højkoret eller, som det ud-
ykkes, „længer ind til alteret". Men da Skules søn
ter og hans følge gjorde mine til at tage skrinet ned,
illede korbrødrenes formand sig foran højalteret og for-
id det. Ikke desto mindre sprang Peter op paa alteret
skjød til med knæerne for at faa skrinet løst, hvilket
delig lykkedes, hvorefter det blev baaret ud.

Som vi ovenfor har seet, heder det hos Snorre an-
aende ombygningen af højkoret eller Olaf kyrres op-
ndelige kor, at erkebiskop Eystein „lod sætte" højalteret
a samme sted, hvor det havde staaet i den sidste kirke.
ette har ogsaa, som anført, bestyrket sig, forsaavidt det
od lige over hint alter. Derimod kom det ikke til at
dtage just samme plan, da dette er bleven forhøjet 2
d, og for at opnaa dette, er altsaa det gamle alter først
orttaget. Det vilde derfor været urigtigt, hvis det var
leven sagt, at Eystein bibeholdt det gamle alter, medens
norres udtryk netop svarer til, hvad der foregik, idet

---

modentlig var kongens sæde ved nordre side, som den fra gammel tid hæderligste. Paa de eneste to andre steder, hvor kongesæde omtales i kirker, nemlig i Tønsberg (Snorres Olaf den helliges saga kap. 85) og i Throndenes kirke (N. Fornl. s. 698 og anf. aarsb. f. 1869, s. 166) siges udtrykkelig, at det var ved nordre væg.

det nye alter blev tilsat, efterat det gamle var borttage og den omtalte forhøjelse af planet tilvejebragt. Det e dog neppe rimeligt, at Snorre sigter paa disse tilstelninger selv om han har kjendt dem, hvorimod han med sine or har villet indprænte den sandhed, at højalteret under alle forandringer i dets omgivelser dog altid selv bibeholdt sin plads. Jeg indser derfor ikke, hvorledes det, som hr. Helms mener (s. 389), indirekte kan udledes af Snorres beretning, at Eystein „*kunde* have sat alteret paa et andet sted"; heller ikke vilde dette ladet sig gjøre, da det kom i strid med den gamle kirkelige lov, som bød, at højalteret skulde sættes over martyrens grav. I hvert fald er budet her efterlevet, dog saaledes at Eysteins alter, som før bemerket, kom til at staa 2 fod højere end Olaf kyrres paa grund af selve planets forhøjelse. Som følge af denne maatte der ogsaa tilvejebringes 3 trin fra koret til højkoret, medens man her i Olaf kyrres kirke kun havde 1 trin. Det sidste blev saaledes dækket af det mellemste af de trende trin, og vestenfor dette tilføjedes et nyt, der, som vi endnu kan se, kom til at ligge tvers over den østligste del af det gravsted, der maa antages for Magnus den godes.

Aattekantens eller højkorets grundplan viser, som det vil sees (*A*), mange skjævheder. Disse er dog ikke ligesom i Olaf kyrres skib tilfældige eller alene fremkomne ved unøjagtigt maal. Tildels er de vel en ligefrem følge af det gamle skibs uregelmæssigheder, men forresten kan de kun hidrøre fra en bevidst hensigt. Først og fremst maatte højalteret beholde sin plads, og det gjaldt da tillige at faa denne til at indtage midten. Dernæst har man villet have den omtalte brønd ind i kirkens mur ved omgangens sydøstre hjørne, medens brønden tilforn var udenfor muren. Endvidere har man søgt paa den lempe-

ligste maade at faa tilvejebragt en forening af højkoret og „kapitlet" (*G*).. Til at opnaa alt dette har nu den kantede form i forbindelse med de tre smaa kapeller været meget beleilig, og denne form frembød sig ogsaa selv som noget, der fulgte med den nye gotiske stil, der vistnok her for første gang kom til anvendelse i vort land. Hvad man endelig vistnok har tilstræbt, var, at det rum, der indeholdt kirkens helligdom, martyrens skrin, skulde baade i det ydre og indre fremtræde paa en mere iøinefaldende maade end ellers. Herved har da kirkens østende faaet denne ejendommelige hovedform, der mest minder om nogle af vore stavkirker, hvis apsis endnu findes bevaret (Hiterdal, Lom, Borgund). Dog kan denne lighed ikke forklares som et laan fra nogen af siderne, hvorimod den vistnok er fremkommet alene ved lignende hovedtræk i grundplanen paa begge steder. Forresten kan der ogsaa som en egenhed ved korbuen peges paa den bro, som gaar tvers over buen. Hensigten dermed er utvilsomt kun at tilvejebringe en forbindelse mellem aattekantens begge sider, og det navn af „banlysningsaltanen", som undertiden høres paa denne bro, har neppe nogen gammel tradition at støtte sig til. Formodentlig er det opstaaet først i forrige hundredaar ved en misforstaaelse af beretninger om, hvorledes banlysningsakten gik for sig. Paa det eneste sted, hvor udførelsen af en saadan akt omtales i kirken, nemlig i Laurentii saga ved aaret 1300, heder det, at bansordet blev udraabt *á kór* d. v. s. i koret, ikke ovenover dette.

Hvad højkorets stil angaar, skal jeg senere komme tilbage dertil. Dog kan det allerede her bemerkes, at en sammenligning mellem stilen i højkoret og kapitlet peger hen paa det sidste som noget ældre end hint. Thi medens kapitlet i sit ydre endnu er senromansk og udelukkende har rundbuede aabninger, fremviser højkoret allerede

fra foden af, om end enkelte rundbuede former, dog overveiende gotisk stil, skjønt af den tidligste slags, og særlig med engelsk præg. Denne stil sees ogsaa, som oven bemerket, i koret, men her noget mere udviklet, ihvorvel endnu kun med lidet fremtrædende stræbepiller. Trods svagheden i disse murforstærkninger maa det dog antages, at koret ligesom højkoret fra først af var dækket med krydshvelv, og dette var saaledes vistnok første gang i vort land, at der blev slaaet hvelv over en kirkes mellemskib. Forresten træffes en egenhed i korets kleristoriumsmur, idet der ved dens sammenstød med taarnet sees, dog tydelig kun paa søndre side, et udspring med fortanding mod tverskibet. Heraf fremgaar, at man dengang har tænkt paa og gjort et anlæg til, at tverskibets arme i overensstemmelse med de sedvanlige former skulde hæves til samme højde som koret, uden at dette siden er kommet til udførelse. Hvad endelig inddelingen af kleristoriets ydre vægge angaar, har jeg tilforn[1] udtalt mig derom i modsætning til den af H. Schirmer sen. udkastede rekonstruktionsplan, og kan her henholde mig dertil.

Efterat hele kirkens østfløj eller dens kor og højkor, som oven paavist, maa antages efter ombygningen at have været færdig før 1218 eller ved ca. 1215, er der intet, hvoraf det kan sluttes, at kirken ikke senere blev staaende urørt indtil 1248. Men i dette aar lod erkebiskop Sigurd Eindridssøn, som det fortælles i Haakon Haakonssøns saga, lægge kirkens grundvold saa langt vest, som den senere har været. Dette vil da sige, at han, efterat det af erkebiskop Eystein grundlagte langhus var nedbrudt, paabegyndte det nye, hvoraf levninger endnu sees (*D*). Dette fik nok samme hovedformer som hint, men alle forhold

---

[1] Illustr. Nyhedsbl. f. 1859, s. 219.

blev nu større: sideskibene bredere, længden mere udstrakt, hjørnetaarnene videre og højden i det indre og ydre svarende til koret. Stilen var endnu den samme som i den sidste del, men langt mere udpræget og med kraftige stræbepiller. Dertil kom, at ogsaa det store midttaarn fik hvelving og det rige udstyr i spidsbuet stil, som det endnu viser. Hvorledes taarnets afslutning i det ydre var formet, har jeg udtalt mig om blandt andet i det nys citerede blad, ligesom ogsaa om vestfaçadens inddeling i dens øvre del. Naar hele dette nye langhus blev færdigt, vides ikke, men sandsynligvis skede det, inden det 13de hundredaar gik til ende.

Førend jeg gaar over til særlig at omtale de nye anskuelser, hr. Helms har fremsat, maa det af visse hensyn og som indledning dertil være mig tilladt at gjøre endel bemerkninger angaaende den stilling, jeg i mine meninger har indtaget ligeoverfor domkirkens historie.

Da Munch i 1859 i det store af regjeringen udgivne verk gjorde den anskuelse gjeldende, at kirkens tverskib paa grund af sin stil maatte henføres til tiden efter midten af 12te hundredaar og ej, som tilforn hos os antaget, til Olaf kyrres dage (1067—1093), var denne opfatning ikke noget nyt. Allerede i 1853 havde W. Lübke udtalt dette gjennem sin anmeldelse[1] af Minutolis verk, ligeledes Schnaase[2] i 1854, og skjønt jeg havde søgt at

---

[1] Deutsch. Kunstbl. f. 1853, no. 26.
[2] Gesch. der bild. Künste, IV, 2, s. 440.

imødegaa[1] den sidste og gjort Kugler opmerksom derpaa, gjentog dog denne i 1858,[2] som jeg senere fandt meget rimeligt, i dette punkt den samme opfatning. Desuden havde Munch selv i et brev fra Kjøbenhavn af 22 juni 1858, som nu ligger for mig, og hvori han, foruden at bede mig om sammen med professor Unger at overtage bogens korrektur — hvad vi ogsaa gjorde — tillige forberedte mig paa det nye resultat, hvortil han var kommet i Kjøbenhavn ved at tale med professor Høyen og kammerraad Lassen om kirken. Alt dette gjorde mig mere og mere tvilsom, og efterat jeg senere paanyt havde sammenlignet domkirkens tverskib med nordmanniske kirker, som kunde sikrere dateres, blev det mig klart, at den gamle mening ikke paa nogen maade lod sig opretholde. Derimod fremsatte Munch i samme bog flere andre meninger, som jeg saa langt fra kunde tiltræde, at jeg i min anmeldelse[3] af bogen bestemt udtalte mig derimod. Blandt disse meninger var følgende: 1) at Olaf kyrres kristkirke kun havde strakt sig fra taarnet til aattekanten og havt formen af en aflang firkant; 2) at de raa mure, som dannede mellemvæggene i østlængden og for et par aar siden nedtoges, skulde være levninger af Olaf kyrres kirke; 3) at koret, naar undtages nysnævnte mure, først skulde være opført i tiden 1230—1248; 4) at det saakaldte Kapitel ved nordsiden af koret ikke havde været sakristi, men først et Mariekapel og senere et kapitelhus; endelig 5) at aattekanten[4] først blev opført i det 14de hundredaar,

---

[1] Nord. Universitets-Tidskr. Upsala 1856, 4de hefte, s. 188, note 1.

[2] Gesch. d. Bauk. II, s. 582.

[3] Illustr. Nyhedsbl. f. 1859, no. 47—52.

[4] Herom siger hr. Helms (s. 387): „Siden det Munch-Schirmerske verk udkom, har det været almindeligt i den (aattekanten) at se et Mariekapel i lighed med det *Lady-chapel,* som ved mange

dog ikke for at tjene som højkor, men som Mariekapel, efterat kapitlet var ophørt som saadant. De 3 første punkter ansees det overflødigt at dvæle ved, da min mening derom senere har stadfæstet sig. Dette kan tildels ogsaa gjelde om de to sidste punkter, som desuden nedenfor komme til nærmere at berøres. Her vil jeg derimod, hvad hypothesen om det, jeg kunde fristes til at sige ulyksalige *Lady-chapel* angaar, og som vistnok ogsaa skyldtes paavirkning af Høyen og Lassen, for det første bemerke, at saavidt det kan sees, er i det mindste ordet tidligst indført af mig,[1] idet jeg pegede paa en vis lighed mellem det slags engelske kapeller og aattekanten i henseende til dennes mere selvstændige fremtræden, uden at jeg dog hverken paa det anførte sted, som det vil sees, eller før eller senere har antaget, at aattekanten i virkeligheden havde været noget andet end højkor. Herom har jeg ogsaa noget udførligere udtalt mig i den nævnte anmeldelse, og finder det derfor unødigt her at opholde mig derved. Kun vil jeg sige, at der vistnok i domkirken, som ellers i vore arkitekturforhold, ytrer sig en stærk paavirkning fra England, og dette er ikke mindst fremholdt af mig selv. Men denne paavirkning kan ogsaa tillægges for stor betydning, og deraf viser der sig, som jeg tror, paa flere punkter spor i Munchs opfatning. Man kunde saaledes her næsten fristes til at spørge, hvorfor Throndhjems domkirke ikke skulde faa lov til at have et højkor[2] som

---

af Englands kathedraler slutter sig til korets østende.“ Dette referat tør dog ikke ansees korrekt, da det er mig ubekjendt, at nogen ialfald hos os har optaget Munchs hypothes, førend det skede af arkitekt H. M. Schirmer i hans forannævnte bog.

[1] Arkæol. histor. Fortegn. over Norg. Levn. af Kunst og Haandv. 1855, s. 130.

[2] At et saadant fandtes ogsaa i Halvardskirken i Aaslo og i

saamange andre kathedraler. Munchs udgangspunkt er som bekjendt, at der i diplomer fra 1293—1343 omtales en *Mariustúka* eller et Mariekapel i domkirken, og at dette med hensyn til forbrug af voxkjærter stilles højere end andre kapeller og i lighed med byens sognekirker. Men dette kan jo vel forklares paa en anden og rimeligere maade end just saaledes, som Munch gjør, at kapellet i størrelse og rigt udstyr maatte have svaret til et engelsk *Lady-chapel* og derfor ikke kunde være noget andet end aattekanten. Dertil kommer, at dennes indretning staar i strid med, hvad der paa den ene side er væsentligt for de omtalte engelske kapeller og paa den anden side antagelig for en *stúka*. Der vil saaledes neppe kunne paavises i England eller Frankrige et Mariekapel af det omhandlede slags, der ligesom domkirkens aattekant danner en gjennemgang til andre kapeller, og dette har vistnok heller ikke været tilfældet i en stúka. Som bekjendt betyder dette ord, naar det anvendes om en bygning, et større eller mindre udspring fra en væg, hvad enten dette udskud viser sig i det ydre eller kun danner en reces eller fordybning i muren som en alkove, dog i begge tilfælde med adgang indenfra, og naar der, som oftest tilfældet i kirker, blev sat et alter i saadant udspring, kom dette med hensyn til rummets brug at svare til et kapel. Men da den første betydning af *stúka* er et ærme, saa har i lighed dermed et rum af det heromhandlede slags vistnok været saaledes indrettet, at man ikke kunde komme ud af et saadant rum ad anden vej, end man kom ind, eller med andre ord, at en stuke ikke var noget gjennemgangsrum. Aattekanten er saaledes nok omringet af 3 stuker,

---

Hamars domkirke, kan formentlig sluttes af de resultater, som senere tids undersøgelser har bragt for dagen.

hvoraf den østligste efter sin beliggenhed kan have været den omtalte *Mariustúka*, men selv er den ikke nogen stuke. Heraf følger ogsaa, at den heller ikke kan, som hr. Helms (s. 392) mener, have været den *Ólafsstúka*, der første gang nævnes i et diplom af 1349.

Jeg kommer dernæst til aattekantens stil og hr. Helms's opfatning af denne. Skjønt ogsaa hr. Helms mener, at kirkens østende i førstningen var optaget af Olaf kyrres kor og senere af erkebiskop Eysteins højkor, værger han sig dog imod, at det sidste er bevaret i den nuværende aattekant. Han vil forøvrigt ikke udtale sin mening om, hvorledes det nævnte højkor har seet ud, men finder (s. 382—393) i lighed med Munch, Høyen og Lassen, at den nuværende aattekant paa grund af sin stil maa tilhøre det 14de hundredaar, ja muligens er yngre end 1328. Var det nu tilfældet, at det slags stil i aattekanten, som han sigter paa, fandtes der overalt, da maatte man vistnok give ham ret, men dette er ingenlunde saa. Tvertimod viser der sig en større eller mindre stilforskjel mellem rummets enkeltheder. Naar det nu gjelder at bestemme aattekantens opførelsestid, kan man efter almindelig logik ikke støtte sig til enkeltheder, som vise nyere stil; thi da kunde man komme til det resultat, at aattekanten er opført i erkebiskop Valkendorfs tid, ja endog senere. Man maa derimod selvfølgelig holde sig til den ældste stil. Dette blev paapeget allerede i 1855,[1] efterat jeg første gang havde seet domkirken med egne øine, og senere[2] ved anmeldelsen af Munchs bog. Hvad der i saa henseende blev sagt paa det sidste sted, kan her gjentages.

---

[1] Anf. aarsber. f. 1856, s. 37 ff.
[2] Illustr. Nyhedsbl. f. 1859, s. 210.

„Stiller man sig inde i aattekanten, og lader øiet løbe opad væggene fra foden til toppen, vil man nok se den samme stil overalt, om end paa meget forskjellige udviklingstrin, men arbeidet bliver ikke rigere og finere efter hvert som væggene stige i højden, tvertimod, forholdet er her tildels modsat. Øverst oppe træffe vi den tidlige spidsbuestils simple og lancetformede buer, dog ved venstre side allerede med aabenbare tilsætninger af rigere listverk, hvad der helt igjennem viser sig i den følgende afdeling i forbindelse med rige profiler; i den nederste del sees endnu yngre sager, der fremvise den seneste gotiks profileringer. Denne blanding træffes ogsaa paa rodeloftet eller triumfbuen. Enhver vil nu her strax være paa det rene med, at alt dette ikke kan have staaet saaledes fra først af, men at der, efterat de øverste mindst udviklede dele og saaledes hele aattekanten var færdig, til forskjellige tider maa være indtruffet noget, som har ødelagt større partier, der igjen er blevne erstattede med nye arbeider i den tids stil. Forklaringen ligger ogsaa meget nær, naar vi ved, at kirken brændte 1328, 1432 og 1531. Flere piller og buestykker med tilbehør i den nederste afdeling kan endog med sikkerhed dateres, idet vi træffe Erik Valkendorfs vaaben indhugget derpaa, og vi saaledes henvises til aarene 1513—1521. Spørges der nu om tiden for aattekantens første opførelse, maa naturligvis alle de yngre dele sættes aldeles ud af betragtning, og vi kan kun holde os til den øverste afdeling med tidlig spidsbuestil, og endda maa det betænkes, at der inden bygningen kom saa højt op, var hengaaet nogen tid, saaledes at stilen imidlertid havde gjort fremskridt. Hertil kommer nu, at der dels ved den omtalte dør, som allerede berørt af Munch, dels i kapellerne og paa selve triumfbuen viser sig flere enkeltheder, der kun staa paa over-

gangen til den spidsbuede stil, tildels endog med runde eller kløverbladformede buer."

Det faar saaledes vistnok staa fast, hvad jeg foran har paavist, at den nuværende aattekant er paabegyndt i erkebiskop Eysteins tid, men først fuldført efter hans død (1188), og senere paa grund af de omtalte brande har undergaaet forandringer i flere enkeltheder.

Hr. Helms har endvidere fremsat en anden ny mening, som neppe heller kan opretholdes. Denne mening staar i forbindelse med, at han, som nys bemerket, antager, at erkebiskop Eysteins højkor er forsvundet, og at kirkens nuværende aattekant først blev opsat i det 14de hundredaar for at tjene som den omtalte „Olafsstuka". I midten af denne skulde da kirkens højalter have bibeholdt sin gamle plads, medens der samtidig blev indrettet et andet højalter henimod østenden af det egentlige kor eller omtrent paa samme sted, hvor Munch satte det oprindelige højalter ligetil reformationen. Som støtte for denne sin paastand, eller rettere sagt som udgangspunkt derfor, anfører hr. Helms, at der i flere udenlandske kathedraler, særlig i England, fra den nævnte tid af træffes et saadant alter, fordi man fandt, at det gamle højalter med skrinet vilde tabe noget af sin helligdomsglans ved at benyttes til den daglige gudstjeneste. Her kan nu strax indvendes, at om man ogsaa i England ved særegne forhold fandt sig opfordret til at indrette et saadant alter, saa er det ikke derfor sagt, at man her i Norge fulgte dette exempel og saaledes afveg fra, hvad der var sedvanligt. Der maatte ialfald efter almindelig logik da paavises noget i domkirken, hvoraf tilværelsen af et saadant alter sikkert kunde sluttes, f. ex. at det var omtalt i en historisk beretning eller at levninger af alterets fundament endnu var tilstede. Men ingen af disse støtter findes.

Det eneste, forf. her kan paaberaabe sig, er, at der, som Kreftings undersøgelser har vist,[1] paa det anførte sted i domkirken under gulvet mellem gravsteder fra middelalderen forefindes en firkantet plads, som nu indtages af to gravsteder yngre end reformationen. Da nu disse selvfølgelig ej fandtes der i middelalderen, saa slutter hr. Helms heraf, at pladsen dengang var fri og saaledes kunde have været optaget af det projekterede alter. Men derved er dog endnu kun tilvejebragt en mulighed, og sæt endog, at pladsen under den tilsigtede del af middelalderen bevislig havde været fri for gravsteder, saa følger ikke deraf, at der ej kunde have staaet noget andet end just et alter, hvad det her egentlig kommer an paa at gjøre indlysende. Men tingen er, at det overhovedet stiller sig mere end tvilsomt, om pladsen virkelig var fri for gravsteder, før de omtalte nuværende der blev anbragt. Øienvidnet O. Krefting, der selv ledede den hele undersøgelse af begravelserne, udtaler nemlig, at de nysnævnte to gravsteder „har rimeligvis fortrængt ældre grave", og dette udsagn faar en støtte derved, at man ikke blot andensteds i rummet ser spor af saadanne graves ødelæggelse, men ogsaa, at der paa selve det her omhandlede sted og lidt søndenfor den sydligste af de oftnævnte to grave „fandtes en grøtsten, der formodentlig har dannet hovedenden af et gravsted [altsaa fra middelalderen], der ogsaa var bleven ødelagt ved en her forefunden jordbegravelse." Vi kan saaledes ikke finde nogen sandsynlighed, ja neppe endog en mulighed for et alter paa dette sted. Dertil kommer, at der paa den anden side er noget, som ligefrem taler imod tilværelsen af et saadant alter. For det første vilde erkebiskopen da, naar vi erindre hans oven

---

[1] Anf. aarsber. f. 1866, s. 15.

omtalte plads i domkirkens kor, komme til at sidde bag det projekterede alter og saaledes blive skilt fra det kollegium, hvori han var præses, og noget saadant lader sig ikke vel tænke. Dernæst omtaler den tyske forfatter Ziegler, som besøgte kirken kort efter dens brand i 1531, i sin bog den store skade, kirken havde lidt, og som var størst „omkring alteret“ *(circum altare)*. Her menes selvfølgelig aattekanten og højalteret, og der fandtes saaledes endnu ved slutningen af middelalderen ikke mere end ét saadant alter, hvis plads var i højkoret. Efter alt dette tror jeg denne hr. Helms hypothes maa ansees ubevist og ubevislig.

Endelig har hr. Helms (s. 427—432) ogsaa sin egen mening om den bygning, som ligger ved nordsiden af domkirkens østre ende og i løbet af noget over 300 aar er kaldt Kapitlet. Ovenfor (s. 178) har jeg kun ganske kort berørt denne bygning, for her at omtale den udførligere. I 1871[1] ytrede jeg blandt andet følgende: „Det maa nemlig, som forlængst paavist (senest i N. Fornl. s. 597), antages, at kapitlet er den samme bygning, som det skrudhus (sakristi), hvori erkebiskop Eystein blev begravet 1188.“ Herom i forbindelse med en ytring af P. A. Munch finder hr. Helms sig opfordret til først at gjøre den almindelige bemerkning, at „vor tids forskning kan imidlertid ikke længer lade sig nøje med slige grunde.“ Det maa derfor oplyses, at forf., ved at gjengive mine nys citerede ord, efter „paavist“ har udeladt den der indskudte parenthes, skjønt denne, naar jeg paa det sted ikke fandt mig tilbøjelig til at trætte med en lang gjentagelse, netop skulde henvise til grundlaget for mit udsagn. Jeg

[1] Anf. aarsb. f. 1871, s. 159.

faar da her lidt udførligere gjøre rede for dette grundlag[1] og dertil føje, hvad der yderligere kan støttte det.

Hvad først navnet Kapitlet angaar, har jeg dokumenteret, at det er yngre end 1577, medens bygningen i dette aar og i 1554 kaldtes Sakristiet.[2] Naar nu det sidste eller de ensbetydende ord *sacristia*, *vestiarium* og *skrúðhús* træffes anvendte i 1358, 1293, 1276 og 1188 som navne paa et rum i kirken, bliver det rimeligt, at disse navne knytte sig til samme bygning eller det nuværende kapitel.

Dertil kommer, at man ikke med Munch tør antage, hverken at bygningen af de ovennævnte (s. 190) hensyn først var en *Mariustúka* eller siden et kapitelhus i lighed med de engelske *chapter-houses*. Hvad det sidste angaar, har jeg nemlig før[3] paavist, at der ved alle vore domkirker var et sakristi, hvorimod der ikke nogensteds hos os omtales et særskilt lokale for domkapitlet eller et eget navn derfor. At ogsaa et saadant rum virkelig var ukjendt, kan sluttes af, at „sakristiet" i Hamars domkirke i 1380, „skrudhuset" i Stavangers domkirke i 1517 og „sakristiet" i Bergens kristkirke i 1525 benyttes til sammenkomster for vedkommende domkapitel; det er heller ikke uden betydning, skjønt knyttende sig til tiden efter reformationen, at Throndhjems biskop i 1554 havde møde med kapitlet i domkirkens „sakristi". Det maa derfor vistnok antages, at det nuværende kapitel allerede i middelalderen nok har været benyttet som lokale for domkapitlet, men at dets egentlige bestemmelse var at tjene

[1] Se især N. Tidsskr. f. 1853, s. 33, anf. aarsber. f. 1856, s. 30—32, Illustr. Nyhedsbl. f. 1859, s. 214, N. Fornl., s. 599.

[2] Saaledes blev ogsaa „sakristiet" i Bergens nuværende domkirke paa reformationstiden af Geble Pederssøn indrettet til „kapitel".

[3] Norske Fornl., s. 70, 319, 417.

som sakristi, saaledes at det maa være det samme som det „skrudhus", hvori erkebiskop Eystein blev begravet. Af hvilken grund man forresten valgte dette rum dertil og ikke, som sedvanlig for en biskop, koret, siges intetsteds. Dog er det jo muligt, at det skede paa grund af hans egen bestemmelse eller, hvad der andensteds ogsaa træffes, som en særegen udmerkelse og fordi han selv, som jeg antager, havde opført bygningen.

Det er ligeledes paavist af mig, at kapitlet maatte være bygget, førend højkoret eller den nuværende aattekant blev grundlagt, og før koret fik sideskibe. Det er nemlig aabenbart, at aattekantens skjævheder og anordningen af det nordre kapel samt af gangen, som omtalt ovenfor (s. 185), tildels er fremkomne derved, at man vilde tilvejebringe en saa nær forbindelse som muligt med kapitlet. Dette vidner ogsaa selv derom, idet man har tilmuret tverskibets søndre vindu og nede ved foden gjennembrudt væggen for at faa adgang til højkoret. Den oprindelige dør, som bygningen havde paa sydsiden noget vestenfor tverskibet, er ogsaa bleven tilmuret.[1] Denne dør har aabenbart været beregnet paa en forbindelse med kirkens oprindelige skib, efterat dette, som foran paavist, var gaaet over til kor. Der var ogsaa endnu i 1855, da jeg første gang besøgte domkirken, spor — om disse senere er udslettede ved kapitlets restauration i sextiaarene, vides ikke — af en forbindelsesgang mellem begge bygninger. Gangen havde, som det tydelig kunde sees,[2] været dækket „af et tøndehvelv med axe i øst og vest og oventil

[1] Derimod har bygningen ikke havt noget vindu vestenfor døren, saaledes som hr. Helms antager, idet han støtter sig til grundplanen i det store plancheverk, der forsaavidt er urigtigt.

[2] Anf. aarsber. f. 1856, s. 33.

beskyttet af et skraatag, der har strakt sig hen til tagbedækningen over det nordre kapel i højkoret. Det omtalte hvelv har derhos været sænket saa lavt ned, at dets nederste linje har gaaet i flugt med kapitællisterne ved buen over kapitlets sydlige døraabning, og fra den sidstes arkivolte og følgende dennes linje har et mindre tøndehvelv overskaaret det første. Endelig kan hertil føjes, at begge kapitlets døraabninger oprindelig har havt buefelter, saa at selve dørene var retvinklede. Dette træffes ikke ellers i kirken, hvorimod jeg fandt et sidestykke dertil i Selje klosters kirke. I udlandet er, som bekjendt, denne form ganske sedvanlig, men her i Norge ved jeg for tiden ikke flere end disse to exempler derpaa.“[1] Efter alt dette maa kapitlet følgelig have været til, førend hele domkirken østenfor taarnet blev ombygget, og da det efter sin beskaffenhed, som anført, knyttede sig til koret, kan det ikke være bygget, før efterat Olaf kyrres skib var gaaet over til kor. Kapitlet stod saaledes fra først af isoleret, naar undtages den nævnte forbindelse med koret. Da dette fik sideskib, og efterat en ny forbindelse var tilvejebragt med højkoret, faldt gangen til koret bort, ligesom den derværende dør tilmuredes, da den paa grund af sideskibets store nærhed blev unyttig. Paa grund af det anførte maatte kapitlet saaledes være opført efter 1150, men før højkoret blev grundlagt, og følgelig, efter hvad foran er antaget, inden 1179, da erkebiskop Eystein drog til England. Bygningen skulde saaledes høre til samme byggeperiode som kirkens tverskib og Eysteins langhus. Dette faar ogsaa nogen bestyrkelse derved, at kapitlets grundmur,

[1] Senere har det vist sig, at saadant buefelt ogsaa træffes i Sagshaugs kirke (ifølge en nu forsvunden indskrift bygget 1184 af erkebiskop Eystein), Selbo kirke, Stavangers domkirke, Bamble forrige k. og Raade k.

ifølge Krefting, i sin konstruktion viser den samme særegenhed, som de to nævnte hoveddele af selve kirken. Endelig bliver det tildels bestyrket ved kapitlets stil, hvorom mere nedenfor.

En helt anden opfatning af kapitlets alder og oprindelige bestemmelse gjøres gjeldende af hr. Helms, idet han fremholder, at bygningen er opført som et kapel til ære for erkebiskop Eystein samtidig med eller i anledning af, at han i 1229 blev erklæret hellig. Dette skede, som bekjendt, paa det dengang i Nidaros afholdte provincialkoncilium. At han ogsaa virkelig er bleven dyrket som helgen i Nidaros, sees deraf, at der endnu paa reformationstiden ved kirken fandtes rester af hans skrin, som blev førte til Kjøbenhavn og i 1540 indleveredes i kongens skatkammer,[1] uden at det vides, om skrinet havde havt sin plads i selve kirken eller i sakristiet over hans grav. Der var ogsaa i højkorets nordre kapel i 1757 en skriftestol fra senere middelalder,[2] hvorpaa var malet „St. Augustinus“ (Eystein), staaende mellem de to helgener St. Olaf og St. Halvard.[2] Men der nævnes ikke noget alter i kirken, som var indviet til ham, og om konciliets ovennævnte beslutning nogensinde blev stadfæstet af paven, vides ikke; ialfald var det, som Keyser og Munch har paavist, endnu ikke skeet i 1268. Under disse omstændigheder kan det vel ansees tvilsomt, om man uden pavens samtykke har opført et eget kapel til erkebiskopens ære. Men om dette lades aldeles ud af betragtning, saa vil den anførte mening dog komme i strid med, at kapitlet, som ovenfor vist, er opført, inden aattekanten og koret blev ombyggede. Ja selv hvis man med hr. Helms gaar ud fra den

---

[1] Se Anhang til Schønings Beskriv. af domkirken, s. 85.
[2] Anf. aarsber. f. 1879, s. 7.

omvendte orden i disse rums tilblivelse, saa vil hans mening om kapitlet ikke vel lade sig forene med dets stil. Vistnok sees der i dets indre flere spidsbuede dele, som kunde stemme med tiden omkring 1229, men hele bygningens ydre viser en senromansk karakter[1] i lighed med tverskibet. Der gjelder da her det samme, som tidligere berørt ved højkoret, at vi maa holde os til den ældste stil, naar tiden for bygningens grundlæggelse skal fastsættes. Men at der endnu i 1229 skulde bygges romansk, efterat den gotiske stil med dens spidsbuede aabninger allerede forlængst var kommet til gjennembrud i højkorets ydre, har alt imod sig. Hvad enten derfor de spidsbuede former, som vise sig i kapitlets indre, virkelig, som før antaget,[2] er samtidige med den øvrige bygning, eller de først hidrøre fra en senere tilsætning, saa maa kapitlets ydre arkitektur være mindst ca. 50 aar ældre end 1229, og derved vil hr. Helms's hypothes selvfølgelig tabe sin egentlige støtte. Dette bliver allerede tilfældet, hvis kapitlet, som rimeligt nok, udgjorde en del af „den store kirkebygning", der stod, før Snorre skrev, og ifølge hans udsagn var paabegyndt af erkebiskop Eystein.

Hvad jeg ovenfor har sagt om kronologien i domkirkens tilblivelse, er ikke noget nyt. For omtrent en menneskealder siden har jeg udtalt væsentlig det samme,[3] dog saaledes, at tiden for østlængdens fuldførelse

[1] Samme mening udtales ogsaa af F. Kugler (Gesch. d. Bauk. 1858, II, s. 582), jfr. Schnaase's Gesch. d. bild. Künste, 1854. IV, 2te abtheil., s. 439.
[2] Anf. aarsber. f. 1871, s. 159, og f. 1872, s. 10.
[3] Illustr. Nyhedsbl. f. 1859, no. 48—50, og N. Fornl., s. 596 ff.

nu er nærmere fastsat. Kan denne kronologi staa sin prøve, vil kirken i teknisk henseende fremvise flere interessante kjendsgjerninger. Den vil nemlig da være den ældste bygning her i landet, hvori man, som tildels ovenfor paa sine steder berørt, træffer et krydshvelv i rundbuet stil endog med gurter (1157—1161, i tverskibets søndre kapel), endvidere gotisk stil (ca. 1185, i aattekanten), og endelig spidsbuet krydshvelv med grader og gurter (ca. 1215, i aattekanten og koret). Muligens staar i disse punkter ogsaa Sverige og Danmark noget tilbage, dog kan jeg herom ikke have nogen begrundet mening, da deres middelalderske arkitekturforhold neppe har faaet den for saadant øjemed tilstrækkelige belysning. Derimod viser det sig af en sammenligning mellem de nordenfjeldske kirker, navnlig omkring Throndhjemsfjorden, og domkirken, at denne har dannet et centrum, hvorfra den tekniske og kunstneriske kultur spredte sine straaler rundt om baade i erkebiskop Eysteins tid og senere.

Det merkeligste resultat af den ovenfor givne fremstilling er dog det nære forhold, hvori domkirken stod til helgenens grav. Engang før har jeg været inde herpaa, idet følgende blev bemerket om højkoret:[1] „Det sidste er endog ved sin plads og sine foran omtalte skjævheder paa det nøjeste forbundet med Olaf den helliges historie. Og saaledes kan domkirken i dobbelt henseende siges at være et monument over vor nationalhelgen, at den ikke alene ved sin størrelse og rigdommen af sine detaljer staar som vidne om de uhyre midler, som strømmede ind paa grund af hans anseelse, men endog i sine former fremviser synlige tegn paa den pietet, man havde for alt, hvad der var kommet i berørelse med ham. Hvor der var

[1] N. Tidsskr. f. 1853, s. 45.

strid mellem æsthetiske og pietets hensyn, lod man hine træde tilbage og disse først og fremst være raadende." Hertil kan nu føies, at ikke alene bygningens plads, men ogsaa ordningen af dens hovedrum viser sig væsentlig bestemt af hensyn til helgenens grav. Ingen kan sige, hvor kirken med de mange omliggende, dertil mere eller mindre knyttede bygninger vilde have faaet sin plads, hvis valget af denne som ved de andre kathedraler kun havde beroet paa de sedvanlige hensyn. Selve bygningen vilde nok, om graven ej havde existeret, have faaet de samme engelske hovedformer, som vi nu se, men der vilde rimeligvis have vist sig en forskjel i formerne paa visse steder og ialfald en helt anden orden i fremgangsmaaden. Olaf kyrres skib vilde vistnok ogsaa da være bleven ombygget, men først som det sidste arbeide; tverskibet og taarnet vilde have faaet sin plads, hvor nu aattekanten er, og østenfor dem vilde man have opført et langt nyt kor, ikke usandsynlig med ret afskaaren østende efter engelsk forbillede. Men alt dette blev, som foran paavist, helt anderledes og væsentlig paa grund af martyrens grav.

Graven er saaledes den røde traad, som gaar igjennem domkirkens hele historie. Først naar graven og dens absolute betydning for en katholsk tid er bragt frem i lyset, kan opgaven siges tilfredsstillende løst. Sættes derimod graven ud af betragtning, vil kirken fremdeles i flere væsentlige punkter blive staaende som en uløst og en uløselig gaade.

I januar 1887.

DIE EINTHEILUNG DER ÄLTEREN FROSTAÞINGSLÖG.*

Durch die „Tübinger Bruchstücke der älteren Frostaþingslög“, welche Ed. Sievers kürzlich in einem Programme herausgegeben hat,[1] ist die Frage nach der ursprünglichen Eintheilung der Frostaþingslög und den Veränderungen, welche sie mit der Zeit erlitten hat, neuerdings angeregt worden. Als einziger Stützpunkt für alle einschlägigen Untersuchungen hatte bis zur Veröffentlichung jener Bruchstücke, neben dem Inhalte des Rechtsbuches selbst, eine kurze Notiz gedient, welche sich im Cod. Resen. am Schlusse der sogenannten Einleitung noch vor dem Rechtsbuche selbst eingeschoben findet. Von ihr ausgehend, hatte man bisher,[2] und hatte insbesondere auch ich in meiner

---

* Tidsskriftets Redaktion har ikke taget i Betænkning at meddele dette Bidrag fra dets høitagtede Æresmedlem i Originalsproget, saaledes som det er flydt fra hans Pen, uagtet Redaktionen i Almindelighed af Hensyn til Tidsskriftets udstrakte Læsekreds ikke anser det tilraadeligt at optage Afhandlinger, affattede i fremmede Sprog.

[1] Tübingen, 1886.

[2] z. B. Fred. Brandt, Forelæsninger over den norske Retshistorie, I, S. 26; vgl. S. 23, 24.

Abhandlung über „die Entstehung der älteren Frostaþingslög“,[1] S. 21 u. fg., dann in meinem Artikel „Gulaþingslög“[2] S. 10 u. 19—20 angenommen, dass das Rechtsbuch ursprünglich gleich den Gulaþingslög sich in grössere Abschnitte getheilt habe, welche als belkir bezeichnet wurden und je ein bestimmtes Rechtsgebiet behandelten, wogegen dann später, etwa im Jahre 1244, die uns vorliegende Abtheilung in 16 Theile jene ältere verdrängt habe. Jetzt dagegen tritt zu jenem ersteren noch ein zweiter Anhaltspunkt in der eigenthümlichen Eintheilung der Tübinger Fragmente, welche sich allenfals mit jener Notiz des Resen. in Verbindung bringen lässt, wie dies ihr Herausgeber wircklich gethan hat, indem er die Vermuthung aufstellt, dass diese eigenthümliche Eintheilung gerade diejenige sei, welche durch die spätere Zerlegung in 16 Theile beseitigt wurde. Die Prüfung dieser neuen, von ihrem Urheber in sehr scharfsinniger Weise begründeten Ansicht erfordert aber eine gesonderte und eingehende Betrachtung der beiden zur Verfügung stehenden Behelfe.

Der Codex Resenianus, auf welchem alleinn alles beruht, was in der Ausgabe der FrþL.[3] ihrem Christenrechte vorangeht, ist bekanntlich im Jahre 1728 verbrannt, und kennen wir dessen Text nur aus späteren Papierabschriften; aber zum Glück liegt gerade für den hier fraglichen Theil desselben eine eigenhändige Abschrift Árni Magnússon's vor, welche bis zu FrþL. II, 7 reichend, jetzt durch G. Storm's Verdienst allgemein zugänglich geworden

---

[1] in den Abhandlungen der Münchener Akademie d. W., I. Classe, XIII. Bd. (1875).

[2] in der Allgemeinen Encyklopädie der Wissenschaften u. Künste, I. Sec., Bd. 97 (1878).

[3] Norges gamle Love, I, S. 121—258.

ist[1] und welche, sogar die Schriftzüge ihres Originales nachahmend,[2] sicherlich als ein getreues Abbild des letzteren gelten darf. In dieser Handschrift nun lautet die hieher gehörige Stelle folgendermassen:[3] „Her hefr upp ok seggerr i hverso marga stade Frostoþings bok err skift. Boc þesse er a ero scyrð Frosta þings log hofum ver skift i 16 staðe ok hefer huerr lutr þa bolku i sér er nokkor likenði hefer hverr við annan efter þui er ver mattum næst þessom hętti gætta. sua at ęigi brygði hinni forno skipan er a Frostaþingsbok heferr verit. En fyrr hofum vær bokinne skift i fleiri staðe. ok greint þat lutanna a medal sęm ver mattum af huerio ęmni huerr er. at þeim vere auduelldra at finna þa sem þęir villdi er aðr er skipan okunnig a bok ok eigi vittu huar huærkis skulo læitta ok skyrer nu i anndværðu af huærio æmni huerr lutrinn err. En siþan grænir in capitulis huærn bolk efter annan. bæði æmni ok skipan er i hueriom lut er. ok finnz sua i bokinne fræmme. sęm her er skipað in capitul.“ Damit bricht die Handschrift ab, und bemerkt Árni: „her vantar j blad i pergamentzb:“, worauf dann die Handschrift mitten in der Dingordnung wider beginnt.

Wir ersehen aber aus dieser Angabe zunächst, dass die Zerlegung des Rechtsbuches in 16 Theile, wie sie dessen sofort folgende Text wirklich zeigt, eine Neuerung war, welche eine frühere, andere Eintheilung desselben verdrängte. Für die neuen Abtheilungen gebraucht dabei die Stelle die Bezeichnungen „staðir“ oder „hlutir“, und die letztere Bezeichnung wird auch sonst für dieselben

---

[1] Norges gamle Love, IV, S. 19—30.
[2] vgl. ebenda, S. 489—90.
[3] ebenda, S. 25.

gebraucht, sowohl in Resen. selbst,[1] als auch in AM. 60 in 4to in der Uberschrift zu FrþL. III und den Seitenüberschriften dieses Buches,[2] dann in Fragm. II für Theil 4, 5, 7, 8, 9, 10 u. 14,[3] in Fragm. III für den 4ten[4] und in Fragm. IV für den 6ten Theil.[5] Für die älteren Abschnitte dagegen, in welche das Rechtsbuch vor der Durchführung der Neuerung zerfallen war, gebraucht unsere Stelle die Bezeichnung „belkir", und zwar verwendet sie diese Bezeichnung zweimal sehr bestimmt im Gegensatz zu jenen anderen Bezeichnungen für die ältere Eintheilung gegenüber der neueren. Sodann wird aber auch angegeben, in welcher Weise bei der Ersetzung der älteren Eintheilung durch die neuere verfahren worden sei, und werden die Gründe mitgetheilt, welche für die Neuerung bestimmend gewesen waren. In der ersteren Beziehung wird uns gesagt, dass man, um die frühere Anordnung des Rechtsbuches möglichst wenig zu verändern, jedem hlutr nach Thunlichkeit diejenigen belkir zugewiesen habe, welche unter einander einige Aenlichkeit zeigten. In der zweiten Richtung dagegen wird erklärt, dass, damit der Unkundige im Rechtsbuche sich um so leichter zurecht finden könne, dieses in zahlreichere hlutir getheilt, und am Anfange angegeben worden sei, welchen Inhaltes jeder einzelne hlutr sei, während sodann innerhalb jedes hlutr eine Eintheilung eines bolks hinter dem andern in Capitel durchgeführt, und am Anfange des Buches verzeichnet sei, wie es sich mit den Capiteln eines jeden Theiles ver-

---

[1] siehe die Überschrift zu FrþL. VII, IX, X und XIII.

[2] Norges gl. Love, I, S. 146, Anm. 9.

[3] ebenda II, S. 501, 504 u. 505, 506, 507 u. 509, 510, 511, 513 u. 514; dass dabei die Ziffern theilweise nicht klappen, ist hier gleichgültig.

[4] ebenda, II, S. 517.

[5] ebenda, S. 520.

halte. Ob man, wie ich früher vorgeschlagen hatte, für „en fyrr hofum vær bókinne skift í fleiri staðe“ emendiren will „fyrir því“, um dadurch einen bestimmteren Hinweis auf das Motiv bei der Neuerung zu gewinnen, oder ob man, an der handschriftlichen Lesart festhaltend, das „fyrr“ mit dem später folgenden „en síðan“ zusammenbringen, und damit einen schärferen Gegensatz des zunächst gegebenen Verzeichnisses der hlutir und des später nachfolgenden Verzeichnisses der Capitel der einzelnen hlutir erhalten will, ist für den Sinn der Stelle gleichgültig, da so wie so jene Motivirung sowohl als dieser Gegensatz klar genug ausgesprochen bleibt; im einen wie im anderen Falle wird man, was übrigens auch Sievers anerkennt,[1] von dieser Stelle alleinn ausgehend kaum zu einer anderen als der bisher angenommenen Auslegung gelangen können. Während nämlich die Ausdrücke „staðr“ und „hlutr“, beide ganz gleichmässig „Theil“ bedeutend, sonst nirgends als technische Bezeichnung bestimmter Abschnitte von Rechtsbüchern vorkommen,[2] und auch an unserer Stelle selbst durch ihren wechselnden Gebrauch die Neuheit ihrer Anwendung zu erkennen geben, steht die Sache anders bei dem Ausdrucke „bálkr“ oder „bölkr“. Von manchen anderen nachweisbaren Bedeutungen desselben abgesehen, kommt derselbe vor als Bezeichnung von Gedichten, wie deren ein Sigurðarbálkr des Ívarr Íngimundarson,[3] dann ein Vikarsbálkr des Starkaðr erwähnt wird;[4] noch haüfiger

---

[1] ang. O., S. 35.

[2] Eine gleich zu besprechende Stelle im Prolog des gemeinen Landrechts, S. 8, kommt nicht in Betracht und ist überdies doch wohl den FrþL. entlehnt.

[3] Heimskr., Haralds s. gilla, 14/719 und FMS VII, 17/200; in der Morkinskinna, S. 201, steht dafür „kvæði“.

[4] Gautreks kgs s., 7/35: „þá orti Starkaðr kvæði þat, er heitir Vikarsbálkr“.

aber, was uns hier näher berührt, als Bezeichnung einzelner Stücke eines Rechts- oder Gesetzbuches. In diesem Sinne bieten bereits die GþL. die Überschriften:[1] „hinn fysti bolkr bókar þessarar er um kristinsdoms halld várt“, „hér hefr Kaupabolk“, „Landsleigubolkr“, „hér hefr upp Erfðabolk“, „hér hefr upp Þjófabolk“, „hér hefr upp Útgerðarbolk“, woneben freilich auch wider ganz anders gebildete Überschriften auftreten, wie z. B. „Kvennagiftir“, „Leysingslög“, „hér hefr upp Oðalsbrigði“[2] u. dgl. m. Ebenso bezeichnet sich das Christenrecht der BþL. in der Überschrift seiner ersten und dritten Recension als „Kristinnbolk“ oder „Kristinsdómsbolk“, während die zweite am Anfange defect ist,[3] gleich wie auch in den EþL. jede Überschrift fehlt. Unter den späteren Quellen trägt zwar das sog. Christenrecht K. Sverrirs, oder vielmehr der ihm in der Hs. voranstehende Erlass dieses Königs und seiner Bischöfe, eine Überschrift, welche dasselbe als „Kristinsdómsbolk“ bezeichnet; aber diese Überschrift beruht, wie ich anderwärts nachgewiesen habe,[4] lediglich auf einer völlig unbegründeten Conjectur eines Abschreibers, und macht demnach möglicherweise nur für den Sprachgebrauch zu Anfang des 14. Jahrhunderts Beweis, aus welchem die Handschrift stammt.[5] Die beiden Christenrechte des K. Magnus Lagabœter geben keine Ausbeute; dagegen theilt sich das gemeine Landrecht dieses Königs wider in „belkir“, und zwar geht in diesem ein Þingfarabolkr voran, welcher jedoch als noch nicht eigentlich zum Gesetzbuch gehörig bezeichnet wird, dann

[1] GþL. 1, 34, 72, 103, 253, 295.

[2] ebenda, 51, 57, 265.

[3] Am Schlusse steht in gleichem Sinne nur „Kristinréttr“ oder „Kristindómr“. BþL. I, 18; II, 26.

[4] in K. Bartsch's Germanistischen Studien, I, S. 58 u. 69—70.

[5] vgl. Norges gamle Love, IV, S. 569.

aber folgt, als „fyrsti hlutr bókarinnar" bezeichnet,[1] der Kristinsdómsbolkr, der Útfarabolkr oder Landvarnarbolkr, Mannhelgi oder der Mannhelgarbolkr, Erfðatal und Kvennagiptingar, Landabrigði, der Landsleigubolkr, Kaupabolkr und Þjófabolkr, worauf dann mit den Réttarbœtr geschlossen wird. Wesentlich dieselbe Eintheilung, wenn auch mit einzelnen Abweichungen, kehrt auch im gemeinen Stadtrechte und in der Jónsbók wider, während in der Járnsíða eine ähnliche Eintheilung zwar durchgeführt, aber durch keine Überschriften bezeichnet ist;[2] ja sogar das Christenrecht Erzb. Jóns bezeichnet sich wenigstens in der Uberschrift einer Handschrift als „Kristinsdómsbolk". Ich füge noch bei, dass in den Rechtsbüchern des isländischen Freistaates zwar die Bezeichnung „þáttr" die ungleich haüfigere ist, aber doch das Armenrecht sowohl in der Konúngsbók und Staðarhólsbók, als in AM. 125 in 4to[3] die Überschrift „Ómagabálkr" trägt; wenn nicht nur in der letztgenannten Handschrift auch noch ein Kaupabálkr, Búnaðarbálkr, Rekabálkr und Kristinsdómsbálkr erwähnt wird,[4] sondern auch die Überschrift in AM. 158 B in 4to neben einander Kristinnrétt und Kristinsdómsbálk nennt,[5] so ist freilich darauf nicht viel Werth zu legen, weil auf diese Handschrift möglicherweise der Sprachgebrauch der späteren Gesetzgebung Einfluss geübt hat. Nicht minder ist aber auch zu beachten, dass, mit Ausnahme nur von Gotlandslagen, dem älteren Stadtrechte und dem Stadtrechte von Wisby, die sämmtlichen älteren schwedischen Rechtsbücher, und ebenso noch die gemeinen

---

[1] vgl. oben S. 207, Anm. 2.
[2] Auch nicht in AM. 125 in 4to; Finsen, III, S. 467—73.
[3] Finsen, III, S. 416.
[4] ebenda, S. 424, 435, 440 u. 442.
[5] ebenda, S. 193.

Landrechte der Könige Magnus Eriksson und Kristoffer, sammt dem gemeinen Stadtrechte des ersteren, ja noch das allgemeine Gesetzbuch von 1734, die Eintheilung in „balker" oder „bolker" kennen, und dass dieselbe Bezeichnung in der älteren schwedischen Literatur auch für die Abschnitte nicht juristischer Werke, wie z. B. „Konnunga Styrilse" gebraucht wird.[1] Aus allen diesen Behelfen wird man den Schluss ziehen dürfen, dass die Bezeichnung bálkr fur die Abschnitte grösserer Werke überhaupt, und insbesondere für die Abschnitte von Rechts- und Gesetzbüchern im Norden schon frühzeitig weit verbreitet gewesen sei. Dabei hat aber Schlyter bereits die feine Bemerkung gemacht,[2] dass der Ausdruck, obwohl für die Abschnitte eines Rechtsbuches gebraucht, doch ursprünglich nicht den Theil eines grösseren Ganzen, sondern vielmehr ein Ganzes bezeichne, welches, aus verschiedenen Theilen bestehend, diese zu einer höheren Einheit zusammenfasse. Hiefür spricht denn auch der bereits erwähnte und belegte Gebrauch des Wortes zur Bezeichnung von Gedichten, welche doch nicht als Theil eines grösseren Ganzen den Namen tragen können, sondern nur als eine aus mehreren Strophen bestehende Einheit, wie denn Möbius ganz richtig an einen „vísnabálk" denkt;[3] nicht minder aber auch der Gebrauch des Wortes für eine Schaar von Menschen,[4] wie er zumal in Zusammensetzungen wie ættbálkr, frændbálkr, herbálkr zu Tage tritt. Da werden wir uns nun daran erinnern dürfen, dass auf Island dem Gesetzsprecher die Pflicht oblag, alljährlich am ersten Freitage der Dingzeit am Alldinge die Dingordnung vor-

---

[1] siehe K. F. Söderwall, Ordbok, S. 76, h. v.

[2] Glossarium, S. 58, h. v.

[3] Glossar., h. v., S. 28.

[4] Hrafns s. Sveinbjarnarsonar, $^{17}/_{667}$.

zutragen, alle übrigen Rechtsabschnitte dagegen einmal während je drei Jahren, wobei ihm überlassen blieb zu bestimmen, welche Abschnitte er in jedem einzelnen Jahre, und an welchem Tage der Dingzeit er sie zum Vortrage bringen wollte;[1] dass ferner der schwedische Lagmann seinen Rechtsvortrag aller Wahrscheinlichkeit nach ebenfalls zumeist auf mehrere Jahre zu vertheilen pflegte, da es als etwas Ungewöhnliches bezeichnet wird, dass in einem einzelnen Falle das gesammte Recht an einem einzigen Tage zum Vortrage gelangte.[2] Auf Island sowohl als in Schweden wurden somit die Rechtsvorträge stückweise gehalten, und in Norwegen wird doch wohl dasselbe gegolten haben, da auch hier ziemlich deutliche Spuren auf die Haltung von Rechtsvorträgen durch die Lögmänner hindeuten;[3] als dann später im Anschlusse an diese Vorträge das geltende Recht aufgezeichnet wurde, verstand sich von selbst, dass die bisher einzeln vorgetragenen Rechtsmaterien nunmehr ebenso viele Abschnitte des neuen Rechtsbuches wurden. So nennt uns die Vorrede zu ULL. als den ersten Meister des oberschwedischen Rechts den Viger spa und seine laghsaga;[4] dieselbe Vorrede aber zeigt, indem sie „Vigers flokkar“ als eine der Quellen des Rechtsbuches nennt,[5] dass sein Recht in mehreren getrennten Abschnitten umlief, und wenn K. Birgir in seinem Promulgationspatente zu demselben Rechtsbuche von „legibus per plura dispersis volumina“,[6] oder im schwedischen Texte von Gesetzen, „sum

---

[1] vgl. meine Schrift über „das Alter des Gesetzsprecheramtes in Norwegen“, S. 6.
[2] ebenda, S. 12—13.
[3] ebenda, S. 30—31.
[4] ULL. Præfatio, S. 6—7.
[5] ebenda, S. 6.
[6] ebenda, S. 1; die Wortfassung ist freilich aus P. Gregors IX

ströningium haffþus i flerum flokkum", spricht,[1] so wird man unbedenklich diese stückweise Aufzeichnung mit jener stückweisen Entstehung in Verbindung bringen dürfen. Wann ferner Ari fróði, von der ersten Aufzeichnung des isländischen Rechtes sprechend, den Ausdruck braucht:[2] „þá vas scrifaþr Vígslóþi oc margt annat í lögom", so wird auch damit auf die abschnittsweise Aufzeichnung der Hafliðaskrá recht unzweideutig hingewiesen. In Schweden und auf Island wenigstens hielt also der Gesetzsprecher gesonderte Vorträge über die einzelnen wichtigeren Rechtsmaterien, welche je ein abgeschlossenes Ganzes bildeten, und in dieser Gestalt wurden mit der Zeit diese einzelnen Rechtsmaterien auch aufgezeichnet; als „belkir" konnten sie eben darum bezeichnet werden, und dieser Name konnte ihnen auch dann noch bleiben, als sie zu einem Gesammtbuche zusammengestellt wurden, und fortan nur noch dessen Theile bildeten. Wir werden nun von Vornherein vermuthen dürfen, dass eine Gliederung des Rechtsstoffes, welche in Schweden und auf Island aus bestimmten geschichtlichen Gründen hergebracht, und auch in Norwegen für das Gulaþing und Borgarþing frühzeitig nachweisbar, später aber in ganz Norwegen üblich war, auch dem Drontheimer Rechte von Anfang an nicht fremd gewesen sein werde, und wir werden somit die frühere Eintheilung der FrþL. in „belkir", von welcher unsere Notiz spricht, unbedenklich als mit jener Gliederung grundsätzlich zusammenfallend ansehen können; Beides um so mehr, als wir in unserem Haupttexte der FrþL. die Spuren einer solchen früheren Eintheilung noch deutlich genug nach-

---

Promulgationspatent zu seiner Decretalensammlung, vom 5 September 1234, entlehnt.

[1] ebenda, S. 3.

[2] Íslendingabók, $^{10}/_{17}$.

zuweisen vermögen. Von den 16 Theilen unserer FrþL. entspricht nämlich der erste unzweifelhaft dem Þingfararbolkr der Landslög, und er gilt auch hier wie dort als eigentlich noch nicht zum Rechtsbuche gehörig, weshalb denn auch erst vor dessen zweitem Theile die gewöhnliche Eingangsformel „þat er upphaf laga várra" stand.[1] Der zweite und dritte Theil zusammen enthalten den Kristinndómsbálk der GþL., BþL. und Landslög. Der vierte, fünfte und sechste Theil entsprechen der Mannhelgi oder dem Mannhelgarbolkr der Landslög, und war die erstere Überschrift sicherlich auch den FrþL. bekannt, da die erste Satzung dieses Stückes hier mit den Worten beginnt:[2] „Þat er fyrst í mannhelgi várre", und dieselbe Bezeichnung noch ein zweitesmal in demselben vorkommt.[3] Der siebente Theil enthält den Útfararbálk oder Útgerðarbálk der GþL. und der Landslög, und die erstere Bezeichnung bietet wircklich der § 1 des ihm vorangehenden Inhaltsverzeichnisses. Der achte und neunte Theil enthält den Erfðabolk der GþL. oder das Erfðatal der Landslög; wenn in diesen Abschnitt aber nicht nur, wie anderwärts, die Lehre von der Legitimation und von der Vormundschaft, sondern auch das Recht der Freigelassenen mit eingestellt wird, welches die GþL. im Vertragsrechte behandeln, so mag dabei die Rücksicht auf die Erbrechte bestimmend geworden sein, welche dem Freilasser seinem Freigelassenen

---

[1] vgl. meine Abhandlung über „die Eingangsformel der altnordischen Rechts- und Gesetzbücher" in den Sitzungsberichten der Münchener Akademie, Philos., philol. und hist. Cl. 1886, S. 331—45.

[2] FrþL. IV, 1.

[3] In FrþL. IV, 7 ist nämlich für „innan helgi" zu lesen „í mannhelgi" wie in den Landslög, Mannh. 11 wircklich geschrieben steht. In den GþL. kann die gleiche Überschrift nicht vorkommen, weil der betr. Abschnitt an seinem Anfange defect ist.

gegenüber zukamen. Der zehnte und elfte Theil enthält den Kaupabálk der GþL. und der Landslög; wenn dabei zugleich auch das Eherecht mit abgehandelt wird, so kommt zu bedenken, dass dieses auch in den GþL. sich an das Vertragsrecht anschliesst, wogegen die Landslög dasselbe allerdings dem Erbrechte zutheilen. Der zwölfte Theil behandelt die Óðalsbrigð der GþL. oder Landabrigði der Landslög; der dreizehnte Theil aber und der Anfang des vierzehnten entsprechen dem Landsleigubálkr der GþL. und Landslög, wogegen mit § 12 des vierzehnten Theiles der Þjófabálkr der GþL. und Landslög beginnt, welcher wie in den letzteren zugleich auch die Lehre von den Reinigungseiden umfasst, und bis zum Ende des fünfzehnten Theiles reicht. Der sechzehnte Theil endlich enthält die Rettarbœtr, mit welchen ja auch die Landslög als mit einem besonderen Abschnitte schliessen. Es ist hiernach vollkommen richtig, was die unseren FrþL. vorangehende Notiz ausspricht, dass man sich nämlich bei Einführung der neuen Eintheilung bemüht habe die frühere möglichst wenig zu verändern, und zumal die alten „belkir“ so aneinander zureihen, dass die inhaltlich verwandten Abschnitte möglichst auf einander folgten; dass man ferner zwar die Zahl der Abschnitte vermehrt, aber die Eintheilung der belkir in Capitel unverändert gelassen habe, womit natürlich ganz wohl vereinbar ist, dass die Bezifferung dieser Capitel fortan nicht mehr nach den alten belkir, sondern nach den neuen hlutir sich richtete. Das angekündigte Verzeichniss der 16 Theile je mit Angabe ihres Inhaltes ist zufolge des Defectes am Anfange des ersten Theiles des Resenianus in diesem nicht zu finden; Verzeichnisse der in jedem einzelnen Theile enthaltenen Capitel sind dagegen für sie alle in diesem vorhanden, mit Ausnahme nur des ersten Theiles in Folge seines Defectes,

und des sechsten, der nur in einer späteren Überarbeitung vorzuliegen scheint.[1]

Wie steht es nun aber mit der Eintheilung der Tübinger Fragmente, und welche Schlüsse gestattet sie auf die ursprüngliche Eintheilung der FrþL. zu ziehen? In seiner Ausgabe dieser Bruchstücke bringt Sievers deren handschriftliche Eintheilung allerdings nicht zu einem klaren Ausdrucke; indessen kan man mit Hülfe seiner Vorbemerkungen sich immerhin klar machen, wie weit die im Abdrucke durchgeführte Eintheilung und Bezifferung der Handschrift entnommen, und wie weit sie vom Herausgeber im Hinblicke auf den im ersten Bande von Norges gamle Love abgedruckten Haupttext beigefügt worden ist, welcher letztere, was das Christenrecht betrifft, auf AM. 60 in 4to beruht. „Capitelüberschriften, Columnentitel und Capitelnummern am Rande sind mit roter Tinte von der Hand des Schreibers eingetragen", wird uns gesagt;[2] hinterher erfahren wir indessen, dass die Capitelnummern, mit einer gleich zu erwähnenden Ausnahme, nur am Rande des ersten der drei erhaltenen Blätter angegeben sind, dagegen nicht mehr auf den beiden andern, und dass diesen letzteren beiden Blättern, widerum mit einer einzigen Ausnahme, auch die Columnentitel fehlen.[3] Nun ist zwar allerdings richtig, dass der letztere Mangel lediglich eine Folge des sehr defecten Zustandes zu sein scheint, in welchem uns diese letzteren beiden Blätter überliefert sind, und dass der erstere, wie der Herausgeber annimmt, sich mit der Thatsache zusammenbringen lässt, dass auch

---

[1] vgl. meine Abhandlung über „die Entstehungszeit der älteren Frostaþingslög", S. 37—42.
[2] Vorbemerkungen, S. 5.
[3] ebenda, S. 32.

die Initialen der einzelnen Capitel noch nicht eingemalt sind, und somit angenommen werden mag, dass die Handschrift nicht ganz vollendet worden sei; immerhin aber vermindert sich dadurch das zur Feststellung der in dieser herrschenden Eintheilung verfügbare Material. Die Vorderseite von *Blatt 1*, von welcher mir durch die Güte des Herausgebers neben seinem Abdrucke auch noch eine Photographie zu Gebote steht, trägt den Columnentitel: „I. Boc"; die erste Zeile aber beginnt mit den Worten: „hværr maðr scal cristin vera i conongs vælldi þesso", und ist das betr. Capitel am Rande als „V" bezeichnet. Eine Capitelüberschrift fehlt, und wird dieselbe wohl auf der, nicht erhaltenen, vorhergehenden Seite gestanden sein; dagegen zeigt das Leerlassen des Raumes für die, erst von späterer Hand nachgetragene Initiale „H", dass am Anfange des Capitels Nichts fehlt, und dass dieses somit in der Handschrift nicht wie in unserem Haupttexte und im Resenianus mit den Worten begonnen haben kann: „En þat er þar næst, at hverr maðr" u. s. w. Es folgen sodann, am Rande mit VI—IX bezeichnet, noch einige weitere Capitel, deren letztes indessen kurz nach seinem Anfange schon zufolge des Schlusses der Seite abbricht. Dabei fällt die Capiteleintheilung der Bruchstücke durchaus mit der unseres Haupttextes zusammen, wenn auch die Wortfassung der Überschriften sowohl als des Textes selbst mehrfach eigens gestaltet ist; in der Zählung der Capitel dagegen sind sie dem letzteren um ein Ziffer voraus, so dass Cap. 5—9 der Fragmente den §§ 4—8 des Haupttextes entsprechen.[1] Diese letztere Abweichung hat Sievers

[1] Ich citire im Folgenden, um jedem Missverständnisse vorzubeugen, die Tübinger Bruchstücke als Fragm. und nach Capiteln, den Haupttext in Norges gamle Love, 1, S. 129 u. flg. als FrþL.

bereits ganz richtig mit der Thatsache in Verbindung gebracht,[1] dass das Capitel „um konungs kosning“, welches im Inhaltsverzeichnisse des Resenianus als das erste im Christenrechte angeführt und gezählt wird, bei der gewöhnlichen Bezifferung ausser Ansatz gelassen wird; offenbar war dasselbe in der Handschrift, von welcher unsere Bruchstücke stammen, ganz ebenso enthalten gewesen und mitgezählt worden, wie diess auch in der Ubersetzung des Christenrechtes vom Jahre 1594 der Fall ist.[2] Insoweit bietet also die Eintheilung der Fragmente noch keinerlei Schwierigkeit; wohl aber macht eine solche der Columnentitel ihrer ersten Seite: „I. Bóc“. Er passt nicht zur neueren Eintheilung des Rechtsbuches, da diese keine Bücher kennt, und selbst wenn man bók gleich hlutr nemen wollte, die Bezifferung nicht stimmen würde; er lässt sich aber auch mit der älteren Eintheilung, so wie diese oben aufgefasst wurde, nicht vereinigen, da auch diese nur von belkir, nicht von bœkr spricht, und überdiess doch wohl auch schon in ihr dem Christenrechte die Dingordnung vorangegangen sein wird. Weitere und ungleich erheblichere Schwierigkeiten bereitet aber die Rückseite des ersten Blattes. Sie trägt zunächst den Columnentitel: „III. lutr“, worauf sich der Text des am Schlusse der Vorderseite begonnenen Capitels ohne Unterbrechung fortsetzt. Weiterhin folgt mit der Überschrift „hvat kirkiu vixlu rascar“ und der Nummer „III“ bezeichnet die auch im Haupttexte sich anschliessende Stelle,[3] und sodann, mit der Überschrift „um kirkiu grið ok grið um Ólafs

---

II oder III und nach §§, den Resenianus nach Árnis Abschrift, soweit sie reicht, als solchen und nach §§.

[1] Vorbemerkungen, S. 33.

[2] Norges gamle Love, IV, S. 31.

[3] FrþL. II, § 9.

messo" u. s. w., und mit der Nummer „II“ versehen, die auch im Haupttexte folgende Stelle,[1] deren Ende jedoch auf der Blattseite keinen Raum mehr gefunden hat. Sievers deutet, sehr scharfsinnig, und meines Erachtens auch vollkommen richtig, diesen Befund dahin,[2] dass die Randnummer III nicht dass Capitel bezeichnen solle, sondern den hlut, wie ihn der Columnentitel angebe; dass mit diesem dritten hlutr eine neue Capitelzählung beginne, so dass eigentlich anstatt III stehen sollte III. 1; dass endlich die Nummer II sich wider auf die Zählung der Capitel, nicht der hlutir, beziehe. Unter dieser Voraussetzung würde also neben der Eintheilung in Bücher noch eine Eintheilung in hlutir herlaufen, und jedes Blatt der Handschrift auf seiner Vorderseite die Bezeichnung des Buches, auf seiner Rückseite aber die Bezeichnung des hlut's als Columnentitel getragen haben, während die Bezifferung der Capitel den hlutir und nicht den Büchern folgte. Das *zweite Blatt* bietet keine für die Untersuchung unmittelbar verwendbare Anhaltspunkte, da ihm, wie bereits bemerkt, sowohl die Columnentitel als die Bezifferung der Capitel fehlen; es enthält aber auf seiner Vorderseite den Schluss von FrþL. II, § 32, dann II, § 34 sowie den grössten Theil von II, § 35, gegen dessen Ende hin die Seite abbricht, wogegen II, § 33 fehlt, — die Rückseite aber beginnt mitten in einem Satze, welcher zu Ende von FrþL. II, § 37 steht, worauf dann noch II, § 38—41 und der Anfang von II, § 42 folgen, mit welchen das Stück abbricht. Einige, wiewohl minder deutliche Behelfe bietet dagegen wider das *dritte Blatt*. Dessen Vorderseite, welcher wide der Columnentitel fehlt, beginnt in FrþL. II, § 42, da

[1] FrþL. II, § 10.
[2] Vorbemerkungen, S. 32.

zweite Blatt geendigt hatte, und lässt sodann II, § 43
den Anfang von II, § 44 folgen, dessen Schluss in-
en auf der Seite keinen Platz mehr findet; dabei ist
ch zu bemerken, dass, während im Übrigen diesem
te wie dem zweiten die Bezifferung der Capitel fehlt.
Rande von II, § 44 ausnahmsweise die Nummer „I“
:. Die Rückseite dagegen zeigt zunächst vom Columnen-
die Ziffer „VII“; da jedoch der aüssere Rand dicht
r derselben abgeschnitten ist, lässt sich nicht mit
erheit sagen, ob nicht etwa vielmehr VIII geschrieben,
ob auch noch das Wort lutr beigesetzt gewesen war oder
. Weiterhin setzt sich aber zunächst der auf der Vor-
ite des Blattes abgebrochene Text von FrþL. II, § 44
und folgt sodann II, § 45—46 sowie der Anfang von
§ 1, welcher mitten im Satze endigt; dabei fehlen
widerum die Capitelnummern, und auch der Über-
vom zweiten zum dritten Theile unseres Haupttextes
t unangedeutet. Sievers hat nun daraus, dass der
e hlutr der Bruchstücke mit FrþL. II, § 9 der gewöhn-
n Zählung beginnt, den Schluss gezogen, dass deren
ter hlutr mit dem Christenrechte begann, dessen erste
pitel nach der Zählung unserer Bruchstücke, und der
ihnen übereinsstimmenden Zählung des Inhaltsverzeich-
es des Resenianus[1] durch Einrechnung des § „um
ngs koshing“ der gewöhnlichen Zählung um eine Zif-
voraus sind; dass ferner der erste hlutr die Dingord-
enthalten haben müsse, von welcher uns der Rese-
us nur die 6 letzten §§ aufbewahrt hat, ohne dass
ie Zahl der fehlenden zu bestimmen vermöchten; dass
h, weil der dritte hlutr mit FrþL. II, § 9 beginnt.

[1] Bezifferung der §§ im Texte selbst stimmt nicht, ist aber
h wohl von Árni selbst beigefügt.

und der siebente mit FrþL. II, § 44 anfängt, also 36 (soll heissen 35) Capitel auf den dritten bis sechsten hlut fallen, sofern nämlich das Fehlen von II, § 36 durch die Spaltung von II, § 41 in zwei Capitel ausgeglichen werde, auf den hlut ziemlich genau dieselbe Zahl von 9 Capiteln treffen müsse, welche für den zweiten hlut wirklich feststehe. Vollkommen einverstanden mit den beiden ersteren Folgerungen, möchte ich auch der dritten nicht bestimmt entgegentreten, aber immerhin darauf aufmerksam machen, dass sie auf weit schwächeren Füssen steht als jene. In unseren Bruchstücken fehlt nicht nur FrþL. II, § 36, wie diess Sievers angiebt,[1] sondern auch § 33, von welchem er annimmt, dass er nur versetzt gewesen und demzufolge in den nicht erhaltenen Theil der Handschrift gefallen sei,[2] und wenn zwar die gleiche Versetzung im Resenianus hiefür geltend gemacht wird, neben welcher auch die im Resenianus wie in unseren Bruchstücken widerkehrende Spaltung von II, § 41 in zwei Capitel, und die hier wie dort erfolgte Aufnahme des § „um konungs kosning“ für einen engeren Zusammenhang beider Überlieferungen spricht, so erheben sich doch sofort andere Bedenken. Das in unseren Bruchstücken fehlende Stück II, § 36 ist im Inhaltsverzeichniss des Resenianus als § 35 aufgeführt, und steht hier sowohl als in dessen Text ganz an derselben Stelle wie im Haupttexte. Während ferner der Resenianus, eben in Folge der Einstellung des § über die Königswahl, Anfangs der Zählung unseres Haupttextes um eine Nummer voran ist, und demgemäss noch II, § 12 als § 13 bezeichnet, lässt derselbe II, § 13 unbeziffert, und hat demgemäss von hier ab dieselben Capitelnummern wie der

[1] Vorbemerkungen, S. 33, Anm. 2, vgl. S. 30.
[2] ebenda, S. 26.

Haupttext bis II, § 24; da er aber II. § 25 unbeziffert lässt, bleibt er von hier ab hinter dem Haupttexte um eine Nummer zurück. Weiterhin führt zwar das Inhaltsverzeichniss des Resenianus II, § 27 als § 26, und II, § 33 an der gewöhnlichen Stelle als § 32 auf; aber im Texte desselben fehlt dem ersteren § jede Überschrift und Capitelabtheilung, und der letztere ist, wie bereits bemerkt, an ganz anderer Stelle eingeschoben, nämlich zwischen II, § 29 und 30. Im Inhaltsverzeichnisse des Resenianus setzt sich sodann das Zurückbleiben um eine Ziffer bis § 37, d. h. II, § 38 fort, mit welchem das Verzeichniss abbricht; im Texte selbst ist dagegen sowohl II, § 41 als II, § 46 in zwei §§ zerlegt, wodurch die Gesammtziffer von 46 §§ wie im Haupttexte wider erreicht wird. Wider anders scheint die Eintheilung im Cod. Holm. 22 in 4to zu sein, da uns nicht nur bei II, § 34 bemerkt wird,[1] dass er hier keine Capitelabtheilung habe, sondern auch bei II, § 18, 23, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 37, 38 und 45 das Fehlen der Uberschrift,[2] und bei II, §§ 36, 39, 40, 41, 42, 43 und 44 ein Fehlen schlechtweg verzeichnet wird,[3] welches sich doch auch nur auf die Überschrift oder Capiteltheilung beziehen kann, da zum Texte Varianten aus der Handschrift mitgetheilt werden. Wider eine andere Handschrift, AM. 322 fol., stellt FrþL. II, § 19 und 20 um[4] u. dgl. m. Man sieht, die Eintheilung ist in den verschiedenen Handschriften des Rechtsbuches eine so ver-

---

[1] Norges gamle Love, I, S. 142, Anm. 15.
[2] ebenda S. 136, Anm. 22, S. 138, Anm. 8, S. 139, Anm. 3 und 10, S. 140, Anm. 1 und 19, S. 141, Anm. 4, 12 und 20, S. 142, Anm. 6 und 21, S. 143, Anm. 20 und 25, S. 145, Anm. 19.
[3] ebenda, S. 143, Anm. 9, S. 144, Anm. 1, 4, 15 und 18, dann S. 145, Anm. 5 und 14.
[4] ebenda, S. 137, Anm. 5.

schiedene, dass man mit den Capitelnummern unseres Haupttextes nicht als mit einem feststehenden Ansatze rechnen darf; indessen will ich doch, wie bereits bemerkt, diesem Umstande kein entscheidendes Gewicht beimessen, da jene Abweichungen immerhin geringen Umfanges sind, und sich überdiess gutentheils wider ausgleichen. Aber auch dann, wenn man die obigen drei Schlüsse von Sievers sämmtlich als stichhaltig hinnimmt, fragt sich immer noch, was damit für dessen weitere Folgerungen gewonnen sei? Zugegeben, dass der erste hlutr die Dingordnung enthielt, und dass mit dem zweiten das Christenrecht begann, dass ferner der siebente hlutr, der erst mit FrþL. II, § 44 beginnt und doch nicht wohl bloss drei Capitel umfassen konnte, noch in den dritten Theil unseres Haupttextes herübergreift, ohne bei FrþL. III, § 1 irgendwie den Beginn einer neuen Abtheilung anzudeuten, so folgt daraus doch noch nicht ohne weiteres, wie Sievers annemmt,[1] dass das erste Buch unserer Handschrift neben der Dingordnung und dem ersten Theile des Christenrechtes auch noch dessen zweiten Theil ganz oder theilweise, ja vielleicht sogar noch mehr enthalten haben müsse, und dass die hlutir, durchschnittlich etwa 9. Capitel umfassend, eine Unterabtheilung der Bücher gebildet haben. Alles was wir über die Eintheilung unserer Handschrift in Bücher wissen, beschränkt sich auf die Thatsache, dass das erste der uns von ihr erhaltenen Blätter den Columnentitel „I. Bók" trägt; von hier aus liegt der Schluss nahe genug, dass das erste Buch das ganze Christenrecht umfasste, aber Nichts berechtigt uns zu der Annahme, dass auch die Dingordnung demselben angehört habe, soferne diese ja recht wohl, wie in dem Haupttexte unserer FrþL. und in den Rechtsbüchern

[1] Vorbemerkungen, S. 34.

des Königs Magnus, am Anfange des Rechtsbuches gestanden sein konnte, ohne doch zu diesem selbst gerechnet werden zu sein. Dass die Zählung der hlutir bereits mit der Dingordnung, und nicht erst mit dem Christenrechte begonnen zu haben scheint, darf man für jene Vermuthung jedenfalls nicht geltend machen; wer sagt uns denn, dass die Eintheilung in hlutir eine Unterabtheilung der Bücher gebildet habe, und nicht vielmehr mit fortlaufender Bezifferung durch das ganze Rechtsbuch durchgegangen sei? Die 16 Theile der Vulgata umfassen zusammen 450 §§, was bei der Durchschnittsziffer 9 gerade ein halbes Hundert hlutir ergiebt; warum sollte diese Ziffer nicht als eine für eine durchgehende Zählung passende erschienen sein können? Sievers bemerkt ferner sehr richtig, dass die Eintheilung der Tübinger Handschrift eine durchaus willkührliche und irrationelle ist; wie sich die Zusammenfassung der Dingordnung und des Christenrechtes zu einem Buche sinnlos erweise, so erscheine auch die Abtrennung von FrþL. II. § 8 von II, § 9,[1] oder die Zusammenfassung von II, § 44 –46 und III, § 1[2] zu einem hlut ganz unmotivirt. Hieraus soll dann aber sofort folgen, dass Niemand, der die zweckmässigere Eintheilung in 16 Theile mit ihrer einfachen Unterabtheilung in Capitel schon vor sich hatte, auf jene Eintheilung hätte verfallen können, und dass somit jene Eintheilung in Bücher und in hlutir von etwa 9 Capiteln die ältere, und darum auch mit der in den Eingangsworten des Resenianus als die ältere bezeichneten Eintheilung identisch sein müsse. In den hlutir unserer Bruchstücke seien somit die belkir jener Notiz wider zuerkennen, und die Neuordnung, auf welche

---

[1] „Um kirkiu vigslu“ und „Hvat kirkju vigslu rascar“.
[2] „Um farlengd erkibiskups“, „Um járnburð“, „Um meineið“ und „At engi take kono í ætt sina“.

diese hindeutet, habe zunächst darin bestanden, dass aus praktischen Gründen die ungeschickt grossen Bücher unserer Bruchstücke in zahlreichere Abschnitte zerlegt worden seien, wobei man Nichtzusammenhöriges, wie z. B. Dingordnung und Christenrecht, von einander getrennt, und nur Gleichartiges innerhalb eines jeden Abschnittes zusammengestellt habe; weiterhin seien aber nunmehr die alten hlutir in den neuen aufgegangen, und sei die fortlaufende Capitelzählung in jedem grösseren Abschnitte an die Stelle der früheren gebrochenen Zählung, erst nach hlutir und dann nach Capiteln getreten. Aber warum soll aus der Sinnlosigkeit der von der Tübinger Handschrift befolgten Eintheilung deren höheres Alter folgen? Ist es denkbar, dass eine so irrationelle Eintheilung die ursprüngliche war, oder soll man annemen, dass sie bereits eine ursprünglichere Eintheilung verdrängt habe, um dann nach kurzer Zeit selbst wider durch eine neue verdrängt zu werden? Zu diesen Bedenken, welche sich zunächst nur gegen die Stringenz der von Sievers unternommenen Beweisführung kehren, kommen andere bestimmteren und mehr positiven Charakters. Nach der von Sievers vertretenen Ansicht sollen die (ungefähr 50) hlutir der Tübinger Handschrift jene belkir sein, welche die Notiz des Resenianus nennt, wogegen diese Notiz sowohl als das Rechtsbuch selbst im Resenianus und zahlreichen anderen Handschriften die Bezeichnung hlutir für jene weit umfangreicheren (16) Abschnitte braucht, welche sich weit eher den bœkr der Tübinger Handschrift vergleichen liessen; dagegen würde nach jener Ansicht jene Notiz nicht nur den Namen der „bók“ ungenannt, sondern diese höhere Abtheilung auch sachlich bei Besprechung der älteren Texteseintheilungen unerwähnt lassen, während doch umgekehrt die von ihr angekündigte Neuerung nur

insoweit motivirt würde, als es sich um die Ersetzung der wenigen, grossen bœkr durch zahlreichere (16) kleinere hlutir handelte, wogegen das Wegfallen der älteren Untertheilung der bœkr in (50) hlutir ganz unmotivirt bliebe. Mit anderen Worten: es wäre zunächst von der Ersetzung der belkir = hlutir im älteren Sinne durch die hlutir im neueren Sinne gesprochen, ohne der bœkr zu erwähnen, und diese Ersetzung doch dahin motivirt, dass die (50) älteren hlutir mit noch zahlreicheren Abschnitten vertauscht werden wollten, was doch nur auf die bœkr, nicht die älteren hlutir passt; sodann aber wäre auch bei der Besprechung der Eintheilung in Capitel in keiner Weise des Umstandes gedacht, dass an die Stelle der früheren dreifachen Abtheilung jetzt eine nur zweifache getreten sei. Eine so verwirrte Besprechung der Neuerung und ihres Verhältnisses zur früheren Gestaltung der FrþL. ist von Vornherein kaum anzunemen; insbesondere ist nicht anzunemen, dass der Verfasser unserer Notiz für die neuen 16 Abschnitte dieselbe Bezeichnung gewählt haben sollte, welche bisher für die ganz anders gearteten 50 hlutir gegolten hatte, und dass er zugleich für diese letzteren eine andere Benennung verwendet haben sollte, als diejenige, mit welcher sie bisher bezeichnet worden waren, und vollends unwahrscheinlich ist, dass er dabei auf einen Namen verfallen sein sollte, welcher im norwegischen Rechte sowohl als im schwedischen und isländischen für ganz andere und weit umfangreichere Rechtsabschnitte üblich gewesen war als jene älteren hlutir zu 9 Capiteln. Endlich ist auch nicht zu übersehen, dass die Bezeichnung bálkr nach der Grundbedeutung des Wortes schlechterdings nicht auf die hlutir unserer Bruchstücke anwendbar ist, die ja ganz willkürlich aus einem grösseren Ganzen herausgeschnittene Stücke ohne alle innere Einheit sind. Allen diesen

Schwierigkeiten lässt sich aber meines Erachtens durch die Annahme entgehen, dass nicht die hlutir, sondern die bœkr der Tübinger Handschrift unter den belkir der Notiz des Resenianus zu verstehen sind. Nichts steht unter dieser Voraussetzung der weiteren Annahme im Wege, dass, wie das Christenrecht das erste Buch der älteren FrþL. gebildet hatte, so Mannhelgi, die Heeresordnung, das Erbrecht, Vertragsrecht, Stammgüterrecht und Recht der Landleihe, endlich das Diebsrecht und allenfalls ein Anhang von Novellen dessen übrige Bücher bildeten, während die Dingordnung, wie später, als eine ausserhalb des Ganzen stehende Einleitung behandelt wurde. Für diese Annahme spricht, dass sie die ältere Eintheilung der FrþL. in grundsätzliche Übereinstimmung bringt mit der in den übrigen norwegischen sowohl als isländischen und schwedischen Rechtsbüchern herrschenden, und dass sie überdiess erklärt, warum das gemeine Landrecht sammt den ihm folgenden Gesetzbüchern sofort wider auf diese ältere Eintheilung zurückgreifen konnte, obwohl es doch sichtlich zunächst für das Frostuþing bestimmt war und an dessen ältere Gesetzgebung sich anschloss. Die einzige Schwierigkeit macht dem gegenüber die Eintheilung unserer Bruchstücke in hlutir; aber gerade von ihr findet sich weder in älteren noch in jüngeren Rechtsaufzeichnungen eine Spur, und auf sie nimmt insbesondere auch die Notiz des Resenianus keinerlei Bezug, — keine zweite Handschrift kennt diese oder irgend eine ähnliche Eintheilung, und ihre irrationelle, rein mechanische Beschaffenheit lässt überdiess auf späte und rein willkürliche Entstehung, und darum wohl auch nur vorübergehende Dauer derselben schliessen. Mag sein, dass sie nur dem Belieben eines einzelnen Schreibers ihr Dasein verdankt, welcher sich das Aufsuchen und Anführen einzelner Stellen des Rechtsbuches bequemer

machen wollte; zu anerkannter Geltung scheint sie jedenfalls nicht gelangt zu sein, wesshalb sie denn auch sowohl in der Eingangsnotiz des Resenianus als im Prologe der Landslög unbeachtet gelassen werden konnte.

Auch ich erkenne demnach in den Tübinger Fragmenten die Spuren jener älteren Recension der FrþL., auf deren Eintheilung jene Notiz des Resenianus hindeutet; aber, anders als Sievers, erblicke ich diese Spuren in deren Eintheilung in Bücher oder belkir im Sinne der GþL., BþL. und Landslög, nicht aber in jenen hlutir zu etwa 9 Capitel, welche ich vielmehr als eine Zufälligkeit jener einzelnen Handschrift, nicht aber als einen wesentlichen Bestandtheil der älteren Eintheilung als solcher betrachte. Auf den Theil der Untersuchung, mittelst dessen Sievers das höhere Alter der materiellen Textesgestaltung in unseren Fragmenten gegenüber der Vulgata darzuthun sucht,[1] brauche ich somit hier nicht einzugehen, soferne das von ihm gewonnene Ergebniss mit meiner eigenen Ansicht über die Eintheilung der Handschrift und deren Verhältniss zu der Eintheilung unseres Haupttextes sehr wohl vereinbar ist. Auch darüber bin ich mit Sievers einverstanden, dass die Tübinger Handschrift keinenfalls jene Eingangsnotiz des Resenianus enthalten haben kann; dagegen glaube ich auf die von ihm erörterte Frage,[2] was wohl in jener Handschrift abgesehen von der Dingordnung dem Christenrechte nach vorangegangen sein möge, mich hier nicht einlassen zu sollen, da man sich in dieser Richtung, weil mit unbestimmbaren Grössen rechnend, eben doch nur in unsicheren Vermuthungen ergehen kann. Einer Erörterung scheint mir indessen noch eine Schluss-

[1] Vorbemerkungen, S. 16—32.
[2] ebenda, S. 36—37.

bemerkung von Sievers zu bedürfen, welche das Verhältniss betrifft, in dem die beiden im Resenianus dem Rechtsbuche vorangehenden Novellen zu diesem und zu der dasselbe einleitenden Notiz stehen.[1] Was man der Kürze halber als „Einleitung“ zu den FrþL. zu bezeichnen pflegt, besteht bekanntlich im Resenianus, welcher dieselbe alleinn enthält, aus zwei durch ein in der Originalhandschrift fehlendes Membranblatt getrennten Stücken. Das erste von diesen bezeichnet sich durch seine Überschrift selbst als ein Gesetz K. Hákons des Alten; das zweite dagegen erscheint zwar seinem übrigen Inhalte nach zweifellos auch als ein Königsgesetz, ist aber an seinem Anfange zufolge der erwähnten Lücke in der Handschrift defect, und schliesst mit eben jener Notiz über die neue Eintheilung des folgenden Rechtsbuches, welche an ihrem Ende auch wider defect, oben bereits ihrem Wortlaute nach mitgetheilt wurde. In Folge seines defecten Zustandes zeigt dieses zweite Stück weder eine Überschrift oder Eingangsbemerkung, noch eine Schlussbemerkung; nur aus inneren Gründen hat man bisher entnemen zu können geglaubt, dass auch in ihm wider ein, nur freilich von jenem ersteren zu unterscheidendes, Gesetz desselben Königs Hákon vorliege. Ich lasse diese Frage, als für die gegenwärtige Untersuchung ohne Belang, hier ausser Betracht, und beschränke mich auf die Erörterung des Verhältnisses, in welchem die auf die Eintheilung des Rechtsbuches bezügliche Notiz zu den beiden ihr vorangehenden Gesetzen steht. Während man bisher angenommen hatte, dass diese Notiz den Schlussparagraphen des zunächst vorhergehenden Gesetzes bilde, und dass die beiden voranstehenden Gesetze als eine Art von Einleitung

[1] Vorbemerkungen, S. 37—39.

zu dem folgenden Rechtsbuche aufzufassen seien, hat Sievers das Bestehen eines solchen Zusammenhanges bestritten, und die Behauptung aufgestellt, dass jene Notiz nicht zum Vorhergehenden, sondern vielmehr zum Nachfolgenden gehöre, und lediglich als eine redactionelle Bemerkung des Bearbeiters der Vulgata anzusehen sei; dass ferner die vorangehenden Novellen mit dem folgenden Rechtsbuche überhaupt, und insbesondere mit dessen im Resenianus vorliegender Umgestaltung in gar keiner Verbindung stehen. Die für diese Behauptung angeführten Gründe vermögen mich indessen nicht zu überzeugen. Sievers beruft sich lediglich auf die Eingangsworte der fraglichen Notiz, welche „ganz die für Titel oder Ueberschriften neuer Bücher oder selbständiger Abschnitte übliche Eingangsformel" sei; aber damit ist denn doch die vorliegende Frage in keiner Weise erledigt. Niemand hat jemals bestritten, dass die hier in Frage stehenden Worte das sofort folgende Rechtsbuch einzuführen bestimmt sind, und insoferne ganz unzweifelhaft zu diesem gehören; was von so Manchen, und darunter auch von mir behauptet wurde, ist vielmehr nur, dass sie zugleich auch zum Vorhergehenden gehören, indem sie als Schlussatz der vorhergehenden Novelle K. Hákons dessen Äusserung über die von ihm angeordnete Neugestaltung des Rechtsbuches enthalten, und einer derartigen Auffassung steht denn doch keineswegs entgegen, dass die Eingangsworte der betreffenden Notiz das Folgende als etwas von der Novelle selbst Unterschiedenes einführen. Man hat angenommen, dass K. Hákon eine neue Recension des Rechtsbuches mit geänderter Eintheilung veranstaltet, ihr seine Novelle gewissermassen als Promulgationspatent vorangestellt, und Beides zugleich am Eyraþinge zur Annahme gebracht habe; die Richtigkeit dieser Auffassung vorausgesetzt, konnte

denn doch ganz wohl der Schluss der Novelle zugleich die einführende Vorbemerkung zum Rechtsbuche enthalten. Aber richtig ist allerdings, dass zunächst eben doch nur die Möglichkeit eines derartigen Zusammenhanges besteht, während andererseits auch der von Sievers angenommene Sachverhalt ganz ebensogut möglich bleibt; richtig ist ferner, dass die Bezeichnung unserer Notiz als § 25 der Einleitung in unseren Drucken[1] nur von den Herausgebern beigefügt, und somit ohne Beweiskraft ist. Eine Möglichkeit steht demnach der anderen gegenüber, und kann sich nur fragen, für welche von beiden die grössere Wahrscheinlichkeit spricht. Da lässt sich nun nicht verkennen, dass sich gewichtige Gründe für die Sievers'sche Ansicht anführen lassen. Wir wissen, dass K. Magnús lagabœtir in seinem gemeinen Landrechte wider einfach zu der Eintheilung in belkir zurückkehrt, ohne auch nur mit einem Worte anzudeuten, dass inzwischen eine ganz andere Eintheilung in 16 Theile gegolten habe, obwohl jenes Landrecht zweifellos zunächst gerade für das Frostaþing erlassen wurde, auf welches denn auch sein Prolog alleinn passt; befremdend genug, wenn diese letztere Eintheilung von des Königs Vater gesetzlich eingeführt worden war, erklärt sich diese Thatsache doch sehr einfach unter der Voraussetzung, dass jene neue Eintheilung nicht officiellen Ursprunges, sondern nur ein Erzeugniss der willkürlichen Thätigkeit eines Privatmannes gewesen sei. Wenn ferner, wie oben angenommen wurde, die Eintheilung der Tübinger Handschrift in hlutir von etwa 9 Capiteln ihrerseits nur aus dem Belieben eines einzelnen Bearbeiters oder Schreibers hervorgegangen ist, so liegt es nur um so näher, dasselbe auch von der Zerlegung in 16 The-

[1] Norges gamle Love, I, S. 126 und IV, S. 25.

ıemen; wir hätten solchenfalls eben einfach anzu-
n, dass man an der grossen Ungleichkeit der alten
r sehr allgemeinen Anstoss genommen, und darum
hiedentliche Versuche zur Abhülfe gemacht habe, von
en Versuchen freilich keiner dauernden Bestand hatte.
sen stehen diesen Gründen meines Erachtens doch
ngründe von überwiegender Bedeutung gegenüber.
war bereits zu bemerken Anlass, dass die Zerlegung
Theile nicht eine Eigenthümlichkeit des Resenianus,
rn auch in Fragm. II, III und IV, dann in AM. 60
ɔ, und doch wohl auch in AM. 322 fol., zu Grunde
t sei; da der geringe Umfang von Fragm. I und V
erkennen lässt, wie weit auch hier die gleiche Ein-
ng widerkehrte oder nicht, und da deren Fehlen in
schriften, welche nur das Christenrecht enthalten,
s beweist, ist somit die Tübinger Handschrift die
ʒe, von welcher sich mit Bestimmtheit sagen lässt,
ihr jene Eintheilung fremd war. Wie soll sich nun
weite Verbreitung der Eintheilung in 16 Theile er-
n, wenn dieselbe nicht officiellen Ursprunges war,
wie insbesondere deren Vorkommen in Fragm. IV,
ıes doch einen älteren Text enthält als Resenianus
die ihm folgenden Codices? Nicht zu übersehen ist
r, dass die Landslög auch sonst von der uns vorlie-
er Anordnung der FrþL. mehrfach abweichen, wie
dort der Útfararbálkr der Mannhelgi vorangeht, der
er folgt, und dort Landabrigði und Landsleigubálkr
hen Erfðatal und Kaupabálk eingeschoben sind, wäh-
der Kaupabálkr hier jenen beiden Abschnitten voran-
dass ferner gerade diejenigen Abschnitte, welche
ihren unverhältnissmässigen Umfang die Zerlegung
e grössere Zahl von Theilen vor Allem veranlassen
en, in den Landslög sehr beträchtlich kleiner geworden

sind. Das Christenrecht zunächst, welches in unserem Haupttexte der FrþL. zwei Theile mit zusammen 70 Capiteln füllt, zählt in den Landslög, in denen es allerdings nur dem Namen nach vertreten ist, nur 12 Capitel; der Mannhelgibálkr aber, welcher dort drei Theile mit 155 Capiteln umfasst, enthält hier nur 29 Capitel, und sind demnach im gemeinen Landrechte die belkir selbst an Umfang hinreichend verkleinert und annähernd gleich gemacht, um die Beibehaltung der neuen Eintheilung überflüssig erscheinen zu lassen. Endlich ist denn doch auch zu beachten, dass die Landslög, wenn schon ihrem Prologe nach zunächst zur Einführung im Drontheimischen bestimmt, doch zugleich auch auf das ganze übrige Reich berechnet waren, und dass demgemäss auch ihr Inhalt keineswegs blos den FrþL., sondern gutentheils auch den GþL. entlehnt ist, so dass es nicht Wunder nemen kann, wenn man auch bezüglich ihrer Eintheilung sich lieber an die ältere, allen Provincialrechten gemeinsame Zerlegung in belkir, als an die erst kürzlich für die FrþL. allein beliebte Zerfällung in 16 Theile hielt. Dazu kommt aber noch, dass einerseits die an der Spitze unserer FrþL. stehende Notiz die neue Eintheilung in einer so autoritativen Weise bespricht, wie diess kaum ein Privatmann gethan hätte, der auf eigene Faust die überlieferte Gestalt des Rechtsbuches umgearbeitet hätte, und dass andererseits die dem Rechtsbuche vorangehenden Novellen dieses in einer Weise besprechen, welche denn doch auf eine engere Beziehung derselben zu ihm schliessen lassen. Ich sehe natürlich ab von der in beiden Stücken der Einleitung widerkehrenden Bezugnahme auf die Gesetzgebung des heiligen Ólafs,[1] oder auf „logbœkr allar oc landzlog“, dann

[1] FrþL. Einleitung, I, § 1 und II, § 16.

„logbœkr", oder genauer „allar logbœkr í landeno",[1] worunter doch nur eine Verweisung auf den übereinstimmenden Inhalt aller und jeder Provincialrechtsbücher im Lande verstanden werden kann. Aber bedeutsam scheint mir, dass die erste Hälfte der Einleitung einmal speciell auf die „Frostaþingsboc" Bezug nimmt,[2] und dass in derselben ein andermal auf die 7 Weiber hingewiesen wird, bezüglich deren „i logom er skilt", dass man wegen ihrer geschlechtlichen Kränkung blutige Rache nemen dürfe, wobei zugleich bemerkt wird, es solle so gehalten werden, „sem boc scyrer";[3] wenn nämlich zwar die gemeinte Bestimmung in den GþL. ebensowohl als in den FrþL. sich findet,[4] so kann doch auch hier wider nur auf die letzteren verwiesen werden wollen, da nur von einer bók und nicht von bœkr gesprochen wird, und da überdiess in den BþL. der privilegirten Weiber 13 statt 7 genannt werden.[5] Man wird hiernach doch wohl annemen dürfen, dass auch an zwei weiteren Stellen, an welchen das erste Stück der Einleitung auf das hinweist, „sem aðr er i laugum mælt",[6] oder von Leuten spricht, „er aðr ero i logom skillder",[7] nur auf die FrþL. Bezug genommen werden wolle, und auch zu der weiteren Annahme berechtigt sein, dass auch im zweiten Stücke der Einleitung sowohl die Worte: „en aðrar fyrndir standi eptir þvi sem bók váttar",[8] als auch die unbestimmtere Verweisung: „sem aðr var i logom

---

[1] FrþL. Einleitung, I, § 9 und II, § 21.
[2] ebenda, I, § 2; vgl. FrþL. IV, § 1.
[3] ebenda, I, § 7.
[4] GþL. § 160; FrþL. IV, § 39.
[5] BþL. II, § 15.
[6] Einleitung, I, § 6; vgl. FrþL. IV, § 30.
[7] ebenda, I, § 12; vgl. FrþL. IV, § 13 und 41.
[8] ebenda, II, § 14; vgl. FrþL. IX, § 29.

melt“,[1] auf die FrþL. zu beziehen sind; ungleich erheblicher ist aber, dass dieses zweite Stück ausdrücklich sagt,[2] die in ihm enthaltene Novelle (þessor skipan) enthalte für Drontheim bestimmte Rechtssätze, und sei am Eyraþinge verlesen und durch Handmehr angenommen worden. Es kann hiernach kaum einem Zweifel unterliegen, dass das zweite Stück der Einleitung eine speciell für die Landschaft Drontheim bestimmte und darum auch am drontheimer Landsdinge zur Vorlage und Annahme gebrachte Novelle enthält,[3] während deren erstes Stück zwar nach seinen Eingangsworten für das ganze Land bestimmt, aber doch hinterher ebenfalls speciell für den Gebrauch im Drontheimischen hergerichtet worden zu sein scheint. Hiernach kann kaum auffallen, wenn am Schlusse des zweiten Stückes eine officielle Umarbeitung der Frostaþingsbók als solche durch einige einleitende Worte eingeführt wird, welche über die Umgestaltung ihrer Eintheilung ganz in derselben Weise sich aussprechen, wie später der Prolog der Landslög diess bezüglich dieses letzteren Gesetzbuches thut, und scheint mir nach allem Dem doch immer noch die grössere Wahrscheinlichkeit für die ältere Anzicht zu sprechen, welche in den beiden den FrþL. im Resenianus vorangehenden Stücken zwei diesen wirklich einleitungsweise vorangestellte, für das Frostaþing bestimmte Novellen K. Hákons, und im § 25 dieser Einleitung eine wirklich zu der zweiten Novelle ebensogut wie zu dem Rechtsbuche selbst gehörige Bemerkung sieht, durch welche

[1] Einleitung, II, § 23; vgl. FrþL. X, § 24.

[2] ebenda, II, § 22.

[3] vgl. bezüglich des Eyraþinges meinen Artikel „Gulaþing“ in der Allgemeinen Encyklopädie der Wissenschaften und Künste, I. Section, 96. Bd., S. 399—403; anderer Ansicht ist freilich Fr. Brandt, ang. O., II, S. 175.

die neue officielle Recension dieses letzteren promulgirt werden wollte. Welcher Meinung man übrigens auch über diesen Punkt sein möge: für die Hauptfrage, die Frage nämlich nach der Beschaffenheit jener älteren Eintheilung der FrþL., auf welche jener § 25 sich bezieht, bleibt diese Meinungsverschiedenheit ohne alle Bedeutung, und noch weit weniger können Meinungsverschiedenheiten in der einen oder in der anderen Richtung der dankbaren Anerkennung des hohen Verdienstes irgendwelchen Abbruch thun, welchen unser berühmter Linguist durch die Herausgabe der Tübinger Bruchstücke sowohl als durch seine scharfsinnigen Vorbemerkungen zu denselben sich um die norwegische Rechtsgeschichte erworben hat!

München, den 29. December 1886.

Konrad Maurer.

OM NORDISKE STEDSNAVNE I NORMANDIE.[1]

AF

GUSTAV STORM.

Det Thema, jeg her skal behandle, har oftere været drøftet af nordiske Filologer og Historikere, ligeledes hyppigt i Frankrige, efterat først den danske Historiker Estrup (1821) havde gjort opmærksom paa Ligheder mellem nordiske og normanniske Stedsnavne. Det har saaledes faaet sin Plads hos N. M. Petersen og P. A. Munch, ligeledes hos Worsaae og Joh. Steenstrup samt Undertegnede; det samme gjælder de normanniske Historikere Depping, Pluquet, Le Prévost samt flere nyere Forfattere i Mémoires de la Societé des antiquaires de Normandie. Sagen er paa ny optaget af en fransk Romanist Joret, Professor i Aix,[2] og dennes Verk har spillet en Rolle i den nyeste videnskabelige Diskussion, idet Prof. Esaias Tegnér ud af dette Verk har troet at kunne udlede visse Slutninger om de franske Normanners Nationalitet, d. v. s. om de var Danske eller Nordmænd.[3] Medens tidligere Forfattere nok har fundet Vidnesbyrd om de nordiske Folk i de normanniske Stedsnavne, har Joret udvidet disses Antal til det mangedobbelte og saaledes lagt den Fristelse nær for nordiske

[1] Foredrag ved Filologmødet i Stockholm 11te Aug. 1886.

[2] Des caractères et de l'extension du patois Normand, par Charles Joret. Paris 1883.

[3] „Norrmän eller Danskar i Normandie“ i Nordisk Tidskrift, udg. af Letterstedtska Föreningen, 1884, S. 183—214.

Forskere at foretage en Sammenstilling med nordiske Stedsnavne for deraf at uddrage mulige Slutninger om de franske Normanners Hjemstavne i Norden. Es. Tegnérs Theori har ikke staaet uimodsagt, og under den Diskussion, som er opstaaet mellem Tegnér og Joh. Vibe,[1] har det mærkelige Fænomen vist sig, at begge de stridende Parter har begyndt at tvivle, om enkelte af de Stedsnavne virkelig var nordiske, som den ene paastod var norske, den anden danske. Dette faar jo unægtelig nogen Lighed med Historien om de Jægere, som stredes om Bjørnens Skind, førend de havde skudt Bjørnen. Førend man strides, om normanniske Stedsnavne er laant fra Danmark eller fra Norge, turde det have været forsigtigst først at bringe paa det rene, om de overhovedet var nordiske. Dette er netop, hvad begge Forfatteres Kilde og Grundlag, Prof. Joret, ikke har gjort, hvilket har havt en, som det forekommer mig, uheldig Indflydelse paa de to nordiske Forfattere. Joret har under sit Arbeide med den nuværende Dialekt af det franske Sprog i Normandie streifet ud fra sit Emne til det tildels ufranske Ordforraad i denne Dialekt, har gjort Undersøgelser om dette Ordforraads Oprindelse og har under Arbeidet fordybet sig mere og mere i dette Sideemne. Han viser sig her at have fin Følelse for at bestemme de u-romanske — d. e. germaniske — Bestanddele i det normanniske Ordforraad, men derimod ikke Kjendskab nok til de enkelte germaniske Sprog til at distingvere mellem frankiske og nordiske Laan. Han synes nærmest at have forudsat

[1] „Normanniske og andre skandinaviske Stedsnavne" (af Joh. Vibe) i Nordisk Tidskrift, udg. af Letterstedtska Föreningen, 1884, S. 535—554, „Ytterligare om de nordiska ortnamnen i Normandie", S. 652—665 (af Es. Tegnér) samt „Om normanniske Stedsnavne" (af Joh. Vibe) i dette Tidsskrift, 2den Række, 5te Bind, S. 51—80.

som givet, at de germaniske Bestanddele i Normandiets Dialekt maatte antages for nordiske, og kun hvor dette viste sig umuligt, har han søgt til Engelsk eller Flamsk for at finde Forklaring. Af hans nordiske Dialektord i Normannisk maa man opgive de fleste — han har tildels gjort dette selv i Tillæggene —, kun nogle faa bliver tilbage. Og paa samme Maade er han gaaet frem med Stedsnavne; dog har han under Arbeidet opdaget, at mange af hans nordiske Stedsnavne har Paralleler i Frankrige selv udenfor Normandie, og har derfor i Tillæg og Fortale reserveret sig mod sine egne Resultater. Hans Hovedmangler er paa den ene Side, at han ikke har søgt at fastsætte Stedsnavnenes geografiske Udbredelse, paa den anden, at han ikke har undersøgt deres Alder i Normandie eller udenfor. Jeg skal søge i det følgende at vise dette, idet jeg dog først maa gjøre nogle almindelige Bemærkninger om Stedsnavnes Sprog i Nordfrankrige overhovedet, skjønt disse for Fagmænd vil være temmelig overflødige.

De Hovedfolk, som har hersket i Frankrige, har selvfølgelig ogsaa afsat sine Mærker i Frankriges Jordbund, saa denne bærer Navn efter de forskjellige Folk, altsaa Galler, Romere, Franker og andre germaniske Folk (Alemanner, Burgunder, Goter samt Normanner). Hovedstokken i Frankriges Stedsnavne gaar tilbage til Gallo-romanerne ɔ: Gallerne med latinsk Sprog, thi selv de gamle galliske Navne kjende vi oftest kun i romersk Klædedragt. De gallo-romanske Stedsnavne findes udbredt over hele Gallien, selv i de germanisk-talende Dele — altsaa ogsaa i det nordvestlige Tyskland —, men mest og talrigst har de holdt sig i det sydlige Gallien, omformede efter det nyere Sprog. Det andet Lag af Navne er af frankisk (alemannisk, burgundisk, gotisk) Oprindelse; ogsaa disse Navne har udbredt sig over store Dele af Landet med den her-

skende Befolkning, men har naturligvis kun formaaet at holde sig i større Mængder i det nordlige Gallien, hvor Befolkningen bevarede sit frankiske eller alemanniske Sprog i flere Hundreder af Aar. Men efterhaanden som det romanske Sprog — omtrent i 9de og 10de Aarhundrede — trængte seirrigt frem mod Nord eller rettere gjennemtrængte hele Befolkningen i Nordfrankrige, blev baade de gallo-romanske og de germaniske Stedsnavne forfranskede (ɔ: undergaves den samme Behandling som rent romanske Ord: Udskydning af Konsonanter, Blødgjørelse af Vokaler, Forkortning i Endelserne) for at komme til sin moderne Form. I det hele og store taget maa man saaledes i Nordfrankrige distingvere 3 Sprogperioder: den gallo-romanske indtil 5te—6te Aarhundrede, den germaniske (frankiske o. l.) indtil 10de Aarhundrede og senere den romansk-franske.

Disse Hovedtræk gjenfindes ogsaa i Normandies Stedsnavne. Det sproglige Grundlag for Normandies Stedsnavne er gallisk eller gallo-romansk. Til denne Sprogperiode henføres — som overalt i Frankrige — Landskabsnavnene: *pagus Constantinensis* (Cotentin), *Abrincatensis* (Avrenches), *Baiocassensis* (Bessin), *Oxismiensis* (l'Hyemois), Luxoviensis (*Lieuvain*), *Ebroicensis* (Evreux) og *Madriacensis* (Madin), og nordenfor Seinen *Caletensis* (Caux), *Tellaus* (Talou), *Rotomagensis* (Rouen) og *Vilcassinus* (Vexin); dernæst alle Bynavne — med faa Undtagelser endog Smaabyer. Exempler er *Cadomum* (Caen), *Luxovium* (Luxeuil), *Juliabona* (Lillebonne), *Gemeticum* (Jumièges) osv.; alle Elvenavne: *Vira* (Vire), *Oldna* (Orne), *Diva* (Dive), *Tolea* (Touques), *Risela* (Rille), *Carentona* (Charenton), *Autura* (Eure), *Arva* (Avre); *Eptu, Andella, Deppa* (Dieppe, nu Bethune) og *Auga* (Eu, nu Bresle). Altsaa alle de mere constitutive Navne i Landet hører til dette ældste

Lag, — hvad der er naturligt nok, da jo det gallo-romanske Sprog repræsenterer det gamle galliske Folk, som har boet i Landet fra Oldtiden af, maaske i Aartusinder. Ved Siden heraf er det naturligt, at det frankiske Sprog, som vistnok har hersket i disse Egne i 5 à 6 Hundrede Aar, har afsat stærke Spor, men da Frankerne ikke helt fortrængte den fastboende Befolkning, har det frankiske Sprog heller ikke trængt helt igjennem. Det siger sig saaledes, at enkelte Bynavne er opstaaet i frankisk Tid, som Fiscamnum (Fécamp), efter et Kloster anlagt i Midten af 7de Aarhundrede,[1] eller Byer har antaget germaniske eller germaniserede Navne, som *Cesarisburgus, Carisburga* (Cherbourg), *Pons Aldemari* (Pont Audemer), *Mons Gomerici*, *Burgus Turoldi* (Bourg Teroulde) osv. Men istedenfor at i det øvrige Nordfrankrige det romansk-franske bygged sig over det frankiske, blev dette i Normandie i Begyndelsen af 10de Aarhundrede — vi tør ikke sige fortrængt, men skudt tilside af et nyt germanisk Sprog, de nordiske Erobreres. Det er dog bekjendt nok, at Erobrernes Sprog allerede efter en Generation begyndte at svinde, at man allerede under Rollos Søn Vilhelm begyndte at opgive sit eget Sprog og tog paa at tale Romansk („latine loqui") og at denne Bevægelse allerede under Aarhundredets Slutning var i den Grad fuldendt, at der ved Siden af nordiske Stedsnavne af nordisk Sprog kun staar tilbage endel nordiske Personnavne og nogle faa Gloser, som længe holdt sig i Normandie. Den nordiske Erobring har saaledes ikke forhindret Landets Romanisering, maaske i Høiden stanset den i ét Aarhundrede.

Naar man blot stiller ved Siden af hinanden den

[1] Joret, der ikke kjender dette Klosters Historie, antager Fiscamnum for nordisk!

korte Tid af maaske 1 à 2 Generationer, 30—60 Aar, da Nordens Sprog herskede i Normandie, med Frankernes 4—500 Aar og Galloromanernes Aartusinder, bliver man vist allerede betænkelig ved det af Prof. Joret vundne Resultat, at over 1000 Stedsnavne i Normandie skulde skyldes Normannerne. Betænkeligere bliver Resultatet, naar der af hans egne Oplysninger kan fremdrages Beviser derimod. Naar han saaledes antager, at Stedsnavne paa *-bec* — Houlbec, Trottebec, Visebec, Filbec, Mobec, Rolbec, Annebec osv. — kommer af oldn. *bekkr*, oplyser han selv, at et af disse Stedsnavne Caudebec, *Calidus beccus* (eller Calidum beccus?) nævnes i et Kongebrev af 853,[1] altsaa 58 Aar før Normannernes Nedsættelse. Men Forfatteren kommer let over denne Vanskelighed: naar Normannerne, siger han, i 857 kunde slaa sig ned paa Øen Oissel, kunde de vel 4 Aar tidligere grunde enkelte Etablissementer ved Seinens Bred! Men nærmere Kjendskab til Vikingetidens Historie gjør denne Betragtning umulig. Vikingernes Nedsættelse paa Øen Oissel i Seinen var ikke en Bosættelse, men de oprettede her en befæstet Leir for at have et fast Udgangspunkt for sine Plyndringer i fiendtligt Land, ikke for at støtte noget Kolonisationsforsøg, som Prof. Joret synes at tænke sig. Endelig viser selve Kongebrevet Sammenhængen at være en ganske anden. Høsten 852 kom Vikingerne under Anførsel af de to Hærkonger Godfred og Sigtrygg til Seinens Munding, seilede opad denne og satte sig fast ved „Ghivolds Grav“ (Ghivoldi fossa), hvor de om Vinteren (852—53) blev beleirede af Kong Karl den skaldede, som om Vaaren kjøbte dem til at forlade Seineegnen; derefter giver Kong Karl senere ud paa Vaaren Klostret Jumièges, som har lidt meget ved

[1] Dom Bouquet, Recueil des historiens VIII, 552.

Plyndringen („propter incursiones Normannorum" staar der i Brevet) til Erstatning flere Gaarde i disse Egne, deriblandt *Calidus beccus* (Caudebec) og ***Rosbacium*** (Robec). Disse Navne er altsaa kjendte og gamle i Egnen, ikke paasatte af de plyndrende Normanner. Men er det saa — og mig synes, at det ikke godt kan nægtes —, maa man erkjende Rimeligheden af, at -bec-Navnene i Normandie alle er frankiske, ikke nordiske, og denne Rimelighed stiger til Vished, naar man ser, dels at 1ste Sammensætningsled ikke peger paa nogen særegen nordisk Rod, dels at Endelsen -bec som 2det Sammensætningsled er udbredt over hele det nordvestlige Frankrige — Normandie, Artois, Picardie, Flandern —, hvor den altsaa stammer fra de saliske Franker (lavtysktalende), — for ikke at tale om det nordøstlige Frankrige, hvor den vel stammer fra de ripvariske (høitysktalende) Franker og Alemanner. Prof. Joret gjør selv i en Note S. 172—73 opmærksom paa dette Forhold; han nævner her ogsaa det Forhold, at Navne paa -bec i Flandern og Dep. du Nord som oftest er feminine, men i Normandie masculine. I det forskjellige Kjøn har Prof. Tegnér villet se et Bevis for, at det normanniske masculine -bec stammer fra Norden, men det flamske feminine -becque fra Frankerne. Han har da ikke lagt Mærke til, hvad Joret bemærker i Tillæg, at maskuline bec-Navne ogsaa findes i Artois og Picardie som *le* Robec nær St. Omer, og at Calidusbeccus i 853 er masculint. Forskjellen bestaar simpelthen i, at bec i flamske Ord allerede i tidlig Tid hyppigt blev feminint, som det tildels endnu er, medens det blandt Frankerne beholdt sit masculine Kjøn *(le bac* er vel østfrankisk ɔ: høitysk).

Jeg har her givet Exempel paa Prof. Jorets Hovedmangel: han har dels ikke undersøgt nøie, om de „nordiske" Navne findes i Normandie før Normannerne, dels

ikke for sig selv gjort klart Grunden til, at disse Stedsnavne er udbredte udenfor Normandie. I begge Tilfælde er det jo aabenbart, at Stedsnavnene er frankiske, ikke nordiske. Jeg skal i det følgende gjennemgaa de vigtigste af de Endelser, hvori Joret og andre Forfattere har fundet nordiske Ord, og vise, at som oftest er dette urigtigt. Jeg maa beklage ikke at have havt Leilighed til at udstrække mine Undersøgelser saa langt, som jeg har havt Lyst til, idet jeg ikke har havt Adgang til mange af de Undersøgelser, som har været gjort i det nordlige Frankrige, og som ikke findes i vore Bibliotheker. Foruden endel Aargange af Mémoires de la Societé des antiquaires i Picardie, i Morinie og i Normandie, to Afhandlinger af J. J. de Smeet om By- og Landsby-Navne i Flandern i Mémoires de l'Academie royale de Belgique (vol. 24 og 26), samt endvidere Quicherat's „De la formation française des anciens noms de lieu" (Paris 1867) og Le Prévost's „Dictionnaire des anciens noms de lieu du *départ. de l'Eure*" har jeg hentet mine Exempler dels fra Abbed Irmino's Jordebog for St. Germain fra Karl den stores Tid, ca. 800, dels fra de i Recueil des historiens udgivne Kongebreve fra 9de og 10de Aarhundrede.

1. *land* dels som 2det Led: Heuland, Foland, Friland, dels som 1ste: Land-igou, Land-isacq. I sidste Tilfælde findes den ældre Form *Landa Ingulfi*, *Landa Isac* fra 12te Aarhundrede. Men allerede hos Irmino findes *Landas* i Dept. Seine-Inferieure, altsaa har vi her det franske *lande* (udyrket Land), ikke det nordiske *Land*. Navnet „Ingulf" beviser intet, thi Ingulf var ogsaa et frankisk Navn og findes brugt i disse Distrikter før Normannerne.

2. *gate* dels 2det Led, som Houle*gate*, Hol*gate*, Hié*gate*, dels 1ste, som *Gatte*ville. Findes i Artois *Sangate*

og i fransk Flandern nær Calais *Sangate*, nær St. Omer *Stengate*, *Guinegate*.

3. *-bosq* eller *-bos*, *-bois*, *-buis* med Diminutiv *Bosquet*, c. 50 Steder rundt om i Normandie, bruges dels som 2det Led: Bricque-bosc, Grim-bosc, Bonne-bosc, Ecambosc, Rébosc osv., dels som 1ste Led: Bosc-André, Bosc-Renard, altsaa baade fra den „frankiske“ og den „franske“ Periode. Men Ordet viser jo kun den gammelfrankiske Form for nyere *bois* og er i forskjellige Former udbredt i Stedsnavne over hele Nordfrankrige og Nederlandene, medens Ordet ikke er *nordisk*, allermindst i Stedsnavne.

4. *ham* med Diminutiv hamel, hameau, hamelet antager Joret selv snarere for frankisk („bas-allemand“) end nordisk, og heri har han visselig Ret.

5. *dale*, dels usammensat, dels som 2det Led: Becdal, Verdal, Bruquedale, Dieppedale. Forf. oplyser selv senere, at lignende Navne findes i Artois og Flandern (Dippendal, Vindal osv.).

6. *hague* i det berømte Haguedike, Bihague, Etohague: fr. *haye* forudsætter samme ældre Form *haga* og findes i nærliggende Provinser, f. Ex. Hagiæ (Les ayeux) ved Verberie nær Oise; i Holland Zutherdes Hage 922 (Bouquet IX, 558).

7. *fleu(r)*, *fleu*, *flue*: Honneflu, Hareflu, Barfleu (Barbafluctus, men ogsaa Barbeflet, -flot) afleder Joret af oldn. flói, men dette betyder jo en bred Havbugt, ikke Flod eller Elv. -flet eller -flot er vistnok gammelfrankisk Form (holl. vliet), forsaavidt man tør stole derpaa, hvis det ikke — som jeg tidligere har ment — simpelthen er det romaniserede -fluctus. Dette passer ogsaa mest til første Sammensætnings-

led, som er gamle romanske Elvenavne (Barba, Honne, Hare).

8. *beu(f)*, *buet*, *bot*, *bos*, *bue*, *boue* samt *but*, *bye* afledte Nogle af oldn. *bœr*, *býr*, andre af svensk-dansk *bod* (boda): Bolbeu(f), Criquebeu(f), Daubeu(f), Elbeu(f), Lindebeu(f) o. s. v. De ældste Former er paa -bod eller -both. Ex. *Dalbod* ca. 1050 (kjendes ikke af Joret, men citeres af Delisle)[1], *Limboth*[2] (Limbeuf), Mar*boti*um. Men denne Endelse findes over næsten hele Frankrige, og den synes at være opstaaet dels af den gallo-romanske Endelse -bovium, dels af det frankiske -bod(ium), f. Ex. *Bova*, *Bovella* nær Amiens, *Malbodium* (Maubeuge) i fransk Flandern, Salebouf (lat. Saleboes) i Poitou,[3] Sego*bodium* (Seveux) i Haute-Saône, Bodium, Bué (Cher). Endelsen beu(f) findes, som Joret i et Tillæg gjør opmærksom paa, ogsaa udenfor Normandie, som Estrebeuf ved Somme, Paimbeuf ved Loire, — hvilke Navne han altsaa ogsaa tilskriver Normannerne! Han antager, at Normannerne ogsaa her havde Kolonier, og henviser til deres Plyndringer ved Loire og Somme. Normannernes Virksomhed her som Vikinger var nok nedrivende, ikke byggende.

Af bod- afledes Diminutiv bodellus, i Normandie boël, f. Ex. long-boël, longus buellus. Dette blev af N. M. Petersen urigtigt opfattet som nordisk (dansk) ból; den fuldstændigere Form findes i normanniske Breve fra 11te og 12te Aarhundrede.

Jeg kunde holde saaledes paa længe. Jeg nøies

---

1 Delisle, Étude sur la vie agricole en Normandie, S. 5.
2 Orderic Vitalis, II, 34.
3 Bibl. de l'ecole des chartes 1883, p. 291.

med at nævne, at paa samme Maade Navne paa *-gard*, *-hus*, *-querque*, *-vic*, *-bourg*, *-hout* (holt), *-nesse*, *-tun* kan gjenfindes i andre nordfranske Kystprovinser: Artois, Picardie og fr. Flandern, saa at der ingen som helst Grund er til at gjøre dermed sammensatte Navne til nordiske. Man vil finde Paralleler paa ethvert større Kart over Nordfrankrige eller Belgien. Jeg skal heller ikke opholde mig ved Endelser, som ikke kan være nordiske, skjønt Joret hælder til at antage dem derfor, f. Ex. -crott, -quette, -hoc, -crique, -mare (maresc) o. s. v. Kun et af dem skal jeg nærmere dvæle ved: *-ville*. Dette anser Joret for specielt normannisk, fordi det er det mest udbredte Suffix i normanniske Stedsnavne. Heri har han mærkelig nok faaet en Støtte i Es. Tegnér, som herfor gjør opmærksom paa, at -ville har det dermed sammensatte Personnavn *foran*: *Norman-ville*, medens det i Fransk staar bagefter: *Ville-Norman*; han formoder derhos, at *ville* er Oversættelse af det nordiske (danske) þorp. Denne Hypothese kan man kun komme til at opstille, naar man ikke kjender Navne paa -ville's Udbredelsesfelt over Frankrige. -ville er vel omtrent den mest udbredte Endelse for mindre Byer og Landsbyer i Frankrige, og jo længer man gaar tilbage i Middelalderen, des mere udbredt er Sammensætninger med -ville med *Navnet foran* ɔ: Frankerne har beholdt den latinsk-galliske Endelse, men sammensat det paa frankisk Maade, og i denne Form har det sammensatte Navn siden holdt sig (Theodonisvilla = Thionville). Man vil nemlig allerede i frankisk Tid finde Navne, som — jeg tager dem ud af Irmino's Jordebog fra ca. 800 — *Gomarivilla*, nu Gommerville (nær Chartres), *Radulfivilla*, nu Rouville (nær Etampes), *Wadricivilla*, nu Gaudreville (nær Chartres), *Disbothvilla* (Bouville), *Hainricivilla* (Richeville), *Dodanevilla* (Dodainville), *Flocilvilla* (Floville), *Manulfivilla* (Mar-

ville). Endog i selve Normandie har jeg i 849 fundet Genestivilla i Vexin,[1] i 853 Cimunevilla i Caux (i det samme Kongebrev, hvori Caudebec), ca. 900 Gerardivilla. hvorfra bortførtes for Normannerne Honorinas Legeme, nu *Graville*-St.-Honorine, o. s. v. — Bevis nok paa. at Navnene paa -ville er ældre end Normannernes Indvandring. Jeg nægter naturligvis ikke, at -villa har været brugt ogsaa efter denne, og at Gaarde eller Byer er opkaldt efter Normanner med nordiske Navne. f. Ex. Haraldivilla, Normannivilla, Osmundivilla,[2] men de frankiske Navne er aabenbart hyppigere, f. Ex. Grimbodivilla, Ansfredivilla, Flemencvilla, Golbertivilla. Ingulfivilla. Flotomanvilla. Otgerivilla, Bosonisvilla. (Otger og Boso er frankiske Navne og kan ikke som af Tegnér benyttes til Exempel paa danske).

Hvad jeg hidtil har dvælet ved, har jo kun givet det negative Resultat, at hvad hidtil har været antaget for nordiske Minder i Stedsnavne er Vidner om Frankernes Fastholden ved sine Navne. Jeg har dog beholdt nogle Endelser til Slut, hvor jeg dels anser den nordiske Oprindelse bevislig, dels ikke umulig. Jeg sigter med de første til Navne paa *holm*, *lund*, med de sidste til Endelserne -torp, -tot og -tuit.

1. *holm*, senere Form *homme* (optaget i normannisk Dialekt), Diminutiv homm*el*, homm*et*, synes i Stedsnavne at betegne enten „Holme“ eller „mindre Halvø“ eller „afskaaret Stykke Land“, ganske som tilsvarende nordiske Stedsnavne i *alle* nordiske Lande. Det findes hyppigst usammensat, men ogsaa sam-

[1] Bouquet, Recueil des historiens. VIII, 499.

[2] Derimod ikke Toke-, thi Tocqueville, som anføres af Tegnér, hed tidligere *Taca*villa. Delisle, Études sur la condition de la classe agricole en Normandie, p. 5.

mensat, Ex. Turholm (1080), det nordiske, siden tabte Navn paa Seineøen *Oscellus* (Oissel), *Cortholmin* (1030), senere Coroma, nu Couronne; Raimbert-homme (1250), nu Robe-homme.

2. *Lund*, Lunda, nu *Londe* (med Diminutiv londelle, londette, londin), bruges om Skovegne, f. Ex. i det af Joret citerede Sted af Magni rotuli Scaccarii: Ballivus de Lunda et de foresta; mærk ogsaa et Stedsnavn i Dept. Eure: S. Nicolaus de Grossalunda, nu S. Nicolas du Bosc. Sædvanligt findes det usammensat, dog ogsaa Estenelunda (1139), Stenelunda (1180), nu Etalonde, som vel bør opfattes som Steins-lund (af Mandsnavnet Stein).

3. *-torp*, senere tourp, torpt; findes ikke saa sjelden i Stedsnavne, i Regelen usammensat; enestaaende er Torgistorp (Þorgilsþorp). Dog er jeg ikke saa sikker paa dette Ords nordiske Oprindelse, som paa de to forrige, thi þorp kan jo være gammelfrankisk. Vistnok har jeg ikke fundet þorp-Navne i de nærmeste nordfranske Provinser, derimod nok i Flandern og Nederlandene.

Endnu usikrere er jeg om -tôt og -tuit. Ved -tôt tænker Joret paa nordisk topt og ved -tuit paa nordisk þveit. Begge forekommer dels alene, dels sammensat og maa betyde Gaard eller Landsby. Af -tôt findes saa gamle Former som i 11te Aarhundrede, men uden Spor til udeladt Konsonant, og ved 1ste Sammensætningsled tyder intet paa specielt *nordisk* Rod, f. Ex. i 11te Aarh. Eske-tot, Aple-tot, Brei-tot, Forme-tot, Mare-tot, Lictel-tot, Watte-tot, Halbe-tot, Rave-tot, Ruve-tot, Crique-tot, *Bute*-tot (1027), *Brame*-tot (1027), *Hulde*-tot (1027); tuit kjendes kun fra 12te og 13de Aarh., f. Ex. Escrake-tuit, nu Ecrique-tuit (1207), Long-tuit, Gonne-tuit, hyppigst i

fransk Form Tuit Bernard (1195), Tuit Ansger (1180), Tuit Herbert (1216) o. s. v. Ligesom bosc bliver til bos, bois, buis, kunde man antage baade -tot og -tuit for at stamme fra samme Ord, hvoraf -tuit er den yngre Form. I Picardie nær Amiens har jeg fundet det igjen i Formen *Thoys*;[1] hvis Sammenstillingen er rigtig, synes det givet, at Navnet er frankisk eller romansk (= lat. tectum?), ikke nordisk. Dog er jeg ikke sikker herpaa.

Jeg tror saaledes, at ikke andre end *-holm* og *-lund* kan garanteres som nordiske Stedsnavne, og er ikke utilbøielig til ogsaa at regne *þorp* med; alt det øvrige er enten usandsynligt eller helt umuligt. Man vil kanske finde dette Resultat mistrøstende, men efter hvad jeg før har gjort opmærksom paa, hvor kort Tid Normannerne beholdt sit Sprog — ialfald i Sammenligning med Galloromaner og Franker —, vil man vist finde Resultatet historisk rimeligt. Jeg skal efter dette et Øieblik vende tilbage til Striden mellem DHr. Tegnér og Vibe, om de nordiske Stedsnavne hentyder til norsk eller dansk Indvandring. Tegnér har hævdet den danske Indvandring ved at henvise til Endelserne -bec, -dale, -holm, -tvet, -by, -toft, -thorp og -ville (som han antager for Oversættelse af -thorp). Tegnérs Paastand om disse nordiske Endelsers Udbredelse i nordiske Stedsnavne har dels han selv senere berigtiget, dels er de korrigerede af andre; de vedkommer lidet mit Emne, da jeg anser de fleste af disse Endelser i normanniske Stedsnavne for frankiske. Hvis man som jeg kun beholder Navne paa *-holm*, *-lund* som sikre nordiske og dertil — med nogen Tvivl — føier *-torp*, vil man vistnok være enig med mig om, at dette bliver et noget fattigt Fundament til derpaa at drage Slutninger,

[1] Mémoires de la societé de Picardie, VII, 163.

om Normannerne var *danske* eller *norske*. For det Ords (holm's) Vedkommende skal jeg yderligere gjøre mærksom paa, at Tegnérs Ytringer om dette Ords Betyd-ning er unøiagtig. Den Betydning, som dette Ord har danske og svenske Stedsnavne af Halvø eller „afgrændset Sted", og som Prof. Tegnér har troet at kunne hævde som ikke-norsk, er meget almindelig ogsaa i Norge; jeg kan henvise til Navnet „Hólmrinn" for den Plads, hvorpaa senere Bergenhus Fæstning er anlagt, eller til et Brev fra Hardanger af 1312 (DN. II No. 112), hvor paa Gaarden Leikvin (Lekve i Ulvik) omtales forskjellige „Holmer" eller særskilte Teiger i Ageren („grasholma halfum ok saudarholm j akrenom").

Skjønt det ikke direkte vedkommer Stedsnavne, skal jeg dog som Tegnér ogsaa med nogle Ord omtale normanniske Personnavne, forsaavidt de forekommer i Stedsnavne. Naar Tegnér finder normanniske Personnavne af Former som *Ansgot* og *Ansger* ved Siden af *Osbern*, søger han i dem de første Spor til den Nasalering, hvorom ogsaa den irske Skrivemaade *Tomrair* (Þórr = Þonar) vidner; derimod finder han i de normanniske Navne kun Formen Tur, Tor (Turketillus o. l.). Men her tror jeg der stikker en dobbelt Feil: 1) Navne som Ansger, Ansgot o. s. v. er i Regelen frankiske og fandtes i Normandie *før* Normannernes Ankomst, hvorfor selv nordiske Navne som *Ásketill* kunde blive til „*Anskatillus*". 2) Tomrair, som findes i gamle irske Haandskrifter dels som Navn paa Guden Thor, dels som Mandsnavnet Thore (Þórir), betegner vistnok den irske Udtale af Þórr (med lang Vokal) og *maaske* dennes ældre nasale Form; men ved Siden af denne længere Form findes ogsaa Formen Tur (f. Ex. i *Turges* = *Þorgils*), altsaa den forkortede Form, som brugtes i Sammensætninger (*Þor*steinn, ikke *Þór*steinn o. s. v.). At denne kortere

Form gjenfindes i Normandie som Turstin o. s. v., er derfor fuldkommen i sin Orden; baade Nordmænd og Danske maatte gjengive sit Navn saaledes. Hr. Tegnér har ved Undersøgelsen af de normanniske Personnavne holdt sig for udelukkende til dem, som kan uddrages af Stedsnavne; hvis man vilde gjennemgaa f. Ex. Listerne over de Normanners Navne, som kom med Wilhelm til England 1066 og findes i Domesday, vilde man vist have fundet Navne, der henviste til Norge ligesaavel som til Danmark, eller med andre Ord: man vilde finde det Forhold bestyrket, som de historiske Kilder, kritisk benyttede, fører til, at baade Danske og Nordmænd deltog i Bosættelsen i Normandie.

OM INDSKRIFTEN I DET SAAKALDTE THOMAS ANGELLS KAPEL I THRONDHJEMS DOMKIRKE.

AF

Dr. A. CHR. BANG.

Følgende Undersøgelser er nærmest fremkaldte for at faa bragt det paa det rene, hvorvidt den af min Ven Prof. Dr. L. Dietrichson forsøgte nye Tolkning af den bekjendte Indskrift i det saakaldte „Thomas Angells Kapel“ i Throndhjems Domkirke maatte holde Stik, en Tolkning, der af flere Grunde var mig meget tiltalende. I en Marginalnote til sit Foredrag om Domkirken i Throndhjem[1] har Dietrichson fremsat den Anskuelse, som jeg har hørt ham nærmere udvikle i en Forelæsning paa Universitetet, at Indskriften angiver den Dag, da Erkebiskop Eystein lagde Grundvolden til Alteret i oftere nævnte Kapel, idet han lod Helgenrelikvierne nedlægge i Bunden af samme. Efter dette vilde vi altsaa i samme Indskrift have en Angivelse af den Tid, da O p f ø r e l s e n a f s ø n d r e T v æ r s k i b t o g s i n B e g y n d e l s e.

Indskriften lyder saaledes:

Altare hoc dedicatum est ab Augustino archiepiscopo

[1] Trykt i hans Skrift: Fra Kunstens Verden, Pag. 1 fg., Noten Pag. 6.

anno primo episcopatus eius ad laudem domini nostri Jesu Christi in honorem sancti Johannis Baptiste et sancti Vincentii martyris et sancti Silvestri anno ab incarnatione domini millesimo et centesimo LXI sexto Kalendas Decembrium.

Ved Fortolkningen af denne Indskrift kommer det først og fremst an paa at bestemme Betydningen af dedicare. Jeg skal i det følgende sammenstille, hvad jeg i ældre Kilder har kunnet finde til Belysning af dette Ords Betydning i Middelalderens Kirkesprog.

En gammel kirkelig Skribent[1] fortolker dette Ord saaledes: dedicare est locum Deo offerre, benedicere et sanctificare. Denne i sin Almindelighed holdte Forklaring giver os imidlertid ingen Oplysning om, hvorvidt den Kirke eller det Alter, der reises paa et saadant Sted, er færdigt ved Dedicationen eller netop begynder at opføres. Dette Spørgsmaal kan først afgjøres ved en nærmere Betragtning af de mange Steder, hvor man finder dedicare brugt med Kirke eller Alter som Objekt.

Den første Gang, jeg har fundet dedicare brugt i et kristeligt Skrift, er i Aaret 250, da det i en Martyrakt fra dette Aar hedder, at de Kristne efter 2 Martyrers Død convenerunt et dedicaverunt martyrium illorum:[2] men enten dette Kapel da var færdigt eller ikke, det kan ikke sees af dette Sted. I den følgende Tid derimod bruges Ordet paa en Mængde Steder hos de kirkelige Forfattere samt i Indskrifter, og altid viser Sammenhængen, at vedkommende Alter eller Kirke er færdig, naar Dedicationen foregaar. Dette fremgaar med absolut Vished af følgende.

---

[1] Gillebert, hos Du Cange, sub voce dedicare.

[2] Ruinart, acta, Pag. 210.

Ambrosius siger om en Kirke, som en kristen Enke har opført (paravit): hodie dedicavimus.[1]

I en Spansk Indskrift fra 648 hedder det om en Kirke, der var bekostet af en navngiven Mand og helliget Jomfru Maria: dedicavit hanc ædem Bacando episcopus.[2]

I en Indskrift paa en Altersøile i Rom læser man:[3]

Hildegardis fundavit 773,
Adrianus dedicavit 777.

Efter at Pave Gelasius (492—96) havde talt om at dedicare basilicas noviter instructas,[4] siger Valafrid Strabo, at den hellige Columban besprængte en Kirkebygning med Vievand, og medens Presterne gik rundt samme og sang Psalmer, saa dedicavit ecclesiam.[5]

I en Indskrift fra Ravenna, tilhørende det 10de Aarhundrede, læser man: e fundamentis fecerunt et dedicaverunt.[6]

Om St. Michaels Klosterkirke hedder det i 1028: dedicatur, cum absolutum esset.[7]

I en Krønike fra Angers fortælles der i 1062 om en Dedicatio i Forbindelse med den rituelle Oplysning, at naar flere Bisper var tilstede ved en saadan Anledning, saa skulde hver Biskop vie sit Alter, men Erkebiskopen Hovedalteret.[8]

Det viser sig af alle disse Citater, at vedkommende Alter eller Kirke altid er færdig, naar Dedicationen

[1] Ruinart, Pag. 494.
[2] A. Mai. Scriptorum veterum nova collectio, V, 126.
[3] Ibid. Pag. 193.
[4] Epistola 9.
[5] Vita Scti Galli. c. 6.
[6] A. Mai. V. 99.
[7] Martene, De ritibus antiqvis. II. 241.
[8] Ibid. l. c.

foregaar. Dette bliver til Overflod endnu mere sikkert, naar vi lægge Mærke til følgende Kjendsgjerning.

Spørger man nemlig, hvorvidt der haves nogen Efterretning fra Middelalderen om, hvorledes det gik til ved en dedicatio altaris i hin Tid. da maa der svares bekræftende. Den bekjendte franske Prælat Abbed Suger († 1151) har i sit Skrift: „De consecratione ecclesiæ" givet os god Besked herom. Og der er baade fra England og andre Lande bevaret flere Liturgier, der er ældre end 1161, og som indeholder detaillerede Forskrifter om Fremgangsmaaden med Hensyn til Dedicationer af Altere.[1] I denne Henseende bør oplyses, at den gamle Skik at lægge Helgenrelikvierne i Bunden af Alteret, blev afskaffet i 10de Aarhundrede. De gamle Liturgier foreskriver derfor en Fremgangsmaade ved Altervielse, der i alt Væsentligt er den samme som Katholikerne bruge den Dag idag. Relikvierne nedlægges under forskjellige Ceremonier i Sepulcrum oppe i Alterets øverste Kant, enten foran eller bag eller oppe paa selve Alterfladen, og samtidig gives Alteret Navn efter en eller flere Helgener.[2] Denne Fremgangsmaade, fælles for hele Datidens Kristenhed, har da ogsaa Erkebiskop Eystein fulgt, da han den 26de Nov. 1161 indviede Alteret i Kapellets søndre Tværskib i Domkirken. Alteret var da altsaa fuldt færdigt til at bruges fra Indvielsesdagen af. Det lille Kapel, hvori Alteret stod, maatte da ogsaa være færdigt, hvad den nederste Etage angaar. Thi medens Kapellet endnu var under Bygning, var der selvfølgelig ikke Rum til Afholdelse af Messe deri.

[1] Rigt Uddrag af disse Liturgier findes i 2det Bind af Martene, De ritibus antiqvis.

[2] Martene, De ritibus antiqvis, II, 244 fg.

I Forbindelse hermed reiser der sig et andet Spørgsmaal.

Alle baade ældre og nyere katholske Liturgier kjender kun to Tilfælde, da et Alter i en Kirke indvies. Det ene Tilfælde er, at Alterets Indvielse foregaar samtidig med selve Kirkens: det andet er, at et nyt Alter vies i en før indviet Kirke. Andre Tilfælde omtales ikke i nogen af alle de mange Liturgier, der er levnet os fra Middelalderen. Efter dette skulde altsaa hele det søndre Tverskib staa der fuldt færdig til gudstjenstlig Brug allerede i 1161. Men dette Resultat bliver øieblikkelig rokket ved den historiske Kjendsgjerning, at man oftere i Middelalderen saavel under en Kirkes Opførelse som Udvidelse efterhaanden indviede Altere, forend endnu hele Bygningen var færdig. Jeg har i denne Henseende anstillet nærmere Undersøgelser angaaende to saadanne karakteristiske Tilfælde i England. Det ene er det i Wilkins, Concilia Magnæ Brittaniæ omtalte, da man i Aaret 1225 efter at have bygget i 5 Aar paa Domkirken i Salisbury, indviede de færdige Partier af Koret i Forbindelse med 3 Altere.[1] Det andet Tilfælde er den af Gervasius[2] omtalte Indvielse af de færdige Dele af Koret i Domkirken i Canterbury, efter at man ligeledes havde bygget paa samme i 5 Aar. Hvad man den Gang indviede af Koret, det var efter Gervasius's detaillerede Beskrivelse fuldt færdigt til og med Hvælvet; kun var Bagsiden (Østsiden) endnu ufuldført, midlertidig dækket ved en Bordvæg.

Men nu opstaar Spørgsmaalet: naar nu engang en Kirke var indviet, idet Høialteret havde faaet sin Indvielse.

[1] Concilia Magnæ Britt., I, Pag. 556.
[2] Opera, ed. Stubbs, London 1871, Bd. I, Pag. 22 fg.

hvorledes gik man da frem med Hensyn til Vielsen af de øvrige Partier af Kirken og af de øvrige Altere? Skulde disse nye Dele af Kirken først indvies med alle Høitideligheder, før et Alter kunde vies deri? Dette Spørgsmaal er af stor Vigtighed for Undersøgelsen af Throndhjems Domkirkes Bygningshistorie, specielt for Tværskibenes Vedkommende. Gaar man nemlig ud fra, at disse er senere Tilbygninger, og ikke Levninger af Olaf Kyrres Kristkirke, saa maa man strax spørge, om disse nye Tilbygninger skulde indvies med alle brugelige Ceremonier, før Altere kunde vies i disse. Hvis dette var Tilfældet, maatte Tværskibene ialfald i det væsentlige, for den største Del, være færdigbyggede. Paa dette Spørgsmaal, som jeg længe forgjæves søgte at finde opklaret i kirkelige Kilder, fandt jeg endelig et Svar og det af ingen ringere Mand end Anselm af Canterbury, der atter refererer den Besked, han med Hensyn til dette Spørgsmaal havde faaet under sit Ophold i Rom af Paven og Kardinalerne. Han siger nemlig,[1] at naar en ny Del tilbygges en allerede viet Kirke, da skal denne nye Del ikke indvies, men kun besprænges med Vie-Vand, saafremt Hovedalteret staar uskadt paa sin Plads (Item si aliqva pars ecclesiæ ... nova fit, altari immoto, aqvam tantum ab episcopo adspergendam dicunt). Denne Regel staar da i fuld Harmoni med Bestemmelserne baade i Norges gamle Love[2] og paa andre Steder om, at en Kirke skal selv efter en betydelig Restauration ikke paanyt indvies, men kun besprænges med Vie-Vand, saafremt Hovedalteret er uskadt. Det er den organiske Forbindelse med Hovedalteret, hvorpaa alt kommer an.

[1] Martene, De ritibus antiqvis, II. 294. Cfr. ogsaa Corpus juris canonici, ed. Boehmer, I. 238 og II, 595.

[2] I. 133.

Disse kirkelige Bestemmelser er, som det synes mig, af ikke ringe Vigtighed for det Spørgsmaal, hvormed vi her beskjæftige os.

For det første kan vi slaa fast, at Kapellet i det søndre Tværskib ikke har faaet sit Alter indviet under den Situation, at det skulde have staaet der for sig selv, opført, førend endnu selve Tværskibets Østmur var paabegyndt. Thi i dette Tilfælde var det jo ogsaa uden Forbindelse med Koret, altsaa ogsaa uden Forbindelse med Hovedalteret. Et Alter i Kapellet kunde under en saadan Omstændighed først da indvies, naar der var foretagen en egen Dedikation af Kapellet selv, der i dette Tilfælde jo vilde være en egen, selvstændig Bygning. Men det er umuligt at antage, at man skulde have villet foretage de mange til en Kirkeindvielse hørende vidløftige Ceremonier blot for at faa Alteret der i viet Stand.

For det andet kan vi altsaa gaa ud fra, at søndre Tværskib var i Murforband, i organisk Forbindelse med Koret, paa den Tid, da vort Alter blev indviet af Eystein, eftersom jo Kapellet ikke er andet end en Udbygning paa dette Tværskibs østre Væg. Men, om Tværskibets Vægge da var færdige i hele sin Høide eller ikke, eller om maaske endnu nogle Vægge manglede, derom kan intet sluttes af vor Indskrift.

Men for det tredie kommer nu hertil en Kjendsgjerning, der kaster et temmelig klart Lys over dette sidste Spørgsmaal Der haves nemlig et Par andre Indskrifter, der befinde sig i Tværskibskapellernes øverste Etager; af disse beretter den ene, at et Alter er viet den 27de Juli, og den anden, at et Alter er viet den 5te Januar. Enten man nu antager, at Kapellernes anden Etage er senere Tilbygninger, eller at de er opførte umiddelbart efter første, saa staar man i ethvert Tilfælde foran den

sikkre historiske Kjendsgjerning, at man under Opførelsen af Tværskibene i Domkirken indviede Altere, efterhaanden som Pladsen for dem blev færdig. Dette var selvfølgelig begrundet i den Omstændighed, at ethvert nyt Alter var saa at sige en ny Driftskapital, en ny Indtægtskilde, der bidrog til at muliggjøre Fortsættelsen af Byggeforetagendet. Jo flere Altere, desto mere Offer. Og da der jo stadig var en stor Tilstrømning af Pilegrime til Helligdommen i Nidaros, var det en paatrængende Nødvendighed at skaffe tilveie saa mange Altere som muligt og saa hurtigt som muligt. Men heraf følger nu atter, at man ogsaa i den nederste Etage af Kapellet i søndre Tværskib maatte indvie Alteret der saa snart, som det overhoved lod sig gjøre, eller med andre Ord, efterat man havde faaet Tværskibets østre Mur ført op over Kapelindgangens Høide. At man ved Udgangen af November 1161 var kommen saa langt og neppe længere med Opførelsen af søndre Tverskib, det er altsaa Resultaterne af denne Undersøgelse.

Efter at ovenstaaende var nedskrevet, har jeg gjennem Hr. Dr. Undset faaet den Oplysning fra Architekt Christie, at, som man i Tværskibet stadig kan iagttage, „hvorledes Formerne og Detaljerne viser senere Stilkarakter, jo høiere man kommer i Veiret“, saa kan man ogsaa „bestemt se, at Østvæggen er opført før den vestre“. Ved denne Oplysning er da det Resultat, hvortil jeg er kommen ad ren liturgisk Vei, bleven støttet i den Grad, at jeg tror, man kan betragte samme som en fastslaaet historisk Kjendsgjerning.

NORGES UDFØRSEL AF TRÆLAST I ÆLDRE TIDER.

(EFTERSKRIFT TIL AFHANDLINGEN I BIND V.)

VED

TOLDINSPECTEUR L. J. VOGT.

I Forbindelse med Undersøgelsen om Tidspunktet for de første Sagbrugs Anlæg i Norge er i ovennævnte Afhandling (Side 110) udtalt følgende: „For at føre et saa plumpt Redskab (som de oprindelige Sagblad) gjennem en Sagstok krævedes en mægtig Motor, der i en Tid, da man ikke kjendte Dampkraften, ene kunde hentes fra Vandet eller fra Vinden, og Forbilledet for Mechanismen maatte saaledes efter de forskjellige Landes Forholde blive enten Vandmøllen eller Veirmøllen; paa den scandinaviske Halvø blev det den første, medens det i Holland blev den sidste, og beggesteds er den nye Opfindelse vistnok ogsaa bragt i Anvendelse nogenlunde samtidigt". Dette sidste er, efter hvad jeg ved senere Undersøgelser har bragt i Erfaring, urigtigt. Den første hollandske Vindsag skal først være bygget saa sent som i Aaret 1591 af en Bondemand ved Navn Cornelis Cornelissen i Landsbyen Uitgeest i Nær-

heden af Zaandam (Sardam). Opfindelsen synes at have vakt ikke ringe Opsigt, og den nye Vindsag blev kort efter flyttet ind til Zaandam. Den fik Navnet „Het Juffertje“ (den lille Jomfru) og stod, efter hvad vor Vicekonsul i Zaandam, Hr. Jan Zwaardemaker, skriver mig til, indtil for nogle Aar tilbage paa sin gamle Plads, men er senere bleven nedrevet. Dens Skikkelse vil sees af det hermed følgende lithographerede Billede, hvorunder et gammelt Rim indfører Sagen selv talende om sin første Fremtræden:

„Et stort Under og et Under, som vel behag'de.“

Den samme Beretning om Vindsagens første Anvendelse i Zaandam findes ogsaa i et Verk fra 1734, betitlet: Theatrum Machinarum Universale, af Johannes van Zyl,[1] hvori tillige er indtaget et længere Æredigt til Opfinderen Cornelis Cornelissen Uitgeest. Den næste Vindsag berettes at være anlagt om Sommeren 1604 af en Dirk Sybrandz og blev kaldet „Den graa Bjørn“. Det synes saaledes, som om Vindsagenes første Anlæg i Holland baade har vakt saa megen Opmærksomhed og tillige knytter sig til saa bestemte Facta, at der neppe kan være Grund til at tvivle om, at den rette Sammenhæng med Opfindelsen er bevaret. For vor Handelshistorie er selvfølgelig Spørgsmaalet om, naar den hollandske Concurrence med vor egen Sagbrugs-Virksomhed fra først af begyndte, ikke uden Betydning, og den feilagtige Forudsætning om Samtidigheden af de norske og hollandske Sagmøllers Fremstaaen, hvorfra jeg i min Afhandling er gaaet ud, har derfor ogsaa efterladt sig forskjellige Spor i Opfatningen af de herhen

[1] Ved Hr. Overbibliothekar, Justitsraad Chr. Bruuns Velvillie udlaant mig fra det store kongl. Bibliothek i Kjøbenhavn.

hørende Forholde, hvorover det imidlertid her vilde blive for vidtløftigt at udbrede sig. En af de Omstændigheder, der har bidraget til nøiagtigt at bevare Mindet om de første hollandske Vindsagers Opkomst, er vistnok at søge deri, at det allerede fra først af skal have været fornødent at erhverve speciel Bevilling eller Licence til at drive Sagbrugs-Virksomhed.

SMAASTYKKER.

1.

Om det i 1285 fra Island fundne „Nye Land".

I flere islandske Annalhaandskrifter findes ved Aar 1285 en desværre meget kortfattet Notits om Opdagelsen af et Land vestenfor Island. Skjønt selve Udtrykkene nærmest maatte her henvise til Dele af Grønland, har imidlertid Rafn og efter ham Finn Magnusson foretrukket en mere fantastisk Forklaring: Navnet „Nyland" havde jo en umiskjendelig Lighed med „Newfoundland", — det laa altsaa nær at sammenstille de to Navne, og da Cabot i 1497 opdagede „Newfoundland", kunde der endvidere opstilles en Formodning om, at de to Opdagelser hørte sammen, eller med andre Ord, at Cabot paa Island havde hørt om det „nye Land" og kun fulgte en islandsk Kursforskrift (!). Jeg skal her ikke opholde mig ved den sidste Hypothese, som yderligere støttedes ved, at Beretningens „fundu nyia land" („de fandt det nye Land") har Ord-Lighed med Navnet „Newfoundland" (hvilket Navn forresten er meget senere end Cabot), men søge af de ordfattige Kilder at uddrage det sikrest mulige Resultat om det nye Land.

De hidtil bekjendte Annalhaandskrifter har om Opdagelsen kun følgende Notitser:

BI fannz land vestr undan Islande.

D funduz Duneyiar.

C fundu Helga synir nyia land Adalbrandr ok Þorvalldr.

Heraf kan kun sees det nye Lands Beliggenhed vest for Island, hvilket allerede gjør det temmelig umuligt at søge Landet i Newfoundland, som dog snarere maatte betegnes at ligge Syd for Island end Vest. Endvidere tør Oplysningen om Navnene paa de to Prester, som „fandt" Landet, kanske føre videre, da de er kjendte andenstedsfra. I Arne Biskops Saga se vi, at Thorvald Helgesson Vaaren 1285 var tilstede paa Island, at han var Præst i Holt i Önundarfjord, og „havde Provstedömme over Vestfjordene" (Bp. sögur I 749), men ud paa Hösten samme Aar hedder det, at Biskop Arne „gav Thorvald Præst Holtstad i Önundarfjord og overdrog ham atter Provstedømmet" der (ɔ: i Vestfjordene). Sammenhængen hermed maa vistnok være, at Thorvald har været borte i Mellemtiden og efter Hjemkomsten atter indsættes i sin forrige Værdighed

(Sagaens Forfatter fortier aabenbart med Vilje Thorvalds Opdagelsesreise, fordi den kun vil omtale Forholdet til Biskopen). Men heraf følger, at Helgessønnernes Opdagelsesreise ikke kan være foregaaet til et fjernt bortliggende amerikansk Land, men maa forstaaes efter Ordene om en kort Reise til det Land, som virkelig ligger lige vest for Island, d. e. Østgrønland. Sikkerhed herfor faar man i e hidtil ubenyttet Haandskrift af de islandske Annaler (O),[1] som om taler Opdagelsesreisen i følgende Udtryk:

Helga synir sigldu i Grönlands obygðir:

thi „Grønlands Ubygder" er overalt i den gamle islandske Literat den faste geografiske Betegnelse for den ubeboede og ubeboelig Grønlands Østkyst.

Der findes i et Haandskrift fra det 16de Aarhundrede. nemlig Biskop Gissur Einarssons Kopibog (AM. 266 fol.), i Forbindelse m Kursforskrifterne til Grønland en liden geografisk Notits, som kun synes at stride mod det foregaaende; der staar nemlig: „hafa vit menn sagt ad sudvestur skal sigla til Nyalandz undir Krysuvikur berg" Krisuvik ligger paa Reykjanes-Halvøen, hvor Adalbrand Helgess havde sin Præsteresidens: det er altsaa rimeligt, at her har ho sig en Tradition om Opdagelsesreisen; dog kan man ikke væ sikker paa, om ikke Traditionen er forbedret under Indtrykket at man for at komme til „Nyland" maatte drage sondenom Grø land. Men selv paa en Reise fra Krisuvik mod Sydvest vilde n kun komme til det sydøstlige Grønland, og her var nok af Sted som kunde passe til de af Annalerne nævnte Dunøer. Man k altsaa forudsætte, at de to Præster — maaske paa en Reise Norge — er komne ind mod Grønlands Østkyst, at her Somme 1285 har været usædvanligt gunstige Isforhold, at de har havt A ledning til at lande i en Fjord ved Østgrønland og at de har l keligt sluppet hjem til Island samme Sommer. Præsten Adelbra døde allerede følgende Aar, men Broderen Thorvald sluttede si den følgende Tid til Biskop Arnes Fiender, navnlig Ravn Oddss og det var vistnok denne, som under sit Ophold i Norge (12 foranlediged e Kongen til at prøve paa en Expedition (under Land Rolv) for at undersøge det „nye Land" nærmere, men denne pl lagte Expedition synes ikke at være kommen til Udførelse.

[1] Nærmere om disse Annaler i den snart foreliggende Udgave a de islandske Annaler for det norske historiske Kildeskriftfon

Inventie van de
ZAEGH-MOOLENS.
Ik wis d'Eerst die het Hout met Sagen stukken Saeghde.
Dat menigh wonder was En wonder 't wel Behaeghde,
Waer door gekoomen is ten nutte voor den dagh
Hoe datmen 't hout opt Best, en Spoedichst Sagen mach

OM HOV OG STAVKIRKER.

AF

N. NICOLAYSEN.

Blandt de forfattere, som har fremstillet hovbygningen og dens indretning, maa R. Keyser[1] vistnok antages at have løst opgaven bedst. Baade behandler han gjennemgaaende emnet med saadan udførlighed, som kilderne tillade, og næsten overalt gjør han de rette synsmaader gjeldende. Imidlertid tror jeg, at bygningen vil faa et mere individuelt præg ved en dybere granskning af kilderne og ved de slutninger i teknisk retning, som deraf kan uddrages. Det vil da formentlig ogsaa vise sig, at der savnes tilstrækkelig grund for flere af de anskuelser, som i senere aar har været fremsatte paa dette felt, og for de derpaa byggede hypotheser.

Angaaende kilderne kan det i almindelighed bemærkes, at næsten alle de beretninger, vi har om hovene, først er forfattede længe efter hedendommens ophør og derfor maa behandles med forsigtighed. De udførligste forefindes i Eyrbyggja og Kjalnesinga saga.

I den første saga fortælles (kap. 4), at høvdingen Thorolf Mostrarskegg, inden han flyttede over til Island, rev ned det Thorshov paa Moster, som han havde forestaaet. Han tog med sig det meste af tømmeret, de

[1] Samlede Afhandl. s. 324—331.

saakaldte öndvegessuler eller de to støtter, som stod ved hver sin side af det fornemste høisæde *(andvegi)*, og mulden under den stall eller forhøining, hvorpaa Thors billede havde staaet. Da han fik Island i sigte, kastede han efter vanlig skik öndvegessulerne overbord, og hvor disse drev i land, reiste han med det medbragte tømmer, og rimeligvis i samme form som det forrige, et nyt hov. Dette „var et stort hus. Der var dør paa sidevæggen[1] nær den ene ende; der indenfor (d. v. s. længer inde i rummet end der, hvor døren var) stod öndvegessulerne, og i disse var nagler, som kaldtes gudenagler *(reginnaglar)*. Inderst i hovet var et rum *(hús)* med den lignelse, som sanghuset nu har i kirker, og i dette stod en stall midt paa gulvet som et alter. Paa dette laa en ring uden sammenføining *(mótlaus)* af to øres vægt; ved denne skulde alle eder aflægges, og den skulde hovgoden eller hovstyreren have paa sin haand (eller arm) ved alle sammenkomster. Paa stallen skulde ogsaa staa en offerblodsbolle *(hlautbolli)*. Rundt om stallen var gudebillederne ordnede i afhuset (det inderste rum).“ Hvad der skal forstaaes ved de ovennævnte „gudenagler“, der kun omtales paa dette ene sted, bliver vel fremdeles en gaade.

I Kjalnesinga saga (kap. 2) siges, at den islandske høvding Thorgrim, søn af nordmanden Helge Bjola, var en stor blotmand (hedning), og at han i tunet paa sin

[1] Saaledes ogsaa Keyser (anf. st. s. 325) og Sigurðr Vigfússon (Árbok hins íslenzka fornleifaf. 1880—1881, s. 83), medens P. A. Munch (Nordm. ældste Gude- og Heltesagn, s. 160), idet han støtter sig til en læsemaade, som ikke er optaget i nogen af de forhaandenværende udgavers text, gjengiver stedet med „der var døre paa begge sidevægge“, hvilket ogsaa følges af Henr. Petersen (Om Nordb. Gudedyrk. og Gudetro i Hedenold, s. 22) og L. Dietrichson (Kristiania Videnskabsselskabs forhandl. f. 1884, oversigt s. 7 og „Vårt Land“ f. febr. 1887).

gaard Kjalarnes lod reise et „stort" hov. „Det var 100 fod langt og 60 fod bredt, og Thor blev der mest hædret. Det var i sit inderste rum *(þar var gjört af innar)*[1] rundt *(kringlótt)*[2] som en hue, og var overalt behængt med tæpper *(alþjalðað)* og glugget (forsynet med lysaabninger). I det indre rum stod Thor i midten, og andre guder ved hver side af ham. Lige fremmenfor Thor stod en stall, gjort med megen kunstfærdighed og ovenpaa dækket *(þiljaðr)* med jern; derpaa skulde være en ild, som aldrig maatte slukne, og som de kaldte viet ild. Paa stallen skulde ogsaa ligge en stor ring af sølv, som hovgoden skulde have paa haanden (eller armen) ved alle sammenkomster, og ved hvilken alle eder skulde sværges. Paa stallen skulde ogsaa staa en stor kobberbolle", hvori offerblodet optoges. Bygningen var, som det sees, af træ, idet der, da den var stukket i brand og eieren kom for at redde den, „blev gjort stænger med hager paa, hvormed

---

[1] Saaledes i den nyeste udgave, medens den ældre istedenfor de to sidste ord har *„at innan"*. Dette gjengiver Keyser (anf. st. s. 326), som kun havde den første udgave, med „indeni", hvilket dog vistnok ikke vel kunde forklares anderledes end den nye udgave, da det forstaaet i betydning af indvendig vilde være tautologisk, siden ingen ved en hvelving kunde som modsætning tænke paa bygningens ydre. Modsætningen er derimod her tydelig imellem det indre rum („afhuset") og det ydre større.

[2] Dette kan neppe, som H. Petersen (anf. st. s. 21) og L. Dietrichson (anf. st.) antage, henføres til grundplanen og forklares om en apsis. Forøvrigt træffes ordet „huve" endnu i kirkebesigtigelser fra slutningen af det 17de hundredaar om taarnbedækningen, f. ex. paa Borgunds kirke i Lærdal, altsaa med samme betydning som hætte. Men selv om der, som ordene tilsige, menes en hvelving, følgelig sammensat af tynde bord, forekommer det hele mig yderst mistænkeligt, da saadant ikke synes rimeligt i den tid. Det er vel noget, sagaskriveren har overført fra sin tids kirker.

hovet blev revet fra hinanden *(dregit i sundr)*, saa at man fik fat paa noget af tømmeret". Dens „tvertræer" var siden i den skaale, Olaf Jonssøn lod bygge paa Hov.

Foruden disse samlede beretninger findes der hist og her omspredt i forskjellige sagaer enkelte træk, som enten kan styrke, hvad ovenfor tildels er sagt, eller tjene til at udfylde nogle af de der forekommende huller.

I første klasse staar saaledes den bemærkning, at „kor eller gudestuke *(goðastúka)* var der ved hvert hov; deri var gudebilleder",[1] og at vedkommende hov var tjældet og glugget,[2] hvilket sidste dog har faaet det urimelige tillæg, at der i det indre ikke nogensteds var skygge, hvad der ogsaa siges[3] om Haakon jarls tempel for Thorgerd hörgabrud paa grund af dets mange „glasglugger" (?). Endvidere omtales et andet hov paa Island med 100 fods længde,[4] ligeledes høisæder i hovene paa Lade og Syrstrand,[5] tvertræer i vedkommende hov paa Island[6] og kun én dør i hovet paa Mære.[7]

Af nye træk, som vise hovets indretning, kan mærkes, at der flere steder[8] i hovets største eller ydre rum omtales ild midt efter gulvet og derover kjedler, hvori offerkjødet kogtes. Endelig nævnes i hovet paa Lade en dørring,[9] der antoges for at være helt af guld, medens det senere viste sig, at den inderst kun var af kobber.

[1] Landn., viðb. II s. 336.
[2] Dropl. sag. s. 26.
[3] Færeyinga sag. s. 23.
[4] Vatnsd. sag., Landn. II, 2.
[5] Heimskr., udg. af Unger, s. 95, Fornald. sög. II, 63.
[6] Landn. V, 12.
[7] Heimskr. s. 184.
[8] Heimskr. s. 92 f., Fornald. s. II, 63.
[9] Heimskr. s. 177.

Saadanne dørringe tjente dog ikke alene til prydelse, og de fandtes derfor utvilsomt ved alle hov, siden de, som ogsaa Keyser antyder, var nødvendige for at trække døren efter sig eller lukke den, naar man gik ud, da døren selvfølgelig var til at slaa op indad og der dengang ligesom gjennem hele middelalderen og i mange tilfælde hos os næsten til nutiden ikke kjendtes dørklinker.

Sættes dernæst de anførte enkeltheder i forbindelse med hverandre for at opnaa en forestilling om hovet i sin helhed, vil følgende resultat fremkomme.

Bygningen var, som det sees, af træ, hvad der ogsaa fremgaar af de nedenfor gjengivne beretninger om, at man „brændte“ hov og undertiden brugte „tømmeret“ til opførelse af kirker. Men selv om intet derom var sagt, vilde det dog følge af den ubestridelige sætning, at opførelsen af bygninger af sten og kalk her i landet var ukjendt før kristendommen.

Efter sin form bestod hovet af to udelte rum, et mindre og et større, der gik i flugt med hinanden. Det første dannede et smalere, kortere og følgelig lavere udskud fra det andet, og naar sagaerne for at give læseren en forestilling om dette „afhus“, betegne det med navne, hentede fra kirker (sanghus, kor, gudestuke), saa kan deraf vistnok sluttes, hvad der heller ikke modsiges af andre omstændigheder, at saadant udspring endnu paa sagaernes tid ikke fandtes ved andre bygninger, men kun ved kirker. Dog var denne udbygning i hovet ikke afstængt fra den større del, men aabnede sig mod denne. Dette viser sig i flere tilfælde, hvor vedkommende person strax ved indtrædelsen i hovet faar synet af, hvad der forefindes i det omhandlede rum. I dette var da stallen eller forhøiningen med den viede ild og gudebillederne anbragte i den orden, som ovenfor paavist.

Bygningens større del eller det egentlige hov var saaledes indrettet, at det havde aarer eller ildsteder midt efter gulvet og faste bænke langs væggene, følgelig med fodpal. Paa midten af hver langbænk var et høisæde, og ved hver side af det fornemste høisæde stod en støtte med „gudenagler“. Foden af disse støtter eller öndvegessuler var drevet ned i jorden, medens der paa toppen af dem stod et gudebillede.[1] Heraf følger altsaa, at støtterne ikke, som undertiden antaget, havde nogen konstruktiv betydning, som bærere af tagverket, men at de stode frit.

Det fornemste høisæde maa efter den faste regel have indtaget midten af nordre langbænk,[2] og da døren var længer ude paa den modsatte langside, havde bygningen følgelig retning fra vest til øst, saaledes at afhuset eller det inderste rum dannede bygningens østre ende.

Længden af bygningen angives, som vi har seet, til 100 fod, saaledes at dermed betegnes et stort hov.[3] Naar derimod bredden anføres med 60 fod, maa deri enten være en talfeil eller en vitterlig stor overdrivelse. Vel kan det være rimeligt nok, at der ved hver langside var et skot eller en sval, skjønt saadant ikke nævnes. Men selv om vi tænke os disse svaler bredere end ellers ved andre bygninger, og deres samlede bredde fradrages de angivne 60 fod, vil det mellemliggende rum dog blive alt for bredt. Det maa nemlig lægges mærke til, at dette rum, som vi

---

[1] Vatnsd. saga, s. 15.

[2] Jfr. nærvær. tidsskr. 2. række, IV, s. 352, jfr. 1. række, I, s. 152.

[3] Som antydning af hovenes størrelse peger Keyser (anf. st. s. 327) paa beretningen i Heimskr. (s. 28) om, at kong Adils i Upsala red „um“ disarsalen, hvilket dog ikke frembyder nogen støtte i saa henseende, da det ei kan forklares om et ridt inde i bygningen. men omkring den, hvad ogsaa de øvrige i sagaen anførte omstændigheder vise.

har seet, og hvad der forresten fulgte af sig selv, altid var forsynet med biter eller tvertræer, og disse kunde ikke overskride en vis længde, naar de skulde opfylde sin hensigt. Denne er som bekjendt at holde langvæggene ud fra hinanden, saa at de ikke tabe sin lodrette stilling under trykket af tagets vægt. Men for at dette skal opnaaes, maa tvertræet være vandret, og hvor mægtigt det end er, vil det dog svigte, naar længden overskrider et vist maal, hvis maximum vel kan sættes til 25 fod.[1]

Som det sees, var begge hovets afdelinger behængte med tæpper og havde glugger. Disse kan dog ei, som nævnt i en saga, have været udfyldte med glas, da dette dengang var ukjendt hos os til saadant brug. Heller ikke tror jeg, at disse lysaabninger kan opfattes som anbragte paa væggen, men maa — hvad heller ikke betydningen af ordet glug modsiger — være at forstaa om aabninger i taget eller ljorer.[2] Ialfald kan saadanne, skjønt de, som vi har seet, ikke nævnes i kilderne ved noget hov, dog ei tænkes borte, saalænge der i bygningen brændte ild paa stallen eller forhøiningen og i det store ydre rum var aarer. Med ljorerne fulgte igjen, at taget ikke vel kunde belægges med træspaan, — som man desuden dengang sikkert ei kjendte, fordi man ikke havde brug derfor, — men

[1] Ogsaa Sigurðr Vigfússon (anf. Arb. f. 1882, s. 7) berører dette spørsmaal, men har en opfatning af hovets form, som jeg ikke kan dele.

[2] Til hvad der foran i dette tidsskrift (2. række, IV, s. 350) er udtalt imod antagelsen af vægglugger i rum med aabent ildsted og ljorer, kan føies det spørsmaal, om der er nogensomhelst rimelighed for, at man endog i kongelige rum langt ned i middelalderen, for ikke at tale om røgstuerne lige til vor tid, vilde have undværet de omtalte glugger, dersom de havde været kjendt allerede i den hedenske tid og saaledes vist sig praktisk forenlige med ildsteder uden skorstenspiber.

som sedvanlig med torv. Denne krævede et lavt tag, og paa grund heraf kan der ei være tale om saadan konstruktion som i stavkirkernes tagverk, der er beregnet paa en høi reisning. Hovets tag maa derfor sikkert nok have været indrettet paa den maade, som hos os viser sig nedarvet gjennem tiden lige til de yngste røgstuer. Denne tagkonstruktion bestaar af parvis stillede sperrer, som ikke forbindes med hanebjelker, men kun sammennagles i toppen og derhos i sine nederste ender ved hjelp af det saakaldte naamtrod,[1] ligesom et laas, fæstes til langvæggenes øverste stok eller den i folkesproget saakaldte raftestok, aalestok eller stavlægje.

Det staar endnu tilbage at bestemme, hvorledes hovbygningens vægge var sammensatte. Men forinden dette paavises, vil det være af interesse at se hen til de forskjellige forekommende trækonstruktioner.

G. Semper siger[2] med hensyn til sammensætningen af vore stavkirkers vægge, saaledes som den sees i Dahls bekjendte verk, „at denne maade *(assemblage à grain d'orge)*, som brugtes paa møbler langt ned i middelalderen,[3] er nær beslægtet med den kinesisk-mongolske". Paa et andet sted (s. 299—300) ytrer han ligeledes, at denne konstruktion „er den asiatisk-kinesiske og vel ogsaa den, der efter indogermanske bygningstraditioner er at anse som den ældste. Reminiscenser deraf er kjendelige paa stenfasaderne i Ægyptens ældste grave og paa de kaldæiske og assyriske borges mosaikklædte jordvægge" . . . . „Foruden stavkonstruktionen gives der egentlig kun to

[1] Se Kunst og Haandv. fra Norges Fortid. s. 6.

[2] Der Stil (1863), II, s. 293.

[3] sees allerede paa de i Lupfen ved Oberflacht i Schwaben fundne gravkister (Jahresber. des würtemberg. Alterthumsverein 1847 og derefter i Weis's Kostümkunde im. Mittelalt. 1864, s. 739).

andre trækonstruktioner, nemlig blokhusbygning (laft) og fagverk (standerverk). Ligesom laftning tilligemed reisverk var egne for skandinaverne, saaledes er i hele vest-Tyskland, det nordlige Frankrige, Belgien, Holland og England fagverket fremherskende og desuden, men paa en noget forskjellig maade, i Tyrol og Kärnthen og overhovedet i de nedre Donauegne" .... „Laftverket synes i henseende til ælde at gjøre selv reisverket rangen stridig, men er dog mere en teknisk opfindelse af beboerne i de paa naaletræer rige fjeldegne."

Hos os blev standerverket, som det synes, ikke kjendt før ca. 1590, og vi havde saaledes tidligere kun to slags trækonstruktioner, nemlig laftverk og reisverk. Laftning træffes første gang ca. 900 efter Kristus i Gokstadskibets gravkammer;[1] dette er ogsaa tilfældet med stavverket, forsaavidt der i det nævnte rum anvendes lodrette planker eller kløvede stokke, nedsatte i en sville med fals. Derimod er plankerne her ikke indfældte i hverandre ved pløining, og heller ikke anvendes hjørnestolper, hvorfor der dog paa grund af omstændighederne ikke kunde være nogen anvendelse. Det kan derfor ikke afgjøres, hvorvidt man allerede dengang kjendte den fuldt udviklede stavkonstruktion, saaledes som den træffes i vore kirker med en sammenhængende, opretstaaende plankevæg, indsat mellem hjørnestolper samt sville nederst og stavlægje oventil.

Som det ovenfor vil sees, indeholdes der i kilderne ikke noget om hovbygningens konstruktionsmaade. Men muligens kunde man i denne henseende støtte sig til et udtryk i de ældre eddadigte. Her bruges nemlig ordet

[1] Se „Langskibet fra Gokstad" pl. III, fig. 1, 2, 3, jfr. texten s. 64 f.

tømre særlig om hov[1] og husebygninger,[2] og da de sidste utvilsomt blev laftede og ordet aldrig anvendes om stavkirker, kunde man deraf ville slutte, at *timbra* maatte forstaaes om laftverk, og at hovbygningen saaledes var sammensat paa denne maade. Herpaa kan der dog neppe lægges nogen vegt, da ordet paa de anførte steder vel kan tages i betydningen af at opføre bygninger af træ eller vel endog mulig slet hen kun betyder at bygge. Derimod tror jeg, at hvis hovets tagverk var saaledes, som ovenfor antaget, vilde man deraf være berettiget til at slutte, at bygningen var af laft. Størst grund til denne antagelse er der dog i den omstændighed, at hovet havde aabne ildsteder. Thi neppe vil man i saadant tilfælde blandt ordentlige bygninger op igjennem tiderne kunne opdage et eneste exempel paa, at reisverk har været anvendt. Var hovet derimod omgivet af svaler, kan disse meget vel have fremvist den mindre fuldkomne stavkonstruktion, ligesom vi se det nedigjennem tiden ved skaaler, stuebygninger og stabure.

Hvad selve arbeidet ved hovbygningen angaar, har det vistnok ofte været omhyggelig gjort, siden sagaerne[3] bruge saadanne ord om enkelte hov som „fager", „anselig", „udstyret med stor bekostning". Dog indeholdes ikke heri noget, hvoraf der kan fremgaa en forestilling om individuelle enkeltheder. At man hos os allerede ved aaret 900 var udmærket dygtig i træskjæring, derom vidner Gokstadskibet. Men alligevel kan sagaernes anførte epitheta neppe give anledning til at tænke paa „udskjæringer og prydelser, hvorom endnu nogle af de norske trækirker fra 12te—13de aarhundrede kunne tjene til at give os en

[1] Völusp. 7.
[2] Rigsm. 19.
[3] Flateyarb. I, 387, 390, 440.

forestilling".[1] Som det maa antages, var dragefiguren dengang ukjendt hos os, ligeledes det vegetabile ornament, og det samme gjelder selvfølgelig om kirkernes romanske buer med staver og kapitæler, ja endog hovets dør har mulig i lighed med meget yngre stuebygninger været forholdsvis lav. Til overdrivelser eller rene fabler maa det henregnes, naar en saga[2] fortæller om Haakon jarls hov for Thorgerd hörgabrud, at det indvendig var prydet med indlægninger af guld og sølv, eller naar Adam af Bremen siger, at templet i Upsala „overalt var siret med guld". Dog kan det mærkes, at trævæggene i Glastonbury's abbedi i England ved begyndelsen af 11te hundredaar ifølge J. Parker[3], indvendig var dækkede med plader af guld og sølv og udvendig af bly.

Som ovenfor antydet, har professor Dietrichson ved sin forstaaelse af visse udtryk i sagaerne fundet flere ligheder mellem hovbygningen og den kristelige kirke, hvad form og indretning angaar, og dette mener han ogsaa har været tilfældet med hensyn til konstruktion og tagverk, idet han her særlig tænker paa de enskibede stavkirker. Som følge heraf antager han, at det hedenske hov har faaet sin hovedform ved paavirkning fra udenlandske kirkebygninger. Efter min fremstilling findes derimod, som det vil sees, ingen saadan indbyrdes lighed mellem begge bygninger undtagen i ét punkt, nemlig hvad tilføielsen af hovets smalere og lavere østligste del angaar. Men heraf tør man dog neppe være berettiget til at tænke sig en saadan paavirkning som den anførte, hvorimod denne form naturlig kan forklares af, at de samme hensyn til indretningen fremstillede sig paa begge steder. Naar denne

---

[1] H. Petersen (anf. st. s. 23), jfr. og L. Dietrichson (anf. st.).
[2] Færeying. sag. s. 23.
[3] Introduction to the study of goth. architect. 7de udg. 1884, s. 11.

del derimod undtages, viser det sig, at hovet efter min fremstilling ellers overalt, fraregnet dets mangel af forstue og mulig af svalegang, har den største lighed med den verdslige skaalebygning, saaledes som jeg tilforn[1] har søgt at bestemme dens udseende i modsætning til en vis traditionel dansk og islandsk opfatning. Hvad der hos Dietrichson tildels har fremkaldt tanken om saadan paavirkning, er, som han selv bemærker,[1] den indflydelse af kristelige forestillinger, professor S. Bugge i den nyere tid har paavist ved enkelte af eddadigtene. Men forholdet er dog her, som jeg synes, meget forskjelligt fra, hvad der fandt sted ved hovene. Forfatterne af de vedkommende digte havde forladt moderlandet og opholdt sig paa de britiske vestlige øer, omringede af kristelige forestillinger, medens det vanskeligere kan tænkes, at de, der opførte hovbygninger her i landet, kunde hente forbilledet fra kristelige kirker, som de neppe havde havt anledning til at se. Det kan vel nemlig ikke godt antages, at man havde været uden hov lige til forbindelsen med udlandet begyndte gjennem vikingetogene eller henimod slutningen af det 8de hundredaar, og vedtagelsen af hovets senere traditionelle form maa saaledes vistnok have gaaet for sig allerede før den nævnte tid.

Heller ikke tror jeg, at noget hov, saaledes som Keyser, Munch og Dietrichson[2] antage, efter den fornødne kristelige indvielse er gaaet over til en kirke. Keyser[3] bemærker herom, at „kristendommens første udbredere var omhyggelige for at faa enhver saadan bygning ødelagt eller i det mindste omdannet til en kristen

[1] Se nærv. tidsskr. 2. række, IV, s. 351 f.
[2] Anf. st.
[3] Anf. st. s. 325.

kirke". Munch[1] finder endog „intet rimeligere, end at kirkerne som oftest byggedes lige paa det sted, templet havde staaet; ja at man vel endog, som i England, benyttede tempelbygningen, renset og indviet, til kirkebygning, synes grundet i sagens natur". Herimod kan dog strax indvendes, at det tør være meget tvilsomt, om forholdet i England var saaledes som antaget paa grund af Gregor den stores instrux af 601 for den blandt Angelsaxerne udsendte missionær Augustin. I denne instrux heder det,[2] „at hvis afgudstemplerne er vel byggede *(bene constructa)*, bør de omdannes fra djævlenes til den sande guds tjeneste". Men Parker udtaler[3] herom vistnok meget rigtig, at det ikke deraf kan sluttes, at saadanne bygninger virkelig fandtes. Hvorledes imidlertid forholdet end var i England, kan det dog ikke benyttes som bevis for, hvad der foregik i Norge, og det saameget mindre som hele aanden i de norske kongers missionsvirksomhed viste sig meget forskjellig fra, hvad tilfældet var paa hin side af nordsøen. Keyser og Munch har derhos ikke anført noget exempel paa, at et hov er bleven omgjort til kirke, og heller ikke har det været mig muligt at opdage noget saadant. Derimod træffes overalt kun vidner om det modsatte. Saaledes heder det[4] om Erik blodøxes sønner, der var døbte i England, „at da de fik raadighed over Norge (961—965), kunde de ikke faa kristnet folk der i landet, men overalt, hvor de kunde komme til, brød de hovene ned og spildte blotene". Olaf Trygvessøn lader

[1] Anf. st. s. 164.
[2] Beda, Hist. eccles. lib. I k. 30, jfr. Gregorii magni opera ed. Bened. II, 1176.
[3] Anf. st. s. 7, hvor han om instruxen siger, at den „appears to be intended rather as a general instruction on abstract principles, than to be dictated by local knowledge, that such was the case".
[4] Heimskringla s. 112.

hovet paa Lade (996) bryde ned og brænde.[1] Vi har ogsaa en, om end vistnok tildels fabelagtig, dog adskillig oplysende fortælling om Olafs forhold ligeover for bonden Svein i det throndhjemske. Efterat kongen forgjæves havde opfordret ham til at lade sig kristne, forklarede hans søn, at grunden til faderens modstand var frygten for, at han, hvis han gik over til kristendommen, vilde blive tvungen til at nedtage det anselige og fagert udstyrede hov, som stod paa hans gaard. Kongen tilsagde da Svein og sønnen, at hovet skulde blive staaende, hvis de lode sig døbe. hvilket ogsaa skede, uden at der er tale om at indrette hovet til kirke.[2] Det berettes endvidere, at kong Olaf i Nidaros havde ladet tiløxe tømmer, som han i 1000 gav islændingerne Gizur hvite og Hjalte Skeggessøn, der førte det med sig til Island og dermed reiste en kirke paa et sted, i hvis nærhed stod et hov, men som da blev nedbrudt.[3] I samme aar fortælles om en drøm, som den helseløse bonde Thorhall paa Knapstad paa Island havde. Han saa kong Olaf komme til sig og love ham bedring, hvis han vilde nedtage gaardens store hov og med tømmeret paa et nærmere angivet sted reise en kirke af saadan størrelse og form. som kongen ridsede op for ham med dopskoen paa sit spyd. Thorhall gik morgenen efter strax i vei med at nedbryde hovet, blev siden døbt og frisknede til, efterat han havde opført kirken, saaledes som foreskrevet, i faderens, sønnens og den hellige aands navn.[4] I samme aar var det og, at kristendommen blev indført paa Island ved forhandlinger paa lovbjerget, og en af de fordringer,

[1] Anf. st. 176.
[2] Flateyarb. I, 387, 389—392.
[3] Sammest. 442.
[4] Sammest. 440.

som der blev opstillet og vedtaget, var, at „hov og gudebilleder skal være uhellige og nedbrydes“.[1] Endelig kan hertil føies, at blandt de fortjenester, som i en prædiken fra tiden før slutningen af det 12te hundredaar tillægges Olaf den hellige, er ogsaa den, at han „brød ned og brændte hedenske hov og reiste kirker isteden“.[2]

Af disse exempler, som mulig kan forøges med flere lignende, fremgaar altsaa, at hovene enten blev brændte eller nedrevne og deres tømmer i sidste fald undertiden brugt til opførelsen af kirker, dog ikke paa samme, men en anden, om end nærliggende tomt. Ved valget af denne er det da heller ikke sagt, at just det hensyn ubetinget gjorde sig gjeldende, at der i nærheden havde staaet et hov, som bygdens folk var vant til at søge, hvorimod man ligesaa gjerne kan have bestemt sig for denne tomt af samme grund, som havde været raadende ved hovet, nemlig at tomten havde den bekvemmeste beliggenhed for bygdelagets folk.

Er min opfattelse af hovets form væsentlig rigtig, kan der, som allerede berørt, ikke være nogen støtte for den af professor Dietrichson antagne paavirkning af udenlandsk kirkebygning,[3] og da heller ikke for hans mening om, at man her ved opførelsen af de første kirker igjen benyttede hovbygningen som forbillede. Derimod synes jeg alt taler for, at man hos os fik mønsteret for kirkebygningen sammen med kristendommen og fra den samme kant, hvorfra denne nærmest blev indført til Norge.

---

[1] Anf. st. 446.

[2] Gammel norsk Homiliebog, udg. af R. Unger, s. 147.

[3] I den ovenfor gjengivne fortælling om Thorhall paa Knapstad kunde der spores en antydning til, at kirken fik en anden form end hovet, siden Olaf ellers ikke havde behøvet at give noget rids deraf.

Inden jeg gaar over til dette spørsmaal, kan det omtales, hvorledes ældre trækirker udenfor Norge vise sig at være beskafne.

Hvad for det første de nuværende ældre trækirker i Rusland og Tyskland angaar, har jeg tilforn[1] udtalt, at de vise sig saa forskjellige fra vore stavkirker, at der ikke vel kan tænkes nogen indbyrdes forbindelse mellem dem. Dette er ogsaa senere styrket ved de iagttagelser, som professor Dietrichson havde anledning til at gjøre paa sin reise i 1884 ved undersøgelse baade af russiske, ungarske, vestslaviske og tyske kirker.[2]

I Danmark omtales St. Albani kirke i Odense 1086[3] med „mange store glasglugger“, der synes noget mistænkeligt. Bygningen var af træ, hvorimod det ikke kan sees, hvorledes den var konstrueret, og dette gjelder ogsaa de øvrige gamle trækirker, som vides at have været i Jylland eller Slesvig. I Trap's Danmarks beskrivelse udtales den mening, at disse kirker har lignet vore stavkirker, men hvad man i saa henseende støtter sig til, kan neppe begrunde denne mening. Derimod tør det være rimeligt nok, at de, saaledes som J. Kornerup antager, stod nærmere de gamle laftkirker i Sverige.

Af saadanne kjendes kun nogle faa:[5] paa Amnehera

[1] Nord. Universitetstidskr., Upsala 1856, s. 197 ff.

[2] Se Nord. Tidskr. udg. af Letterstedtska Fören. f. 1885, s. 84 og 197 ff.

[3] Knytlinga saga, kap. 54.

[4] Aarbøger f. nord. Oldkynd. og Hist. f. 1869, s. 186—200.

[5] Brunius, Konstanteckninger, 1851, s. 22, 643; Mandelgren Monuments Scandinav.

Låda[1] i Vermeland, Edshult i Linköping stift, Kalfsvik nær Vexiø. Dog kjendes der i Sverige ogsaa enkelte kirker med umiskjendelig stavkonstruktion, men forresten meget simple. Saaledes var det i 1825 nedrevne Skagens kapel i Undenäs sogn paa Tiveden i Vestergötland opført af svær malmfuru og bestod af 4 „klostolpar" i hjørnerne, flere korsbjelker mellem dem og 4 „fodträd" eller sviller nedentil. Væggene dannedes af opretstaaende planker og havde øverst nogle tvertræer, og det spaanlagte tag var indvendig aabent ligetil „kroppåsen" eller mønsaasen. Kun 3 vinduer fandtes, det ene paa østvæggen, 16″ langt, 5″ høit, de andre ogsaa ganske smaa paa søndre væg længst mod øst. Paa kirkegaarden var en høi klokkestabel med en liden klokke.[2] Ogsaa ved Pjetteryd i Smaaland var en reisverkskirke og omgivet, som det synes, af svalgang.[3] Endvidere beskriver C. Ljungström[4] Hedaredes kapellags kirke i Elfsborg len, hvilken bevislig i det mindste er ældre end 1506, som „bygget af opretstaaende grove og brede ekeplanker" med et lidt langagtig firkantet skib og et kvadratformet mindre kor. Endelig var Boddsjö kirke i Jemteland i 1775 en „særdeles reisverksbygning med stolper i hjørnerne og midt paa væggen samt iøvrigt bestaaende ef plankeverke".[5] Ifølge en indskrift var den sandsynligvis opført 1469. Men som bekjendt udgjorde Jemteland en del af Norge ligetil 1645. Ogsaa de øvrige svenske kirker af samme slags er vist-

---

[1] indkjøbt af staten, Ny illustr. Tidn. f. 1886, no. 1.
[2] Antikvar. Tidskr. f. Sverige, II, s. 139 f., Ny illustr. Tidn. f. 1886, no. 2.
[3] Se det anf. universitetstidskr. s. 198.
[4] Åhs och Wedens härader 1865, s. 106.
[5] Hülphers Beskrifn. öfver Jämtland, s. 36.

nok fremkomne ved en paavirkning fra nabolandet og ikke omvendt.[1]

I den nordligste del af Tyskland omtales et par trækirker i middelalderen. Saaledes blev en Mariekirke i Lübeck af dette materiale indviet 1163,[2] og ligeledes maa den i Hamburg af erkebiskop Ansgar „*miro opere*" byggede kirke have været af træ, da den, efterat være ødelagt, opførtes paa ny i 1024 af saadant materiale.[3] Men hvorledes disse kirkers konstruktion var beskaffen, vides ikke.

Mere faa vi høre om den første kirke, Frankernes konge Chlodevig byggede i 496, efterat han var kristnet. Denne blev opført i Strasburg, og derom anfører Pierre Victor[4] følgende med paaberaab af de elsasske annaler. „Man drev ned i jorden tykke træstammer, kløvede *(sciés)*[5] i midten, paa den maade, at den raa side vendte udad. Disse stammer var af lige høide og stillede tæt ved siden af hverandre og forbundne *(liés)* sammen; et uhyre tag af straa *(chaume)* dækkede det hele. Det indre var meget simpelt og bestod af et skib eller en midtgang, to sideskibe og et kor i enden mod øst. Mørk, som alle kirker

---

[1] Naar Lübke (Gesch. d. Arkitektur, 6te opl., II, s. 197) som grund for, at kirkebygninger af samme slags som vore stavkirker har været udbredt i flere svenske landskaber, blandt andet peger paa derværende røgelsekar med tildels lignende former (jfr. Svenska Fornminnesfören. Tidskr., I, s. 169 f.), har dette liden vegt. Næsten med samme grund kunde det da paastaaes, at ogsaa Danmark har havt lignende kirker, da saadanne røgelsekar findes ogsaa der.

[2] Otte's Handb., 1854, s. 7.

[3] Adam af Bremens Kirkehist., overs. af Christensen, s. 97.

[4] i hans rapport s. 10 til La Societé libre des beaux arts i 40-aarene ved forelæggelsen af professor Dahls bekjendte verk.

[5] Meningen maa være som oversat, da man dengang vistnok ikke kjendte stokkens gjennemsagning paa langs.

i hine gamle tider, syntes den at vække andagt og indbyde til bøn."

Endelig komme vi til Britannien, hvor der nu findes kun én trækirke,[1] i Greenstead i Essex. Den ligger mellem jernbanestationerne Chelmsford og Epping, dog nærmest den sidste og ca. 2,5 km. derfra. Da jeg saa den i 1867, havde den forlængst undergaaet saa stor forandring, at der af den oprindelige bygning ikke fandtes mere tilbage end skibets langvægge, som stod umiddelbart paa et nyere underlag af teglsten; desuden var væggene indvendig dækkede med et nyere panel og en forhal tilføiet paa sydsiden.[2] Disse forandringer var gjort før Morant's korte beskrivelse,[3] som af nyt kun indeholder den oplysende notis, at kirken var indviet til St. Andrew, men forresten gjentager den ældre beskrivelse af 1748.[4] I denne siges følgende: „Skibet eller hoveddelen *(body)* af denne kirke, som gjør den saa mærkelig, er helt igjennem sammensat af tykke ekestammer, kløvede og raat tilhuggede paa begge sider. De er stillede lodret og tæt til hverandre, idet de er indsluttede i en sville ved foden og i en stavlægje *(plate)* ved toppen, hvor de fæstes med trænagler. Dette var alt, som nu er levnet af det oprindelige bygverk, dog meget fortæret og slidt ved tidens længde. Det er 29 fod og 9 tommer langt, 14 fod bredt og 5 fod og 6 tommer høit i siderne, som bar det oprin-

---

[1] Som det synes, er den ikke synderlig paaagtet i England, da den ikke engang nævnes i Parkers ovenanførte bog.

[2] Professor Dietrichson, som besøgte kirken i 1884, har i det anf. Nord. Tidskr. f. 1885 foruden en beskrivelse leveret en tegning deraf s. 230.

[3] Hist. of Essex County by Morant, I, s. 152.

[4] Vetusta monumenta etc. edit. by the society of antiquaries vol. II (1748) med en tegning (plate 7).

delige tag".[1] Hvorvidt plankerne er falsede ind i hinanden, lader sig ikke afgjøre paa grund af den anførte nye indre paneling; det tør ogsaa være tvil underkastet, om den ler eller cement, som nu sees mellem plankerne, er oprindelig. Derimod har hjørnerne fra først af vistnok havt runde stave eller stolper, saaledes som Dietrichson nærmere begrunder.[2] Naar undtages plankernes manglende indfalsning og fæstningen med trænagler, hvilken mulig er tilkommet senere, vilde den oprindelige konstruktion følgelig staa ganske ved siden af vore stavkirkers. Desværre mangler oplysninger om kirkens alder, hvilken dog vistnok gaar op til tiden før Nordmannernes erobring af England (1066). Det er ialfald sikkert nok,[3] at Angelsaxerne overhovedet byggede mest af træ og rimeligvis endnu ved indførelsen af kristendommen (597) udelukkende benyttede saadant materiale, hvilket tildels kan sluttes af, at der viser sig aabenbar efterligning af trækonstruktion paa endnu tilværende gamle angelsaxiske stenbygninger og navnlig Earl Barton's taarn i Northamptonshire. Vi har ogsaa den bekjendte ytring i et diplom af 974 fra kong Edgar, at kirkerne „var synlig ruinerede med skimlede træspaan og ormædte bord ligetil rafterne." Derimod vides intet andet om formerne af de angelsaxiske trækirker end Greensteadkirken viser, men rimeligvis stod de i saa henseende ved siden af stenkirkerne. Disse var ialfald i den ældre tid vistnok mindre bygninger og havde et aflang firkantet skib og et smalere omtrent kvadratisk kor uden halvrund apsis, eller saaledes som den endnu

---

[1] Jfr. Dugdal, Monastic. Anglican., VI, 293.
[2] Anf. st. s. 235.
[3] Jfr. Parker, s. 9, 11.

tilværende kirke ved Bradford-on-Avon, der skal skrive sig fra 705.[1]

Alt tyder hen paa, at Angelsaxerne i den her omhandlede retning ligesom i flere andre var paavirkede fra Irland, hvor kristendommen blev indført allerede 422. Der har været uenighed mellem forfatterne om, hvorvidt ogsaa her kirkerne først blev opført af træ, men dette tør vistnok ansees rimeligst, og ialfald kan det ikke modbevises af dem, som hylde den modsatte mening.[2] Alle er ialfald enige om, at ogsaa Irerne for det meste byggede kirker af træ, hvad der i modsætning til romersk skik *(mos romanum)* eller stenbygning gik under navnet *mos Scotorum* eller *scoticum*. Saaledes fortæller Beda,[3] at St. Finian i 652 paa den engelske ø Lindisfarne byggede en kirke, „dog efter Skoternes (d. e. Irernes) maade gjorde han den ikke af sten, men af kløvet ek *(de robore secto)* og dækket med rør eller siv *(harundine)*". Ligeledes fortælles,[4] at den hellige Monena byggede en kirke „efter de skotske (irske) folks skik af tiløxede planker *(tabulis dedolatis)*". Irerne havde ogsaa et eget ord „*duirtheach*" for en trækirke, hvilket efter Petrie oprindelig betyder et hus af ek. Som støtte herfor paaberaaber han sig blandt andet en legende, der indeholdes i et manuskript om St. Molings liv. Da nemlig den i Irland berømte bygmester Goban forlangte af Moling som løn for opførelsen af en duirtheach at faa denne fyldt med rug, bad den hellige ham om at vende kirkens aabning op, saa skulde den fyldes. Dernæst heder der i det irske manuskript ifølge Petrie's

---

[1] Parker anf. st. s. 15.
[2] Marg. Stokes, early christian architect. in Ireland, 1878.
[3] Hist. eccles. lib. III, kap. 25.
[4] Petrie, the eccles. architect of Ireland anterior to the anglonorman invasion. 2. edit. Dublin 1845, s. 125.

oversættelse „Goban laid hold of it by both post and ridge, so that he turned the duirtheach upside down, and not a plank of it started from its place, nor did a joint of any of the boards move from the other.“[1] Hertil føier Petrie[2] et irsk vers, hvori den hellige Tighernach beder sin moder om „at hjelpe til og ei være sen med at kløve tømmer med tømmermanden“ for bygningen af en duirtheach. Ihvorvel der nu ved disse træbygninger ikke anføres noget om plankernes indfalsning i hverandre, eller om sviller og stavlægjer, maa dog dette vistnok antages at have været anvendt, og som bestyrkelse paa de omtalte poster eller hjørnestolper kan ogsaa nævnes et andet sted. Det berettes saaledes, at da Ørlyg Hrapssøn i slutningen af det 9de hundredaar drog til Island fra Sudurøerne, hvor han havde været opfostret hos biskop Patrik, medgav denne ham blandt andet kirketømmer og viet jord, som han skulde lægge under den kirkes „hjørnestav“, som han blev paalagt at bygge og hellige til St. Columba, hvilket ogsaa skede.[3]

Hvad formen af de irske trækirker angaar, nævnes der intet om svalgang og heller ikke noget andet, som kunde vise deres udseende, men rimeligvis har de lignet stenkirkerne. Disse var ifølge Petrie af liden udstrækning, sjelden over 80 fod lang, sedvanlig ikke mere end 60 fod. De mindste havde form af en aflang firkant, de større tillige et smalere og kortere kvadratisk kor, men uden halvrundt udspring eller apsis. De var uden

---

[1] Anf. st. s. 348. Det maa vel være paa grund heraf, at Otte i sin archäol. Wörterb., 2det oplag, s. 433, gjengiver det omtalte ord, som han dog skriver *dairtheach*, med „Stawkirche“.

[1] Anf. st. s. 348.

[2] Sammest. 349.

[3] Landnáma I, 12, Kjalnes. sag. kap. 1.

himling, dog kan det ikke sees, hvorledes tagverket blev konstrueret, naar det var af træ.

Efter dette rundsyn i udlandet vende vi tilbage til Norge for at se lidt nærmere paa de kirker, som byggedes her i førstningen og indtil den nye religion var fuldstændig grundlagt.

Ifølge Snorres beretning[1] blev de første kirker i Norge opført ca. 950 af Haakon den gode paa Møre, og som det synes var de kun 3 i tallet. Det siges ikke, hvorledes de var beskafne, men da de aaret efter blev „brændt", maa det antages, at de var træbygninger. Som bekjendt havde Haakon i ca. 8 aar (926-934) været opfostret hos den angelsaxiske kong Adelsten, og det bliver derfor rimeligt, at ligesom de ved kirkerne omtalte prester vistnok var Engelsmænd, saaledes havde man som forbillede ved selve bygningerne ogsaa anvendt den angelsaxiske skik eller stavkonstruktion.

De næste kirker, vi finde omtalt, tilhøre Olaf Tryggvessøns tid. Ifølge sagaernes udsagn byggede han flere kirker, men der nævnes særlig kun tre. Den ene var kirken paa Moster. Herom beretter Thjodrek munk[2] — som her er den ældste kilde, da han skrev ca. 1178 —, at Olaf under sin reise fra Irland til Nidaros i 995 først landede paa Moster, „hvor han ogsaa siden [følgelig inden 1000] byggede en kirke, som var den første af alle i Norge." Den anden kirke var St. Sunnivas paa Selje, og om denne fortæller Odd munk,[3] — der skrev ca. 1190 og her er den ældste kilde —, at efter mødet paa Dragseid (996) „blev der opført kirke siden ifølge kongens beslutning *(at ráðe konungs)*". Spørsmaalet er nu her, om

[1] Heimskr. s. 92, 96.
[2] Se hans skrift kap. X (Monum. hist. Norv. ed. G. Storm, pag. 17).
[3] Sag. Olafs Trygvas. udg. af P. A. Munch, s. 25.

de kirkebygninger eller levninger deraf, som endnu findes paa de nævnte steder, først er opførte senere eller hidrøre fra de samme, som ovenfor nævnes. Det sidste lader sig vistnok ikke bevise, men alligevel kan saameget siges, at der fra selve levningernes side ei er noget til hinder for, at saa kan være tilfældet.[1] Af den første er murene levnede, medens tagverket hidrører fra nyere tid. Af Sunnivakirken[2] findes kun grundvoldsmuren, derunder indbefattet sokkelen, der viser en simpel afskraaning ligesom paa Moster. Begge er uden taarn, ganske smaa, kun ca. 48 fod lange og ca. 18 fod brede paa det bredeste, og fremvise den sedvanligste irske form: et aflang firkantet skib og et smalere og kortere kor uden halvrund apsis. Forøvrigt kan det særlig bemærkes ved Moster kirke, at den fra først af sandsynligvis havde aaben tagstol, hvad den ogsaa endnu fremviser i koret, og ved Sunniva kirken, at der, som hidrørende fra denne, er fundet et stykke,[3] rimeligvis af en lysglug for gavlen ligesom i Moster kirke, men som har den egenhed, at gluggens rundbue er udhugget i selve stenen ligesom i irske kirker.[4]

Den tredje kirke, kong Olaf opførte, var Klemenskirken i Nidaros, der ifølge sagaen[5] grundlagdes høsten 996 og allerede blev færdig med al indredning til jul samme aar. Da den „brændte“ 1015, maa den have været en trækirke, og at den var opført af stavverk, synes der god grund til at antage, naar vi se, hvad der

---

[1] Jfr. aarsber. fra ovennævnte foren. f. 1872, s. 137 og f. 1884, s. 114.

[2] Se O. Krefting, Selje Klosterlevn., s. 11 og pl. III.

[3] Se sammest. s. 12 og pl. IV fig. 11.

[4] Se Petrie anf. st. s. 181 ff., jfr. Schnaase, Gesch. d. bild. Künste. 1ste udg., IV, 2den afd., s. 419.

[5] Fornm. sög. kap. 160, 163.

fortælles om den ovennævnte samtidige kirke, hvortil kongen havde givet tømmer, og som blev opsat paa Island. Om denne heder det nemlig,[1] at de omtalte islændinger, efter et ophold paa stedet af 5[2] dage, havde „reist kirkens rammeverk *(laup)*“, hvad der kun passer paa en bygning med stavkonstruktion og sigter til dens sviller, hjørnestolper og stavlægjer. Dette sted er iøvrigt af særlig interesse, som det eneste, der viser, hvorledes man bar sig ad med opførelsen af det slags bygninger. Thi er den nævnte opfatning af *laup* rigtig, saa har man først som det sidste arbeide indsat væggenes planker eller *þili*. Da disse som bekjendt gaa et stykke baade ned i svillen og op i stavlægjen, kunde de selvfølgelig ei indsættes, hvis stavlægjen havde faaet sin endelige fæstning, og denne maa derfor i nærværende tilfælde kun have været midlertidig paalagt, saaledes at den, naar arbeidet skulde fortsættes, først blev fjernet, og efterat vægplankerne var indsatte, igjen lagt over alle plankerne og i begge sine ender drevet ned i den fals, som var beredt i hjørnestolpernes top.

Ogsaa Olaf den hellige byggede flere kirker og, som det heder,[3] endog 1 kirke i hvert fylke, men udtrykkelig nævnes i hans saga som opført af ham kun Mariekirken i Sarpsborg og Klemenskirken i Nidaros. En af disse maa der saaledes vistnok sigtes til, maaske snarest den sidste, medens Munch[4] holder paa den første, naar der i vedkommende saga[5] fortælles om en kirke, som kongen lod

---

[1] Flateyarb. I, 442.
[2] En anden læsemaade har, vistnok mindre rigtig, 2.
[3] Den anf. Homiliebog, s. 47.
[4] Norg. Hist., I, 2den del, s. 862.
[5] Laxd. sag. kap. 74, 76.

opføre. Da denne fortælling, om end maaske noget ud smykket, ikke alene er fornøielig, men ogsaa giver et sjeldent bidrag til den her omhandlede konstruktions historie, kan den fortjene at gjengives i sin helhed. „Den vinter (1026?), heder det, lod kong Olaf gjøre kirke i byen af træ; det hele var anlagt paa en meget stor bygning og ombyggelig gjort. Om vaaren blev det tømmer bragt ombord, som kongen gav Thorkell Eyolfssøn [fra Island], og var det baade stort og godt. En morgen tidlig gik kongen ud med et lidet følge, og han saa da en mand oppe paa den kirke, som stod under arbeide. Kongen kjendte manden; det var Thorkell Eyolfssøn, som tog maal af de største træer, baade biter (tvertræer), stavlægjer og opstandere (*uppstøðutrè*). Kongen vendte sig da imod ham og sagde: hvad nu Thorkell? agter du derefter at afpasse det kirketømmer, du flytter til Island? Thorkell svarede: sandt er det, herre. Da sagde kongen: hug du 2 alen af paa hvert stortræ, og alligevel vil den kirke blive den største paa Island. Thorkell svarede: tag dit tømmer tilbage, hvis det tykkes dig, at du har givet formeget, men ikke agter jeg ved afhugning at forkorte det med en eneste alen.“ Thorkell kom siden bort ved drukning paa Island, og tømmeret, deriblandt en „hjørnestav“, drev ind paa en ø, som deraf fik navnet Stavø.

Til Olafs tid maatte ogsaa den kirke henføres, som Thorgeir den gamle ifølge løfte til kongen og, som det synes, inden dennes død (1030) opførte paa sin gaard Garmo i Lom.[1] Men om det var den samme kirkebygning, som stod indtil for 4, 5 aar siden, tør være meget tvilsomt. Allerede længe før jeg saa den, i 1855,[2] var

---

[1] Dipl. Norv. II, no. 4.

[2] Se Foreningens aarsb. f. 1856, s. 27.

den flyttet fra sit oprindelige sted og havde tabt svalgangen og meget andet af de gamle dele, saaledes at af disse kun skibet var igjen med nogle stykker af væggene samt tagverket, der fremviste de sedvanlige former.

Endelig kan her ogsaa nævnes Peterskirken i Nidaros, hvori retseder skulde aflægges. Herom siges[1] det i den ældre Bjarkøret (ialfald ældre end 1150), at dette skulde ske „ved den yderste (d. v. s. vestligste) kirkestav i kirkens sydside paa høire haand, naar man gaar ind.“ Heraf kan dog ikke med sikkerhed sees, om kirken var basilikaformet eller kun enskibet, men det sidste synes rimeligst, og den omtalte stav bliver da bygningens sydvestre hjørnestav.

Førend jeg dernæst gaar over til at omtale stavkirkernes forskjellige hovedformer, vil jeg her berøre den udbredelse, de har havt hos os, og det forhold, de indtog til andre trækirker og til stenkirkerne. I dette øiemed kan her gjentages en statistisk beregning, som jeg gjorde op i 1854.[2] „Af de landskirker“, siges her, „som fandtes i det nuværende Norge paa reformationstiden eller ifølge P. A. Munch's geografi omtrent 920, er der endnu tilbage, men mere eller mindre forandrede, af sten: 175, af stavverk: 49, tilsammen 224, derimod nedrevne af sten, 41, af reisverk: 155, af laft: 1, tilsammen 197. Der er altsaa omtrent 500 kirker, hvorom oplysning savnes, men om hvilke det sikkert kan antages, at de paa færre undtagelser nær har været stavbygninger“. Som bemærket gjaldt denne oversigt kun landskirker, men der blev ikke nævnt hverken de forudsætninger, hvorfra jeg var gaaet

---

[1] Norges g. Love, I, s. 312.

[2] i forordene til „Arkæolog.-histor. fortegn. over Norges levn. af kunst og haandv. fra middelalderen“ (medfulgte aarsb. f. 1854 fra den ovennævnte forening).

ud ved bestemmelsen af de forskjellige slags kirker, og heller ikke de kjendsgjerninger, hvortil disse forudsætninger støttede sig. Det maa da her oplyses, at jeg til træbygninger henregnede alle kirker, der hverken ved forhaandenværende levninger eller ifølge beretninger var bekjendte som stenkirker, og af træbygningerne igjen forudsatte alle dem som reisverkskirker, der ikke paa grund af omstændighederne maatte henføres til laftkirker.

Disse forudsætninger var støttede til følgende kjendsgjerninger.

For det første opføres der stavkirker endnu i det 15de hundredaar (Stangvik fra 1407, Ullensaker yngre end ca. 1450),[1] medens vi før reformationen kun kjende to[2] kirkelige bygninger af laft, nemlig kapellet i Faaberg fra 1459[3] og den for en menneskealder siden nedrevne kirke paa Fløan i Stjørdalen, hvilken navnlig paa grund af sin usedvanlige konstruktion med sinkenaaver i hjørnerne neppe kunde være meget ældre end ca. 1500.

Dertil kommer, at overalt, hvor der nævnes en forhenværende trækirke enten paa tryk, i manuskript eller ved mundtlig beretning og der tillige antydes noget om dens bygningsmaade, heder det altid, at den var en stavkirke.

Af størst betydning i denne forbindelse maa det dog ansees, at hvor der i vore gamle love omtales brøstfældighed ved trækirker, udtrykkes dette ved, at „kirken

[1] N. Fornlevn. s. 50 og 558.

[2] Den gamle bygning paa Skea i Sørum kan vistnok med god grund sættes ud af betragtning (se N. Fornl. s. 47).

[3] Se nu anf. aarsber. for 1884, s. 102.

gaar i stykker eller hjørnestolperne falde ned", hvad der følgelig kun passer paa stavbygning.[1]

Ikke mindre vægt frembyder den symbolisering af kirkebygningen og dens dele, som forekommer i middelalderske prædikener fra det 12te hundredaar. Medens hertil i udlandet benyttes stenbygninger, som de der sedvanligste,[2] sigter prædikanten hos os, som grundlag for sin sermon om templets dedikation,[3] paa en enskibet stavkirke og dens enkelte dele, der kunde forudsættes bekjendte for tilhørerne, eller som disse havde lige for sine øine, saa at taleren ligefrem kunde pege paa dem. I denne prædiken faa vi saaledes hele bygningens konstruktion fremstillet i de enkeltheder, som tilhøre stavbygningen med dens sviller, hjørnestolper, vægplanker (*þili)* og stavlægjer, tvertræer og tagets sperrer og aaser.

Hertil kan føies, at paa vore brakteater fra det 12te hundredaar er det sedvanligst at se kirken repræsenteret med en bygning med spidst taarnopsats og gavlfigurer, aabenbart en stavkirke. Endog paa primstave sees der ved 23de november, Klemetsmesse, udskaaret en saadan kirke.[4]

Endelig maa her anføres den kjendsgjerning, at der

---

[1] Se ældre Gulathingslov kap. 10 og 12, Sverres kristenret 14, nyere Gulathingskristenret 12, 13 (Norg. g. Love I, 7, 8, 416; II, 312, 313).
[2] Se Schnaase, Gesch. d. bild. Künste, 1ste udg., IV, 1ste afd., s. 291 ff.
[3] Anf. homiliebog s. 132—135.
[4] Se Schives og Holmboes myntverk, tab. V no. 34 (jfr. texten s. 35) og tab. VI no. 25, 27, 32.
[5] Se primstaven i Willes Silgjords Beskriv. (jfr. Norsk Folkekal. f. 1859). Valget af en kirke som tegn for denne dag grunder sig som bekjendt paa, at den nævnte helgen af almuen kaldtes Klemet kirkebygger.

i vort gamle sprog ikke træffes noget ord, der særlig betegner en kirke med stavkonstruktion, ligesaalidt som noget ord, der svarer til „røgstue“. Grunden hertil er tydelig nok, at der i sproget ei føltes nogen trang til saadanne ord, saalænge alle trækirker var af reisverk og alle stuebygninger havde aabent ildsted uden skorstenspiber. Endnu i skrifter fra det 16de hundredaars slutning, saaledes navnlig i biskop Jens Nilssøns visitatsberetninger, forekommer der ikke noget eget navn for det her omhandlede slags kirker. Først i det følgende hundredaar og fornemmelig efter dets midte træffes i de daværende kirkebesigtigelser betegnelser for det slags konstruktion. Foruden „stavverk“ eller „reisverk“ møder os saaledes her en sjelden gang, dog kun paa vestlandet og navnlig anvendt om Borgunds kirke i Lærdal, ordet „skjeltreverk“. Dette maa, som ogsaa bemærket af I. Aasen i hans ordbog, antages at staa i forbindelse med *skjald* (panel) i *skjaldþili*.

Det tør saaledes paa grund af det anførte sættes som fuldt berettiget, naar der i den gjengivne statistiske oversigt er antaget, at alle de 500 landskirker, hvis konstruktion er ubekjendt, har været af stavverk. Det vil følgelig med andre ord deraf ogsaa kunne sluttes, at alle landets trækirker før reformationen var stavbygninger, naar undtages nogle i antal rent forsvindende kirker, som i den seneste del af middelalderen opførtes med laftkonstruktion. Dog bør det tilføies, at tallet 500 vistnok ikke ubetydelig maa forøges. Thi da kun yderst faa af de til vort hundredaar levnede landskirker turde sættes ældre end ca. 1150, og det ikke er rimeligt, at sognene, naar undtages i enkelte fjeldbygder og andre afsides liggende strøg, ligetil den tid overhovedet var uden kirke, saa havde vistnok

de forhaandenværende bygninger havt ældre forgjængere, opførte kort efterat kristendommen var grundlagt.

Dog følger ikke af det anførte, at alle disse forsvundne kirker har været ligesaa haandfaste og omhyggelig udstyrede, som største delen af de til vor tid levnede. Der træffes ialfald flere exempler, som synes at vidne om det modsatte. Saaledes heder det i vedkommende besigtigelser af 1666, at to af kirkerne i Vikedals prestegjeld i Ryfylke[1] kun var sammensatte af staver og „bord“. Ligeledes synes flere af stavkirkerne paa Søndmøre at høre til det simplere slags, da H. Strøm[2] siger om dem, at „de bestaa af nogle vidt fra hinanden staaende staver, som blot sammenbindes ved endel tverbaand og udenfor beklædes med pløiede og sammenfældte brætter, saa at den hele bygning udvendig, undertiden ogsaa indvendig, maa bestyrkes med store skorder eller skraaliggende tverstykker“.

Derimod har det været gjennemgaaende for vore stavkirker, at de var omgivne af svaler (skot, omgang) og havde aaben tagstol, overalt med samme slags konstruktion; thi der kjendes ikke noget exempel paa det modsatte. Undertiden har man ment, at svalerne paa en eller anden maade stod i forbindelse med gudstjenesten; herimod kan det dog strax indvendes, at i saa fald maatte de ventes ogsaa ved stenkirker, men deraf findes som bekjendt intetsomhelst spor. Hensigten med disse udbygninger, der forresten ogsaa anvendtes paa to eller tre sider af beboelseshuset, var derimod, som tidligere udtalt,[3] sikkert nok at fri bygningens vigtigste led, svillerne,

---

[1] N. Fornlevn. s. 333 f.
[2] Søndmøres Beskriv. II, 24.
[3] Nord. Universitets-Tidskr., Upsala 1856, 4de hefte, s. 196.

fra at skades af fugtighed, dels ogsaa mulig med det samme at yde bygningen nogen støtte, ihvorvel denne ikke kunde være synderlig virksom, da svalerne forbindes med bygningen paa en saadan maade, at de nærmest maa siges at være hængt paa denne, ikke derimod stræve imod den. Semper[1] anser svalerne med sine smaa arkadeaabninger, der støttes af søiler eller balustre, som et „räumliches motiv" og nordens ubestridelige eiendom. Han opfatter dem derfor ikke som en efterligning af bysantinske eller romanske arkadegalerier, men antager derimod, at disse, som hyppigst og vel tidligst træffes ved Rhinen og i Lombardiet, er traditioner fra ældre træbygninger af lighed med de norske stavkirker. Det sidste tør dog være meget tvilsomt, da forholdenes natur førte det med sig, at dette slags bygningskunst neppe nogensinde i sydlandene opnaaede saadan udvikling, som hos os, fordi man der meget tidligere anvendte sten som materiale. Forøvrigt sees noget lignende som de ovennævnte saakaldte dverggalerier i den mærkelige stenkirke i Bradford ved Avon i Wiltshire, hvilken ifølge Parker[2] skal hidrøre fra 705. Derimod er det aldeles ubekjendt, om man i England eller Irland overhovedet i træbygninger anvendte saadan svalgang, som vore stavkirker fremvise.

Det andet fællesskab, der som berørt finder sted mellem alle norske stavkirker, er deres tagkonstruktion. Ogsaa her vil jeg udtogsvis gjengive, hvad Semper ytrer i sin bog[3] om saadanne konstruktioner. „Intetsteds, bemærker han saaledes, findes sikker oplysning om den antike, d. e. den græsk-romerske, oprindelse til det synlige

[1] Der Stil, II, s. 297 f.
[2] Anf. skr. s. 15, hvor kirken ogsaa sees afbildet.
[3] II, s. 317—323.

sperreverk, hverken paa monumenter eller hos forfatterne. Vi kan derfor betragte de dekorerede tagstole som en middelaldersk opfindelse, eller meget mere som et motiv, der var fremmedt for den antike formkreds. Den, saavidt jeg ved ældste, paa arkitektonisk virkning beregnede tagstol findes i den i det 11te hundredaar opførte domkirke i Messina. De vigtigste og interessanteste, endnu bevarede tagkonstruktioner af det nævnte dekorative slags findes i England, hvor de har holdt sig helt til nutiden eller meget mere igjen blev gjenstand for efterligning. Dog er det nordmannisk-engelske tagverk principielt forskjelligt fra det kontinentale. Det sidste slutter sig dog under alle forandringer, som det gjennemgaar, altid i hovedsagen til det antike, græsk-italiske konstruktionssystem, forsaavidt nemlig hvert sperrepar i sine nedre ender fæstes til en strækbjelke (tvertræ) og saaledes forhindres fra at vige ud. Den nordmannisk-engelske sammensætning af taget er derimod den gammel skandinaviske, et slags skibskonstruktion, anbragt i omvendt stilling paa taget". Her har tverbjelken ikke, som i det antike system, den bestemmelse i hver ende at optage og fæste en af vedkommende sperrepars fødder, men hvor denne bjelke forekommer, er den kun „spannriegel (strækbjelke, tvertræ), for at hindre væggene fra at trykkes sammen". Efterat forfatteren dernæst har gjengivet den tegning af det indre af Borgunds kirke i Lærdal, som medfulgte ovennævnte forenings aarsberetning for 1857, bemærker han videre, „at den prydelsesløse, kun paa ren hensigtsmæssighed beregnede behandling af de gamle norske kirketage, visse udskjæringer af deres dele i bueform, som i og for sig ikke kan have nogen æsthetisk betydning, tilligemed andre omstændigheder afgive bevis for, at den forskaling, der nu skjuler taget, fra først af laa i planen . . .

Det skandinaviske tag fik ved den nordmanniske erobring ogsaa indgang i Frankrige; vidner derom er de nordmanniske stæders fagverkshuse, hvis gavle allerede udvendig vise det nordmanniske fagsystem. Men betydeligere konstruktioner, lig de engelske, er meget sjeldne og synes intetsteds at forekomme uden blandede med heterogene elementer. Endnu sjeldnere exempler derpaa findes i Tyskland, hvis de overhovedet forekomme. Alle nedersaxiske basiliker i hine tider, alle fyrstehuse og de stores haller, f. ex. den paa Wartburg, er eller var forsynede med bjelkelofter paa den antikiserende maade.“[1]

Ved disse Sempers udtalelser kan for det første bemærkes, at han vistnok ikke tænker sig konstruktionen af et skib i virkeligheden overført paa stavkirkernes tag, men kun at de staa ved siden af hinanden. forsaavidt tvertræet, der ogsaa paa begge steder i vort gamle sprog kaldes *biti*, her som hist har til hensigt at udspile væggene eller holde dem fra hinanden, og den nævntê bjelke faar saaledes egentlig ikke noget med tagkonstruktionen at gjøre. Mindre berettiget er derimod forfatterens mening om tagets forskaling. Vistnok kunde man tænke sig, at den udskjæring i bueform, som de indre sperrer fremvise, var anlagt paa en afpasning for et forskalende tøndehvelv, og saaledes, som forfatteren mener, ikke havde

[1] Dette har, som bekjendt, været almindelig antaget ogsaa for Danmarks vedkommende, men i det sidste hefte af Aarbøger f. nord. Oldkynd. o. Hist. (2. række, II, 89 ff.) bringer Sophus Müller den interessante nyhed, at man ved undersøgelsen af flere jydske stenkirker har truffet levning af aabne tagstole. Konstruktionen af disse viser sig aabenbart paavirket fra Nordmandiet og har kun nede ved foden lighed med vore stenkirkers (se Værnes, Norske bygninger, 1ste række, pl. XVII, fig. 4), medens den er ganske forskjellig fra vore stavkirkers.

nogen æsthetisk betydning; men dette synes mindre rimeligt, og ialfald kan denne betydning paa ingen maade fornægtes ved de udskjæringer, som findes under hanebjelkens midte, og heller ikke ved den omstændighed, at sperrerne vise sig listede og i de derved fremkomne fordybninger strøgne med mørk farve. Alt dette, som tydelig er undgaaet Sempers opmærksomhed, var derfor aabenbart beregnet paa at skulle sees, og der kan saaledes ikke være tale om, at taget oprindelig havde noget slags forskaling. Det viser sig ogsaa, at de faa tøndehvelv fra middelalderen, som kjendes i stavkirker (Aal, Torpe), maa være yngre end selve bygningen. Alle de øvrige lofter er derimod, som forlængst udtalt,[1] yngre end reformationen og fremkomne ved de fordringer, som gjordes gjeldende under kirkevisitatser. Dette var tilfældet allerede i slutningen af det 16de hundredaar navnlig for Aaslo stifts vedkommende, medens Jens Nilssøn var biskop der, og senere overalt gjennem hele det paafølgende hundredaar, idet den omstændighed, at en kirke var „uden loft", blev gjenstand for en udsættelse; hvorvidt saadant befandtes stridende mod kirkelig velanstændighed, eller loftet ansaaes ønskeligt for at opnaa større lunhed, kan ikke afgjøres, da der ikke foreligger nogen antydning til grunden. Naar Semper endelig antager, at Frankrige med hensyn til tagets konstruktion er paavirket fra Skandinavien, har dette liden rimelighed for sig, medens det omvendte i denne som i flere andre kulturretninger sikkerlig har fundet sted. En anden sag er det, at tagkonstruktionen i vore kirker, efterat den som ovenfor udtalt var indkommet med kristendommen vestenfra, senere muligens

[1] Mindesm. af Middelald. Kunst i Norge og Nord. Universitets-tidskr., Upsala 1856, 4. hefte, s. 193.

fik en udvikling inden landet selv. Som bekjendt træffes ikke, saaledes som i England, hos os hverken i verdslige eller kirkelige bygninger sprængverk eller tage enten med hængesøiler i midten eller ved væggene og hvilende paa stenkonsoler. Heller ikke fremvise vore tage, som i England, nogen alternerende eller rytmisk inddeling, hvorimod der finder en uafbrudt ensartethed sted. Tagenes hovedled bestaa som bekjendt af indre og ydre sperrer og hanebjelker, og naar vi holde os til stavkirkerne, som de, der her nærmest vedkomme os, tilveiebringes forbindelsen i hvert sperrelag saaledes, at de indre sperrer (sverd) krysse hinanden og med sin fod og top fæstes til de ydre sperrer, hvorhos der som forstærkning for alle fire sperrer tvers over disse tæt under korset er anbragt en vandret stok eller hanebjelke. Dertil kommer, at sverdene eller de indre sperrer er nede ved sin fod efter bygningens længderetning paa hver side fæstet til underlaget i væggen med krumknæer, der i regelen støde sammen med nabosperrets og dermed danne en omvendt rundbue. Det er denne, ogsaa æsthetisk virkende, knæforbinding, hvortil vi ei kjende noget sidestykke udenfor Norge, og som derfor mulig skyldes en indenlandsk forbedring, skjønt der i det hele baade fra England, Irland og Nordmandiet mangler exempler paa, hvorledes den aabne tagstol i tidligere tid var beskaffen i træbygninger. I forbindelse med taget kan ogsaa stanses lidt ved den mening, Semper[1] udtaler angaaende stavkirkernes belysning. Efterat det nemlig var paavist,[2] at kirkernes vinduer med eller uden kvister og i første fald ogsaa disse selv hidrøre fra forandringer senere end reformationen, finder han det sandsynligt, at

---

[1] Anf. st. s. 295.
[2] Anf. Mindesmerker.

den oprindelige lysning kom ned gjennem aabninger i taget. Denne flygtige mening tiltrænger neppe nogen imødegaaelse og kan alene være opstaaet derved, at Semper ikke har lagt mærke til de smaa runde lysglugger øverst i væggene. Paa grund af dette yderst sparsomme lys var kirkerne følgelig saagodtsom mørke, og hvem ved, om det ikke er dette, som har fremkaldt sagaernes ovenanførte ytringer om det rige lys i hovene. Vist er det ialfald, at disse ved sine ljorer, som ovenfor antaget, i den omtalte henseende maa have dannet en modsætning til kirkerne, men af samme grund ogsaa har staaet ved siden af skaaler eller stuehuse.

Efterat jeg saaledes har omhandlet stavkirkernes konstruktion, svalgang og tagverk, staar det tilbage at paavise deres oprindelige hovedform eller grundplan. Men da der i denne henseende finder et fællesskab sted mellem stavkirker og stenkirker, vil det være i sin orden at medtage ogsaa de sidste. Først kan det da her erindres, at ligesom de forskjellige hovedformer, som vore stenkirker fremvise, forlængst har været lagte tilrette[1] og tildels gjengivne i afbildning,[2] saaledes er det sidste tilfældet med næsten alle de til vor tid levnede stavkirker.[3] Blandt samtlige kirker er der dog en stor flerhed, hvis endelige hovedform kun er fremkommet ved de tid efter anden foretagne forandringer, og disse maa derfor sættes ud af betragtning, naar det som her gjelder at faa frem de oprindelige typer. Det tør saaledes navnlig neppe antages,

---

[1] Se regist. til N. Fornl. (1866) og udførligere i den med oftnævnte forenings aarsber. f. 1876 fulgte oversigt over selskabets skrifter, s. 72—74.

[2] Se „Mindesmerker af Middelald. Kunst i Norge“ (1853—1855) og „Norske Bygn. fra Fortiden“ (1860—1880).

[3] Se nysn. plancheverker.

at der fra først af har været nogen stavkirke, hvori koret havde samme bredde som skibet, da de eneste langkirker af stavverk, som vi nu kjende med denne form (Renlid kirke i Valders og Rinde kirke i Sogn), vistnok først har faaet den ved ombygning i senere tid. Vi kan ogsaa sætte ud af betragtning som noget, der ikke faar indflydelse paa hovedformen, at enkelte stavkirker i et meget begrænset strøg af Hallingdal og Numedal har en fritstaaende stav eller stolpe midt i skibet.

Efter disse antydninger og bortseet fra enkelte mindre væsentlige særformer kan der formentlig opstilles følgende hovedtyper for vore kirkebygninger fra kristendommens antagelse og indtil den tid af middelalderen eller ca. 1319, da der indtraadte en saagodtsom fuldstændig stans med opførelsen af kirker:

A. Stenkirker.

1. Aflang firkant, hvori forskjellen mellem skib og kor kun betegnes i det indre.
2. Ligesaa, men med afrundet østende eller kor.

B. Sten- og stavkirker.

3. Aflang firkantet skib med et smalere og kortere kor uden halvrund apsis.
4. Ligesaa, men med apsis.
5. Tredelt eller basilikaformet skib og et mindre kor med apsis.[1]
6. Latinsk eller græsk kors uden apsis.

Hertil kan føies, at de kirker, som fremvise typerne 1, 2 og 6, i tal er rent forsvindende mod de øvrige; endvidere, at typen 1 kun træffes i ca. 20 kirker, hvoraf ialfald mindst halvdelen er yngre end ca. 1250, medens

---

[1] Disse former tror jeg nemlig fra først af have været forenede. Ialfald kjendes ikke noget sikkert bevis for det modsatte.

typerne 3 og 4, hvoraf den første forekommer oftest, har havt saa stor udbredelse, at tallet paa de kirker, som henhøre derunder, er ligesaa stort som næsten alle de øvrige tilsammen.

Hvad dernæst alderen af de forskjellige typer angaar, kan det, som ellers, være rimeligt nok, at man begyndte med de simplere former og lidt efter gik over til de mere udviklede. Dette vil ogsaa for en stor del slaa til. Men herved er der en anden meget væsentlig faktor, som har gjort sig gjeldende. Denne er, at ligesom kirkebygningens ældste form ikke opstod inden landet selv, saaledes var det heller ikke tilfældet med hver ny type. Dette skede derimod ved paavirkning udenfra, og det synes heller ikke at kunne være tvilsomt, fra hvilken kant denne paavirkning fandt sted.

Dette vil nærmere vise sig, naar jeg her, som afslutning paa denne undersøgelse, optrækker grundlinjerne for den gang, kirkebygningskunsten i henhold til det foregaaende formentlig har havt hos os.

Sætte vi Haakon den godes kirker ud af betragtning, som kun et tilløb uden at efterlade varigere frugter, saa skede begyndelsen med Olaf Trygvessøn. Ligesom han kom vestenfra og navnlig fra Irland, saaledes blev derfra indført til Norge i sporet af hans kristendomsforkyndelse baade den kunst at bygge af sten og den mere udviklede stavkonstruktion med tilhørende tagverk, medens mulig svalgangen ikke var kjendt i Irland og derfor blev optaget fra de norske husebygninger.

Derimod blev hovedformen dannet i lighed med den irske, eller typerne 1 og 3, saaledes som vi for den sidstes vedkommende har seet i de ovenomtalte kirker paa Moster og Selje.

Dette vedblev, indtil der kom en ny strømning

at der fra først af har været nogen stavkirke, hvori kor havde samme bredde som skibet, da de eneste langkirke af stavverk, som vi nu kjende med denne form (Reinli kirke i Valders og Rinde kirke i Sogn), vistnok først har faaet den ved ombygning i senere tid. Vi kan ogsaa sætte ud af betragtning som noget, der ikke faar indflydelse paa hovedformen, at enkelte stavkirker i et meget begrænset strøg af Hallingdal og Numedal har en fritstaaende stav eller stolpe midt i skibet.

Efter disse antydninger og bortseet fra enkelte mindre væsentlige særformer kan der formentlig opstilles følgende hovedtyper for vore kirkebygninger fra kristendommens antagelse og indtil den tid af middelalderen eller ca. 1319, da der indtraadte en saagodtsom fuldstændig stans med opførelsen af kirker:

A. Stenkirker.

1. Aflang firkant, hvori forskjellen mellem skib og kor kun betegnes i det indre.
2. Ligesaa, men med afrundet østende eller kor.

B. Sten- og stavkirker.

3. Aflang firkantet skib med et smalere og kortere kor uden halvrund apsis.
4. Ligesaa, men med apsis.
5. Tredelt eller basilikaformet skib og et mindre kor med apsis.[1]
6. Latinsk eller græsk kors uden apsis.

Hertil kan føies, at de kirker, som fremvise typerne 1, 2 og 6, i tal er rent forsvindende mod de øvrige; end videre, at typen 1 kun træffes i ca. 20 kirker, hvoraf ialfald mindst halvdelen er yngre end ca. 1250, medens

---

[1] Disse former tror jeg nemlig fra først af have været forenede. Ialfald kjendes ikke noget sikkert bevis for det modsatte.

typerne 3 og 4, hvoraf den første forekommer oftest, har havt saa stor udbredelse, at tallet paa de kirker, som henhøre derunder, er ligesaa stort som næsten alle de øvrige tilsammen.

Hvad dernæst alderen af de forskjellige typer angaar, kan det, som ellers, være rimeligt nok, at man begyndte med de simplere former og lidt efter gik over til de mere udviklede. Dette vil ogsaa for en stor del slaa til. Men herved er der en anden meget væsentlig faktor, som har gjort sig gjeldende. Denne er, at ligesom kirkebygningens ældste form ikke opstod inden landet selv, saaledes var det heller ikke tilfældet med hver ny type. Dette skede derimod ved paavirkning udenfra, og det synes heller ikke at kunne være tvilsomt, fra hvilken kant denne paavirkning fandt sted.

Dette vil nærmere vise sig, naar jeg her, som afslutning paa denne undersøgelse, optrækker grundlinjerne for den gang, kirkebygningskunsten i henhold til det foregaaende formentlig har havt hos os.

Sætte vi Haakon den godes kirker ud af betragtning, som kun et tilløb uden at efterlade varigere frugter, saa skede begyndelsen med Olaf Trygvessøn. Ligesom han kom vestenfra og navnlig fra Irland, saaledes blev derfra indført til Norge i sporet af hans kristendomsforkyndelse baade den kunst at bygge af sten og den mere udviklede stavkonstruktion med tilhørende tagverk, medens mulig svalgangen ikke var kjendt i Irland og derfor blev optaget fra de norske husebygninger.

Derimod blev hovedformen dannet i lighed med den irske, eller typerne 1 og 3, saaledes som vi for den sidstes vedkommende har seet i de ovenomtalte kirker paa Moster og Selje.

Dette vedblev, indtil der kom en ny strømning

vestenfra, dog nærmest med udgangspunkt i England. Her havde der, som bekjendt, allerede i den seneste saxiske tid eller før 1066 vist sig en paavirkning af den nordmanniske arkitektur og navnlig ved optagelsen af den halvrunde korslutning eller apsis og basilikaformen. Dette ytrede sig nu ogsaa i Norge, hvor apsen først træffes i Olaf kyrres kristkirke i Nidaros (paabegyndt ca. 1075) eller allerede ca. 1050, dersom det med sikkerhed kunde paavises, at den ældste Mariekirke i Aaslo, hvor denne form træffes, hidrører fra Harald haardraade.[1] Noget senere, men dog vistnok inden Olaf kyrres død (1093) træffes ogsaa basilikaformen, som det synes først, i Albanuskirken paa Selje, hvis levninger efter de fundne detaljer[2] sikkert tilhøre den nordmanniske stil, hvad der ogsaa gjelder Munkelivskirken i Bergen (1107—1110). De næste basiliker, som opføres, er da de øvrige kathedraler: i Bergen (ca. 1080—1150), Stavanger og Aaslo (ca. 1130) og Hamar (paabegyndt 1152), og senere de andre basilikaformede kirker,[3] som kjendes. Dette med hensyn til stenkirkerne. Hvad de basilikaformede stavkirker angaar, kan neppe nogen af dette slags, som vi kjende til vor tid, sættes ældre end ca. 1150; men ved disse opstaar der i modsætning til stenkirkerne et andet spørsmaal, som det vilde være meget interessant at faa løst, hvad der dog neppe lader sig gjøre med nogenlunde sikkerhed. Dette er, om ogsaa stavbygninger med denne form eller indre reisning havde sit forbillede i England og saaledes direkte indførtes derfra, eller om de kan

[1] Se anf. foren. aarsb. f. 1869, s. 179, 192, jfr. pl. VII.

[2] Jfr. anf. aarsb. f. 1884, s. 115.

[3] Disse adskille sig fra de to sidstnævnte kathedraler og ligeledes Throndhjems efter dens ombygning derved, at de ikke har tverskib.

betragtes som resultat af en inden Norge selv foregaaet overførelse af stenbasilikens former i stavkonstruktion og med de forandringer, som denne nødvendigvis krævede. Saalænge det imidlertid ikke vides, om man i England eller Irland havde saadanne træbygninger, faar dette spørsmaal henstaa ubesvaret. Vist er det, at disse bygninger vise sig høist eiendommelige eller rettere sagt enestaaende derved, at den indre reisning ikke blot som i stenbygningerne har sideskibe paa begge langsider, men ogsaa mod vest og øst. Denne afændring af basiliken kan alene have sin grund i stavkonstruktionen for at give den indre reisning den fornødne støtte til alle sider.

Den sidste strømning fra England, som ytrede sig hos os, var, at man, ligesom hist gjennem løbet af det 12te hundredaar, saaledes ogsaa her sløifede apsen og gav koret en ret væg imod øst. Dette ytrede sig hos os fra ca. 1150 ved alle klosterkirker, medens Mariekirken (Frue kirke) i Throndhjem (fra ca. 1200) formentlig er det ældste exempel derpaa for sedvanlige kirkers vedkommende. Vel kan vi se, at man paa tre steder under indflydelse af den gotiske stil i det 12te og 13de hundredaar afsluttede koret med en flerkant (Nidaros kristkirke, Olafskirken i Bergen og Alvstad kirke i Skogn), men ellers bliver den engelske form af koret gjennemført i alle vore kirker ligetil reformationen, og dette er ogsaa tilfældet ved typen 6.

I mai 1887.

NOGET OM BISKOP MAG. JENS NILSSØN OG HANS SKRIFTER.

(BEMERKNINGER TIL DR. YNGVAR NIELSENS UDGAVE AF HANS VISITATSBØGER OG REISEOPTEGNELSER).

AF

A. E. ERIKSEN.

For adskillige aar tilbage beskjæftigede jeg mig med undersøgelser om Oslobispen Jens Nilssøns livsforhold og forfattervirksomhed, navnlig i den tanke at udgive hans udførlige og indholdsrige reiseoptegnelser. Dette maatte dog opgives, da personlige forhold gjorde mig det umuligt at paatage mig et saa omfattende literært arbeide. Hermed har jeg da ogsaa al grund til at være tilfreds. Thi dr. Y. Nielsen, som senere overtog det samme arbeide, har formaaet at udføre det paa en saadan maade, som det ikke vilde have lykkedes mig. Gjennem hans udgave af Jens Nilssøns visitatsbøger og reiseoptegnelser er et historisk kildeskrift af overmaade stor betydning blevet fuldt ud tilgjængeligt for almenheden. Dette skrift har været kjendt og benyttet af historikere i over et hundrede aar; men saalænge størsteparten deraf henlaa i manuskript, har benyttelsen nødvendigvis været baade besværlig og ufuldstændig. Fremtidige forskere af vor kirkehistorie, kulturhistorie og personalhistorie vil her længe finde nok af ubenyttet stof. Af særlig betydning er selv-

følgelig det topografiske udbytte, som kan hentes af dette verk. Ogsaa sprogmanden vil her finde meget af interesse; han vil navnlig faa vigtige bidrag til undersøgelsen af, hvordan det norske bysprog saa ud for 300 aar siden. Denne del af vor sproghistorie venter endnu paa sin bearbeider; naar en saadan kommer, vil han saavel i Jens Nilssøns som i hans tvende samtidiges, den lidt ældre Absalon Pederssøns og den lidt yngre Peder Klaussøns efterladte arbeider finde materiale nok.

Benyttelsen af verket lettes i høi grad ved de righoldige anmerkninger af topografisk og historisk indhold, hvormed udgiveren har ledsaget det, og ved det af O. Gr. Lundh forfattede register, som navnlig for personalhistorikere vil være af uvurderlig betydning. Hvad der imidlertid udgjør den værdifuldeste del af det udgaven ledsagende apparat, er det forudskikkede omrids af den gamle Oslobisps liv, der optager mere end 200 sider. I denne udtømmende biografi betragtes biskopens virksomhed fra alle sider. Navnlig vil det lys, som falder over hans literære betydning og den kreds af humanister, hvori han færdedes i Oslo, være nyt og interessant for mange.

I denne biografiske skildring dvæler forfatteren ogsaa udførligen ved biskopens slegtskabsforhold og kommer derved til at drøfte en af mig for mange aar siden mundtlig fremsat hypothese. Jeg omtalte nemlig i sin tid for prof. dr. L. Daae, at jeg af forskjellige grunde fandt det antageligt, at biskop Jens Nilssøn og jesuiten pater Laurits Nilssøn, almindelig kaldet Kloster-Lasse — den ene vor kirkes kraftigste vern i slutningen af det 16de aarhundrede, den anden vor navnkundigste apostat — var brødre. Prof. Daae berørte denne gisning, som han gav medhold, i den udsigt over Tønsbergs historie, som han kort efter forfattede i anledning af denne bys tusend-

aarsfest; Tønsberg gjaldt nemlig endnu ifølge den sedvanlige angivelse for at være Kloster-Lasses fødeby.[1] Denne af mig privat fremsatte formodning har jeg ikke offentlig søgt at gjøre rede for, dels fordi sagen forekom mig mindre vigtig, dels fordi jeg droges bort fra deslige undersøgelser.

Dr. Y. Nielsen har i sin indledning gjort den nævnte hypothese til gjenstand for en længere omtale og imødegaaelse,[2] der slutter med, at „efter hvad der hidtil er offentliggjort, synes der ikke at være meget sterke grunde, som taler for dette slegtskab". Da der i virkeligheden intetsomhelst er offentliggjort desangaaende, men spørgsmaalet nu alligevel er trukket frem, har jeg fundet det rigtigt, saa godt som jeg nu formaar, at fremstille, hvad der kan tale for hin antagelse.

Siden jeg nu alligevel skulde skrive noget om mag. Jens Nilssøn, har jeg medtaget nogle andre bemerkninger om ham, hans slegt og hans forfattervirksomhed, fremkomne under læsningen af dr. Y. Nielsens verk.

I.

Mag. Jens Nilssøns slegtskabsforhold.

Om biskop Jens Nilssøns fader ved man intet andet, end hvad sønnen selv fortæller: at han var dansk af fødsel, hed Nils Jørgenssøn Frendeson, var „en skipper og styremand" og døde i Oslo 28 februar 1549. Frendeson (Frendesonius) var altsaa hans familienavn, hvilket sønnen dog aldrig bruger.[3] Det er dannet af døbenav-

---

[1] Kort Beskrivelse over Tønsberg i Anledning Tusindaarsfesten 1871 S. 31.

[2] S. *16—17.*

[3] I dennes ældste segl staar kun IENS NILSEN samt aarstallet 1564 og et almindeligt bomerke.

net Frende (Frænde), der ikke er mere paafaldende som fornavn end „Fader“ eller „Broder“; ogsaa af disse dannedes tidlig familienavne: Farsonius, Feddersen, Brorson. Fornavnet Frende har jeg kun fundet en eneste gang i Norge;[1] derimod forekommer det af og til i Danmark. Paa Jens Nilssøns tid levede der personer af navnet Frendeson i nærheden af Ribe, i Roskilde[2] og andensteds i Danmark, uden at der dog vides noget om, hvorvidt nogen af disse var af biskopens slegt. Ved siden af Frendeson findes ogsaa det usammensatte Frende brugt som efternavn, ligesom jo i det hele taget ikke sjelden det enkle døbenavn (især vistnok naar det var mindre almindeligt) brugtes som familienavn ved siden af det med -son sammensatte. Som et eksempel blandt flere kan anføres, at den danske forfatter Nils Fædder i 1560 kalder sin egen broder: Mats Fæddersen.[3]

Om pater Laurits Nilssøn (Kloster-Lasse) ved man, at hans slegtsnavn var Frende. Hans fader hed altsaa Nils Frende, biskopens fader hed Nils Frendeson, og da i henhold til den tids brug „Frende“ og „Frendeson“ ikke kan betragtes som andet end vekslende former af samme familienavn, forekommer det mig saare sandsynligt, at vi her kun har med én person at gjøre. At der af et familienavn, som paa den tid er saa sjeldent i Norge, at ellers ingen kjendes deraf, skulde samtidig (og, som vi skal høre, i samme by) leve to mænd med samme fornavn, vilde være, om ikke aldeles utænkeligt, saa dog et høist underligt træf.

Jens Nilssøn og Kloster-Lasse opgives begge at

---

[1] Dipl. Norv. III 628.

[2] I denne by nævnes 1588 en Laurits Frendeson, „vicarius og typographus“ (Script. R. Danic. IX).

[3] N. M. Petersens Lit. Hist. 1. udg. II 274.

være fødte i 1538. Hvad den første angaar, er aarstallet sikkert nok, men dagen kjendes ikke. For Kloster-Lasses vedkommende er det visselig fremkommet ved tilbageregning fra hans dødsaar, da han ved sin død 5 mai 1622 anføres at være 84 aar. Sikkert er det, at han i begyndelsen af januar 1583 angav sin alder til 44 aar; [1] han maa altsaa være født sidst i 1538 eller først i 1539 og har ved sin død været mellem 83 og 84 aar.

Jens Nilssøn og Kloster-Lasse sattes i samme skole, nemlig i Vor Frue skole i Kjøbenhavn. Den første optoges i den 1554 og gik der omtrent i 2 aar, hvorefter han sandsynligvis forblev i Kjøbenhavn til 1558. Om Kloster-Lasse fortæller Joh. Stephanius i 1606, at han angav at have frekventeret denne skole „for 50 aar siden". „50 aar" er vistnok kun nævnt som et rundt tal, da der hverken for Kloster-Lasse eller Stephanius kom an paa nogen særlig nøiagtighed i dette stykke. Naar dr. Y. Nielsen bemerker om denne tidsangivelse, at „hvis den er at tage efter ordene, kan Kloster-Lasse først være kommen ind paa skolen, efterat Jens Nilssøn havde forladt den" [2] (nemlig i 1556), saa siger selve ordene: at have gaaet i skole (visitavisse scholam) intet om, naar han optoges deri. Der er altsaa intet iveien for, at begge kan have samtidig gaaet i Vor Frue skole, om end skolegangen for Kloster-Lasse som den yngre varede længer, hvilket sikkert sees deraf, at han endnu gik der under rektoren Anders Kjøge, som først tiltraadte 1558.

Efter et kort ophold i Oslo kom Jens Nilssøn tilbage til Kjøbenhavn i 1559 og boede saa i 3 aar her samtidig med Laurits. Begge forlod denne by i 1562, og

[1] Supplementum Catal. Collegii Olomucensis (i det k. k. Statsarkiv i Wien).

[2] Indledn. S. *16*.

senere har de ganske vist ikke seet hinanden. Kloster-Lasse blev et af den katholske propagandas ihærdigste og dristigste redskaber, medens Jens Nilssøn kom til i sit fødeland at indtage en fremragende plads i den protestantiske kirke. Saalænge han stod i spidsen for Oslo og Hamars stift, merkes ingen forsøg paa reaktion i katholsk retning. I hans visitatsbøger nævnes neppe jesuiter en eneste gang. Udenlands har vistnok allerede i hans levetid unge nordmænd faldt i jesuiternes hænder; men vi hører intet til, at de i hjemmet har søgt at virke for papismens sag. Anderledes blev det, saasnart biskopen i de første maaneder af aaret 1600 var afgaaet ved døden. Der høres nu stadig om overgange til katholicismen, om forsøg paa at virke for den hjemme i Norge, og den ene actio jesuitica afløser den anden. Nu retter ogsaa Kloster-Lasse al sin bestræbelse paa at bringe sine landsmænd tilbage til den katholske tro. Det ser næsten ud, som om hensynet til den mand, med hvem han nærmest havde maattet tørne sammen, hidtil havde holdt ham tilbage.

Det er nemlig just i Jens Nilssøns stift, at disse forsøg i katholsk retning optræder efter 1600, og tildels i den kreds, som havde staaet ham nærmest. Saaledes hører hans svoger og fortrolige ven provst Rasmus Hjorts sønner til de mere fremtrædende apostater. Deres senere svoger, biskopens egen søstersøn Finn Sigurdssøn, der havde staaet ham meget nær og jevnlig fulgt ham paa hans visitatsreiser, viser sig ogsaa straks efter biskopens død vunden af jesuiterne. Han havde været udenlands fra sommeren 1594 til sommeren 1597 og var vistnok allerede da under paavirkning af dem. Mod slutningen af 1599 drog han igjen udenlands.[1] Efter et ophold

[1] Kirkehist. Saml. 3. R. I 340.

i Kjøbenhavn indskreves han i april 1600 ved Rostok universitet, hvor han tog magistergraden, men agtede sig forøvrigt til jesuiterne i Sydtyskland (iter susceperat ad jesuitas superioris Germaniæ). Han traf imidlertid i Rostok sammen med den unge Jens Bjelke, paa hvis bekostning han nogle maaneder levede som hans hovmester. Den 19 oktober 1600 reiste de begge fra Rostok til Güstrov, Brandenburg, Wittenberg og Leipzig, hvor de skiltes. Finn reiste derfra til Prag, hvor han gjennem sin slegtning Laurits haabede at erhverve reiseunderstøttelse af jesuiterne (ubi per affinem suum Laurentium a jesuitis viaticum lucrari sperabat). [1]

Ved denne Laurits, der paa den tid havde adskilligt at sige blandt jesuiterne i Sydtyskland, kan jeg ikke tænke mig nogen anden end Kloster-Lasse. Skulde der samtidig i Prag være to norske apostater af anseelse, begge af navnet Laurits, vilde det være et ligesaa underligt træf, som at der i Oslo samtidig skulde være to af navnet Nils Frende eller Frendeson.

At Kloster-Lasse i 1600 opholdt sig i Prag, kan vistnok ikke fortiden bevises, men er i sig selv sandsynligt nok. Efter at have tilbragt et aar i Wien kom han i slutningen af 1582 til Ollmütz, hvor han indtog en frem-

---

[1] Schønings afskrift „ex manuscripto quodam lacero et vetusto" i gl. kgl. saml. 4to 2830 paa det st. kgl. bibl. i Khvn. Ordet „affinis" bruges paa den tid ikke blot i betydningen „svoger", men ogsaa om slegtninger i almindelighed. Nogen svoger af mag. Finn har man heller ikke at tænke paa. Selv var han endda ikke gift. Hans søster havde allerede 12 aar været gift med hr. Laurits Frantssøn (Flor), men denne var paa den tid og længe efter sogneprest i Nannestad og vides ikke at have havt noget med jesuiterne at gjøre. Hans studietid falder desuden meget tidligere; allerede i 1584 var han i Heidelberg (L. Daae: Agricolæ Apophth. præf. p. X).

ragende stilling i den jesuitiske verden, men synes fra 1586 af at have havt stadigt ophold i Prag, hvor han var universitetets „cancellarius et studiorum præfectus“, kreeredes til doktor i theologien og i den følgende tid sees at have foretaget promotioner inden det filosofiske fakultet.[1] Alt taler for, at Kloster-Lasse har opholdt sig i Prag, lige til vi i 1602 finder ham i Braunsberg, hvorfra han den 1ste oktober daterede et lidet flyveskrift, der betegner sig som udgaaet fra „de studenter af Danmark og Norge, som uden sit fædreneland i adskillige akademier og høie skoler studere.“

Den slegtning, mag. Finn henvendte sig til i Prag, antager jeg altsaa har været hans morbroder Kloster-Lasse, og intet er rimeligere, end at han har opholdt sig hos Kloster-Lasse, indtil denne forlod syden; thi netop i 1602 hører vi først igjen noget til mag. Finn, da han i dette aar opnaaede at blive rektor paa Herlufsholm.[2]

Da jeg i sin tid for dr. L. Daae fremsatte formodningen om slegtskabsforholdet mellem biskop Jens Nilssøn og Kloster-Lasse, maatte jeg forudsætte, at den almindelige beretning, at sidstnævnte var fra Tønsberg, ikke kunde være rigtig, saameget mere som jeg ikke fandt den støttet i samtidige kilder.[3] Senere har jeg faaet fuld vished for, at han, som af mig antaget, var fra Oslo.[4]

Mine grunde til at opstille dette slegtskabsforhold er altsaa hovedsagelig disse: de var fra samme by, fade-

---

[1] Efter optegnelser i Mähr. Landesarchiv i Brünn.

[2] Wad: Meddel. om rektorerne paa Herlufsholm s. 16.

[3] Den ældste mig bekjendte angivelse af Tønsberg som hans hjemstavn er Joh. Messenius's Scondia Illustr. VII 28.

[4] I det ovenfor citerede Suppl. Catal. Collegii Olomuc. (mig meddelt af dr. L. Daae) kaldes han udtrykkelig „P. Laurentius ex Asloia“.

rens navn og familiens navn var det samme, de var samtidige, sendtes i samme skole, og desuden var begge Finn Sigurdssøns slegtninger.[1]

Mag. Jens Nilssøn, der har nedtegnet udførlige oplysninger om sine børn, er sparsom med efterretninger om sin øvrige slegt. Som supplement til hans optegnelser og til de af dr. Y. Nielsen samlede oplysninger skal jeg i det følgende anføre, hvad jeg har fundet.

Af familien Frendesonius forekommer der i det 17de aarhundrede personer i Norge, uden at deres slegtskabsforhold til biskopen for tiden lader sig paavise. Rimeligvis har foruden faderen ogsaa en broder af denne nedsat sig i Oslo, og de kan antages at nedstamme fra denne. Der kjendes saaledes en Sakarias Søvrenssøn Frendesonius fra Solør (Solinsulanus), som blev student 1620 og døde som sogneprest i Faaberg 1667, samt hans børn Samuel Sakariassøn Frendesonius, der blev student 1653, og Else Sakariasdatter, gift med sogneprest Jens Gram i Vardal.[2]

Biskopens moder Hilleborg Jonsdatter var af norsk bondeslegt. Hendes forældre Jon Moen, der var død før 1528, og Ingerid Gunnarsdatter boede paa Moen i Eidsberg. Disse egtefolk havde to sønner, der

---

[1] At Jens Nilssøn gav sin anden søn navnet Laurits (kfr. dr. Nielsens Indledning s. *16*) vil jeg ikke tillægge anden vegt end at det viser, at dette navn var gjængs i familien.

[2] Hist. Tidsskr. 2. R. IV 284. Kirkehist. Saml. 3. R. V. 794. Personalhist. Tidsskr. 2. R. II 74. Sakarias Søvrenssøn er maaske søn af den Søvren Rasmussøn, der forekommer i visitatsbøgerne og var prest i Hof i Solør fra 1594 til 1614, senere slotsprest paa Akershus.

begge hed Erik, og døtrene Maren og Hilleborg. Om disse søskende heder det i en gammel optegnelse: „Da den yngre Erik er falden i en ulægelig sygdom og den ældre intet haver villet gjøre hannem tilgode, men hans tvende søstre Maren og Hilleborg Jonsdøtre haver ladet sig hans elendighed gaa til hjerte og haver opholdt hannem med kost og anden underholdning samt derhos haver ladet bruge medicin og lægedom imod hans sygdom (dog det haver været forgjeves), da haver fornævnte Erik den yngre, halvandet aar førend han døde, givet sine søstre Hilleborg og Maren saameget han haver arvet i Søndre Moen, baade løst og fast". Den yngre Erik Jonssøn var død i 1528, i hvilket aar hans gave til søstrene stadfæstedes ved en paa Oslo raadstue afsagt rigens dom, medmindre den ældre broder udløste dem. Dette skede ikke; men ikke destomindre vedblev han og efter hans død hans efterkommere ulovligen „at tilholde sig samme gaard". I 1602 blev gaarden fradømt Abraham Moen, hvis oldefader hin ældre Erik Jonssøn var. Ikke destomindre brugtes den endnu i 1622 af dennes slegt, nemlig af Paul Olufssøn Moen, der var gift med Abrahams søster.

Da Maren Jonsdatter synes at være død ugift,[1] gik retten til gaarden over paa Hilleborgs søn biskop Jens Nilssøn. Hvorvidt han har gjort sine fordringer gjældende, kan ikke sees. Men biskopens svigersøn Oluf Lauritssøn, der ogsaa havde tilkjøbt sig sine medarvingers krav, indbragte sagen før herredagen i 1622, hvor gaarden tildømtes ham.[2]

---

[1] Vistnok før 1573, da biskopen rimeligvis har opkaldt sin i det aar fødte datter efter denne sin moster.

[2] Herredagsprotokol for 1622 i Thjemske vid.-selskab.

Af de mange breve og bevisligheder, der fremlagdes ved denne sags behandling, faar vi ogsaa nogle hidtil ukjendte oplysninger om biskopens børn.

Hans datter Margrete (Marte), der var født 1593, egtede før 1619 den ovennævnte Oluf Lauritssøn, som var borger i Oslo og foged over „Ranne (Verne?) klosters gods“.[1] Oluf og Margrete Jensdatter boede i sine senere aar paa Sand i Baadstads anneks i Trygstad og blev der begravne. Deres søn Laurits Sand, biskopens dattersøn, født i Oslo 1619, blev 1662 raadmand i Bergen; samme aar skjænkede han til erindring om sine forældre en messing-lysekrone med 12 arme til Baadstad annekskirke, hvor den endnu hænger. Han var i 1665 en af anførerne for borgerkompagnierne under engelskmændenes angreb paa den hollandske flaade i Bergens vaag.[2]

Af ovennævnte retssag fremgaar, at biskop Jens Nilssøn foruden de i hans genealogiske optegnelser anførte børn ogsaa har havt en søn Jens Jenssøn. Da biskopen har afsluttet sine optegnelser (ligesom i det hele sin literære virksomhed) med aaret 1598, er altsaa denne søn født senere, sandsynligvis efter faderens død, da han fik dennes navn.

Af biskopens mange børn levede i 1622 foruden datteren Margrete kun sønnerne Nils og Jens, hvis livsstilling og senere skjæbne er ubekjendt.

At biskopen har havt adskillig slegt i Eidsberg og omliggende bygder, er rimeligt nok. I visitatsbøgerne (s. 485) fortælles, at en bonde fra Bergsogn ved navn Habo (Hagbard) Engerud, der var beslegtet med bi-

[1] Hans broder Peder Lauritssøn var raadmand og senere borgermester i Fredriksstad.

[2] Aarsberetn. fra foren. til n. fortidsm. bevaring, 1882 p. 183. A. N. Kiær: Norges land og folk I 267. N. Mag. II 542 (hvor der feilagtigen staar „Jens Glostrup“ for„ Jens Nilssøn“).

skopen, kom til ham under visitatsen i Skjeberg og blev buden tilbords i prestegaarden sammen med bispen og presterne. Denne Habo Engerud var ogsaa i slegt med adelsmanden Oluf Kalips, som efter alt at dømme har været en homo novus fra Østlandet.[1]

2.

Om Jens Nilssøns reiseoptegnelser.

At nedskriveren af de udførlige reiseoptegnelser er biskopens famulus Oluf Børgessøn og hverken bispen selv eller nogen anden af hans ledsagere, dette er nu hævet over enhver tvivl. Hvad der har bragt flere forskere i vildrede, er vistnok den omstændighed, at forfatteren om sig selv bestandig taler i 3dje person (dog i flertal: „vi"). At denne Oluf Børgessøn var nordmand, hvilket dr. Nielsen paaviser af optegnelsernes norske sprogfarve, fremgaar med sikkerhed af edsprotokollen for prester i Oslo stift, i hvilken han føier „Asloensis" til sit navn. Han døde, som dr. Nielsen oplyser, som sogneprest i Urskog; i Oslo kapitelsbøger findes nogle bidrag til hans senere livshistorie.

Det anføres af dr. Nielsen som sikkert, at haandskriftet til reiseoptegnelserne af biskop Peder Hersleb

[1] Oluf Kalips var nær beslægtet med den osloske borgermester Søvren Mogenssøns († april 1625) første hustru Adelus Hansdatter († 22 juni 1613; deres gravsten førtes i sommeren 1884 fra Oslo til universitetets have) og med raadmand i Oslo Mikel Funtins hustru Tore Hansdatter. Disse søstres farfader boede paa den betydelige gaard Hvam i Store-Nes; fra den i samme prestegjeld liggende gaard Funden kan maaske Mikel Funtin skrive sig. Kfr. visitatsbøgerne s. 464 og 622.

medtoges fra Oslo bispearkiv ved hans forflytning til Danmark, hvilket allerede tidligere ved forskjellige leiligheder er udtalt af dr. L. Daae.[1] Det forholder sig dog i virkeligheden dermed saaledes, at haandskrifterne, som vistnok aldrig har været indlemmede i bispearkivet, henimod midten af forrige aarhundrede erhvervedes af sogneprest Christian Grave paa Eker, der efter Langebeks vidnesbyrd var „en meget omhyggelig mand saavel i at opsøge alle slags norske antikviteter som i at samle dokumenter og skrifter til den nordiske histories oplysning.“[2] Der foreligger flere vidnesbyrd om, at Grave rundhaandet har betænkt dels det danske selskab, hvoraf han selv var medlem, dels biskop Hersleb med sendinger af norske oldsager og dokumenter.[3] Hvad særlig Jens Nilssøns reiseoptegnelser angaar, har vi fra Graves egen haand tvende udtalelser om denne gave. Fra Drammen sender han 1748 til Langebek „6 Bind af en gammel lærd Præst udi Norge navnlig Oluf Byrgessen, Sognepræst fordum til Brunlaugs Næs, hans haandskrevne Sager, hvis Indhold De selv seer.“ Gaven var af Grave bestemt „til Selskabets Bogsamling“.[4]

En anden udtalelse derom haves fra 1750. I dette aar tilstiller Grave fra Eker prestegaard Hersleb en latinsk skrivelse, idet han sender ham Johannes Sylvius's haandskrevne poetiske bearbeidelse af Davids psalter og Salomons høisang. Han skriver deri, at det efter hans mening er en hovedopgave for historiens elskere at op-

[1] Aktmæssige Bidr. til d. norske Kirkes Historie s. 3. Throndhjems Stifts geistlige Historie s. 158. Hist. Tidsskr. 2. R. V 170.

[2] Danske Magasin III 3.

[3] Se f. eks. Norges gl. Love IV 421. Topogr. Journ. II 5.

[4] Nyerups Langebekiana s. 46.

støve gamle manuskripter og indlemme dem i „store mænds" bibliotheker og derved redde dem fra undergang. Han nævner som tidligere af ham til Hersleb nedsendte gaver Oluf Børgessøns, Anders Dallins, Frants Ribers og Nils Chronius's skrifter. [1]

Det sees altsaa, at Grave, som først havde tiltænkt det danske selskab haandskrifterne, forandrede denne bestemmelse og forærede dem til Hersleb, vistnok fordi denne, der selv havde været biskop i de samme stifter som Jens Nilssøn, havde personlig interesse af visitatsbøgerne. Det er ellers at merke, at Grave i 1748 sender „6 bind", medens der i katalogen over Herslebs bibliothek (1758) kun opføres 4. To er altsaa i de mellemliggende aar skilt fra de øvrige. Jeg antager, at det ene er beretningen om reisen i Telemarken 1595, der senere igjen forenedes med de øvrige i Thotts samling, og at det andet er optegnelserne om Fritsøreisen i 1593, som maaske af Schøning er laant og medtaget til Trondhjem og senere er forblevet der; det vides, at Schøning har kjendt og benyttet disse haandskrifter.

Forresten viser det sig af Graves breve, at man paa den tid, da haandskrifterne endnu var i Norge, havde god rede paa, at Oluf Børgessøn var nedskriver eller forfatter af disse optegnelser. Man kan neppe her tænke sig, at Grave gjennem studium af indholdet var kommen til denne sikkerhed. Sandsynligvis har der til haandskrifterne knyttet sig enten en skriftlig underretning, som nu er forsvunden,

[1] Testes mihi sunt Olaus Borgeri, Andreas Dallinus. Franciscus Riiberus, Nicolaus Chronius, ut et alii, præter præsentem Johannem Sylvium. (Thottske Mskr. fol. 9 paa d. st. kgl. bibl. i Kbhvn.) De her nævnte haandskrifter findes nu paa det store kgl. bibliothek, hvortil de er komne fra Thotts og tidligere Herslebs bibliothek.

eller maaske snarere en mundtlig tradition om forfatteren. Jeg antager, at Oluf Børgessøn, som vistnok var i biskop Jens Nilssøns tjeneste til dennes død, derefter har faaet beholde bøgerne som sin private eiendom, hvorefter de gjennem hans arvinger er komne til Grave. Rimeligvis var den Børge Olufssøn, som ved 1670 blev prest i Drammen, forfatterens søn og har i saa fald bragt bøgerne med sig derhen. Naar Grave lader Oluf Børgessøn være sogneprest i Brunlanes istedenfor i Urskog, tør det skrive sig fra en forveksling med hr. Gregers Børgessøn, som var prest der henimod slutningen af det 17de aarhundrede.

3.

Jens Nilssøns literære forbindelser.

Af særlig interesse er den skildring, som dr. Y. Nielsen giver af biskopens liv og omgang i Oslo. Der var dengang i denne lille by en kreds af literært interesserede mænd, som vistnok er uden sidestykke i vort land i tiden før 1660. Disse mænd syslede i større eller mindre udstrækning med fædrelandets og den almindelige historie, med latinsk digtekunst og endog med iagttagelser over naturen. Ved siden af Jens Nilssøn, der var sjælen i denne kreds, var Claus Berg, Halvard Gunnarssøn, Jakob Wolf og for en kortere tid Peder Flemløse de mest fremtrædende af disse osloske humanister. Alle de her nævnte mænd har gjort sig bekjendte ved skrifter. „At der ogsaa forøvrigt i denne by," bemerker forf., „har været en eller anden geistlig mand, et medlem af domkapitlet, der syslede med lærde studier og navnlig med latinsk digtekunst, er ikke umuligt, endskjønt derom savnes nærmere oplysninger". Nogle saadanne har jeg leilighedsvis stødt paa og skal her meddele, hvad jeg

har samlet om dem; med al sin mangelfuldhed vil disse oplysninger dog maaske bidrage lidt til at fuldstændiggjøre det billede, forf. har udkastet af det videnskabelige liv i Norge paa Jens Nilssøns tid.

Der levede dengang i Oslo en for historiens studium interesseret mand, Simon Nilssøn, i almindelighed kaldet Simon Skriver, der hørte til biskopens omgang.[1] Der er bevaret et brev af aaret 1588 til ham, skrevet af den lærde og berømte professor David Chytræus i Rostok. Chytræus minder ham om Plutarchs udsagn, at da venner bør have alt tilfælles, sømmer det sig allermest, at vennerne har fælles venner. Da nu Chytræus allerede i mange aar har staaet i et meget nært og fortroligt venskabsforhold til biskop Jens Nilssøn, vilde han sætte pris paa at komme i lignende forbindelse med biskopens ven Simon Nilssøn. Hertil var der saameget mere grund, som de begge havde fælles interesse, nemlig interessen for fortidens historie (cum uterque nostrum veteris memoriæ et historiarum studiosus sit). Ved gjensidig at meddele hinanden udbyttet af sine undersøgelser vilde de begge have nytte. Han sender Simon et eksemplar af sin nylig udgivne Chronicon Saxoniæ tilligemed nogle mindre skrifter. Han savner i høi grad fyldige og paalidelige efterretninger om norske forhold og beder Simon indtrængende om at sende ham saadanne, navnlig vedrørende reisningen i Norge under Kristjern den første og det oprør, der undertryktes af hertug Kristjern (II).[2] Simon Skriver kom virkelig ogsaa i brevveksling med Chytræus. Denne omtaler i et brev til Jens Nilssøn (uden datum, men vistnok fra det

[1] Han er tidligere nævnt i Hist. Tidsskrift (2. R. V 261) af dr. L. Daae.

[2] Epistolæ D. Chytræi s. 827.

følgende aar), at han venter paa visse efterretninger om „novæ res", som Simon havde givet ham løfte om.[1] I disse breve kaldes han dels Simon Scriba, dels Simon Syndicus. Som det fremgaar af brevene, var han en studeret mand.

Om denne Simon Nilssøn vides forøvrigt, at han var slotsskriver paa Akershus, en stilling, som han opnaaede mellem aarene 1570 og 1573.[2] I 1574 fik han den halve rente af et ledigt kannikedømme i Oslo, men synes igjen at have tabt denne indtægt i 1580. I 1585 fik han kronens part af tienden af Nes sogn paa Romerike og erholdt i 1587 brev paa fremdeles at nyde samme.[3] Biskopen har selv optegnet i sine reisedagbøger, at samme dag, som han kom tilbage fra sin visitatsreise i 1592, den 29 mai, døde Simon Skriver. Hans hustru var upaatvivlelig den Rønnaug, der under navnet „Rønnaug Simens" nogle gange forekommer i den udførlige visitatsberetning. Hun eiede som enke gaarden Hasle ved Bundefjorden ikke langt fra Oslo. I 1594 var hun tilligemed andre af det fornemmere borgerskab i Oslo tilstede ved det store bryllup paa Hallingstad paa Toten, som skildres med ikke ringe anskuelighed i visitatsbøgerne. Da det forresten temmelig sjeldne navn Rønnaug just er brugeligt i bispens familie, har hun maaske været beslegtet med denne.

Blandt Chytræus's norske korrespondenter er ogsaa N i l s O l u f s s ø n fra Tønsberg (Nicolaus Olai Tonsber-

[1] Epistolæ D. Chytræi s. 699.

[2] I 1570 var endnu Paul Paulssøn slotsskriver (N. M. Petersens Lit. Hist. 1. udg. II 274). Den 27 juli 1573 vidimerede Simon Nilssøn som slotsskriver en forordning af Povel Huitfeldt (N. gl. Love IV 778, hvor feilagtigen staar Thimenn Nilsson).

[3] Norske Rigsregistranter II 97, 373, 599 og 698; paa registret er der gjort to personer af ham.

gius), til hvem haves et udateret brev.[1] Det begynder med en nytaarshilsen, af hvis indhold sikkert fremgaar, at Nils Olufssøn har været en geistlig mand. Han havde mundtlig aftalt med Chytræus, at de hyppig skulde sende hinanden meddelelser. Dette havde hr. Nils ogsaa gjort, om end noget sent; Chytræus havde modtaget to breve fra ham. I disse havde han med hensyn til skrevne kilder til Norges historie henvist til Arild Huitfeldt; men Chytræus bemerker i sit svar, at han allerede har gammel erfaring om, hvor liden meddelsomhed man kan vente fra de store, naar de sidder inde med literære skatte. — Jeg har ikke kunnet finde denne Nils Olufssøn blandt studerende i Rostok, hvor han dog vistnok maa have gjort Chytræus's bekjendtskab. Formentlig er han den Nils Olufssøn, som i 1581 første gang forekommer som sogneprest ved Halvardskirken i Oslo, da han 17 oktober sammen med læsemesteren Halvard Gunnarssøn bekræftede en afskrift af „den røde bog" for Rødenes prestegjælds vedkommende. Derefter nævnes han nogle gange i 90-aarene, men er ellers ikke videre bekjendt.[2] Hans søn Oluf Nilssøn efterfulgte ham i slutningen af Jens Nilssøns levetid som sogneprest i Oslo og er sandsynligvis den Olaus Nicolai, der nævnes hos dr. Y. Nielsen (s. *92*) som forfatter af et latinsk digt.[3]

Jeg benytter leiligheden til at omtale en samtidig nordmand, der gav sig af med latinsk digtning, uagtet der ikke haves vished for, at han hørte til biskop Jens Nils-

[1] Epistolæ D. Chytræi s. 757.

[2] Han er forskjellig fra den magister Nils Olufssøn, der i 1577 var sogneprest ved samme kirke; i registret til visitatsbøgerne er de blandet sammen.

[3] Olaus Nicolai Ansloensis blev indskreven i Rostok i mai 1586 (L. Daaes Matrikler I 102).

søns kreds. Det er Erik Olufssøn Folder, som i 1580 i Kjøbenhavn lod trykke et digt til kansleren Nils Kaas's forherligelse. Han er af N. M. Petersen opført blandt historikere, der „gav sig af med levnetsbeskrivelser, især adelens", medens hans rette plads er blandt latinske poeter. Baade Petersen og H. F. Rørdam, der ogsaa omtaler ham, antager hans skrift for tabt.[1] Der findes dog et eksemplar i det store kongelige bibliothek i Kjøbenhavn.[2] Digtet er affattet i letflydende hexametre. Han priser rigerne lykkelige, fordi de har en saa mild og vis styrelse og en konge som Fredrik den anden. Derefter berømmes Kaas som „splendor patriæ, decus atque columna", videnskabernes beskytter og som den, hvem ikke blot Danmark, men ogsaa Norge har at takke for mange velgjerninger. Skriftet udgjør 6 blade i kvart. Nye oplysninger af historisk betydning bringer det ikke, men det fortjener at nævnes ved siden af Jens Nilssøns og Halvard Gunnarssøns latinske poesier. Hvem forfatteren er, kan for tiden ikke oplyses. Men ikke usandsynligt er det, at han er den samme som borgermester i

---

[1] N. M. Petersens Lit. Hist. 1. udg. III 368—69. Rørdams Kbhvn. Univ. Hist. II 391. Han kaldes af Rørdam og i registret til Pet. Lit. Hist. Erik Nilssøn Folder, hvortil Nyerups og Krafts Literaturleksikon har givet anledning; derimod har Worm det rette.

[2] Hjelmstjernes saml. 4to 4087. Da skriftet er saa sjeldent, hidsættes den fuldstændige titel: Ἐξήγησις virtutum et rerum gestarum nobilissimi et amplissimi herois, antiquo generis splendore, singulari authoritate, insigni scientia & omni virtutis genere præstantissimi Dn: Nicolai Caasii, Domini de Torup, Serenissimi Danorum & Noruagianorum Regis Frederici II Cancellarii & Consiliarij prudentissimi, Domini sui reuerendissimi: Scripta ab Erico Olao Foldero Norvag: Hafniæ Typis Andreæ Gutterwitzij 1580.

Oslo **Erik Olufssøn** (Smaasvend), der omtales nogle gange i reiseoptegnelserne og i 1597 som enkemand blev gift med mag. Jens Nilssøns datter Hilleborg.[1]

Den videnskabelige interesse, som ikke blot i Oslo, men paa forskjellige kanter af landet rørte sig i de sidste 30—40 aar af det 16de aarhundrede, skyldes upaatvivlelig for en meget stor del den sterke paavirkning fra Nordtysklands universiteter og videnskabsmænd, navnlig de rostokske. Dr. Y. Nielsen har kun løselig berørt biskop Jens Nilssøns forhold til de rostokske lærde **Chytræus**[2] og **Frederus**. I Chytræus's trykte brevsamling omtales Jens Nilssøn med stort venskab og varme. Han sendte ham stadig sine skrifter og udbad sig hans dom om dem. Hvilken pris biskopen satte paa disse, fremgaar af flere steder af hans skrifter; han citerer ham jevnlig ved siden af Melanchton, Bugenhagen og Luther selv som en af kirkens grundpiller. Der er ingen tvivl om, at af alle samtidige lærde har han sat Chytræus høiest og lært mest af ham. Biskopens svoger Rasmus Hjort siger ogsaa i den trøsteskrivelse, han sendte ham ved hans hustrus død, idet han henviser ham til Chytræus's skrift „de morte et vita æterna", at han ved, at dette skrift ikke blot paa grund af det udmerkede indhold, men ligesaa meget for forfatterens skyld er ham kjærere end noget andet.

Med Chytræus's svigersøn **Joh. Frederus**, theologisk professor og superintendent i Rostok, stod bispen maaske i endnu hyppigere forbindelse. Da hans søn Kristofer opholdt sig i Rostok, var Frederus hans „præceptor domesticus"[3] og har rimeligvis havt ham boende i sit hus.

---

[1] Reiseoptegn. s. *57*. 458. 567. Oplysninger om ham af H. J. Huitfeldt i N. Saml. 8vo II 505.

[2] Indledn. s. *68*.

[3] Epistolæ Chytræi s. 699.

Frederus tilegnede, som dr. Nielsen oplyser, biskopen et latinsk theologisk skrift. Han har ogsaa, ifølge en optegnelse af Schøning, forfattet et „Epitaphium“ i anledning af hans første hustrus død i 1583. Dette Epitaphium fik plads i en „Monodia“ i samme anledning, hvilken af Jens Nilssøn knyttedes til hans „Specimen Commentarii in Genesin“.[1] Hverken Frederus's Epitaphium eller Jens Nilssøns „Monodia“ omtales af dr. Nielsen; heller ikke jeg har seet dem. Det omtalte skrift af biskopen („Specimen“) udgaves saa snart efter hustruens død, at Frederus's bidrag maatte komme for sent, og dette er derfor antagelig tilligemed den nævnte „Monodia“ kun indheftet i en del af oplaget.

4.

Et hidtil ukjendt skrift af mag. Jens Nilssøn.

Paa den visitatsreise, som Jens Nilssøn i 1597 foretog i Smaalenene og Baahus, sees han at have bortgivet til prester og adelsmænd eksemplarer af et skrift, kaldet „Procemium in Genesin“, dels „bundet i rød pergamente“, dels „ubundet“. At her maa tænkes paa et af biskopen selv forfattet skrift, syntes mig straks klart, saameget mere som han ogsaa ellers som god ordensmand pleier at lade opskrive de eksemplarer af sine bøger, som han under reiserne bortskjænker. Et saadant skrift er imidlertid aldrig nævnt af de mange, som har skrevet om Jens Nilssøn, ligesaalidt som det findes i literaturleksika eller i „Bibliotheca Danica“, der indeholder fortegnelse over,

[1] Johannes Frederus scripsit Epitaphium in obitum conjugis Ep. Joh. Nicolai Aslo., insertum hujus monodiæ in obitum conjugis, annexæ Specimini Commentarii in Genesin. (Schønings Excerpter i det st. kgl. bibl., gl. kgl. saml. 4to 2830).

hvad de danske offentlige bogsamlinger eier af dansk-norsk literatur. Men ved at blade i den af Nyerup i 1808 udgivne katalog over det trondhjemske videnskabsselskabs bibliothek stødte jeg tilfældigvis paa bogens titel. Ved imødekommenhed af selskabets direktion har jeg faaet eksemplaret — visselig det eneste, der er bevaret — tillaans og skal give en kort beskrivelse deraf.

Den fuldstændige titel er saalydende:

IN GENESIN Seu primum Mosi volumen proœmium *Nuper conscriptum, & in Lectorio Asloiensi recitatum pridie Dominicæ Quasimodogeniti. nempe secundo mensis Aprilis Anno Gratiæ M.DXCVII. A IOHANNE NICOLAI Asloiensis & Hammariensis diœcesium in Norvegia Superintendente. ROSTOCHII Imprimebat Stephanus Myliander.*

Paa titelbladets bagside er trykt nogle latinske disticha, til forfatterens ære forfattede af Frederus i Rostok, saalydende:

EPIGRAMMA.

Vt vidit Pietas, Boreæ quæ Præsul in oris
Protulit eloquii dexteritate sui,
Lætor, ait, gelidum Boream septemque triones
Hæc audire, homini commoda, grata Deo.
JANVS NICOLEOS mea laus, mea gloria florens
Exsuperet Pylii prospera fata senis.

Johannes Frederus.

Bogen udgjør 32 sider i liden kvart. Udstyret er temmelig tarveligt. Det forhaandenværende eksemplar, der er særdeles vel konserveret, har af forfatteren selv faaet paaskriften: Dn^{o} Johanni in Vardal, er altsaa en gave til sognepresten Hans Einarssøn, der ogsaa af dr. Y. Nielsen er nævnt som en af biskopens gode venner.

Skriftet er tilegnet medlemmerne af domkapitlet og

presterne i Oslo, af hvilke særlig nævnes hr. Nils Olufssøn, mag. Halvard Gunnarssøn, hr. Claus Berg, hr. Hans Søvrenssøn, mag. Jakob Wolf og hr. Peder Matssøn.[1] I tilegnelsen omtaler forfatteren, at han i nærværelse af de fleste af domkapitlets medlemmer, af en del andre venner, blandt hvilke mag. Kristofer Hjort var den vigtigste (inter quos præcipuus erat M. Christophorus Cervinus, vir egregia eruditione & virtute clarus), samt desuden af hele skolen nylig har holdt det indledningsforedrag til sine forelæsninger over Genesis, som han nu har bestemt sig til at udgive i trykken og tilegne de nævnte mænd. Dedikationen er dateret Oslo den 10 april.

Selve foredraget har denne overskrift: In primum librum Moysi, qui Genesis inscribitur, Præfatiuncula, habita Asloiæ Die Saturni 2 Apr. Anno Domini 1597.

„Mine forelæsninger, kjære tilhørere," begynder han, „som hidtil har været afbrudte ved mine hyppige reiser og andre forhindringer, har jeg nu besluttet med Guds hjælp at fortsætte." Han udvikler derefter i almindelighed, hvorledes intet er nyttigere og nødvendigere for mennesket end at betragte Guds ord. Særlig finder han, at første Mosebog giver anledning til at tale om alt, hvad der tjener til den kristnes tarv baade for dette liv og det tilkommende. Han agter at anlægge sine forelæsninger i en kort og summarisk form, greit og klart, uden stort

---

[1] Reverendis viris, doctrina, pietate, sapientia, humanitate, et multis Spiritus sancti donis præstantibus, Dn. Nicolao Olai filio, pastori Asloënsi: M. Haluardo Gunnario Theologo: Domino Claudio Bergio Cantori: Dno. Johanni Severino Ripensi: M. Jacobo Jacobæo Volfio Otthoniensi: & Dn. Petro Matthiæ Morsiano, reliquisque Dominis Capitularibus & verbi ministris hic Asloiæ, fratribus in Christo charissimis S.

apparat. At udarbeide lærde og vidtløftige afhandlinger er ikke nødvendigt og vilde heller ikke falde saa let for ham paa grund af de daglige henvendelser og beskjæftigelser, som hans stilling medfører, ligesom ogsaa formedelst arbeider og vanskeligheder, som visitatserne bringer, og mange andre ting, der lægger beslag paa hans tid. Ogsaa i dette indledningsforedrag vil fremstillingen have mere tilfælles med den daglige samtales udtryksmaade end med en omhyggelig udarbeidet tale.

Her er ikke stedet for en sammenhængende udredning af skriftets indhold. Af enkeltheder skal jeg kun pege paa den lovtale over astronomiens studium, hvortil skabelseshistorien giver forfatteren anledning. Himmelens lys, siger han, er plantede paa firmamentet ikke blot for at skaffe varme og lys og for at afdele døgnets og aarets tider, men ogsaa, ut sint signa pluviarum & imbrium ac tempestatum, & annonæ, valetudinis & temperiei in corporibus hominum & reliquorum animantium, & originis ac mutationis atque excidii imperiorum, regnorum & urbium, pacis item & belli o. s. v. Astronomien var for Jens Nilssøn som for hele hans samtid uadskillelig fra astrologien. — Idet han taler om dødens magt, der bortriver den høiest stillede som den fattigste, minder han tilhørerne om fru Katharina Gyldenstjernes for alle saa sørgelige død (paa Akershus) den 8 marts det foregaaende aar. — Ganske i tidens smag er det, at klassiske autoriteter, som Platon, Aristoteles, Xenofon og Demokrit, Cicero og Plinius, paaberaabes i et foredrag af væsentlig religiøs karakter. Dette forekommer mindre stødende her, hvor selve fremstillingen og sprogbehandlingen minder ikke lidet om de klassiske mønstre; Jens Nilssøn bevæger sig i det latinske sprog ikke blot med lethed, men tillige med

en vis venustas og uden de mange kunster, som senere kom paa mode.

Det er for de tider ret merkeligt, hvor hurtig bogens udgivelse er besørget: fortalen er skreven 10 april. og i de første dage af juli havde biskopen allerede faaet sine eksemplarer fra bogtrykkeren i Rostok. Sandsynligvis har Frederus været hans mellemmand i Rostok og saaledes faaet leilighed til at tilføie sit „Epigramma“. Samtidig har vistnok biskopen sendt ham ogsaa et andet arbeide til trykning; thi den 2 august lod han „skrive e brev til Frederum i Rostok de carmine imprimendo, so han (Frederus) haver hos sig.“ Rimeligvis er digtet blevet trykt, men ethvert spor deraf er nu forsvundet.

Jens Nilssøns „Proœmium“ afgiver forøvrigt et ny vidnesbyrd om hans store virkelyst. Vi ser af dette skrift, at han jevnligen har pleiet at holde theologiske foredrag paa skolens læsestue (lectorium), hvor da foruden skoleungdommen ogsaa mange andre har været hans tilhørere. Han har saaledes deltaget i den virksomhed, som i embeds medfør paalaa hans ven, læsemesteren Halvard Gunnarssøn.

EN BEMÆRKNING OM JACOB ZIEGLER.

AF

Dr. LUDVIG DAAE.

I nærværende Bind af dette Tidsskrift har Antikvar N. Nicolaysen meddelt en Afhandling under Titelen „Atter om Throndhjems Domkirke". Det er ikke min Hensigt at indlade mig paa noget af de tvivlsomme Spørgsmaal i denne Kirkes Bygningshistorie, men alene kortelig at paavise, at en Paastand, som den ærede Forfatter for anden Gang her har fremsat, rigtignok uden noget Forsøg paa at begrunde den, nemlig at Jacob Ziegler personlig har seet og besøgt Throndhjem, er fuldkommen ubevislig og vildledende.

Jacob Ziegler var en tydsk Forfatter (f. i Landshut 1480, død i Passau 1549), der har efterladt Skrifter af theologisk, historisk, geographisk og astronomisk Indhold. Han har foretaget adskillige Reiser i Sydeuropa. En fra Messenius stammende Beretning om, at han af Gustav Vasa skulde have været indkaldt til Sverige (ja endog ansat som Professor ved det Universitet i Upsala, som denne Konge ikke anlagde eller gjenoprettede!), er som saamange andre Messeniana kun opdigtet og nu tilstrækkelig gjendreven af hint Universitets lærde Historieskriver Claes Annerstedt, der anfører, at „der hverken i inden-

landske eller udenlandske Kilder findes nogetsomhelst Spor til, at Ziegler har været her, og at Z. var en altfor bekjendt Mand til, at en saadan Kjendsgjerning skulde være ganske fortiet."[1]

Af Zieglers Skrifter er det, som her vedkommer os, hans Schondia, en paa Latin forfattet Beskrivelse over Sverige og Norge med de disse Riger dengang tilhørende Bilande. Skriftet udkom for første Gang i Strassburg (Argentoratum) 1532 og derpaa i 1536. Senere blev Bogen et Par Gange optrykt i Forening med Albert Krantz's Chronica regnorum aquilonarium (i Frankfurt 1575 og 1583). I disse Udgaver er det egentlig, at man senere i Norden har kjendt og benyttet Zieglers Schondia, saasom de ældre Udgaver snart bleve store Sjeldenheder. Da imidlertid de frankfurtske Optryk ikke vare fuldstændige, har H. Hildebrand gjort Historiens Venner en stor Tjeneste ved paany at aftrykke Skriftet efter editio princeps i Geografiska Sektionens Tidskrift, B. I. Om denne Udgave og om Zieglers Bemærkninger om Norge har jeg allerede ved en tidligere Leilighed havt Anledning til nogle Udtalelser,[2] hvilke her ikke skulle gjentages.

Naar man gjennemlæser Schondia, vil man ikke finde den fjerneste Antydning til, at Ziegler har besøgt enten Sverige eller Norge. Han beraaber sig aldrig paa Selvsyn, men angiver derimod de svenske og norske Mænd, med hvem han i Rom har gjort Bekjendtskab, og af hvis mundtlige Beretninger han har øst sin Kundskab. Disse vare for Norges Vedkommende de to nidarosiske Erkebiskopper Erik Walkendorff, som døde ved Curien

---

[1] C. Annerstedt, Upsala Universitets Historie, I. S. 54.
[2] Norsk Maanedsskrift, udg. af D. Meidell, I. S. 275—278.

1522, og Olaf Engebretssøn, som i det følgende Aar begav sig derhen for at søge Bekræftelse paa Capitlets Erkebispevalg.

Det kan derfor ikke andet end forundre, naar man først i Norske Magasin, udg. af N. Nicolaysen (1, Christiania 1858, S. 147), læser, at Ziegler „i Slutningen af 1531 eller noget senere opholdt sig i Throndhjem", samt at hans Ytring om Kirken (at den ikke havde sin Lige i Christenheden) „kan have gaaet som et Sagn i Throndhjem fra den Tid, han opholdt sig der" (!), og saa atter nu 29 Aar senere møder den samme Fortælling om „den tydske Forfatter Ziegler, som besøgte Kirken kort efter dens Brand i 1531" (Norsk hist. Tidsskr., 2. R., VI, S. 195).

Det Sted i Zieglers Schondia, som Nicolaysen har misforstaaet, lyder saaledes:

Crepido circum altare corrupta fuit incendio, haec reparabatur eo tempore, quo ista scribimus, in quam impensae imputantur ad VII. m. aureorum,

ɔ: .

Bygningen omkring Alteret har været ødelagt af en Ildebrand, men var under Reparation paa den Tid, da jeg skriver dette, og Udgifterne hertil beregnes til 7000 Gylden.

Den Brand, hvorpaa man efter Nicolaysens Formening her har at tænke, maa altsaa være den bekjendte Ulykke, som overgik Throndhjems Domkirke den 3die Mai. 1531. Efter denne Brand skulde altsaa Ziegler have været tilstede i Throndhjem. Men da hans Bog Schondia, hvoraf de citerede Ord ere hentede, udkom i Strassburg det følgende Aar 1532, maatte følgelig i denne korte Mellemtid disse tre Begivenheder være foregaaede: 1) Domkirkens Reparation, 2) Zieglers Hjemreise til Tydskland og 3) Udgivelsen af det Verk, hvori Notitsen forekommer. Men heri ligger en hel Række af Usandsynligheder, af hvilke

de fleste ere saa iøinefaldende, at de ikke engang behøve at udvikles.

Hvad der i Særdeleshed er at bemærke, er dog dette, at den kostbare Reparation af 1531—32, som Nicolaysen altsaa statuerer, intetsteds omtales og derhos i og for sig er omtrent utænkelig. Man maa nemlig først have for Øie, at en saadan Reparation ikke kan være foregaaet efter nogen andens Initiativ end Erkebispens, og dernæst maa der tages i Betragtning, i hvilke Omstændigheder Erkebisp Olaf paa den Tid befandt sig.

Ganske vist brugte han sin Domkirkes Brand som Paaskud til at unddrage sig fra at møde ved en til denne Sommer berammet Herredag i Danmark. Men ligesaa vist er det, at han paa den Tid beskjæftigede sig med Planer, som ei alene optog hans Tid, men som ogsaa i særlig Grad stillede Fordringer til hans og Erkesædets Indtægter, under hvilke som bekjendt Domkirkens paa den Tid vare inddragne. Han stod, som Enhver ved, netop i Underhandlinger med Christiern den anden, der just forberedte sin Tilbagevenden til Norden, og som ogsaa indtraf i Norge inden Aarets Udgang. Ligeledes er det bekjendt, at Olaf samlede alt, hvad samles kunde, til denne Konges Bistand og gjentagne Gange sendte forholdsvis betydelige Summer til Oslo. Han har saaledes hverken havt Tid eller Raad til at anvende nogen større Sum, end sige 7000 Dukater til Domkirkens Udbedring paa den Tid eller overhovedet nogensinde i de Aar, han endnu havde tilbage som Erkebisp. Hele hans Tid og al hans Kraft var fuldt optagen af hans ulykkelige politiske Virksomhed.

Det er derhos utvivlsomt, at netop den overdrevne Ros, som Ziegler giver Kirken:

„Extat hodie ecclesia cathedralis argumentum veteris felicitatis, cui magnitudine et laborati lapidis artificio par opus non est sub orbe Christiano“,

ɔ:

Cathedralkirken er den Dag idag et Vidnesbyrd om gammel Herlighed, og dens Lige i Størrelse og Kunst findes ikke i Christenheden,

snarest taler imod, at Ziegler skulde have seet den med egne Øine. Thi havde dette været Tilfældet, vilde en Forfatter, der notorisk havde seet Tydsklands og Italiens største Bygverker, dog ikke lettelig have gjort en saa urimelig Bemærkning, allerhelst paa en Tid, da Ødelæggelsen i den Grad havde rammet vor Domkirke. Hans overdrevne Omtale af denne forklares i ethvert Fald lettere som en Gjenlyd af de norske Erkebispers begeistrede Omtale af den for den lyttende Fremmede.

Derimod turde den rimelige og sandsynlige Fortolkning af Zieglers Sted om Reparationen være følgende: Erik Walkendorff, der, som bekjendt, virkelig varmt interesserede sig for sin Domkirke, har fortalt Ziegler om sin Virksomhed i denne Retning og om de Arbeider, der paa hans Tid foregik i samme. Ordene *eo tempore, quo ista scribimus* ere ikke til Hinder for en saadan Antagelse, thi vel udkom Bogen, hvori de findes, først 1532, men der er saa langt fra noget i Veien for, at den kan være nedskreven paa samme Tid (ɔ: ca. 1522—1523), da Ziegler i Rom af derværende nordiske Prælater erholdt de Meddelelser, paa hvilke den hviler, at det meget mere er langt sandsynligere, at han strax har nedskrevet disse Fortællinger, end at han skulde have biet dermed til et halvt Snes Aar senere. At Udgivelser udsættes, er derimod noget, der som oftest er skeet, og som fremdeles sker.

Det er altsaa min Paastand, at Zieglers personlige Besøg i Norden i Almindelighed og i Throndhjem i Sær-

deleshed er en ikke alene ubevislig, men tillige en i høi Grad usandsynlig Antagelse. Og da hans Schondia er en ikke uvigtig Kilde til vor ældre Geographi, har det sin Interesse, at den bedømmes fra det rette Standpunkt, og at det fastholdes, at det er med vore to sidste Erkebispers Fortællinger, ikke Zieglers egne Iagttagelser, vi i hans Skrift have at gjøre.

Thi Enhver vil indse, at, dersom Nicolaysen havde Ret, og Ziegler altsaa skrev om, hvad han selv havde seet, da maatte „Schondia" blive at henføre til en helt anden Kategori, end den, det virkelig tilhører. Det maatte nemlig da betragtes som en Reisebeskrivelse. Men det er alene en Gjengivelse paa anden Haand af nordiske Mænds Fortællinger og Meddelelser under deres Ophold i Rom.

OM BETYDNINGEN AF

HERAÐ OG HERAÐS-KIRKJA

I DE ÆLDRE KRISTENRETTER.

AF

A. TARANGER,
ASSISTENT VED RIGSARKIVET.

Blandt de forfattere, som har skrevet om vor gamle hereds-inddeling og dens forhold til den ældste sogne-inddeling, har der hersket og hersker der vistnok den dag idag uenighed med hensyn til betydningen af *herað* og *heraðs-kirkja* i de gamle love. Nogle vil have *herað* til at betyde det samme som *fjorðungr*, *áttungr* eller *þriðjungr;* andre antager derimod, at det har en selvstændig betydning, idet det betegner et mindre distrikt end fjerdingen eller tredingen, medens de intet bestemt synes at ville udtale om dets forhold til ottingen. Skulde man vurdere de forskjellige opfatninger efter de mænd, som har gjort sig til talsmænd for dem, vil man have vanskeligt for at give den ene eller den anden fortrinnet; thi den første repræsenteres af mænd som Konrad Maurer, Keyser og Ebbe Hertzberg, den sidste af P. A. Munch, geheimearkivar A. D. Jørgensen og tildels af professor Fr. Brandt. Da imidlertid ingen af de nævnte forfattere har gjort sagen til gjenstand for en mere indgaaende drøftelse eller forsøgt at sammenstille

det materiale, hvorfra bidrag kan hentes til spørgsmaalets løsning, har jeg vovet at offentliggjøre de resultater, som jeg selv under min syslen med de herhen hørende kilder er kommet til, i det haab, at selv om de ikke er uangribelige, kunne de dog maaske lette andre veien til en rigtigere opfatning.

Da de nærmestliggende kilder, nemlig de gamle love, som bekjendt er forskjellige for de forskjellige dele af landet, kan spørgsmaalet om hereds-inddelingens forhold til andre distrikts-inddelinger foreløbig ialfald kun besvares landsdelsvis; og de almindelige slutninger, hvorom der senere kan blive tale, vil komme til at bero paa de resultater, som en undersøgelse af de enkelte landskabslove maatte føre til. Vi gaar derfor straks over til en saadan og begynder med Borgarthingsloven.

I Borgarthingslovens ældre kristenret forekommer alene *fylki* og *herað* som distrikts-betegnelser. I recension I, kap. 8[1] siges, at fylkerne er tre i tallet, hvilket svarer til de i den ældste kjendte fylkesliste nævnte: *Rænafylki*, *Vingulmørk* og *Vestfold.*[2] Af fylkes-kirker nævnes sammesteds to i hvert fylke, noget, som maaske turde antyde en halvfylke-inddeling, idet man maa tænke sig, at fylket i den ældste tid, da der i samme ikke fandtes flere kirker end disse to, var delt i to sogne, hvert af et halvfylkes udstrækning. Halvfylker (hálfur) er imidlertid et ord, som ikke forekommer i loven, og bortseet fra det ovennævnte forhold med fylkeskirkerne antydes det heller ikke; det paaligger saaledes f. ex. alle fylkes-mænd at vedligeholde fylkes-kirkerne.

Herað forekommer hyppig og altid som en under-

---

[1] Ngl. I, 343, cfr. II, 16 (358) og III, 11 (367).

[2] Norsk hist. tidsskr., IV, 478.

afdeling af fylket. Af bestemte hereder nævnes blot *Osloar herað* (kap. 8).[1] Forresten falder heredet sammen med sognet. Hereds-kirken (heraðs-kirkja) er heredets sognekirke, og alle heredsmænd har at vedligeholde den.[2] Sognepresten kaldes hereds-prest (heraðs-prestr);[3] han skal ikke forlade heredet (ɔ: sognet) uden heredsmændenes (ɔ: sognebøndernes) tilladelse; man ser, hvor gjennemført identiteten er mellem heredet og sognet i lovens sprogbrug. Dette er heller ikke paafaldende; thi intet var rimeligere, end at man ved den første sognedannelse gik ud fra en allerede existerende distrikts-inddeling; det samme kan paavises ikke blot i de to andre skandinaviske lande, men tillige i England, i Tyskland[4] og vel maaske ogsaa andensteds. Man kan derfor heller ikke være i tvil om, at det *herað*, som her optræder som kirkesogn, er identisk med det gamle thingsogn; ja, man bliver omtrent nødt til at fastholde denne opfatning, naar man ser heredet fremtræde som en fast organiseret thing-kreds, selv om det er til vidneførsel i sager, hvor bøderne tilfalder biskopen. Det heder nemlig i I, 17:[5] „Nu hvis

---

[1] Der laa en fylkes-kirke paa Akre i Osloar heraðe.

[2] Kap. 8.

[3] Kap. 12 (Ngl. I, 346).

[4] Om heredskirker i Danmark se Ny kirkehist. samlinger, III, 829 ff.; i Sverige, se Schlytters Ordbok till samlingen af Sveriges gamla lagar sub voce. I England gik man ud fra tunscipet, se Stubbs, The constitutional history of England, vol. I, 227. For Tysklands vedk. kan jeg blot henvise til Maurers bemerkning i hans „Beiträge zur rechts-gesch. des germ. nordens", hefte 1, 118.

[5] Ngl. I, 351 f. cfr. II, 26 (362) og III, 23 (372). Nu ef mol þau værða misgor i heraðe, ef biskups armaðr lytr rett á, þa skal han stæfna þing i heraðe, skera bod upp firer þui pingi,

saadanne forseelser, som bispens aarmand har at kræve bøder for, forefalder i heredet, da skal han stevne thing i heredet og skjære budstikken op for det thing og lade den gaa omkring i heredet; hver mand er forpligtet til at søge hereds-thinget. Nu er thinget sat, da skal bispens aarmand staa op (og sige): „Jeg har hørt, at man i heredet har begaaet forseelser, som bispen har at kræve bøder for“ — han skal saa sige, hvad det gjælder — „nu vil jeg vide, om I tidligere har hørt noget til denne sag.“ Hvis fjerdeparten af de hereds-mænd, som er tilstede der paa thinget, tilstaar, at de tidligere kjender til sagen, da er den heredsfløt ifølge loven.“ Selv om man ikke hefter sig ved andet end den bestemmelse: hver mand er forpligtet til at søge heredsthinget, er det dog tilstrækkeligt til at overtyde os om, at alle disse regler, som her i kristenretten ere opstillede for hereds-thingets sammenkaldelse i geistlige anliggender, er en reminiscens fra den gamle verdslige lovgivning, og at hereds-thinget nu og før er det samme, hvad thing-sognets størrelse betræffer. Videre kan udviklingen neppe være fremskreden, da vor lov blev nedskreven, ɔ: omkr. 1140.

Men maatte ikke denne heredets identitet med sognet blive skjæbnesvanger for selve hereds-begrebet, og maatte ikke udviklingen gaa i den retning, at man efterhaanden

---

lata fara herað innan; hver maðr er skyldr at sætia (v. l. sœkia) heraz þing. Nu er þing sætt, þa skall biskups armaðr upp standa. Ek hefe þætt hœyrt, at maðr hafe misgort i heraðe um þæt mall, er biskup lytr reet a. sægia til saka slikt en er. Nu vil ek þæt vita, ef þer hafer hœyrt þætt mall fyr. Ef fiordungr heraz manna þæirra, er þær ero a þingi, er fyr kvedaz hœyrt hafa þæt mall, þa hæitir þæt heraz flœytt at laghum.

med *herað* ikke længere forbandt forestillingen om det distrikt, der oprindelig laa indenfor heredets grænser, men simpelthen sognet, og saaledes herederne blive mindre og mindre, jo mere sognene voksede i antal?

Dette synes virkelig at have været de fleste forfatteres mening.[1] Men kilderne kan neppe siges at støtte en saadan opfatning. Det synes at have været en almindelig feil hos forfatterne, at de har gaaet ud fra som givet, at det oprindelige *herað* var et forholdsvis stort distrikt; kilderne antyder i virkeligheden netop det modsatte, og det er idethele fuldstændig vilkaarligt, naar man f. ex. i de gamle love vil have *herað* til at betegne et mindre distrikt end det oprindelige, gamle hered.[2] Hvis *herað* overhovedet nogensteds staar i sin oprindelige betydning, saa er det i Borgarthingslovens og Eidsivathingslovens kristenretter; vi eier ialfald ingen ældre kilder til dette begrebs bestemmelse.

Man kan ogsaa ad anden vei overbevise sig om, at sogne-inddelingen ialfald ikke i Borgarthingslagen har faaet bugt med hereds-inddelingen. I Bergheims herað (Bærum) er der saaledes to kirkesogne, nemlig Tuneims sokn i Bergheimi[3] (ɔ: vestre Bærum) og Hasleims sokn i Bergheims heraðe[4] (ɔ: østre Bærum). Her er altsaa heredet delt i to sogne, uden at derved er bragt nogen forstyrrelse ind i begrebet: Bergheims herað. I Vetta-herað i Ranrike er der ca. 1400 ikke mindre

---

[1] se f. ex. Keyser: Efterladte skrifter, 2, 156.
[2] Brandts retshistorie, II, 163.
[3] Eysteins jordebog, registret. Vestra Bergheimsherað forekommer i D. N. II, no. 350 (aar 1359): œystra B. h. sst. IV. no. 767 (a. 1407); men ved siden af forekommer her som hos Eystein Bergheims herað, DN. IV. no. 419 (a. 1361).
[4] Eyst. s. 277.

end fem sogne: Nesinar sokn, Hodals s., Lumulanda s., Skeiðjofs s., Tjarneyar s.,[1] i Borðerna herað sammesteds 3 sogne: Ønyndadals[2] sokn (Æningdals s.), Nafastaða s. og Moa s.[3] I almindelighed falder dog endnu paa biskop Eysteins tid (ca. 1400) heredet og sognet sammen, saaledes nævnes i hans jordebog paa Vestfold: Stokka herað[4] og sokn, Skeiðauga h. og s., Sanda h. og s.; paa Grenland: Soleima h. og s., Sauða h. og s., Lunda h. og s., Nes h. og s., Bjár h. og kirkja; andetsteds faldt de vistnok sammen, men havde forskjelligt navn, idet sognet benævnedes efter kirken. Skogheims herað hed saaledes Aska sokn, Oslo herað Akrs sokn. Exemplerne kan forfleres, men de anførte maa være tilstrækkelige til at godtgjøre, at den gamle hereds-inddeling ikke saa let gik i forglemmelse, som man hidtil synes at have antaget. Den har overlevet den senere sogne-inddeling, ligesaavel som den tidligere skibrede-inddeling, og naar Munch for Ranrikes vedkommende antager, at dets 16 skibreder svarede til de nuværende hereder, saa er derved at merke, at blot for 12 af disse ved han selv at anføre benævnelsen *herað*, og af disse findes blot — to i Eysteins jordebog, nemlig *Borðerna herað* og *Vetta herað*.[5] Men selv om skibrederne her faldt sammen med herederne, saa maa dog dette være rent tilfældigt og snarere betragtes som en undtagelse end som en regel, hvilket ogsaa

---

[1] se registret til Eysteins jordebog; cfr. Munchs hist. geogr. beskrivelse over Norge, 198.

[2] Eyst. s. 396.

[3] ibid., registret.

[4] Stokka herað forekommer i jordebogen engang under sit gamle navn: Angreims herað, s. 233.

[5] se regist., cfr. Munch, l. c. 197.

synes at være Munchs mening, naar han siger, at „skibrede-inddelingen var aldeles uafhængig af hereds-inddelingen“,[1] og denne sætnings sandhed stadfæstes noksom ved forholdet ellers i Borgarthingslagen, idet hele strækningen fra *Kambhorn* (Kambo) til *Ryggjarbit* indbefattede blot 16 skibreder, hvis fordeling paa de forskjellige fylker ikke kjendes; men saa meget ved man ialfald med vished, at skibrederne her ikke i regelen faldt sammen med herederne,[2] idet f. ex. hele *Grenland* tilligemed *Hiterdal* kun synes at have udgjort ét skibrede,[3] og paa Vestfold indbefattede f. ex. *Numadals skipreiða* Laurdals, Hedrums, Brunlanæs, Tjøllings og Sandehereds prestegjeld.[4]

Der er imidlertid endnu et forhold, som kortelig maa omtales, førend vi forlader Borgarthingsloven. Det heder i kap. 10,[5] at bispen i aarets løb skal komme til hver gravkirke *(græftar-kirkja)*; men hvis han ikke kommer, da skal han miste de indtægter, som han tager af det hered i det aar, hvis bønderne vil handle med ham efter loven.“ Dr. Fritzner har i den nye udgave af sin ordbog over det gammel-norske sprog[6] taget dette sted til indtægt for den opfatning, at fylkes-kirkerne var de eneste gravkirker i fylket, hvilket navnlig skulde fremgaa af en sammenligning med Eidsivathingslovens kap. 32,[7] der paalægger bispen at komme engang om aaret i hver treding og der synge messe ved hoved-kirken, som svarer til

[1] l. c. 10.
[2] l. c. 162.
[3] l. c. 183.
[4] l. c. 171.
[5] Ngl. I, 345.
[6] Bind I, sub voce graptar-kirkja.
[7] Ngl. I, 386 og 401 (II, kap. 28).

Borgarthingslovens fylkes-kirke. At dr. Fritzner har ret, fremgaar endda tydeligere af den nyere Borgarthings kristenret, hvor det tilsvarende sted istedenfor den ældre lovs *græftar-kirkja* ligefrem har *fylkis-kirkja.*[1] Man kunde derfor antage, at den yngre redaktion her har en oprindeligere text end den ældre. At der med den ældre lovtexts *græftar-kirkja* ogsaa betegnes hoved-kirke,[2] følger desforuden af den nedenfor i samme kapitel indtagne bestemmelse, at biskopen ved visitatsen skal skaffe *krisma* til „hver prest, baade til hereds-kirken og høgendes-kirken"; presterne ved disse kirker møder altsaa op ved hoved-kirken for at erholde den hellige salve. Da det imidlertid paa begge steder heder, at han mister indtægten i det hered *(i þui heraðe)*, saa kan vel derved ikke menes andet end bemeldte grav- eller fylkes-kirkes sogn. Allerede nu (ɔ: ca. 1140) maa derfor udviklingen

[1] Ngl. II, 295, kap. 5: Nu skal byskup koma til huæriar fylkis kirkiu naudsynia laust a huærium xij manadom æin tima.

[2] I den nye udg. af ordbogen (II, 170 a) anfører dr. Fritzner følgende betydninger af höfuð-kirkja: 1. = katedral-kirke, 2. = höfuð-hof og 3. = fylkis-kirkja og under fylkis-kirkja siger han, at der paa Oplandene var 1 fylkis-kirkja eller höfuð-kirkja i hver treding. Dette er ikke korrekt; thi bortseet fra betydningen 1 og 2, saa betegner höfuð-kirkja ikke altid det samme som fylkis-kirkja, hverken i lovene eller i diplomerne, og hoved-kirken paa Oplandene kaldes aldrig fylkes-kirke. Identiteten gjælder kun i Frostathingslagen, Viken og for den ældste tid ogsaa i Gulathingslagen. I de geistlige statuter fra det 14de aarh.s første halvdel staar höfuð-kirkja altid i modsætning til kapel eller høgendes-kirke. Statuterne henter imidlertid oftest sin terminologi fra Thrøndelagen, hvor erkebispen eller hans kopist var bedst inde i forholdene; de maa derfor benyttes med forsigtighed, og man maa vogte sig for at generalisere deres udtryk. Den nærmere udredning af disse forhold forbeholdes imidlertid en senere afhandling.

være naaet saalangt, at fylkes-kirken er kun ét hereds sognekirke, saaledes som vi ser det er tilfælde med samtlige fylkes-kirker i Eysteins jordebog.[1]

Udbyttet af den ovenfor anstillede undersøgelse kan i korthed udtrykkes saaledes: I Borgarthingslovens ældre kristenret har heredet

I. bevaret sin oprindelige karakter af thing-sogn (*þing-sokn)*, og det har endnu sin gamle udstrækning, som hverken den tidligere skibrede-inddeling eller den senere sogne-inddeling synes at have forrykket;

II. i geistlig henseende falder det endnu sammen med sognet, og hereds-kirken er et helt hereds sognekirke, et forhold, som senere forandres, idet enkelte hereder deles i flere sogne.

Vi vender os dernæst til Eidsivathingslovens kristenret.

Her har vi kun to slags distrikts-betegnelser, nemlig *þriðjungr* og *herað; fylki* forekommer ikke. Af kirker nævnes blot hoved-kirker *(houud-kirkiur)* og høgendes-kirker *(hœgendes-kirkiur)* ɔ: private mænds kirker, der ialfald ikke oprindelig var sognekirker; *heraðs-kirkja* nævnes ikke. I kap. 34 (recension I)[2] heder det: „Men hvis kirken falder ned eller brænder op, da skal bønderne føre

---

[1] Fylkes-kirken paa Svertiborg i Svartuborgar sokn, fylkes-k. paa Tune i Tuna sokn, den paa Akr i Oslo-herað eller Akrs sokn, den paa Sæm i Sæms sokn (i Jarlsberg) og den paa Hedrum i Heiðarheims (Hedrums) sokn. Den i Kongehelle er ikke medregnet.

[2] Ngl. I, 387: En ef kirkia fællr niðr eða bræennr up, þa skulu bœnðr timbr a tuft fœra a missare oc gor a tolfmanaðom. En ef æi er þa gor, þa liggia uið xv mærkr allum þriðiungs mannum.

tømmer paa tomten inden halvaaret er omme, og den skal være gjort inden et aar; men hvis den ikke da er færdig, saa har alle tredingsmænd at bøde 15 mark". Det er klart, at engang ialfald maa denne kirke, hvis vedligeholdelse paahviler alle tredingsmænd, og som vi derfor kan kalde tredings-kirke, have været hele tredingens sogne-kirke; og paa lovens tilblivelsestid kan der heller ikke have været mere end én saadan kirke i tredingen; thi det heder simpelthen: hvis kirken falder ned (ef kirkia fællr niðr). Der nævnes imidlertid ogsaa andre kirker i loven, hvoraf der heller ikke kan være mere end én i hver treding: det er hoved-kirkerne. I kap. 32[1] paabydes det, at bispen hvert aar skal komme i hver treding og synge der messe ved hoved-kirken, nb. ikke: hoved-kirkerne (at houudkirkiur), men ved hoved-kirken. Tydeligere kan det neppe siges, at der var blot én hovedkirke i hver treding, og denne maa altsaa være identisk med den i kap. 34 omtalte „kirkja", som vi kaldte tredings-kirken. Anderledes kan loven antageligvis ikke forstaaes. Denne identitet vil imidlertid Munch ikke anerkjende,[2] idet han gjør opmerksom paa, at der sættes en høiere taxt paa vielsen af den i kap. 34 omtalte kirke (ɔ: tredings-kirken) end paa vielsen af hoved-kirken i kap. 40.[3] For at vie den første skal biskopen have 3 nætters veitsle med 30 mand og 30 heste om sommeren af bondens gods, men om vinteren 15 heste; for at vie en hoved-kirke skal han derimod kun have 2 nætters veitsle for 15 mand og 15 heste om sommerdag

[1] ibid. I, 386: Nu skal biscup koma i huærn þriðiung a huærium tolf manaðom oc syngia þar tiðir at houud-kirkiu.

[2] N. f. hist., I, 2, 635.

[3] Ngl. I, 389.

og 8 heste om vinterdag, altsaa det halve. Denne forskjel kan dog ikke blive afgjørende, og Maurer[1] gjør med rette opmerksom paa, at den sidste bestemmelse kan tænkes at være af senere datum end den første. Man har tidligere benyttet en notis i en indholds-fortegnelse til Eidsivathingsloven som bevis for, at der skulde være 3 hoved-kirker i hvert af de oplandske fylker. Notisen lyder:[2] „*Háuud-kirkiur ero ix a Uplandum firir* . . .“ mere kunde ikke Munch og Keyser læse, og man betragtede *firir*, som om det ikke stod der, og drog saa den slutning, at 9 hoved-kirker fordelte paa 3 fylker gav som quotient: 3 i fylket ɔ: én i tredingen.[3] Resultatet er vistnok rigtigt; men det citerede sted kan ikke længere bruges som bevis; thi professor Gustav Storm har efter *firir* kunnet læse *norðan*.[4] Der var altsaa 9 hoved-kirker paa Oplandene- nordenfor . . . . grænsen kjender vi ikke, og en gjetning vil neppe bringe os sandheden nærmere. Men det er af større betydning, at vi ved, at Grans kirke[5] var hoved-kirke paa Hadeland, der maa antages at have udgjort den ene treding af Haðafylki, medens Land og Thoten dannede de to andre; ligeledes at Norderhov (Njarðarhof) kirke[6] var hoved-kirke paa det egentlige Ringerike, hvis to andre tredinger dannedes af Modum og Tverdalene;[7] Raumarikes tre-

[1] Die bekehrung des norwegischen stammes zum christenthume, II, 444, anm. 5. Cfr. ogsaa Maurers Studier over Sverres kristenret, s. 27 f.

[2] Ngl. I, 393.

[3] Maurer: l. c. II, 444, anm. 5.

[4] Ngl. IV, 732, anm. 1.

[5] Dipl. Norv. II, 870. Professor Gustav Storm har gjort mig opmerksom herpaa.

[6] ibid.

[7] cfr. G. Storm, Monumenta etc., XXVII.

dinger var: Nes-þriðjungr,[1] Ullinshofs-þ.[2] og Suðrheims-þ.,[2] og naar vi lægger merke til, hvor rigt Næs,[3] Ullinshofs[4] og Suðrheims[5] kirker er doterede i Eysteins jordebog, samt at bispen, naar han visiterer disse, skal have 3 nætters vist,[6] medens han ved de andre — Eidsvolds kirke undtagen — maa nøie sig med to eller en, saa ligger det nær at slutte, at kirkerne paa Næs, Ullinshof og Suðrheim har været hoved-kirker i sine respektive tredinger. Visten er forresten en nat mindre, end den for hoved-kirker er paabudt i Eidsivathingslovens kristenret I, kap. 32;[7] men dette er en naturlig følge af, at kirkernes antal blev for stort til, at bispen kunde dvæle saa længe ved hver; biskop Eystein benytter sig derfor heller ikke altid af sin ret til 3 nætters ophold.[8]

Udenfor Haðafylke, Ringerike og Raumarike kjender vi intet til tredings-inddelingen og ved saaledes heller ikke, hvor mange hoved-kirkerne har været. I Gudbrandsdalen og Østerdalen har der vel neppe nogensinde existeret en inddeling i tredinger, men hoved-kirkerne har været fordelte paa distrikter, der i omfang om-

---

[1] Registret til Eysteins jordebog.

[2] Munch: Beskrivelse 152.

[3] Opregningen fylder næsten 5 sider, 471—76.

[4] Opregningen fylder ca. 4 sider, 537—40.

[5] 2½ side, 443—46.

[6] Eyst. jordeb. 557, 561.

[7] Ngl. I, 386: Den prest, som sidder ved hoved-kirken, skal yde sin biskop 4 nætters vist med 10 mand og 6 heste om vinterdag, men sommerdag 10 heste foruden bagagehest (taumhestr). Presten skal skaffe bispen og hans følge rigeligt mad og øl; hans bagagehest og rideheste skal han skaffe korn.

[8] se 561: Han skulde opholde sig 3 nætter ved Suðrheim og en nat for Frauna- og Ingiridasakers kirker; „dog have vi ei mere ligget for alt sammen end 3 nætter."

trent kunde svare til en saadan. Vi ved, at der allerede 1202—20 var en hoved-kirke paa Lom,[1] og endnu ved 1363 kaldes presten paa Hof i Lom sogneprest for Skidaker, Bø, Geile og Næs sogne.[2] Havde vi kunnet læse mer af den ovenfor omtalte kapiteloverskrift, saa vilde vel gaaden været løst; men her som saa ofte ellers indtræder det tilfælde, at kilderne forstummer der, hvor vi allermest ønskede, de skulde tale.

I hvilket forhold staar nu herað til þriðjungr ifølge Eidsivathingslovens sprogbrug? Falder de sammen, eller er det første mindre end den sidste? Munch[3] og professor Fr. Brandt[4] er mod, Konrad Maurer og Ebbe Hertzberg for deres identitet. Professor Maurer siger i sine „Beiträge zur rechtsgesch. des germ. nordens“:[5] „Aus welchen gründen Munch, Hist. geogr. beskr. over kongeriget Norge, p. 9—10, das *herað* nur als eine unterabtheilung des *þriðjungr*, *fjorðungr*, u. dgl. angesehen wissen will, ist mir nicht begreiflich; mir scheinen diese bezeichnungen, wenn anders *herað*, was nicht immer der fall ist, technisch für eine bestimmte landesabtheilung steht, völlig identisch. Diese ist auch die meinung Dahlmanns, gesch. v. Dänem. II, p. 294—5. Die belege für die in text gegebenen behauptungen können hier nicht in einzelnen aufgeführt werden; sie finden sich übrigens leicht (!) in den 4 alten nordischen kristenrechten, namentlich gelegentlich der regeln über die kirchenbaulast.“ I senere arbeider[6] fastholder han denne sin opfatning. Hertz-

[1] Dipl. Norv. II, 5.
[2] D. N. I, 227, cfr. 291.
[3] Beskr. s. 9—10.
[4] Retshistorie, II, 163.
[5] Hefte 1, 119, anm. 1.
[6] Bekehrung etc., II, 444, anm. 4. Sverres kristenret, s. 22 ff.

berg siger ligefrem, at „herederne paa Oplandene netop faldt sammen med trediedelsfylket, og at man her har „þriðjungs-kirker, der ogsaa kaldes hovedkirker og heredskirker“[1] (!). Bestemtere udtalelser kan man neppe forlange. Men slaar man efter i kristenretten, hvorpaa forfatterne for en væsentlig del synes at grunde sin opfatning, da synes dens bestemmelser ikke blot at afgive ringe støtte for et saa afgjort standpunkt, men endog helt og holdent at undergrave det.

I Eidsivathingslovens kap. 33[2] heder det: „Nu skal den, som biskopen dertil forordner, lade hans reida[3] indkræve og lade stevnebud gaa ud i heredet og lade den besked følge budet, at alle skal komme til stevnegaarden med bispens reida. Han skal da der tage imod redslen af de mænd, som gjør skjel for sig, men dem, som gjør uskjel og ikke kommer did med bispens reida, skal han stevne efter sig til et andet hered (stæfna þæim i herað annat æptir ser); han skal da tage imod redslen af alle dem, som dér gjør skjel, men dem, som gjør uskjel, kan han stevne efter sig til et tredie hered (þá má stæfna þæim i þriðja herað æptir ser); men hvis de gjør uskjel der, da skal han fare til hoved-kirken (þá skal fara til houud kirkiu) og lyse der, at han har hentet biskopens reida, og af alle de mænd, som mig gjorde skjel, tog jeg imod den; men dem, som uskjel gjorde, stevnede jeg hid skjel at gjøre. Nu, hvis de end vil gjøre skjel for sig her, vil jeg tage derimod; men hvis de ikke nu vil gjøre skjel, da har de at bøde 3 mark til biskopen.“

---

[1] Grundtrækkene i den gamle norske proces, 112, anm. 3, cfr. 127, anm. 2. Udhævelserne er foretagne her.

[2] Ngl. I, 386.

[3] ɔ: den ham tilkommende afgift.

Det synes nu selvsagt, at naar hoved-kirken, tredingens sognekirke, er sidste stevnested, saa maa de tre forskjellige hereder, inden hvilke de tidligere stevnesteder laa, ogsaa ligge indenfor hoved-kirkens sogn ɔ: indenfor tredingen og saaledes være underafdelinger af denne. Det forekommer mig, at i vort kapitel kan herað umulig opfattes anderledes end som en del af tredingen, og man kunde være tilbøielig til at tro, at herederne antal var tre, ialfald i almindelighed; naar altsaa bispens oppebørselsbetjent har besøgt de enkelte stevnesteder inden tredingens ɔ: hovedsognets hereder, saa sætter han efternølerne et sidste stevne ved selve hoved-kirken, menighedens sædvanlige samlingssted. Det hele arrangement bliver, saaledes opfattet, baade praktisk og naturligt. Anderledes bliver forholdet, hvis hered har betydningen af treding; da stevner bispens foged folk først sammen til et bestemt sted inden én treding; men efternølerne maa følge ham over i en anden treding, ja endog i en tredie treding, og, hvis de endda ikke har gjort skjel for sig, saa skal der som sidste instans sættes dem stevne ved deres egen hoved-kirke — for en hoved-kirke i almindelighed kan der fornuftigvis ikke være tale om —; men hvem gad vel drage omkring i hele fylket, naar de til syvende og sidst kunde slippe med at møde op ved hoved-kirken? Skulde det sidste være straf for nogen, saa maatte det vel være for fogden, der fik gjøre reisen om igjen. Har Hertzberg og Maurer ret, saa synes der at blive liden mening i det hele kapitel; jeg vover derfor at fastholde, at de har uret. Jeg skal dog nævne endnu et sted, som antagelig maa ansees for et afgjørende bevis mod den opfatning, at herað og þriðjungr i lovens sprogbrug er ækvivalente

ord. I kap. 48,[1] hvor det blandt andet bestemmes, hvilken prest der skal have legkaup (grav-kjøb), en indtægt, som egentlig tilkom hoved-presten, men som han maa dele med den forrettende prest, hvis han ikke selv er tilstede, heder det: „Men hvis en mand drager ud af heredet eller ud af sin treding (nb. at dette er den anden eventualitet) og dør i en anden treding, da skal den (prest) have legkaup, som synger over hans lig og vier hans grav, men den, som vier hans mad og øl (nl. ved arveøllet eller ved sjeleøllet) der, hvor han havde hjemme, han skal have halvdelen.“ Det forekommer os umuligt, at lovkoncipisten skulde have skrevet: hvis en mand drager ud af heredet eller ud af sin treding, hvis han havde havt den opfatning, at det var to udtryk for den samme ting. Men havde han ikke den opfatning, saa bliver udtrykket det eneste rigtige; thi ovenfor og i kap. 47 har han netop omtalt, hvordan man har at forholde sig, naar en mand bliver syg eller dør i hjemheredet.

Men herað forekommer i denne kristenret ogsaa i en anden forbindelse, som vi ikke vil lade uomtalt, uagtet den kan synes at staa vort formaal fjernere. Det synes nemlig at have betydning af kirkesogn. Det heder i kap. 47,[2] at hvis en mand ligger syg i heredet, saa skal

---

[1] Ngl. I, 391: En ef maðr fær or heraðe eða or þriðiungi sinum oc uærðr i aðrum þriðiungi dauðr, þa skal sa hafa legr kaup, er syngir iuir liki hans oc uigir groft; en hinn halft, er uigir mat oc mungat hans, þar sem hann var hæims uistum.

[2] Ngl. I, 390: En ef maðr liggr siukr i heraðe oc uill hann at prestr lese iuir honum, gere hest mote honum eða skip, ef þess þarf uið. þa er prestr skylldr at fara til hans oc lesa iuir honum lester þriar kaupa laust. En ef hann vill lata lesa flæiri, þa skal pæningr firi lest huæria. þa sem þrır tigir firi

han, hvis han ønsker, at presten skal læse over ham, sende hest efter ham; ønsker han at tage sakramentet eller skrifte, saa skal han ogsaa sende hest efter presten, der da er forpligtet at reise, enten det er nat eller dag; men vil manden have den sidste olje, da skal presten tage med sig en anden prest eller degn. I alle disse tilfælde heder det simpelthen „prestr"; og det er naturligt, at der menes den nærmeste prest. Men saa fortsættes: „Nu, hvis han dør, da skal der sendes bud efter hovedpresten, og sendes hest efter ham, hvis han ingen har; men sin egen skal han have, hvis han selv eier en" . . . „Hvis nødvendigheden kalder ham til flere steder, da skal han fare til tre og overnatte der, hvor han kommer sidst; synge der over liget og følge det til graven om morgenen; møde der (ɔ: paa hoved-kirkegaarden) alle lig og synge da sjelemesse for deres alles sjele og vie deres grave og synge over deres lig; da tilkommer ham legkaup af alle."

Det er af flere grunde klart, at der er forskjel paa

œyri, þar til niu ero lestnar; þa skal siðan lata kaupa við prest, ef hann vill lata lesa flæiri. Nu ef hann vill lata husla sik eða scrifta, þa gere hann hest mote preste; þa a hann at fara huart sem er dagr eða not. En ef hann uill lata olia sik, þa skal hann þat gera, hafe mæð ser prest eða diakn; þar firi skal hann hafa aura ij, xij alna œyris. Nu ef hann dœyr af, þa skal boð gera houud preste; sænnda hest mote honum, ef hann a ængan; sinn skal hann hafa, ef hann a sialfr, oc binnda a stal, er hestar bonda stoð a, oc gefa hœy, þat sem bazst er a bœ, i þioðr, ef a sumar dægi er. En ef nauðsyniar uærða i flæirum staðum, þa a hann at fara i þria oc siti þar at natsetre er hann kœmr siðarst, syngia þar iuir liki oc fylgia þui til grafar um morgennen, gegna þar allum likum oc syngia þa salo messo firi allra þæirra sal oc uigi grof oc syngi iuir liki þæirra, þa oðlaz hann legr kaup af allum.

prestr og houudprestr. For det første lægger vi merke til, at prestr aldrig forudsættes at have egen hest, medens höfuð-prestr kan have egen hest; det vil da vel sige: hoved-presten sidder med en ordentlig prestegaard og forholdsvis rimelige indtægter; han skal jo — som vi ovenfor har hørt — kunne huse bispen med følge i 4 døgn og skaffe deres heste foder; presten derimod synes at have langt ringere kaar; han har ingen ret til legkaup, der vistnok var en af presternes vigtigste indkomster,[1] han synes ikke at have egen prestegaard, eller ialfald en ganske ringe; men han er dog den, som heredsmanden først henvender sig til. Det forekommer os utvivlsomt, at der ved „prestr" menes den prest, som sidder ved høgendes-kirken *(prestr sa er sittr at hœgœndes kirkiu)*,[2] og at disse rent private kirker nu holder paa at blive et slags hoved-kirken underordnede sognekirker og høgendes-presten et slags residerende kapellan, der kan forrette ogsaa ved ligbegjængelser, naar hoved-presten svigter, i hvilket tilfælde han har det hele legkaup, hvis hoved-presten ikke har lovligt forfald; har han det, tilkommer ham blot det halve (se kap. 48). Hoved-presten optræder dog fremdeles som sognets egentlige sjelesørger; det er alene ham, som har at paabyde helligdagene (kap. 10), noget, som ifølge Fr.loven (II, 22) er hver sogneprests pligt.

Det er nu ganske interessant, at et saadant forhold, som det ovenfor skildrede, existerer paa Hadeland og

---

[1] Ifølge kap. 48 skal presten have 12 alen vadmel i legkaup af lendermand eller hans kone; 9 alen af hans søn eller datter, til de er 14 aar, siden 12 alen; saa og af odelsbonde; men er han søn af en frigiven, da er det 4 alen, og 3 alen for en frigiven; for en træl penning veiet.

[2] Ngl. I, 393.

Ringerike saa sent som ved 1560.[1] Hamar kapitel afgiver det vidnesbyrd, at de have hørt, „at det haver været af arilds tid, at den prest, som haver Norderhov, tager tienden over alt Ringerige, og den prest paa Hole og Jevnager tager intet af tienden, fordi de ere capelle gjeld under Norderhov og Gran.“ Af den til legkaupet svarende udfærd tager presten paa Hole en trediedel, naar det er efter bonden og hans hustru; men „alle smaa utferder og barne øre, redegift[2] og offerøre og kirkegang, saa vidt som Hole gjeld rækker, og hvis anden rente der tilkommer presten paa Hole.“ Værdierne er en smule forandrede; men i hovedtrækkene er det vistnok en temmelig sanddru afspeiling af forholdet mellem hoved-presten og høgendes-presten paa den tid, da Eidsivathingsloven blev nedskreven (ca. 1150). Af det ovenfor citerede faar vi imidlertid det indtryk, at der maa have været én høgendes-prest i hvert hered. Nu ved vi, at der i første halvdel af det 14de aarh. (1300—1350) var

paa	Ringerike	4	kirker	Ringerike.
„	Modum	2	—	
„	Tverdalene	3	—	
	Sum	9	kirker.	
paa	Hadeland	10	kirker	Hadafylke.
„	Land	6	—	
„	Thoten	7	—	
	Sum	23	kirker.	

[1] D. N. II, 870.

[2] Det er den gamle Olavs-sæd, som ifølge Bl. I, 12 (Ngl. I, 346) skulde være $^1/_2$ sold (3 mæler) af hver fuld bonde, men af en einvirke (ɔ: en, som kun har en 15 aars gut til at hjælpe sig) 3 settinger (= $^1/_2$ mæle ifølge Fritzner); men i Lom er den ved

Da man ikke bestemt kjender grænserne for Raumarikes tredinger, skal jeg blot anføre antallet af kirker i de to provstier Raumarike og Solœyar efter den opregning, som findes i den røde bog:[1]

i Raumarikes profastadøme 30 kirker,
i Solœya — 28 —

Af disse forekommer 16 i Romerikes og 20 i Soløers provstedømme allerede 1300—50,[2] og sandsynligvis endnu flere. Vi gjør os dog neppe skyldig i nogen stor feilregning, naar vi antager de kirker, som optræder i det 14de aarhundredes første halvdel, for over hundrede aar gamle; de fleste landskirker, som findes paa denne tid, er vistnok opførte i sidste halvdel af det 11te og i det 12te aarh. Men dette berettiger os til den slutning, at der allerede tidlig har været opført et betydeligt antal høgendes-kirker paa Oplandene, hver med egen prest; efter hvad vi ovenfor har citeret af loven, synes der at være en saadan i hvert hered, og har dette været det almindelige forhold, saa maa heredernes antal paa Oplandene have været stort og hvert hereds-distrikt lidet.

Denne opfatning maa ogsaa siges at finde støtte i diplomerne; thi de faa distrikter paa Oplandene, hvortil

---

1343: 2 mæler af fuldbonde og 1 mæle af einvirke (D. N. I, 277). Forskjellen i værdien kan dog maaske forklares af en forskjellig betydning af mæle, hvorom se I. Aasens Ordbog.

[1] s. XXI f.

[2] Ved bestemmelsen af tiden for kirkernes opførelse har jeg benyttet hr. professor L. Dietrichsons fortjenstfulde „Sammenlignende fortegnelse over Norges kirker i middelalderen og nutiden“, hvoraf endel er trykt i theologisk tidsskrift, 3. række, II, 1 ff., og det hele vil snart foreligge i særtryk. Imidlertid havde hr. professoren velvillig stillet sit manuscript til min afbenyttelse, og for denne hans verdifulde assistence benytter jeg anledningen til at bringe ham min ærbødige tak.

heraðs-benævnelsen er føiet, er uden undtagelse smaa. Vi har saaledes paa Ringerike Krødisherað, der sammen med Snarheimr, Sigdalr og Eggjardalir danner distriktet Þverdalir,[1] hvilket i et diplom fra 1392[2] nævnes som et selvstændigt distrikt ved siden af Modheim; og vi har netop ovenfor betegnet Modum og Tverdalene som to tredinger af Ringerike, en inddeling, som finder støtte i *Historia Norwegiæ*, der opfører Ringerike og „de dermed sammenhængende landskaber“ som en egen *provincia*.[3] Fremdeles nævnes i et diplom fra 1477[4] *Yðingsherað á Ringirike;* vi kjender ikke dets grænser, men det maa ligeledes have været et lidet distrikt. *Alfrheimsherað* i Østerdalen svarer til det nuværende Elverum; paa Hedemarken findes ifølge Munch *Lomherað*,[5] der blot omfatter den sydlige del af Ringsakers hovedsogn, og *Mansheimsherað*, det er Redalen i Birid. I Valders, der nærmest hører til Gulathingslagen, nævnes i dipl. fra 1324 *Hvamsherað*[6] (ɔ: Lomens sogn og den nordlige del af Slidre sogn); 1335 *Galaherað*[7] i Oðar sokn (ɔ: Øe s.); 1357 *Liðarherað*[8] i *Heggja kirkjusokn* (ɔ: en del af Hegge sogn) og 1348 *Skrauthuals herað*[9] ogsaa som et eget kirkesogn. Vi ser, at herederne i

---

[1] Munch: Beskr., 145.
[2] D. N. I, s. 392.
[3] Monumenta hist. Norv. s. 81: prima patria regnum Raumorum et Ringorum cum continuis provinciis, cfr. Storms anm. 4.
[4] D. N. V, no. 900.
[5] Beskrivelse 141. Professor Rygh har gjort mig opmerksom paa, at det neppe omfattede mere end $^1/_6$ af Ringsakers sogn.
[6] D. N. IV, no. 160.
[7] D. N. IV, no. 218.
[8] D. N. IV, no. 334.
[9] D. N. I, s. 247.

regelen omfatter et af de nuværende kirkesogne — undertiden er af endnu mindre udstrækning.

Men førend vi tør anse vor undersøgelse af Eidsiva-thingsloven for afsluttet, maa vi have bragt paa det rene, om det lille bevarede fragment[1] af verdslig ret paa Oplandene[2] indeholder noget, der kunde omstøde de resul-

[1] Ngl. II, 522—23.

[2] At det er oplandsk ret, vi her har for os, fremgaar tydeligst af den i brudstykkets første kapitel antydede tredeling af boden, der betegnes ved *þ. d. a.*, som udgiverne rigtig har opløst i þrideili á. Visse bøders tredeling er svensk ret, og den er netop eiendommelig for Eidsivalovens kristenret, men fremmed for Borgarthingsloven. Man sammenligne saaledes rec. I, kap. 25: Allt utlægðar fe, er biscup gefr sok a, þa a hann þriðjung, konungr annan, bœndr þriðjung, er um dœma (cfr. kap. 39 og 44) med Upplandslagens kirkju balkær kap. XV § 8: þa bøte þæn sæx markær, þe giærning giørþi, til þræskiptis; takær æn lott biskupær, annan malseghandi, þriþiæ kunungær, cfr. ogsaa ærfþæ balkær kap. V. Mange bedre exempler kunde vistnok nævnes; men det ligger udenfor vor opgave, her at gaa nærmere ind paa denne sag. Professor Gustav Storm har gjort mig opmerksom paa denne betydning af þrideili á. At det forekommer i den yngre Borgarthings kristenret, hænger vel sammen med den ukritiske bearbeidelse, som specielt udmerker dette arbeide. Professor Storm har tidligere (Monum. hist. XXVI, anm. 4) udtalt, at han ansaa det for sandsynligt, at fragmentet tilhørte Borgarthingsloven eller en fælleslov for Viken og Oplandene af den grund, at fylki ikke forekommer i El.s kristenret, ligesom de oplandske landskabsnavne heller ikke synes at være sammensatte med fylki, men derimod med -riki, -land, -mörk og -dalir. Imidlertid lader det sig ikke godt tænke, at det oplandske lovsprog skulde have manglet et ord som fylki eller fylkisþing, ligesaa lidt som det savnes i Vikens kristenret, hvordog ogsaa landskaberne ender paa -riki og -mörk. At det savnes i kristenretten, kan jo lettelig forklares deraf, at tredingen og tredings-kirken her træder i fylkets og fylkes-kirkens sted. Man

tater, som vort studium af kristenretten har bragt os. Ebbe Hertzberg synes ikke at have fundet brudstykkets indhold tilstrækkeligt til at begrunde den af ham hævdede opfatning; thi han opfordrer til at sammenligne slutningsordene i dets to første kapitler med kristenretten.[1] Denne sidste udvei tror vi ovenfor at have spærret, saa hvis bemeldte slutningsord ikke i og for sig er afgjørende, kan de neppe antages at vinde i styrke ved en sammenligning med kristenretten.

Brudstykkets første og tredie kapitel handler om *herverk* og det i anledning af samme sammenkaldte *örvar-þing*, saa kaldet, fordi budstikken, hvorved det sammenkaldtes, havde form af en pil (ör, gen. örvar). Ørvarthinget blev sammenkaldt, naar drab var begaaet, og havde tildels en forskjellig karakter i Gulathingslagen og i Frostathingslagen. Vestenfjelds skulde bevislighederne mod drabsmanden ad privat vei være indhentede, medens man nordenfjelds benyttede ørvar-thinget til at fremskaffe de oplysninger, der kunde gjøre sagen moden til retslig paakjendelse af et senere sammenkaldt og normalt sam-

kunde dog maaske af den omstændighed, at thinget for Gudbrandsdalen to gange i diplomatariet kaldes alþing (D. N. II, no. 4 (1202—20) og III, no. 185 (1336), føle sig fristet til at tro, at alþing paa Oplandene har været brugt istedenfor fylkisþing; imidlertid forekommer ordet ogsaa i et diplom fra Stavanger (I, no. 770 (1439), og i Norges gamle love (II, 489) bruges det om thinget i Herjedalen, og betragter vi nærmere forbindelsen, hvori det forekommer, maa vi give dr. Fritzner ret, naar han i sin ordbog identificerer det med almanna-þing og almenniligt þing, der staar i modsætning til „þing eller stefna, som holdes i en eller anden særskilt anledning, og hvori kun de, som dertil særlig er forpligtede, have at deltage.“ (Ny udg. I, s. 45 a).

[1] Proces, s. 127, anm. 2.

mensat thing.[1] En lignende foreløbig karakter synes ørvar-thinget ogsaa at have havt paa Oplandene. Det heder saaledes i fragmentet kap. 1: „Nu skal han (ɔ: den herjede) stevne hereds-thing af ørvar-thinget inden 3 nætter; da skal han lade gjentage de vidnesbyrd, som var fremførte paa ørvar-thinget; men hvis de stemmer helt overens *(hærmask at fullu)*, da skal de have saadan dom paa hereds-thinget, som de havde paa ørvar-thinget". I det tredie kapitel gives ligeledes forskrifter for sagsanlæg for hereds-thinget med benyttelse af de paa ørvar-thinget lovligt fremførte vidner paa, at den anklagede havde gjort sig skyldig i herverk. I begge kapitler er det aldeles indlysende, at hereds-thinget er den engeste normale thingforsamling, saa derom kan der ikke strides. Det andet kapitel handler om nedhugning af næstens kvæg *(bu hogg)*. Hvis man hugger ned lige til den sidste ko, da er det uboteverk for alle dem, som var med og fulgte til og ifra, og ligesaa for alle, som raadede, og bliver overbeviste derom; de kaldes gorulve *(gorvarghar)*.[2] Han (ɔ: sagsøgeren) skal flytte dom efter dem til tredings-thing eller halvfylkes-thing, af halvfylkes-thinget og til fylkes-thing eller álykta-thing (ɔ: endelig afgjørende thing), af fylkes-thinget og til tre fylkes-thing; da er . . . ." Her slutter fragmentets første side; resten er bortskaaret.[3]

---

[1] Hertzberg: Proces, 197—203.

[2] Ogsaa dette Ord tyder paa svensk indflydelse, se gorvarghær Vestgötalagen kap. 1; paa gammel dansk heder det gornithing, og som gorniþingsverk betegnes i Skaanske lov 9, 8 den mands gjerning, der med skarpe vaaben gjennemborer en andens fæ, at ut uældær gor. Fritzner: Ordbog sub voce gorvargr.

[3] Se facsimile i Ngl. IV, planche XVII.

Det første thing, som her nævnes, er tredings- eller halvfylkes-thing, der altsaa skulde være første instans og som saadan falde sammen med det i kap. 2 og 3 omtalte hereds-thing.

Vi skal indrømme, at hvis vi ikke fra kristenretten og andre kilder havde saa stærke beviser mod tredingens og heredets identitet, som dem vi ovenfor har anført, saa vilde vi anseet denne forklaring af det omhandlede sted for rimelig; nu er vi paa forhaand skeptisk stemt ligeoverfor en saadan tolkning, og vi faar se os om efter en anden, der kan være mere overensstemmende med kristenrettens sprogbrug.

Spørgsmaalet bliver da, om udtrykket: *flytja dom eptir þeim til þings* kan bruges om det oprindelige sagsanlæg; *domr* betyder i retssproget aldrig andet end en domstols kjendelse, hvad enten nu denne er privat eller offentlig, d. e. et thing, og, naar forbrydelsen som her er úbotamál, hvis straf er uløselig utlegd, saa kan der heller ikke være tale om andet end en offentlig domstols, d. e. en thingforsamlings dom.[1] Den *domr*, som sagsøgeren altsaa skulde flytte efter dem til tredings-thinget, maa saaledes være hereds-thingets eller ørvar-thingets af hereds-thinget confirmerede kjendelse, der imidlertid har gaaet sagsøgeren imod. At denne dom ikke nævnes, men blot forudsættes i vort kapitel, kan vel forklares deraf, at regelen for ørvar-thingets og hereds-thingets sammenkaldelse i anledning af herværk, hvortil *buhögg* vistnok ogsaa regnedes, var omtalt i det foregaaende kapitel. Dertil kommer, at udtrykket *flytja dom eptir þeim til þings* paa vort sted utvilsomt betyder appellere. Det heder jo *flytja dom eptir þeim til þrid-*

[1] Cfr. Hertzberg: Proces, 195 ff.

jungs þings — til fylkis þings — til þriggja fylkna þings og har det denne betydning for de to sidste things vedkommende, hvorfor skulde det saa ikke ogsaa kunne have det for det førstes?

Jeg tror derfor ikke, at brudstykket kan bruges som afgjørende bevis mod den opfatning af heredets forhold til tredingen, som ovenfor er bleven hævdet, og som støttes af kristenretten og andre af den uafhængige kilder.

Resultatet af denne undersøgelse bliver altsaa, at i Eidsivathingslovens kristenret betegner:

I. *herað* en underafdeling af *þriðjungr*, og der antages at have været mindst tre hereder i tredingen;

II. tredings-kirken er identisk med hoved-kirken;

III. høgendes-kirkerne synes at befinde sig paa overgangen til at blive sognekirker, og høgendes-presten er allerede nu den prest, hereds-bønderne i regelen henvender sig til om geistlig hjælp.

Hermed vender vi os til Gulathingsloven.

Her møder os en mere indviklet distriktsinddeling end den, vi tidligere har stiftet bekjendtskab med. Gulathingsloven kjender ikke blot en inddeling i fylker og hereder, men ogsaa i fjerdinger og ottinger, og det har sine vanskeligheder at bestemme disse forskjellige distrikters forhold til hinanden indbyrdes. Allerede Dahlmann har i sin Danmarks historie[1] udtalt den opfatning, at *herað* er identisk med *fjorðungr* og *áttungr* ligesaavel som med *þriðjungr* og *settungr*, hvilke benævnelser blot betegner, at fylket omfattede 3, 4, 6 eller 8 hereder; og Keyser har i sin kirkehistorie[2] fremstillet forholdet paa samme maade. Heri er ogsaa professor

---

[1] Geschichte von Dännemark, II, s. 294—95.

[2] I, s. 173.

Maurer enig, dog med den forskjel, at han opfatter settingen og ottingen ikke som en underafdeling af fylket, men af tredingen og fjerdingen. Ifølge ham er altsaa de vestlandske fylker først inddelte i 4 fjerdinger og hver fjerding igjen i 8 ottinger; hereds-betegnelsen passede oprindelig kun paa fjerdingen, men eftersom ordet tabte sin bestemte betydning, blev det ogsaa anvendt paa ottingen.[1] Hertzberg er af samme mening som Maurer.

Munch har derimod ikke blot i sin historisk-geografiske beskrivelse,[2] men ogsaa senere i det norske folks historie[3] hævdet, at herederne var underafdelinger af fjerdingen, medens ottingen dels var en underafdeling af fylket, dels af større hereder. Geheimearkivar Jørgensen er enig med Munch, hvad heredernes forhold til fjerdingen angaar, medens han udelukkende synes at opfatte ottingen som en ottendedel af fylket.[4] De forskjellige forfattere har med større eller mindre udførlighed begrundet sit standpunkt, og idet vi ved en gjennemgaaelse af kilderne vil forsøge at arbeide os frem til en paa disse baseret opfatning, vil der blive rig anledning til at prøve de grunde, hvortil de nævnte videnskabsmænd støtter sig.

Det sted, som for Munch synes at have været det afgjørende, og som hans modstandere altid har havt vanskeligt for at komme forbi, findes i den ældre Gulathings-

---

[1] Cfr. det ovenfor s. 349 citerede afsnit af Beiträge etc. og Bekehrung etc. II, 444, anm. 4, endelig og udførligst i hans Studien über das sogenannte christenrecht könig Sverrirs (1877).

[2] S. 9—10.

[3] II, 1003.

[4] Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling, s. 524.

lov kap. 12.[1] Efterat der i kap. 10 og 11 er givet bestemmelser for fylkes-kirkernes vedligeholdelse etc., fortsættes i kap. 12 saaledes: „Nu er alle de andre kirker, som, engang opførte, skal vedligeholdes: fjerdings-kirker og ottings-kirker, hereds-kirker og høgendes-kirker." Munch forstod dette sted saaledes, som enhver unbefangen læser vil forstaa det: han antog, at der her opregnedes 3 forskjellige slags sognekirker, nemlig:

1. fjerdings-kirken (fjerdingens sognekirke);
2. ottings-kirken (ottingens sognekirke);
3. hereds-kirken (heredets sognekirke).

Høgendes-kirkerne kan sættes ud af betragtning, da de ikke ved denne tid kan antages her at have havt eget kirkesogn. Maurer, som af grunde, der nedenfor nærmere skal omtales, var kommet til det resultat, at *herað* var identisk med *fjorðungr*, men tillige kunde bruges som betegnelse for *áttungr*, maatte imidlertid søge at komme ud over de hindringer, som vort kapitels ligefremme ordlyd stillede op imod en saadan opfatning. Texten til den ældre Gulathingslov, saadan som den foreligger i første bind af Norges gamle love, er en compilation af to forskjellige recensioner, af hvilke den ældre tillægges Olaf den hellige, den yngre derimod Magnus Erlingssøn og er resultatet af den af ham i 1164 foretagne revision af Gulathings- og Frostathingsloven. Nu har Maurer til fuld evidents godtgjort, at concipisten af den saakaldte Sverres kristenret ogsaa har havt for sig et haandskrift af Gulathingsloven af en lignende sammensat karakter, som det, der er trykt i Norges gamle love, dog med den forskjel, at medens i den trykte text de forskjellige recensioner

[1] Ngl. I, 8.

antydes ved et *M* (Magnus) eller et *O* (Olaf) eller et *Báðir* (begge), kan noget saadant i regelen ikke have staaet i det for Sverres kristenret benyttede haandskrift, hvorved compilatoren, der i mange tilfælde bona fide har afskrevet den foreliggende text, er kommet til at lade modsatte bestemmelser staa uformidlet ved siden af hinanden.[1] En lignende feil antager Maurer, at ogsaa udarbeideren af den trykte text har gjort sig skyldig i, idet der i kap. 12 foran *„fjorðungskirkjur ok áttungskirkjur"* skulde staa et *M*, foran *heraðskirkjur* et *O* og foran *ok hœgendiskirkjur* et *Báðir*. Olafs recension skulde altsaa som den ældre blot have kjendt fylkes-kirker, hereds-kirker og høgendes-kirker; men Magnus specialiserede begrebet hereds-kirker og satte istedet: fjerdings-kirker og ottings-kirker, og ved at afskrive begge texter har da en senere compilator givet os den nu trykte i en corrumperet skikkelse, medens den mand, som udarbeidede Sverres kristenret, her som ogsaa ellers paa flere steder udelukkende har benyttet Magnus' recension. At gjøre opmerksom paa den skarpsindighed, som her er lagt for dagen, er vistnok overflødigt, og den beundring, som jeg, en homo novus, ikke kan lade være at udtale, vil for prof. Maurers forfatter-ry være uden betydning; dertil er det altfor grundfæstet og altfor ubetinget anerkjendt. Man kan blot beklage, at skarpsindigheden i dette tilfælde har været spildt; thi prof. Gustav Storm har i 4de bind af Norges gamle love[2] offentliggjort den uforfalskede Olavske text, hvor vort sted findes uforandret, og vi ser deraf, at loven allerede før Magnus' revision har kjendt modsætningen mellem fjerdings-, ottings- og hereds-kirker.

---

[1] se Studien etc. s. 10 ff.

[2] Ngl. IV, s. 4, cfr. Norsk hist. tidsskrift, 2. række, VI, s. 135, anm. 1.

Senere har professor Maurer, saavidt mig bekjendt, ikke udtalt sig om dette spørgsmaal. Idet jeg derfor pointerer, at den væsentlige betænkelighed, som paa grundlag af det ovenciterede sted reiser sig mod hans opfatning, fremdeles staar urokket, gaar jeg over til at undersøge de grunde, hvortil Maurer og meningsfæller egentlig støtter sig.

Det kildested, som Maurer for det første anfører som bevis for, at herederne vestenfjelds faldt sammen med fylket, og som ogsaa Munch tillagde stor betydning,[1] er Snorres bekjendte notis om, at Harald haarfagre satte én jarl over hvert fylke og under denne „4 hersa eða fleiri“.[2] „Da diese letzteren — jeg anfører Maurers egne ord — wie schon ihr name andeutet, je über ein hèrað gesetzt waren, ergiebt sich aus dieser erzählung, dass der hundertschaften gewöhnlich 4 im volklande zu sein pflegten.“ Herved er nu for det første at merke, at Snorre selv aldeles ikke indskrænker sin bemerkning til blot at gjælde Gulathingslagen; det er uden tvil hans mening, at Haralds system har været anvendt paa det hele land. Men hvordan vilde systemet passe i Thrøndelagen med de smaa fylker, naar minimums-grænsen var 4 herser i fylket? og hvordan i Viken og paa Oplandene, hvor jeg ovenfor tror at have paavist et temmelig stort antal hereder i hvert fylke? Der maa i ethvert fald have været en betydelig forskjel i de forskjellige jarlers og hersers regjeringsomraade og dermed i deres magtstilling i det hele; men hvordan lader dette sig forene med den bestemmelse, at jarlen overalt skulde have de samme indtægter (20 marka veizlu) og saavel han som hersen overalt de samme

[1] Maurer: Studien etc. s. 23. Munch: Norske f. hist. II, 1003, anm. 1.

[2] Heimskringla s. 52, kap. 6.

forpligtelser, idet jarlen paa egen bekostning skulde holde 60 og hersen 20 hærmænd til kongens tjeneste? Vi ser, der stiller sig alvorlige betænkeligheder op mod tilforladeligheden af Snorres beretning. Men selv om systemet virkelig er indført af Harald, saa har han dog selv, efter hvad professor G. Storm[1] har paavist, været den første til at bryde med det; thi ikke blot synes jarlerne i regelen at have hersket over flere fylker, men i de fylker, hvor ingen jarl blev ansat, kom hersen at staa direkte under kongen, og prof. Storm anfører ikke mindre end 10 exempler paa, at hersen raadede over et helt fylke, hvad der vistnok ogsaa har været det almindelige forhold. Heller ikke etymologisk lader *hersir* sig direkte aflede af *herað;* men som et *substantivum verbale* maa det afledes af et verbum *hersa* (tysk herschen)[2] paa samme maade som *sættir* (fredsstifter) af *sætta* (forlige) eller *fylkir* (høvding) af *fylkja* (ordne en slagorden). Theorien om, at hersen kun skulde have med ét hereds bestyrelse at gjøre, maa saaledes opgives, og dermed bortfalder ogsaa den støtte for heredets og fjerdingens identitet vestenfjelds, som man har troet at finde i hin ytring hos Snorre.

Der er imidlertid et sted i selve Gulathingsloven, som allerede Páll Vídalín[3] har gjort opmærksom paa, og hvori senere Ebbe Hertzberg, Maurer og professor Brandt[4] har fundet et afgjørende bevis for sin opfatning. Det heder nemlig i kap. 266, at naar en mand er mis-

---

[1] Norsk hist. tidsskr., 2. r., IV, s. 129 ff.

[2] cfr. Storm anf. st.

[3] Skýringar yfir Fornyrði Lögbókar þeirra, er Jónsbók kallast, s. 244.

[4] Retshistorie, II, 163.

fornøiet med sin sags behandling paa fjerdings-thinget og vil appellere til fylkes-thinget, men adgangen til appel bliver ham afskaaren derved, at hans modpart ikke vil appellere, „da skal han dog skirskote det lovran, som thingmændene har begaaet mod ham, under *udheredes mænd, som ikke hører til det thingsogn*."[1] At der fra *fjerdings-thinget* skal skotes under *udheredes* mænd, er ifølge Hertzberg[2] et sikkert indicium for heredets og fjerdingens identitet, da en saadan bestemmelse „alene kan forklares ved den forudsætning, at alle tilstedeværende mænd fra hjemheredet havde deltaget i thingforhandlingerne og altsaa ikke kunde kaldes til vidner paa disse"; og Maurer siger:[3] „Es ist klar, dass diese ausdrucksweise des rechtsbuches die identität der begriffe fjórðúngr, þingsókn und hèrað voraussetzt, sofern nur unter dieser voraussetzung die angehörigen der übrigen viertel desselben volklandes als leute aus einem anderen hèrað als der früheren þingsókn bezeichnet werden können." Begge forfatteres ræsonnement vilde være fuldstændig rigtigt, hvis man kun havde at vælge mellem de to alternativer, at enten er heredet *identisk* med fjerdingen, eller ogsaa er det *større* end denne. Men der gives ogsaa en tredie mulighed, og den ligger til og med meget nær, den nemlig, at heredet er *mindre* end fjerdingen, og at denne omfatter *flere* hereder. I det tilfælde bliver der paa fjerdingsthinget god plads for *alle* hjemhereds mænd, uden at deri ligger den ringeste antydning af, at det er

---

[1] Ngl. I, 88: þa scal hann þo skirskota lograne þui, er þingmenn hava hanom veitt, undir útheraðrs menn, þa er eigi ero þingat þingsoknar menn.

[2] Proces, s. 112, anm. 1.

Studien etc. s. 23 f.

det samme som alle þingsóknar mænd. Men, for at skirskotning i dette tilfælde skulde have retslig virkning, maatte den netop ske under mænd fra et andet thingsogn. Faldt nu fjerdings-thingets thingkreds sammen med heredet, saa kunde eo ipso *útheraðrs menn* heller ikke være *þingat þingsóknar menn*, og den tilføiede relativsætning bliver da overflødig; men faldt thingkredsen og heredet derimod ikke sammen, og var heredet mindre end thingkredsen, da kunde selvfølgelig *útheraðrs menn* meget vel være *þingat þingsóknar menn*, og relativsætningen bliver da nødvendig for at forebygge misforstaaelse. Det er derfor saa langt fra, at jeg i det citerede lovsted med Maurer og Hertzberg kan se et bevis for heredets og fjerdingens identitet, at jeg snarere finder, at det med ikke ringe styrke kan anvendes mod en saadan opfatning.

Men hvordan var saa forholdet mellem hered og otting? Faldt de sammen, eller er det forskjellige distrikter, som hermed betegnes? Det lader sig jo meget vel tænke, at heredet kunde være identisk med ottingen, selv om det ikke var identisk med fjerdingen, og hvis Maurers opfatning af ottingen er den rigtige, saa bliver der endogsaa plads for otte hereder i hver fjerding, hvad der jo, som vi senere skal se, kunde synes at være et rimeligt forhold. Lovens opregning af fjerdings-, ottings- og hereds-kirker taler imidlertid ligesaa afgjort mod en identifikation af hered og otting som af hered og fjerding; er dens udtryksmaade korrekt i det ene tilfælde, saa kan vi ikke uden tvingende grunde anse den for unøiagtig i det andet. Keyser antog, at i kystfylkerne ombyttedes benævnelsen hereds-kirker med fjerdings-kirker og ottings-kirker, alt eftersom fylket var delt i fjerdinger eller ottinger, hvilken inddeling oprindelig faldt sammen med hereds-

inddelingen.[1] Efter dette skulde saavel fjerdings- som ottingsinddelingen være baseret paa heredernes antal. Men hvordan stemmer dette med det factum, at samtlige fylker i Gulathingslagen er inddelte i fjerdinger? kun Søndmøre og Egdafylke danner undtagelser fra denne regel, men de er ogsaa ganske sikkert først senere indlemmede i lagdømmet.[2] Hvis man lagde heredsinddelingen til grund, og hvis det blot gjaldt at faa en ny benævnelse paa dette ældgamle distrikt, saa maatte det jo være ganske overflødigt at inddele de fylker i fjerdinger, som allerede paa dette grundlag var inddelte i ottinger. Det virkelige forhold er vistnok imidlertid dette, at heredsinddelingen ikke er benyttet som udgangspunkt hverken for den ene eller den anden af de to tidtnævnte distriktsinddelinger, men at hver enkelt af dem er udført ganske uafhængig af den ældre inddeling. Fylkets inddeling i hereder er, som vi nedenfor skal se, antageligvis jevngammel med dets bebyggelse; men eftersom fylkes-distriktet var stort eller lidet, saa maatte ogsaa heredernes antal blive forskjelligt. Udviklingen skred imidlertid fremad, og centralisationstrangen begyndte at gjøre sig gjældende navnlig i legislativ henseende. Flere fylker sluttede sig efterhaanden sammen til et lagdømme med fælles lov og retsvedtægter.

---

[1] Kirkehistorie, I, s. 173. Det ser næsten ud, som om Munch i tidens løb har tiltraadt sin kollegas opfatning, idet han i en senere afhandling om benævnelsen af vore landskirker i alm. og af Akers kirke i særdeleshed uden forbehold citerer Keysers ord paa det anførte sted, se Norsk maanedsskrift, III, 177 ff. Samlede afhandlinger, IV, 18 ff. Cfr. ogsaa Keyser: Efterladte skrifter, II, s. 156.

[2] Ngl. I, 5 (kap. 3). Cfr. Maurer: Die entstehungszeit der älteren Frostuþingslög og hans artikel Gulaþing i Ersch Grubers encyclopædie.

Men for et fællesskab i lovgivningen var en ulige inddeling af fylkerne en i flere retninger ikke uvæsentlig hindring; thi bestemmelser, som ellers kunde være ens, maatte paa grund heraf blive forskjellige for hvert fylke, og derved vilde jo lovenes memorering i ikke ringe grad vanskeliggjøres og forvirring eller i det mindste usikkerhed i retsopfatningen befordres. Jeg skal navnlig paapege et afsnit af lovgivningen, der maatte gjøre en fælles inddeling i høi grad ønskelig; det er bestemmelsen om thingmændenes udrustning til lagthinget, den saakaldte thingfarelov. En saadan maatte nødvendigvis indeholde regler for udrustningsbyrdernes fordeling paa fylkets mindre dele; var nu disse ikke blot ulige i antal, men, hvad der var endnu vigtigere, ogsaa ulige i størrelse, saa vilde nogenlunde retfærdige regler nødvendiggjøre en specificering i den grad, at dette lovafsnit ikke blot vilde blive af forholdsvis altfor stort omfang, men ogsaa berede hukommelsen særligt bryderi. Til at undgaa disse skjær var en inddeling af fylkerne i fjerdinger eller tredinger en ypperlig udvei; men skulde den paa samme grundede fordeling af byrderne ikke blive uretfærdig, saa maatte ikke h e r e d e r n e s, men derimod h u s b ø n d e r n e s antal blive udgangspunktet for den nye distriktsinddeling. Centralisationstendensen bevirkede saa videre, at hereds-thinget ialfald som officielt anerkjendt thingforsamling maatte vige pladsen for fjerdings-thinget; heri har man da ogsaa villet se et bevis for heredets og fjerdingens identitet,[1] medens det kun beviser et nyere og mere praktisk inddelingsprincips overvægt over et ældre; og saa grundig var det nyes seier over det gamle, at et ord som *heraðs-þing* ikke længer forekommer i Gulathingsloven, ligesaa lidt som

[1] Keyser: Efterladte skrifter, II, 165.

herað nogetsteds staar i betydning af *þingsokn*. I den verdslige del af loven bruges *herað* dels om landet i modsætning til byen,[1] dels betegner det et bestemt landdistrikt, og i kap. 88[2] har vi endogsaa lovens definition af heredsbegrebet, idet det siges, at de jorder ligger samhereds, som ei er adskilt ved „fjeld eller fjord eller uveisom aa",[3] medens paa den anden side *samheraðrs* staar i forhold til *samtynis* som prædikat for den næst høiere enhed. Lægger vi denne definitions maal paa de heredsdistrikter, som vi kjender fra diplomerne, saa passer det særdeles godt. Vi kjender i Hordafylke: *Kvenna-herað*,[4] det nuværende Kvinnhered, *Samla-herað*,[5] d. e. Jondalen, og *Árlands-herað*,[6] det nuværende Samnanger; de er alle tre mindre, skarpt afgrænsede bygder, slig som vi kan vente at finde dem paa Vestlandet; men det er simpelthen umuligt at tænke sig nogen af dem som fjerding eller otting af det store Hordafylke. Sammenligner vi f. ex. disse hereds-distrikter med skibrederne, hvoraf der var 32 — treti to — i Hordafylke, saa synes kun det ene af dem at falde helt sammen med skibredet, nemlig *Samla* eller *Jonadals skipreida*, medens *Kvenna-heraðs sk.* indbefatter Kvinnhered, Ølve og Husnes og *Framnes sk.* foruden *Árlands-herað* eller Samnanger ogsaa Os.[7] Men skulde der i det hele være noget distrikt, som ifølge

---

[1] Kap. 120, Ngl. I, 52.

[2] Ngl. I, 44.

[3] Nu ef iord liggr eigi samtynis, þa scal hann þo at hvaro hava, ef hann hever sina iord alla fyrr, er hann a, oc liggr samheraðrs oc banna eigi fioll ne firðir ne ár ufœrar.

[4] D. N. II, no. 387.

[5] D. N. I, no. 655.

[6] Munch: Beskrivelse, s. 111.

[7] l. c. s. 117.

lovens sprogbrug kunde svare til heredet, saa maatte det være skibredet; men, som allerede ovenfor bemerket, det kan ikke tænkes og heller ikke kildemæssig eftervises, at heredsinddelingen er lagt til grund for skibredeinddelingen; dertil krydser de hinanden for ofte, og heredet synes her som i Viken i regelen endog at have været mindre end selve skibredet.

Efter saaledes at have gjennemgaaet de forskjellige forfatteres argumenter for heredets identitet med fjerdingen eller ottingen og, som jeg haaber, ialfald til en vis grad berøvet dem deres beviskraft, maa jeg nærmere omtale Maurers opfatning af ottingen som en ottendedel af fjerdingen. Saavidt jeg kan se, har Maurer intet sted udviklet, hvortil han støtter denne sin mening. Den har imidlertid adskilligt for sig; thi der er ikke blot ringe sandsynlighed for, at man ud af den samme grundenhed skulde danne en dobbelt inddeling; men man kan ogsaa historisk eftervise, at en større del af Hordafylke, nemlig Voss, faktisk har været inddelt i ottinger, og denne inddeling forekommer her allerede i 1320—50.[1] 8 ottinger i fjerdingen giver 32 i fylket, og for Hordafylkes og Rogalands vedkommende vilde altsaa ottingerne ialfald i antal falde sammen med skibrederne; for disse tvende distrikters identitet kunde da maaske ogsaa Gl. kap. 301[2] anføres. Et saadant forhold mellem skibredet og ottingen vilde imidlertid ikke kunne paavises udenfor de to nævnte fylker, da Firdafylke omfattede blot 15 og Sygnafylke blot 16 skibreder, og det synes derfor at være tilfældigt. Ottingsinddelingen paa Voss er sandsynligvis ogsaa yngre

[1] Björgynjar Kálfskinn, s. 74.
[2] Ngl. I, 99.

end texten til den ældre Gulathingslov. Det blev nemlig senere i middelàlderen almindeligt at anvende de gamle inddelingsprinciper paa mindre énheder; saaledes blev kirkesognene næsten hele landet over inddelte i fjerdinger.[1] Efter min mening tilsteder heller ikke lovens sprogbrug at opfatte ottingen anderledes end som en ottendedel af fylket. I kap. 3[2] og 10[3] sættes nemlig *fjorðongr manna eða áttongr (manna)* i direkte modsætning til *allir fylkismenn*, og der kan ikke være tvil om, at *manna* er at opfatte som det heles genitiv af dette sidste udtryk, d. e. = *allra fylkismanna;* det er fremdeles ligesaa utvilsomt, at fjerdedelen eller ottendedelen af fylkesmændene ialfald i kap. 10 vil sige mændene fra en fjerding eller en otting af fylket, og staar fjerding og otting her i modsætning til det samlede fylke, saa maa det ogsaa gjøre det der, hvor der blot tænkes paa distriktet, som f. ex. i kap. 12. Dertil kommer, at hvor der er tale om vedligeholdelse af fjerdings-kirken, kjendes blot modsætningen mellem alle bygningspligtige og enkeltmand;[4] men netop her maatte jo ottingen have været paa sin plads, hvis Maurers opfatning var den rigtige. Jeg kan derfor ikke, ialfald for øieblikket, slutte mig til Maurer i dette punkt, men maa med Keyser, Jørgensen og flere fastholde, at *áttungr* i Gulathingsloven betegner $^1/_8$ af fylket; og saa rent usandsynlig er jo heller ikke denne inddeling; thi den kan tænkes at hvile paa fjerdingsinddelingen og at være fremkommen ved fjerdingens halvering.

Naar vi saa efter denne temmelig vidtløftige excurs

---

[1] se f. ex. Fritzners ordbog s. v. fjorðungr.
[2] Ngl. 1, 4.
[3] st. 6.
[4] Gl. kap. 12, Ngl. I, 8.

vender tilbage til opregningen af sognekirkerne i kap. 12, saa vil vi ifølge det anførte forhaabentlig med fuld sikkerhed kunne gaa ud fra, at textens udtryksmaade er oprindelig og ikke i nogen henseende corrumperet; men netop derved bliver den ogsaa en kilde til kundskab om sognedannelsens udvikling vestenfjelds, som ikke kan vurderes høit nok.

Navnene fylkes-, fjerdings-, ottings- og hereds-kirke kan kun forklares af den omstændighed, at hver af de nævnte kirker er bleven benævnt efter det distrikt, som oprindelig udgjorde dens sogn; men nu er det jo umuligt, at der samtidig i hvert fylke skulde være bygget en kirke, som var hele fylkets sognekirke, og desuden en sognekirke for hver fjerding, otting og hered, eller at en og samme mand paa en og samme tid skulde sogne til en hereds-, en ottings-, en fjerdings- og en fylkes-kirke. De forskjellige sogne, som hine benævnelser antyder, maa kun angive de forskjellige faser i den parochiale udvikling, og denne maa fra det største distrikt, fylket, have bevæget sig henimod stedse mindre og mindre dele af samme. Man maa dog allerede fra første færd af være opmerksom paa, at ingen udvikling i det menneskelige samfund bevæger sig saa snorlige, som man efter det anførte skulde antage tilfældet har været for sognedannelsens vedkommende; der spiller altid omstændigheder ind, som bryder de rette linjer og lader forholdene gestalte sig forskjelligt paa de forskjellige steder; jeg skal forsøge at eftervise, hvorledes denne lov ogsaa har gjort sig gjældende paa det omraade, som her beskjæftiger os.

Idet man tidligere gik ud fra, at der i Gulathingslovens kristenret ingen forskjel var eller overhovedet nogensinde havde været paa fjerdings-, ottings- og heredskirke, kom man til at anvende de bestemmelser, der ude-

lukkende refererede sig til hereds-kirkerne, ogsaa paa fjerdings- og ottings-kirkerne, og, hvor blot disse sidste nævntes, identificerede man dem uden videre med de første. For de forfattere, som ansaa ottingen for en underafdeling af fylket, maatte der jo strax kunne have stillet sig væsentlige betænkeligheder mod tilladeligheden af en saadan brug af kilderne. Gaar man nemlig ud fra, at der var én fjerdings-kirke i hver fjerding og én ottings-kirke i hver otting, saa bliver det 12 i fylket, og kan umulig blive mere; men der kan heller ikke have været saa mange af disse to slags kirker; havde fylket f. ex. 4 fjerdings-kirker, og der saa byggedes en ny kirke for den ene otting, saa maatte selvfølgelig den forrige fjerdings-kirke blive sognekirke for den anden otting; paa denne maade kan der ikke i nogen fjerding blive rum for mere end to kirker, der enten begge fra første færd er ottings-kirker, eller den ældste fjerdings-kirke og den yngre ottings-kirke; men dette giver 8 kirker i fylket. Denne talstørrelse stemmer imidlertid saare lidet overens med det temmelig store antal af kirkebygninger, som anføres i *Björgynjar kálfskinn*, d. e. fra 1320—50, og som vistnok samtlige er opførte i det 11te og 12te aarh. Der findes nemlig ved denne tid:

i Firdafylke	33	kirker og	3	kapeller,
i Sygnafylke	35	—	3	—
i Hordafylke	41	—	3	—

I 1267, da den nyere Gulathings kristenret emaneerede, kan dette antal ikke have været synderlig mindre, og forsaavidt at opregningen i kap. 12, der ordret er optaget i denne, svarede til, hvad der dengang var almindelig sprogbrug i G.lagen, saa maatte der i Sogn og Fjordene have været over 20 og i Hordaland endog ikke langt fra 30 kirker, hvorpaa ene og alene benævnelsen hereds-kirke kunde anvendes. Hereds-kirkerne maa saaledes

have udgjort det store flertal af landskirker i G.lagen, og selve navnet *heraðs-kirkja* maa fra begyndelsen af være blevet brugt som betegnelse for sognekirken i det distrikt, som dengang kaldtes *herað*, der saaledes maa have været af temmelig liden udstrækning og forskjelligt saavel fra fjerding som fra otting. Paa denne maade bliver det os da ogsaa begribeligt, hvorledes betegnelsen *heraðs-kirkja* kan sideordnes med de andre betegnelser: *fjordongs-* og *áttongs-kirkja;* de havde jo hver især sin selvstændige betydning.

Tør vi saaledes gaa ud fra, at hereds-kirkens sogn var forskjelligt fra fjerdings- eller ottings-kirkens, og navnlig mindre end dette, saa kan vi dermed betragte det som en historisk kjendsgjerning, at hereds-kirkerne ogsaa i det store og hele taget er yngre end de andre. Dette resultat er ikke uden betydning for vor forstaaelse af enkelte steder i G.lovens kristenret; men af ligesaa stor vigtighed for en rigtig opfatning af disse er det at faa bestemt, om samtlige disse kirker har været omtalte i den kristenret, som af Olaf den hellige blev forelagt G.lagens almue til sanktion, eller om enkelte af dem tilhører en senere tid og i saa fald hvilke.

Ifølge sagaernes beretninger er fylkes-kirkerne opførte af de to missionskonger Olaf Trygvessøn og Olaf Haraldssøn. Det berettes saaledes i Flatøbogen[1] og andre kilder, at Olaf Trygvessøn lod bygge en kirke paa Moster og lagde gods til den, forat missionæren Thangbrand kunde være materielt uafhængig og med desto større held virke paa det omgivende folk; det siges udtrykkelig, at

---

[1] I, 229.

hans distrikt skulde være Hordafylke.[1] Ifølge Ágrip[2] reiste den samme konge „først kirker paa sine egne hovedgaarde“, og det kan derfor tænkes, at disse kirker, der nærmest var kongens private eiendom, ikke i almindelighed har opnaaet den materielle uafhængighed, som tilfældet var med Mosterkirken, og som maatte ansees ønskeligt for missionærerne. Dette savn blev afhjulpet af Olaf den hellige, der lagde gods til de kirker, som Olaf Trygvessøn havde ladet bygge, „saaledes at én mark sølv veiet skulde udredes til hver fylkes-kirke i leie af de jorder, som laa til den.“[3] Det fremgaar heraf, at ialfald enkelte af Olaf Trygvessøns kirker er blevne fylkeskirker og har vel været lignende missionsstationer som kirken paa Moster. Men Olaf den hellige lod det ikke blive med blot at dotere Olaf Trygvessøns kirker og give bestemte regler for fylkes-kirkernes indkomster; han „lod ogsaa selv bygge én kirke i hvert fylke og lagde til denne gode præbender.“[4] Hermed menes selvfølgelig ogsaa fylkes-kirker, der vistnok for den største del netop skylder Olaf Haraldssøn sin tilværelse. Det maatte jo ogsaa være af stor betydning for missionen at faa presterne nogenlunde jevnt fordelte, selv om man for det første maatte nøie sig med én i fylket.

Man har antaget, at hermed standsede Olaf Haraldssøns virksomhed for kirkebygningen i G.lagen, og a fjerdings-, ottings- og hereds-kirkerne samtlige er yngr

[1] Flb. s. 363: Olafr konungr hafde skipat þangbrande presti kirk j Mostr sem fyrr er sagt ok baud honum at skira folkit er t hafde tekit um Hordaland ok æigi uar skirt adr.

[2] Dahlerups udg. sp. 37.

[3] Olaf d. hel. saga ved Keyser og Unger, s. 31.

[4] Samme saga, s. 47.

end Olafs tid. Dette er dog neppe rigtigt. Kirkeafsnittet i G.loven begynder saaledes:[1] „Det er nu dernæst, at vi skal vedligeholde alle de kirker og kristendommen, som Olaf den hellige og biskop Grimkel satte paa Moster thing, og alle dem, som siden blev opførte.“ Dernæst heder det, at der er „én kirke i hvert fylke, som vi kalder hoved-kirke, som samtlige vi fylkesmænd har at vedligeholde“; i kap. 12 følger saa den oftere omtalte opregning af de andre kirker, som skal vedligeholdes hver af sine eiermænd. Hvorfor skulde nu paabudet paa Moster-thing blot indskrænkes til fylkes-kirkerne, og alle de andre, som Jørgensen mener, indbefattes under dem, „som siden blev opførte“? Paa Moster-thinget maa der jo have været ført forhandlinger mellem kong Olaf og biskop Grimkel paa den ene side og de vestlandske og nordenfjeldske høvdinger paa den anden om kristenretten og de nye paabud, som den skulde indeholde; det maatte jo være afgjørende for et heldigt udfald, at man paa forhaand havde sikret sig de mægtiges stemme, naar kristenretten engang paa thinge skulde forelægges bønderne til antagelse. Alene under denne forudsætning kan man forstaa, at det kunde gaa saa glat med dens sanktion, som tilfældet maa have været ifølge Snorres fremstilling.[2] Ifølge lovenes eget vidnesbyrd skal der da paa Moster-thinget være fattet bestemmelser om bøndernes forpligtelse til kirkernes vedligeholdelse (G.l. kap. 10), om bispens ret til at raade over kirkerne (sst. kap. 15), om bøndernes ydelser til presternes underholdning (sst.

---

[1] Kap. 10.

[2] Heimskringla s. 258, kap. 56 (Thrøndelagen); s. 261, kap. 58 (Kyststrækningen til Viken); s. 256, kap. 62 (Viken); s. 336, kap. 111 (Namdalen). Cfr. Maurer: Gulathing s. 387.

kap. 15), om fastedagene (sst. kap. 17) og om de forbudne ægteskabsled (Fr.l. III, 1). Vi ser, det er altsammen bestemmelser, som paa det dybeste greb ind i de nyomvendtes materielle og aandelige livsforhold, og det kan neppe ansees for en overflødig forholdsregel af kong Olaf, at han for at bearbeide stemningen sammenkaldte et slags rigsforsamling til Moster, øen med den ældste kirke og de mange minder fra Olaf Trygvessøns tid; og naar udfaldet af disse fredelige forhandlinger blev det, de blev, da skyldes dette visselig for en ikke ringe del den angelsaksiske missionsbiskops personlige optræden; thi at biskop Grimkel maa have været en ualmindelig vindende personlighed, bevises noksom af det indtryk, han har gjort i Bremen, hvor man paa forhaand var alt andet end gunstig stemt mod den engelske missionær.

Moster-thingets formaal maa saaledes have været at sikre høvdingernes sanktion af nye paabud, som vilde kræve særlige ofre fra deres og andres side, og hvad forpligtelsen til kirkernes vedligeholdelse og presternes underhold angaar, saa er der ingen rimelighed for, at Olaf og hans biskop skulde have indskrænket denne til fylkes-kirken og fylkes-presten alene. En forøgelse af den geistlige hjælp omkring i fylkerne maatte jo for dem stille sig som et uafviseligt krav; og naar det heder, at alle kirker, som Olaf og Grimkel „satte“, skal vedligeholdes, saa ligger deri visselig ikke blot et paabud om at vedligeholde de allerede existerende, af Olaf opførte fylkes-kirker, men ogsaa en forpligtelse for bønderne til at bygge et vist antal kirker i hvert fylke, kirker, som altsaa ikke vilde blive det offentliges, men vedkommende menigheds eiendom, hvormed det da ogsaa staar i god overensstemmelse, at i kap. 12 vedligeholdelsen af fjerdings-, ottings- og hereds-kirkerne paahviler „dem, som eier kirken“,

uden at dog hermed menes enkeltmand; thi som enkeltmands kirker stilles netop høgendes-kirkerne i modsætning til de andre. Men hvilke kirker gjaldt saa dette paabud? Kap. 19 synes at give svar paa dette spørgsmaal. Dette kapitel, der udtrykkelig tillægges Olaf, handler om presternes forpligtelse til ved en budstikke i form af et kors at sende tilsigelse af helligdagene omkring i sognet, og det kjender ikke andre prester end dem, som synger messe ved fylkes-kirke, fjerdings-kirke eller ottings-kirke; hereds-kirke nævnes ikke;[1] og naar Maurer[2] antager, at Sverres kristenrets kap. 13, der svarer til G.l. kap. 12, specielt tilhører Magnus's recension, fordi det alene anfører fjerdings-, ottings- og høgendes-kirker, saa gaar jeg ud fra den fuldstændig ligesaa nærliggende antagelse, at denne opregning netop tilhører Olaf den helliges kristenret i en endda oprindeligere skikkelse end den af Gustav Storm offentliggjorte i 4de bind af N. g. love, ligesom Maurer ogsaa ellers har paavist, at compilatoren af Sverres kristenret har kjendt en ældre text end den, vi har adgang til. Men har allerede den ældste text, som vi overhovedet kan øine, kjendt fjerdings- og ottings-kirker, men derimod ikke hereds-kirker, da maa vi heraf have lov til at slutte, at de førstnævnte hører til de kirker, som kong Olaf og biskop Grimkel „satte“ paa Moster-thing, og følgelig bliver alene hereds-kirkerne at henregne til „dem, som siden blev opførte.“ Et paabud som det, at der skulde bygges fjerdings-kirker i de mindre fylker og ottingskirker i de større, er aldeles ikke usandsynligt; og sand-

---

[1] Nu scolo prestar krossa skera firi helgum dogum, hverr i sinni syslu, sem hann tiðir helldr, helldr hann at fylkiskirkiu æða at fiorðongs kirkiu æða at attongs kirkiu.

[2] Studien etc. s. 25.

synligheden stiger næsten til vished, naar vi af kap. 15 erfarer, at der paa Moster-thinget er fattet bestemmelse om lands-presternes underhold, medens det udtrykkelig fremhæves, at disse bestemmelser ikke gjælder hereds-presterne. Dette interessante kap. begynder saaledes: „Nu er det dernæst, at vor biskop skal raade for kirkerne, saaledes som Olaf den hellige indrømmede biskop Grimkel paa Moster-thing, og saaledes som vi blev enige om siden. Vor biskop skal nu ansætte prester ved alle kirker, saadanne, som han ved kan holde rigtig gudstjeneste for menigheden. Men vi skal skaffe presterne saadant underhold, som Olaf den hellige og Grimkel biskop lagde til paa Moster-thing; men presten ved hereds-kirken saa meget, som bønderne og den prest, som biskopen ansætter, bliver forligte om.“ [1] Det er nu allerede i og for sig lidet rimeligt, at Olaf og Grimkel skulde have overladt alle de andre prester, fylkes-presterne undtagen, til folks forgodtbefindende, hvad deres indkomster angik, ei heller er det sandsynlígt, at der med *fœzla* udelukkende skulde menes indtægten af det til fylkes-kirken liggende gods; der maa sikkerlig menes andre indtægter, der ogsaa kan have tilflydt andre end fylkes-presten. Denne antagelse bliver omtrent til vished, naar vi i Borgarthingsloven, der i mange henseender staar den Olavske kristenret nærmere end G.loven, virkelig finder et saadant gage-

---

[1] Nu er þat þvi nest, at biscop várr scal kirkium raða, sem Olafr hinn helgi iatte Grimkeli biscope a Monstrar (eller Mostrar) þingi, oc sva sem vér uurðum a satter siðan. Biscop várr skal nu presta til kirkna allra setia, þa er hann veit at rettar tiðir kunni at veita monnum. En ver skolom prestom fœzlo slica fa sem Olafr hinn helgi oc Grimkell biscop lagðe til a Monstrar (eller Mostrar) þingi. En heraðrskirkiur sva sem bœndr verða a satter við prest þann, er biscop setr til.

reglement for presterne, om hvis ælde der ikke kan disputeres, og som til og med præsenterer sig selv som *forn lög*.[1] Men at presterne ved hereds-kirkerne ikke er indbefattede i denne lovbestemmelse, forklares jo meget let af den omstændighed, at hereds-kirker og heredsprester i det hele var fremmede for kristenretten i den form, den fik paa Moster-thing; de tilhører i Gulathingslagen vel uden undtagelse tiden efter Olafs død, eller missionstiden i det hele, og de er ikke opførte ifølge noget offentligt paabud, men ifølge bøndernes eget initiativ, hvorfor det ogsaa blev naturligt, at disse forbeholdt sig retten til at accordere med en geistlig om prisen for gudstjenesten.

Efter hvad der ovenfor er udviklet, kan jeg paa den mest kortfattede maade fremsætte min opfatning af sognedannelsens historie Vestenfjelds i nedenstaaende schema:

Under missionstiden (ɔ: til ca. 1050):

a. før Moster-thinget: Sognet = fylket,

b. efter Moster-thinget: Sognet = fjerdingen eller ottingen.

Efter missionstiden:

Sognet = heredet.

Det var en nødvendig følge af det sidste stadiums indtrædelse, at fjerdings-kirken og ottings-kirken kun beholdt navnet som minde om sin fordums stilling og sit fordums sogn; disse saavel som fylkes-kirkerne maatte i tidens løb synke ned til at blive blot et eller ialfald nogle faa hereders sognekirker; i rang kom fjerdings- og ottings-kirkerne derved til at staa paa lige fod med hereds-kirkerne; fylkes-kirken vedblev derimod længere at

---

[1] Kap. 12: þætt ero forn log, at prestr skal hava laga gift xij manoðr mate hvars smœrs oc miols af bondom, halft saald af hverium fullum bonda i Olafs saað; iij settonga af einuirkia etc.

staa i et slags moderforhold til de andre; men hvorlænge der blot var én hoved-kirke i hvert fylke, kan jeg ikke her indlade mig paa at besvare, ligesaalidt som tidsgrænsen overhovedet med bestemthed lader sig fastsætte; jeg skal blot i forbigaaende pege paa det faktum, at medens den ældste text har det greie udtryk: *kirkia er œin i fylki hvœriu, er ver kallum houuð kirkiu,*[1] saa bliver sprogbrugen i de yngre bearbeidelser fra midten af det 13de aarh. mere vaklende; saaledes har blot et haandskrift af den nyere Gulathings kristenret den selvmodsigende ytring, at: *kirkiur ero þœr j fvlki hvœriv, er ver kollom hafuð-kirkiu,* medens hele 5 haandskrifter har det sidste ord i flertal: *hafuð-kirkiur,*[2] hvilken læsemaade vistnok var den eneste, som det 14de aarh.s afskrivere fandt svarende til de virkelige forhold. Af diplomer fra det 14de aarh. kan der ogsaa med sikkerhed paavises mindst to hoved-kirker i Hordafylke, nemlig en i Kvinnhered og en paa Voss.

Jeg skal endelig, førend jeg forlader Gulathings-loven, kortelig omtale en af geheimearkivar Jørgensen fremsat hypothese, ifølge hvilken den ældste tid ikke har kjendt modsætningen mellem fylkes- eller hoved-kirker og fjerdings-, ottings- og hereds-kirker, men kun mellem hoved- og høgendes-kirker, et navn, som dog først senere er opstaaet som en betegnelse for „alle mindre kirker i modsætning til de enkelte fylkes- eller hovedkirker";[3] og netop i denne betydning tror han at finde ordet *høgendes-kirke* brugt i et par haandskrifter af de gamle love; saaledes har et haandskrift af Borgarthingsloven som over-

---

[1] G.l. 10, Ngl. IV, 3.
[2] Ngl. I, 312.
[3] Den nord. kirkes grundlæggelse, s. 523 f.

skrift over det kapitel, der omhandler baade hereds- og høgendes-kirkerne: *Vm uphalld hægenda kyrkna,* hvoraf Jørgensen slutter, at under *hægenda-kirkja* ogsaa indbefattes *heraðs-kirkja* ifølge lovens sprogbrug; og i en indholds-fortegnelse til den nyere Gulathings kristenret forekommer endog et udtryk som: *fiorðungs kirkiur oc aðrar hæghendis kirkiur.* Paa det sidste sted er sprogbrugen ikke til at tage feil af; for den, som har nedskrevet hine ord, har forholdet uden tvil stillet sig saa, at fjerdingskirkerne stod i klasse med høgendes-kirker. Vi maa imidlertid ikke glemme, at det er med kapiteloverskrifternes sprogbrug vi her har at gjøre, og spørgsmaalet bliver, da, om vi med geheimearkivar Jørgensen har ret til ikke blot at stille denne paa lige fod med selve textens, men endog at anse den for endda oprindeligere end dennes.

Hvad nu kapiteloverskrifterne i den ældre Borgarthingslov i det hele angaar, saa er de vistnok uden undtagelse yngre end selve texten og har neppe nogensinde havt nogen officielt anerkjendt form. Intet beviser dette bedre end deres variation, idet de i regelen lyder forskjelligt i de forskjellige haandskrifter. Saaledes har recension I, kap. 8 i *Codex A. M. 78 kv.* overskriften: *Ef at niðr falleværðr fylkis kirkia oc heraz kirkia oc hægenda kirkia huersu upp skal gera,* men derimod i *Codex Tunsbergensis: Vm hald kirkna allra.* I de to yngre recensioner er dette store kapitel delt i to, hvoraf det første (II, kap. 16, III, kap. 11) behandler fylkes-kirkerne og det andet (II, kap. 17, III, kap. 12) hereds- og høgendes-kirkerne. II, kap. 16 har overskriften: *Her sægir fylkis kirkiur huersu þær skal vp gera;* III, kap. 11 derimod: *Vm upphalld fylkis kirkna. oc stæfnu giærdir þær sem vidr liggia;* over II, kap. 17 staar: *Vm*

nidrfall kirkiu; men over III, kap. 12: *Vm uphalld hægenda kyrkna.* Vi ser, der er ingen lighed mellem dem, og der er neppe nogen tvil om, at de hver især er jevngamle med det haandskrift, hvori de findes; disse overskrifter maa have været et felt, hvor i almindelighed hver afskriver følte sig kaldet til at præstere noget bedre end sin forgjænger; om det altid er lykkedes, skal vi lade være usagt.

Den sidst anførte overskrift, den over III, kap. 12, er det, Jørgensen for det første har heftet sig ved, og han siger udtrykkelig, at hereds-kirkerne paa dette sted henregnes til høgendes-kirkerne.[1] Texten er imidlertid omtrent ordret den samme, som den i rec. I, kap. 8 og altsaa ikke yngre end 1152, men sandsynligvis adskillig ældre; haandskriftet, *Cod. C. 15* i det kgl. bibliothek i Stockholm, tilhører derimod det 14de aarhundredes første halvdel[2] og er altsaa ca. 200 aar yngre end texten. Havde nu en afskriver paa denne tid forudsætninger for at forstaa modsætningen mellem den ældre texts fylkes-, hereds- og høgendes-kirker? Neppe; han refererer i regelen ganske mekanisk, uden at lempe lovbogens indhold efter datidens forhold; saaledes nævner han fremdeles blot 3 fylker, medens der bevislig allerede fra midten af det 12te aarh. hørte 4 fylker til B.lagen, nemlig: Ranrike, Vingulmörk, Vestfold og G r e n l a n d. Hvad kirkerne angaar, saa kjender erkebiskop Eilifs statut fra 1320[3] kun modsætningen mellem hoved-kirke og kapel eller høgendes-kirke; nogen anden modsætning kjendte vel heller ikke vor skriver; han har da vel anvendt kap. 11, der omhandlede fylkes-kir-

---

[1] anf. st. s. 523.
[2] Ngl. IV, 653.
[3] Ngl. III, 265.

kerne, paa sin tids hoved-kirker og saa ment, at kap. 12 behandlede høgendes-kirkerne; til at bevise nogen oprindelig identitet mellem disse og hereds-kirkerne kan vort sted ialfald ikke benyttes.

Det andet af Jørgensen benyttede kildested findes som allerede ovenfor anført i indholdsfortegnelsen til den nyere Gulathings kristenret i det udmærkede haandskrift *A. M. 62 kv.*[1] og lyder i sin helhed saaledes: ix. *Vm fiorðungs kirkiur oc aðrar hæghendis kirkiur.* Codex tilhører det 14de aarh.s første halvdel.[2] Denne kristenret er en frugt af Magnus lagabøters lovrevision og tilhører efter Maurers mening 1267, og der er ingen grund til at betvile rigtigheden heraf; i sin anordning af stoffet viser den sig kjendelig paavirket af Fr.loven, og man kan vist med sikkerhed gaa ud fra, at den er udført i Nidaros. Herom vidner ogsaa efter min mening den indholdsfortegnelse, som specielt i vort haandskrift er forudskikket selve texten, og hvormed vi netop have at gjøre; saadanne indholdsfortegnelser er nemlig et særkjende for de thrønderske love, og i *Cod. Resenianus*[3] siges udtrykkelig, at man for at lette benyttelsen af lovbogen har inddelt denne i *lutar* og hver af disse i kapitler, hvortil en indholdsfortegnelse forudskikkes. Den samme methode er ogsaa benyttet ved udarbeidelsen af den saakaldte Sverres kristenret. Indholdsfortegnelsen i *Cod. A. M. 62 kv.* maa derfor tænkes opstaaet i Thrøndelagen, hvad enten den nu er jevngammel med eller yngre end den oprindelige bearbeidelse fra 1267. Det omhandlede kapitel 9 er omtrent ord til andet en gjengivelse af den ældre G.lovs

---

[1] Ngl. II, 326.
[2] Ngl. IV, 553.
[3] Ngl. I, 127, IV. 25.

kap. 12 og begynder som dette med opregningen: *Nv ero kirkiur aðrar er ver skolum upp halda. fiorðungs kirkiur oc attungs kirkiur. heraðs kirkiur oc hogændis kirkiur;* og texten selv skjelner ligesaa bestemt som den ældre mellem de tre førstnævnte slags og høgendes-kirkerne, saa en udtryksmaade, som den, vor overskrift benytter sig af, er absolut uforenlig med textens sprogbrug. Den maa derfor enten tilhøre en senere tid eller afspeile andre forhold end de vestlandske. Jeg tror, det sidste er det rigtige. Som vi senere skal se, kjender Fr.loven kun modsætningen mellem fylkes- eller hoved-kirke og høgendes-kirke; men den kjender ogsaa en inddeling i fjerdinger,[1] uden at dog et ord som *fjorðungs-kirkja* nogensinde forekommer i loven. I et statut fra 1320 om prestestevne,[2] der tydelig nok viser sig at være bestemt for Thrøndelagen, forekommer derimod et ord som *fiorðungs-prestr.*[3] Statutet kjender 3 slags prester, nemlig fylkes- eller hoved-prest, fjerdings-prest og kapel-prest; begge de sidstnævnte synes imidlertid ogsaa at indbefattes under benævnelsen høgendes-prest. Fylkes-presten skal i preste-sølv betale én øre, fjerdings-presten en halv og kapel-presten en ørtug. I Aslak Bolts jordebog[4] er gradationsforholdet det samme mellem fylkes- og høgendes-kirke, som her mellem fylkes- og fjerdings-prest; medens kapellet der svarer $^1/_6$ af hvad fylkes-kirken udgiver, kapel-presten her derimod $^1/_3$, da der var 3 ørtuger i øren. Imidlertid kan der ikke være tvil om, at fjerdings-presten i Fr.lagen hørte til dem, der kaldtes høgendes-

[1] Fr.l. II, 7 (Ngl. I, 133).
[2] Ngl. II, 307 f.
[3] l. c. s. 309.
[4] s. 114.

prester, og at fjerdings-kirken her var en høgendes-kirke; derfor var det naturligt for en thrønder at sige fjerdings-kirker og andre høgendes-kirker; og en thrønder skyldes, efter hvad vi ovenfor har oplyst, sandsynligvis ogsaa vor indholdsfortegnelse, hvis udtryksmaade paa det omhandlede sted ligesaalidt dengang som nogensinde tidligere svarede til forholdet i G.lagen. Hermed tror jeg at have paavist uholdbarheden af geheimearkivar Jørgensens hypothese om disse udtryks oprindelighed og dermed ogsaa svækket berettigelsen til ved hjælp af islandske og danske forhold at ville opklare de mørke punkter i parochial-systemets udvikling her hjemme.

Jeg vender da endelig tilbage til forholdet mellem de forskjellige distrikts-betegnelser i den ældre G.lov og sammenfatter de indvundne resultater i følgende 2 satser:

I. *herað* er ikke identisk med *fjorðongr* eller *áttongr*, men betegner et mindre distrikt end disse;

II. *heraðs-kirkja* er fra første færd brugt som betegnelse for heredets sognekirke og betegnede noget andet end *fjorðongs-kirkja* eller *áttongs-kirkja*, hvilke betegnelser dog i tidens løb blev uden reelt indhold, idet deres sogne ikke blev større end heredskirkernes.

Vi gaar hermed over til den sidste landskabslov, nemlig Frostathingsloven.

Her forekommer flere distrikts-betegnelser. Foruden fylkes-inddelingen kjender loven ogsaa en inddeling i halvfylker *(hálfur)*,[1] der dog alene forekommer udenfor den egentlige Thrøndelag, i Namdalen og Haalogaland; i Thrøndelagen forekommer derimod en inddeling i fjerdinger, tredinger, settinger og ottinger.[2] Halv-

---

[1] XIV, 7 (Ngl. I, 251).

[2] II, 7 og 14 (Ngl. I, 133 og 135) IV, 8 (Ngl. I, 161).

fylket har eget thing, *hálfu-þing*, men de andre distrikter synes at være uden selvstændig organisation.[1] Fylkes-thinget er i selve Thrøndelagen den engeste thingforsamling, hvorfra der appelleres til to- og fire-fylkes-thing og i sidste instans til lag-thinget paa Frosten.[2]

Herað har i Frostathingsloven to betydninger. For det første bruges det for at betegne landet i modsætning til byen;[3] for det andet betegner det et bestemt land-distrikt, uden at man kan se, om dermed menes fylke eller noget andet.[4] Der er imidlertid to steder, hvor betydningen af fylke synes at ligge nær for haanden. Det heder i IV, 30 (s. 167): Hvis en mand bliver saaret i heredet, saa skal pilen[5] sendes om i anledning af saaret, og der skal holdes thing. Men hvis den, som saarede manden, vil gaa til thinget, da skal han udbede sig grid, og bønderne skal tilstaa ham grid, som lov er, og ligesaa fra thinget, etc. Men hvis en mand bliver dømt utlæg paa fylkes-thinget eller paa ørvar-thinget, naar

---

[1] se de s. 389 under anm. 2 anf. steder.

[2] X, 30 (I, 224).

[3] II, 45 (I, 146): En at fylkis kirkiu skal iarn bera i heraðe; einni kirkiu er til skillt i kaupange huerium. III, 20 (I, 154): En ef sa a bu i heraðe eða hus i kaupange; cfr. navnlig VII, 11 (I, 201) og X, 31 (I, 224).

[4] III, 19 (I, 153): En vm þverár allar, þa gere mænn bruar ifir huær i sinu heraðe . . . En bruar gerð skal sua skunda sem hinir uitrasto mænn sea i huæriu heraðe at bera ma. IV, 7 (I, 159): Ef maðr er drepinn til dauðs, þá á sá vera bane, er vígi lýsir á hendr ser; en lýst skal vígi samdœgnis innan fylkis oc nemna sic á namn oc náttstað sinn oc herað þat, er hann er or . . . S. 160: en erfingi hins dauða scal fara i herað þat, er sá maðr létz or vera; þá ef hann hitter þann mann utan laga várra, er svá kemr, þá skal hann sœkia hann at þeim lögum, er þar ero.

[5] Jeg læser som af udgiverne foreslaaet ör istedenfor oc.

dette er der, hvor fylkes-thinget skulde være, og han vil fare i det samme fylke og udbede sig adgang til thing, da skal bønderne ikke indrømme ham den." Ligesaa heder det i kap. 56 (s. 174), at hvis en mand bliver dræbt i heredet,[1] uden at man ved, om han er træl eller fri, da skal alligevel pilen fare. Nu hvis hans herre kommer paa første thing, da skal han nyde sit vidne, om han er fri eller træl .... Men hvis en mand drager ud af sit fylke og slaar eller saarer nogen i et andet fylke, da skal sagsøgeren stevne ham thing i det fylke, hvor han fik legems-beskadigelsen" ... Af begge disse steder synes det at fremgaa, at det thing, som sammenkaldes, naar en mand bliver saaret eller dræbt i heredet, er fylkes-thinget; dog, da det er et ørvar-thing, hvorom der først bliver tale, synes dette ikke altid, men kun tildels at have havt fylkes-thingets kompetence; men at det overhovedet kan være identisk med fylkes-thinget, viser noksom, at dette var den engeste normale thingforsamling. Heraf turde man dog neppe være berettiget til at slutte, at *herað* her betegner det samme som *fylki*. Begyndelsen af begge kapitler er vistnok af temmelig høi alder og tilhører en tid, da hereds-thinget endnu var forskjelligt fra fylkes-thinget. Thi oprindelig har fylkes-thinget visselig ikke været det engeste thing, ligesaalidt som det altid vedblev at være det. I indledningens kap. 23, der sandsynligvis tilhører den af kong Haakon Haakonsøn i 1244 foranstaltede officielle omarbeidelse af lovbogen,[2] heder det: „Saa vil vi, at det skal være, som det er mere bekvemt for bønderne, at de hellere søger paa skibrede-thingene end paa fylkes-

[1] En ef maðr er veginn í heraði.

[2] K. Maurer: Die entstehungszeit der älteren Frostuþingslög, s. 83.

thingene baade vor og deres egen ret." Dette sted synes næsten at antyde, at bønderne allerede tidligere har benyttet skibrede-thinget til afgjørelse af sine indbyrdes tvistemaal, medens „statssager" har været forelagte fylkes-thinget alene. Reformen har da offentlig anerkjendt en gammel praxis, der antageligvis støttedes af traditionen fra hereds-thingenes tid; thi at *herað* og *fylki* oprindelig skulde have betegnet det samme distrikt, lader sig ikke tænke. Her som andensteds maa heredet engang have været en underafdeling af fylket.

I XIV, 3 (s. 249) findes en bestemmelse om, at „den, som er mest retskaffen, og som erkebiskopen ansætter, skal være ombudsmand for kirkens jorder *innan heraðs oc innan kirkjusóknar.*" Man skulde være mest tilbøielig til at tro, at *herað* her angav en videre grænse, *kirkjusókn* en snævrere, og heredet skulde altsaa være større end sognet. Den forbindelse, hvori de staar til hinanden, bevirker imidlertid, at vi ikke godt kan tænke os flere kirkesogne i heredet. Vi vil i diplomerne ogsaa finde mange exempler paa, at et distrikts grænser saa at sige angives to gange. Saaledes heder det *Galaherað i Oðar sokn,*[1] uagtet *Galaherað* og *Oðar sokn* er det samme distrikt; ligedan er forholdet med *Skogheims herað i Aska sokn*[2] eller omvendt med *Olbergs kirkjusokn i Kræðisheraðe,*[3] og med *Hasleims sokn i æystra Bergheims-heraðe.* Det lader sig derfor antage, at *innan heraðs* og *innan kirkjusóknar* betegner det samme, og at heredet altsaa er identisk med sognet. Denne hypothese

---

[1] D. N. IV, no. 218 (1335).
[2] ibid. IV, no. 375 (1356).
[3] ibid. I, no. 649 (1416).
[4] ibid. IV, no. 767 (1407)

— thi noget andet giver jeg den ikke ud for — synes dog at hjælpe os lidet, naar det gjælder at bestemme heredets forhold til fylket; thi det er jo den almindelige opfatning, at sognet i den ældre Frostathingslov falder sammen med fylket. Dette forholder sig dog ikke saaledes. Vistnok var forholdet det, at fylkes-kirken var hoved-kirke og fylkes-presten hoved-prest for hele fylket, som hoved-presten paa Oplandene var det for tredingen; men her som der var der ogsaa andre prester, som „havde kirkesogn“;[1] og ihvorvel hoved-gravstedet endnu er ved fylkes-kirken (II, 14) og jernbyrd alene maa finde sted i denne (II, 45), saa er der dog ogsaa andre kirker, som er gravkirker (II, 16), nemlig enkelte høgendes-kirker, og i anledning af jernbyrden heder det udtrykkelig, at „den prest, som tager vedkommendes tiende, skal vie jernet og det uden godtgjørelse enten til ham eller til fylkes-presten, naar undtages den niste, som høgendes-presten trænger paa sin reise til fylkes-kirken (II, 45). Heraf fremgaar det da tydelig nok, at høgendes-presten kan tage folks tiende ɔ: være deres sogneprest, ja endog hovedtienden kan en mand paa sit dødsleie love høgendes-presten, i hvilket tilfælde denne skal have en trediedel af presteluten, hvis han er med fylkes-presten og oljer den syge; men gjør han det alene, skal hver af dem have halvdelen; ellers tilkommer fylkes-presten den hele prestelut (II, 17). Det her anførte maa være tilstrækkeligt til at vise saavel fylkes-prestens og fylkes-kirkens overordnede

[1] Frl. II, 17 (I, 136): Ef maðr þarf olean oc ma eigi fylkis prestr viðr koma, þa ole sa (ɔ: prestr) hann, er kirkiu soknena a með prestlengs hiolp, ef engom koste fær meira li) til. II, 22 (I, 137): Hvær prestr skal kross skera, er hælldr kirkiu sokn, oc lata fara firir hælgum degi huærium oc fastu degi . . . oc sæti viti oc sœke sem fylkis prestr.

stilling over de andre prester og kirker, som ogsaa at disse ɔ: høgendes-kirkerne nu begynder at opnaa rang af virkelige sognekirker, og de ved samme ansatte prester staar som sjelesørgere i forhold til en menighed og ikke blot til den oprindelige kirkeeiers husstand. *Heraðs-kirkja* bruges dog ligesaalidt her som i Eidsivathingsloven om disse mindre sognekirker; her som der benævnes de fremdeles høgendes-kirker, og i regelen har vel deres sogn efterhaanden udvidet sig, alt eftersom behovet af en nærmere kirke end fylkes-kirken gjorde sig gjældende i de fra samme mere fjerntliggende bygder. Senere hen, da det ved den kanoniske rets voksende indflydelse blev mere og mere almindeligt at udstyre alle kirker med jordegods saavel til deres egen vedligeholdelse som til prestens underhold, maa ogsaa høgendes-kirkerne have hørt til dem, hvis kirkeværge erkebispen udnævnte, saadan som vi finder det bestemt i det ovenfor citerede kapitel. Ifald da hypothesen om heredets og sognets identitet sammesteds skulde have noget for sig, saa vilde man fra kirkernes antal[1] kunne slutte sig saa nogenlunde til heredernes talrighed og størrelse indenfor de throndhjemske fylker. Men, da jeg selv finder denne formodning

---

[1] Ca. 1500 var der

i Naumdœla-fylki	15	kirker,
i Øyna-fylki	8	—
i Sparbyggja-fylki	7	—
i Verdœla-fylki	8	—
i Skeyna-fylki	8	—
i Stjørdœla-fylki	9	—
i Strinda-fylki	7	—
i Gauldœla-fylki	15	—
i Orkdœla-fylki	9	—
i Nordmœra-fylki	39	—
i Raumsdœla-fylki	20	—

vagt begrundet, skal jeg for at undgaa misforstaaelse undlade at opgjøre dette regnestykke.

De ovenfor anstillede detaljundersøgelser har ialfald overbevist os om, at *herað* overalt, hvor vi med sikkerhed kan paavise dets grænser, betegner et forholdsvis lidet distrikt, som det ikke kan blive tale om at identificere med *þriðjungr, fjorðungr* eller *áttungr*. Vi har ogsaa seet, at denne opfatning af heredet ikke blot staar i fuldkommen overensstemmelse med lovenes sprogbrug, men er igrunden den eneste, der lader sig forene med deres udtryksmaade. Spørgsmaalet bliver da, om det *herað*, som i lovene og da navnlig i Eidsiva- og Borgarthingsloven træder os imøde, er et andet og et mindre distrikt end det oprindelige hered. At saa er tilfælde, er bestemt udtalt af professor Keyser i hans forelæsninger over Norges stats- og retsforfatning i middelalderen[1] og deles af de fleste forfattere; sidst er denne opfatning gjort gjældende i 2det bind af professor Fr. Brandts forelæsninger over retshistorie, hvortil jeg derfor skal henholde mig.[2] Verkets kompendiøse karakter og dets bestemmelse som lærebog for de juridiske studerende har naturligvis hindret den lærde forfatter i at gjøre de deri udtalte synsmaader til gjenstand for en kildemæssig begrundelse i det omfang, som det for vort formaal kunde være ønskeligt; men i regelen angiver han dog enten i texten eller i anmerkninger de lovsteder

[1] Efterladte skrifter, II, 56.
[2] Forelæsninger over den norske retshistorie af Fr. Brandt, II, Kr.a 1883.

eller sagaberetninger, hvortil han støtter sig. Han sige saaledes s. 162: „Den engeste samfundskreds, oprindelig vistnok udgjørende et uafhængigt samfund for sig selv var heredet. Heredsthing kunde sammenkaldes, naar som helst nogen havde noget at andrage for sine medborgere", og som kilder anfører han G.l. kap. 131,[1] Fr.l. V, 12[2] og Magnus lagabøters landslov VII, 56.[3] Jeg er enig i, at samtlige disse steder oprindelig gjaldt hereds-thingets sammenkaldelse; men i de respektive love kan de kun gjælde det engeste thing ɔ: i Gulathingslagen fjerdings-thinget og i Frostathingslagen fylkes-thinget. Professorens ræsonnement maa derfor ikke forstaaes derhen, at det i lovstederne udtrykkelig siges, at bestemmelserne gjælder *heraðs-þing;* thi dette ord forekommer hverken i Gulathings- eller Frostathingsloven og heller ikke paa det anførte sted i landsloven; overalt heder det simpelthen *þing*. Men, naar saa professoren videre fremholder,[4] at hereds-inddelingen ikke var gjældende i det egentlige Thrøndelagen, fordi fylket udgjorde den engeste thingkreds, saa er dette neppe rigtigt; thi vi ved fra vor gjennemgaaelse af Fr.loven, at hereds-inddelingen der var kjendt, og vi paapegte endog, at *herað* og *þing* nævnes i forbindelser, der antyder, at de respektive bestemmelser skriver sig fra en tid, da thinget kaldtes og virkelig var hereds-thing; thi, som vi allerede da bemærkede, det lader sig ikke tænke, at *herað* her ligesaalidt som noget andet sted oprindelig skulde være identisk med *fylki*. Mod hereds-inddelingen

---

[1] Ngl. I, s. 55.
[2] ibid. s. 179.
[3] ibid. II, s. 140.
[4] anf. st. s. 163.

Throndelagen lader forholdet med fylkes-thinget sig saades ikke benytte. *Herað* kan for den sags skyld meget l have været en gjængs distrikts-betegnelse i det throndemske, selv om det ikke i det 13de aarh. havde eget ing.

Professor Brandt siger videre: „Ogsaa i det øvrige Norge blev hereds-inddelingen efterhaanden krydset af andre inddelinger af forskjelligt omfang, hvis beboere ligeledes i sine møder afgjorde de kredsen vedkommende anliggender, saasom skibreder for ledingsvæsenets skyld, kirkesogn for de fælles religionsanliggender. Disse møders virkekreds udvidedes efterhaanden ogsaa til andre anliggender, navnlig retssagers afgjørelse,[1] og hereds-inddelingen tabte paa denne maade sin bestemthed. Hensynet til bekvemmelighed gjorde sig gjældende, og der dannede sig thinglag (þingsokn, þinghá), der kun lidet stemmede med de gamle hereder og vistnok omfattede meget mindre distrikter. Navnlig synes dette at have fundet sted paa Oplandene og i Viken, hvor hereds-inddelingen, som det synes, tidlig var bleven forstyrret og afløst af en inddeling af fylkerne i halver (hálfur) og tredjinger (þriðjungar); hver af disse synes allerede tidlig at have delt sig i flere thinglag. I de vestlige fylker fandt en tilsvarende inddeling af fylkerne i fjerdinger (fjórðungar), der dog synes at have sluttet sig nærmere til den oprindelige heredsinddeling.“[2] Hvad hereds-thingets

---

[1] Som kilde nævnes Frl. indledn., kap. 23, som ovenfor s. 391 f. er citeret.

[2] Som kilde anføres G.l. kap. 35: þá má hann stefna hánum til þings. . ., ef hann veit, nær þing skal vera; en ef hann veit eigi þá verðr þess biða, er hann veit þat. En sá skal þing kenna, er þarf, ef hann vill þat, og G.l. kap. 266, som ovenfor s. 367 ff. er behandlet.

identitet med fjerdings-thinget angaar, saa synes intet af de anførte steder at bevise en saadan. Det første er vistnok en oprindelig forskrift for hereds-thinget, som nu maa anvendes paa fjerdings-thinget, det sidste kan snarere siges at modbevise end at bevise deres identitet. Ligesaalidt kan det bevises, at halve- og tredingsinddelingen paa Oplandene har afløst hereds-inddelingen; thi i vore ældste retskilder, nemlig Borgarthingets og Eidsivathingets kristenretter, er hereds-inddelingen mere konsekvent gjennemført end i nogen anden landskabslov; her forekommer derfor ogsaa benævnelsen *heraðs-þing*,[1] men ogsaa kun her; og det er naturligt, at navnet kun findes i de love, der endnu kjender institutionen. Men hvorfra har man saa den oplysning, at det *herað*, som her træder os imøde, er mindre end det „gamle hered"? Kildemæssig kan en saadan forrykkelse af hereds-begrebet ikke paavises; tvertimod, vi ser heredet trodse baade skibrede- og sogneinddelingen, hos os ligesaavel som i Sverige og i Danmark;[2] hvorfor skulde det saa ikke have overlevet tredings- og fjerdings-inddelingen ogsaa? Jeg har ovenfor søgt at paavise, at ingen af de to sidstnævnte inddelinger havde noget at gjøre med hereds-inddelingen.

Den af professor Brandt og flere hævdede opfatning kan saaledes neppe betragtes anderledes end som en historisk theori, der savner støtte i kilderne.

At heredet aldrig her i norden har været et distrikt af betydelig udstrækning, fremgaar saavel af ordets etymologi som af, hvad vi véd fra Danmark og Sverige, hvor man har bedre besked om den gamle hereds-inddeling end

[1] se ovenfor s. 340 og 360.

[2] se Styffe, Skandinavien under unionstiden, 1ste udg., passim.

her hos os. *Herað* afledes som bekjendt af *herr*, der ifølge Snorre betyder *hundrad*,[1] hvilken betydning tydeligt kommer frem i det gammelsvenske *hundari*, der i enkelte landskaber forekommer istedenfor *häradh*.[2] *Folket* eller *fylket*, den oprindelige grundenhed, har da været inddelt i „here", der sandsynligvis oprindelig skulde stille hundrede krigsmænd til fylkes-kongens tjeneste; om dette antal altid har været fuldt, er imidlertid tvilsomt; thi hos Angelsakserne kunde en *here* udgjøres af 38 mand og hos Bairerne af 42.[3] Da saa nomadelivet ombyttedes med det fast bosiddende, blev det distrikt, som tilhørte en *herr*, kaldet *herað*. Disses antal maa have varieret efter folklandets størrelse, saaledes som vi af hosstaaende tabel[4] vil kunne se, at tilfældet har været i Sverige og Danmark.

Sverige.

Westergötland	indbefattede	38	hereder,
Wærmaland	—	12	—
Småland	—	21	—
Östergötland	—	18	—
Öland	—	9	—
Sudermannaland	—	12	—
Nærike	—	12	—
Westmannaland	—	7	—
Upland	—	27	—
—	—	20	thing- og skeplag.[5]

---

[1] Fritzner: Ordbog, sub voce herr.
[2] Styffe, s. 211 ff.
[3] Maurer: Beiträge, I, s. 1, anm. 1.
[4] efter Styffe anf. st.
[5] Norrland etc. var delt i skeplag.

Danmark.

a. Sønder-Jylland.

Istathe-syssel	indbefattede	10	hereder,
Ellum-syssel	—	9	—
Barwith-syssel	—	7	—

b. Nørre-Jylland.

Warde-syssel	indbefattede	4	hereder,
Har-syssel	—	8	—
Ty-syssel	—	5	—
Vend-syssel	—	7	—
Sallingh-syssel	—	7	—
Himmer-syssel	—	8	—
Ummer-syssel	—	7	—
Aabo-syssel	—	13	—
Lover-syssel	—	8	—
Jælling-syssel	—	2	—
Alme-syssel	—	5	—

c. Fyn og smaaøerne.

Fyn	indbefattede	12	hereder,
Thorsland	—	1	—
Ærøe	—	1	—
Langeland	—	2	—
Lolland	—	2	—
Falster	—	2	—
Møen	—	1	—
d. Sjelland	—	28	—
e. Skaane	—	23	—
f. Bleking	—	3	—
g. Halland	—	8	—
h. Bornholm	—	4	—

Et blik paa et fælleskart over Skandinavien vil antagelig være tilstrækkeligt til at overbevise os om, at der

kunde rummes adskillige svenske eller danske hereder paa et norsk fylke, ligesaavel som der gik mange paa de svenske og danske folklande, der i størrelse kan sammenlignes med de søndenfjeldske og navnlig de vestenfjeldske fylker. Derimod maa de svenske og danske hereder ialfald ved kristendommens indførelse have havt en tættere befolkning end de norske.

MERE OM HOV OG STAVKIRKER.

AF

N. NICOLAYSEN.

I nærværende tidsskrift har jeg foran s. 255 ff. udtalt den opfatning af disse bygninger, som forekommer mig bedst grundet. Herimod er der af professor L. Dietrichson i „Vidar“ (f. 1888 s. 118 ff.) reist flere indvendinger, som her skal imødegaaes. Foreløbig vil jeg bemærke, at det i flere henseender synes lidet heldigt, naar *D.* har henlagt sin behandling af disse emner til nysnævnte skrift, medens deres rette værnething er et fagskrift som det foreliggende. Efter denne bemærkning gaar jeg over til sagen og opstiller først det spørsmaal:

I.

Blev hedenske hov i Norge omdannede til kristelige kirker?

Dette har jeg tilforn besvaret benægtende, medens *D.* hylder den modsatte anskuelse og, som støtter for denne, paaberaaber sig (s. 129) R. Keyser og professor A. C. Bang[1], hvortil kan føies P. A. Munch. Men i dette tilfælde gaar det ikke an at benytte disse forfattere som auktoriteter, da spørsmaalet netop dreier sig om,

---

[1] Se hans „Udsigt over d. n. kirkes hist.“ s. 60, hvor det i stærke udtryk siges: „Man har vistnok ret til at antage, at ikke faa af de ældste fylkeskirker havde været hedenske hov, der ved kristendommens indførelse efter angelsaxisk praxis blev indrettet til kristne kirker“.

hvorvidt deres konklusion er berettiget i forhold til præmisserne.

Sagens udgangspunkt er, som før bemærket, den instrux, paven i 601 gav Augustinus for hans missionsvirksomhed i England. I denne instrux heder det, at „hvis de hedenske templer er vel byggede (*bene constructa*), bør de omdannes“ til kirker. Her opstaar selvfølgelig strax det spørsmaal, om der i England virkelig fandtes hedenske templer med den nævnte betingelse. Derom ved dog ingen det allermindste, selv ikke Englands første ærkæologer, og man er saaledes i det høieste kun berettiget til at sætte den nævnte omdannelse som en mulighed. Men selv om vi ligefrem vidste, at hedenske templer i England gjennemgaaende var anvendte til kristelig gudstjeneste, og selv om det antages, at de, som drev missionsverket i Norge, kjendte til, at saaledes havde man for fire hundrede aar siden baaret sig ad i England ved kristendommens indførelse, saa maatte der dog, hvis det samme skulde kunne antages for Norges vedkommende, paavises spor deraf hos os. Men dette er saa langt fra tilfældet, at alle tegn pege i modsat retning. Det ansees overflødigt at gjentage, hvad derom foran (s. 276—279) er sagt, idet jeg kun henviser dertil; dog kan det med hensyn til homiliebogens anførte (s. 279) ytring om Olaf den helliges fortjenester af kristendommen bemærkes, at den er hentet fra en ældre beretning[1], der paa grund af de literære omstændigheder ikke vel kan være yngre end ialfald ca. 1150.

[1] Denne forefindes i „Passio et miracula beati Olavi“, ed. Metcalfe, pag. 70, og lyder saaledes: „Effringebantur statuæ, succidebantur luci, evertebantur delubra, ordinabantur sacerdotes et fabricantur ecclesiæ“. Jfr. Flateyarb. III. 246.

Hertil kan som nye bevissteder for min mening anføres flere ytringer i sagaerne. Saaledes heder det[1] om Olaf Trygvessøn, at „allesteds, hvor han var konge og landsfolket tog den rette tro, lod han brænde hov og nedbryde hørger og reise kirker i deres sted"; som hjemmel herfor gjengives nogle vers af lovsigemanden Markus Skjeggessøn, der var i embedet 1084–1107. Endvidere lægger Snorre Olaf den hellige følgende ord i munden under thinget paa Hundthorp efter hans tog fra Lesje, at „folkene i Lesje, Lom og Vaage har brudt sine hov (*blóthus*) og afgudsbilleder ned og tro nu paa den sande gud"[2]. Dertil kan føies, at det bekjendte Thorsbillede paa Hundthorp efter beskrivelsen maa have havt sin plads i et hov eller en hovlignende bygning, som ved samme leilighed blev nedbrudt; ialfald har der ikke været tale om at bruge den til kristelig gudstjeneste, da det udtrykkelig heder, at Gudbrand, efterat han var kristnet, gjorde kirke paa sin gaard[3] eller „i dalene"[4].

I modsætning hertil peger *D.* paa flere omstændigheder, der skal støtte hans opfatning.

Det anføres saaledes (s. 128), at der i sydlandene, navnlig Athen, Italien, det sydlige Frankrige, er mange exempler paa, at man omdannede hedenske templer til kirker. Dette er bekjendt nok, men hvad det her gjelder, er, om det skede i Norge. Og naar dette antages af den grund, at en mængde kirker hos os bærer navnet hov, saa kan heraf kun sluttes, at de tomter, hvorpaa vedkommende første kirker blev sat, i sin tid havde tilhørt

---

[1] Flateyarb. I, 285.

[2] Heimskringla og Olafs sag. 1853 s. 108, jfr. Olafs sag. 1849 s. 25 og Flateyarb. II, 191.

[3] Olafs sag. 1849 s. 28.

[4] Olafs sag. 1853 s. 110, Flateyarb. II, 192.

et hov (tempel) eller en gaard (hov), men ikke, at selve kirkebygningerne engang havde været hov.

Endvidere bemærker *D.* (s. 130—132), at jeg urigtig har citeret Snorre som hjemmelsmand for, at Haakon den gode „byggede“ kirker paa Møre, istedetfor at der hos Snorre staar „indviede“. Dette skal efter *D.*s mening gjøre en stor forskjel, idet det sidste udtryk, naar det staar alene, her og andre steder paa grund af omstændighederne maa forstaaes derhen, at det er et hov, som indvies til kirke. Jeg indrømmer, at jeg ved en erindringsfeil har skrevet „byggede“ istedetfor indviede. Men dette faar ingensomhelst betydning, da der i den saakaldte Ágrip[1], der her som bekjendt er Snorres kilde, staar „reiste“. Hvorfor har nu Snorre forandret dette udtryk? mon fordi han, saaledes som *D.* mener, har villet tilkjendegive, at det var hov, kong Haakon indviede til kirker? Dette synes lidet troligt. Skal der overhovedet lægges særlig vægt paa Snorres valg af det nævnte ord, saa maa han, som ellers ofte, nærmest mene, at kong Haakons kirker ikke blot var paabegyndte (reiste), men ogsaa gjort saavidt færdige, at de kunde tages i brug; heraf fulgte dog ikke, at de var ganske fuldførte, da som bekjendt kirker i middelalderen ofte indviedes, naar kun navnlig koret lod sig bruge til gudstjeneste.

En anden grund for sin paastand henter *D.* fra den

---

[1] Fornm. søg. X, 381. — Naar professor Bang (anf. st. s. 39) forkaster beretningen om disse kirkers opførelse, fordi Thjodrek munk siger. at Moster kirke var den første i Norge, synes ikke Bangs opfatning vel grundet, da jo Thjodrek's ytring blot kan vidne om, at Haakons kirker var ham ubekjendte. Thjodreks udsagn er desuden i en anden henseende neppe rigtigt, da kirken paa Selje udentvil var ældre end Mosters, eftersom den, hvis den lokale beretning skal troes, allerede blev færdig og indviet 996 (se Monum. hist. Norv. ed. G. Storm pag. 151).

omstændighed (s. 130), at der i 1017 ved Olaf den helliges ophold paa Eidsvold blandt de endnu hedenske Raumer „dukker pludselig en kirke frem“, og denne maatte da rimeligvis efter *D.*s mening være det hov, P. A. Munch ikke havde kunnet opdage paa den kant, men som siden var omdannet til kirke. Jeg tilstaar, at ogsaa jeg i 1862[1] har omtalt denne kirke, dog med tvilsomme ord, men jeg har senere forlængst opgivet den. Havde sagaen udtrykt sig saaledes, at der var kirke paa Eidsvold, vilde tingen stillet sig anderledes. Men nu staar der kun, at kongen først havde været i aattesang og senere paa dagen gik „til kirke“ og lod synge messe for sig[2], hvad der med størst rimelighed maa forstaaes om gudstjeneste i et for leiligheden opsat telt. Som vi nemlig se, var det skik i begge Olafers tid, naar de drog missionerende omkring i landet og kom til natteherberget, at der reistes „landtelt“, hvori gudstjeneste blev holdt af den medfølgende biskop, saaledes f. ex. i Olaf Trygvessøns tid paa Moster og under Olaf den hellige paa Hundthorp[3] og hos Raud i Østerdalen[4].

Større betydning kan heller ikke den indvending (s. 131) af *D.* tillægges, at naar Olaf den hellige ifølge sagaerne indsatte en hel del lærere eller prester, og da det ikke lader sig „antage, at presterne lærte uden kirker“, men der ikke havde været tid til at bygge disse, saa maatte man i en fart have omdannet hov til kirker. Det indsees dog ikke, hvad der skulde være i veien for, at presterne her, som andetsteds, gik omkring og kristnede folkene ved at døbe dem, og det er jo bekjendt nok, at

[1] N. Fornl. s. 53.
[2] Snorre (Heimskr. s. 283, Olafs sag. s. 62), Flateyarb. II, 66.
[3] Snorre (Olafs sag. s. 108), Flateyarb. II, 190.
[4] Flateyarb. II, 293.

daaben, ligesom første gang den udførtes, saaledes ogsaa siden ofte foregik under aaben himmel.

Endelig fremfører *D.* et argument, som turde være det svageste af alle. Han indrømmer (s. 133), at der ikke nogetsteds nævnes omdannelsen eller indvielsen af hov til kirker. Men grunden til denne kildernes taushed er efter hans mening „den, at hovenes benyttelse til kirker i omvendelsestiden var saa almindelig og faldt saa naturligt af sig selv, at historieskriverne intetsomhelst paafaldende eller nævneværdigt fandt ved sagen, medens derimod nedrivelsen af de gamle helligdomme var en begivenhed". Dette trænger neppe til nogen imødegaaelse.

Kan der saaledes ikke anføres et eneste exempel paa, at hov er indrettede til kirker, lægger endvidere hele aanden i missionsvirksomheden en afsky for dagen mod saadant, og bliver dette endog paa Island, som før bemærket, stemplet næsten som en forbrydelse, saa vil det være ulogisk og derfor i strid med sand historisk kritik alligevel at antage, at hov her i Norge eller paa Island efter indvielse blev benyttede som kristelige gudshuse.

II.

Hørg og hov.

Det er neppe muligt af de forhaandenværende kildesteder[1] at danne sig en nogenlunde klar og sikker forestilling om formen og beskaffenheden af de hellige bygninger, som kaldes hørger.

Keyser antager[2], „at hørgerne var — saavidt skjønnes — et slags stenaltere eller af stene indhegnede offersteder under aaben himmel. . . . Vi se rimeligvis endnu levninger

[1] Disse forefindes i Fritzners Ordbog under *hørgr* og i Árbók h. íslenzka fornleifafélags f. 1880 og 1881, s. 89—92, hvor Sigurðr Vigfússon har redegjort derfor.

[2] Samlede Afhandl. s. 324 f.

af saadanne hørger i mange af de stensætninger, som findes, baade i Norge og dets nabolande. Især er det sandsynligt, at de stenkredse, der bestaa af store, oventil noget tilspidsede og i maadelige mellemrum fra hinanden opstillede stene, have henhørt til dette slags offersteder, og stenene maaske forestillet de der dyrkede guders billeder. Deslige offersteders store simpelhed berettiger iøvrigt til at antage dem for en ældre indretning end de egentlige templer".

P. A. Munch[1] er hovedsagelig af samme mening som Keyser, idet han udtaler sig for, at hørgerne „synes som oftest kun at have bestaaet i stensætninger, hvor de opreiste stene maaske skulde forestille gudebillederne"; dog tilføier han: „men stundom synes de og at have været i form af telte eller huse".

Det sidste har *D.* „ikke nogetsteds fundet bekræftet" (s. 134), og han holder sig derfor, ligesom professor Bang[2] i sin opfatning af hørgerne til Keyser og Munchs principale mening. Ikke destomindre er der visselig grund til at antage, at hørgerne, som antydet af Munch, har havt en overdækning eller været indsluttede i et „hus", ja endog tildels at have bestaaet af træ. Dette vil sees af Fritzners og Sigurd Vigfussons sammenstilling paa de anførte steder. Derimod er Keysers og Munchs mening om, at de paapegede endnu levnede stensætninger kunde have været hørger, urigtig, da de ved foretagne undersøgelser har, som man kunde formode, vist sig at være begravelser og, hvor sikrere tidsmærker var tilstede, fra ældre eller yngre jernalder[3]. Paa den anden side har

---

[1] Nordmændenes ældste Gude- og Heltesagn s. 159.
[2] Anf. st. s. 13.
[3] Se Aarsber. fra foren. t. n. fortidsmindesm. bevar. f. 1868 s. 139, 142. f. 1869 s. 99, 119, 120 og f. 1870 s. 142.

Keyser utvilsomt ret, naar han, som anført, sætter hørgerne ældre end hovene, dog har de ved siden af disse, som det flere gange viser sig af kilderne, vistnok vedblevet lige til kristendommens indførelse, uden at de, som *D.* synes antage (s. 134), overalt blev afløste af hov.

Skjønt det saaledes tør ansees sikkert, at hovene var yngre end hørgerne, lader det sig dog ikke nærmere afgjøre, naar de først viste sig. Dette kan ogsaa være ligegyldigt her, hvor det navnlig gjelder at bestemme hovbygningens indretning, naar vi kun fastholde, at der ved hovenes indførelse selvfølgelig maa have ytret sig en trang til at faa tilveiebragt et nyt slags bygninger. Hvorledes bærer man sig, som erfaring overalt viser, ad under saadanne omstændigheder? Man holder sig til de bygninger, som forefindes, og omdanner dem saaledes, at de nye krav opfyldes. Og at dette i nærværende tilfælde ogsaa skede hos os, kan med saameget større grund antages, som man i de saakaldte skaaler havde bygninger, der kun med ubetydelig forandring vilde passe til hov. Skulde man derimod, som *D.* og professor Bang mene, have taget de udenlandske navnlig angelsaxiske kirker til mønster, forudsat endog, at de var kjendt af vore bygningsmænd, hvad der tør være mere end tvilsomt, maatte dette uvilkaarlig fremkalde det spørsmaal, hvorfor man skulde bære sig saaledes ad, da det i forhøiet grad vilde være at gaa over bækken efter vand. Ikke alene maatte der da foretages en større omdannelse af indretningen, men ogsaa anvendes en ny konstruktionsmaade. Skaalerne faldt derimod efter den beskrivelse deraf, jeg foran[1] har begrundet og fremdeles fastholder, næsten aldeles sammen med hovet. Ligesom dette, saaledes fremviser ogsaa skaalen

[1] Histor. Tidsskr. 2den række 4de bind s. 342 ff.

en aflang firkantet bygning med retning fra vest til øst: jordgulv, stenlægning efter midten for ildstedet eller aare i forbindelse med aabent loft og ljore, endvidere bænke ved begge langsider og paa deres midte høisæder med tilhørende støtter (øndvegessuler); paa begge steder har vi og den eneste eller fornemste dør paa den ene langside og nær det vestre hjørne og endelig tæpper paa væggene til høitids. Man behøvede saaledes for at tilveiebringe en hovbygning kun at udelade det loft, som stundom fandtes i den ene eller mulig i begge ender af skaalen, og tilføie et nyt rum for hovets stall og gudebilleder i østenden[1], hvilket da, siden det kaldes et afhus og lignes med koret i kirker, rimeligvis maa have været smalere og derfor ogsaa lavere[2] end hovedbygningen, hvorhos det tillige var forsynet med glugger, selvfølgelig for at dets stall og gudebilleder skulde kunne sees fra det større rum. Under disse omstændigheder fulgte det ogsaa noget nær af sig selv, at man i forbindelse med indretningen ogsaa anvendte den samme konstruktion, som i skaalen, eller laftverk med lavt tag, tækket som sedvanligt med sud eller bord, derover næver og ovenpaa denne jord. Som følge af den nævnte

[1] Da min hjemmel for denne beliggenhed synes *D.* ubekjendt (s. 147), kan det tilføies, at afhuset ifølge kilderne dannede hovets indre del, og denne var i skaalerne til venstre for den, som sad i det fornemste (nordre) høisæde, eller i øst for ham.

[2] Dette finder ogsaa *D.* (s. 145), skjønt han i dette punkt støtter sig til en opfatning af et sted i Fridthjofs saga (s. 135), som ikke kan godkjendes. Her fortælles, at Fridthjof under sit ophold paa Syrstrand bad Ingeborg om, som et tegn, ved en vis leilighed at brede (hvide) tæpper over disarsalen; „thi den er høiest her paa gaarden; dette vil da vi kunne se fra vor gaard" (Framnes) (Fornald. søg. II, 70). Men dette har følgelig intet med bygningens form at gjøre, hvorimod der kun sigtes til forholdene ved dens beliggenhed.

konstruktion maatte afhuset ogsaa ligesom hovedbygningen have retvinklede hjørner og saaledes ret afslutning navnlig mod øst.

For at imødegaa dette bemærker *D.* for det første (s. 137, 149), at naar det i Kjalnesinga saga heder om hovets inderste del eller „afhuset", at det var rundt som en „hue", saa havde det selvfølgelig apsis eller halvrundt udspring mod øst, og dette forudsætter igjen stavkonstruktion. Her kan nu strax spørges, hvorfra vore forfædre vel skulde have faaet denne form, naar de angelsaxiske kirker, som efter *D.*s mening nærmest tjente som forbilleder for vore hovbygninger, netop viste den eiendommelighed, at de var uden halvrund apsis. Dertil kommer, at ordet „*húfa*" slet ikke har saadan betydning[1], men alene, i lighed med Keysers og Maurers mening, kan forstaaes om en lofthvelving over afhusets firkant, her saaledes nærmest et tøndehvelv sammensat af bord. Naar *D.* endog mener, at et saadant hvelv vidner om stavkonstruktion, og at jeg derfor gjør mig skyldig i en modsigelse ved desuagtet at fremstille hovet som laftbygget, saa hviler dette paa en stor misopfatning. Denne giver sig ogsaa tilkjende, naar *D.* tager til indtægt for en apsis og den lille cylinderopsats derover, at der i to kirkebesigtigelser[2] nævnes „hue", men hvor der tydelig sigtes til taarnet eller tagrytteren.

Større betydning kan heller ikke tillægges en anden indvending af *D.* Denne tager sit udgangspunkt fra de stavkirker, som endnu findes levnede hos os eller ialfald har været kjendt i vor tid. Naar disse, hvoraf ingen kan sættes ældre end ca. 1150, fremvise den fulde udvikling, saa skal dette, som *D.* antager, med nødvendighed

---

[1] Se Fritzners Ordbog.

[2] Anf. aarsb. f. 1886 s. 146, 148.

forudsætte en saa lang teknisk opøvelse hos vort folk, at det vilde blive for kort tid, hvis stavbygningen ikke var kommet til anvendelse allerede paa hovene. Mig forekommer det derimod klart, at var end de første trækirker, som opførtes hos os, vistnok som andetsteds stundom meget simple, saa var der dog, om vi sætte Haakon den godes kirkebygninger ud af betragtning, fra ca. 996, da Olaf Trygvessøn reiste Klemenskirken i Nidaros, og indtil 1150 lang nok tid for at bringe stavbygningen paa sin høide, især da grundlaget for konstruktionen og formerne eller systemet var, som jeg antager, fra først af tilstede ved overførelsen fra England.

Derimod synes det ved første øiekast tildels af mere vægt, naar *D.* (s. 142) paastaar, at „hovene stundom maa have været saa store, at laftkonstruktion blev nær nok umulig". Her tænkes naturligvis ikke paa selve væggene; thi var hver enkelt tømmerstok ikke lang nok for behovet, saa kunde der hjelpes herpaa ved at skjøde den sammen med andre, saa at væggene for den sags skyld gjerne kunde blive saa lange som det skulde være. Men hvad *D.* mener, er, at bygningens aabne rum vilde blive for bredt til, at væggene kunde forbindes med de for sammenholdets skyld nødvendige tvertræer, eller med andre ord, at disse ei kunde faaes med den fornødne længde. Maximum for denne har jeg før troet „vel kan sættes til 25 fod", medens *D.* med sikkerhed udtaler, at „som bekjendt, kan en større bredde end 24—30′ ikke overspændes af en bjelke". Det viser sig dog, som det maa antages, at vi her begge tage feil. En praktisk jernbaneingeniør har nemlig, efterat han havde seet min ytring, derom bemærket følgende: „en god furestok vil allerede med 7 tommers tykkelse sikkert bære sin egen vægt paa 40 fods spændvidde, men rigtignok synke ned ca. 7½ tomme paa midten.

En 12 tommer tyk god bjelke (bredden er ligegyldig) vil paa de samme 40 fods spænd kun bøie sig 1 tomme af sin egen vægt og kunne bære en hel del mere, hvis derom var spørsmaal. Da man nu i de dage", hvorom talen er, „havde god raad paa slige træer, saa kan jeg ikke være enig med Dem her". Efter dette vil saaledes det hele spørsmaal stille sig gunstigt for min opfatning af hovbygningen lige overfor *D.*s indvendinger. For det første maa det nemlig benægtes, hvad *D.* bestræber sig for at paavise, at et hov af hensyn til sin bestemmelse trængte til større bredde end en skaale, og dernæst viser det sig af vedkommende kildesteder, hvilke *D.* ogsaa citerer, at den største skaale, som nævnes, er ligesaa bred (10 favne) som det største hov (60 fod). Men ved disse maal angives det ikke, om de gjelde den indre eller den ydre bredde. Det sidste synes dog rimeligst, og naar vi derhos tør antage, at der ogsaa i hovbygningen var svaler paa langsiderne ligesom i skaalen, saa vil der neppe, naar vi drage svalernes bredde og ligeledes væggenes tykkelse fra bygningens samlede ydre bredde, endog om den var saa stor som ovenanført, være noget til hinder for, at det levnede indre aabne rum kunde overspændes af stærke nok tvertræer. Vi kan heller ikke i kilderne se noget spor til, at der i skaalernes indre var støtter, ja vi træffe endog i beskrivelsen af branden paa Bergthorskvaal i Njaals saga[1] og navnlig i omstændighederne ved det gjennembrændte tvertræ tydelige vidner om, at der ikke fandtes støtter, og dog hørte denne skaale vistnok efter det store antal gjæster, som der stundom fik plads, til de største for sin tid.

Var hovet saaledes af laft, har det vistnok som nysanført efter den sedvanlige skik ved skaalerne havt et

[1] Jfr. nærv. tidsskr. 2den række 4de bind s. 487.

tag med liden reisning og derfor belagt med torv. Thi naar *D.* (s. 140), idet han støtter sig til Keyser, mener, at kun ringere huse havde denne tagtækning, medens der ellers blev anvendt navnlig spaan, saa er denne Keysers antagelse vistnok urigtig. Der nævnes, saavidt jeg ved, i sagaerne kun et eneste sted spaan som tagtækning paa et hus eller det samme, Keyser citerer[1]; men for det første er vedkommende beretning, som i den nuværende redaktion ikke er ældre end ca. 1387, paa grund af sine overdrivelser lidet at stole paa, og dernæst er der her slet ikke tale om en laftbygning, men om en stavkonstrueret soveskemme af tvilsom beskaffenhed, ialfald den eneste hos os af dette slags, og derhos uden ildsted.

III.

Stavkirker.

Det er tidligere udtalt, at vore stavkirker hovedsagelig har hentet sit forbillede fra udlandet og navnlig England. Dette er dog ikke saaledes at forstaa, som om principet i disse kirkers konstruktion tilforn overhovedet var ukjendt her i landet. Vi træffe ogsaa paa Gokstadskibet fra ca. 900 i gravkammerets vægge opretstaaende planker, hvilende i sviller med fals, og rimeligvis anvendte man allerede under hedendommen de i ældre Gulathingslov[2] nævnte og endnu paa vestlandet forekommende, saakaldte stavnøster samt ligeledes de ogsaa andensteds kjendte „stavlader", hvor navnet i begge tilfælde er fremgaaet af, at bygningernes lave torvtækte tage ikke bæres af laft- eller stenvægge, men af stolper. Disse konstruktioner staa dog endnu paa et lavt trin i forhold til stavkirkerne.

[1] Flateyarb. II, 293.

[2] Norges gamle Love I, 101.

Saaledes fremviser Gokstadskibets gravrum i modsætning til stavkirkerne ikke nogen indfalsning mellem plankerne, ligesom det ialfald ikke kan sees, om man dengang kjendte hjørnestolper, og hvad de omtalte nøster og lader angaar, træffe vi her kun et skelet af raa stolper overlagte med stavlægjer og støttede af knæer eller skraabaand. Alligevel maa der ved disse arbeider i forbindelse med huse- og skibsbygning gjennem en lang tids øvelse have dannet sig en fast stok af fagmænd, og dette maa i høi grad have lettet opførelsen af det nye slags bygninger, hvortil de missionerende konger bragte forbilledet med vestenfra. Som det synes, havde ogsaa begge Olafer, især den yngste, godt skjøn paa kirkebygning, og rimeligvis fulgte der med dem eller i deres spor bygningskyndige mænd fra England. Naar imidlertid *D.* (s. 122) ved siden af de bekjendte indskrifter, der vise Nordmænd som byggere af stavkirker, peger paa en indskrift[1] i Gjevedals kirke og med hensyn dertil antager, at der endnu ved ca. 1150 var angelsaxer virksomme ved opførelsen af denne kirke, kan denne mening neppe opretholdes. For det første maa det vel ansees mere end tvilsomt, om angelsaxiske runer, som var anvendt i den nævnte indskrift, brugtes saa langt ned i tiden; dernæst lader indskriften sig neppe tyde, og endelig haves der ingen sikkerhed for, at fjælen, hvorpaa indskriften fandtes, havde hørt til den i 1824 nedtagne kirke, idet den mulig oprindelig kunde have været paa et helt andet sted.

Tør det saaledes antages, at den fuldt udviklede stavkonstruktion i væggene var noget, som indførtes, saa

---

[1] omtalt i N. Fornl. s. 251. Da jeg i 1856 gjennemgik Arendt's efterladte optegnelser i Kjøbenhavn, fandt jeg ikke hans aftryk af indskriften. Senere er det gjengivet af Stephens i hans Old Northern Run. Monum. I, 276.

er det derimod muligt, at forbilledet til svalgangen blev hentet fra den hjemlige skaale, siden vi ei kjende noget exempel derpaa i England, skjønt det visselig kunde være rimeligt nok, at denne ombygning ogsaa der har været anvendt som beskyttelse mod fugtighed for bygningens vigtigste led, svillerne.

Alle de øvrige hoveddele, der tilhøre stavkirken, var derimod vistnok et laan vestenfra, saaledes for det første den for sig selv staaende klokkestøpel, kirkens tagrytter og dens steile tage. Vel mener *D.* (s. 125), at de sidste netop skulde være fremgaaet af praktiske hensyn til hjemmets veirforhold og dets storme, men for mig staar det saaledes, at deslige hensyn just maatte bedst tilfredsstilles ved lave tage. Vist er det imidlertid, at de udenlandske samtidige kirker havde steile tage, og dette tør finde sin egentlige forklaringsgrund i beskaffenheden af det tækningsmateriale, som anvendtes, før man fik skifer og metal, nemlig siv, rør, halm eller træspaan.

I nær forbindelse med de steile tage staar ogsaa den for stavkirkerne eiendommelige tagstol, der vistnok i sine grundled maa hidrøre fra angelsaxiske eller normanniske forbilleder, om den end i sin videre udvikling mulig kan tilskrives indenlandsk oprindelse. Dog kan jeg ikke med *D.* (s. 123—124) antage disse dele og særlig de af ham omtalte listprofiler overførte fra skibsbygningen, hvorimod der for mig her kun viser sig det samme paa forskjellige steder (i kirker, huse, skibe, redskaber), fordi lignende hjelpemidler og navnlig høvler eller liststrygere med ligedannede tænder brugtes overalt. Heller ikke kan jeg indrømme noget laan fra skibsbygningen i den saakaldte „kjølbue". Anvendelsen af ordet i denne betydning, der vel hidrører fra Semper, er forresten lidet heldig. Hvad der saaledes her menes med „kjøl-

bue"[1] er nemlig den buestilling, som dannes i tagkonstruktionen af hanebjelken i forbindelse med de indre sperrer (sværd) enten derved, at den første paa underkanten og de sidste ved indkanterne er udskaaret i buesnit, eller at der i vinklerne mellem hanebjelken og de nævnte sperrer er anbragt knæer, som har saadant snit. For mig staar det fjernt, at denne bue, som hverken har noget med skibskjølen eller tagkjølen at gjøre, skulde være fremkommet ved efterligning af de forbindinger, hvormed tvertræet eller biten (svarende til nuværende dæksbjelker) i skibe eller baade knyttes til hverandre. Derimod forekommer det mig klart, at der ved disse buer er tilsigtet en æsthetisk virkning i overensstemmelse med de øvrige runde buer. At dette har en norsk oprindelse, er jo muligt, men nogen sikker dom kan derom ikke fældes, saalænge man ikke ved, hvorvidt dette var anvendt tidligere i England. Det samme har jeg før udtalt (foran s. 300) om de nede ved sperrernes fod anbragte knæforbindinger og de derved fremkommende omvendte rundbuer, hvorimod jeg ikke, som *D.* (s. 124) ytrer, har „indrømmet", at disse konstruktioner „er af norsk oprindelse".

Hvad dernæst selve formen eller grundplanen af stavkirkerne angaar, var denne vistnok fra først af en aflang firkant for skibet og en mindre af dette slags for koret eller den samme, som ved indførelse vestenfra træffes i vore ældste stenkirker (Sunnivakirken paa Selje og Mosters), altsaa uden halvrund apsis. Det sidste udspring maa derimod, som før udtalt, senere være frem-

[1] Ordet (det tydske „Kielbogen") har ellers som bekjendt den vedtagne betydning af et eget slags sveivet eller løgformet spidsbue, der forekommer i Persiens og Indiens muhamedanske arkitektur og i omvendt stilling har lighed med skibssidernes bøining nedad mod kjølen, som udgangspunkt for navnet.

kommet ved paavirkning fra Normandiet gjennem England. Naar det først har vist sig i stavkirker, savnes der hjemmel for at kunne bestemme. I stenkirkerne derimod træffe vi det for tiden først i den af Harald haardraade i Nidaros opførte Mariekirke ca. 1050, ialfald før 1066, men efter 1047. Engang indkommen maa korets apsis fremdeles være bleven anvendt gjennem hele det 12te hundredaar, hvorimod den ved engelsk paavirkning falder bort efter udløbet af den nævnte tid eller noget ind i det følgende hundredaar. Som exempler herpaa for stavkirkers vedkommende kan anføres trende. Saaledes træffes apsis ikke ved Hovs kirke i Solør (opført ialfald efter 1200) eller ved Stangvik kirke (1407), og maaske[1] fandtes den heller ikke ved Neslands kirke (indviet 1242).

Endelig synes alt at tale for, at de ældste stavkirker ligesom de samtidige stenkirker kun havde ét skib, og følgelig ikke var basilikaformede, kvilket sidste sandsynlig først viste sig i den til Albanus indviede stenkirke paa Selje (fra tiden ca. 1080—1090). Dette vilde da være i overensstemmelse med, at, som før bemærket, basilikaformen ikke findes anvendt i England, før den ved normannisk paavirkning indkom i den senere tid af den saxiske periode. Men om den der blev anvendt paa træbygninger, som da igjen kunde have været forbilleder hos os, vides ikke, hvorfor spørsmaalet om vore treskibede stavkirkers oprindelse neppe kan besvares. *D.* udtaler en formodning (s. 121) om, at basiliker af træ har været kjendt udenfor Norge, og anfører et par formentlige exempler derpaa, men ialfald det ene fra England kan neppe tillægges nogen vægt. Det er det bekjendte dokument, Knut den store udstedte 1032 i Glastonbury's „basilica lignea". I sig selv vilde det være

---

[1] Jfr. anf. aarsber. f. 1886 s. 139.

besynderligt, at man i en almindelig datering skulde fremholde den kirkes form, hvori handlingen var skeet, og ordet betyder der visselig ikke andet end kirke. *D.* indrømmer ogsaa, at ordet „basilica“ i middelalderen ofte bruges saaledes, hvortil dog kan føies, at det vil være vanskeligt overhovedet at paavise noget exempel paa det modsatte. Hos os har vi endog to kildesteder, hvoraf det fremgaar, at ordet anvendes, hvor forholdene er i strid med dets typiske betydning. Saaledes siges[1] det af Thjodrek munk, at Olaf kyrre opførte „basilicam“ (domkirken) i Nidaros, og i „acta sanctorum in Selio“ nævnes[2] „Sunnivæ basilica“. Men som bekjendt har levningerne af begge disse kirker vist, at de kun var enskibede.

15 juni 1888.

---

[1] G. Storm, Monum. hist. Norv. pag. 58.
[2] Sammest. pag. 152.

REGISTER.

REGISTER

TIL

HISTORISK TIDSSKRIFTS

ANDEN RÆKKE.

Aabel, Ole, Sogneprest til Justedal, III. 83.
Abo, Fred til, VI. 33.
Aabo-Syssel i Nørrejylland, VI. 400.
Aachen, I. 283. 425. II. 267.
Aadalen, VI. 82.
Aadland paa Stordøen, V. 159.
Aagaard i Vesterhanhered, II. 371.
Aagaard, Mathias, Sogneprest til Veum, III. 175. — Ole Rømer, Byfoged, II. 136.
Aagesen, Hans, Dansker i russisk Tjeneste, IV. 449. 465.
Aake, Kansler, IV. 225.
Aal Stavkirke, VI. 299.
Aalborg, V. 321. — Stift, III. 75.
Aalborg, Mads Pederssøn, Sogneprest til Birid, V. 268.
Aale (Anulo), dansk Konge, I. 377. 382. 387. 391. 395. 396. 452. 457. II. 291. — Hallvardssøn, Lendermand, IV. 159.
Aalen, II. 208.
Aall, Nicolai Benjamin, III. 80. — Nils, Kjøbmand, III. 177.
Aalreksstad (Álreksstaðir, cfr. Aarsstad), V. 128. 129. 132—134.
Aalreksstadselven (Møllendalselven ved Bergen), V. 128.
Aalreksstadvandet (Svartediket ved Bergen), V. 128.
Aaluv, Ragnar Lodbroks Datter, I. 475. 476. — Sigurd Ormøies Datter, I. 472.
Åmål, I. 18. 169.
Aamdals Kobberværk i Thelemarken, III. 169. 176. 177.
Aamodt, Christen Thorn, Sogneprest til Valle, III. 84.
Aamund Olafssøn, II. 96.
Aamunde Gyrdssøn, IV. 146.
Aardal i Sogn, V. 199. — Stavkirke i, VI. 172.
Åre Sogn, II. 255.
Aarendt Olufsen, II. 182.
Aarent Tønnessen, II. 182.
Aarhus, IV. 312. V. 118.
Aarsstad, Gaard ved Bergen (cfr. Aalreksstad), V. 128. 130—133.
Aas Prestegaard, IV. 388. 389. — i Tydalen, III. 125.

Aasa Haavardsdatter, II. 16—18, 27. 30—32. 37. 43. 49. — Josef Karlshovedssøns Kone, II. 45. — Kyrpinga-Ormsdatter, IV. 146. — „Tyssismøy (ell. Tistilsfru)“, IV. 249.
Aase Herse, IV. 134.
Aaseland i Mo Sogn, III. 178.
Aasen Sogn, II. 215.
Aasgaardstrand, V. 322.
Aasgeir (Hoseri, Oscheri), Vikingehøvding, I. 403. 404. 421.
Aasketil, Normannerkonge, I. 413. 414.
Aaslaug, Hertug Guthorms Datter, I. 473. — (Kraaka), Sigurd Faavnesbanes Datter, I. 467—471. 486. — Sigurd Ormøies Datter, I. 472. 473.
Aasleik, Bjørn Jernsides Søn, I. 474.
Aasnes i Solør, I. 554.
Aasta Gudbrandsdatter, I. 475.
Aastrup, Hans Nicolai, III. 77.
Aasulf Kongsfrænde af Austraat, IV. 160. 161. 163. 164. 174. — Skulessøn paa Rein, IV. 145. 147.
Abasgerne i Kaukasien, IV. 381.
Abbo af Fleury, Abbed, I. 425.
Abdallah, Emir. IV. 366.
Abel, Axel Christian, II. 121. — Hans, Mønsterskriver. III. 80. — Ole, Degn, III. 78.
Abelsted, Peter, Provst, II. 128.
Aberdeen, V. 353.
Abildgaard, Søren, Tegnemester, III. 78.
Abotriterne, I. 375—378. II. 261. 285.
Abraham, armenisk Biskop, IV. 374. — Moen, VI. 315.
Abraham, Levin, VI. 41.
Absalon, Erkebiskop i Lund, V. 219. — Pederssøn, se Beyer.
Absyrtos, I. 324.
Achton, Jørgen, Student, III. 79.
Adalbert, Erkebisp af Bremen, IV. 374.
Adalbrand Helgessøn, Prest, VI. 263. 264.
Adalis Erlingsdatter, Fru, II. 48.
Adalolf, Greve af Boulogne, II. 163. 164.
Adam af Bremen, I. 387—391. 397. 424. 425. 428. 446. 451—453. V. 231. 232. 236. 237. 244. 247. VI. 275.
Adelaer, Curt Sivertssøn, Admiral, IV. 414. VI. 87.
Adeler, dansk Diplomat, VI. 67. 76. — Fru, VI. 76. — Frederik Georg, Stiftamtmand i Christianssand, I. 46. 69. III. 153. 157. 176. — Henrik, Stiftamtmand i Christianssand, III. 155. 170.
Adelus Hansdatter, VI. 317.
Adils, Konge i Upsala, VI. 270.
Adler, Kaptein i russisk Tjeneste, IV. 474.
Adlersparre, Georg, Kaptein, I. 294—296. 299. 300.
Adolf III, Greve af Holstein, V. 214. — VIII, Greve af Holsten og Hertug af Slesvig, III. 236.
Adolphus, Iver Pederssøn, Sogneprest til Fron, IV. 283—291. 293. 295—303. V. 1. 3—8. 14—17. 20. 21. 28. 33. 36—39. 49. 50.
Adrevald af Fleury, I. 421.

Aed Finnliath, irsk Konge, II. 329. 330.
Aflo, II. 92.
Afrika, I. 408—410. 418. VI. 46.
Afwiovorra, IV. 4.
Aga i Hardanger, II. 78. 79. 89. 90. 95.
Agder, II. 315. 318. 323—325. 329. IV. 133. 139. V. 301.
Aggerschlott, V. 382.
Agnar, Ragnar Lodbroks Søn, I. 440. 441. 465.
Agnes, Haakon V Magnussøns Datter, III. 213. IV. 182. V. 134. 135.
Abi, Dæmon, I. 338.
v. Ahlefeldt, General, I. 256. — Bendix, Kaptein, II. 118. — Claus, General, IV. 207. V. 13. — Conrad Vilhelm, Greve, General, II. 153. — J. H., dansk-norsk Gesandt i Haag, VI. 16. 19.
v. Ahnen, Iver, Stiftsbefalingsmand i Throndhjem, II. 204. 205. 245. 308. 310. IV. 404.
Aileach i Irland, III. 41—43.
Aimoin, Munk, I. 438.
Akeleye, Gabriel Sigvard, russisk Sølieutenant, IV. 483. — Ingeborg, I. 53. 228. IV. 473. — Jens Wærner, Lodskommandant, IV. 473. — Johannes, Søofficer, IV. 472. 473. — Ole Hannibal, Kaptein, IV. 469.
Aker, II. 143.
Akers Kirke, II. 126. 152. VI. 176. 370.
Akershagen ved Oslo, V. 220. 223. 224.
Akershus, I. 44. 65. 68. 70. 101. 109. 232. 239. II. 358. 389. III. 161. 176. 273. V. 13. 40. 107. 264. VI. 38. 85. 329. — Corps de garde paa, VI. 45. — Herredag paa, V. 1. 13. — Hylding paa, V. 13. — Slotskirken paa, III. 161.
Akershus Len, V. 118. 311. 317. 324. 325. 335. 376. 377.
Akershus Stift, III. 53. 75.
Akerø i Hvaløerne, I. 214.
Akrs sokn, VI. 339. 342. 345.
„Alba", By paa Grønland, V. 394. 404. 405.
Alba, Hertugen af, V. 299. 377.
Albanus, St., II. 333. 360. VI. 418.
d'Albedyhll, Gustav, Friherre, svensk Minister i Kjøbenhavn, I. 135. 190. 202. 208.
Alberti, Jonglør, I. 282.
Albrecht, Greve af Orlamünde, III. 211.
Alden i Nordfjord, V. 199.
Aldengaard, Øvre, II. 82.
Aldulf, Diakon, II. 269.
Alemanner, I. 367. 480. VI. 238. 242.
Alexander I, Konge af Skotland, III. 5. — II, Pave, IV. 374. — VI, Pave, V. 241.
Alexandria, III. 27.
Alexei, Peter d. Stores Søn, IV. 416.
Alexios Komnenos, byzantinsk Keiser, IV. 371.
Alf Erlingssøn den ældre af Thornberg, IV. 163. 177. — Erlingssøn af Thornberg (Mindre-Alf), II. 93. IV. 168. 170. 172. 179. 181. 187. 213. 214. 226. V. 91. 138. 251. — Knuts-

søn, Ridder, II. 20. 21. 48. 55. 70. — Kolberg, V. 48. — Pederssøn, Sogneprest til Ringsaker, IV. 283. V. 263—268. — Rode, IV. 148. 151.
Alfrheimsherað, VI. 357.
v. Alfson, Adolf Nicolai, Baron, østerrigsk Generalfeltvagtmester, IV. 468.
Algeziras, i Spanien, I. 408.
Algier, II. 151.
Alloa i Skotland, V. 356.
Alme-Syssel i Nørrejylland, VI. 400.
Almsaker i Hardanger, II. 91.
Alne, Flod i England, III. 7.
Alopæus, russisk Gesandt i Berlin, IV. 331.
Ålrekr (Ulriken ved Bergen), V. 128.
Alstahaug, i Nordland, III. 277.
v. Alsted, Lübbert, Tydsker i Bergen, V. 162.
Alstrup, Else, paa Lille-Graven, V. 183. — Hans Bartman, Postmester, VI. 75. — Mandrup Funck, Raadmand i Throndhjem, VI. 75. — Nils Griis, Kancelliraad, V. 183. VI. 75. Nils Griis, Postmester, VI. 75. — Peder Hansen, Sogneprest til Bamble, V. 183. VI. 75.
Alusianos, IV. 367.
Alvstad Kirke i Skogn, VI. 305.
Amberg, Herman, Rektor i Christianssand, III. 74. 76. 85.
Ambrosius, Kirkefader, VI. 254.
Amiens, I. 406.
Amneherads Råda i Vermland, VI. 280.
Amsterdam, III. 240. IV. 414. 431. V. 99. 100. 114. 296. 300. 321. 345. 350. 360. 36[illegible]3. 384. VI. 7. 15. 20. 22. [illegible]23. 28. 32. 34. 35. 37. 40—[illegible]45. 62. 72. — St. Olafs Kirke V. 99.
Amthor, Legationssekretær, [illegible] 57.
Amund Alme, IV. 285. 286. — Bolt, II. 65. 66. 75. — Evangen, V. 48. — Joensøn, Lap IV. 15. — Jonssøn, II. 71. — Levordssøn, Borger i Skien, VI. 41. — Perssøn Hobolstad, V. 309. — Sigurdssøn, se Bolt, A. S.
Amunde paa Øystusyn, II. 82.
Amyntai, thesprotisk Stamme, I. 343.
Amyntas, Personnavn, I. 343.
Anbæk, norsk Stedsnavn, V. 80.
Ancher, se Anker.
Anchersen, II. 121.
Anckarstjerna, Corn. D., svensk Admiral, IV. 419.
Anckarström, J. J., Kaptein, I. 302.
Andella, Flod i Normandi, VI. 239.
Anders, Arbeidskarl i Bergen, III. 123. 124. — Berthelsen, Kordegn i London, III. 78. — Claussøn, Rektor i Throndhjem, V. 267. — Henrichsen Flogstad, III. 127. — Nilssøn, Fogedfuldmægtig, IV. 285. 290. 296. 297. 302. V. 15. — Olsen, Borgermester i Fredriksstad, III. 291. — Svensen Høraas, IV. 391. 392. 397. — Sørenssøn, Ladefoged, IV. 204. — Tollufsøn, II. 183. — Trompeter, V.

15. — Tømmermand, II. 121.
Andersen, Andreas, Adjunkt i Christianssand, III. 84. — Anton, Overtoldbetjent i Christianssand, III. 84.
Andor, Biskop af Bergen, V. 347.
Andreas, St., VI. 283.
Andreas Levordssøn, Borger i Skien, VI. 41. — Olafssøn, Ridder, II. 356. — Parisiensis, II. 166.— Simonssøn, Lendermand, IV. 150.
Andres Andressøn unge, IV. 179. — Bjarnessøn, IV. 180. — Gregoriussøn, III. 214. — paa Mokestad, II. 80. — paa Mørk, II. 62. — Nikolassøn, Lendermand, IV. 166. 169. 179. — paa Oma, II. 82. 83. — Paalssøn paa Ringheim, II. 22. 23. — Plytt, III. 217. IV. 166. 169—171. 179. 180. 212. — Pott (Gregoriussøn), IV. 165. 169—171. 178. 179. — Simonssøn, Lendermand, IV. 151. — Skaldvorssøn, IV. 159.
Andri, Kaptein (fra Emden), VI. 50.
An-duan, I. 442.
Anganty, Kong Hemings Broder, I. 377.
d'Angeli, Kaptein i russisk Tjeneste, IV 474.
Angelsachserne, I. 350. 485. II. 271. III. 31. VI. 277. 284. 285. 399. 415.
Angers, I. 405. 406. 420. VI. 254.
Angler, I. 313. II. 263.
Anglesea, III. 2. 4. 10—12. 14. 15. 20.
Angoulême, I. 405. 420.
Angrheimsherað, VI. 342.
„Anian-Strædet", V. 399.
Anjou, I. 405. 420. II. 371.
Anker (Ancher), Slægt, V. 151.
Anker (Ancher), Bernt, Kammerherre, I. 10. 74. 92. 101. 115. 139. 152. 179. 223—225. 229. 250. 251. 289. 492—546. IV. 322. 341. V. 185. — Carsten, Konferentsraad, I. 10—12. 207. 23 232 241. 250. — Christian, Justitsraad, II. 118. 141. — Christian, Stud. jur., I. 492. 493. 503. 505. 526. 529. — Christopher, Sogneprest til Ringsaker, II. 129. — Erik, Agent, II. 114. 137. 152. — Iver, II. 155. — Jess, Grosserer, I. 75. 92. 179. 206. 207. 251. — Johanne Henrikka, II. 151. — Mathia, Fru, I. 75. -- Morten, Grosserer I. 531. 533. — Peder, Kammerherre, I. 75. 92. 120. 141. 173. 228. 229. 233. 250. 251. 493. 502. 507—511. 515. 517—520. 525—527. 532. 538.
Anklam, V. 345.
Anna, dansk Prindsesse, Frederik II's Datter, II. 389. IV. 199. 201. — Iwanowna, Keiserinde af Rusland, IV. 408. 433. 436. 437. 442. 443. 460. 466. — Catharina af Brandenburg, dansk Dronning, II. 389. Komnena, IV. 363. — Sophia (Reventlov), Frederik IV's Dronning VI. 36. Sophia, dansk Prindsesse, Frederik III's Datter VI. 90. — Colbjørnsdatter, V. 418—420. — Vilmsdatter, i Bergen, VI. 102.

Anne Clausdatter, fra Skien, III. 160. — islendske, i Bergen, II. 298. — Jensdatter Kolstad, IV. 278. — Johansdatter Haugen, III. 142—144. — Svendsdatter Hattrem, IV. 276.
Annebec i Normandi, V. 80. VI. 241.
v. Ansbach, Jørgen, Borgermester i Skien, V. 328.
Anselm af Canterbury, VI. 257.
Ansfredivilla i Normandi, VI. 247.
Ansgar, Erkebisp, I. 388. 458. VI. 282.
Ansjön i Jemteland, II. 255.
Antiochia, III. 14. IV. 381.
Antoine d'Oldenbourg, VI. 37.
Antonius, St., III. 28. 40.
Antwerpen, V. 300.
Anund Aarnes, V. 26. — Arnbjørnssøn, II. 79. — Borgarssøn fra Vestfold, II. 34. — Simonssøn, Lendermand, IV. 150.
Apell, Maler, fra Finland, III. 70.
Apletot i Normandi, VI. 248.
Apollon, I. 311. 322. 323.
Apolti, Elias, Hører i Aalborg, III. 82.
Apophis, Slange, III, 27.
Apraxin, Fedor Matwejewitsch, Greve, russisk General-Admiral, IV. 417—421. 423. 424.
Apulien, V. 236.
Aquitanien, II. 262. 266. 267. 277. 279. 285.
Araberne, IV. 380.
Araltes (Harald Haardraade), IV. 359—361. 363.
Arboga, I. 15.
Archangel, IV. 408.
Archangelsk, I. 142. 226.
Arcimbold, pavelig Legat, II. 296.
Ardulf, Greve af Guines, II. 163—165.
Are frode, I. 440. 471—473. II. 321. 323. VI. 212.
Aremark i Smaalenene, III. 297.
Arendal, I. 243. III. 74. 91. 95. 110. 111. 157. 175. V. 327. VI. 245.
Arendrup, Lars, Raadmand i Christianssand, III. 87.
Arendt, Martin Frid., Antikvar, V. 185. VI. 415.
Arenfeldt, Slægt, V. 149.
Arenfeldt, Jacob, Admiral, I. 173.
Arenstorff, Frans Ludvig, Oberst. II. 146.
Arentz, Frederik, Kommerceraad. VI. 20. — Fredr. Chr. H., Rektor i Bergen, I. 551. — Hans, Sorenskriver i Søndfjord, I. 124.
Ares, Gud, I. 341.
Arff, Johan Gerhard, russisk Contreadmiral, IV. 472.
Arinbjørn Thoressøn, Herse, IV. 133.
Arisby, IV. 7.
Árlands-heraðr, VI. 372.
Armagh, i Irland, I. 548.
Armenien, IV. 355. 374.
Armfelt, Gustav Maurits, Baron. I. 172. 252. 259—269. 304. — Karl Gustav, Generallieutenant, II. 196—200. 209. 211—217. 219—225. 227. 229—231. 233. 240—244. 247—255. 258. 259. III. 128—130. IV. 420.
Arn, Biskop i Salzburg, II. 186.
Arnald Josteinssøn, II. 59.
Arnbjørg Thoraldsdatter, II. 48.

Arnbjørn Jonssøn, Lendermand, IV. 154. 161—164. 175. V. 138. — Oddssøn, II. 24. — Ogmundssøn paa Byre, II. 89. 90. — Sunnulfssøn, Mag. capellarum, II. 356.
Arndt, svensk Kaptein, I. 260.
Arne Arnessøn, Lendermand, IV. 139. — Arnmodssøn i Giske, IV. 139. — Helgessøn, Biskop i Skaalholt, II. 187. — Ivarssøn Kongsmaag, IV. 151. 152. 155. — Jonssøn, II. 35. — Jøruudssøn paa Ringheim, II. 22. — Klef, V. 32. — Magnussøn, II. 188. 192. V. 169. 171. VI. 204. 205. 209. — Nørdrum, V. 25. — Røf, II. 18. 22. — á Røfrostum, II. 18. — Sandestuen, II. 128. — Sem, Lensmand i Birid, V. 17. — Sigurdssøn, Biskop i Bergen, II. 185 —192. V. 143. 144. — (Sigurdssøn?) paa Aga, II. 78. — Sturla Sæbjørnssøn, IV. 150. — Sturla den yngre, IV. 160. 162. 174. — Thorlakssøn, Biskop i Skaalholt, VI. 263. 264.
Arnedal i Nedenes, V. 113.
Arnevik ved Lillesand, V. 327.
Arnfinn Eindridessøn i Hafslo. II. 43. — Haldorssøn (Dukssøn), II. 33. — Isakssøn, II. 36. 40. 41. — Oddssøn, II. 24.
Arngeir, Prest, II. 45.
Arngrim Jonas, I. 548.
Arnmødlingeætten, IV. 139. 140.
Arnold, Familien, III. 156.
Arnold, Anne, III. 160. — Hans Jacob, Feltmarschal, II. 115. 116. 119. 126. 241. — Johan, Generalmajor, III. 160.
Arnstedt, Ernst Lebrecht, Generallieutenant, II. 142.
Arnt Snedker, III. 119.
Arnthor Baardssøn, II. 44.
Arnulf I, Greve af Flandern, II. 162—165. 169. 176. — II, Greve af Flandern, II. 163. 167. — Sæfar, I. 426.
Arntzen, Andreas, Statsraad, IV. 481. — Arne, Sorenskriver, Præsident, IV. 481. — Nils, Oberst, IV. 480—482. — Ole, Krigsraad, IV. 481.
Arnvid paa Norheim, II. 91.
Arras, II. 371.
Art, irsk Konge, I. 319.
Artois, VI. 242—244. 246.
Arup, Jens Lauritz, III. 85. — Terchild, Klokker i Christianssand, III. 82.
Arva (Avre i Normandi), VI. 239.
Arvefølgekrig, den spanske, IV. 452. 457. VI. 6. — den østerrigske, VI. 54.
Asak, II. 148.
Asbjørn Jonssøn fra Thjørn, IV. 153. 154. 156. 176. — Lendermand, IV. 145.
Ascheberg, Kr. L., svensk Generallieutenant, IV. 388. — R., svensk Feltmarschal, IV. 401.
Asgaut, Kannik, II. 70.
Asgeir Heggtveit, III. 168. 169.
Aska sokn, VI. 342. 392.
Askel, Erkebisp af Nidaros, II. 358. — paa Forland, Lendermand, IV. 151. — Jonssøn, Biskop i Stavanger, IV. 154.

178. — Thorkelssøn paa Øvrebø, II. 84.
Asker Prestegjeld, V. 327.
Askøens Sogn ved Bergen, V. 133.
Aslak Brattssøn, II. 36. 82. — Erlendssøn af Hernar, IV. 146. 151. — Erlingssøn paa Sole, IV. 141. 147. — af Finnø, IV. 139. — Fitjeskalle, IV. 139. 140. — Gus, IV. 169. 170. 180. — unge Jonssøn, IV. 150. 152. — paa Ljone, II. 84. — Olafssøn, II. 85. — Ragnvaldssøn, Baron, IV. 172. 173. 179. 182. 224. — paa Sexin, II. 81.
v. Asp, P. O., svensk Statssekretær, I. 65. 89. 103. 139.
Asser Smed, II. 121.
Assur Balle, V. 189. 193. 204.
Astrachan, IV. 443.
Astrid i Bakke, IV. 269. — Roesdatter, IV. 266—269. 272.
Athen, I. 324. 331. IV. 382. VI. 404.
Attika, I. 335.
Attila, I. 481.
Aubert, Slægt, V. 154.
Aud, Ketil Flatnevs Datter, II. 329.
Audfinn Sigurdssøn, Biskop i Bergen, II. 11. 188. IV. 223. 226—229. V. 143. 144.
Audun af Borg, IV. 181. 210—212. — Eyvindssøn, Biskop af Stavanger, II. 96. — Hugleikssøn Hestakorn af Hegranes, III. 207. 208. IV. 169—173. 181. 187. 209—226. 228. 229. 247—252. V. 143. 144. — Skøkul, I. 475. — paa Slinde, II. 50. 53. 56—58. 60. 63. — Vigleikssøn, Ridder, IV. 181.
Auga, Flod i Normandi, VI. 239.
Augsburg, Rigsdag i, V. 230.
August II, Konge af Polen, Kurfyrste af Sachsen, VI. 16.
Augustin, Angelsachsernes Apostel, VI. 277. 403.
Auisle Gudrødssøn, norsk Konge i Dublin, II. 321. 330.
Auli i Sæm, Jarlsberg, III. 273.
Aure Prestegjeld, V. 362.
Aurich, By i Ostfriesland, VI. 51.
Aurland, V. 195—197. 201. 202.
Aurlandsfjorden, V. 196. 200. 213.
Aursund Sø, II. 208.
Aussig, Major, 210.
Austraat, IV. 174. VI. 89. 91. 98. 120. 129.
Authari, longobardisk Konge, I. 345.
Autura (Eure i Normandi). VI. 239.
Auvergne, I. 420. VI. 113.
Avarerne, I. 453.
Avioner, germanisk Folk, I. 313.
Avre, Flod i Normandi, VI. 239.
Avrenches i Normandi, VI. 239.
Axel Murmester i Bergen, III. 122. 125. — Samsonssøn paa Mæland, II. 77.
Azow, IV. 420. 443.
Azowske Hav, IV. 416. 427. 435. 443. 450.

Baadstad Kirke i Smaalenene, VI. 316.
Baahus Len (Båhuslän), I. 18. 151—153. 155. 165. 167. 171. 175. 176. 192. III. 53. 238. 283. V. 57. 332. 375. 376. VI. 326. — Slot, I. 150. 151. 166. II. 62. 389. III. 238. IV. 202. V. 256.

Baard Bratte, IV. 163. 177. — Brimstein, IV. 167. — Elstad, V. 27. — Guthormssøn paa Rein, IV. 159. — Halvorssøn Melsnes, I. 553—555. — i Hestbø, IV. 165. 169. 179. 183. — hvide, II. 318. — paa Ljone, II. 84. — paa Modoberg, II. 82. — Olafssøn den ældre, II. 85. — Olafssøn den yngre, II. 85. — Peterssøn paa Spaanheim, II. 86. 88. — Standale Brynjulfssøn, IV. 149. 152. — Valthjovssøn, II. 29.
Bacallaos, V. 388—391. 396.
Baden, Jacob, Professor, IV. 322. 326. 327.
Bagge, Familie, V. 145.
Bagge, svensk Arkelimester, I. 34. — Hans, III. 125. — Mads Pederssøn, IV. 198. 200. — Peder, til Holme, IV. 201. — Thomas, Agent, I. 509. 515. 520. 522. 523. 525. 532. 539.
„Bagge", Spottenavn paa Nordmændene, V. 140.
Baglerne, V. 199.
Bagsegg, Normannerkonge, I. 413. 414.
Bakke, Gaard (Kloster) ved Throndhjem, II. 228. 230. IV. 194. 268. 269. VI. 87.
Baklandet, II. 217. 226. 228.
Balde, diplomatisk Agent i Amsterdam, VI. 21.
Baldred, III. 8. 9.
Baldric, Biskop af Utrecht, II. 171—174.
Balduin II, Greve af Flandern, II. 163.
Baleariske Øer, I. 408.
Balle, Emanuel, Justitsraad, Sorenskriver i Strinden, III. 82. — N. E., Biskop, IV. 327.
Balsløw, II. 202.
Baltzarsen, Ludvig, II. 123.
Baltzer Aarnes, V. 26.
Bamle Fogderi, V. 324. — Kirke, VI. 198.
Bang, Slægt, V. 159.
Bang, Jens Jakobssøn, Lagmand paa Oplandene, V. 3. 41. — Thomas, Professor, V. 267.
Bangor, II. 283.
Barbafluctus (Barfleu), i Normandi, VI. 244.
Barbeflet (-flot), i Normandi, VI. 244.
Barcelona, VI. 11.
Barcklay, Pet. Henr., Auktionsdirektør, II. 150.
Barckley, II. 124.
Barclay de Tolli, Familie, V. 159.
Barð paa Island, V. 394.
Barenborch, Henrik, V. 313.
Baretus (Bárðr), Normannerhøvding, I. 405. II. 322.
Barfleu i Normandi, VI. 244.
Bari i Italien, I. 418. II. 376.
Barkenes i Ryfylke, V. 353.
Barth, Jan, II. 227. — Johannes, Oberbergmester, IV. 288. 290. 299. 300. — Major, II. 122.
Bartholin, Casper (d. yngre), Professor, VI. 4. — Thomas, Prof med. IV. 120.
Barton's Taarn, Earl, i Northamptonshire, VI. 284.
Barwith-Syssel i Sønderjylland, VI. 400.
v. Basballe, Christian Carl, Kommandør-Kaptein, IV. 472.

Basel, V. 243. 393.
Basilios II Porfyrogennetos, byzantinsk Keiser, IV. 355. 357. —359.
Bastholm, Jfr., II. 122.
Batavia, VI. 29.
Batta, Baron, II. 115. 120.
Baugeid Jonsdatter, IV. 174.
Baumann, A. C., Bergmester, I. 501.
Bayern, VI. 10.
Bayrer, I. 367. VI. 399.
de la Beaumelle, L. A., IV. 306.
Beauvais, I. 404. 420.
-bec, Stedsnavne paa, VI. 241. 242.
Becdal, Stedsnavn i Normandi. V. 80. VI. 244.
Beck, Povel, Dr., IV. 202.
Becker, I. W. Kommandør-Kaptein, IV. 472. — Joh. Henr., Professor, Bergraad, II. 136.
-becque, Stedsnavne paa, VI. 242.
Beda, I. 451. III. 33. VI. 285.
Bedmar, Marquis, VI. 10.
Begtrup, Joach., Prest i Thorshavn, IV. 256. 263. 265.
v. Behaim, Martin, V. 248. — Michael, Mestersanger, V. 248. VI. 95.
Behemoth, III. 24.
Behn, Anders, Sogneprest til Topdal, III. 179.
Bekrî, arabisk Geograf, I. 408.
Belgien, VI. 10. 11. 273.
Belgrad, Fred til, IV. 443.
Belle i Aurland, II. 36.
Bendeke, Else Christiane, II. 131.
Benedikt Romfarssøn, II. 81.
Bengalen, IV. 439.
Benkestok, Familien, IV. 194. V. 160.
Benkestok, Brynilda Throndsdatter, IV. 194. 303. 304. — Thord, IV. 195. — Thrond, IV. 194.
Bent, Arbeidskarl i Bergen, III. 124. — Perssøn, III. 119.
Bentzen, Justitsraad, III. 176.
v. Bentzon, Jakob, Statholder i Norge, I. 5. II. 114. 119. 129. 150. 153. IV. 405. V. 263. 419.
Benzelius (Benzelstierna), Matthias, Kancelli-Sekretær, VI. 65. 67. 69.
Benzelstjerna, Lars, Sølieutenant, I. 200—206. 209—211. 216. 219.
Beorhtric, Konge i Wessex, II. 265. 272.
Beorn, Ealdorman i Northumberland, II. 283.
Berdon Seielstad, IV. 279.
Berg i Skedsmo, II. 69.
Berg, Slægt, V. 159.
Berg, Christian, Amtmand i Bratsberg Amt, III. 152. — Claus, Kantor i Oslo, VI. 320. 328. — Frants, Biskop i Oslo, V. 266. — Henrik, Sogneprest, III. 176. — Jens, Bogtrykker, II. 126. — Jens Chr., Justitiarius, IV. 200. 201. 307. 336. V. 185. — Lyder, Klokker, III. 81. — Nils, Byskriver i Christianssand, III. 78. — Niels, Zahlkasserer, Justitsraad, I. 74.
Berge, Gaard i Eidsborg (Thelemarken), III. 170.
Bergefarerne, III. 250—252. 256 —260. 263—266.
Bergen, I. 223. 233. 238. 242. 281. II. 66—68. 70. 126. 141.

182. 218. 227. 246. 294—301. 334. 345. 357. 358. III. 50. 74. 109. 130—136. 221. 236. 239. 241. 249. 250—253. 255—266. 283. 318. 354. 356—359. IV. 194. 209. 212. 213. 216. 217. 219. 220. 223. 224. 226—229. 250. 251. 260. 266. 270. 273. 406. 476. 492. V. 82. 95. 96. 98. 99. 102. 128. 129. 133. 140—142. 161. 162. 173. 174. 189. 199. 200. 215. 220. 245. 246. 254. 255. 279. 281. 288. 310. 314. 333. 343—353. 355. 360. 362. 409. 410. VI. 8. 16. 23. 39. 63. 88. 95. 98. 100—110. 116. — Aarisborg (Arisborg), Gaard i, II. 298. 301. — Abbedens Gaard af Lyse i, II. 298. — Apostelkirken i, II. 296. III. 123. IV. 229. 250. — Arnegaarden i, II. 298. — Auðunargarðr i, IV. 217. — Baghus, Gaard i, II. 298. — Belgaarden i, II. 35. 301. — Bendsgaard i, II. 298. — Blankeborg, Gaard i, II. 298. — Brand i, V. 356. — Bredsgaarden i, II. 301. III. 264. — Bremergaarden i, II. 301. — Buegaarden i, II. 34. — Domkirken (St. Olafs Kirke) i, II. 183. 184. IV. 226. VI. 102. 103. 167. 196. 304. 305 — Dreggen i, II. 298. III. 121. 124. — Erik Helsings Gaard i, II. 298. — Faneskoff, Gaard i, II. 298. — Gelofs Gaard i, II. 298. — Grauten, Gaard i, II. 39. — Groffhus, Gaard i, II. 298. — Gyltan, Gaard i, II. 16. — Haralds Hus, Gaard i, II. 298. — Harbag, Gaard i, II. 298. — Hundredmarksgaarden i, II. 298. — Høfuðit, Gaard i, II. 94. — Johan Kobsgaarden i, II. 298. — Kallevegen, Gaard i, II. 298. — Kaneberget (Kanikebjerget?), Gaard i, II. 298. — „Kjøbmandsstuen“ i, III. 132. 261. 263. 265. — Klokkerhus, Gaard i, II. 298. — Kohus, Gaard i, II. 298. — Knippenborg i, II. 298. — Korsgaarden i, II. 298. — Korskirken i, II. 298. — Kristkirke, den store, i, II. 297. IV. 250. VI. 196. — Latinskolen i, V. 162. 163. 165. 268—271. — Lungegaarden i, V. 129—131. — Mariekirken i, II. 301. VI. 172. — Munkeliv Kloster i, II. 65. 81. 82. 87. 94. 190. 191. IV. 224. 229. 230. VI. 304. — Murengaarden i. II. 298. — Nonneseter, Kloster ved, V. 129. — Nordnæs i, III. 207. IV. 217. 219. 229. 230. VI. 104. — Nygaarden i, II. 298. — Nykirken i, II. 183. 184. — Ottegaard i, II. 18. — Paltegaarden i, II. 298. — Paulsgaarden i, 298. — Pedssen, Gaard i, II. 298. — Raadmandsgaarden i, II. 301. — Rige Tostens Gaard i, II. 298. — Samsonagarðr i, II. 74. — St. Haldors (Hallvards?) Hus i, II. 298. — St. Jørgens Hospital i, V. 130. 133. — St. Margretes Kapel paa Nordnæs, IV. 230. 249. 252. — St. Mortens Hus, Gaard

i, II. 298. — Skeggen, Gaard i, II. 301. — Skurstenshus, Gaard i, II. 298. — „Stranden“ i, II. 297. 298. IV. 217. — Søstergaarden i, II. 65. — Tannegaarden i, II. 38. — Testhus, Gaard i, II. 298. — Thoregaarden i, II. 298. — Toften, Gaard i, II. 298. — Tydskebryggen i, V. 254. — Ulf Raadmands Gaard i, II. 298. — Vigskardtgaarden i, II. 298. — Vetterleven, Gaard i, II. 301. — Øvrestrædet i, II. 298.

„Bergens Fundats“, IV. 230.

„Bergens Rimkrønike“, IV. 229.

Bergens Stift, III. 75. 249. 253. 318. V. 66. 106. — Vaag, III. 253. VI. 104. — Slag paa, VI. 316.

Bergenhus, II. 389. III. 118. 119. 272. VI. 91. — Kannikebjerget paa, II. 296. — „Salen“ paa, III. 120. — Sverresborg paa, V. 200. VI. 173. — „Søporten“ paa, III. 120.

Bergenhus Len, IV. 195. 293. V. 310. 311. 352. 354. 376. 378. VI. 88—90.

Bergheims herað, VI. 341. 392.

Bergljot, Erlend Karlshovedssøns Kone, II. 45.

Bergmann, Direktør paa Røros, II. 236. 252.

Bergthor Bukk, IV. 144. 151.

Bergthorskvaal paa Island, IV. 487.

Berild Jenssøn, Foged paa Hedemarken, V. 15. 28. 34. 45. 49.

Bering, Vitus, Opdagelsesreisende, IV. 449. 450.

Beringskiold, Magnus, Kammerherre, IV. 309. 310. 466. 469.

di Berito, VI. 126.

Beritte Klubbæ, II. 295.

Berlin, I. 257. IV. 331.

Bern, sachsisk Greve, II. 283. — „Salmand“, II. 282. 283.

Bernard de Ortolis, III. 377.

Berner, Kaptein, I. 47.

Bernhard, Greve af Ratzeburg, V. 214.

Bernhoft, Slægten, IV. 194.

Bernhoft, Christoffer Erikssøn, IV. 194. — Hans Lassenius, Bureauchef, III. 85.

Bernini, G. L., italiensk Arkitekt, VI. 144.

Bernstorf, A. P., Greve, I. 79. 80. 84. 96. 111. 134. 159. 160. 214. 221. 253. 255. 257. 260. 267. 270. 271. 275. 296. IV. 312. 321—323. — J. H. E., Greve, II. 152. IV. 468. 471—473.

Bernt i Bredesgaarden, II. 301.

Berte (Birthe) Gudmundsdatter, II. 153. — Sørensdatter, III. 179.

Bertedalen i Thelemarken, III. 173.

Bertel Olssøn, Kapellan paa Bergenhus, II. 296.

Bertouch, Georg, Generalmajor, Kommandant paa Akershus, VI. 38.

Berwick, II. 334.

de Besche, I. 103.

Besse Vikingssøn, II. 79. 81. 82.

Bessin i Normandie, VI. 239.

Bestul, Gaard i Gjerpen, III. 154.

Bestuschew-Rjumin, Alexis Petro-

witsch, russisk Minister i Kjøbenhavn, IV. 461. 463.
Bethune, Flod i Normandie, VI. 239.
-beu(f), Stedsnavne paa, V. 66. 69. VI. 245.
Beufre, Lieutenant, II. 251.
Beuze (Bose), Navn, V. 52. 75.
Beyer, Absalon Pederssøn, I. 548. 549. IV. 194. 196. 218. 219. 230. 251. V. 128. 166. 170—172. VI. 307.
Biadmonio, irsk Kongedatter, III. 3. 11.
Bibliothek, Thv. Boecks, VI. 79. — Det Deichmanske, I. 244.
Bie, Jac. Chr., II. 142.
Bielefeldt, K. F., General-Adjutant, I. 118.
Bielkin, Iwan Timafeowitsch, Kaptein, IV. 408.
Biellard, J. L. M., Generalmajor, Kommandant paa Kongsvinger, I. 143. 212.
Bier ferreæ costæ, I. 419—421. 424.
Bihague, Stedsnavn i Normandie, VI. 244.
Bikkers, Cornelia, IV. 302.
Bild, Peder, Lensmand paa Bratsberg, V. 328.
Bilde, Anders, III. 286. — Esge, Lensherre paa Bergenhus, II. 75. V. 106. 288. 367. 407. — Sten Jenssøn, Lensherre i Throndhjem, II. 389. IV. 202.
Bildstein, svensk Oberstlieutenant, II. 198. 214.
Bildt, Slægt, V. 146.
Bildt, Blanzeflor, V. 130. — Daniel, til Nes, V. 130. — Knut, til Morland, V. 130.
Bille, Slægt, V. 151.
Bille, Michael, dansk Schoutbynacht, IV. 465. 466. — St. A., Kammerjunker, I. 45. 47.
Biltzing, Nils, Student, III. 81.
Bing, L. H., Sorenskriver, III. 52. 56.
Binning Romundssøn, II. 30.
Bircheland, Lars, Sogneprest, III. 84.
Bircherod, Elisabeth Bolette, III. 71. 72.
Birckmegher, Dirik, Foged, II. 295.
Birger Magnussøn, Konge af Sverige, VI. 211.
Birgit Baardsdatter i Grauten, II. 39. 41. 42.
Birgitte Knutsdatter, III. 215. V. 134—137. — Thorsdatter, IV. 284.
Birid i Valdres, V. 76. VI. 357.
Birkebeinerne, IV. 266. V. 188. 190. 192—200. 202. 204. 212. 217. 224.
Birkedalsmyren, I. 547. 549.
Birkelands Sogn ved Bergen, V. 133.
Birkjar paa Voss, II. 23. 25. 26. 28. 34—36.
Bjaaland, Gaard i Laurdal, III. 168.
Bjár herað (kirkja), VI. 342.
Bjarkø, V. 137.
Bjarkøætten, II. 59. IV. 140.
Bjarmeland, I. 446. 459. II. 85. V. 396.
Bjarmer, I. 439. 459.
Bjarne Audunssøn, IV. 212. — Erlingssøn af Bjarkø og Giske, III. 213. 217. IV. 169—172.

178—180. 187. 212. 213. 217. — Erlingssøn den yngre, III. 214. — Korsbroder, IV. 167. — Lodinssøn, Kantsler, II. 94. IV. 172. 183. 188. 222. 249.
Bjelke, Familie, V. 146. VI. 93.
Bjelke, dansk Adelsmand i Rusland, IV. 408. — Christian, VI. 86. — Dorothea, VI. 91. — Henrik, Rigsadmiral, V. 13. VI. 86. 87. 89. 90. 92. 97. — Ide Sophie, VI. 91. — Jens, til Austraat, Kantsler, VI. 85—87. 89. 312. — Jørgen, Generallieutenant, IV. 293. VI. 86. 87. 89. 90. 97. — Maren, Fru, VI. 91. — Marin, Fru, V. 264. — Ove, til Austraat, Kantsler, IV. 279. V. 7. 13. 167. VI. 85—94. 97. 98. 120. — Thure Bengtssøn, svensk Ridder, II. 356. 361.
Bjerk, Kaptein, I. 24.
Bjerkaker, Gaard i Rennebo, II. 232.
Bjerke, Gaard i Follo, IV. 210. 211.
Bjernede paa Sjælland, IV. 326.
Bjerring, Niels Jensen, Sogneprest i Rakkestad, IV. 397.
Bjugn, V. 360.
Bjøllerud i Lesje, IV. 282. 290. 296. 299.
Bjørge, Gaard i Aurland, V. 196. — i Ringebo, V. 24.
Bjørgvin, Gaard i Hardanger, II. 81.
Bjørlien, Gaard i Lesje, V. 30.
Bjørn Arnbjørnssøn paa Byre, II. 79. — Bukk Nikolassøn, IV. 146. 151. 152. 156. — Bukkssøn, II. 36. — Buzekarl, I. 426. — byrðusmjör, I. 474. — paa Hakastad, II. 84. — Hirdmand, I. 455. — Inga fra Varteigs Broder, IV. 210. — Jernside, I. 422. 424. 428. 429. 440. 443. 444. 463. 465. 473. 474. 482. — den krumhændte, III. 6. — Lunke, V. 48. — (Berno) Normannerhøvding (cfr. Bier), I. 407. 408. 412. 417. 421. 422. 424. — Olstad, V. 48. — Thorleifssøn, Hirdstjore paa Island, III. 235. V. 247.
Bjørn, Andreas, Sognepræst til Moland, III. 79.
„Bjørn, Den graa", Vindsag, VI. 261.
Bjørner Flitti, V. 48.
Bjørnsee, Jonas, Generalmajor, Kommandant paa Akershus, II. 135. — Generalinde, II. 150.
Björnstål, Jakob Jonas, Orientalist, VI. 96.
Bjørnør Kirke, Fosen, VI. 129.
Bjørviken, I. 101. 109. II. 120.
Bjørøen i Namdalen, II. 55.
Blaagaards Seminarium, IV. 321. 330.
Blaaskavlen, V. 197. 198.
Blaker Skanse, I. 212.
Blakstveit, norsk Stedsnavn, V. 80.
Blanchard, Luftskipper, I. 283.
Blanche, engelsk Prinsesse, Henrik IV's Datter, II. 337. 338. 341. 363. 364.
Blanche, Peder Mortenssøn, Sogneprest til Ørlandet, VI. 93.
Blaquetuit, Stedsnavn, V. 80.
Blegraf, Anna Dorothea, II. 1[illegible]
— Peder, Provst, II. 133.
Bleidin, Gaard i Hardanger, II. [illegible]
Bleking, Claus, Rektor, II. 18[illegible]

Blekinge, VI. 400.
Blichfeldt, dansk Gardelieutenant, VI. 43.
Blindheimsætten, IV. 186.
Blix, Fru, III. 110. — Kammerraad, II. 120.
Blixenskjold, Thomas, II. 127.
Bloch, Christen Christenssøn, Sogneprest til Næs (Hallingdal), V. 184. — Christian Severin, Sogneprest til Hjerdal, III. 81. — Søren, III. 78.
Block, Jacob, Student, III. 82. — Peder Thomassøn, Sogneprest til Moland, III. 175. — Thomas Olssøn, Sogneprest til Moland, III. 175.
Blois, I. 405.
Blok, Sevel, Magister, I. 534.
Blom, Familien, III. 168.
Blom, Emanuel, Stiftamtmand i Viborg, IV. 474.
Blücher, Kammerjunker, I. 257. — Major i russisk Tjeneste, IV. 474. — Major i russisk Tjeneste, IV. 480.
Bocker, Peter, Kjøbmand, VI. 29.
Bod i Romsdalen, V. 107. 407.
-bod(ium), Stedsnavne paa, VI. 245.
Boddsjö Kirke i Jemteland, VI. 281.
Bodebroen, paa Voss, II. 27.
Bodøsagen, III. 132—134.
Boe Hanssøn, Sogneprest til Ringsaker, V. 268.
Boel Hansdatter, VI. 4. — Jensdatter, II. 390.
Boens Fos, III. 97.
Boesen, Thomas, Sogneprest til Stange, II. 119.
Bogstad, I. 105. 120. 179.
Bohn (Stuve), Jens, russisk Generallieutenant, IV. 457. 458.
Bohr, Chr. Fr. G., Overlærer i Bergen, I. 552.
Bohun, Humphrey, Earl af Hereford, II, 337. — Maria, II. 337.
-bois, Stedsnavne paa, VI. 244.
Bolbeu(f), Stedsnavn i Normandie, VI. 245.
Bollefors, V. 328.
Bologna, V. 386. 392. — Concil i, V. 392.
Bolstad paa Voss, II. 30. 140.
Bolsward, i Holland, V. 100. 101.
Bolt, Amund Sigurdssøn, V. 252. 407.
Boltinggaard i Fyen, IV. 313.
Bonaparte, Napoleon, Første-Konsul, IV. 322. 328.
Bonarps hed, I. 49.
Bonde, Kapteinlieutenant, II. 238.
Bonifacius VIII, Pave, III. 8.
Bonnebosc, Stedsnavn i Normandie, VI. 244.
Bonnevie, Andreas, Sogneprest til Øiestad, III. 84. — Eman., Toldinspektør, III. 83.
Bonsach, Gert, Prest i Throndhjem, II. 309. — Nils, Student, III. 80.
Boorde, Andreas, V. 249.
Borch, Eleonora Hedevig, II. 123. — Hans Alexanderssøn, Provst, II. 123. 126—128. 142. — Oluf, Professor, V. 174.
Borchort, Lieutenant, V. 26.
Bordeaux, I. 404.
Borðerna herað, VI. 342.
Bordstrands Otting paa Voss, II. 26.

Borgar Ogmundssøn, IV. 179.
Borgarthing, VI. 212.
Borgarthingslagen, VI. 341. 343. 386.
Borgarthingsloven, VI. 208. 213. 227. 233. 338. 341. 343—345. 358. 382. 384. 385. 395.
Borge i Smaalenene, IV. 393.
Borgenstjerna, Kammerjunker, I. 101. 102. 117. 119. 120. 205.
Borgeskardet ved Bergen, V. 200.
Borgesyssel, IV. 210. V. 66. 138. — Øvre, Provsti, IV. 397.
Borgia, Kardinal, IV. 323.
Borgund i Sogn, II. 39. III. 140. — Stavkirke, VI. 185. 267. 294. 297.
Boris Godunow, Czar af Rusland, IV. 408.
Bornemann, Henrik, Biskop af Sjælland, IV. 14.
Bornholm, VI. 38. 400.
Bornholm, Jørgen Michelsen, VI. 33.
Borregaard ved Sarpsborg, V. 316.
Borrestad, Gaard i Gjerpen, III. 156. 160.
Borring, Madame, II. 133.
Borse, Halvor Sørensen, Kommerceraad. III. 157.
-bos, Stedsnavne paa, VI. 244. 245.
Bosc-André, Stedsnavn i Normandie, VI. 244.
Bosc-Renard, Stedsnavn i Normandie, VI. 244.
Bose, Brynthvares Søn, I. 446.
Bosen, Generalauditør, II. 118.
Boso, frankisk Navn, VI. 247.
Bosonisvilla, i Normandie, VI. 247.
-bosq, Stedsnavne paa, VI. 244.
-bot, Stedsnavne paa, VI. 245.
-both, Stedsnavne paa, VI. 245.
Bothild, II. 19.
Botild Svalesdatter, Fru, II. 69. 70.
Botner, Slægt, V. 145. 160.
Botolf Eindridessøn af Finnen, II. 16. 17. 27. 29. 37. 38. 40. 42—44. 46. 48. 49. — Eindridessøn, Eier af Tolfstad, II, 48. 49. — af Fjordene, IV. 153. 156. — Haakonssøn, Korsbroder i Bergen, IV. 229. — i Mjølkeraaen, III. 122.
de Botzelaer, Mme, VI. 16.
-boue, Stedsnavne paa, VI. 245.
van Bourch, russisk Agent, VI. 41.
-bourg, Stedsnavne paa, VI. 246.
Bourg Teroulde i Normandie, VI. 240.
Bourges, I. 420.
Bourgogne, VI. 115.
de Bourgoing, Jean François, fransk Gesandt i Kjøbenhavn, IV. 328.
Bouville, VI. 246.
Bova, Stedsnavn, VI. 245.
Bovella, Stedsnavn, VI. 245.
-bovium, Stedsnavne paa, VI. 24[illegible]
Bower, Walter, Chronist, III.
Boy, Skipper, II. 297.
Boye, I. 89. 102.
Boyesen, Madame, II. 133.
Braavoldene, I. 427. 476.
Brabant, II. 201. IV. 457. VI. 1[illegible]
Bradford-on-Avon, Kirke i, V[illegible] 285. 296.
Braëm, Corfits, Borgermester, [illegible] 173. 174. VI. 95. — Gøde[illegible] Kjøbmand, V. 174.
Brage den gamle, Skald, I. 4[illegible] III. 35—38 (?).

Bragernæs, V. 112—114. — Fogderi, V. 311. 317. 318. 325—327. 335. 337. 338.
Brahe, Jørgen, Lensmand i Landskrona. IV. 202. — Tycho, VI. 134.
Brakel, Major, II. 125.
Brametot i Normandie, VI. 248.
Brand, Peter, russisk Kommandør, IV. 446.
Brandenburg, VI. 312.
Brandt, russisk Agent, VI. 41. — Apotheker, II. 118. — Enevold, Greve, II. 154. 155. IV. 314. — Fru, II. 144. — Paul, Læge, V. 182.
Brasagarðr i Kaupanger, II. 14.
Brasilien, VI. 46.
Brataas, Gaard i Slagen, V. 321.
Bratsberg Amt, III. 152. 154. — Gaard i Gjerpen, III. 155. 156. V. 328. — Len, V. 321. 325. 327—330. 335. 337. 339. 366. 368. 377.
Brattahlíð paa Grønland, V. 413. 416. 417.
Brattingsborg i Saude, III. 181.
Bratøren ved Throndhjem, II. 217. 226.
Braunmann, Justitsraad, II. 128.
Braunsberg, VI. 313.
Bredal, Andreas, Sogneprest til Veø, IV. 440. — Erik, Biskop i Throndhjem, IV. 440. — Iver, Kjøbmand, III. 80. — Nils Krog, Borgermester i Throndhjem, IV. 463. — Peter, dansk Søofficer, IV. 441. — Peter, russisk Admiral, IV. 440—445. 449. 464. 467. — (frg.s Søn), IV. 444. 445. 467. — Thomas, Lagmand i Nordland, IV. 463.
Breder, Familien, II. 302.
Breder, Anfind Johannessøn, Sogneprest til Sund, II. 302. — Søren Anfindssøn, Sogneprest til Sund, II. 302.
Breidalen, V. 196.
Breide (Brede), Margrete, II. 387. 388.
Breidefjorden paa Island, V. 395.
Breitot i Normandie, VI. 248.
Brekke, Gaard i Aurland, V. 208.
Bremen, III. 249. 251—255. 260. 261. 264. 358. V. 95. 345. 347. 404. VI. 380. — Erkebispedømme, IV. 373. 374. — og Verden, IV. 434.
Brenneisen, ostfrisisk Kantsler, VI. 49. 50.
Brenøerne, III. 34.
Bresle, Flod i Normandie, VI. 239.
Bretagne, I. 404. 406. 408. 409. III. 239.
Bretteville, Familie, V. 154.
Brevig, Bernt, resid. Kapellan, IV. 395.
Brevik By, II. 137. 324. 330. — Gaard i Moland, III. 173.
Breye, Jon, V. 249.
Bricquebosc, Stedsnavn i Normandie, VI. 244.
Brigittinerne, II. 190. 370.
Brinch, Ambrosia Sophia, III. 60. — Anders Sørensen, Kjøbmand, III. 71. — Augustinus, Student, III. 80. — Christian, Kjøbmand, III. 80. — Iver, Hospitalsprest, II. 133. — Madame, 132. — Søren Andersen, III. 60.

Brinck, Didrik, VI. 130.
Britannia, II. 262—267. III. 2. 3. 18. VI. 283.
Britiske Kanal, Den, IV. 190.
Britter, I. 413. II. 262. 263.
Brochmann, Jesper, Biskop, IV. 340. — Sogneprest til Hviteseid, III. 160.
Brock, Anders, Slotsprest, IV. 395.
Brockenhuus, Slægt, V. 146.
Brockenhuus, Berthe Magdalene, Oberstinde, II. 122. 125. 149. — Cathrine Hedewig, Generalinde, IV. 453. — Eiler, II. 388. — Hans, II. 388. — Frederik, Kammerjunker, IV. 312. — Jørgen Otto, Oberst, II. 218. 219. 226. — Margreta Clausdatter, II. 388. — Margrete Henriksdatter, V. 267. — Ove Frederik, Generaladjutant. II. 119. — Sophia Henriksdatter, VI. 85.
Brodersen, Christopher, Sogneprest til Jælse, III. 78. — Samuel, III. 80. — Sigvard, Mag., III. 79.
Brodtkorb, Søren Friedlieb, III. 84.
Bromell, Karl, Sekretær, I. 145. 176. 186. 212. 214. 302. 303.
Bronæs, Knud, II. 128.
Brorson, Familienavn, VI. 309.
Brorson, Chr. B., Høiesteretsassessor, IV. 319.
Brostadius, Landshøvding, IV. 15.
Bruce, Jacob, IV. 429.
Brügge, V. 227.
Brüggemann, Major i russisk Tjeneste, IV. 474.
Brüssel, VI. 9—13. 15. 17. 60. 70.
Brummer, Boghandler, I. 512. 516.
Brun, Slægt, V. 159.
Brun, Frants, Major, II. 226. — Lieutenant, II. 229. — Lorens, Major, II. 211. 215. 216. 404. — Sisille, V. 130.
Brunkeberg Sogn i Thelemarken, III. 163—165.
Brunla Gaard, IV. 453. — Len, V. 83. 311. 316. 324. 325. 327. 335. 337.
Brunlanæs Prestegjeld, VI. 343.
Bruno, Erkebisp af Köln, II. 173. 174.
Brunsmand, Bernt, Prest i Throndhjem, IV. 287.
Bruquedale, Stedsnavn i Normandie, VI. 244.
Bruse, Anders, Sogneprest til Meldalen, IV. 287.
Brynhild, Budles Datter, I. 467. 470. — Josefsdatter, II. 44. 46. 47. — Olafsdatter, IV. 181. 182. — Sigurdsdatter, II. 27—30.
Brynjulf Aslakssøn paa Leikvin, II. 85. — Baardssøn, IV. 147. 150. — Blanda, IV. 150. 154. 156. — Eilifssøn, II. 17. — Hallsteinssøn, II. 35. — Helgessøn paa Aurland, IV. 141. — Jonssøn af Kvaal, II. 52. IV. 163. 165. 169. 170. 175. 177. — Jonssøn den yngre af Kvaal, IV. 187. — Jonssøn. Kantsler, II. 54. — Jonssøn. Rigsraad, II. 54—56. — Knutssøn, Lendermand, IV. 160. 161. 163. 174. — Knutssøn, Væbner, II. 55. — paa Leikvin, II. 85. — Ogmundssøn, II. 53. — paa Sexin, II. 81. — Ulfalde, IV.

138. — Ulfalde den yngre, IV. 142. 150.
Brændjord i Lesje, IV. 277.
Brøcher, Johan, Krigskommissær, II. 139. 140. 145. 152.
Bucchenhofer, II. 122.
v. Buch, Leopold, III. 52.
Buchanan, skotsk Historiker, III. 7.
Buchholz, Heinrich, Biskop af Lübeck, V. 231.
Buck, Anders, Sogneprest til Voss, V. 163.
Budde, Familie, V. 146.
Budde, Fredrik, Oberstlieutenant, II. 218. 229. — Vincens, Generalmajor, II. 206—208. 210 —221. 224—227. 229. 230. 233. 240—247. 249. 251. 257. IV. 402—405.
Budjadingerland i Oldenburg, VI. 53.
-bue, Stedsnavne paa, VI. 245.
Bué i Dept. Cher, VI. 245.
Bülche, Peter, Kammerraad, V. 13.
Bülow, Slægt, V. 156. 157. 272.
Bülow, Else, Fru, IV. 118. — Johan v., Hofmarschal, I. 255. 258. 270. 293. 296. — Kammerjunker, IV. 311.
Büsching, Anton Friedrich, Dr. theol., IV. 413. 414.
-buet, Stedsnavne paa, VI. 245.
Bugenhagen, Johann, V. 230.
Bugge, Henning Junghans, Sogneprest til Moland, III. 175. 176. — Peder Olivarius, Biskop, III. 83.
-buis, Stedsnavne paa, VI. 244.
Bukhammeren, II. 253. III. 125.
Bukier, Thomas, Justitsraad, II. 117. 135. 138—140. 142. 152. — Fru, II. 142.
Bukn, Gaard i Fister, III. 141.
Bukøen i Hviteseidvandet, III. 160.
Bulgarer, IV. 355. 361. 367. 368. 376. 379. 382.
Bulgarien, IV. 359. 361. 367—369. 375. 384.
Bull, J. L., Justitsraad, I. 509. — Student, IV. 332.
Burchardus, Comes, I. 382.
Burchier, William, II. 348. 350.
Burgerding, Student, IV. 418.
Burgunderne, VI. 238.
Burgus Turoldi (Bourg Teroulde i Normandie), VI. 240.
Burntisland i Skotland, V. 356.
Busch, II. 135. — Bartold, hanseatisk Skipper, III. 240. — russisk Generalmajor, IV. 456.
Buskerud Gaard, V. 318.
Bussy de Verneuil, Greve, I. 231.
-but, Stedsnavne paa, VI. 245.
Butetot i Normandie, VI. 248.
Butzow, II. 149.
Buxtehude, III. 237. V. 227.
-by, -bye, Stedsnavne paa, V. 65. 66. VI. 245.
Bygholm ved Horsens, IV. 313.
Bygland i Sætersdalen, II. 378. 384.
Bygland, Ped. Christoph. III. 77.
Bynæsset, II. 243.
Byre i Ryfylke, II. 4. 86. III. 141.
Byresetten, II. 79. 85. 88—91.
Bæk, Stedsnavne paa, V. 59—62.
Bækkedal, norsk Stedsnavn, V. 80.
Bærum, I. 119. III. 138. 140. VI. 341. — Jernverk, II. 138.
-bø, Stedsnavne paa, V. 65. 66.

Bø Sogn i Gudbrandsdalen, VI. 349.
Bøchmann, Jan, Skipper, III. 393.
Böcker, Jacob, Klokker i Risør, III. 81. — Johan Henrik, res. Kapellan til Vanse, III. 79.
Bøegh, Jørgen Moe, Student, III. 83.
Bøgh, Ludvig, Klokker, III. 79. — Ole, Sorenskriver, V. 271.
Bøhmen, V. 105. 106.
Bøhn, Joh., dansk Kancellisekretær, VI. 70.
Bølverk Arnorssøn, IV. 376—380. 384.
Børge Olufssøn, Prest i Drammen, VI. 320.
Børresen, Fru, i Irkutsk, IV. 485. — Lieutenant, I. 230. — russisk Oberst, IV. 485. — Tellef, Sogneprest til Ourø paa Sjælland, III. 83.
Børtevandet i Thelemarken, III. 178.
Bøyesen, Asmus, Maler, II. 157.

Cabo de Marco, V. 388.
Cabot, Sebastian, V. 389—391. VI. 263.
Cadomum (Caen) i Normandie, VI. 239.
Calais, II. 342.
Calidus beccus (Caudebec i Normandie), VI. 241. 242.
de la Calmette, Charles Louis Bosch, Overkammerjunker, IV. 329.
da Camara, Mineralog, I. 502.
Camargue, I. 409. 418. 419.
Camden, Will., engelsk Historiker, V. 299.
Camstrup, Ole, Poet, II. 98. IV. 468.
Cannæ, IV. 382.
Canterbury, Domkirken i, VI. 256.
Cantino, Alberto, V. 392. 395.
Cantyre i Skotland, III. 2.
Cap-Breton, V. 391.
Cap Farvel, V. 392.
v. Cappelen, Jens Munk, Tøimester, II. 140. — Thomas, Oberstlieutenant i russisk Tjeneste, IV. 466.
Carbiner, Johan, Justitsraad, II. 131. V. 131.
Caredig, britisk Konge, I. 485.
Carentona (Charenton i Normandie), VI. 239.
Carisburga (Cherbourg), VI. 240.
Carlsen, Johan, II. 129. 153.
v. Carlsson, svensk Statssekretær, I. 39.
Caroline Mathilde, Dronning af Danmark og Norge, II. 155. IV. 309. 313. 314. 472.
Carstens, A. G., Geheimeraad, IV. 314.
Cartier, Jacques, fransk Søfarer, V. 390.
de Casado, Mad., VI. 44.
Caspiske Hav, Det, IV. 450.
Castilianerne, V. 386. 388. 390.
Catharina, se Katharina.
Caudebec i Normandie, VI. 241. 242. 247.
Caux i Normandie, VI. 239. 247.
Cecilia, Erik af Pommerns Frille, II. 369. — Haakon Haakonssøns Datter, III. 214. 216. 220. IV. 178. — Isaksdatter, II. 80. 216. 218—220. — Ormsdatter, II. 35. — Ragnvaldsdatter, IV. 79.

Centumcellæ (Civita vecchia), II. 269. 270.
Cerdic, vestsachsisk Konge, I. 485.
Ceres, Gudinde, I. 321.
Cervinus, se Hiort.
Cesarisburgus (Cherbourg), VI. 240.
Charenton, Flod i Normandie. VI. 239.
Charisius, Ferdinand Aug., Toldinspektør, III. 80.
Charon fra Lampsacus, I. 363.
Chartres, I. 420. 421.
de Chassan, fransk Resident i Stockholm, VI. 122.
Cher, Dept. i Frankrige, VI. 245.
Cherbourg, VI. 240.
China, V. 390. 392. VI. 29.
Chlodevig, frankisk Konge, VI. 282.
Cholmagory i Rusland, IV. 409.
Christen Bjørge, V. 26. — Gunstad af Ringebo, V. 11. 24. 28. 42. 43. 48. — Jakobssøn Fron, Underfiskal, V. 5. 7. 8. 12. 15—17. 21. 28. 29. 32—37. 39. 41. 42. 44. 45. 49. — Jenssøn, II. 389. — Jenssøn, (Ridefoged?), II. 386. — Jenssøn Hofauk, IV. 277. 279. 281. 296. 299. 300. V. 5. 6. 9. 11. 18. 27—29. 32. 41. 48. 50. — Mogenssøn, Foged, IV. 289. — Nilssøn Bø af Gausdal, IV. 294. 295. — Olsen Kos, III. 127. — „Hr., op Oure", V. 362. — Hr., Prest i Gausdal, V. 266. — Thorbensen paa Ulvin, V. 265. — Vestad, V. 25. 27. 48.
Christian III, Konge af Danmark og Norge, II. 72. III. 117. V. 118. 119. 162. VI. 9. 230. 231. 257. — IV, Konge af Danmark og Norge, II. 389. III. 249. 301. 302. IV. 2. 118. 119. V. 162. 247. 264. 266. 378. 400. VI. 85—88. 104. 157. — V, Konge af Danmark og Norge, III. 109. 254. IV. 119. 287. V. 12. 182. 408. VI. 41. 109. — VI, Konge af Danmark og Norge, III. 55. 70. IV. 466. VI. 30. 33. 36. 39. 47. 51. 53. 55. 57. 73. — VII, Konge af Danmark og Norge, I. 84. IV. 311. 315. 316. 329. 472. 475. — VIII, Konge af Danmark (Christian Frederik, Konge af Norge), III. 138. IV. 316. 336. 475. — dansk Prins, Christian IV's Søn, II. 389. — August, Prins, I. 5.
Christiani, Chr. J. R., Hofprest, I. 552.
Christiania, I. 6. 32. 52. 54. 60. 61. 64—66. 69. 70. 75. 77. 79—81. 87—90. 101. 103. 105. 109. 110. 114. 117—120. 127. 130. 137. 138. 140. 141. 143. 144. 146. 147. 153. 169. 171—175. 179. 183. 185. 187. 189—193. 197. 201. 205. 207—209. 211. 212. 214. 215. 222—224. 229—231. 233—235. 239—243. 245—251. 253. 276. 278. 281—289. 293. 294. 297. 301—303. II. 217. III. 45. 48. 138. IV. 116. 388. 391. 394. V. 163. 316. 342. 411. VI. 22. 23. 62. 91. 102. — Ekebergbakken i, I. 101. 109. — Grønland i, II. 152. — Hylding i, VI. 90. — Kathedralskole i,

IV. 319. — Ruseløkdammen i, II. 136. — Vaterland i, II. 137. — Vaterlands Bro i, I. 101. 179. — Vor Frelsers Kirke i, I. 179. III. 165. — Waisenhuset i, II. 122.
Christianiafjorden, I. 213. 290.
Christians Stoll, I. 239.
Christiansen, Gabriel, Overlods, VI. 26.
Christiansfjeld, II. 237. 238. 248. 252.
Christiansholm Fæstning, III. 65.
Christianssand, I. 66. 120. 167. 228. 229. 233. 238. 242. II. 125. III. 45—112. — Elvegaden i, III. 53. — Trefoldigheds Kirke i, III. 58. — Vor Frelsers Kirke i, III. 58. — Øster-Strandgade i, III. 53.
Christianssands Stift, V. 65.
Christianssten, II. 202. 226. 228. 229. 230.
Christianssund, I. 199.
Christie, C., Arkitekt, VI. 161. — Hans, Kjøbmand, III. 177. — Jørgen, Kjøbmand, III. 177.
Christiern I, Unionskonge, II. 67. III. 234. 236. 238. IV. 115. 116. V. 99. 248. 252. 253. 261. 399. 400. VI. 321. — II, Unionskonge, II. 389. III. 241. 288. 318. V. 117. 247. 255. 256. 261. VI. 9. 26. 95. 321. 334. — II's Archiv, VI. 66. — Hansen, Prest, V. 256.
Christine, se Kristine.
Christopher af Bayern, Unionskonge, II. 68. 374. III. 210. V. 245. VI. 210. — Jenssøn Flagestad, IV. 277—283. 287. 290. 299. — Jenssøn, Sogneprest til Stange, senere Thoten, VI. 325. — Nordhassel, Strandfoged, V. 14. — Olufssøn, Sogneprest til Lier, V. 266. — Thordssøn af Fron, V. 21. 23. 35. 38.
Chronius, Nils, VI. 319.
Chytræus, David, Professor i Rostock, V. 259. 260. VI. 321—323. 325.
Cicignon, Fr. Chr., Generalmajor, IV. 393.
Cimbrerne, V. 122. VI. 100.
Cimon Nilssøn, II. 182.
Cimunevilla i Normandie, VI. 247.
Cirenchester, I. 414. 484. 485.
Cirksena, Familien, VI. 47. 54.
Cistertium, Kloster, III. 14.
Clammer, Balthasar, Kantsler, V. 230.
Classen, Joh. Fr., Generalkrigskommissær, II. 145.
Clausen, J. C. G., Seminarielærer, IV. 330.
Clausson, Christian, Generalmajor, I. 73. 243. — Fredr., Jernverkseier, II. 137. 156.
Clausus, Attus, I. 357.
Clavus, Claudius, V. 404.
Clemens, Kobberstikker, I. 511. 516—518.
Cleve, VI. 74.
Clingson, Ansten, Student, III. 80.
Cloumann, Peter Jørgen, Justitsraad, Foged, III. 163. 164.
Cluny, I. 422.
de Coartin, fransk Gesandt i Kjøbenhavn, VI. 156.
Cobha i Irland, III. 17.
Colbjørnsen, Chr., Geheimecon

rentsraad, IV. 318. 322. — Herman, Etatsraad, I. 68. 74. 274. — Jac. Edv., Konferentsraad, IV. 323.
Cold, Slægt, V. 159.
Cold, Isach Andr., Etatsraad, II. 136.
Coldewin, Kaptein, II. 201. 217. 245.
Collart, Claude, V. 162.
Collett, Anna, II. 155. — James, Kjøbmand, I. 75. II. 152. — Peter, Godseier, II. 140. 148. 151.
Collin, Peder Tønder, Kaptein, II. 212. 228.
Columba, St., II. 263. VI. 286.
Columban, St., VI. 254.
Columkil Abbedi i Irland, III. 43.
Conders, Ludvig, Lieutenant, II. 212.
Conn „of the hundred battles", irsk Konge, I. 333.
Connaught („Kunnaktir"), i Irland, III. 2. 16. 17. 19.
Conradi, Kaptein i russisk Tjeneste, IV. 474.
Corff, Familien, IV. 432.
Cormac Mac Airt, I. 319. 320. 333. 364.
Cornelis Cornelissen Uitgeest, VI. 260. 261.
Cornelius Jacobsen, Skipper fra Mönnichedam, V. 381. — Olsen, II. 139.
Corner, Herman, Historiker, V. 251.
Cornisch, Johannes, Kapellan, II. 127—129. 134. 135. 157.
Coroma (Couronne) i Normandie, VI. 248.
Cortereal, Gaspar, V. 389. 391. 398.
Cortereal, Terra de; Cortes Reales (Newfoundland), V. 388. 389. 391. 392.
Cortes, Fernando, V. 386.
Cortholmin (Couronne) i Normandie, VI. 248.
Cortz, Henrik, Vagtmester, V. 130.
Cosimus III, Storhertug af Toscana, VI. 139. 156.
Cotentin i Normandie, VI. 239.
Coucheron, Slægt, V. 156.
Couronne i Normandie, VI. 248.
Coyet, svensk Generalmajor. IV. 461.
Coymans, Gillis, nederlandsk Gesandt i Kjøbenhavn, VI. 30.
Creutz, Lorents, IV. 290.
-crique, Stedsnavne paa, VI. 246.
Criquebeu(f) i Normandie, VI. 245.
Criquetot i Normandie, IV. 248.
Crondal, Ole, Murmester, II. 122.
Cronstadt, IV. 435. 437. 446.
Cronstedt, Oberstlieutenant, II. 253.
-crott, Stedsnavne paa, VI. 246.
Cruys, Anna, IV. 432. — Catharina Johanna, IV. 432. — Christina Cornelia, IV. 432. — Cornelius, russisk Admiral, IV. 413—433. 435—438. 441. 443. 446—448. 450. 460. 464. — Cornelius (Søn af frg.), IV. 432. — Cornelius (Sønnesøn af Admir.), 433. — Frederik, Major, IV. 433. — Jan, Kjøbmand i St. Petersburg, IV. 431. 432. — Johanna, IV. 431. — Johanna Christophora, IV. 432. — Johannes, IV. 433. — Peter, IV. 433. — Peter, østerrigsk Gene-

ralmajor, IV. 432. — Rudolph, IV. 423. 425. 432. 433.
Cudrio, Peter, II. 142.
Cumberland, V. 52. 57. 60. 64. 65. 71—74. 77.
Curtz, Nils Bendtsen, Sogneprest til Snedstad, III. 81.
Cynwit i Devonshire, I. 414. 425.

Daa, Claus, Lensherre i Throndhjem, V. 265. — L. K., Professor, V. 269. 270.
Daarefjeld i Thelemarken, III. 160.
Dacierne, I. 367.
Dag dúnvöttr, I. 443. — Eilifssøn, IV. 142. 144. 146. 151.
„Dagen", Blad, IV. 318.
Dagfinn Stallare, IV. 167.
Dahl, Familie, V. 145. 146. 159.
Dahl, Carl, Degn, III. 79. — Christian Lerche, Stiftamtsskriver, Justitsraad, V. 132. — Else, Fru, VI. 80. — J. K., Oberstlieutenant, VI. 80. — Jacob, pers. Kapellan, III. 82. — Jonas Davidsen, Adjunkt, III. 84. — Nils Griis Alstrup, Sogneprest til Evindvik, I. 551. VI. 79. 80. — Tobakspinder, I. 106.
Dal i Søndfjord, Kirken i, II. 54.
Dalarne, I. 138. 155.
Dalbod, Stedsnavn i Normandie, VI. 245.
Dalby, norsk Stedsnavn, V. 80.
-dale, Stedsnavne paa, VI. 244.
Dale i Nissedal, III. 162. — i Stadsbygden, II. 134.
Dale-Gudbrand, IV. 139. VI. 404.
Dalen i Laurdal, III. 178.
Dalerne i Brunkeberg Sogn, III. 165. — i Stavanger Amt, V. 352.
Dalinus, Anders Bentssøn, Biskop i Oslo, V. 266. VI. 319.
Dalsbygden i Tolgen Prestegjeld, II. 234. 235.
Dals-Elven i Thelemarken, III. 175.
Dalsland i Sverige, I. 171. V. 188.
Dancastre, I. 449.
Danelagen, V. 57. 72. 74.
Danerne (Dani), I. 374. 375. 380. 400. 401. 404. 409—412. 414. 426. 428. 439. 451. 483. 484. II. 160—175. 261. 265. 268. 271. 273. 278. 280. 284. 285. 287—289.
Danmark, I. 7. 8. 16. 17. 32. 35. 36. 39—41. 43. 44. 50. 77. 82. 85. 88. 94. 99. 100. 113. 114. 122—124. 136. 137. 139. 150. 155. 180. 191. 193. 194. 211. 216—218. 226. 234—236. 241. 246. 253—255. 257. 365. 376. 404. 413. 433. 444. 445. 449 —451. 468. II. 195. 266. 271. 281. 283. 284. 332. 333. 342. 344. III. 75. 248—250. 253. 282. 284—289. 294—300. 351. IV. 191. 192. 201. 213. 214. 223. 228. 273. 318. 372. 373. 408. 409. 425. 441. 442. 448. 453. 454. 457. 459. 461. 463—465. 467—469. 471. 47[illegible] 479. 485. V. 52—58. 61—[illegible] 67—69. 71—73. 75. 76. 78—[illegible] 90. 97. 112. 118. 119. 214—[illegible] 219. 220. 236. 238. 240. [illegible]

315. 318. 330. 338. 373. 383. 384. VI. 16. 20—25. 28—33. 35. 36. 42. 43. 52—54. 63. 64. 71. 73. 74. 86. 89. 137. 201. 237. 251. 280. 282. 298. 309. 313. 318. 324. 334. 339. 398—400.
Danneskjold-Laurvig, Christian Conrad, Greve, I. 53. 78. 542. II. 141. 145. — Ferd. Anton, Greve, II. 121.
Danneskjold-Samsøe, Frederik, Greve, II. 142. 145. 151.
Danske i Norge, V. 273. — i Rusland, IV. 407 ff.
Danzig, I. 231. V. 402. 404.
Dardanellerne, IV. 435.
Darius Hystaspis, I. 366.
Darjes, Henr. Joh., II. 118.
Darre, Slægt, V. 159.
Darre, Nils Stockfleth, Major, I. 535. 536.
Dass, Anders, Sogneprest til Alstahaug, III. 277. 278. — Petter, Sogneprest til Alstahaug, II. 97—112. III. 276—279.
Daubeu(f), Stedsnavn i Normandie, VI. 245.
David, Konge af Skotland, III. 5.
Daxon, Dians Søn, I. 441. 442. 460.
Deaubeuf, Stedsnavn i Normandie, V. 80.
Debes, Lucas, Prest i Thorshavn, IV. 255. 258. 263. 267. — Ole Gløersen, III. 80.
Deichman, Bartholomæus, Biskop, II. 157. IV. 394—399. VI. 61. 62. — Carl, Assessor, VI. 58. — Peter, Generalkrigskommissær, II. 136. 140. 141. 144.
de la Barre, Reinhold Johan, Generallieutenant, II. 198. 199. 231—233. 235—239. 242. 243. 248. 252. 257. — Robert Fredrik, Oberstlieutenant, II. 258.
de la Gardie, M. G., Greve, VI. 130.
Delgado, Cap, V. 388.
Delianos, IV. 359. 361. 367. 368.
de l'Isle, fransk Konsul i Gøteborg, I. 241.
Delmenhorst, III. 237. IV. 471.
Delmenhorstske Regiment, IV. 476.
Demeter, Gudinde, I. 312.
Demetrios, Helgen, IV. 367. 368.
Denowan, Francis Garden, III. 132. 133.
Deppa, Flod i Normandie, VI. 239.
Dervelden, Familien, IV. 432.
des Mercières, Joh. Henr., Konferentsraad, VI. 43.
des Roches, Jean Blaise, Historiker, VI. 39. 40.
v. Dessen, russisk Admiral, I. 133. 141.
Dessow, preussisk General, VI. 54.
Deventer, i Holland, II. 171. III. 249. V. 118. 345.
Devonshire, I. 412.
Dexsiva, gaelisk Gudinde, I. 334.
Dian, „Hellespontiernes“ Konge, I. 441. 442. 460. — Dian (frg.'s Søn), I. 441. 460.
Diana, den keltiske, I. 335.
Dicuil, II. 264. 286.
Diedron, svensk Generaladjutant, II. 239.
Dieppe, V. 350. VI. 239.
Dieppedale, i Normandie, VI. 244.

Dietrichsen, Oberstlieutenant, II. 247.
Dijon, I. 422.
Dike, Gudinde, I. 312.
Dinis, IV. 202.
Dippendal, Stedsnavn, VI. 244.
Dir varægisk Høvding, I. 442. 443.
Dirick Bartsker, III. 279. 280.
Dirk Sybrandz, VI. 261.
Disbothvilla (Bouville), VI. 246.
Dishington, Job, Marinelieutenant, VI. 35.
Ditmarsken, V. 227. — Krig i, V. 235. 255. 259.
v. Ditten, Slægt, V. 156.
Dive (Diva), Flod i Normandie, VI. 239.
Dixin, I. 442.
Djønne i Kinservik, II. 81. 82.
Dodainville (Dodanevilla), VI. 246.
Dohna, Carl August, Greve, II. 225.
Dokeanos, IV. 366.
Dokkedal, Lars Christ., pers. Kapellan, III. 84.
Dolmer, Jens, Mag., IV. 118—128. V. 167. — Jens, Sogneprest til Gjessing, IV. 118.
Don, Flod i Rusland, IV. 416. 427. 450.
Donald-Ban, Konge af Skotland, III. 7—9.
Donald mac Tadg, III. 13. 15. 16.
Donchad mac Flan, irsk Konge, II. 178.
Donemouth, II. 261. 262.
Donker, Henrik, Forlægger i Amsterdam, IV. 428.
Dorchester, II. 283.
Dorestad, I. 400. 401. II. 280—282. 285.
Dorothea Christensdatter, II. 38[illegible] — Engebretsdatter, II. 98. — Olsdatter, VI. 81. — Samsondatter paa Lillefosse, II. 77.
Dorpat, VI. 67.
Dorph, Christian, Foged, II. 1[illegible]29. 143. — Hans, Degn, III. [illegible]79. — Nils, Biskop i Christian[illegible]ia, II. 116. 130.
Dorsetshire, II. 263. 265.
Dorthe Erichsdatter, II. 131.
Douglas, Gustav, Greve, Lan[illegible]ds-høvding i Westerbotten og Lappmarken, IV. 4. 5.
Dover, V. 380.
Dovre, Dovrefjeld, II. 232. IV. 274. 276. 281. 284. V. 28. [illegible] 89. 199.
Down i Irland, III. 19. — St. Patricks Kirke i, III. 19.
Dragaasen, II. 234. 236. 253.
Dragseid, VI. 287.
Drakenberg, Christian Jacobsen, II. 151. 155.
Drammen, I. 70. 179. III. 45. V. 100. 101. 113. 114. 308. 318. 319. 326. 337. 370. VI. 23. 80. 318.
Drams-Elven, V. 301. 307. 316. 3 7 34
Dramsfjorden, V. 316. 338.
Drangedal, III. 162. 171.
Dreyer, Abraham, Lagmand i Throndhjem, IV 207. VI. 46. Albert Wilhelm, Prest i Tr[illegible] stad, IV. 397 Eleonora Sop[illegible] VI. 46. — Ernestine Kunigun[illegible] VI. 46. — Kontrollør, III. [illegible]
Drivstuen, II. 232.
Dromainèscclainn i Irland, [illegible] 41. 42.

„Dronningviken" i Fjære, III. 206.
Drukken, Paul, Sorenskriver, III. 168.
Drøbak, V. 320. VI. 25.
Dublin, I. 405. 413. 463. 484. II. 177—179. 321. 324. III. 2. 12. 13. 16—19. 31. 42.
Du Bordieu, Major, I. 249. 250. 260. 303. 304.
Dudo af St. Quentin, I. 416—419. 422—424. 452.
Due, Jacob, Kaptein, VI. 88.
Dünkerker-Kapere, V. 380. 381. VI. 11.
Dünkirken, VI. 8.
Düring, Lieutenant i russisk Tjeneste, IV. 474. — Ernst Frederich v., Generallieutenant, I. 142. IV. 474—476.
Dufve Skanse, II. 200. 206. 256.
Duins, Slag ved, VI. 86. 87.
Dumbarton, I. 413. II. 322.
Dumetius, Ole, Staldskriver, III. 80.
Duna (Dünaburg), I. 442.
Duncan, Konge af Skotland, III. 5. 8. 9. 13.
Dundee, V. 315. 353.
Duneyjar, VI. 263. 264.
Durham, Kaptein, IV. 195.
Duroc, fransk General, IV. 328.
v. Duros, Grevinde, VI. 12.
Duvall, J. D., Baron, Generallieutenant, I. 117—121. 129—131. 134. 139. 223.
Dybwad, Rasmus, Kjøbmand, I. 297. 298. II. 152.
„Dyraar, Det store", IV. 274.
Dyre, Mette Iversdatter, V. 243.
Dyrstad, Christen, Lærer i Christianssand, III. 79. — Johan, Student, III. 80.
Døllevik, V. 328.
Dønnes paa Helgeland, II. 71.

Eadburg, Offas Datter, II. 272.
Eadmund, Konge i Ostangeln, I. 414. 426. 436. 440. — (Eatmund), St., II. 333.
Ear, germansk Krigsgud, I. 341.
Ebbell, Clemens, III. 85.
Ecambosc, Stedsnavn i Normandie, VI. 244.
Eckstorm, Andreas, Klokker, III. 83.
Ecriquetuit i Normandie, VI. 248.
Eda Skanse, I. 18. 30. 169. 261.
Edam, V. 318.
Edessa, IV. 381.
Edgar, angelsachsisk Konge, VI. 284. — Konge af Skotland, III. 5.
Edinburgh, III. 7. V. 162.
Edshult i Linköping Stift, VI. 281.
Edvardsen, Edvard, se Eiben. — Otto, Sogneprest til Manger, V. 173.
Edward I, Konge af England, II. 333. III. 8. IV. 214—216. V. 86.
Edzard II, Greve af Ostfrisland, VI. 48.
Egdafylke, VI. 370.
Egede, Hans, Missionær, V. 182. VI. 32.
Egeria, I. 311.
Egge i Sogndal, II. 50.
Eggedals Kirke i Sigdal, VI, 82.
Eggert Tækker, III. 118. 120.

Eggjardalir, VI. 357.
Egil Askelssøn paa Forland, IV. 142. 151.
Egilbert (Odilbald), Biskop af Utrecht, II. 171. 172.
Eiben, Edvard Edvardsen, Konrektor, II. 183. V. 167. 172. 173. 182. VI. 88.
Eichstädt, H. H., General, IV. 311. 312.
Eidanger i Bamle, V. 328.
Eide, Gaard i Holden Sogn, V. 329.
Eideren, I. 377. 456. II. 285. IV. 466.
Eidsberg i Smaalenene, III. 138 —140. VI. 316.
Eidsivathingsloven, VI. 208. 341. 343. 345. 347—350. 355. 358. 362. 394. 395.
Eidsten, Gaard i Bergs Sogn, Brunlanæs, II. 386. 389. 390.
Eidsvold, V. 22. VI. 406. — Kirke, VI. 348. — Verk, V. 158.
Eidza i Ryfylke, II. 31. III. 219 —221. IV. 184.
Eilif Arnessøn, Erkebiskop af Nidaros, III. 378. VI. 386. — Brynjulfssøn, II. 15. 17. — Eilifssøn af Naustdal, IV. 179. 187. 221. — Gudrunssøn, Skald, III. 35. — Helgessøn af Bjørgvin, II. 81. — i Naustdal, IV. 165. 169. 170. 179. 220. — Ragnvald Jarls Søn, IV. 377. — af Vold, IV. 163. 164. 177.
Einar „á Eyrum“, II. 11. — Fluga, Lendermand, IV. 141. — Fluga, Ridder, V. 407. — paa Hjordal, II. 81. — litle, Lendermand, IV. 153. 156. — Pinung, II. 34. III. 234. — Thambeskjelve, IV. 137. 140. 141.
Einarsfjord paa Grønland, V. 412. 413. 416. 417.
Eindride (Endrit), Arbeidskarl, II. 301. — Arnfinnssøn, II. 75. — Botolfssøn, II. 16. 40—43. 48. 49. — Eirikssøn, II. 37. — Erlendssøn af Flaam, II. 13. — Erlendssøn i Hafslo, II. 14. — Erlendssøn, Ridder, II. 64—66. 74. 96. — fra Gauldal, IV. 152. — Hvit paa Kvam, II. 39—43. 58. — Jonssøn, Lendermand, IV. 150. — Olafssøn, II. 35. — Simonssøn paa Leikvin, II. 85. — Skegg, II. 44. — Torve, IV. 152. — unge, IV. 147. 151.
Einersen, Johan, Sorenskriver, III. 109.
Einhard, I. 373—375. 379. 453. II. 268. 269. 287. 288.
Einstad i Lesje, IV. 282. 287. 297. 302.
Eirene, I. 312.
Eirik se Erik.
v. Eitzen, Jens, Klokker paa Kongsberg, III. 82.
Eivind se Eyvind.
Eker, I. 124. II. 157. III. 154. V. 106. 308—310. VI. 318.
Ekholmen i Venern, I. 291.
Ekolsund, I. 9. 15. 16. 21.
Elben, I. 375. 376. 378. 380. 404. 437. II. 285. V. 85. 94. 122.
Elbeu(f), Stedsnavn i Normandie, VI. 245.
Elbing. Erobringen af, IV. 457.
Elgesæter, II. 230. VI. 169.

Elieson, Elias Andreassøn, pers. Kapellan, II. 117. 130. — Iver, Kjøbmand, II. 120. — Karen, (f. Leuch), II. 142. — Morten Leuch, Assessor, II. 131. 139. — Peder, Justitsraad, II. 155. 156.
Elin Bjarnesdatter, II. 94. — Ivarsdatter, II. 96. — Thoresdatter, IV. 180. — Vilhjalmsdatter, II. 15—17. 43. 48.
Eline Eiriksdatter, II. 67.
Elisabeth, Dronning af England, V. 382—384. — Keiserinde af Rusland, IV. 437. 449. 459. 467. — dansk Prindsesse, Frederik I's Datter, V. 260.
Ella, Konge i Northumberland, I. 412. 426. 435—437. 448. 461. 462.
Ellef Kolstad, V. 26.
Elling Bø, V. 27.
Ellingaard, VI. 85. 89.
Ellinkilen i Onsø, V. 331. 332. 336.
Elliot, Hugh, engelsk Gesandt i Kjøbenhavn, I. 157. 159. 160. 165—167. 243.
Ellum-Syssel i Sønderjylland, VI. 400.
Else Andersdatter Berg, VI. 81. — Enke, II. 136.
Elstrude, Grev Arnulf I's Datter, II. 163.
Elvedalen, IV. 210.
Elverum, VI. 357.
Ely, Familien, V. 159.
Emahusen, Jens Henrik, Major, II. 201. 205. 242. 256.
Emaus, ved Bergen, V. 130.
Embdinger, And., II. 119.
Emden. VI. 48. 50. 51. 53.
Emmerstad, V. 320.
Emmo, Biskop af Noyon, I. 407. 417. 419. 420.
Enaelven, II. 255.
Enare, IV. 4.
Enbogen, Gaard i Jemteland, II. 255. 257.
Enebak, III. 138—140.
Engebret Flindal, V. 48. — Flyen, V. 25. — Lunke, V. 11. — Opsal, V. 25.
Engelbert von Steege, Spindemester, III. 388.
Engelbrekt Engelbrektsson, V. 252. — Madssøn, Sogneprest til Urskoug, V. 13. — Stefanssøn, II. 54. 55.
Engelbreth, W. Fr., Provst i Lydersløv, IV. 323.
Engelhardt, Nicolai, Sogneprest til Oddernæs, III. 80. — Simon Jacob, Konsumptionsinspektør, III. 80.
Engelhart, Hans, Stiftsprovst i Christianssand, III. 51.
Engelholm, paa Sjælland, V. 114.
Engelstoft, Laurids, Konferentsraad, IV. 306. 307.
Engervandet i Bærum, V. 223. 224.
v. Engeström, L., Greve, I. 231.
England, I. 83. 100. 165. 166. 195. 216. 226. 248. 335. 406. 407. 411—413. 420. 421. 424. 426. 429. 432. 435. 448—450. 461. 462. 484. II. 177. 178. 195. 261—267. 269. 272—277. 284. 285. 332—336. III. 4. 357—359. 361. IV. 189. 190. 214. 215. 219. 273. 409. 434. 435. 465. 483. V. 52. 58. 60.

62. 65. 67. 68. 71. 73. 74. 86. 87. 91. 93—95. 112. 119. 129. 246. 247. 255. 286. 287. 298—300. 315. 316. 344. 345. 380. 384. 389. 390. VI. 7. 10. 11. 21. 29. 35. 53. 55. 153. 175. 177—179. 189. 190. 193. 198. 251. 255. 256. 273. 277. 283. 284. 296. 297. 300. 304. 305. 339. 389. 403. 412. 414—418.
Englændere, V. 389. — paa Island, V. 246. 249. — i Norge, V. 273. 365. — i Rusland, IV. 408. 416.
Enhard, Annalist, I. 379. II. 287. 288.
Eningdals Sogn, VI. 342.
Enkhuysen, V. 382.
Ennignup, I. 398. 452.
van Ephing, Jørgen, IV. 202.
v. Eppendorf, Heinrich, V. 231. 257.
Epta, Flod i Normandie, VI. 239.
Erdalen, V. 196. 198.
Erdman, Hans Jacob, Sogneprest til Haaland, III. 51. 78.
Erengisl Eilifssøn, Raadmand i Bergen, II. 17.
Erichsen, Jens, Visitør, III. 81. — Ole, Manuduktør, III. 81.
Ericus Olai, Historiker, V. 242.
Erik (Eirik) Amundssøn, Lagmand i Throndhjem, II. 70. — Arnessøn, Lendermand, IV. 153. — Blodøxes Sønner, VI. 277. — Einarssøn, II. 27. — Erkebisp af Nidaros, IV. 260. VI. 181. — Erlendssøn Bokke paa Finnen, II. 12. 14. 45. 58. — Glipping. Konge af Danmark, II. 368. 369. — Guttu, V. 25. — Helden, V. 33. — den hellige, Konge af Sverige, II. 376. — Jonssøn Moen, VI. 315. — Jonssøn Moen den yngre, VI. 315. — Kolstad, V. 11 24. 27. 28. 48. — Konge paa Hordeland, II. 319. 320. — Kongssøn, IV. 157. 159. — Lam, Konge af Danmark, I. 457 — — Lauk (Spiknevssøn?), IV. 154. 156. — Magnussøn, Konge af Norge, II. 57. 96. 376. III. 221. IV. 171. 210. 212—18. 222. 226. 227. 248—251. V. 84. 95. 143. 144. — Magnussøn, svensk Hertug, V. 34. 138. — Morkind, V. 48. — Olsen, Sogneprest til Voss, V. 175. — Olufssøn (Smaasvend), Borgermester i Oslo, VI. 25. — af Pommern, Unionskonge, II. 62. 338—370. IV. 2. V. 03. 252. — Spangerud, V. 26 — — Stilk, IV. 163. 164. 177. — Thordssøn, II. 44. — Vedrhat, Ragnar Lodbroks Søn, I. 40. 441. 465. — Vilhjalmssøn af Torge, II. 16. IV. 183.
Eriksfjord paa Grønland. V. 12. 413. 417.
Erinyerne, I. 321. 322. 328.
Erland Flyen, V. 25. — Olstad, V. 8. 9. 20. — Skrinde, V. 1. 34.
Erlend Arnessøn, II. 22. — Blese Kaaressøn, II. 14. — Eindridessøn af Losna, Rigsraad, I. 64—68. 75. III. 115. — af Gerde, IV. 139. — Karlshoveds søn, II. 13. 45. — Philippussøn af Losna, Rigsraad. II.

60—64. — Raud, IV. 165. 166. 169. 179. — Silfestssøn, II. 50. 53. — paa Slinde, II. 50. — Thorfinnssøn, Orknøjarl, III. 2.
Erling Alfssøn af Thornberg, IV. 164. 165. 169—171. 173. 177. 179. 248. V. 138. — Astrid Roedatters Søn, IV. 267. 268. 272. — Erlendssøn, Orknøjarl, III. 2. — Haldorssøn paa Gerdeskval, II. 34. — Isakssøn, II. 41. — Ivarssøn af Bjarkø, III. 217. IV. 165. 166. 169. 179. — Josefssøn paa Ottar, II. 45. — Ormssøn paa Belle, II. 36. — Ormssøn Skakke, IV. 146. 151. 152. 155. 173. 261. 262. V. 189. 199. — Sighvatssøn i Hudrum, II. 51. — Skjalgssøn paa Sole, IV. 133. 139. — Steinvæg, IV. 176. — Vidkunnssøn af Bjarkø, IV. 148. 153. — Vidkunnssøn, Drotsete, II. 56. III. 213. 214. IV. 180. 182. V. 89. 137. — paa Vinje, II. 30. 37.
Erlund, Christian, VI. 42.
Escraketuit (Ecriquetuit) i Normandie, VI. 248.
Esketot i Normandie, VI. 248.
Eskimoerne, V. 393.
Esrom, II. 146.
v. Essen, Oberstlieutenant, II. 198.
Estenelunda (Etalonde) i Normandie, VI. 248.
Esterne, I. 374.
„Estotilandia“, V. 398. 399.
Estrebeuf, VI. 245.
Etaintoft i Normandie, V. 79.
Etalonde(s) i Normandie, V. 62. VI. 248.
Etohague i Normandie, VI. 244.
Etruskerne, I. 311. 361.
Eu i Normandie, VI. 239.
Eunomia, I. 312.
Eure, Flod i Normandie, VI. 239.
Evanger paa Voss, II. 38.
Evangervandet paa Voss, V. 164.
Evenstad, Ole, Lensmand, I. 546.
Evje, Gaard i Smaalenene, V. 153.
Evjesund, V. 331.
Evreux i Normandie, VI. 239.
Ewald, Johannes, IV. 468.
Ewert & Sons. III. 132. 134.
Eyðuns ríma, IV. 244. 245.
Eyjardalsá, II. 382.
Eymundr askaspillir, I. 475.
Eynafylki, VI. 394.
Eyolf Haldorssøn, II. 33.
Eystein Asgrimssøn, Skald, III. 27. 29. 33. — Aslakssøn, Biskop af Oslo, II. 355. 356. 359—361. VI. 348. — Bele, svensk Konge, I. 465. — Erkebiskop af Nidaros, VI. 163. 164. 169. 170. 176—178. 181. 183. 184. 186. 191. 193. 195. 197—201. 252. 255. 258. — Fret, V. 406. — Haraldssøn, Konge af Norge, IV. 149. — Isakssøn Mugga, II. 40—42. 58. — Ivarssøn, II. 92. 93. — Magnussøn, Norges Konge, IV. 143. 144. 152. — Orre, IV. 141. — Ragnvaldssøn, Lendermand, IV. 159. — Valdasøn, III. 35. 36.
Eyvind Bjørnssøn, II. 328. — Normannerkonge, I. 413. 414. — Sigurdssøn, II. 18. 32.

Eyvor Gautesdatter, III. 217. 219. 220. IV. 184.

Faaberg i Gudbrandsdalen, V. 18. 19. 49. — Kapel, VI. 292.
Faanetdalen, II. 210.
Faber, svensk Major, II. 215. IV. 402.
Fagel, Frants, VI. 20.
Falbe, C. G. L., Frk., IV. 341.
Falch, Johan, dansk Søofficer i russisk Tjeneste, IV. 448. — svensk Kaptein, II. 222.
Falck, fra Nøtterø, I. 106. — Kjøbmand i Throndhjem, I. 222.
Falckenberg, Melchior, svensk Oberst, IV. 388—390. 392. 395.
Falenkam, Peder, Klokker i Arendal, III. 82.
Falkenberg, III. 119.
Falkenberg, Mathias, Student, III. 80.
Falkener, Adrian, Borgermester i Throndhjem, V. 162. — Anne, V. 162.
Falkenskiold, Senecca Otto, Generalmajor, I. 103. 104. II. 155. IV. 474. 476. 477.
Falköping, II. 342.
Falsen, Slægt, V. 151.
Falsen, Chr. M. de, Konferentsraad, Justitiarius, I. 73. — Chr. M., Stiftamtmand, V. 269—271. — (Søn af frg.), V. 270. — Enevold de, Etatsraad, I. 68. 73. 493. 495. 501. 503. 505. IV. 323.
Falster, VI. 400.
Falster, Christian, Rektor, VI. 59—61.
Fane i Nordhordland, V. 132. — Kirke, II. 296.
Fantoft, Gaard ved Bergen, V. 132—134.
Farsonius, Familienavn, VI. 309.
Farsund, III. 91. 109.
Farthegn Matssøn, II. 75. — Philippussøn, II. 74. 75. — Samsonssøn paa Storlinge, II. 77.
Fasting, Claus, Borgermester i Bergen, VI. 11. — russisk Marinekaptein, IV. 449. — Peter Jacob, Contreadmiral, IV. 472. 473.
Fayal (Azoriske Øer), V. 388.
Fécamp i Normandie, VI. 240.
Fedder, Hans, IV. 202.
Feddersen, Familienavn, VI. 309. — Ditlevine, Fru, II. 149. — Nicolai, Præsident i Christiania, II. 145. V. 262. — Nicolai (Søn af frg.), II. 149.
Fehmann, Peter, Præsident i Throndhjem, II. 122.
-fell, Stedsnavne paa, V. 72.
Femmer, Carl, Præsident i Christianssand, III. 80. — Christopher, Hører i Christianssand, III. 82. — Hans, Hører i Christianssand, III. 82. — Hans, res. Kapellan, III. 83. — Nicolai, Justitsraad, Rektor, III. 76. 77. 79. 83. 86.
Femmilsskoven i Tyldalen, II. 238.
Feodor Alexejewitsch, Czar af Rusland, IV. 417.
Feradhach, irsk Konge, I. 364.
Ferring Prestegaard i Jylland, VI. 78.
Ferry, Familie, V. 159.

de Ferry, Anna, IV. 431. — L., Lieutenant, II. 227. — Peter, Oberst, IV. 431.
v. Fersen, Axel, Greve, I. 38. 39.
Fetsund, III. 139.
Fick, Heinrich, IV. 451.
Fickler, Joh. Bapt., V. 402—405.
v. Fieandt, svensk Major, II. 251.
Fien, Ulrik Fredr., Oberstlieutenant, II. 211.
Fienn, Johan, V. 312.
Filbec i Normandie, VI. 241.
Fillefjeld, III. 140. V. 189. 199. 205.
Finch (Finx), VI. 41. 42.
Finch, engelsk Gesandt i Haag, VI. 55.
Findalen i Sætersdalen, IV. 208.
Finde, Per, Kannik i Stavanger, II. 298.
Fine (?), II. 142.
de Fine, Arnold, Biskop i Throndhjem, V. 166—168. VI. 92. — Søren, Hører i Bergen, II. 183.
Finian, St., VI. 285.
Finland, I. 37. 83. 98. 118. 129. 138. 197. 222. 223. 260. II. 194. 197. 199. IV. 410. 420. 466. 479. 481.
Finmarken, III. 283. 356. IV. 1—19. 191. 193. 196. 463. 492. V. 347. 352. 387. 388. VI. 32. 98. 136—155.
Finn Arnessøn paa Austraat, IV. 139. 141. — Gautssøn af Mel, II. 93. IV. 164. 165. 170. 172. 174. 178. 185. — Ogmundssøn af Hestbø, IV. 182. 184. V. 89. — Sigurdssøn, Sogneprest til Tønsberg, VI. 31N—314.
Finnen, Gaard paa Voss, II. 10—12. 14. 15. 18—21. 43. 49. 75.
Finnen-Ætten, II. 6. 8. 10—21.
Finner (cfr. Lapper). I. 439. 451. IV. 192. V. 76. — i Rusland, IV. 410.
Finske Bugt, IV. 465.
Fintin, Mickel, Kirkeværge, III. 271.
Firdafylke (cfr. Fjordene), IV. 131. 133. 134. 139. V. 66. VI. 373. 376.
Fiscamnum (Fécamp) i Normandie, VI. 240.
Fisker, Kaptein-Lieutenant, I. 108.
Fjaagesand, Gaard i Hviteseid, III. 159.
Fjallar, Prest paa Øystusyn, II. 37.
Fjelde i Gjerpen, III. 154.
Fjone i Nissedal, III. 161. 162.
Fjordene, VI. 376.
Fjære i Nedenæs, III. 206. 207. — Gravsten fra, III. 206—222. IV. 221. — Gaard i Solum, III. 157.
Fjærestranden i Solum, III. 157.
Fjærlandsfjorden, V. 205.
Flaa i S. Throndhjems Amt, II. 231.
Flaam i Aurland, II. 13. V. 195. 196. 201. 202. 207. — i Flaabygden, III. 158.
Fladeby, Gaard i Enebak, I. 250. 496.
Fladeland i Vraadal, III. 162. 163.
Fladstrand, V. 409.
Flagestad, Gaard i Lesje, IV. 280.
Flaksvandet, III. 97.
Flandern, I. 400. 402. II. 162—170. 268. 270. 285. V. 61. 286.

344. VI. 11. 242. 244—246. 248.
Flate, Gaard i Grindheim, II. 11.
Flauvrenne, Johan, V. 312.
Fleischer, Johan Didrik, Generalauditør, II. 144. — Johan Seckmann, Sorenskriver, V. 186. — Lorents Holmer, Generalauditør, II. 117. 118. 131.
Flekkefjord, I. 242. III. 74. V. 332. 333.
Flekkerø, V. 119. 365. — Kastel, III., 61—65.
Flekstveit i Laurdal, III. 166.
Flemencvilla, i Normandie, VI. 247.
Fleming, Ætten, II. 68. 69.
Fleming, Bo, Rigsraad, II. 68. 69. 72. III. 115. — Herman, Væbner, II. 69. — Ivar, Væbner, II. 68. 69. — Joakim, Rigsraad, II. 69. — Margrete Bosdatter, II. 72. — Peter, II. 69.
Flemløse, Peder Jakobssøn, Læge, VI. 320.
Flensburg, I. 247.
Fleskum, Gaard i Bærum. III. 138.
-flet, Stedsnavne paa, VI. 244.
-fleu, Stedsnavne paa, VI. 244.
-fleur, Stedsnavne paa, VI. 244.
Fleury, Kloster, I. 405. II. 322.
Flitte, Gaard i Dovre, V. 28.
Flocilvilla (Floville), VI. 246.
Flor (Floer), Henrik, Hytteskriver. II. 234. 235. 237. — Laurits Frantssøn, Sogneprest til Nannestad, VI. 312. — Martin Richard, Overlærer, I. 533. 534. 536—539.
Florida, V. 388.
-flot, Stedsnavne paa, VI. 244.
Floten, Kjøbmand i Utrecht, VI. 36.
Flotomanvilla, i Normandie, VI. 247.
v. Flotow, Chr. Ludw. Wilh., Kammerjunker, II. 137. 139.
Floville, VI. 246.
-flue, Stedsnavne paa, VI. 244.
Flykse-Helle i Laurdal, III. 168.
Fløan Kirke, VI. 292.
Fløen ved Bergen, V. 128.
Fog, Familie, IV. 440.
Fog, Jens, res. Kapellan paa Hitterøen, III. 78. — Johannes, Klokker, III. 79.
Fogh, svensk Kaptein, III. 129.
Fokstuen, Fjeldstue paa Dovre, II. 232.
Foland, Stedsnavn, VI. 243.
Fólangr, V. 223.
Folckersahm, Familie, V. 146.
Folckersam, Generalinde, IV. 390. 395.
Folder, Erik Olufssøn, VI. 324.
Folkungeætten, V. 137.
Follo, IV. 211. V. 83. 107. 311. 319. 320. 327. 331. 335. 337.
Fontainebleau, V. 120.
v. Fontenelle, Broklæge, I. 283.
Fontenelles, i Frankrige, I. 404.
Forbygden i Stjørdalen, II. 208. 210. 225. 241.
-force, Stedsnavne paa, V. 72.
Fordahl, Anders, Lærer i Christianssand, III. 78. — Henrik, res. Kapellan til Oddernæs, III. 79. — Jørgen, Degn til Holt, III. 79.
Fordun, skotsk Historiker, III. 79.
Formetot i Normandie, VI. 248.
Forntúpt (Fantoft), Gaard ved Bergen, V. 132. 134.

Forstamtet i Norge, V. 262.
Forsvik i Vadsbo Herred, V. 108.
Fosen, II. 230. V. 357. 359. 362.
Fosnæs ved Tønsberg, II. 69.
Foss (Fossesholm) i Eker, V. 107. 309. 310. 317. — i Hjælmeland,. II. 31. — Nedre, Gaard ved Christiania, II. 141.
Foss, Anders, Biskop i Bergen, V. 260. — Johan, Degn, III. 80. — Niels, Etatsraad, VI. 66.
Fossum, Gaard i Horg, II. 251. — Jernverk, I. 228. III. 154. — Kobberverk, IV. 282.
Framery, Pierre, Generalkonsul, III. 63.
Framnes, VI. 410. — skipreiða, VI. 372.
Franc, svensk Statssekretær, I. 242. 302.
Franckenau, G. E. F., Sekretær, III. 267.
Franker, I. 367. 375. 380. 404. 406. 415. 428. II. 269. 271. 284. VI. 238. 240—242. 246. 247. 249. — de ripuariske, VI. 242. — de saliske, VI. 242.
Frankfurt a. M. VI. 332.
Frankrige, I. 231. 406. 408. 409. 418. 421—423. 429. 482. 483. II. 371. III. 207. IV. 189. 190. 215. 216. 220. 224. 225. 434. 465. 468. V. 69. 76. 78. 227. 236. 312. 317. 344. 345. 390. VI. 9. 10. 21. 55. 169. 190. 238—240. 242—246. 273. 298. 299. 404.
Franskmænd, III. 32.
Frants I, Konge af Frankrige, V. 119.
Frauna Kirke, VI. 348.
Frasersborough i Skotland, V. 356.
Fraxinet i Provence, I. 481.
Frebergsvik i Nykirke, V. 321. 322.
Frederik I, Konge af Danmark og Norge, III. 116. V. 105. 117. 129. 227. — II, Konge af Danmark og Norge, II. 389. III. 156. 248. 284. IV. 201. 247. VI. 324. — III, Konge af Danmark og Norge, III. 249. 253. IV. 114. 119. 303. 441. V. 12. VI. 31. 98. 156. — IV, Konge af Danmark og Norge, III. 66. 255. IV. 1. 2. 6. 9. 207. 325. 448. 452. 459. 460. 465. VI. 7. 8. 16. 17. 21. 28. 30. 39. 43. 46. 47. 50. 57. 61. 68. — V, Konge af Danmark og Norge, III. 260. 265. IV. 314. 326. 452. 469. — VI, Konge af Danmark og Norge, I. 39. 99. 106. 114. 115. 117 —120. 131. 134. 141. 143. 154. 155. 166. 178. 179. 211. II. 147. III. 110. IV. 311—318. 324. 327. 331. 333. 340. 481. V. 409. 410. — II, Konge af Preussen, IV. 468. 477. VI. 54. — Arveprinds til Danmark og Norge, I. 104. 258. II. 153. IV. 312. 315. 316. 326. 472. — Prinds af Hessen (Konge af Sverige), II. 248. IV. 458. — Prinds af Hessen, I. 100. 102. 104. 105. 120. 143. — Prinds af Hessen, VI. 67. — Christian, dansk Prinds, Frederik IV's Søn, VI. 27. — Christian, Hertug af Augustenborg, III. 44. IV. 326. 330. 333. — Henrik, Prinds

af Oranien, VI. 86. — Wilhelm I, Konge af Preussen, IV. 468. VI. 53. — Styrkaarssøn, II. 44.
Frederikshald, 21. 69. 92. 102. 109. 145. 146. 227. 292. 296. 299. 304. II. 133. 231. III. 50. V. 27. 29. 418.
Frederikshavn, I. 120.
Frederiksholm Fæstning, III. 109.
Frederiksstad, I. 77. 81. 85. 95. 102. 106. 107. 109. 114—116. 118. 120. 129. 141. 146. 193. 214. 239. 249. 256. 283. 289. 292. 293. 296. II. 140. IV. 388. 390. 393. 395. V. 315. 316. 327. 336. 342.
Frederikssten, I. 116. 173. 246. II. 248.
Frederiksværn, I. 32. 68. 139. 179. 214. 248. 249. 289. 292. III. 65.
Frederus, Joh., Professor i Rostock, VI. 325—327. 330.
Fredrikshamn, I. 37.
Frende, Døbenavn, VI. 309. — Familienavn, VI. 309.
Frende, Laurits Nilssøn (Kloster-Lasse), VI. 307—313. — Nils, VI. 309.
Frendeson, Nils Jørgenssøn, Skipper, VI. 308. 309.
Frendeson(ius), Familienavn, VI. 308. 309. 314.
Frendesonius, Else Sakariasdatter, VI. 314. — Sakarias Søvrenssøn, Sogneprest til Faaberg, VI. 314. — Samuel Sakariassøn, VI. 314.
Fresvik i Sogn, II. 35.
Frey, Gud, I. 314.
Friderichsen, Jacob, Sogneprest til Søgne, III. 85.
„Fridericus Rex“, svensk Ostindiefarer, VI. 29.
Fridlev, Ragnar Lodbroks Søn, I. 463.
Fridrek Køna, IV. 151.
Fridthjof den frøkne, VI. 410.
Friis, Christian, til Borreby, Kantsler, II. 388. IV. 307. 340. V. 261. — Christian, til Kragerup, Kantsler, IV. 340. — Johan, til Hesselager, Kantsler, V. 105. — Peder Claussøn, V. 166. 177. 178. 258. 271. 308. 406. VI. 307. — Povel, Sogneprest til Lom, IV. 286. — Samuel, Sogneprest til Kvinesdal, III. 77.
Friland, Stedsnavn, VI. 243.
Frille, Eggert, Rigsraad, V. 284.
Frimann, Christopher, V. 178.
Friserne, I. 403. 412. 427. 453. 454. II. 175. 284.
Frisius, Laurent, V. 403.
Frisland, 376. 379. 381. 388. 401—404. 412. 415. 420. 421. 424. 426. 427. 432. 433. 453. 454. II. 161. 171—173. 175. 261. 262. 268—270. 278—285. III. 252. V. 94. VI. 71.
„Frisland“ (ↄ: Grønland), V. 397—399. VI. 138.
Fritsø, II. 387. 388. III. 269. IV. 453.
Fritzner, Magnus Christian, Kapteinlieutenant, II. 229.
Frobisher, Mart., engelsk Søfarer, V. 397.
Frode, dansk Konge, I. 393. 395. 396. 398. 452. — Fredegod, I. 314.
Frolen i Selbo, II. 253.
From, Ulrik Fredr., Etatsraad, Justitiarius, II. 127. 131.

Fron i Gudbrandsdalen, V. 17. — Prestegaard, IV. 289. V. 5. 7. 8.
Frondalen, V. 202. 213.
Frostathing, VI. 230.
Frostathingslagen, VI. 344. 359. 388. 396.
Frostathingsloven, VI. 203—235. 364. 387—390. 393. 396. — Codex Resenianus, VI. 203. 204. 214. 216. 217. 219—221. 224. 226—228. 231. 234.
Frosten, VI. 390.
Frø, svensk Konge, I. 464.
Frøsøen i Jemteland, II. 200.
Fuchs, Georg Conrad, Prokurator, III. 79.
Fürstenberg, Inger Worm, V. 183. — Paul Jacob, Prokurator, V. 183.
Fulham, I. 415.
Funck, Baron, svensk Oberstlieutenant, I. 42. 48.
Funden, Gaard i Store-Nes.
Funk, Manderup Nilsen, Sorenskriver, V. 183.
Funtin, Mikel, Raadmand i Oslo, VI. 317.
Fyen, IV. 194. VI. 400.
„Fyen", Linieskib, I. 286.
Fyhn, Politimester, II. 149. 152.
v. Fyhren, Henrich, III. 81.
Fyljadalen i Thelemarken, III. 158.
van Fyren, Effuert, Borger i Bergen, III. 81.
Fyrisdal i Thelemarken, III. 177. 178. 180.
Fyrisvandet, III. 173. 175.
Fædder, Johan, Kapellan, III. 82. — Nils, VI. 309.
Fæddersen, Mats, VI. 309.
Færder, I. 213.
Færen Vand i Meraker, II. 209.
Færøerne, II. 67. 286. 296. 325. IV. 190. 209. 230. 253—255. 257—259. 261. 262. 264—267. 269—272. V. 68. 82. 387. VI. 32.
Føyn, Hans Kristenssøn, Kjøbmand, I. 106—109.

Gaara i Bø, Thelemarken, III. 181.
Gaarman, Johan, Landkommissarius, V. 3. 12.
Gaasedal paa Vaagø (Færøerne), IV. 257.
Gabel, Christian Carl, Overkrigssekretær, IV. 457. — Frederik, Vice-Statholder, IV. 387.
Gad, Heming, Biskop, V. 238—244.
Gadolin, svensk Lieutenant, I. 248.
Gähler, Generaladjutant i russisk Tjeneste, IV. 474. — Peter Elias, Generallieutenant, II. 142. 144. 146. 153—155. IV. 309.
Gaffron, Adam Abraham, Generalmajor, II. 248. 252.
Galaherað, VI. 357. 392.
Galde, Slægt, V. 145. 146.
Galde, Karine, II. 387. III. 270. 276. — Oluf, III. 276.
Galfrid af Monmouth, I. 449.
Galgebergtangen ved Christianssand, III. 61.
Gall, F. J., Dr., IV. 323. 324.
Gallerne, I. 321. 323. 324. 332. 334. 352. 356. VI. 238. 241. 249.

Gallien, I. 399. 423. 424. 428. 437. II. 269. 315. 322. VI. 238. 239. 241.
Galtung, Slægt, V. 145. 149. 272.
Galtung, Gaute Erikssøn, II. 95.
Gamborg, Foged, II. 115. 129.
Gamle, Skald, III. 35. 36.
Gammelholm, I. 203.
Gangdalen, V. 196.
-gard, Stedsnavne paa, VI. 246.
Gard Olafssøn, II. 19.
Garðar paa Grønland, V. 412—417.
Gardar Thoressøn, III. 220.
Garmann, Wenche, V. 132.
Garmo, Gaard i Lom, VI. 290.
Garper, III. 155, 156.
-gate, Stedsnavne paa, VI. 243.
Gateholt, Gaard i Hviteseid, III. 164.
Gatteville, Stedsnavn, VI. 243.
Gaudreville, Stedsnavn, VI. 246.
Gauldœlafylke, VI. 394.
Gausbøvand i Thelemarken, III. 177.
Gausdal, II. 134.
Gaut Gautssøn den unge paa Mel. II. 92. 93. IV. 171. 172. 174. 182. — Isakssøn, II. 40. — Jonssøn af Mel, II. 93. IV. 154. 161. 163. 165. 167. 169. 174. — af Ænes. IV. 153. 155.
Gaute, Erkebiskop af Nidaros, II. 70. III. 241. V. 407. — Erlingssøn af Tolga, III. 212. 216. 217. 220. IV. 169—172. 180. 213. — Haakonssøn paa Tolga, II. 61. III. 219. 220. — Isakssøn paa Tolga, II. 52. 53. III. 212. 218—220. IV. 182.
Geble Pederssøn, Biskop i Bergen, VI. 196.
Gedde, Brostrup, Oberberghauptmand, IV. 287. — Ove, Rigsraad, VI. 91. — Regisse, VI. 91.
Gede, Stodderfoged i Christiania, II. 135.
v. Geelkerck, J., Ingenieur, V. 133.
Gefle, II. 199. 258. V. 334.
Geile Sogn i Gudbrandsdalen, VI. 349.
Geirstad, I, 456.
Gelasius I, Pave, VI. 254.
Gemeticum (Jumièges) i Normandie, VI. 239.
Genestivilla i Normandie, VI. 247.
Gensichen, Professor, I. 552.
Gentzkow, Nicolaus, Dr., V. 170.
Georg, St., III. 33.
Georg I, Konge af England, II. 195. — III, Konge af England, I. 194. — Albrecht, Fyrste af Ostfrisland, VI. 48—50. 52.
Gerardivilla, i Normandie, VI. 247.
Gerdisaker, II. 23.
v. Gerdten, Carl, svensk Oberst, II. 198. 257.
Gerhard, Greve af Oldenburg, III. 236. 237.
Gerlak, Kannik i Oslo, II. 189.
Gerlo, II. 163.
Germanerne, I. 324. 332. 337. 339. 341—343. 346. 356. 364. 367.
Germanien, I. 341. II. 269.
Germatwatt, Stedsnavn paa Mainland, V. 65.
Gerner, Provst, II. 120.
Gersdorff, Chr. R. Ph., Baron, Amtmand, II. 129.

Gerthrud Audunsdatter, II. 74.
Gervasius, VI. 256.
Geus Kalkslager, i Bergen, III. 122.
Geuss, J. M., Professor, IV. 331.
Gevelt, Gaard i Eker, V. 107.
Gevingaasen, II. 219. 225.
v. Gheren, Carsten, V. 252. 255.
Ghivoldi fossa, VI. 241.
Giese, Chr. Fr., Oberst, II. 138.
Gill, John, Sogneprest til Høland, III. 81.
Gimse, Gaard i Melhus, IV. 204. 206.
Gimseætten, IV. 140.
Gimsø Kloster, III. 155. V. 328. 366.
Gimsøstrømmen, IV. 189.
Gisholt, Gaard i Solum, III. 157.
Giske, II. 18. 64. V. 137.
Giskeætten, II. 3. 65. IV. 140. 142. 186.
Gisl Illugessøn, III. 6.
Gissur Einarssøn, Biskop i Skaalholt, V. 249. VI. 264. — hvite, I. 475. VI. 278.
„Givolds Grav", I. 402. 407.
Giørn Rombsaasz, V. 27.
Gjelstad-Hullet, III. 165.
Gjerde, Gaard paa Voss, II. 36.
Gjerdrum, J., Direktør, VI. 82.
Gjermen, Gaard paa Voss, II. 19.
Gjerpen i Bamle, III. 154. 156. V. 328. — Kirke, II. 387. III. 155. 156.
Gjersund i Morgedal, III. 166.
Gjertsen, Friderich, Kjøbmand i Mandal, III. 80. — Nils Wisløf, Justitiarius, III. 83.
Gjessing, Sorenskriver, II. 141.
Gjeteryggen i Thelemarken, III. 157.
Gjetø i Nordsjø, III. 158.
Gjevedals Kirke, VI. 415.
Gjevestøtroldet, III. 173.
Gjord Anderssøn, Kommerceraad, V. 310.
Gjøe, Henning, IV. 202. — Marcus, Geheimeraad, VI. 19.
Gjønnæs i Hedrum, II. 390.
Gjør, Salomon, Rektor i Christianssand, III. 76. 84. 86.
Gjøtil, Gaard i Laurdal, III. 169.
Glad, Fredr., Etatsraad, II. 131. — Frue, II. 116. — Oluf, Borgermester i Oslo, III. 271.
Glafsfjorden i Vermeland, I. 172.
Glamorganshire i Wales, II. 261. 266.
Glámr, II. 383.
Glansberg, svensk Oberstlieutenant, II. 253.
Glasgow, IV. 309.
Glastonbury Abbedi, VI. 275. 418.
Glendower, Owen, II. 338.
Glommen, I. 116. III. 139. IV. 393. 397. V. 30. 315. 316. 341.
Glostrup, Nils Simonssøn, Biskop i Oslo, III. 171. IV. 276. V. 265. 266.
Glückstad, Michael, Raadmand i Christianssand, III. 111.
Glückstadt, III. 249. 250. 253.
Gnup (Chnob), dansk Konge, I. 389. 452. II. 175.
Goban, irsk Bygmester, VI. 285. 286.
Godfred, dansk Konge, I. 371. 375. 376. 382. 384. 386. 391. 396. 452—56. II. 268. 269. 285. — dansk Konge i Frisland, I.

403. 407. 415. 424. 428. — Harald Klaks Søn, dansk Konge, I. 381. 401. 402. 404. VI. 241.
Godred Crowan, Konge af Man, III. 13.
Goes, hollandsk Gesandt i Kjøbenhavn, VI. 26.
Goffrido fra Trani, Kardinal, II. 185.
Gokstadskibet, V. 87. 121. 124—127. VI. 273. 274. 414. 415.
Golbertivilla, i Normandie, VI. 247.
„Golfo Quadrato", V. 388. 389.
Golowm, Theodor Alexejewitsch, Greve, General-Admiral, IV. 417.
Golowkin, Greve, russisk Ambassadør i Haag, VI. 55.
Gomarivilla (Gommerville), VI. 246.
de Gomera, Francesco Lopez, spansk Historiker, V. 385. 390—393. 395. 398. 399.
Gomez, Estevan, portugisisk Søfarer, V. 391.
Gommerville, VI. 246.
Gonnetuit i Normandie, VI. 248.
Gordon, Patrick, russisk Viceadmiral, IV. 424. 425.
Gorm den barnløse, dansk Konge, I. 478. — „Ensci", dansk Konge, I. 395. 396. — den Gamle, dansk Konge, I. 390. 392. 393. 395. 396. 398. 478. 479. II. 176—179. — den heimske, Konge i Jylland, I. 478. — Træleknuts Søn, dansk Konge, I. 478.
Goter, VI. 238.
Gotland, II. 348. 368. III. 240. IV. 435. V. 399.
Gotlandslagen, VI. 209.
„Gottes Hülfe in der Noth", Grube paa Kongsberg, I. 239.
Gottorp Slot, I. 6. VI. 52.
Graah, Peter Hersleb, Etatsraad, Høiesterets-Assessor, IV. 319.
Graanaase, Fjeldhammer, V. 198.
Graaten ved Skiens-Elven, III. 157.
Grabow, Frants, Generalmajor, II. 137.
Grach, Jørgen, Sogneprest, III. 80. — Peder, Rektor i Christianssand, III. 51. 76.
Gram, Dr., II. 120. — Hans, Etatsraad, VI. 36. 40. 44. 47. 55. 59—61. 63. 64. 67. 73—78. — Jens, Sogneprest til Vardal, VI. 314. — Kirsten, II. 125. — Mads Pederssøn, Sogneprest til Fron, V. 265.
v. Grambow, Diderik Otto, Stiftamtmand, II. 155. 156. V. 262.
Gran paa Hadeland, IV. 483. VI. 355. — Kirke, VI. 172. 176. 347.
Graudar, Gaard paa Voss, II. 35.
Grave, Christian, Sogneprest til Eker, II. 114. VI. 318—320.
Gravehalsen, V. 195. 196. 202. 207.
Graven i Hardanger, V. 179. 193. — Lille, i Hardanger, V. 183.
Graville-St.-Honorine, i Normandie, VI. 247.
Gravrok paa Austraat, VI. 91.
Green, Anders, Kantsler, II. 388. — Joh., Slotsprest, II. 116. 117. 119. 123. 124. 153. — Nils Nilsen, Kaptein, VI. 81.

Greenstead Kirke i Essex, VI. 283. 284.
Gregers Børgessøn. Sogneprest til Brunlanæs, VI. 320.
Gregor I, den store, Pave, III. 23. 27. 29. 33. 231. VI. 277.
Gregorios, Biskop i Nyssa. III. 22. 27. 231.
Gregorius Andressøn af Stodrheim, III. 213. 214. 216. 220. IV. 151. 164. 178. — Dagssøn, III. 155. 157. IV. 150—152. — Jonssøn af Blindheim, IV. 149. 159—163. 167. 174. — tydsk Prest i Bergen, II. 295.
Greifswald, V. 345.
Grein, Nikolaus, Masmester, IV. 290. 299. 300. 302.
Greip Ivarssøn paa Hatteberg, II. 79. 80. 95. 96. — Thoressøn, II. 95.
Grenland, VI. 342. 343. 386.
Grers, en Mand i Bergen, III. 121.
Grette Aasmundssøn, I. 475. II. 377—385.
Grevefeiden, V. 230. VI. 9.
Grib, Peder, russisk Orlogskaptein, IV. 447. 448. 464.
Griffenfeld, Peder, V. 408.
Griis, Familien, VI. 58.
Griis, Anne Margrethe, V. 183. VI. 75. 76. — Eskild, VI. 74—77. 79. — Nils, dansk-norsk Gesandt i Haag, V. 183. VI. 2. 4—6. 9—15. 17—20. 22. 25. 26. 28—37. 39—47. 51. 55—70. 73—80. 82—84. N. Griis's Legat, VI. 76—78. — Nils Christian, Skibsprest. VI. 74. 76. — Nils Nilsen, Sogneprest til Sigdal, VI. 3. 4. 10. 82. — Thomas, Sogneprest til Sigdal, VI. 4. 5. 82.
Grim, Gaard ved Christianssand, III. 73.
Grim, Herse paa Agder, IV. 132. 134.
Grimbodivilla i Normandie, VI. 247.
Grimbosc, Stedsnavn i Normandie, VI. 244.
Grimkel, Biskop. VI. 379—382.
Grimstad, III. 110. V. 113. 327.
„Grindeløv-Kloster“, I. 446.
Grinder. Gaard i Grue, IV. 481.
Grjótar, Gaard i Lærdal, II. 39.
Gronsfeld - Diepenbroek, Baron, dansk Legationssekretær, VI. 67. 73.
Grooss, Lars, Sogneprest til Østre Moland, III. 82.
Groot, Pensionær i Hoorn, VI. 31.
Grossalunda, S. Nicolaus de, VI. 248.
Grotius, Hugo, V. 381. 383. 384.
Grotnæsfjeld i Thelemarken, III. 160.
Grüner, Familie. V. 160.
Grüner, Carl Gustav de. Generallieutenant, II. 133. 139. VI. 2.
„Grumviken“ i Mandals Len, V. 332. 333.
Grundt, Prokurator, II. 139. 156. — Visitør, II. 142.
Grundvikskilen ved Flekkerø. V. 332.
Grungedal i Vinje, III. 180.
Grækenland (Hellas), I. 323. 330. 331. 333. 337. 350. 357. 359. 363. 365. 367. 409. IV. 358.

Grækerne, I. 311. 339. 348. 350. 362.
Grøgaard, Johannes, Klokker i Bergen, III. 81. — Nils, Sogneprest til Skibtvet, III. 79.
Grøn, Johan, Prest i Stjørdalen, II. 221.
Grønland, III. 243. V. 82. 386—390. 392—400. 402—405. 412 — 417. VI. 32. 137—139. 263. 264.
Grønn, Christopher, Lagmand, III. 271.
Grønvold, Madame, II. 122.
Grøte, Gaard i Lærdal, II. 39.
Gudbrand Angaard, IV. 291. — Bjørge, V. 25. — Peterssøn (Klerk) paa Finnen, II. 10—13. 29. 30. — Peterssøn (Klerk) paa Thoten, II. 12. — Skavhøggssøn, IV. 152. — Skeager, V. 48. — Tullien, V. 25. 26.
Gudbrandsdalen, II. 120. 182. IV. 275. 293. 294. 300. V. 5. 31. 199. 201. VI. 348. 359.
Gudbrandsdalske Supplikation, Den lille, V. 10. 11. — Den store, V. 12. 17. 19. 20. 24. 34. 35.
Gude, Christiern, II. 299.
Gudleik Aslakssøn, II. 85.
Gudmund, St., III. 163.
Gudmund, Biskop paa Færøerne, IV. 255. 259. — Bjøllerud, IV. 282. 291. 296. 297. 299. 302. — den rike (paa Madrevalle), I. 474. — Thorgeirsrud, V. 8. 11. 17. 48.
Gudorm, dansk Konge, I. 380. 388. 392. — Mykjukoll, IV. 147.
Gudrid (Gurid) Audfinnsdatter, II. 10. 11. 13. 25. 26. — Holtesdatter, II. 83.
Gudrum (Gorm), Normannerkonge, I. 413—415. 423. 424. 482—486.
Gudrun (Bolt?), II. 68. — Eilifsdatter, II. 18. 32. — Jonsdatter, II. 83. — Sæbjørnsdatter, IV. 182.
Gudrød Crowan, Konge over Sudrøerne, III. 6. 13. 15. — Halfdanssøn Veidekonge, I. 371. 372. 384. 386. 456. — Ragnvaldssøn, Konge i „Lochlann", I. 413. II. 321—323.
Gudvangen i Sogn, III. 140. V. 193. 201.
Güllenecker, svensk Oberstlieutenant, II. 198.
Güstrow, VI. 312.
Guicciardini, Ludovico, V. 300.
Guilaberti, Johannes, pavelig Legat, III. 378.
Guinegate, Stedsnavn, VI. 244.
Guines, II. 162—170.
Gulathing, VI. 212.
Gulathingslagen, VI. 344. 357. 359. 366. 370. 377. 378. 383. 389. 396.
Gulaþingsloven, VI. 204. 208. 213. 214. 227. 232. 233. 362—364. 367. 371. 377. 379. 382. 384. 385. 387. 389. 414.
Guldalen, II. 230. 234. 237. 250. 252. IV. 204. 274. V. 199.
Guldberg, Frederik Høegh, IV. 207. — Ove Høegh, Geheimeraad, IV. 311. 312. 324. 325. 340. — Geheimeraadinde, IV. 313.
Guldhornindskriften, III. 161.
Guldnæs Verk i Siljord, III. 166.

Gulelven, II. 243.
Gulholmen ved Jæløen, V. 117.
Gullerauden, Gaard i Hedrum, I. 543.
Gundersen, Michael, Sorenskriver, IV. 387.
Gunna, II. 81.
Gunnar Fladeland, III. 163. — Gjukung, I. 448. — Grjonbak, IV. 167. — Haamundssøn paa Lidarende, IV. 343. 348—351. 488. 489. — Holtessøn, II. 47. — Kongsfrænde, IV. 163. 178. — Thorsteinssøn, II. 43. 44.
Gunnbjørn Jonsbroder, IV. 162. 164. 176.
Gunne Lange, IV. 174. — Lodinssøn, IV. 175.
Gunnem i Næs, Thelemarken, III. 181.
Gunnerus, J. E., Biskop, II. 131.
Gunnhild, Erlend Orknøjarls Datter, IV. 146. — paa Rikheim, II. 51. — Kong Sverres Moder, IV. 261. 262. 264—266. 269—271.
Gunnulf, Broder af Inga fra Varteig, IV. 210.
Gurmundus, Normannerhøvding, I. 423. 424. 482—486.
Gustav I Vasa, IV. 3. V. 230. 242. 258. VI. 48. 331. — III, Konge af Sverige, I. 1—7. 9—12. 14. 16. 17. 19. 20. 22. 27—29. 35. 36. 38—42. 45. 50. 51. 53—55. 78—87. 89. 92. 93. 96—101. 103—105. 110. 111. 113—115. 117. 121. 128—130. 134—137. 142. 145. 146. 151. 152. 154—162. 165. 168—172. 178. 180. 181. 183—190. 192. 193. 196—200. 203. 204. 209—211. 214. 216—222. 225. 226. 230—232. 236. 241. 242. 245. 246. 248. 251. 253—256. 259—262. 264. 266. 267. 270. 271. 283. 288. 300—302. 305. 306. IV. 479. — IV Adolph, Konge af Sverige, IV. 317.
Guttorm (Gudthorm) Aasulfssøn paa Rein, IV. 147. 151. — Gunnessøn, Lendermand, IV. 161. 162. 175. — Gydassøn, Vicekansler, IV. 171. 172. 181. — Hallessøn, II. 27. — Ivarssøn paa Norheim, II. 91. — Ketilssøn paa Ringenes, IV. 141. — Kolbeinssøn, II. 15. — Nielsen, III. 141. 142. — Opsal, V. 26. — Sigurd Hjorts Søn, I. 473. IV. 132. — Snerel, IV. 154. 156.
Guusgaarden (Gudsgaarden) paa Ringerike, V. 419.
Gyda, II. 37. — Andresdatter, IV. 180. — Eriksdatter, II. 319.
Gyldendalske Boghandel, I. 512.
v. Gyldencrone, Christian Fredr., Baron, dansk-norsk Minister i Stockholm, I. 9—12.
Gyldenløve, norsk Slægt, V. 146.
Gyldenløve, Anna Nilsdatter, III. 274. — Henrik Jenssøn, II. 370. III. 215. V. 137. — Ingeborg Nilsdatter, V. 310. — Margrete Nilsdatter, V. 130. — Nils Henrikssøn, til Østraat, Rigshovmester. III. 241. V. 146. 308. VI. 94.
Gyldenløve, Christian, Greve, IV. 307. 340. — Christian, Greve af Samsø, IV. 455. — Ulrik Christian, til Ulriksholm, IV. 118—120. — Ulrik Frederik,

Greve af Laurvik, II. 118. III. 254. IV. 453. V. 167. 408. VI. 92.
Gyldenløve Fort, II. 248.
Gyldenløve-Feiden, IV. 391.
Gyldensteen, Jean Henri Huguetan, Greve af, VI. 36. 43. 44.
Gyldenstjerne, Axel, Statholder, II. 389. IV. 191—193. — Henrik, Lensherre paa Baahus, II. 389. IV. 202. — Katharina, Fru, VI. 329. — Knud, Lensherre paa Bergenhus, V. 265. — Mogens, Rigsraad, III. 269.
Gylfaginning, III. 29. 35. 36. 38. 39.
Gyllembourg - Ehrensvärd, Carl Frederik, IV. 324. 340.
Gylta i Evindvik, II. 16.
Gyntelsberg, Fru, VI. 75. 76. — dansk Marine-Kaptein, VI. 75.
Gyrd (Gurd), dansk Konge, I. 389. 390. 392. — Aamundessøn, IV. 146. 152. — Baardssøn (Saada-Gyrd), IV. 147.
Gyrid Andresdatter, III. 213. 214. 216. IV. 179. 182. — Audun Hestakorns Hustru, IV. 212. 250. 251. — Brattsdatter, II. 82. — Dagsdatter, IV. 152. — Guttormsdatter, II. 27. 29. — Halbjørnsdatter, II. 31. 32. — paa Slinde, II. 56. 57.
Gyrida Bro, V. 108.
Gyrvild Fadersdatter, II. 386.
„Gæsa“ se „Æsa“.
Gølerdal (Guldalen). I. 447.
v. Gørtz, G. H., Baron, II. 194. 195. 218. — Karl Frederik, Greve, II. 144. 146.
Gøtaelv, I. 19. V. 334.
Gøte, Konge, I. 455.
Gøteborg, I. 21. 64. 81. 101. 102. 104. 152. 154. 157—169. 171. 174. 177. 178. 180. 188. 199. 239. 248. 256. IV. 432. 438. V. 334.
Gøtric hin giafmildi, dansk Konge, I. 394—396. 453—456.

„Haab Gallei“, Fregat, II. 227.
Haabøl i Smaalenene, IV. 387—392. 395—397. 400. — Bro, IV. 389.
Haag, VI. 3. 6—10. 15. 17—20. 26. 55. 56. 58. 64—67. 70. 73. 74. 76. 79.
Haakon Einarssøn Pinung, II. 34. — Erkebisp af Nidaros, IV. 180. — Galen, Jarl, IV. 176. V. 200. — den Gode, Konge af Norge, IV. 132. V. 82. VI. 287. 303. 405. 412. — Grjotgardssøn, IV. 131. — Haakonssøn, Konge af Norge, II. 376. III. 6. 211. 214. 220. IV. 160—168. 173. 210. 212. 268. 492. V. 406. VI. 228. 229. 234. 391. — Kong Hemings Broder, I. 377. — Ivarssøn, IV. 137. 138. 141. — Jonssøn, III. 215. V. 134. 135. 137—139. — Knut Porses Søn, III. 215. — Mage. IV. 147. — V Magnussøn. Konge af Norge, III. 207. 215. 218. 355. 371. IV. 129. 172. 187. 188. 215—217. 222. 224—229. 248. 249. 251. 252. 492. V. 84. 85. 109.-134. 138. 143. 144. 406. — VI Magnussøn. Konge af Norge, II. 360. V. 96. 134. — Magnussøn Tho-

resfostre, III. 9. — Mogenssøn, Sogneprest til Vang, V. 265. — Ormssøn, Ridder, V. 143. 144. — Paalssøn, Orknøjarl, III. 2. — Ragnvaldssøn Smør, II. 15. — Sigurdssøn Herdebred. Konge af Norge, IV. 149. — Sigurdssøn Ladejarl. IV. 132. 136. 137. VI. 268. 275. — Sigurdssøn til Giske, II. 63. III. 213. 214. V. 134. 137. — Sunnivasøn, I. 432. — Sverressøn, Konge af Norge, IV. 267. 268. — Thoressøn, Ridder, IV. 180.
Haalogaland, IV. 140. 145. VI. 389.
Haamund, Normannerhøvding, I. 413.
Haard, Bendt, III. 78.
Haarek (Horicus, Eric), dansk Konge, I. 380. 388. 391. 392. 395. 402. 404. 433. 437. 438. 452. 456. — (Eric) den unge, dansk Konge, I. 381. 392. 395. 452. — af Thjotta, IV. 140.
Haarlem, V. 42.
Haastein (Hastingus), Normannerhøvding, I. 405. 406. 414. 416—424. II. 292.
Haatoft, norsk Stedsnavn, V. 80.
Haatvet, Gaard i Laurdal, III. 168.
Haavard Botolfssøn paa Finnen, II. 17—19. 31. 43. — Buk, II. 36. — Hallessøn, II. 27. — Jarlssøn, IV. 150. 158. — Ulfssøn Buk, II. 37. 38.
Haberdorph, Krigsraad, II. 153. — Math. Alb., Stiftsprovst i Christiania, II. 133—138. — Provstinde, II. 144.
Habo (Hagbard) Engerud, VI. 316. 317.
Haðafylki, VI. 347. 348. 355.
Hadd den haarde. II. 319. 320.
Hadeland, VI. 347. 354. 355.
Haderslev, IV. 311. 312.
Haffner, Slægt, V. 157.
Hafliðaskrá, VI. 212.
Hafrsfjord, II. 313—331.
Hafslo i Sogn, II. 14. IV. 456.
Hafslund ved Sarpsborg, V. 316.
Hafthor Bjørge, V. 26. — Jonssøn af Sudrheim, III. 213. 221. IV. 182. V. 134—136. — Myttingen. V. 26. — Nilssøn, II. 54. 55.
Hafthorssønnerne, IV. 210.
Haga, I. 264.
Hagemann, Major, II. 135. 137. — Otto Holmboe, II. 137.
Hagen. Aage, Proviantforvalter, II. 245.
v. Hagen, Frantz, Oversecretair i det tydske Kancelli, VI. 55.
Hagerup, Caspar Peter. Borgermester i Throndhjem. III. 84. — Eiler, Biskop i Throndhjem, IV. 401. — Lars Smith, Toldbetjent i Bergen, III. 82. — Mathias, Sproglærer I. 493. 503. — Søren, Justitsraad, Byfoged, I. 74. — Søren, Sogneprest til Aas, IV. 388.
-hague, Stedsnavne paa, VI. 244.
Haguedike, Stedsnavn i Normandie, VI. 244.
Hainricivilla (Richeville), VI. 246.
Halbetot i Normandie, VI. 248.
Halche, Paul Chr., Brigadier, II. 200.

Hald, Josias, Kjøbmand, III. 84.
Halfdan haaføta, I. 437. — dansk Høvding, II. 280. 281. — dansk Konge, I. 381. 389. 424. 432. — Normannerkonge, I. 389. 412—414. 426. 428. 432. II. 289. 290. — Raghnallssøn, dansk Høvding, II. 290.
Hallad paa Leikvin, II. 85.
Halland, II. 388. III. 218. 238. IV. 202. 228. V. 112. VI. 400.
Halland, Sve. Nic., Sogneprest til Ringsaker, V. 264.
Halldor Brynjulfssøn paa Vetteland. IV. 141. — Brynjulfssøn den yngre paa Vetteland, IV. 150. 152. — Eindridessøn, II. 35. 43. — Erlingssøn, II. 34. — Olafssøn Duk, II. 33—35. — Olafssøn paa Voss, II. 33. — paa Rikheim, II. 51.
Halle a. d. Saale, IV. 333. VI. 49.
Halle (Hallessøn?) paa Rogn, II. 26. — Monssøn, II. 26. — Oddsøn paa Rogn, II. 11. 23—26. 38.
Hallgerd Langbrok, I. 430.
Hallingdal, V. 187. 188. 199. 200. 208. VI. 302.
Hallingstad, Gaard paa Toten, VI. 322.
Hallkel Huk Jonssøn, IV. 144. 145. 147. — Jonssøn, Lendermand, IV. 149. 154. 156. 157. 159. — Krøkedans, IV. 170. 172. 179. 181. 187. 212.
Hallrid Bessesdatter, II. 23.
Hallstein Baardssøn, II. 16. 22. 29. — Botolfssøn, af Fjordene, IV. 153. — Brase, II. 14. — Disk, II. 34. — Josteinssøn, II. 14. — Ormssøn paa Graudar, II. 35. — Thorsteinssøn, II. 43. 44. — Thorsteinssøn, Lagmand paa Hetland, II. 44.
St. Hallvard, IV. 212.
Hallvard Arnfinnssøn paa Belle, II. 36. — Bratte, IV. 162. 164. 176. — Gunnarssøn, Mag., V. 166. VI. 320. 323. 324. 328. 330. — af Harde, III. 217. 218. — háreksblesi, I. 435. — paa Saastad, IV. 153. 157. — Sigvaldssøn, II. 28. 29. — Snjalle, II. 28.
Halmstad, II. 387. — Haandfæstning i, V. 407.
Hallvor, Foged, II. 299.
Halsnes, III. 125.
Halvorsen, Johannes, pers. Kapellan, III. 84.
-ham, Stedsnavne paa, VI. 244.
Hama, Konge af Northumberland, I. 461. 462.
Hamar, V. 284. 415. — Domkirke, VI. 167. 172. 176. 190. 196. 304. — Kapitel, VI. 355.
Hamarschöld, svensk Kaptein, II. 205.
Hamarø i Halland, V. 134. 136. — i Venern, V. 134—137.
Hamburg, I. 404. 437. II. 281. 374. III. 237. 240. 249—255. 260. 261. IV. 324. 453. V. 84. 85. 94. 95. 226—228. 231. 234. 245—247. 249. 257. 299. 345—347. 404. 420. VI. 282.
Hamilton, Hugo, Generallieutenant, II. 259. — Johan Abraham, Friherre, Landshøvding, I. 7—9.
Hammer, Christian, Student, III. 82. — Kaptein, I. 68. — Peter

Henning, III. 84. — Thomas, III. 82.
Hammersund (Hammersvaag) i Romsdalen, V. 364.
Hammersæter i Erdalen, V. 198.
Hammond, Frederik, Kancelliraad, II. 130—132.
Hamsfort, Cornelius, den yngre, V. 258.
Hananger, Gaard i Vanse, II. 69. 70.
Hanchius (ɔ: Blanchius), se Blanche, P. M.
Handingmand, Slægt, V. 145. 160.
Han-duvan, I. 442.
Handøl i Jemteland, II. 250. 251. 253. 255. III. 127. 128.
Hangatýr, I. 320.
Hangøodden, Kamp ved, IV. 435.
Hannibal Knudssøn, Provst til Næs, V. 268.
Hanning, Peder, Degn, III. 80.
Hannover, VI. 53. 54.
Hannoveranske Forbund, IV. 465.
Hans, Unionskonge, III. 236—240. 271. 288. IV. 197. 199. 201. V. 102. 227. 238. 241. 255. 407. — dansk-norsk Prinds, Søn af Frederik II, IV. 408. — Andersen, III. 127. — Bentzen, VI. 92. — Bjørge, V. 26. — Bogbinder den yngre, IV. 408. — Christenssøn, Sogneprest til Gausdal, V. 266. — Eggertsøn, Borgermester, V. 6. — Einarssøn, Sogneprest til Vardal, VI. 327. — Engelstad, V. 11. — Filingsø, V. 48. — Forset, V. 8. 9. 20. — Fyller, II. 300. — Guldsmed i Bergen, II. 295. — Jakobssøn, II. 182. — Jakobssøn, se Loe. — Jenssøn, II. 390. — Kapellan ved Marie-Kirken i Bergen, II. 301. — Kjelssøn, Sogneprest til Bygland, III. 175. — Klokker, V. 21. — Knutssøn, Degn i Bergen, III. 318. — Lauritssøn, Sogneprest til Tønset, IV. 287. — Markussøn, Foged, II. 386. — Marquardssøn, Biskop i Skara, V. 108. — Mellom, Lensmand i Faaberg, V. 43. 48. — Nestegaard, IV. 291. — Nørstegaard, V. 11. — Paulssøn Tolfstad af Vaage, IV. 294. 295. — Pederssøn til Sem, IV. 195. — Sigurdssøn, Junker, II. 68. 71. 73. III. 116. 241. — Skjønsberg, V. 5. 11. 17. 20. 21. 24. 25. 38. 48. — Søvrenssøn, Slotsprest paa Akershus, VI. 328. — Tømmermand i Bergen, II. 301.
Hanseaterne i Norge, Norden, V. 278. 286. 287. 290. 333. 343. 344. 346. 350. 382.
Hanseatiske Kontor i Bergen, III. 131. 246—266. VI. 105—108.
Hansestæderne (Hanseforbundet, Hanseaterne), III. 131. 236. 239. 249. 253. 254. 353—357. IV. 214. V. 94. 96. 288. 346. 347. 351. 383. VI. 26. 105. 106.
Hansen, Etatsraad, II. 145. — Hans, III. 84. — Jacob, Sogneprest til Finnø, III. 84. — Johan, II. 119. 120.
Hansteen, Christopher, Professor, IV. 485.
Harald Blaatand, Konge af Dan-

mark, I. 393. II. 176—179. — Gille, Konge af Norge, IV. 146. — Godredssøn, af Man, III. 13. — „filius Gorm", dansk Konge, I. 395. 396. 398. — Haarfagre, Konge af Norge, II. 313—331. IV. 130—133. 135. 136. V. 77. 82. 128. VI. 366. 367. — Hildetand, dansk Konge, I. 427. 466. 476. 479. — kesja, I. 444. — („Klak"), dansk Konge, I. 377—379. 382. 387. 388. 391. 392. 395. 396. 399—401. 403. 432. 433. 452. 458. 459. II. 179. 280. 291. — Sigurdssøn Haardraade, Konge af Norge, II. 180. IV. 139. 141. 203. 354. 356. 359—369. 371—386. V. 244. VI. 169. 304. 418.

Haraldivilla, i Normandie, VI. 247.

Harboe, Kammerjunker, Major, I. 493. 503. — Ludvig, Biskop i Sjælland, II. 149. V. 170. — se Horrebow, P.

Hardanger, II. 78—93. V. 178. 203. 352. — og Voss's Provsti, V. 163. 178.

Hardeknut, Sigurd Ormøies Søn, dansk Konge, I. 479. — (Hardegon) Sveinssøn, dansk Konge, I. 389. 390. 392. 393. 478.

Harderwyck i Holland, III. 112.

Hardesyssel, II. 273. VI. 400.

Harðsteinaberg paa Grønland, V. 417.

Harebakken, Gaard ved Bergen, V. 133.

Hareflu, Stedsnavn, VI. 244.

Harham paa Søndmøre, II. 385.

Hartmann, Michael, III. 78.

Hartmarksfjord i Mandals Prestegjeld, V. 332. 333.

Hartvig Matssøn, Foged, IV. 196.

Harwich, Slag ved, VI. 31.

Hasle, Gaard ved Bundefjorden, VI. 322.

Haslef, Anne Marie, II. 146. — Marthe, II. 154. — Paul, II. 152.

Hasleims sokn, VI. 341. 392.

Hass, J. B., Klokker, II. 135.

Hassan Pascha, tyrkisk Admiral, IV. 416.

Hastfehr, svensk Baron, I. 197.

„Hastingus", se Haastein.

Háttalykill, I. 440.

Hatteberg Gaard, II. 95.

Hattebergætten, II. 79. 80.

Hattrem Gaard i Lesje, IV. 275. 277.

Hauch, Adam Wilhelm, Overhofmarschalk, I. 506. — Christopher, dansk Søofficer i russisk Tjeneste, IV. 448. — J. C., Digter, VI. 80. — Oberst, VI. 116.

Haudetot, Stedsnavn i Normandie, V. 80.

Haug, Gaard i Værdalen, IV. 376.

Haugatoft, norsk Stedsnavn, V. 80.

Hauge, Gaard paa Voss, II. 32.

Haugerud i Gjerpen, III. 155.

Haugianere i Christianssand, III. 71.

Haugsbø, norsk Stedsnavn, V. 80.

Hauk, Erlendssøn, I. 443. 473. 474. 476. 477. 479. IV. 217.

Haukadal paa Island, I. 548.

Haukeland, Gaard ved Bergen, V. 129. 133.
Hauquetot, Stedsnavn i Normandie, V. 80.
Hausmann, Familie, V. 147.
Hausmann, Caspar Hermann, General, VI. 11. — Fr. Ferd., Generallieutenant, II. 120. 128.
Haute-Saône, VI. 245.
Hautes-Londes, Stedsnavn i Normandie, V. 62.
Hautoft, norsk Stedsnavn, V. 80.
Hautot, Stedsnavn i Normandie, V. 80.
v. Haven, Peter, IV. 408. 410. 440. 441. 444. 445. 449. 468.
Havercamp, Sigebert, hollandsk Filolog, VI. 59. 61.
„Havfruen", Fregat, I. 243.
Havlide Maarssøn, IV. 364. — islandsk Prest, IV. 229.
Havnefjord paa Island, V. 397.
Havstensund, V. 408.
Haxthausen, F. G., Generalkrigskommissær, I. 161. 162. 173. 226. 227. 280. 281. 289. 296—298. II. 153.
Heberlin, David, Chirurg, III. 164.
Hebriderne, se Sudrøerne.
Hedarede i Elfsborgs Len, VI. 281.
Hedemarken, V. 59. 199. VI. 357.
Hedrum Prestegjeld, VI. 343. 345. — Kirke, II. 387. 388.
Hegge Sogn i Valders, VI. 357.
Heggja sokn, VI. 357.
Heggtvet i Laurdal, III. 168.
Hegranæs i Søndfjord, IV. 219.
Hegre i Stjørdalen, II. 241. 242.
Heiberg, Gabriel, III. 84.
Heiðarheims sokn, VI. 345.
Heidelberg, VI. 312.
Heidrich (Heydrik), Hans Christian Jung, Student, III. 82. VI. 34.
Heiliger, Lieutenant i russisk Tjeneste, IV. 474.
Hein, Jochum, Generalkrigskommissær, II. 117. 135.
v. Heinen, Nic. Fr., Kaptein, II. 205.
Heinzelmann, Joh. Gottfr., III. 110. 111.
Helga (Olga, Elga), russisk Fyrstinde, IV. 363. — Haraldsdatter, II. 47.
Helge Bjola, VI. 266. — den hvasse, I. 472. — Ivarssøn, Lask, II. 52. 93. — Ivarssøn til Lofaløk (Loflø), II. 92. — (Heiligo), dansk Konge, I. 389. — Sæmundssøn, II. 55.
Helgeland, III. 116.
Helgesen, Hans, Oberst, IV. 485.
Helgesæter, se Elgesæter.
Hell, Maximilian, Astronom, II. 149. 150.
Hellas, se Grækenland.
Helleberg, II. 126.
Helleberg, Peder, Student, III. 80.
Hellenerne, se Grækerne.
Helleland, Gaard i Ullensvang, II. 77.
Hellekindset (Lille Stensrud) i Aker, II. 131.
Helleson, Fru, II. 139.
„Hellespontus", I. 441. 442.
Hellesund, III. 91. — Gamle, V. 326. 332. 333.
Hellige Land, det, se Palæstina.
„Hellis Elv" i Sverige, IV. 400.

Helms, Jakob, Sogneprest, VI. 159. 162.
Helsing, Foged, II. 242. — paa „Lundegaard“, I. 446. 447.
Helsingborg, I. 18. 45. 47. 48. 50. 241. II. 351.
Helsingfors, IV. 420.
Helsingør, I. 47. III. 110. IV. 314. V. 13. VI. 122.
Helt, Student, IV. 455.
Heltberg, Peder, Sogneprest til Fjeldberg, V. 174.
Helton. Iver, II. 123.
Heltzen, Michael, Oberberghauptmand, II. 134. 151.
Heming, Erkebiskop af Upsala, III. 373. — Halfdans Søn, I. 400. II. 280. 281. — Harald Klaks Broder, I. 400. — dansk Konge, I. 376. 377. 391. 394. 456.
Hemsedal, V. 188. 200. 212.
Hencke, Julianus, Organist, III. 83.
Hengist. I. 449.
Henrichsen (cfr. Hielmstierne), Henrik, Kancellisekretær, VI. 70.
Henrik I, Konge af England, III. 9. — III, Konge af England, V. 86. — IV, Konge af England, II. 336—338. 341. 342. 345—347. 350. 351. 356. 358. 359. 362. 364. — V, Konge af England, II. 337. 348. 351 —353. 355. 362. 369. — VII, Konge af England, III. 237. 245. V. 390. — I, tydsk Konge, II. 173. 175. 176. — VI, tydsk Keiser, V. 214. 215. — Biskop af Münster, III. 237. — Jakobssøn, V. 27. — Løve, Hertug af Sachsen, I. 454. V. 215. — Monssøn, Guardian, II. 300. — Vilhjalmssøn, Raadmand i Bergen, II. 15. 17.
Herakles, I. 339. 365.
Herbjørg Guttormsdatter, II. 27.
Herjeådalen (Herjedalen), II. 237. 239. 252. III. 283. VI. 359.
Herlaug Pederssøn, Rigsraad. III. 162.
Herlufsholms Skole, V. 294. VI. 313.
Herman Villumssøn, Lensherre paa Bergenhus, III. 118.
Hermanssnasen, II. 210.
Hermund paa Mo, II. 51.
„Herod“, svensk Konge, I. 464. 465.
Herre, Gaard i Bamle, V. 366.
Herrnhuterne, II. 116. 119.
Herröd, Jarl i Götaland, I. 445. 446.
Hersilia, I. 314.
Hersleb, Inger Marie, II. 140. — Peder, Biskop, II. 128. V. 170. VI. 317—319.
Herzenberg, dansk Søofficer i russisk Tjeneste, IV. 445.
Hesnæs ved Grimstad, III. 206.
Hesselberg, General, I. 73. 277. — Iver, Sogneprest til Grue, III. 46.
„Hestakorn“, IV. 217—219.
Hestbø i Ryfylke, II. 366. 367. III. 220. 221.
Hestbøætten, II. 59. 76. 80. 91. III. 219. IV. 184.
Hesten (Færøerne). IV. 254.
Hetting, Gabriel, Sokrigskommissær, III. 83.

Heubsch, Slægt, V. 151.
Heuland, fransk Stedsnavn, VI. 243.
Hevne Prestegjeld, V. 362.
Heyangrs-Bjørn, IV. 134.
Heydola, Gods i Finland, IV. 436.
Heydrik, H. C. J., se Heidrich.
Hibernia, se Irland.
Hichmann, Christian, Regimentskvartermester, VI. 40. 41. — Nils Justensen, Student, II. 124.
Hide Unassøn, IV. 271.
Hiégate, Stedsnavn, VI. 243.
Hielm, Hans Abel, III. 85. — Jonas Anton. I. 45. III. 84.
Hielmstierne, Henrik, Geheimeraad, IV. 325. 341. VI. 70.
Hielmickæ Kok, II. 296.
Hilarius, Biskop paa Færøerne, IV. 255.
Hilleborg Jensdatter, VI. 325. — Jonsdatter, VI. 314. 315.
Hillemo Bro i Tydalen, II. 251.
Himmerich, Hans, Politimester i Kjøbenhavn, IV. 456.
Himmer-Syssel i Nørrejylland, VI. 400.
Hincmar af Reims, I. 379.
Hindeloopen i Holland, V. 100. 114. 302. 318. 323. VI. 25.
Hindsgavl, III. 218. — Stilstand i, IV. 249.
Hiorth, Lieutenant, II. 202. 214. — (Cervinus), Peder, Rektor i Christianssand, III. 76.
Hippodromos i Konstantinopel, III. 40.
Hisingen, I. 180.
Hiterdal, VI. 343. — Stavkirke, VI. 185.
Hjalte Skeggessøn, VI. 278.
Hjaltland (Shetlandsøerne), II. 277. 286. 325. III. 116. V. 65. 67. 345. 348. 358.
Hjaltlændere i Norge, V. 343. 344. 354.
Hjardarholt paa Island, III. 30. 34—36. 38—31.
Hjelmeland i Ryfylke, III. 141.
Hjort, Christopher, Mag., VI. 328. — Jørgen, Berghauptmand, I. 239. — Rasmus, Sogneprest til Sande, VI. 311. 325.
Hjærkin, II. 232. V. 199.
Hjørendfjord i Søndmøre, V. 186.
„Hobbordzvigen“ i Ryfylke, V. 353.
Hoboden, Zander, III. 238. 239.
Hobolstad, søndre, i Eker, V. 309.
-hoc, Stedsnavne paa, VI. 246.
Hochschild, Sekretær, I. 188.
Hodals sokn, VI. 342.
Hodnsnipen, V. 197. 198.
Hoechstädt, Slag ved, VI. 10.
Hof i Hurum, II. 388. — Kirke i Solør, VI. 418. — Prestegjeld i Jarlsberg, V. 309. — i Solør, I. 553. VI. 314.
Hofauk, Gaard i Lesje, IV. 277.
Hoff (Hof), Andreas, Lieutenant, I. 551. — Ole, II. 129. — Ole Hannibal, Provst paa Thoten, II. 133.
Hoff-Rosencrone, Slægt, V. 154.
Hofgaard, Amund, Raadmand (?), I. 261. 262.
Hofsvang, Gaard paa Thoten, V. 41. 42. 47.
Hoftoft, norsk Stedsnavn, V. 80.

Hogenskild, Magnus, II. 19.
Hoghen "rwnemandt", II. 295.
-hol, Stedsnavne paa, V. 62. 63.
Holbeck, Rasmus, III. 78.
Holberg, Christian, Oberstlieutenant, VI. 88. — Fr. Chr., II. 182. — Ludvig, II. 120. 182—185. III. 72. IV. 307. 325. 326. 334. 341. 411. 429. 430. 444. 456. V. 164. 177. VI. 13—15. 27. 28. 40. 49. 61. 77. — Peder, II. 182.
Holby, Nils, Sogneprest til Opdal, II. 233.
Holdeby i Tune, II. 55.
Hole, VI. 355.
Holfeldt, Kaptein, III. 83.
Holgate, Stedsnavn, VI. 243.
Holger Danske, II. 280. 281. — Samsonssøn paa Mæland, II. 77.
Holland, III. 240. 252—254. IV. 409. 413. 417. 425. 430. 441. 449. 481. V. 94. 98. 99. 112. 140—142. 298. 314. 317. 341. 359. 380. VI. 7. 8. 10. 11. 16. 18—24. 26. 29—36. 39. 40. 42. 43. 53. 54. 56. 58—61. 63. 67—69. 71—74. 153. 244. 260. 261. 273.
Hollændere, V. 95. 98. 100. 102. 112—115. 117. 118. 140. VI. 48. 50. 51. 53. 56. 71. — i Norge, V. 273. 274. 294—296. 301. 302. 317—319. 323. 325. 330. 331. 333. 334. 363—366. 369. 370. 377. 380. — i Rusland, IV. 408. 409. 411. 415. 416. 428.
-holm, Stedsnavne paa, V. 62. 63. VI. 247.
Holm, Jochim, V. 313. — Oberstlieutenant, II. 116. — Peder, Amtmand, III. 52. 66. — Præsident, Justitsraad, II. 149.
Holmboe, Hans, Eier af Lesje Jernverk, II. 124. — Hans, Oberstlieutenant, II. 139. — Hans, Rektor, V. 269. — Jacob, II. 120. — Jens, Katechet, II. 153. — Karen, II. 155. 157. — Maren Kristine, II. 140. 148. — Otto, Stiftsprovst, II. 113. 114. — Rasmus Paludan, Degn paa Møen, III. 83.
Holme i Baahuslen, IV. 201. 202.
Holmen, Gaard i Sigdal, VI. 82. — Gaard ved Værdalselven, II. 210.
Holmestrand, III. 393. V. 322.
Holmfrid Amundsdatter, II. 61. — Erlingsdatter, II. 53.
Hólmrinn (Bergenhus), VI. 250.
Holmsted, F., Justitsraad, III. 388. 390. 392.
Holrod Hallessøn, II. 22. — Hallsteinssøn, II. 22. — paa Ringheim, II. 22. 23. 25.
Holsfjorden, II. 123.
Holst, Jens, Sogneprest paa Thoten, III. 180. — Peter, Krigskommissær, II. 245.
Holsten, I. 199. 236. 257. 451. II. 285. III. 250. IV. 191. 317. 469. 471. 472. V. 237. 266. 373.
v. Holstein, J. G., Minister, VI. 22. — Johan Ludvig, Greve, II. 138. IV. 308. 326. VI. 66. — Karl, Oversekretær i Admiralitetet, II. 139.
Holtaalen, II. 234. 242. 253. 125.
Holte Gunnarssøn, II. 46.

— Gunnarssøn den yngre, II. 47. — Jonssøn paa Tolfstad, II. 47. 48. — Jonssøn paa Ænes, II. 46—48. — Thoressøn, Raadmand i Bergen, II. 83.
Holtene, Gaard i Sundebygden, Hviteseid, III. 164.
Holter, Maren, Fru, I. 75.
Holtstad i Önundarfjord, VI. 263.
Hombli i Tørisdal, III. 159.
-homme, Stedsnavne paa, VI. 247.
Homme i Laurdal, III. 169.
Homme, Anders, Degn, III. 79.
— Torgjus, Student, III. 79.
Honneflu, Stedsnavn, VI. 244.
Honorina, Martyrinde, VI. 247.
Honstad (Krohnstad), Gaard ved Bergen, V. 129.
Hoorn, By i Holland, V. 114. 363. VI. 42.
Hordafylke, V. 66. VI. 372. 373. 376. 378. 384.
Hordakaare, IV. 139.
Hordeland, II. 273. 274. 277. 278. IV. 133. 139. V. 82. 129. VI. 376. 378.
Horerne, I. 312.
Horg i Guldalen, II. 250.
„Horich“, Normannerkonge, I. 424. 428.
Horn, Arvid, Greve, VI. 69. — Baron, svensk Legationssekretær i Haag, VI. 69. — Frid. Ant., Klokker, III. 81. — Georg, V. 399. 400. — Reinhold Henrik, svensk Generalmajor, II. 198. 199. 253. 255. III. 130.
Hornemann, C. F., Professor, IV. 326. 327. — Gert, Kammerherre, II. 151.
Hornindal i Nordfjord, III. 142.
Hornindalsfjeldet, III. 142—144.
Hornklove, II. 313. 317. 320. 326. 328.
Horrebow, Peder, Professor, II. 149.
Horsens, Anders Christ., Klokker i Helsingør, III. 78.
Horus, Gud, III. 27.
Hottot, Stedsnavn i Normandie, V. 80.
-hou, Stedsnavne paa, V. 62. 63.
Hougebu, Stedsnavn i Normandie, V. 80.
Houlbec, i Normandie, VI. 241.
Houlegate, Stedsnavn, VI. 243.
Hount, Christ. Frid. III. 83. — Peter, Sogneprest til Berg, III. 83.
-hout, Stedsnavne paa, VI. 246.
Hov paa Island, VI. 268.
Hovedtangen, Hylding paa, II. 389.
Hovedøens Kloster, II. 333.
v. Hoven, Reinhold, General, II. 254.
Hovetoft, norsk Stedsnavn, V. 80.
Hovin, Gaard i Spydeberg, III. 139. — Sogn i Spydeberg, IV. 387.
Hovindsholm, VI. 89.
Hoyer, Melchior, Foged, VI. 41.
Hrungne, Jøtun, III. 36.
Hudson-Bugten, V. 400.
Hugleik af Hegranæs, IV. 210. 211.
Huguetan, J. H., se Gyldensteen.
Hugne Erlandssøn, Nordfar, III. 124.
Hugo, Jarl af Chester, III. 4. 14. — af Fleury, I. 423. 424. —

„den prude“, Jarl af Shrewsbury, III. 2. 4. 14.
Huitfeldt, Familie, V. 146. 150.
Huitfeldt, Anders Claussøn, II. 388. — Arild, IV. 117. VI. 60. 323. — Chr. Charl. A., Oberstlieutenant, II. 208. III. 126. — Christopher Christian, Kaptein, II. 122. — Christopher Ottessøn, Lensherre i Throndhjem, IV. 3. — Povel Ottessøn, Statholder, V. 329. VI. 322. — Valentin Wilhelm Hartvig, Major, II. 122.
Hukebak, II. 141.
Huldetot, i Normandie, VI. 248.
Hull, II. 334.
Humble, Christian Reitzer, Consistorialraad, IV. 309. 340.
Humfrey, Hertug af Glocester, II. 337. 362.
Hummelviken, II. 244.
Hunde-Steinar, I. 475. 476.
Hundthorp, VI. 404. 406.
Hunnerne, I. 481.
Hunthjov, Konge paa Nordmøre, II. 318.
Hurum i Buskeruds Amt, V. 114. 317. 318. 328. — i Valders, II. 74.
-hus, Stedsnavne paa, VI. 246.
Húsdrápa, III. 30. 35—39.
Huseby, Gaard i Aker, II. 69. — Gaard paa Lister, II. 75. — i Rygge, II. 390.
Hush, Fred i, IV. 435.
Husnæs Sogn i Søndhordland, VI. 372.
Huss, Johannes, V. 228.
Husum i Slesvig, V. 325. 364.
Huth, Wilh., General, I. 12. 19. 32. 34. 120. 140. 256. II. 155. IV. 312.
Huus, Anders, II. 131. — Nils, pers. Kapellan, III. 81. — Vittikind, Lagmand i Christiania, V. 41—43. 46.
Huvestad i Dalerne (Brunkeberg), III. 166.
Hvalebø ved Nordsjø, III. 156.
Hvam, Gaard i Store-Næs, VI. 317.
Hvamsherað, VI. 357.
Hvass, II. 151.
Hviid, Fru, II. 126. — Jens, Kammerraad, II. 123. 148.
Hviteseid Prestegaard, III. 159. — Prestegjeld, III. 160. 163. 165. — Vand, III. 159. 164.
Hvitserk, paa Grønland, III. 244. V. 394. 395. 403.
Hvitserk, Ragnar Lodbroks Søn, I. 440—443. 460.
Hvitsten, IV. 396. V. 320.
Hylen i Ryfylke, V. 353.
Hyllen, Gaard i Snaasen, II. 209.
Hyllin, Gaard paa Voss, II. 12.
Hyme, Jøtun, III. 36.
Hymiskvida, III. 29. 35. 36. 38. 39.
Hæglands Kirke (Moland). III. 170.
Hæreð (Navn), II. 273.
Häreðaland, II. 261. 264. 273—276.
Høðr, Gud, I. 341.
Høeg (Høg), Christen, IV. 202. — Sekretær, I. 174. — Stiftamtmand i Christianssand. III. 109.

Høfund (Gjerpen), III. 155.
Høland, III. 138—140.
Hølen, IV. 389.
Høllen, Strandsted, III. 88. 89.
Hønefos, V. 369.
Hørby, Pros Laurits søn, Lagmand i Skien, II. 387. III. 275.
Hørger, VI. 407—409.
Hørling, Major, IV. 461.
Hørðr (Navn), II. 273.
Høskuld Dalekolssøn, III. 34. V. 82.
Høvaag i Vestre Moland, V. 113.
Høyer, Familien, i Christianssand, III. 66.
Høyer, Anders, Amtmand, III. 80. — Cornelius, Maler, I. 46. — Henrik, Historiker, IV. 190. 191. V. 166. — Ole, Kontorist, III. 82. — Peder, Konrektor, II. 98. — Svennik, Kommerceraad, III. 78.

Ibererne i Kaukasien, IV. 381.
Ibn-Adhâri, I. 408. 409.
Ide og Marker Len, V. 331. 332. 336.
Idefjord, V. 331. 334.
Igaliko paa Grønland, V. 412. 413. 415. 416. — Fjord sammesteds, V. 412. 413. 416. 417.
Ikigait paa Grønland, V. 413.
Ilen ved Throndhjem, II. 226.
Illuge Bryndøleskald, IV. 376. 378. 380. 384.
Ilsviken ved Throndhjem, II. 227.
„Imer", Fabeldyr, VI. 133.
Inderøen, II. 224. IV. 401.
Indhered, II. 205.
„India" (Amerika), V. 386—390.
Indiager, IV. 7.
Indien, I. 331. 335. VI. 417.
Indra, Gud, I. 338.
Inga af Hvaal, IV. 177. — Jonsdatter, II. 52. — paa Modoberg, II. 82. — fra Varteig, IV. 181. 210.
Inge Arnessøn, IV. 151. — Baardssøn, Konge af Norge, II. 333. III. 155. IV. 159. 160. V. 200. — Haraldssøn, Konge af Norge, IV. 151. — Steinkelssøn, Konge af Sverige, II. 376. V. 217.
Ingebjørg (Ingeborg) Baardsdatter, IV. 177. — Belesdatter, VI. 410. — Benktsdatter, II. 55. — Erlendsdatter, II. 59. — Erlingsdatter, IV. 175. — Erling Alfssøns Datter, IV. 179. 180. 226. 247—251. — Erling Vidkunnssøns Datter, III. 214. V. 134. — Guttormsdatter, II. 91. — Haakonsdatter til Giske, II. 63. — Haakon V Magnussøns Datter, III. 215. IV. 228. V. 134—136. — Jonsdatter af Hvaal, II. 52. III. 218. — Magnus Lagabøters Dronning, III. 208. — Oddsdatter, II. 23. 25. — Pedersdatter fra Ædø, II. 87. — Simonsdatter, II. 14—18. — Tromsnæs, V. 27. — paa Øystusyn, II. 82.
Ingebjørn Sipel, IV. 151.
Ingegerd Erlendsdatter, II. 68—73. III. 114—117. — Finnsdatter, II. 94. — Hallsteinsdatter, II. 36. — Lodinsdatter, II. 94. — Thorgautsdatter, II. 35. 37. 38. 84.

Ingemar Sveinssøn af Ask, IV. 144. 145.
Ingemund Thorsteinssøn, V. 82. — Underkonge paa de skotske Øer, III. 13. 16. — Uthyrmssøn, II. 61.
Inger Povelsdatter, II. 123.
Ingerid Brynjulfsdatter, II. 52. 53. 56. — Gunnarsdatter, VI. 314. — Kolsdatter, IV. 146. — paa Oma. II. 83. — Ragnvaldsdatter, Harald Gilles Dronning, IV. 148. 151. 152. — Sigurd Syrs Datter, IV. 145. — Skulesdatter, IV. 177.
Ingileif Thorsteinsdatter, II. 41. 43.
Ingiridasakers Kirke, VI. 348.
Ingmann, se Manderfelt.
Ingulf, Navn. VI. 243.
Ingulfivilla, i Normandie, VI. 247.
Ingvar, Normannerhøvding, I. 412—414. 424—426. 428. 440. 444.
Ingvor Halvorssøn paa Gjønæs, II. 390.
Innocents VIII, Pave, V. 241.
Inset i Kvikne, II. 231.
Iperius, Johannes, Abbed, II. 162—164.
Irerne, 324. 331. 333. 363. II. 271. III. 2. 10—12. 14. 16. 17. 19. 31. VI. 285.
Irgens, Christen Rasmus, Sogneprest til Askim. IV. 397. — Joachim, Kammerjunker, IV. 302. V. 14.
Irland (Erin, Hibernia), I. 333. 337. 405. 410. 411. 462. 463. 484. 485. II. 177. 178. 261—267. 277. 287. 321—326. 330. 331. III. 1—4. 10—20. 31. 34. 35. 40—42. 358. IV. 138. V. 58. 68. 77. 388. VI. 285. 287. 296. 300. 303. 305.
Isaachsen, D., Kjøbmand, III. 111. — Peter, Konsul, III. 97.
Isaak (Isak) i Bø, IV. 163. 164. 177. — Erlingssøn, II. 41. — Gautessøn af Tolga, III. 212. 217—220. IV. 171. 172. 180. 182. — Komnenos, byzantinsk Keiser, IV. 373. — Olafssøn paa Norheim, II. 96. — Olsen. Missionær, IV. 8—10. 18. — Thorgilssøn, II. 40.
Isabella, Erik Magnussøns Dronning, IV. 215. — Dronning (Richard II's) af England, II. 338. — af Joigny, III. 207. IV. 216. — Petersdatter, IV. 182.
Isbrandt, Opdagelsesreisende, IV. 451.
Isembard, I. 423. 483—486.
Island, I. 428. 440. 443—446. 449. 450. 470. 471. 548. II. 323—327. III. 31. 32. 34. 234—236. 241. 242. IV. 319. 345. 351. 364. 374. 375. 486. 490. 491. V. 56. 57. 62. 64—68. 70. 82. 92. 93. 99. 246—249. 288. 386—388. 390. 392—395. 397. 399. 404. 405. VI. 32. 33. 97. 211. 212. 263—266. 268. 278. 286. 289. 290. 407. — Den lærde Skole paa, IV. 319.
Islændinger, V. 83. 84. 386. 387. 399. — i Norge, V. 276.
Ispahan, IV. 451.
Istathe-Syssel i Sønderjylland, VI. 400.

Italien, I. 351. 362. 410. 418. 421 —423. II. 269. IV. 408. V. 226. VI. 13. 97—99. 134. 135. 404.
Itzehoe, VI. 40.
Ivar (Iver), Arbeidsmand i Bergen, III. 122. — Baltzerssøn, Gaardskriver, IV. 204. — Benløs, I. 428. 429. 435—437. 440. 444. 448. 449. 461. 477. — af Beredal, IV. 167. — Berig, V. 26. — paa Bleidin, II. 79. — af Fljod, IV. 144. 145. — Gille, IV. 153. 155. — Greipssøn, II. 95. — Grette, IV. 175. — Gudrødssøn, norsk Konge i Dublin, I. 405. 413. 472. II. 321. 322. 330. — Guttormssøn paa Norheim, II. 91. — Gæsling, IV. 153. 157. — Haakonssøn, IV. 147. 151. — Helgessøn til Lofalœk (Loflø). II. 92. — Horte, IV. 153. 155. — Ingemundssøn, VI. 207. — Lagmand i Ryfylke. II. 31. — Lodinssøn. II. 94. — Nev. IV. 161. 164. 167. 175. 185. — Ogmundssøn Rova, IV. 183. — Olsen Kolsrud, VI. 80—83. — Oma, Ridder, II. 82. 83. — paa Opudal, II. 81. — Ormssøn paa Evne, II. 96. — Silke, IV. 159. — Sneis, IV. 152. — Steig. IV. 152. — Sveinssøn, Lendermand, IV. 153. 156. — Thoressøn, II. 95. — Tøndevold, V. 6. — Vikingssøn, Kansler, III. 169.
Ivetofta, Stedsnavn i Skaane, V. 79.
Iwan I Wasiliewitz, Czar af Rusland, IV. 408. — II Wasiliewitz, Czar af Rusland, IV. 408.

Jaastad, Gaard i Ullensvang, II. 80. 95.
Jakob I (VI). Konge af England og Skotland, II. 389. IV. 199. 201. — Gertsen, Erkebiskop af Lund, II. 363. — Greve af Halland, III. 218. — Høye, V. 25. — Junker, af Delmenhorst, III. 237—239. V. 255. — Knudssøn, V. 27. — Olufsen, II. 182. — paa Oma, II. 83.
Jacobsen. Gravør i Kjøbenhavn, IV. 327. — Jens, II. 137.
Janus, Gud, I. 363.
Jardar paa Birgisheim, II. 82.
Jarenn, Jørgen, Raadmand i Oslo, III. 271.
Jarlsberg Grevskab. V. 408. — Verk, II. 119.
Jarlsø ved Tønsberg, V. 406—408.
Járnsiða, VI. 209.
Jaroslaw i Rusland. IV. 409.
Jaroslaw, Storfyrste i Novgorod, IV. 377.
Jarthrud, Eystein Muggas Kone, II. 41. 42.
Jasmund, Søslag ved, IV. 439.
Jason, I. 324.
„Jelldunes" i Irland, II. 179.
Jelle Wibrantsen, V. 312.
Jemteland, II. 214. 222. 225. 249. 254. III. 125. 283. IV. 464. VI. 281.
Jens Andersen, Kapellan og Rektor i Christianssand, III. 75. — Christenssøn paa Eidsten. II. 386. 390. — Christophersen,

Sogneprest til Ringsaker, V. 267. 268. — Christopherssøn Flagestad, IV. 280. — Fjelde, III. 156. — Jenssøn, VI. 316. — Jenssøn Brændjord, IV. 277. 279. — Jenssøn (den yngre), Prest til Lesje, IV. 275—278. — Lunden, V. 43. — Madssøn, Foged, IV. 301. V. 4. 5. 7—12. 15—19. 21—39. 41—46. 48—50. — Mortensen, Prest i Slangerup, V. 272. — Nilssøn, Biskop i Oslo, V. 166. 170. 258. 260. 264. 266. 407. VI. 294. 299. 306—311. 313—316. 318—321. 323—326. 329. 330. — Nørstegaard, V. 37. — Pederssøn, Foged, III. 162. — Røraa, V. 328. — Skriver paa Brunla, V. 367. — Vold, IV. 204. — den ældre, Prest til Lesje, IV. 275.

Jensen, Erdman, Præsident i Christianssand, III. 51.

Jernskjeg, Familie, III. 267. IV. 201. V. 146.

Jernskjeg, Berte Iversdatter, II. 387. III. 275. — Emmerenze Pedersdatter, II. 387. 388. — Iver Jenssøn, II. 387. III. 268—270. 274. 276. — Iver Pederssøn, II. 387. 388. — Jacob Iverssøn, III. 276. — Karine Iversdatter, II. 387. III. 273—276. — Kirstine Iversdatter, II. 387. III. 275. — Olaf Iverssøn, II. 387. III. 275. — Peder Iverssøn, II. 386—389. III. 270. 275. 276. — Ulvilde Iversdatter, II. 388. III. 275.

Jersin, Jakob Jenssøn, Biskop i Christianssand, III. 175.

Jersø, se Jarlsø.

Jerusalem (Jorsal), II. 86. IV. 379—381. 384.

Jerusalem, Eng ved Bergen, V. 130.

Jesper Egbretssøn, Raadmand i Stavanger, V. 353. — Flagestad, IV. 280.

Jespersen paa Nordhus, Gaardbruger, VI. 79. — Fru M., paa Nordhus, VI. 80. — Peder, Hofprædikant, IV. 6. 7. 12. 14.

Jetmund, II. 298.

Jevnaker, VI. 355.

Joachim Maler, Hollænder i Bergen, III. 119. 121.

Jogrim Audunssøn, II. 74.

Johan af Bayern, Pfalzgreve, II. 372. 373. — Biskop af Slesvig II. 372. — Hertug af Bedford, II. 337. 371. — af Gaunt, II. 337. — uden Land, Konge af England, II. 333. — Ernst Ferdinand, Hertug af Holstein-Rethwisch, VI. 12. — Frederik, Kurfyrste af Sachsen, V. 230. — Georg III, Kurfyrste af Sachsen, VI. 90. — paa Oma, II. 83. — Pedersen, V. 313.

Johanne, Enke, II. 126. — Jensdatter, VI. 102. — af Navarra, engelsk (Henrik IV's) Dronning, II. 362.

Johannes de Beka, II. 170—1 — Bjørge, V. 25. — Bless af Vaage, V. 5. 6. 32. 33. — Damascenus, III. 26. 33. — Einstad, IV. 287. — Ing

søn paa Norheim, II. 96. — Lunke, V. 48. — Nielssøn, II. 182. — de Serone, pavelig Legat, III. 377. — Vestad, V. 26. 27. 48.
John Baliol, Konge af Skotland, IV. 215.
Joigny, III. 208.
Jokstad i Sigdal, VI. 81.
Jolivet, I. 206.
Jon Alfssøn, Korsbroder i Oslo, III. 158. — Arnessøn paa Bjarkø, IV. 143. — Aslakssøn, Hirdmand, IV. 218. — Bjarnessøn, Overfehirde i Bergen, II. 5. 94. 96. — Borgarssøn, II. 34. — Brynjulfssøn af Kvaal, II. 52. 53. IV. 170. 172. 177. 181. — Brynjulfssøn (i Valders), II. 53. — Brynjulfssøn, Rigsraad, II. 53. 54. — Drotning, Baglerhøvding, IV. 176. — Drotning, Lendermand, IV. 164—166. 169. 176. 178. — Drotning Saulessøn, IV. 176. — Eirikssøn, II. 16. — Erkebiskop af Nidaros, VI. 209. — Erlendssøn, II. 14. — Finnssøn, Ridder, II. 93. 94. IV. 178. — Gautssøn af Ænes, IV. 153. 154. 156. 157. — Hafthoressøn, II. 54. 55. III. 213. 214. V. 134—136. 138. 149. — Hallessøn, II. 27. — Hallkelssøn, Lendermand, IV. 147. 149. 152. — Hallvardssøn, II. 62. — Holtessøn, II. 46. 47. — Holtessøn, IV. 211. 212. — Ivarssøn Raud af Sudrheim, IV. 171. 172. 182. V. 135. — Klemetssøn, færøisk Bonde, IV. 230. — Klinker, III. 123. — Kula (Skrepssøn?), IV. 154. 156. — Kutiza, IV. 152. 156. 157. — Lodinssøn, II. 94. 95. — Lodinssøn, Lendermand, II. 95. IV. 164. 175. 179. — Moen, VI. 314. — Mornef, IV. 144. 145. 150. — Mortensen Hille, V. 27. — Murmester i Bergen, III. 120. — Nilssøn Kaarbø, IV. 280. — Nilssøn Skak, II. 67. — paa Norheim, II. 91. — Okrust, V. 11. 34. 48. — Peterssøn, Lendermand, IV. 144—146. — Ragnvaldssøn, Baron, IV. 172. 173. 182. 224. — Silfestssøn, II. 50. — Silke, IV. 159. — Simensen, Lagmand paa Agder, III. 270. — Skjønsberg, V. 5. 11. 20—23. 38. 48. — Smjørbalte, IV. 144. — Staal, Lendermand, II. 52. IV. 161. 163. 175. 185. — af Sudrheim, IV. 182. 210. — Svalessøn Smør, Rigsraad, II. 69. V. 407. — Sveinssøn, Lendermand, IV. 151. 152. — af Thjørn, IV. 153. 155. 176. — Thorbergssøn af Randeberg, IV. 153. 155. — Venaas, V. 26.
Jona, II. 262. 264. 279. 283. V. 415.
Jónadals skipreiða, VI. 372.
Jondalen, VI. 372.
Jonge, Etatsraad, VI. 17. 19.
Jónsbók, VI. 209.
Jonæsøn, Otte, II. 183.
Joosten, Nils, Kjøbmand, VI. 45. 46.
Jordan, Flod, IV. 379. 380.
Jordan, Hans Joachim, Kjøbmand, III. 264.

Jorunn Thorbergsdatter fra Giske, IV. 147.
Jórvík (York), I. 429. 436. 449. 461. II. 180.
Josef I, tydsk Keiser, IV. 457. — Karlshovedssøn, II. 45. 46.
Josnes i Kvinnhered, II. 77.
Jostein Hallsteinssøn paa Saude, II. 14.
Juel, Anna, V. 130. — Børge, Skibskommandør, V. 130. — Christence, V. 130. — Christian, Foged, II. 238. — Christian, Klokker i Risør, III. 82. — Generalmajor, VI. 40. — Hans, Justitsraad, II. 141. — Jakob, Zahlkasserer, I. 74. 75. 246. 260. 262. 268. — Jens, Geheimeraad, VI. 97. — Jens, Slotshøvedsmand i Bergen, III. 250. — Jens, Statholder i Norge, V. 265. VI. 91. — Maren, VI. 91. — Niels, Admiral, IV. 430. — Niels, Prest i Throndhjem, II. 309. — Povel, Amtmand, IV. 461—463. VI. 41. 45.
„Het Juffertje", Vindsag i Zaandam, VI. 261.
Júlavos (Olaf den hellige), IV. 359. 360. 361. 364.
Juliabona (Lillebonne) i Normandie, VI. 239.
Juliane Marie, Dronning af Danmark og Norge, I. 40. 41. III. 77. IV. 313. 472.
Jumièges, I. 404. 420. 421. VI. 239. 241.
Junge, Oberstlieutenant, II. 198. 214.
Juno Quiritis (Curitis), I. 316. 354.
Jupiter, I. 363.
Juul, Svend Brun, Byfoged, III. 56.
Juve i Laurdal, III. 166.
Jylland, I. 374. 457. III. 53. 273. V. 57. 59. 266. VI. 24. 34. 71. 280. 400.
Jæderen, II. 315. 320. IV. 345. 353. V. 311. 352.
Jæger, Ephraim, Sogneprest til Bygland, III. 171. 176.
Jælling-Syssel i Nørrejylland, VI. 400.
Jølsen, Andreas, Fuldmægtig, III. 153.
Jølstervandet, IV. 220.
Jönköping, II. 356. 357. V. 253.
Jørgen Hanssøn, Lensherre paa Bergenhus, II. 294—301. III. 118. 120. 122—124. — Murer i Bergen, III. 122. — Paulssøn, Borger i Christiania, V. 310. — Philipssøn, Foged, IV. 289—291. 293—303. V. 4—6. 9. 12. 14—17. 23. 25. 27. 29—32. 39. 41. 42. 44—46. 50. — Simonsen, Student, III. 78. — Stygge, II. 301. — Østenaa, III. 158.
Jørgensen, Anders, Nordmand i russisk Tjeneste, IV. 449. — Jochum, Kjøbmand, III. 176. — Jon, russisk Sølieutenant, IV. 449.
Jørstad, Gaard i Faaberg, V. 17. 41. 50.
Jørund Arnessøn paa Foss, II. 18. 22. 23. 30. 31. — Erkebiskop af Nidaros, II. 188. III. 378. IV. 492. V. 143. — paa Røkkve, II. 22.

Kåckstenslien, II, 209.
Kaae, Madame, II. 142. — Robert, II. 120.
Kaardalen, V. 201. 202.
Kaare Kongsbroder paa Austraat, IV. 145.
Kaas, Familie, V. 146. 150.
Kaas, Fr. J., Kammerjunker, sen. Kancellipræsident, I. 205. 245. 251. 289. IV. 318. — Jørgen Erikssøn, Lensherre paa Vardøhus, II. 389. — russisk Kommandant, IV. 455. — Niels, Kantsler, V. 264. VI. 324. — Søofficer, I. 251. — U. Chr., Generaladjutant, I. 250.
Kaasbøl, Peter, Generallieutenant, II. 117. 139.
Kärnthen, VI. 273.
Kaffa, IV. 443.
Kagsiarsuk paa Grønland, V. 412. 413. 416. 417.
Kakortok paa Grønland, V. 413. 415.
Kale Sæbjørnssøn, IV. 143.
Kalf Arnessøn, IV. 137. 139. 141.
Kalfaret ved Bergen, V. 130. 131.
Kalfsvik ved Wexiö, VI. 281.
Kalips, Oluf, II. 387. VI. 317.
Kalle Bonde, II. 35.
Kallekle i Sogn, V. 198.
Kallundborg, II. 62.
Kalm, Peter, Professor, III. 52. 56. 86.
Kalmarkrigen, V. 331.
Kalmarstrædet, IV. 464.
Kalvhage, Gaard paa Voss, II. 44. 46.
Kalvsund i Søndhordland, V. 357.
Kalsø (Færøerne), IV. 267.
Kaltenborn, Slægt, V. 157.
Kaltenborn, Kaptein i russisk Tjeneste, IV. 474.
Kambhorn (Kambo) ved Moss, VI. 343.
Kaminiec-Podolski, IV. 455.
Kampen i Holland, III. 119. V. 95. 118. 302. 345. VI. 42.
Kane, Arild, Rigsraad, II. 70. 71. III. 115. 117. — Thorvald Sigurdssøn, II. 48.
Kantzow, Familie, I. 60.
Karakvaal, Gaard paa Voss, V. 210.
Karen Marcusdatter af Bjørnholm, III, 270.
Karine Christiansdatter paa Huseby, II. 390.
Karl den dristige, Hertug af Burgund, III. 237. — den enfoldige, fransk Konge, I. 420 —422. 424. — den skaldede, Keiser, I. 402. 404—408. 423. 424. II. 322. VI. 241. — den store, Keiser, I. 371. 372. 375. 376. 378. 399. 433. 434. 453. 454. II. 267. 268. 280. 281. — Knutsson, Konge af Sverige, V. 284. — IX, Konge af Sverige, IV. 3. 4. — X Gustav, Konge af Sverige, IV. 292. VI. 89. — XII, Konge af Sverige, II. 194—196. 208. 224. 248. IV. 5. 7. 387. 388. 391. 395. 397. 402. 439. 458. 460. VI. 57. — XIII, Konge af Sverige, I. 101. 102. 104. 199. 275. — VI, tydsk Keiser, VI. 11. — dansk Prinds, Christian V's Søn, VI. 35. 37. 57. — Prinds af Hessen, I. 5. 6. 12. 18—21. 24. 33. 70. 77. 95. 96.

98—102. 104—106. 111. 114. 115. 117. 118. 120. 121. 129—131. 133. 139—141. 143. 146. 147. 151—157. 160. 162—168. 171—173. 178—182. 185. 187. 191. 194. 195. 198. 200. 227. 245. 250. 255. 256. 270. II. 143. 144. 156. 157. — Edzard, Fyrste af Ostfrisland, VI. 52. 54. — Frederik, Hertug af Holsten-Gottorp, II. 259. IV. 445. 460. 467. — Henrik Nik. Otto, Prinds af Nassau-Siegen, IV. 483. — Peter Ulrich (Peter III), Hertug af Holsten, IV. 445. 467. 469.
Karlshoved Arngeirssøn, II. 45. — i Kaupanger, II. 44. 45. 53. 58. 75.
Karlskrona, I. 205.
Karlsro, Landsted ved Kjøbenhavn, I. 253.
Karlstad, I. 17. 18. 81. 155. 157. 158. 160. 165. 188. 212. 259. 262. 264. 265.
Karlung Botolfssøn, IV. 153.
Karlus, Olaf hvites Søn, II. 322.
Karre, Anders, II. 134. — Christine Sophie, Jomfru, II. 150.
Kasan i Rusland, IV. 421. 422. 460.
Kassel, VI. 67.
Kastener, Conrad, II. 372.
Kastrup, Søren Mich., Skolemester i Haa, III. 82.
Katakalon Kekaumenos, IV. 367.
Katanes i Skotland, II. 325. 326. 331.
Katharina af Hoya, III. 237. — I, Keiserinde af Rusland, IV. 421. 424. 463. 465. 466. — II, Keiserinde af Rusland, I. 37. 141. 197. 215. IV. 445. 466. 469. 470. 471. 477—480. 482. 483. — af Pommern, II. 340. 341. 348—355. 372. — Ivarsdatter til Loghalo, II. 92. 93. IV. 182. — Knutsdatter, II. 366. 367. 373. III. 220.
Katrín keymnansdottir, IV. 248.
Kattegat, I. 213. VI. 22.
Kaukasien, IV. 381.
v. Kaunitz, Louis, Greve, IV. 327.
Kaunitz-Rietberg, Greverne af, VI. 53.
Kaupanger i Sogn, II. 44. 75. V. 152.
Kaurin, H. J., Prest, V. 185.
Kautokeino, IV. 4. 7.
Kedrenos, Georgios, IV. 367. 368.
Keith, Sir William, IV. 202.
Kekaumenos (cfr. Katakalon), IV. 355.
Kelterne, I. 333.
Kenneth, skotsk Konge, II. 330.
Kent, I. 412.
Kerbhal, irsk Konge, I. 410.
Kertsch, IV. 416.
Ketil Audunssøn i Kopervik, V. 90. — Flatnef, II. 324. — Kalf paa Ringenes, IV. 139. — Krok, IV. 142. — Raum, IV. 134. — Vedr, IV. 134. — Vigleikssøn, Sysselmand, II. 59.
Keyser, Johan, III. 85. — Johan Michael, Biskop, III. 85. — Ove Henrik, III. 85.
Kiel, IV. 316. 317. 331. 333. 467. V. 227.
Kielland (Kjelland), A., Ingeniør, VI. 161. — Morten Henr., pers. Kapellan i Stavanger, III. 84.

Kierulf (Kjerulf), Anders, Raadmand i Christianssand, III. 80. — Antonius, Hører i Christianssand, III. 79. — Hans, III. 83. — Jørgen, Professor, IV. 325.
Kiesbye, Konrektor i Bergen, I. 551.
Kiew, I. 442.
Kildal, Lars, II. 136. — Søren, Prest i Dublin, III. 83.
Kilstrømmen, III. 137.
Kinck, Kjøbmand, II. 147.
Kinkora i Irland, III. 19.
Kirkaldy i Skotland, V. 356.
Kirkebø, Gaard i Hviteseid, III. 163. — paa Strømø (Færøerne), VI. 253—255. 257. 259. 263. 264. 266.
Kirkevaag (Orknøerne), V. 415.
Kirsten Hansdatter i Gjeitviken, VI. 92. — Henriksdatter Borregaard, III. 179. 180.
Kittel Thjostovsen Fjone, Lensmand, III. 161.
Kittelstveit i Skafse, III. 178.
Kjalarnes paa Island, IV. 343. 344. VI. 267.
Kjartan Olafssøn, III. 34.
Kjelgaard, Peder, Sogneprest til Bygland, III. 79.
Kjersten, se Kirsten.
Kjerteminde, V. 114.
Kjøbenhavn, I. 5. 6. 13. 17. 21. 39. 44. 51. 54. 65. 67. 70. 77. 80—82. 84—86. 89. 95—98. 100. 105. 109. 110. 112. 113. 117. 130. 134. 137. 139. 141. 143. 146. 160. 174. 177. 195. 197. 200. 201. 203—205. 208. 211. 214—217. 220. 221. 224. 226. 228. 241. 251—254. 256. 288. II. 154. III. 45. 249. 253. IV. 201. 207. 217. 292. 405. 436. 438. 452. 457. 461. 463. 482. V. 114. 162. 165. 181. 182. 186. 267. 407. 408. 410. 420. VI. 12. 13. 17. 18. 22. 27. 30. 60. 64. 67. 73. 74. 92. 97. 98. 100. 122. 155. 157. 199. 310. 312. 324. — Amalienborg, Palais i, I. 202. — Det store kgl. Bibliothek i, VI. 60. — Christiansborg Slot i, IV. 320. VI. 39. — Kommunitetet i, V. 162. — Nyholm i, I. 202. 203. — St. Hans's Hospital i, IV. 320. — Universitetet i, IV. 320. 321. V. 230. VI. 76—78. — Vor Frue Skole i, VI. 310.
Kjøbenhavn, Ole Nielssøn, Sogneprest til Vinje, III. 179.
Kjøge, V. 384.
Kjøge, Andreas, Rektor, VI. 310.
Kjølen, II. 239. V. 189.
Kjølen, Iver, I. 544. 546.
Kjørbo, Mathias Bille, III. 85.
Kjørvestad, gammelt Sogn i Thelemarken, III. 166.
Kjørvestøl Sæter i Thelemarken, III. 166.
Kjøtve den rige, Konge af Agder, II. 313. 315—321. 323. 328.
Kleiven, Plads i Rundalen, V. 208.
Klemet Gimse, IV. 204—207.
Kletbroen i Horg, Støren, II. 231.
Kleve (Klevenfeld), Terkel, Justitssekretær, VI. 64. 65—73. 76. 78.
Kliflönd, II. 180.

Klosterfossen i Skien, V. 328.
Kloster-Lasse, se Frende, L. N.
Kloumann, Lars, II. 144.
Klüwer, Johan Wilh., Premierlieutenant, II. 202. — J. W., Sekondlieutenant, II. 202. 244. 247.
Klæbo, II. 255. V. 199.
Kløcker, Slægt, V. 151.
Kløcker, Christine Elisabeth, Frk., IV. 308. — Hans Holst, Byfoged, I. 304.
Kløve, Nedre, Gaard paa Voss, V. 209. 210—212.
Knabstrup paa Sjælland, V. 159.
Knag, Vice-Lagmand, IV. 4.
Knagenhjelm, Slægt, V. 152.
Knoff, F. C., Generallandmaaler, II. 121.
Knop-Hjerteberg, russisk Marinekaptein, IV. 449.
Knudsen, Jon, Hører i Bergen, II. 183. — Marsilius, III. 83.
Knuf, Oberstlieutenant, II. 132.
Knut (Knud) Alfssøn, V. 243. 255. 256. — Bringsrud, V. 26. — Brynjulfssøn, II. 54. 55. — Dana-ást, II. 176—180. — Eriksson, Konge af Sverige, V. 215. — Erikssøn Lyshaug, III. 127. — Frantssøn, V. 17. 21. 44. 45. — den fundne, dansk Konge, I. 478. — Gjelloug, V. 48. — Haakonssøn, Jarl, IV. 163. 164. 174. 176. — Hjelle, V. 32. — Karekvaal, V. 209. — V Magnussøn, Konge af Danmark, I. 457. — VI Magnussøn, Konge af Danmark, V. 214. 218. 219. — Magnussøn, Lagmand i Vestergötland, V. 135. 136. — „Nutene“, IV. 208. — paa Oma, II. 83. — Porse, III. 215. V. 134—136. — „Salmand“, II. 282. — den Store, I. 435. 436. 450. VI. 418. — Sveinssøn paa Sole, IV. 144. 145. — Trolssøn, V. 45.
Kobbeltvet, Gaard ved Bergen, V. 133.
Kobbo, frankisk Greve, I. 438.
Kock, Reimar, V. 228. 235. VI. 95. — Søren, Hører i Bergen, II. 183.
Köln, II. 374. V. 226. 227.
Königsberg, II. 342.
v. Körbitz, Johan Christopher, Rigsmarskalk, V. 13.
Kofod, Slægt, V. 159.
Koefoed, Justitsraad, I. 509.
Kolbein Gillessøn, IV. 153—156. — Klakka, IV. 142. — paa Lutrar, II. 81. — paa Oma, II. 83. — paa Sudrheim, II. 56.
Kolberg, V. 345.
Koll Kalessøn, IV. 143—146.
Kolno, By i Polen, V. 400.
Kolsrud, Gaard i Sigdal, VI. 80. 81.
Kolstad, Gaard i Lesje, IV. 291.
Kompagni, det islandske, III. 249. — det danske ostindiske, VI. 28. — det svenske ostindiske, VI. 29. — det sorte, II. 114. — det vestindisk-guineeiske, III. 388. 391.
Komet 1769, II. 150.
Kongehelle, VI. 345.
Kongsbacka, Møde ved, IV. 191.
Kongsberg, I. 81. 120. 127. 232.

237—239. 250. II. 139. — Sølvverk, III. 154.
Kongshavn ved Bergen, II. 299.
Kongsten Fæstning, I. 116.
Kongstorp ved Magnor, I. 169.
Kongsvinger, I. 140. 143. 169. 199. 208. 212. 246. 249. 251.
Kongsvold paa Dovre, II. 232.
Konrad, Afladskræmmer, II. 296.
Konstantin, Konge af Skotland, II. 325. — Dukas, byzantinsk Keiser, IV. 373. — Monomakhos, byzantinsk Keiser, IV. 360. 361. 371—373. 386. — Porfyrogennetos, byzantinsk Keiser, IV. 357. 363. 369. 370. — Mikhael Paphlagons Broder, IV. 381. 383.
Konstantinopel, II. 86. IV. 203. 363—367. 369. 371. 373. 375. 381. 383. 384. 386. 416. 435.
Konungsbók, VI. 209.
Kopervik (Drammen), V. 90. 100. 317. 366.
Koplau, Generalinde, II. 129.
Koplow, II. 202.
Korsbro i Fløen ved Bergen, V. 128. 130.
Korshavn. Anders Haisen, Student, III. 80.
Kort Aslaksen (Conradus Aslacus), Professor, V. 294.
v. Koss, Slægt, V. 157.
v. Koss, Christian, Oberstlieutenant, III. 176. — Christ. Fried., Lieutenant, III. 80. — Kammerraad, Postmester i Tønsberg, I. 107. 108.
Kotys, thrakisk Gudinde, I. 341.
Koudam, V. 323.
Kraaklierne, II. 210.
Krabbe, Slægt, V. 150.
Krabbe, Gregers, Statholder i Norge, V. 266. — Iver Tagessøn til Jordberg, Statholder, IV. 280. V. 7. 40. 47. — Peder, Sogneprest til Aure, IV. 287. — Tyge, paa Vegholm, V. 106.
„Krabbekrigen“, V. 40.
Kraft, Even, Major, II. 238. 239. — Jens Edvard, Sorenskriver, III. 85. — Jonas, Kjøbmand, III. 84.
Krag, Nils, russisk Oberstlieutenant, IV. 455. 456.
Kragerø, V. 330.
Kragh, Frederik, Vice-Statholder, II. 217. 218. IV. 393. 394. 402.
„Kraken“, VI. 132. 133.
Krákumál, I. 486—491.
Krantz, Albert, Historiker, V. 225—229. 231—242. 244—247. 249—261. VI. 332.
Kratzenstein, Chr. G., Professor, II. 149.
Krefting, Anna, Madame, II. 143. — O., Brigadeintendant, VI. 161. — Peter Vogt, Assessor, II. 150.
Kreidal, Peter Hansen, Kontorbetjent, III. 84.
Kretenserne, I. 311.
Kristen Philippussøn, II. 77.
Kristina (Kristine), Kong Hans's Dronning, IV. 201. V. 255. — „udi Knipenborg“, II. 297. 299. — Alf Erlingssøns Datter, IV. 181. — Christensdatter, III. 179. — Nikolasdatter, II. 93. — Sigurd Jorsalfares Datter, IV. 151. 268. — Thoraldsdatter, II. 48. — Thoresdatter, IV. 180.

Kristinehamn, I. 17. 260. 276.
Krisuvik paa Reykjanes, VI. 264.
Krog, Fredr. Wilh., Admiral, I. 73. 77. 81. 92. 243. II. 155. 157. — Peder, Biskop i Throndhjem, II. 308. IV. 10. 11. 404. V. 185. — Thomas Georg, Provst i Nordfjord, I. 551.
Krog-Meyer, Biskop, I. 552.
v. Krogh, Slægt, V. 159.
v. Krogh, Bernhardus, russisk Oberstlieutenant, IV. 456. — G. F., Generallieutenant, I. 92. 141. 169. 222. 223. IV. 456. — G. F., Oberstlieutenant, IV. 456.
v. Kroghe, Henrik, hamburgsk Gesandt i Danmark, V. 247.
Krohn, Albert Henrik, Kjøbmand, Bataljonskommandør, V. 131. — Claus, V. 129. — Dankert, Hofagent, V. 131.
Krohnstad, Gaard ved Bergen, V. 129. 133.
Krokstad Prestegaard, II. 150. — Prestegjeld, IV. 389. — i Raade, V. 331. 332. 336.
„Kronborg", Fregat, I. 243.
Kruckow, Jørgen, til Tjerne, V. 265.
Krummedike, Hartvig, V. 101. — Henrik, II. 72. 75. III. 240. V. 106. 256. 257. — Philippa, II. 370. — Thomas Thomassøn, VI. 103.
Kruse, russisk Contreadmiral, IV. 482. 483. — dansk Officer i russisk Tjeneste, IV. 455. — Enevold, Lensherre paa Akershus, II. 389. V. 265. — Johan Jørgen, russisk Sølieutenant, IV. 449. — Jørgen, V. 265. — Otte, V. 265. — Thyge, V. 265. — Ulrik Chr., Generalmajor, II. 218. IV. 466.
Kryger, Madame, II. 156.
Krœðisherað, VI. 357. 392.
Krøg, Hans, V. 312.
Krøger, Jens, III. 78.
Kurefjord, V. 331.
Kurerne, I. 459.
Kurland, IV. 455.
Kvaal i Sogndal, II. 45. 50. 52. 57.
Kvaløen i Ryfylke, V. 353.
Kvam i Borgund, II. 17. 39—41. 43. — i Hafslo, II. 17. 39. 42.
Kvelmoen, II. 211.
Kvennaherað, VI. 372.
Kvigni, Gaard i Erdalen, V. 198.
Kvignidal, Sæter i Erdalen, V. 198.
Kvikne, II, 231. 233—235. 237. 238. III. 126. IV. 208.
Kvinesdalsfjord, V. 332. 333.
Kvinnherred. VI. 372. 384.
Kvistrum Bro, I. 152. 172.
Kyhn, Jomfru, II. 134.
Kymenefloden, Overgang ved, IV. 479.
Kymmenegård, I. 130. 138.
Kymrerne, II. 261. 266.
Kædmon, III. 33.
Kærup, Jacob, Biskop i Christianssand, III. 58—60.
Köla i Vermeland, I. 260.

Långström, Peder, Kaptein, II. 198. 208. 241.
Låstbom, H. af, Revisionssekretær, I. 40. 48. 50. 122. 260.
v. Laber, Hadmar, II. 372.
Labrador, Cabo de, Terra de, V. 387. 388. 390—393. 396. 398. 399.

Lachmann, Andr., Etatsraad, II. 117. — Helle Margr., II. 134.
Lade ved Throndhjem, II. 310. VI. 268. 278.
Ladegaardsøen ved Christiania, I. 61.
Lademoen, IV. 245.
Laersson, Nils, Kjøbmand, III. 177.
Lagmann Gudrødssøn af Man, III. 1. 2. 6. 13. 15. 16. 20.
Lahde, Kobberstikker, I. 517. 518. 520.
Lahelle, III. 97.
La Hogue, Slag ved, IV. 434.
Lakedæmonierne, I. 311.
Lambert fra Ardres, Kronist, II. 162. 167. 168.
Lamberty, L. B. T., VI. 7. 15. 18.
Lambey, Ø ved Island, II. 264.
Lancashire, V. 52. 65. 72. 73.
-land, Stedsnavne paa, VI. 243.
Land, VI. 347. 355. — Øvre, Gaard paa Voss, II. 26.
Landa Ingulfi (Landigou), Stedsnavn, VI. 243. — Isac (Landisacq), Stedsnavn, VI. 243.
Laandaas, Gaard ved Bergen, V. 133.
Landas, Stedsnavn, VI. 243.
Landigou, Stedsnavn, VI. 243.
Landisacq, Stedsnavn, VI. 243.
Landnem, Gaard i Dovre, V. 28.
„Landsort“, Hukkert, II. 227. 243.
Landt, Jørgen, Prest, IV. 255. 256. 258.
Lange, Familie, V. 146. 310.
Lange, August Joachim, Legationssekretær, VI. 73. — Chr. C. A., Rigsarchivar, IV. 339. — Hans, III. 290. — Jan de, russisk Søkaptein, IV. 431. — Nils (v. Langhe, Nicolaus), Oberst, IV. 438. 452—455. — Ove, til Falkensten, Amtmand, IV. 453. — Peder, Stiftsprovst, IV. 395.
Langebek, Jacob, IV. 341. 467. VI. 71. 318.
Langedal paa Voss, V. 209.
Langeland, VI. 400.
Langeln, ostfrisisk Minister, VI. 52.
Langerak, Gaard i Bygland, II. 378.
Langeruddalen, III. 154.
Langesund, V. 119. 324. 329. 381.
Langesundsfjorden, V. 301. 318. 324. 325. 330. 370. 382.
Langevatn paa Voss, V. 194—196.
Langobarderne, se Longobarderne.
Langstedt, Student, II. 136.
Langstenen i Stjørdalen, II. 215. 219. 220. 225.
Lapland, V. 387. VI. 97. 98. 122. 139.
Lapmarken, IV. 2. 3.
Lapperne, IV. 1—19. 191. 192. VI. 137. 143—146.
Largefloden, Slag ved, IV. 476.
Largo i Skotland, V. 353.
Largs, Spændet fra, IV. 268.
Larkullen, I. 213. 214.
Lars Hage, IV. 279. — Mikkelsen, Assessor, V. 418. — Ronve, V. 186. — Sjutelsøn, Lap, IV. 15. — Østby, II. 254. 255.
Larsen, Joh. Fredr., II. 148. — Prest, IV. 327.
Las Harniskvisker i Bergen, II. 295.

Laskestads (Stegens) Prestegjeld, V. 185.
Lasse Fogedsven, II. 300. — Leling, Murmester, II. 300. — Murer i Bergen, III. 122.
Lassen, Christian Brandt, III. 85. — Jens, Sogneprest til Tvet, III. 83. — Nils, Sogneprest til Vestre Moland, III. 79. — Rasmus, Kjøbmand, III. 79.
Lathgertha, I. 447.
Laudon, G. E., Feltmarschal, IV. 432.
Laupedal, Gaard i Ordal, III. 166.
Laurdal i Thelemarken, III. 166. 168. VI. 343.
Laurits Bastiansen, Borgermester, III. 304. 305. — Christenssøn, Forvalter, V. 16. 20—25. 33—39. 41. 43—46. — Jenssøn, VI. 314. — Kvarberg, V. 32. 33. 48. — Nilssøn, se Frende, L. N. — Olafssøn, II. 96. — Perssøn, II. 301. — Thorssøn, IV. 296. — Øe, V. 48.
Laurvig Grevskab, IV. 453.
Laurvik, V. 324.
Lausanne, IV. 477.
Lauvlo, Gaard i Strinden, II. 92.
Laxmand, Povel, Rigshovmester, V. 255.
Le Normand de Bretteville, Slægt, V. 154.
Lecher (Polakker), IV. 377. 383.
Ledre, I. 456.
Ledreborg, VI. 66.
Leegaard, Kaptein, III. 138. 140.
Leer i Ostfriesland, VI. 49. 50. — Slag ved, VI. 50.
Lefort, F. J., russisk Admiral, IV. 429.
Leganger, Iver, Sogneprest til Vik, V. 178.
Lehmann, J. Fr. G., Oberst, II. 145. — russisk Marinekaptein, IV. 449.
Leikvangar (Lekum) i Eidsberg, IV. 181.
Leikvin (Lekve) i Nordfjord, II. 85. — i Ulvik, II. 84. 85. V. 183. VI. 250.
Leinster i Irland, III. 13.
Leinstranden, II. 231. IV. 204.
Leipzig, VI. 312.
Leith, V. 353.
Lekve, se Leikvin.
Lelewel, polsk Geograf, V. 400.
Lemmich, Søren, Sogneprest til Hof, I. 554.
Lenefjord, V. 332. 333.
Lengnick, Johan Lebrecht, Generalauditør, I. 554. II. 128. 136. 140. 141. 144. 146.
Lenth, Christian Ludvig, Degn, III. 80.
Leo V, byzantinsk Keiser, IV. 357. — III, Pave, I. 453. 454.
Leodus, III. 13.
Leopold I, tydsk Keiser, VI. 10.
Leopoldus, Herm., se Løvenskiold, H. L.
Lepel, Kaptein i russisk Tjeneste. IV. 474.
Leranger i Ryfylke, V. 353.
Lerche, C., Kommandørkaptein, IV. 478.
Leren, Gaard i Strinden, II. 230.
Lervik i Søndhordland, V. 357.
Lesje Prestegjeld, IV. 275. 277. 278. V. 23. 29. 30. VI. 404.

IV. 282. 288—290.
299—301. V. 30.
IV. 282. V. 1.
Sogneprest til Yt-
221.
0. 451.
lbrecht Philip, Stift-
I. 554.
ilien, II. 147.
ie (Sidsel), II. 136.
Byskriver, II. 145.
II. 127. — Karen,
Konferentsraad, Ge-
or, II. 137. — Mor-
Kjøbmand, II. 147.
n, jun., Kjøbmand,
— Niels, Kjøbmand,
— Peder, Kjøbmand,
- Peder, Student, II.
Peder Nielsen, Raad-
147.
II. 25. 40. 223. 224.

I. 212. 213.
Adam Ludvig, Ge-
455.
ikselven) i Bærum,

40. 59. — Univer-
V. 283.
ie, VI. 40.
Normandie, VI. 239.
Greve, keis. Mini-
benhavn, IV. 314.
ormandie, VI. 248.
i Lesje, IV. 277.
VI. 357.
Lesje, IV. 288.
, III. 82. — Niels,
llan, III. 82.
jeld, V. 308. 317.

Lieuvain i Normandie, VI. 239.
Liewen, Hans Henr., svensk Rigsraad, I. 18.
Lihme, Salve, Sogneprest til Indviken, III. 81.
Lilienskiold, Hans, Amtmand, IV. 5.
„Lilja“, Digt, III. 27. 29. 33.
Lilja, svensk Lieutenant, IV. 389. 395. 396.
Liljehorn, Kaptein, I. 18. 19.
Liljensparre, Henrik, Lagmand, I. 49.
Lillebonne i Normandie, VI. 239.
Lillefosse i Strandebarm, II. 77.
Lille-Fossen (Kristianssund), II. 202.
Lillesand, I. 44. V. 327.
Lillienpalm, Stiftamtmand i Christianssand, III. 110.
Limboth (Limbeuf), Stedsnavn i Normandie, VI. 245.
Limerick, III. 31.
Limoges, I. 420.
Lincke, Joh. Christopher, Stadsphysicus i Christiania, II. 136.
Lincoln, Kathedral i, VI. 180.
Lindebeu(f), Stedsnavn i, V. 80. VI. 245.
Lindeby, norsk Stedsnavn, V. 80.
Lindemann, Stephan, Kjøbmand i St. Petersburg, IV. 445. 467.
Lindenow, Christopher, Admiral, VI. 46. — Christopher, dansk Legationssekretær i Stockholm, VI. 97. 120. — Fru, VI. 46. — Helvig, 92. 97. — Henrik, til Øvids Kloster, VI. 92.
Linderud, Gaard i Aker, I. 119.
Lindesnæs, V. 316. 333. — Fyr paa, VI. 33. 34.

Lindevik ved Lillesand, V. 327.
Lindholm, Hans, Kommandør, V. 409. — Kjøbmand i St. Petersburg, IV. 467.
Lindisfarne, II. 261—263. 267. 283. VI. 285.
Lindsay, Alexander, IV. 202.
Lindstrøm, Kjøbmand, I. 279.
Lindvald, Christlieb Benoni, III. 82.
Lingehavn i Søndhordland, V. 357.
Lionel, Hertug af Clarence, II. 337.
v. d. Lippe, Jacob, III. 80. — Jean, Kjøbmand, Kommerceassessor, V. 132. 133. — Karen Dorothea, V. 132.
Lisakewitz, russisk Gesandt i Kjøbenhavn, IV. 327.
Lissabon, I. 59. 60. — Jordskjælv i, II. 123.
Lister Len, V. 327. 332—334. 337. — og Mandals Amt, V. 60.
Litle, Familie, V. 146.
Litle, Anna Hansdatter, V. 310. — Hans Pederssøn, til Sem, Kantsler, II. 388. V. 310. — Margrete, II. 388. — Peder Hanssøn, Lensherre paa Akershus, II. 387. V. 304. 307—310.
Litthauerne, II. 342.
Liudger, den hellige, II. 270.
Liver, I. 442.
Ljesna, Slag ved, 454. 455.
Ljodhus, V. 406.
Llano, spansk Gesandt, I. 7.
Lo, Gaard i Borgund, II. 92.
Lobes, Johan, Sogneprest til Holtaalen, II. 242. 253. — Magnhild, II. 242. 253.
Lochlann, I. 409. 410. 413. II. 321—323. III. 18.
Lodbrok (cfr. Ragnar Lodbrok), I. 419. 424—433. 437.
Lodin Gunnessøn, Lendermand, II. 95. IV. 161—163. 174. — paa Holte, V. 90. — Lepp, Lendermand, II. 94. — Paalssøn, Lendermand, IV. 154. 161—163. 174. — paa Viggen, IV. 140.
Loe, Hans Jacobssøn, Lagmand i Skien, III. 267. 268.
Loewen, I. 389. 415.
Lofalœk (Loflö), II. 92.
Lofoten, IV. 189—193. 195.
Lofthus, Kristian Jenssøn, I. 44—50. 65. 67—70. 72. 81. 232. 238. III. 91.
Loføen, Kongres paa, II. 195.
Loghalo, II. 52. 92.
Loire, I. 404. 405. 414. 418. 420—422. II. 285. 322. VI. 245.
Lok, Michal, V. 397.
Lolland, VI. 400.
Lom i Gudbrandsdalen, VI. 349. 355. 404. — Stavkirke i, VI. 185.
Lombardiet, V. 76. VI. 296.
Lomens Sogn, VI. 357.
Lomheim, II. 40. 41.
Lomherað, VI. 357.
Lommunddalen, IV. 274.
-londe, Stedsnavne paa, VI. 248.
Londemand, Edvard, Professor, VI. 63. — Hans Christopher, Konferentsraad, VI. 63.
London, I. 223. 224. 257. 449. V. 86. 299. 300. 360. VI. 8. — Børsen i, V. 299.
Lone, Gaard i Tørisdal, III. 159.
Longobarderne, I. 350. V. 236.

ən, IV. 366. 381. 385.
Normandie, VI. 248.
h, Lorrick), Erik, Amt-
. 9. 10. 14. 16. 17. —
360.
III. 172.
nsen, VI. 11.
Sulenøerne, II. 58.
I. 115.
II. 43. 58—78. III.

Prest til Os, V. 168.
ptein, II. 249.
, dansk Konge, I. 395.

Keiser, I. 373. 400—
80.
ısk Prindsesse, Fre-
Datter, II. 157. —
lansk Prindsesse, Chri-
's Datter, I. 301.
usta", Orlogsskib, III.

i Nørrejylland, VI.

egt, V. 154.
·dssøn, VI. 41.
ve, keiserlig Minister
lm, I. 286.
fromme, Keiser, I.
381. 399. 403. 458.
tydske, østfrankisk
. 407. 438. — III,
sk Konge, I. 406. 415.
483. 484. — IV,
r, Konge af Frankrige,
169. — V, den dovne,
Frankrige, I. 486. —
af Frankrige, IV.
IV, Konge af Frank-
rige, VI. 9. 21. — Churprinds af Pfalz, II. 338. 341.
Lübeck, II. 357. III. 116. 237. 239. 248. 249. 251—256. 260. 262—266. IV. 217. 224—226. 228. 448. 464. V. 162. 216. 227. 234. 237. 246. 345. 347. 351. 382. 404. — Mariekirken i, VI. 282.
Lübeck (Eutin), Bispedømme, VI. 35.
Lübecker, svensk General, II. 197. IV. 419.
Lühe, von der, Kammerjunker, III. 392.
Lüneburg, V. 227.
Lütken, Fregatkaptein, I. 106. 108.
Lützow, Familie, V. 146. 154.
v. Lützow, Barthold Henrik, Generallieutenant, II. 217. 240. 248. 249. 252. IV. 393. 396. 397.
Lugadh-Reo-Derg, irsk Konge, I. 366.
Lughmaid i Irland, III. 41. 42.
Luksefjeld i Gjerpen, III. 154—156. — Sølvverk, III. 155.
Lumulanda sokn, VI. 342.
Luna, I. 410. 416—419. 421. 423. 424. 480. 482. II. 291. 292.
-lund, Stedsnavne paa, VI. 248.
Lund i Skaane, II. 363. 370. 373. — Prestegjeld paa Jæderen, IV. 387.
Lund, Hans, Slotsprest, II. 142. — Hans, Sogneprest, III. 83. — Hans Christopher, Sogneprest til Lexvigen, V. 185. — Iver, Kaptein, IV. 403. 404. — Jakob Madssøn, Fiskal, IV. 300. 301. V. 3—5. 7. 8. 12. 15.

16. 20. 21. 32. 35. 38. 39. 41. 42. 50. — Oberst, VI. 46. — Peter, Major, II. 211. 221. 222. — Peter, Sogneprest i Throndhjem, II. 310. — Peter Ludvig, Sogneprest i Ekersund, III. 83. — Prokurator, III. 170. — Tønnes, Sogneprest til Klep, III. 82.
Lunda herad (sokn), VI. 342.
-lunde, Stedsnavne paa, V. 62. 69.
Lunde, Anders, Klokker i Stavanger, III. 81. — Jonas, Handelsmand, III. 80.
Lundehval, Gaard i Sundebygden, III. 165.
Lunden, Gaard i Rotldalen, IV. 208.
Lundevand paa Voss, V. 193—195.
Lundstrøm, I. 240. — Raadmand, I. 188.
Lunge, Familie, V. 146.
Lunge, Blanzeflor, Vincents Lunges Datter, V. 130. — Vincents, II. 72. 73. III. 116. 118. V. 107. 129. 134. — Volmar Jakobssøn, II. 372.
Lungegaardsvandet ved Bergen, V. 128.
Lupfen i Würtemberg, VI. 272.
Luth, Ditlev Hanssøn, Sogneprest til Undal, III. 152. 176.
Luther, Martin, V. 229.
Lutheranere i St. Petersburg, IV. 426.
Lutke, Dofe, III. 240.
Lutton, Louis, Murmester, IV. 295.
Luxdorph, B. W., IV. 330.
Luxemburg, VI. 12.
Luxovium (Luxeuil i Normandie), VI. 239.
Lykke, Familie, V. 146.
Lykke, Peder, Erkedegn af Roskilde, II. 347. 352. 355. 356. 359.
Lynar, Rochus, Greve, VI. 52.
Lyngdal, III. 89.
Lyngdalsfjord, V. 332. 333.
Lyngøsund, V. 332. 333.
Lynn i Norfolkshire, II. 334. 362. 374.
Lynslager, Schoutbynacht, IV. 431.
Lysaker, II. 145. — Bugt, V. 221. — Tjærn, V. 223.
Lyseklostor, II. 79. 333.
Lyster i Sogn, II. 45. V. 199.
Lærdal i Sogn, V. 189. 190. 193. 195—199. 201. 204. 205. 212. VI. 137. 140.
Lætus, Erasmus, V. 257.
Lødøse (cfr. Ljodhus), V. 108. 334.
Løfting, Axel, Kopist, III. 79. — Paul Jacob, Student, III. 79.
Løkkens Kobberverk, IV. 283.
Løne paa Voss, II. 13.
Lønevand paa Voss, V. 193.
Lösbom, Lösborg, se Låstbom.
Löse, Gaard ved Göteborg, V. 326.
Løvdal, Aanon, res. Kapellan til Undal, III. 81. — Bjørn, Student, III. 80.
Løvendahl, Greve, IV. 317.
Løvendal, Waldemar, Baron, [illegible]cestatholder i Norge, IV. 4[illegible] 1[illegible]
Løvenskiold, Familien, III. 159. V. 149. 152.

Løvenskiold, Barth. Herman, Kancelliraad, III. 156. 159. — Herman, Eier af Fossum Jernverk, I. 228. — Herman, Kancelliraad, VI. 58. 71. — Herman Leopoldus, Etatsraad, VI. 70. — Magdalena Charlotte Hedevig, Geheimeraadinde, III. 181. — Severin, Baron, VI. 71.

Løvenørn, General-Adjutant, IV. 324. — Poul (Vendelbo), IV. 454. 455.

Løvenhjelm, Kammerjunker, I. 19. 22—24. 207.

Løxa (Sandvikselven) i Bærum, V. 223.

Maar Hunrødssøn, IV. 364.

Maas, Flod, I. 400.

Maas, General, I. 246.

Maastricht, VI. 69.

Mac Con, irsk Konge, I. 319. 320.

Maccioni, Valerio, Biskop af Anouré, VI. 156.

Macdonald, fransk Marschal, IV. 328. 341.

Macmaras, Høvding paa Man, III. 14.

Madagaskar, IV. 439.

Madin i Normandie, VI. 239.

Madrid, VI. 9. 46. 87.

Mads, Kapellan i Bergen, II. 300. — Knudssøn Bergdal, IV. 298. 300. V. 37. 38. 50. — Murer i Bergen, III. 122. — Pederssøn, Foged, IV. 192.

Maeshowe paa Mainland, I. 430.

Magdalene Samsonsdatter paa Næs, II. 77.

Magerøen, VI. 140.

Magge Klobbe, II. 297.

Magnhild Hallkelsdatter, IV. 181. — Jogrimsdatter, II. 74. — Ketilsdatter, II. 88. 90. — Oddsdatter, II. 19—21.

Magnor Bro, I. 18. 169. 246. 303.

Magnus, dansk-norsk Prinds, Søn af Christian III, IV. 408. — Hertug af Meklenburg, V. 228. — Beinktssøn, Kapellan, II. 367. — Erikssøn, Konge af Norge og Sverige, III. 215. 217. IV. 492. V. 85. 134. 135. 138. 406. VI. 210. — Erlingssøn, Konge af Norge, IV. 152. 173. 261. 262. 266. 268. V. 189. 199. 205. VI. 364. 365. — Haakonssøn Lagabøter, Konge af Norge, III. 208. 217. IV. 168—171. 173. 174. 211. 212. V. 129. 138. 175. VI. 230. 387. Magnus Lagabøters Kristenretter, VI. 208. — Hallsteinssøn, II. 16. — Heinessøn, IV. 253. 263. — Magnus Lagabøters Søn, III. 208. — Magnussøn, Væbner, II. 64. — Olafssøn Barfod, Konge af Norge, I. 432. 463. II. 376. III. 1—20. IV. 138. 142. — Olafssøn den gode, Konge af Norge, IV. 137. 141. 372. 373. Magnus den godes Grav, VI. 163. 172. 173. 184. — Sigurdssøn den blinde, Konge af Norge, IV. 145. — Sagmester, V. 108.

Magnus, Johannes, Erkebiskop af Upsala, V. 239. 240. 241. 243. 244. VI. 98. — Olaus, svensk Historiker, V. 259. 386. 387. 390—398. 401—405. VI. 99.

Magnussen, Kjøbmand i St. Petersburg, IV. 467.
Maidel, Georg Johan, svensk Generallieutenant, IV. 419. — Otto Johan, Oberst, II. 198. 243.
Main Ollamh, I. 364.
Mainland (Shetlandsøerne), V. 65.
Mainz, I. 379. 388. 391. 392. 458.
Makedonien, IV. 355.
Malaga (Malgen), IV. 190.
Malbodium (Maubeuge), VI. 245.
Malcolm III, Konge af Skotland, III. 1—3. 5. 7. 8. 11—13.
Malene, Kokkekone i Christianssand, III. 102.
Malling, Ove, Konferentsraad, IV. 320. 331.
Malmfrid, Sigurd Jorsalfares Dronning, IV. 268.
Malmhus-Bakken i Laurdal, III. 166.
Malmøe, Anders Hansen, Sogneprest i Mandal, III. 77.
Malsechnail, irsk Konge, II. 330.
Malstrømmen, VI. 115. 122. 133.
Malta, IV. 190.
Malthe, Christopher, Godsinspektør, III. 83.
Malvas-Bugten, V. 388.
Man, II. 262. 264. 267. 279. 325. III. 2. 4. 10—17. 19. 20. V. 58.
Mandal, III. 74. 89. V. 333. — Len, V. 327. 332—334. 337.
Manderfelt, Karl, I. 40. 52—54. 77. 79. 99. 100. 109—114. 122. 123. 130. 134. 138. 219. 253—262. 265—267. 269—275.
van Mandern, Carl, den yngre, VI. 155. 156.
Mangelsen, Familie, V. 146.
Mangelsen, Catharina, Generalinde, II. 141. — Johan, Generallieutenant, II. 149.
„Manglabiterne", IV. 203. 369.
Maniakes, Georgios, IV. 366.
Mansbach, Fr., Generallieutenant, I. 92. 118. 169. 170. 227. 246. 278. 281. 290. 293. 294. 296. 299.
Mansheimsherað, VI. 357.
Manteuffel, Baron, sachsisk Gesandt i Kjøbenhavn, VI. 16.
Mantua, III. 112.
Manulfivilla (Marville), VI. 246.
Marbotium, Stedsnavn i Normandie, VI. 245.
Marcellus, pavelig Legat, V. 252. 253.
Marcks v. Würtemberg, Generaladjutant, II. 215. 250.
-mare (maresc), Stedsnavne paa, VI. 246.
Maren Jonsdatter, VI. 315.
Maretot i Normandie, VI. 248.
Margrete, Alexander III's Datter, Erik Magnussøns Dronning, II. 57. 376. — Arnbjørnsdatter, II. 88. 89. — Arnesdatter, IV. 151. 152. — Audunsdatter paa Sudrheim, II. 56. 57. — (Brynjulfsdatter ?), II. 52. 53. — Dronning (Kong Malcolms) af Skotland, II. 377. III. 7. 13. — Eriksdatter, norsk (Kong Sverres) Dronning, II. 376. — Kong Erik Magnussøns Datter, II. 377. IV. 226. — „den falske", II. 377. IV. 226—252. — Harald Gilles Datter, IV. 149. — In-

gesdatter Fredkolla, norsk Dronning, II. 376. — (Marte) Jensdatter, VI. 316. — Nikolasdatter, IV. 178. 180. — Pedersdatter, V. 267. — Philippusdatter, II. 59. — Skulesdatter, Haakon Haakonssøns Dronning, II. 376. V. 129. — Sveinsdatter paa Ulvaldestad, II. 27. — Thoresdatter, II. 44. — Valdemarsdatter, Dronning, II. 335. 339—342. 344—350. 352. 354—357. 360. 366. 374. III. 220. V. 97. 100. 138. 139. 399. — Vilhjalmsdatter i Skapten, II. 15. 16.

Margretestuen (Maristuen), II. 52.

Margretu kvæði, IV. 231—238.

Mari Jensdatter Tofte, IV. 278. 280.

Maria (Marie), Keiserinde Zoes Søsterdatter, IV. 371. — Eystein Magnussøns Datter, IV. 152. — Harald Gilles Datter, IV. 149. — Harald Haardraades Datter, IV. 257. — Grevinde af Joigny, IV. 219. — Sofie Frederikke, Dronning (Frederik VI's) af Danmark og Norge, I. 243.

Mariekirkens Syssel (Follo), V. 85.

Marienburg, II. 342.

de Marigny, Enguerran, IV. 225.

Marit Jensdatter Sønstebø, IV. 277. — Olsdatter Tofte, IV. 277. 278. 280. — Vold, IV. 205.

Markebo i Slagens Sogn, V. 321. 322.

Markus Skjeggessøn, VI. 404. — paa Skog, IV. 151.

Markø ved Lindesnæs, VI. 33.

Marlborough, Hertug af, VI. 21.

Mars, Gud, I. 314. 341. 363.

„Mars", Linieskib, I. 286.

Marschalck, Familie, V. 146.

v. Marselis, Constantin, V. 310.

Marstrand, I. 167. 248. 291. III. 273. V. 114. 279. 408.

Marstrand, Jørgen, Sogneprest til Grytten, IV. 278. — P. S., Byfoged, III. 153.

Marta Bertelsdatter, V. 267.

Martfelt, Chr., VI. 34.

Martin Thorolfssøn af Eidsa, II. 80. 219. 220.

Martinau, Johan Chrysostomus, Generalkonsul, I. 54. 55. 59—67. 69. 71. 72. 75—82. 84. 86—96. 101—103. 105. 106. 109—111. 114—122. 128. 129. 133. 134. 136—157. 161. 164. 167—178. 180. 181. 183—201. 203—215. 219—249. 251. 264. 270. 277. 278. 280—287. 289. 290. 293—303.

Martinière, Pierre Martin de la, VI. 95.

Martinsklostret ved Köln, II. 280. 281.

Marville, VI. 246.

Masius, Hector Gottfried, Hofprædikant, IV. 340.

Mathiesen, Fru, II. 143. — Lagmand i Christiania, II. 140.

Mathilde, engelsk (Henrik I's) Dronning, III. 8. 9.

Matthæus, Bisp paa Færøerne, IV. 255. 259. 266. — Paris, II. 333. VI. 95. — af Westminster, I. 426.

Mattis Fynbo, Foged, II. 296.

— Størssøn, Lagmand, IV. 197. 198. 260. 261. V. 271. 272.
Maubeuge i Flandern, VI. 245.
Maurerne, II. 269. 270. IV. 203.
„Mauritani“, I. 410.
Mauritanien, I. 411.
Mauritz, Fyrste af Nassau, VI. 46.
Maurus (Már?), Normannerkonge, I. 405.
Max Emanuel, Kurfyrste af Bayern, VI. 9. 10. 11.
Mecklenburg, I. 451.
Medea, I. 324.
Medemblick i Holland, V. 302.
Medieaasen, II. 211. 212.
Medina del Campo, By i Spanien, V. 386.
Meidel, Gerhard, Student, III. 80.
Meitzner, Balthasar, Oberst, II. 201. 211—213. 220. 226. 247.
Meklenburg, Wilhelm, IV. 119.
Mel, Gaard i Søndhordland, II. 93. 94.
Melanchthon, Ole, Student, III. 82.
„Melbricus“, irsk Konge, I. 463. 464.
Melbridge, irsk Konge, I. 464.
Meldahl, Even, Sogneprest til Tønset, II. 240. — Michael, Lieutenant, II. 238. 240. 249.
Meldal, Ole Tidemand, Sogneprest i Jylland, III. 83.
Meldalen, II. 233. 242. III. 115. IV. 274.
Meldals Kobberverk, IV. 282.
Melfi, IV. 366. 382.
Melhus, II. 231. 233. 234. 243. 247. 250.
Melkorka, irsk Kongedatter, III. 34.
v. Mellen, Hans, II. 388.
Mellø, Gaard i Hedrum, II. 388.
Melsomvik i Stokke, V. 322.
Melsætten, II. 76. 93—96.
Meltveit, norsk Stedsnavn, V. 80.
Menschikow, Alex. Danilowitsch, russisk Feltmarschal, IV. 422. 424. 455.
Mentzonius, Kaptein, II. 217. 234. 236. — Lieutenant, II. 241.
Meraker, II. 200. 208. 209. 255. 257.
Merakerveien, III. 129.
Mercator, Gerhard, Geograf, I. 548. 549. V. 397.
Merete Ulfsdatter, II. 367.
Mesopotamien, IV. 380. 383.
Messenius, Joh., V. 240. 258. 331.
Messina, IV. 366. 367. — Domkirke i, VI. 297.
v. Meurs, Adriana, IV. 433.
Mevaniske Øer, III. 4.
Meyer, Albért Henrik, Kjøbmand, V. 131. — Henrik Albertssøn, Kjøbmand, V. 131. — Jacob, Sogneprest til Jælse, III. 81. — Myntmester, II. 157. — Ole, Degn, III. 81. — Ove Gjerløw, Byfoged, I. 108. — Thomas, V. 178.
van Meynertshagen, Daniel Jacob, hollandsk Minister i St. Petersburg, IV. 432.
St. Michael, III. 33.
Michael Anderssøn, Sogneprest til Vang, V. 265. — Dukas, byzantinsk Keiser, IV. 355. — Gundersen, Sorenskriver, IV. 387. — Kalafates, byzantinsk Keiser, IV. 371. 382. — Paphlagon, byzantinsk Keiser, IV. 359.

. 364. 371. 375. 380. —
atiotikos, byzantinsk Keiser,
373. — Romanow, Czar af
sland, IV. 409.
Michel op Hevn“, V. 362.
elet, Familie, V. 159.
elet, Paul, Major, IV. 294.
elfart, IV. 194.
elhavet, 190. 435. 471. 472.
elthon, Henrik Bryssel, Hører
ergen, V. 178. — Lydia, I. 551.
lfart, Mads Jenssøn, Biskop,
. 301. 340.
ardsormen, III. 29. 30. 33—
39. 40. 222—232.
usne i Tønjum, III. 137.
koven i Tyldalen, II. 238.
au“, Fregat, IV. 433.
o, IV. 432.
it, Stedsnavn i Normandie,
80.
ow i Pommern, V. 161.
ow, Christence, V. 184. —
as, Byfoged i Bergen, V.
. — Gerhard, Borger i
gen, V. 162. — Gerhard
rt) Henrikssøn, II. 192. V.
. 165—184. 186. — Henrik,
lseier, V. 182. 183. — Hen-
Provst, V. 162—165. 180.
. — (Miltzau), Henrik Bal-
sar, Sogneprest i Kragerø,
182. — Inger, V. 184. —
s, stud. theol., V. 181. 182.
. — Margrete, V. 184. —
thias, V. 165. — Susanna,
183.
owske Stiftelse paa Voss,
163. 180. 186.
erva“, dansk Tidsskrift, IV.
.

Miranda, Greve, I. 81.
Missale Nidrosiense, V. 263.
Mitchel, engelsk Konsul i Christiania, I. 206. 212.
Mo Prestegaard i Thelemarken, III. 178.
Mobec i Normandie, VI. 241.
Móðheimr, VI. 357.
Modum, VI. 347. 355. 357.
Moe, Hans, II. 135. 155. — Jørgen, Viceraadmand i Christianssand, III. 89. 97. — Lars Brinch, pers. Kapellan, III. 82.
Moen, Gaard i Dalerne (Thelemarken), III. 166. — Gaard i Eidsberg. VI. 314. 315. — Gaard i Lom, V. 34. — Gaard ved Sundekilen (Thelemarken), III. 163. — Gaard i Vaage, V. 32.
Mönnichafen, Oberst, V. 363.
Moestue, Raadmand i Christiania (?), I. 261—263.
Mogens Hundorp, V. 11. — Lauritssøn, Biskop af Hamar, II. 299. V. 265. — Smeddreng i Bergen, III. 181.
Mohamed, Emir, I. 408.
Mohn, Christian Joachim, Kjøbmand, III. 263. 264. 266.
Mohrsen, Christopher, Kammerraad, Stiftamtskriver i Bergen, VI. 11. 12.
Moi, Gaard i Fjære, III. 206.
Moisesberg Kobberverk, III. 173. 174.
Moland i Thelemarken, III. 170 —173.
Molandsmoen, III. 171. 175.
Molde, V. 364.
Molden, Gaard ved Sulelven, II. 210—213.

Moldenhawer, D. G., Professor, III. 44.
St. Moling, VI. 285.
Molkern, V. 323. 345.
Molle, Hans, V. 132.
Moller, Dr., Syndicus, V. 247. — Joachim, Dr. jur., V. 229—231.
Mollerup, Kaptein, III. 127.
Moltke, Familie, V. 150.
Moltke, Adam Gottlob, Greve, II. 114. 143. 152. IV. 328. — Adam Ludvig, General, IV. 474. 475. — Frederik, Stiftamtmand i Christiania, I. 228. 229. 239. 240. 241. 243. 247. 276. 278. 289. 293—296. 497. III. 91. 95. 110. IV. 319. VI. 27. — Joachim Godske, Statsminister, IV. 312. — Margrete, Fru, I. 228.
Molukkerne, V. 388.
Molwø, Kjøbmand i St. Petersburg, IV. 432.
Momme, Lars, III. 83.
St. Monena, VI. 285.
Monrad, Joh. Fredr., Sogneprest til Gjerpen, III. 153. — Laurits, Stadsphysicus i Bergen, I. 552. — Nils, Sogneprest til Næs, II. 124. — Peter, III. 85. — Søren, Rektor i Christianssand, III. 76. — Søren S., Konrektor, II. 125.
Mons Gomerici i Normandie, VI. 240.
Mons Hallessøn, II. 26.
Monsen, Erik, II. 123. — Mogens Larsen, Kancelliraad, I. 75. 119.
de Montaigu, René, Theaterdirektør, VI. 17.
Monte Piloso i Italien, IV. 382.
Montel, svensk Lieutenant, I. 260.
Monteleone, Marquis, VI. 43. 44.
Montrose i Skotland, V. 353.
Moray i Skotland, II. 325.
Morel, Underofficer, II. 145.
Morgenstierne, v. Munthe af, Slægt, V. 152.
Morgenstierne, B. H. v. Munthe af, Sorenskriver, IV. 474. — Caspar Vilhelm v. Munthe af, Stiftamtmand, IV. 474.
Moritz, Greve af Delmenhorst, III. 236. 237.
Morland, Hans, Sorenskriver, III. 158. — Jacob Hanssøn, Sogneprest til Fyrisdal, III. 178—180.
Morskoven, II. 131.
Morten Andersen, Rektor i Christianssand, III. 76. — Bjørnssøn, Sogneprest i Opdal, IV. 274. — Krogstad, V. 11. 34. 48. — Lien, V. 25. — Nilssøn, Lagmand i Stavanger, IV. 303. — Olufsen, Sogneprest til Næs (Hedemarken), V. 266.
Mortensen, Andr., Raadmand i Christianssand, III. 78.
Mós sokn í Borðerne, VI. 342.
Moskwa, IV. 409. 415. 454. VI. 139.
Moss, I. 109. 120. 277. 278. 289. 290. 296. II. 119. IV. 388—390. V. 110. 331. 332. 337. — — Jernverk, II. 139.
Mostadmarken, II. 217.
Moster, VI. 265. 287. 379—383. — Kirke paa, VI. 287. 288. 303. 377. 378. 405. 417.

Mosynupolis i Makedonien, IV. 360. 361. 369.
Motzfeldt, Slægt, V. 155.
v. Motzfeldt, Peter, Oberst, II. 227. 229—233.
Mouat, Axel, II. 83.
Mühlenpfort, Casp. Fr., Oberst, II. 201. 202. 211. 220. 226.
Müller, Christian Ludvig, Slave, II. 127. — Johs., Stadsphysicus i Christiania, I. 533—537. — P. E., Professor, IV. 326. — Peder Pedersen, Raadmand i Christiania, II. 147.
Müllner, Wolfgang Jacob, Læge, VI. 37. 38.
Münnich, B. Chr., Greve, russisk Feltmarschal, IV. 427. 436. 443. 451. 466. — Joh. Burkard, dansk Generallieutenant, IV. 452.
Münster i Westphalen, VI. 53.
Münster, Sebast., Geograf, V. 258.
Münter, Balthasar, Dr. theol., IV. 329. — F. Chr. C. H., Professor, IV. 323.
Muhammedanere i Rusland, IV. 426.
Muircertach, irsk Konge, I. 463. 464. III. 12. 17—19. — Donalds Søn, Konge af Aileach, III. 41—43. — Finn's Søn, Konge i Leinster, III. 41.
Mule, Christiern, V. 312.
Munan Aalessøn, IV. 151. — Biskopssøn, IV. 164. 178. — Gautssøn af Ænes, IV. 153. 154. 156. 157.
Munch, Edvard, Toldinspektør, III. 80. — Friderich, III. 78. — Hans, Biskop i Christianssand, III. 58. — P. A., Professor, VI. 160. — Søren, Student, II. 123.
Mund, Slægt, V. 150.
Munk, Jakob, Sogneprest til Rødø, IV. 2. 7. 19. — Ludvig, Statholder, II. 389. III. 271.
Munken, Ø, V. 397.
Munkholmen, I. 201. II. 202. 226. 227. IV. 476. 477. 484.
Munster i Irland, I. 320.
Munthe, Ludvig, Hører i Bergen, II. 183.
Munthe-Kaas, Slægt, V. 150.
Murcia, I. 408.
Mure, Reinold, V. 119. 120.
Murecard O'Brien, irsk Konge, III. 13. 14.
„Murial“, skotsk Konge, I. 463.
Muriartac, Condialfes Søn, irsk Konge, III. 3.
Muus, Nils, Sogneprest til Snaasen, II. 209.
Mylnudalr, i Sandviken ved Bergen, V. 132.
Myrkjartan, irsk Konge, III. 34. 41—43. — Thalvessøn, irsk Konge, III. 2. 3. 11. 16. 17.
Mæland, Gaard i Skjold, II. 77. — Gaard i Ullensvang, II. 77. 78.
Mære, VI. 268.
Mærraskaret, II. 209.
Møen, VI. 400.
„Møen“, Fregat, III. 110.
Møglestue, Rasmus, Sogneprest til Tinn, III. 81.
Mølbach, Jacob, Student, III. 80.
Møllendal, Gaard ved Bergen, V. 132. 133.

Møllendalselven ved Bergen, V. 128.
Møller, Kaptein, III. 136. — Lars, Sogneprest, III. 78. — Paul, pers. Kapellan, III. 81.
Møllerop, Oberst, II. 133.
Møllmann, Bernhard, Professor, IV. 329.
Mørch, Anders Søfrenssøn, Sogneprest til Skedsmo, II. 130. — Jens, II. 125. — Nils Jørgensen, Bedemand, II. 129.
Mørck, Familie i Christianssand, III. 66.
Mørck, Jørgen, Fuldmægtig, III. 80.
Møre, VI. 287. 405.
Mørk, Gaard i Spydeberg, IV. 387.
Mørk, Jens, II. 119.
Mørland, Gaard i Tromø, V. 327.
Mörner, Carl Gustaf, Greve, IV. 389.
Mørnæs i Nedenæs, V. 327.
Möttull Finnakonungr, I. 459.

Nafastaða sokn, VI. 342.
Nakskov, Slag ved, V. 256.
Namdalen, IV. 189—191. 195. 196. V. 357. 359. 362. 389.
Nannestad, Frederik, Biskop i Christiania, II. 131. 136. 137.
Nantes, I. 404. 405. 420. II. 289.
Narbonensis, II. 269.
Narve, Biskop i Bergen, II. 187. 188. IV. 226. 248. V. 143. 144. — Guthormssøn af Saastad, IV. 154. — Hallvardssøn af Saastad, IV. 153. — Jakobssøn, II. 370. — i Kinservik, II. 81.
Narwa, Slag ved, IV. 411.
Natvig, Simon, Vagabond, III. 84.
Natviktangen ved Christianssand, III. 109.
Naumdølafylke, IV. 131. VI. 394.
Naustdal, IV. 220—222.
Naversund i Snigsfjorden, V. 332. 333.
Nedenæs, I. 44. V. 83. 112. 114. 308. — Kongsgaard, III. 110. — Len, V. 311. 316, 325—327. 334. 335. 337. 338.
Nederlandene (cfr. Holland), V. 299. VI. 6. 7. 16. 20. 21. 28. 30. 48. 59. 244. 248.
Nederlande, de spanske, VI. 9.
Nefstein, IV. 145.
Negri, Francesco, VI. 96—158.
Nekur i Marokko, I. 408. 411.
„Neptunus", Linieskib, I. 286. V. 409.
Neria, helvetisk Gudinde, I. 314.
Nerid, Lendermand, IV. 145.
Nerike, I. 9. VI. 399.
Nerio, sabinsk Gudinde, I. 314.
Nerthus, Guddom, I. 313. 314.
Nes herað (sokn), VI. 342.
Nèsinar sokn, VI. 342.
-nesse, Stedsnavne paa, VI. 246.
Nes-þriðjungr, VI. 348.
Nestor, russisk Krønikeskriver, I. 442. 443.
Nestved, IV. 466.
Neugebauer, Martin, IV. 416.
Neumann, Iver, Bergraad, I. 261. 262. II. 146.
Neustrien, I. 420.
Neutralitets-Forbund, det første bevæbnede, IV. 483.
Neve, Etatsraad, VI. 41. — Johanne, II. 123. — Peter, Kon-

ferentsraad, Stiftamtmand over Akershus, VI. 75.
Newafloden, IV. 419. 424. 426.
Newfoundland, V. 391—393. 396. VI. 263.
Nicolaus (cfr. Nikolas), Biskop af Strengnäs, II. 372. — de Lynna, Franciskaner, II. 374. — af Myra, Biskop, II. 376.
Nicolaysen, Laurits Holte, Kjøbmand, V. 131. — Lyder Wenzel, Kjøbmand, V. 131. — Nicolay, Kjøbmand, V. 131.
Nidarholms Kloster, II. 333.
Nidaros (cfr. Throndhjem), I. 447. III. 10. 117. IV. 266. 492. V. 143. 189. 199. 200. 220. 415. VI. 162. 163. 170. 173. 181. 182. 199. 259. 278. 287. 387.
Nidelven, V. 199. VI. 114.
Nieman, Mathias, III. 78.
Nikolas Arnessøn, Biskop af Oslo, II. 375. 376. IV. 151. 154. 175. 266. 270. V. 217. — Botolfssøn, IV. 153. — paa Huseby, III. 216. — Kuvung Paalssøn, IV. 147. 152. 156. 157. — Munanssøn, II. 88. 90. — Møndul Andressøn, IV. 154. 156. 176. — Paalssøn, Lendermand, IV. 163. 164. 175. 177. — Peterssøn af Giske, IV. 164. 165. 169. 178. — Ruser, Erkebisp af Nidaros, II. 190. — Silfestssøn, II. 50. — Skjaldvørssøn af Steig, I. 432. IV. 150. 152. 155. — Steinssøn, II. 52.
Nikolaus, Abbed, I. 429. 481.
Nikulitzas, IV. 355. 358.
Nils (Niels) Andersen, Soldat, II. 121. — Benn, II. 301. — Claesson, Høvedsmand paa Elfsborg, V. 108. — „(Nijls) útaf Gilstein“, IV. 248. — Gundersen, V. 110. — Henrikssøn, Ridder, II. 70. — Jenssøn, VI. 316. — Kapellan i Bergen, II. 297. 300. — Lauritssøn, Raadmand i Christiania, V. 15. — Lensmand paa Næs i Strandebarm, II. 77. — Olstad, V. 11. — Olufssøn (Tonsbergius), Sogneprest i Oslo, VI. 322. 323. 328. — Pederssøn, Gaardmand, III. 141. — Pederssøn, Sogneprest i Sætersdalen, III. 279. — Pedersen, Prest i Wesseltoft, IV. 400. — Ragvaldssøn, Biskop i Wexiö, V. 243. — „Segelstikker“ i Bergen, II. 300. — Sigvastssøn, Kannik i Upsala, III. 373. — Vele, III. 124.
Nielsen (Nilsen), Fru, II. 142. — Haagen, II. 125. — Jacob, Agent, I. 509. 515. 520. 522. 523. 525. 532. — Nils, II. 124. — Nils, III. 78. — Ole, II. 140. 143. — Ole, III. 84. — Philip, II. 143.
Nilson, Povel, Justitsraad, Vice-Lagmand i Christiania, II. 137.
Nimwegen, I. 420.
Nischnij Nowgorod, IV. 409.
Nissedal, III. 160. 161. — Jernverk, III. 159.
Nissen, Emanuel, III. 83. — Jens Christian, russisk Kapteinlieutenant, IV. 472. 473.
Njarðarhof, VI. 347.
Nobbeelven ved Bergen, V. 130.
Nobben ved Bergen, V. 130. 131.
van der Noot, Jan, VI. 87.

de Nonnera, Johan, Kjøbmand i Throndhjem. V. 360. — Sara. V. 360.

Norby. Lieutenant. IV. 307. — Søren. Admiral. III. 247. IV. 416.

Norcross, John Nic., II. 132. IV. 208.

Nordahl. Oberstlieutenant. V. 143.

Nordahl, Peter Tønder. Præsident. III. 79. IV. 196. 201.

Nordalbinger. I. 453.

Nordalbingien. I. 375.

Nordberg. Kjøbmand. I. 148.

Nordbrikt Harald Haardraade. IV. 364.

Norderhov Kirke. VI. 347. — Prestegjeld. VI. 355.

Nordfjord. III. 142. IV. 217. 270. V. 352. VI. 113.

Nord-Holland. VI. 21.

Nordhordland. III. 123. IV. 194. V. 352.

Nordiske Krig, den store. IV. 459.

Nordkap. VI. 98. 136. 137. 139.

Nordland, III. 249. 256. 283. 318. 356. 360. IV. 3. 4. 141. 193. 195. 463. V. 352. 360. VI. 87. 98. 120.

Nordmænd, I. 350. 411. 412. 428. 429. 483. II. 261. 271—273. 277. 278. 286. VI. 415. — i Rusland, IV. 407 ff.

Norðmœrafylki, VI. 394.

Nordmøre, II. 243. III. 116. IV. 131. 194. V. 301. 357. 359. 361. 362. 364. 370.

Nordsøen, V. 94. 118. 380.

Norge, I. 5—17. 20. 22. 28—32. 35. 36. 38—44. 48. 50—53. 66. 70. 77. 78. 81—83. 86—[illegible]. 94 — 96. 98—[illegible]. [illegible]. [illegible]. 114. 117. 121—130. 134. 136. 139. 140. 142. 143. 147. 150. 151. 155. 164. 168. [illegible]. 185. 187. 191—193. [illegible]. 205. 208—211. 216. 217. [illegible]. 229. 233—234. 238. 239. 231— 237. 239—241. 244—248. 250. 252. 253. 255. 256. 305—307. 374. 470. 482—488. 547—550. II. 194—198. 313. 333—335. 342. 344. 357. 361. 374. 389. III. 9. 245—251. 255—260. 281 —284. 289—294. 298—387. IV. 194. 214—216. 219. 225—227. 351. 352. 425. 458—460. 462. 465. 468. 469. 479. 485. V. 1. 52. 55—65. 67—69. 71. 72. 74— 76. 78—80. 82—84. 86. 93—95. 99—102. 104—106. 108. 110. 117—119. 140—142. 214—219. 225. 226. 236. 244—246. 255. 262. 263. 273. 276. 279. 287— 290. 295—297. 300. 301. 313. 316. 323. 331. 334. 357. 365. 370—373. 375. 378. 380. 381. 383. 384. 389. 391. 393. 396. 398. 399. 409—411. VI. 23—25. 28. 34. 71. 75. 98. 100—158. 193. 198. 211. 212. 237. 250. 251. 264. 277. 279. 280. 287. 291. 300. 303—305. 309. 311. 313. 314. 319. 321. 324. 332. 334. 403—405. 407. 408. 418.

Norheim i Vikør, II. 91.

Normand, J. E., se Einersen, Johan.

Normandie, I. 422. 443. II. 164. V. 52. 58—63. 65—70. 72—74. 76—79. VI. 237—245. 247. 251. 298. 300. 418.

Normannerne, I. 374. 399. 404. 405. 407. 408. 411. 412. 416. 418. 419. 421—424. 462. 483. II. 173. 174. 261. 265. 268—272. 287—289. V. 61. 69. 141. 236. 238. 241. 242. 245. 247. 249. 250. — de franske, VI. 284. — de franske, i Nedreitalien, IV. 366. 367. 382.
Normannivilla (Normanville), i Normandie, VI. 246. 247.
Norrbotn, IV. 191.
Norris, Sir John, IV. 466.
Northumberland, I. 412. 414. 426. 429. 437. 461. II. 180. 261. 273. 331. 342. V. 74.
Northumbrer, I. 413.
v. Nostitz, Friedrich Hartwig, Generallieutenant, IV. 456. 457.
Nottingham, I. 413.
Nova Scotia, V. 391.
Nova Zembla, VI. 138. 139.
Noyon, I. 407. 419.
Nürnberg, V. 248. VI. 37. 38.
Numa Pompilius, I. 311. 325. 351. 355. 357. 358.
Numadals skipreiða, VI. 343.
Numedal, III. 151. VI. 302.
Nummers, svensk Oberst, II. 198.
v. Numsen, Chr. Fr., Hofmarschal, I. 258. — Corfits, Bergraad, III. 60. — Frederik, Generallieutenant, IV. 479. 480.
Nydams-Baadene, V. 121—126.
Nyerup, R., Professor, I. 540. IV. 325. 341.
Nyhus, Gaard i Flaa, II. 250.
Nyhuskleven, II. 230.
Nyland, vest for Island, VI. 263. 264.
Nyrop, Bendix, Over-Stadsmaaler, III. 78. — Christopher, Biskop i Christianssand, III. 76. 78. — Peter, Sogneprest til Eker, III. 78.
Nystad, Fred i, IV. 411. 423. 438.
Nystuen paa Fillefjeld, III. 137. 140.
Nærø Prestegjeld i Namdalen, VI. 129.
Nærødalen, V. 193. 206. 207.
Næs, Gaard i Saude (Thelemarken), III. 181. — Gaard i Strandebarm, II. 77. 91. — Gaard i „Sume"(?)-Kilen, III. 160. — vestre, Gaard i Høland, III. 138. — Kirke paa Hedemarken, V. 267. — Kirke i Saude, III. 181. — Sogn i Gudbrandsdalen, VI. 349. — Sogn paa Romerike, VI. 322. — Sogn i Ørlandets Prestegjeld, II. 150.
Næshavn i Søndhordland, V. 357.
Næsheim, Gaard i Graven, II. 92. 93.
Næshered i Thelemarken, III. 158. 167. 181.
Næsland, Gaard i Moland, III. 173. — Kirke i Vinje, VI. 418. — Sogn i Vinje, III. 181.
Næsodden, II. 141. — Prestegjeld, V. 320.
Næsvik i Ryfylke, V. 353.
Næverdalskleven, II. 233.
Næverlo, II. 92.
Nøkkve, Konge i Romsdalen, II. 318. — Paalssøn (cfr. Nikolas Kuvung), IV. 152.
Nørgaard, Nils, Student, III. 85.
Nøterø, I. 106. V. 322.

O'Brien (Obtrain), Skipper, I. 201—203.

Oðar sokn, VI. 357. 392.
Odd Botolfssøn paa Finnen, II. 17—19. 31. 43. — Eyjulfssøn, Prest, IV. 128. — Hallessøn paa Rogn, II. 12. 27. 29. 30. — Jørundssøn paa Berg, II. 23. — Kløve, V. 211. — Munk, VI. 287. — Oddssøn paa Røtin, II. 23—26. — Oddssøn (Søn af frg.), II. 24. — paa Rogn, II. 22. 23. 26.
Oddan i Grungedal, III. 180.
Odde den lille, I. 447.
Oddernæs Kirke, III. 58.
Oddernæs-Moen, III. 110.
Odderøen, III. 61. 62. 64. 65. V. 332. 333.
Oddeteigen paa Voss, II. 24.
Odem, Henrik de, II. 347.
Odense, III. 45. IV. 433. — St. Albani Kirke i, VI. 280.
Odensland i Kirkebø, II. 59.
Odin, I. 320. 341. 444.
Oehlenschläger, Adam, IV. 332.
Offa, angelsachsisk Konge, II. 272.
Ofoten, IV. 191. 192.
Oftedahl, Lars Andreas, Sogneprest til Eker, III. 84.
Oftefjord, V. 332. 333.
Ogarde, Andrew, II. 371. 372.
Ogmund Aslakssøn, II. 85. — paa Byre, II. 79. 86. 89. 90. — Dans, IV. 172. 181. 183. 187. — Dreng, IV. 146. — Finssøn, Drotsete, II. 31. 45. 366. III. 217. 219. 220. — Gautssøn, II. 40. — Krøkedans, IV. 164. 166. 169. 179. 186. — Olafssøn, II. 79. 85 (?). — Paalssøn, islandsk Biskop, II. 300. 301. — Peterssøn, II. 88. — Sigurdssøn af Hestbø, IV. 172. 183. 184. 224. — af Spaanheim, II. 85. 86. 89. 90. — svipte, IV. 148.
Oissel, I. 407. VI. 241. 248.
Oistin Mac Amlaiph, II. 326.
Okeanos, III. 225—228. 232.
Olaf paa Bjørgvin, II. 81. — Boessøn, Biskop i Oslo, V. 265. 266. — Braattetvet, III. 279. — Engelbrektssøn, Erkebiskop i Nidaros, II. 72. III. 116. V. 407. VI. 333. 334. — Erlingssøn, II. 79. — Geirstadalf, I. 456. — Greipssøn, II. 96. — Gudrødssøn af Man, III. 13—15. — Gudrødssøn hvite, norsk Konge i Dublin, I. 413. 472. II. 321—326. 329. 330. — Guthormssøn til Hananger, II. 69. 70. III. 115. — „Gøtrics“ Søn, dansk Konge, I. 394. 396. 456. — Haakonssøn, Konge af Norge og Danmark, V. 134. — Haraldssøn den hellige, Konge af Norge, III. 14. IV. 137. 138. 140. 218. 359—363. 373. V. 84. VI. 119. 162. 163. 201. 232. 279. 289. 290. 364. 365. 377—383. 403. 404. 406. 415. — den helliges Grav, VI. 163. 164. 172. — den helliges Skrin, III. 14. VI. 163. 172. 183. 185. — Haraldssøn Kyrre, Konge af Norge, III. 9. 358. IV. 142. 257. V. 128. 129. 283. VI. 161. 163. 164. 167. 304. 419. — Henrikssøn, Kannik i Throndhjem, II. 70. — Jonssøn paa Hof (Kjalarnes), VI. 268. — Leggs-

søn, I. 447. — Magnussøn, Konge af Norge, IV. 144. — Matssøn, II. 75. 76. — Nilssøn til Tolga, II. 76. 77. III. 221. V. 251. 253. — Ogmundssøn, II. 89. 90. — Olaf Greipssøns Søn, II. 96. — Paa, III. 30. 34. 35. 40—43. — af Stein, Stallare, IV. 181. — fra Sverige, dansk Konge, I. 389. 390. 392. II. 175. — Thorbjørnssøn paa Sandvin, II. 96. — Thordssøn, II. 76. — Thorkelssøn, Biskop i Bergen, V. 171. — Throndssøn, Erkebiskop af Nidaros, V. 253. 407. — Tryggvessøn, Konge af Norge, IV. 133. VI. 277—279. 287. 288. 303. 377. 378. 380. 404. 406. 412. 415. — Ugæva, IV. 266.

Olafs-Sæd, VI. 355. 383.

Olaus Petri, svensk Reformator, V. 258.

Olbergs sokn, VI. 392.

Oldenburg, IV. 471. VI. 19. 50. 51.

„Oldenburg", Linieskib, I. 180.

v. Oldenburg, Adam Christopher, Oberstlieutenant, I. 247.

Oldendorp, Joh., V. 228.

Oldeslohe, Fredrik, II. 202. 214.

Oldna (Orne) i Normandie, VI. 239.

Ole Baadsmand af Lillefosen, V. 14. — Engebretssøn Haavin, V. 8. 11. 17—19. 48. — Jenssøn Lida, IV. 277. 279. V. 6. — Jørstad, V. 8. 11. 48. — Lindvig, V. 25. — Melgaard, V. 11. — Olsen Kolstad, IV. 278. 279. 281. 287. 288. 295. 297—299. V. 5. 6. 11. 18. 29. 48. — Olssøn Tofte, IV. 277. — Olssøn Tofte den yngre, IV. 277—279. 281. 296. 297. 300. V. 5. 37. — Sandbo, V. 48. — Skotte, IV. 298. — Sletten, IV. 298. — Solem, III. 142—144. — Sønstevold, Lensmand i Gausdal, V. 16.

Olearius, Adam, V. 126.

Oleg, russisk Konge, I. 442. 460.

Olga, se Helga.

Olivento i Italien, IV. 382.

Ollmütz, VI. 312.

Olrog, Kammerraad, II. 122.

Olsen, Professor, IV. 322.

Oluf, Hr., Prest til Øier, V. 264. — Børgessøn, Sogneprest til Urskog, VI. 317—320. — Lauritssøn, Foged, VI. 315. 316. — Nilssøn, Sogneprest i Oslo, VI. 323. — Sagmester paa Herre Brug, V. 366. — Thorgersen Bønnerud, III. 127.

Oløf Loptsdatter, III. 235.

Oma, Gaard i Strandebarm, II. 82. 83.

Omli, Gaard i Skafse, III. 177.

Onarheim paa Søndhordland, II. 23. 31.

Onstad-Sund, III. 139. 140.

Opdal, II. 231—234. IV. 274. 294. V. 199.

Ophaugen i Gjerpen, III. 155.

Opheim paa Voss, V. 193. 207. 209.

Ophiterne, III. 225.

Oplandene, IV. 101. 132. 137—139. 142. V. 3. 57. 59. 187. 189. 199. 203. 205. VI. 344.

347. 350. 355. 358—360. 366. 393. 397. 398.
Opranns Kirke, III. 170.
Opslo, Søren Hanssøn, Sogneprest, III. 179.
Opsætstølene, V. 195. 196. 207.
Oran, VI. 46.
Orbec, Stedsnavn i Normandie, V. 80.
d'Orchimont, svensk Kaptein, I. 31. 33.
Orderic Vitalis, III. 10—12. 14. 17. 18.
Ordrek (Eystein Muggas Søn?), II. 41. 42. — (Isakssøn?), II. 41.
Orestes, I. 322.
Orihuela i Spanien, I. 408.
Orkdœlafylki, VI. 394.
Orkedalen, II. 233. V. 191.
Orknøerne, I. 409. 430. 431. 437. 440. 463. II. 278. 286. 292. 293. 325. III. 2. 3. 10. 12. 14. 15. 20. V. 57. 70. 216. 217. 345. 348. 357. 387.
Orknøinger i Norge, V. 343. 344. 354.
Orléans, I. 405. 420.
Orlof, Niklas Povelssøn, Lagmand i Throndhjem, IV. 283. V. 3. 12.
Orm Borgarssøn Kavle, II. 25. 34—36. 84. — Dagssøn (Vatn-Orm), IV. 146. — Eilifssøn, Jarl, IV. 137. 138. 141. — Erikssøn til Vatne, II. 298. 299. — Eysteinssøn, Drotsete, II. 93. — Kavle paa Gjerde, II. 36. — Kongsbroder, IV. 152. 156. V. 199. — (Ormssøn?) paa Belle, II. 36. — Peterssøn paa Finnen, II. 10—13. 26. — Svarte i Bergen, II. 35. — Sveinssøn (Kyrpingeorm), IV. 144—146.
Ormond, Hertug af, VI. 21.
Orne, Flod i Normandie, VI. 239.
Orning, Bernt, Major, III. 127.
— Fru, II. 121.
Ortelius, Abraham, Geograf, VI. 137. 138.
Orwich, Normannerkonge, I. 424. 425. 428.
Os i Søndhordland, VI. 372.
Osbriht, Konge i Northumberland, I. 412. 426.
Oscellus (Oissel), VI. 248.
Ose i Hardanger, V. 208.
Oskold, varægisk Høvding, I. 442. 443.
Oslo, II. 72. 360. 361. 387—389. III. 117. 354. 356. IV. 201. 224. 225. 228. V. 76. 97. 101. 115—117. 139. 199. 216. 217. 220. 222. 223. 279. 280. 284. 291. 292. 311—314. 316. 327. 336—340. 342. 365. 408. 415. VI. 307. 308. 310. 313. 314. 316—318. 320—322. 325. 328. 334. — Agatan, Gaard i, II. 69. — Brand i, V. 265. — Halvardskirken i, IV. 211. VI. 167. 172. 189. 304. 323. — Mariakirken i, V. 106. 139. 309. VI. 172. 304.
Oslo Fjord, VI. 85.
Ósloar herað, VI. 339. 342. 34[illegible]
Oslosyssel, V. 59.
Osmundivilla, i Normandie, VI. 247.
Ostangeln, I. 412—415. 426. II. 2[illegible]
Osten, Nils, Nordmand i russi[illegible] Tjeneste, IV. 448. 465.

von der Osten, A. S., Greve, I. 258. 259. II. 153. IV. 310.
Ostende, VI. 5. 6. 10. 11. 29. 82.
„Ostenus“, I. 465.
Osterfjorden, V. 199. 200.
v. Ostermann, Andreas, Greve, russisk Minister, IV. 418. 429. 433. 436.
Ostfrisland, I. 400. 403. VI. 47—54. 74.
Ostindien, VI. 29.
Otger, frankisk Navn, VI. 247.
Otgerivilla, i Normandie, VI. 247.
Ottar Balle, IV. 147. — Birting, IV. 144. 145. 147. — i Dale, II. 45. — Høvding paa Man, III. 14.
Ottesen, Otte, Prest, II. 192.
Otto II, Markgreve af Brandenburg, V. 214.
Otzjok, IV. 4. 7.
Oviedo, Gonz. Fern. de, spansk Historiker, V. 386. 390. 391.
Oxefjord (Tvedestrand), V. 327.
Oxenstierna, Baron, svensk Minister i Kjøbenhavn, IV. 317. — Carl, Baron, Kaptein, II. 258.

Paal Andressøn, Lendermand, IV. 154. 156. 176. — Flida af Giske, IV. 153. 160. 161. 163. 167. 174. — paa Kvam, II. 40. — Olafssøn, II. 85. — Skoftessøn paa Aure, IV. 147. — Smaatauga, IV. 154. 156. — paa Sudrheim, II. 56. — Sure, IV. 166. — Thorfinnssøn, Orknøjarl, III. 2. — Vaagaskalme, IV. 161. 164. 167. 175. 185.
Paasche (Paschasius), Nils, Biskop i Bergen, IV. 219. V. 174.
Padua, VI. 86. 99.
Paimbeuf, VI. 245.
Palli Andersens Søn, V. 105. 106.
Paludan, Else, II. 114. — Frid. Holmsted, Sogneprest til Strøby, III. 81. — Major, III. 181. — Rasmus, Biskop i Christianssand, II. 114. 115. 123. 132. — Sorenskriver, IV. 198. 200.
Palæstina, IV. 190. 386.
Panin, Nikita Iwanowitsch, Greve, russisk Minister, IV. 473.
v. Pappenheim, Alexander Rabe, Lensherre i Bratsberg, III. 280.
Paradis, Plads i Skafse, III. 170.
Paraunt, John, II. 346—348. 350. 352. 354.
Paris, I. 404. 407. 415. 417. 420. 438. IV. 225. VI. 13. 14. 44.
Pariserfred, den første, IV. 472.
Parsberg, Christoffer, IV. 192. — Oluf, Lensherre i Throndhjem, V. 360.
Parvus, Petrus, V. 239.
Patrick, Biskop af Sudrøerne, VI. 286.
Paul I, Keiser af Rusland, IV. 471. — Olufssøn Moen, VI. 315. — Paulssøn, Slotsskriver paa Akershus, VI. 322.
Paulus Diaconus, I. 452.
Pauly, Vicekonsul, I. 64. 92. 281.
Paus, Familien, III. 158.
Paus, Cornelius, Sorenskriver, III. 168. — Hans, Sogneprest til Hviteseid, III. 160. — Hans, Sorenskriver, III. 78. — Johan Ludvig Christian, Provst i Finmarken, IV. 9. — Skovinspektør, III. 168. — Sorenskriver, III. 164.

Pavels, Claus, Biskop, III. 83. VI. 34.
Pay, Helle, II. 143.
Payecken, Joachim, Kjøbmand, III. 83.
Peder (Per) Alfssøn, Dr., Lagmand i Throndhjem, IV. 283. V. 266. — Anderssøn, Sorenskriver paa Thoten, V. 16. 33. 36—39. 41. 43—48. — Belterisgaarden, II. 298. — Christensen, Sogneprest til Slidre, V. 267. — Colbjørnsen, 418—420. — Galde, V. 48. — Helsing, Tømmermand, III. 119. — Jenssøn Lodehat, Biskop i Roskilde, II. 346. 372. — Jespersen, Hofprædikant, IV. 6. 7. 12. 14. — Kobberslager i Bergen, III. 123. — Larssøn Ekre, IV. 279. 280. 290. 295. 302. V. 28. 45. — Lauritssøn, Borgermester i Frederiksstad, VI. 316. — Matssøn, VI. 328. — Olsen (Pseud.), II. 140. — (Per), Hr., Prest i Fane, II. 295. — Presttangen, V. 11. 48. — Riboldssøn, I. 446. — Skriver, IV. 202. — Svendsen, V. 25. — Tande, IV. 279. — Ulfssøn, II. 54. 55. — Wist, IV. 402.
Pedrezano, Gio. Battista, V. 396. 404.
Peel (Patrick's Ø), II. 262. 267.
Pentz, Dethløff, IV. 202.
Perche i Champagne, I. 407.
Perigeux, I. 420.
Perry, John, Kaptein i russisk Tjeneste, IV. 450. 451.
Perserne, I. 340. 366.
Persien, VI. 417.
Perugia, V. 226.
Peter den store, Czar af Rusland, IV. 407. 409. 410. 413—418. 420—426. 429. 432—436. 439. 442. 448. 452. 454. 455. 457. 459. 460. — II, Czar af Rusland, IV. 424. 437. 467. — Algotssøn, Mag., IV. 215. — Andressøn, Baron, II. 78. IV. 171. 172. 182. 224. — armenisk Biskop, IV. 374. — Brynjulfssøn af Husastad, IV. 167. — Burdarsvein, IV. 147. 150. — paa Finnen, II. 10. 13. — Gervasii, III. 377. 378. — Haavardssøn, II. 19. — af Husastad, Erkebisp af Nidaros, IV. 150. 178. — Mata, Kannik, V. 143. 144. — Nikulassøn, II. 46. — Ogmundssøn paa Aga, II. 89. 90. — Paalssøn paa Audastad, II. 82. — Paalssøn i Giske, IV. 161. 163. 174. 185. — Peterssøn Graafur paa Spaanheim, II. 86—89. — paa Sandvin, II. 92. 96. — Skulessøn, III. 216. VI. 183. — paa Spaanheim, II. 80. 86. 89. 90. — Steyper, IV. 271. 272. — Thoressøn, II. 6. 7. — paa Ædø, II. 87.
Petersen, Hans Christian, III. 85. — Morten Henr., III. 84. — Sigvard Emil, III. 85.
Petite-Londe, Stedsnavn i Normandie, V. 62.
Petland, I. 463.
Petros, Spatharios, IV. 358.
Petrus Martyr de Angleria, V. 386. 390. 391. — Olai, dansk Historiker, V. 258.

Pettavik, Gaard i Lofoten, III. 221.
Peyron, Major, I. 302. — Ulrika Antonetta, I. 60.
Pharo, Romanus, Guldsmed, II. 129.
Philip I, Landgreve af Hessen, V. 230. — IV, den smukke, Konge af Frankrige, IV. 215. 216. 225. — V, Konge af Spanien, VI. 9. — Iverssøn, V. 28.
Philippa, Dronning af Danmark, Norge og Sverige, II. 337. 341. 347. 348. 352—355. 357. 358. 361—67. 369. 370. V. 252. — Grev Hans's Datter, II. 370.
Philippus Arnessøn af Herdla, IV. 151. 154. 156. — Birgessøn, Jarl, IV. 159. — Eindridessøn, II. 66. — Erlendssøn af Losna, II. 59. 71. — Farthegnssøn, II. 74. — Gyrdssøn, IV. 147. 149. — Samsonssøn, II. 77. — Simonssøn, Baglerkonge, IV. 151. 178. 267.
Picardie, I. 420. 423. VI. 242. 246. 249.
Piccolomini, Enea Silvio, (Pius II, Pave), II, 339.
Pictavia, II. 325. 326. 330.
Picter, II. 263.
Pihl, Catharina, I. 536.
Pining, Didrik, III. 233—245. V. 394. 395.
Pinneberg, II. 134. IV. 467.
Piper, Johan Andreas, Borgermester i Christiania, II. 119. 129. 135. 138. 142. 145. 148.
Pipin, Karl den Stores Søn, I. 453. 454.
Piræus-Løven, IV. 382.
Pisa, I. 409. 418. 419.
Pjetteryd i Smaaland, VI. 281.
Plade, Sara Marie, Jomfru, II. 136.
v. Plessen, Chr. Ludv., Statsminister, III. 389.
Pleyer, østerrigsk Diplomat, IV. 477.
Ploug, Jens Abrahamssøn, IV. 433.
Ployart, Chr., Contreadmiral, IV. 473. — Nicolai, Geheimekonferentsraad, IV. 472. 473.
v. Pöllnitz, Karl Ludw., Baron, VI. 66.
Poitiers, I. 420.
Poitou, I. 405. 420. VI. 245.
Polen, I. 231. IV. 481. V. 383. 384. 400. VI. 115.
de Pomeau, Pierre, General, II. 127. 146.
Pommern, I. 451. IV. 466.
Pons Aldemari (Pont Audemer) i Normandie, VI. 240.
Pontanus, Joh., Historiograf, VI. 61.
Pontoppidan, Erik, Prokantsler, II. 141. V. 170. 179. 206. VI. 23. 72.
Popp, S., Bogtrykker, I. 508. 510. 512. 516.
Porath, I. 552.
Porsgrund, V. 324. 329.
Port Mahon, II. 151.
Portland, II. 265. 267.
Portugal, V. 296. 298. 380. 382. VI. 10.
Portugiserne, V. 389. 390.
Post, Hans, Sogneprest, III. 168. 181.
Pothorst, III. 234. 238. 243—245. V. 394. 395.
Poulsen, Boghandler i Kjøbenhavn, I. 512. — Oberstinde, II. 115.

Povel Graff, V. 9. 11.
Prag, VI. 312. 313.
Praga, IV. 481.
Pram, Christen, Digter, I. 492. 493. 501. 502. 506—539. IV. 324. 478.
Preis, Joachim Frederik, svensk Envoyé i Haag, VI. 67—70. 73.
Preus, Hans Henrik, III. 85.
Preuss, Jacob, Bogholder, III. 78.
Preussen, I. 83. 165. 166. 216. 226. 248. II. 342. IV. 468. 469. V. 410. 411. VI. 50. 52—54. 69.
Preutz, Lieutenant i russisk Tjeneste, IV. 474.
Priebst, Kjøbmand, II. 114.
Priitz Bello, Christopher, IV. 202.
„Prinds Christian Frederik", Orlogsskib, III. 61. 63—65.
Prindsesseviken, III. 206. 207.
Prip, Fru, II. 123.
Pristed, Lieutenant, II. 210.
Proft, Boghandler i Kjøbenhavn, I. 508. 512.
Progrell, Kaptein i russisk Tjeneste, IV. 474.
Prom, Samuel, Kjøbmand, II. 130.
Prudentius af Troyes, I. 379. 383. 409. 438.
Prætorius, Andr. Aug., Generallieutenant, VI. 73.
Ptolemæus, Claudius, V. 387. 395. 398. 405.
Pultava, Slag ved, IV. 454. 455. 457.
Pultz, Familie, V. 146.
Pyrmont, VI. 54.

Quentovic, II. 283.
-querque, Stedsnavne paa, VI. 246.
-quette, Stedsnavne paa, VI. 246.
Quettehou (Chetellehou, Katelhumus), i Normandie, V. 62. 63.
Quirini, VI. 95.
Quirinus, Gud, I. 363.
Qvale, Andreas, Sogneprest til Nærøen, III. 80. — Christopher, Prest, III. 83. — Edvard, III. 83. — Hans, III. 84. — Hans, Sogneprest til Suldal, III. 80. — Philip, Student, III. 80.
Qvislin (Quislin), Abraham Lauritssøn, Sogneprest til Vinje, III. 180. — Laurits, Kapellan, III. 175. — Laurids Ibsen, Slotsprest, III. 180.

Rå i Skaane, I. 149.
Raade Kirke, VI. 198.
Raaviken, IV. 402.
Rabke, Mathias, III. 83.
Radbard, Ragnar Lodbroks Søn, I. 463.
Radbod, Biskop i Utrecht, II. 170—174.
Radulf Glaber, I. 422. 423.
Radulfivilla (Rouville), VI. 245.
Raghnall Mac Albdan, I. 409—411. II. 289. 290.
Ragna Botolfsdatter, II. 17. 18. 46. — Martinsdatter af Jaastad, II. 80. — Nikolasdatter, norsk (Eystein Haraldssøns) Dronning, IV. 152. — Sigurdsdatter, II. 81. — Thorsteinsdatter, II. 81.
Ragnar, Hertug Guthorms Søn, I. 473. — Lodbrok (cfr. Lodbrok), I. 371. 373. 395. 396. 398. 399. 410. 428. 429. 435. 437. 439—443. 445—450. 452.

457—473. 489. 490. II. 289. 290. — Normannerhøvding (cfr. Ragnar Lodbrok), I. 404. 427. 433. 437—439. — Sivard Rings Søn, I. 457.
Ragnfred, dansk Konge, I. 377. 378. 387. 388. 391. 395. 396. 399. 458. II. 291.
Ragnhild i Aga, II. 78. 89 (?). — Erling Skakkes Datter, IV. 153. 154. — Hertug Guthorms Datter, I. 473. — Harald Haarfagres Moder, I. 472. 473. — Jonsdatter, III. 221. IV. 182. — paa Kvam, II. 40. — Ormsdatter, II. 35. — (Silfestsdatter?), II. 50. — Sveinkesdatter, IV. 146.
Ragnhildarholm ved Konghelle, IV. 222. 249.
Ragnrid Guthormsdatter, IV. 151.
Ragnvald Aslakssøn, IV. 182. — Jonssøn, Lendermand, IV. 149. 154. 156. — Kolssøn (Kale), IV. 146. — Kong Hemings Broder, I. 376. — Mørejarl, I. 437. IV. 131. — Urka, III. 217. IV. 165. 166. 169. 170. 179.
Rahbek, K. L., Professor, I. 506. 510. 515. 519. 552.
Raimberthomme (Robehomme) i Normandie, VI. 248.
Rakkestad, III. 139.
Ramette paa Sicilien, IV. 366.
Ramillies, Slag ved, VI. 10.
Ramnulf, frankisk Greve, I. 406.
Ramsay (Rumsee), svensk Major, II. 238. 239.
Ramus, Anna Larsdatter, V. 418 —420. — Christian, V. 420. — Daniel, Student, III. 79. — Johanna, V. 418. — Jonas, Justitiarius, II. 138. 142. — Jonas, Sogneprest til Norderhov, I. 547. V. 167. 178. 203. 420.
Randalin, I. 441. 443.
Randers, V. 321.
Randsfjorden, V. 199.
Randulf, Nils, Biskop i Bergen, V. 165.
Rane Jonssøn, IV. 181.
„Ranne" Kloster VI. 316.
Ranrike, VI. 341. 342. 386.
Rantzau, Christian, Greve, IV. 119. VI. 87. — Christian, Greve, Statholder i Norge, IV. 307. 329. 340. VI. 15. — Fred., Stiftamtmand i Throndhjem, II. 115. V. 262. — Gert, Lensherre over Vesteraalen og Lofoten, IV. 189—192. 195. — Henrik (Cilicius Cimber), Greve, V. 259. — Otto Manderup, Greve, IV. 308. 340.
Rantzau-Ascheberg, Schack Carl, Greve, II. 144. 146. 151—153. IV. 308—310. 340. 469.
v. Rappe, Fredr. Otto, Generallieutenant, II. 115. 116. 120. 122. 126. 127. 132. 218. 241.
„Raptabuzza", Skib, V. 83.
Rasch, Jakob, Lagmand i Stavanger, IV. 387. — Jakob, Rektor i Christianssand, III. 76. IV. 387. — Jens, Skolediscipel, IV. 388. — Lars, Sogneprest til Haabøl, IV. 387 —399. — Mogens, Sogneprest til Lund, IV. 387. — Sofia, IV. 387.

Rasmussen, Søren, Professor, I. 533. 534. III. 83. V. 411.
Rathlinn, Ø ved Irland, II. 264.
Raud Ragnvaldssøn, VI. 406.
Raudafjall, V. 200. 201.
Raudlands Kirke, III. 179.
Raueggen, Raudeggen. V. 200—202. 213.
Raukjeldo, Vei paa Voss, V. 209—211.
Raumerne, VI. 406.
Raumsdœlafylki, VI. 394.
Rautenfels, Jakob, VI. 139.
Ravalsjø, III. 154.
Ravenna, VI. 96. 99. 254.
Ravetot i Normandie, VI. 248.
Ravn Oddssøn paa Eyre. VI. 264.
„Ravnen", Fane, I. 425.
Rawinzwart, Henrik, II. 370.
Rébosc, Stedsnavn i Normandie, VI. 244.
Rechen, Paul, III. 78.
Rechru, Ø ved Irland. II. 262. 264—267.
Redalen i Birid, VI. 357.
Reedtz, Mette, Priorinde, VI. 46.
Reenberg, Tøger, Digter, IV. 453.
Reer Faar, V. 11.
Reetz, Peder, Kantsler, V. 13. — Peter, Sogneprest til Kristrup, III. 82.
Reff. Hans, Biskop i Oslo, V. 407.
Reformerte i St. Petersburg, IV. 427.
Regenold, Abbed, II. 164.
Reginstveit, norsk Stedsnavn, V. 80.
Regnetuit, Stedsnavn i Normandie, V. 80.
Rehbinder, svensk Oberst, II. 198.
v. Reichwein, Else Cathrine, II. 122. — Ingeborg Kirstine, II. 122. — Jørgen, Generalmajor, IV. 294. 295. — Nik. Fred., Generalmajor, II. 117. 137.
Reidar Dagfinnssøn, III. 218.
Reier Jørstad, V. 48.
Rein i Stadsbygden, V. 362. —— Kloster, VI. 87.
Reinel, Pedro, V. 393.
Reinhard, Greve af Westerburg og Leiningen, V. 231.
Reisner. russisk Marinekaptein, IV. 449.
Rellingsaasen, III. 138.
Remata (Ramette), Slag ved, IV. 366.
Renlid Kirke i Valders, VI. 302.
Rennebo, II. 231. 233. 234. IV. 274. V. 199.
Rentekammeret i Kjøbenhavn, IV. 319.
Resen, Andreas, Krigsraad, III. 77. — Maria, Fru, II. 138. — Peter, Professor, IV. 120. — Povel Hansen, Krigsraad, IV. 10—19.
Restorff, Joh. Fredr., Generalmajor, II. 136.
Reuterskiold, Familie, IV. 432.
Reval, IV. 483.
Reventlow, Christian, Greve. I. 256. — Ditlev, Conseilsminister, II. 142. 152. V. 262. — Kammerherre, IV. 313.
Reverdil, Kabinetssekretær, II. 146. IV. 329.
Reykjanes paa Island, V. 397.
Reymar, se Rømer.
Rhinen, I. 400. 454. II. 284. 285. V. 94. VI. 296.
Rhodius, Ambrosius, Professor,

V. 6. 13. 14. — Anna Fredriksdatter, V. 13.
Rhone, I. 409. 418.
Ribe, II. 373. VI. 24. 309.
Riber, Frants, VI. 319. — H. W., Seminarielærer, IV. 330.
Riberhus, V. 118.
Ricci, Giacomo, VI. 99. 138.
Richard II, Konge af England, II. 335—338. — III, Konge af England, V. 246. — Hertug af Cambridge, II. 362. 364. — de Derham, Magister, II. 348. 350.
Richel, V. 159.
Richelieu, Familie, V. 159.
Richeville, VI. 246.
Rickmann, svensk Kaptein, II. 198.
Riga, IV. 456.
„Riga", russisk Orlogsskib, IV. 420.
Rigafarerne, III. 258.
Riis, Anders, II. 134. — Povel, Sogneprest til Ringsaker, V. 268. — Urmager, I. 501.
Riisbrigh, B., Professor, IV. 330.
Rikheim i Lærdal, II. 51.
Rille, Flod i Normandie, VI. 239.
Rimbert, I. 380.
Rindalen, IV. 274.
Rinde Kirke i Sogn, VI. 302.
Ring, Konge i Jylland, I. 457.
Ringebo, V. 17. — Prestegaard, V. 38.
Ringerike, IV. 362. V. 59. VI. 347. 348. 355. 357.
Ringheim paa Voss, II. 21—23.
Ringheimætten, II. 22. 23. 36.
Ringkjøbing, VI. 24.
Ringsaker, V. 266. 267. VI. 357. — Kirke, V. 263. 268. VI. 168. 172. 176. — Prestegaard, IV. 278. V. 267.
Ringsmyren paa Krokskoven, I. 548. 549.
Rio Nevado, V. 388.
Risela (Rille) i Normandie, VI. 239.
Riustri, Grevskab i Ostfrisland, I. 399. II. 280.
Roald, Jarl i Firdafylke, IV. 133. — paa Oma, II. 83. — Rygg, I. 474. II. 319. 320. — Vold, IV. 204.
Robec, Stedsnavn i Normandie, V. 80. VI. 242.
Robehomme i Normandie, VI. 248.
Robert, frankisk Greve, I. 406. 409. — Bruce, Konge af Skotland, IV. 215.
Robæk, norsk Stedsnavn, V. 80.
de Rocheppot, Guvernør i Picardie, V. 119.
Roclenge, Slægt, V. 157.
Rode, Hans, VI. 86.
Rodulf, Greve af Guines, II. 169. — Harald Klaks Søn, I. 402. 404. 424. 428. II. 291.
Roe, Biskop paa Færøerne, IV. 255. 259. 266. 270. 272.
Roed, Cornelius, Klokker, II. 123.
Roepstorff, Slægt, V. 152.
Rogaland, II. 318. 319. IV. 133. 139. VI. 373.
Roggerwyck i Lifland, IV. 439.
Rogn, Gaard paa Voss, II. 18. 21. 23. 25—27. 29—32. 35—37.
Rogneætten, II. 16. 22—32.
Rohde, Ulr. Andr., Rektor i Nyborg, I. 552.
Roholt, Gaard i Vraadal, III. 162.

Rohwehler, Lieutenant i russisk Tjeneste, IV. 474.
Rokling, Slægt, V. 157.
Rolbec i Normandie, VI. 241.
Rolf Ragnvaldssøn (Gange-Rolf), V. 77. 78.
Rolfsen, Jens, Kjøbmand, III. 132—134.
Roll, norsk Sølieutenant, IV. 463.
Rollaug, Jarl i Naumdølafylke, IV. 131.
Rollo, Hertug af Normandie, I. 415—417. 420. II. 163. VI. 240.
Rolstad Gaard i Fron, IV. 491.
Rom, I. 198. 323. 335. 350. 351. 353. 354. 358. 359. 368. 417. 418. 420. 453. 480. II. 269. 292. V. 392. 393. VI. 257. 332. 335. 336. — St. Peterskirken i, III. 40.
Romanos II, byzantinsk Keiser, IV. 357. 358. — III Argyropulos, byzantinsk Keiser, IV. 357. 365.
Romanzow, Peter Alexandrowitsch, Greve, russisk Feltherre, IV. 476.
Romerike (Raumariki), III. 297. IV. 211. 217. V. 199. VI. 347. 348. 356.
Romerne, I. 311. 313. 315. 317. 324. 327. 329. 333. 334. 337. 339. 343. 346—348. 350. 352. 356. 358. 359. 368. V. 122. 123. 387. VI. 238.
Romsdalen, II. 68. 125. IV. 131. 482. V. 199. 301. 350. 357. 361. 363. 364. 370.
Romulus, I. 315. 325. 357. 358.
Roos til Ervalla, Slægten, V. 136.
Rosbacium (Robec) i Normandie, VI. 242.
Rosenberg, Mathias, Kjøbmand, II. 119.
Rosencrone, Grevinde, IV. 315. 329. — Marcus Gerhard, Greve, I. 258. IV. 312. 317. VI. 2.
Rosencrone, se Londemand.
Rosendal, Baroni i Hardanger, V. 154.
Rosenkilde, Peter Valentin, Kjøbmand, III. 84.
Rosenkrantz, Familie, V. 146.
Rosenkrantz (-krands), Erik, Lensherre paa Bergenhus, III. 119. V. 311. — Frederik Christian, Statsminister, I. 258. II. 142. 152. IV. 312. — Iver, Geheimeraad, VI. 36. 55. 56. — Marcus Gjøe, Assessor, I. 74. — Niels, Udenrigsminister, VI. 2. — Otte Holgerssøn, II. 72. 73. III. 116.
Rosensværd, Familie, V. 145. 160.
Rosenvinge, Familie, V. 159.
Rosenvold, Elias, Student, III. 80.
Rosing, Slægt, V. 156.
Roskilde, VI. 309. — Latinskole, IV. 321.
Ross i Skotland, II. 325.
Rosted, Jacob, Konrektor i Christiania, I. 244.
Rostgaard, Frederik, Konferentsraad, VI. 63. — H. J., Kaptein, II. 227.
Rostock, I. 283. II. 388. III. 237. V. 114. 115. 117. 162. 165. 226. 227. 237. 238. 315. 345. 347. 351. 382. VI. 312. 323. 325. 330. — Universitetet i, VI. 312.
Rostockerne i Norge, V. 284. 302.

Rostvig, Anna Finnsdatter paa Samsal, V. 264.
Rothe, Caspar Peter, Etatsraad, IV. 306. — Tyge, Etatsraad, I. 124. IV. 330.
Rotldalen i Sælbu, IV. 208.
Rotvitt, David Kamp, III. 83.
Rotvold, Gaard ved Throndhjem, IV. 475.
Rouen. I. 404. 420. 421. II. 268. VI. 239.
Rouville, VI. 246.
Rud, Otte, II. 387. III. 245.
Rudolf af Fulda, I. 377.
Rügen, I. 451. IV. 400.
Rufinus, Kirkefader, III. 21. 27. 28. 231.
„Rugisholm" i Mandals Len, V. 332. 333.
Rundalen, V. 188. 193—196. 202. 207—210. 212.
Rundalselven, V. 194. 209. 210.
Rundalskleven, V. 210—212.
Ruprecht af Pfalz, tydsk Konge, II. 338. 372—374.
Ruscelli, Girolamo, V. 396. 398.
Rusland, I. 35. 37. 76. 77. 80. 83—85. 97—100. 103. 105. 106. 117. 129. 130. 134. 136. 137. 141. 143. 154. 166. 191. 200. 216—218. 220. 236. 245. 255. 441—443. 460. II. 195. IV. 317. 328. 341. 363. 383. 386. 407. 408. 410—413. 415—417. 420. 425. 426. 429. 433. 435—438. 440. 442—445. 449. 452. 454—460. 462—474. 476—485. V. 76. 299. VI. 32. 33. 42. 280.
Russer, IV. 365. 366. 372.
Rut Lodinssøn, IV. 140.
Rutefjeld, II. 252.
Ruthener, I. 441.
Ruus, M., Sogneprest til Voss, V. 163. 186.
Ruvetot i Normandie, VI. 248.
Ruysch, V. 395.
Ryberg, Agent, I. 493. 503.
Rye, Olaf, General, IV. 455. 485. — Poul Christian, Kommandant paa Bergenhus, IV. 455.
Ryfylke (Rygjafylki), V. 66. 301. 311. 333. 343. 352. 353. 362. 363. 365.
Rygjarbit, VI. 343.
Ryswik, Fred i, VI. 7.
Rytter, Slægt, V. 145.
Ræder, Kaptein i russisk Tjeneste, IV. 474.
Rænafylki, VI. 338.
Ræv, Hirdmand, I. 455.
Rødder, II. 138.
Rødenæs Prestegjeld, VI. 323.
Rødø Prestegjeld, VI. 131.
Røed, Søren, Slotsfoged, II. 142.
Røindal, Gaard i Ødefjeld Sogn, III. 169.
Røken, V. 317. 318. 328.
Røldal, II. 379. — Kirke, II. 380. 382.
v. Rømeling, Christopher Fredr., Generalmajor, II. 125. 127. 134. — H. H., Admiral, I. 6. 143. IV. 309. 310. — Jobst Conrad, Generalmajor, II. 124. — Lieutenant, II. 127.
Rømer, Ætten, II. 63. V. 146.
Rømer, Ingegerd Ottesdatter, II. 72. III. 116. V. 146. 308. VI. 94. — Jakob, II. 20. — Jarthrud Jakobsdatter, II. 19. — Otte, II. 20. 345. III. 217. IV. 217.

Rønnau, Cornelius Bie, Sogneprest, III. 82.
Rønnaug Simens, VI. 322.
Røragen Sø, II. 208.
Rørek, dansk Konge, I. 381. 383. 388. 400—404. 412. 432. II. 290. 291.
Røros, I. 237. 238. 266. 268. II. 207. 208. 217. 219. 233. 234. 236—238. 242. 252. 254. III. 125. — Verk, IV. 302.
Røtin Gaard, II. 23. 25.
Røyem, Christian, russisk Oberstlieutenant, IV. 452. — Claus, Stiftamtmand i Christianssand, IV. 452. — Nils, Sogneprest til Øvre Kvinesdal, III. 82.
Røyer, Ole, III. 77.
Røø, Claus, Erkedegn i Stavanger, II. 298.

Saamund Saamundssøn Gjersund, III. 166.
Sachsen, I. 376. 378. 401. 454. II. 270. 278. 284. 285.
Sachserne, I. 367. 375. 376. 413. 451. 454. V. 71. 125.
Sagen, Albert Peter, Kjøbmand, I. 551. III. 136. — Lyder, Overlærer, I. 550—553. V. 270. 271.
Saintonge, I. 420.
de Saint-Priest, François Emman-Guignard, Greve, fransk Statsmand, I. 285.
Saldern, Casp., russisk Gesandt i Kjøbenhavn, II. 146.
Salé i Marokko, VI. 35.
Saleboes (Salebouf) i Poitou, VI. 245.
Salisbury, Domkirken i, VI. 256.
Salingh-Syssel i Nørrejylland, VI. 400.
Salomon, Konge af Bretagne, I. 406.
Salsborg (Sarpsborg?), III. 120.
Saltens Len, IV. 192. 195.
Salve Avolszøn, III. 279. 280.
Salvesen, Salve, III. 85.
Samitz, Georg Balthazar, Baron, III. 125.
Samla herað, VI. 372. — skipreiða, VI. 372.
Sammael, III. 224. 228. 232.
Samnanger, V. 357. VI. 372.
Samson Botolfssøn, II. 16. 43. 49. — Erlingssøn, II. 75. — Johanssøn, II. 77. — Matssøn, II. 75. 76. — Philippussøn, II. 65. 74—76. — paa Skjelnes, II. 77.
Samuel Sachariassøn, Student, IV. 284.
St. Albans Abbedikirke, VI. 180.
St. Andrews i Skotland, V. 354.
St. Bertin, Kloster, II. 163. 164.
St. Croix, III. 388—392.
St. Denis, Kloster, I. 417. 438.
St. Florent, Kloster, I. 405. 420.
St. Gallen, I. 481.
St. Germain, Louis, General, II. 142. 144. 146. V. 262.
St. Jan, Citadel, IV. 431.
St. Lawrence-Floden, V. 388.
St. Michaelskirken i Thelemarken, III. 157.
St. Monans i Skotland, V. 356.
St. Nicolas du Bosc (Dept. Eure), VI. 248.
„St. Oluf“, Skib, hjemmehørende i Oslo, V. 340. — Skib, hjemmehørende i Throndhjem, V. 360.

St. Omer, II. 176. 267. VI. 114.
„St. Paul", russisk Krigsskib, IV. 483.
St. Petersburg, I. 215. IV. 410. 419. 421. 422. 426. 435. 437. 443. 445. 464. 466. 467. 483. — „Milliongaden" i, IV. 427. 467. — St. Petri lutherske Menighed i, IV. 426. 427. 438. 448. 460.
„St. Pierre", flandersk Skib, VI. 22.
St. Quentin, I. 416. 417. 420.
St. Riquier, II. 268.
„St. Thomas Kloster" paa Grønland, VI. 99. 137. 138.
St. Valery, V. 119. 120.
Sand, Gaard i Trygstad, VI. 316.
Sand, Laurits, Raadmand i Bergen, VI. 316.
Sanda herað (sokn), VI. 342.
Sandanger Gaard, II. 86.
Sandberg, Kaptein, II. 122. — Major, II. 117. 140.
Sande Gaard og Brug i Tune, V. 316. VI. 85.
Sandefjord, V. 324.
Sandeherred, VI. 343.
Sandekilen i N. Jarlsberg, V. 322.
Sanden Sogn i N. Jarlsberg, V. 322.
„Sandgoffver" Gaard, II. 383.
Sandgrovbakken (Kalfarbakken) ved Bergen, V. 130.
Sandmark, Peder, Degn, III. 78.
Sandrib, Jacob, res. Kapellan, III. 82.
Sandsfjord (Lillesand), V. 326.
Sandsver, III. 154.
Sandvad paa Man, III. 14.
Sandviken ved Bergen, II. 299. III. 123.
Sandvikselven i Bærum, V. 223.
Sandvin, Gaard i Vikør, II. 92. 96.
Sangate, Stedsnavn, VI. 243. 244.
Sankaadalen, II. 254.
Sanne, Ole Michael, III. 85.
Sannesund, Gaard ved Sarpsborg, IV. 393. V. 315.
Sannikedal ved Kragerø, V. 330.
Saracener, I. 418. 419. 483. IV. 366.
Sarnæs i Nedenæs, V. 113.
Sarpen, V. 316.
Sarpsborg, V. 284. 289. 311. 315. 316. 327. 336. 338. — Mariekirken i, VI. 289.
Saturnus, I. 313.
Sauða herað (sokn), VI. 342.
Sauda-Ulf, IV. 145. 147.
Saude i Thelemarken, III. 154. 158. 167. 181.
Saulcourt, Slag ved, I. 415. 423.
Saxe, Jens, Sogneprest til Undal, III. 81. — Johannes Lindal, III. 81.
Saxild, Christian, III. 85.
Saxo Grammaticus, I. 435. 439. 441—466. V. 236. 238. 250. 259.
Saxtorph, Lærer ved Blaagaards Seminarium, IV. 321.
„Scaldingi", I. 427. 432.
„Scarchdhus", I. 465.
Scavenius, P. L., Generalprocureur, V. 7.
Schabo (Scavenius), Laurids Claussøn, Biskop i Stavanger, III. 179.
Schack, Hans, Feltmarschal, III. 253.

Schack-Rathlau, J. O., Statsminister, I. 258. IV. 312—314.
Schade, Familie, V. 146.
Schanke (cfr. Skancke), Jonas, Rektor i Throndhjem, IV. 341.
Schare, Bendt, Degn i Flekkefjord, III. 82.
Scharffenberg, Familie, V. 272.
Schavland, Ole, Sogneprest til Strand, III. 82.
Scheel, Slægt, V. 157.
Scheel, Anne Dorothea, Fru, I. 228. 241. — Christen, dansk Gesandt i St. Petersburg, IV. 471. 472. 474. — Hans Jakob, Major, II. 117. 139. — Jørgen Erik, Stiftamtmand i Christiania, I. 61—63. 66. 67. 73. 74. 87. 91. 101. 142. 174. 176. 177. 184—186. 189. 209. 214. 227. 228. 239. 241. 247. — Student, IV. 332. — til Estrup, Greve, IV. 313. — til Estrup, Grevinde, IV. 313.
Scheen, Anders, Rektor i Christianssand, III. 76.
Scheffer, C. F., Greve, Rigsraad, I. 16. 18. 20. — P., General, I. 18.
Schelde, I. 400. 401. 427. 432.
Scheltema, Jacobus, IV. 413. 414. 442.
Schelven, Søren Bugge, III, 85.
Scheremetew, Boris Petrowitsch, russisk Feltmarschal, IV. 456.
Schey, Gilles, hollandsk Viceadmiral, IV. 413.
Schiedam, V. 114. 318.
Schimmelmann, Charl., Grevinde, IV. 333. — Ernst Heinrich, Greve, I. 71. 149. IV. 333. — Heinrich Carl, Greve, II. 153.
Schirmer, H. M., Arkitekt, VI. 161.
Schive, Søren, Sogneprest til Lund, III. 84. — Søren Danielsen, Cand. theol., III. 81. — Søren Sørensen, Sogneprest til Bjelland, III. 81. — Tarald, Sømand, III. 80.
Schjønne Olsen, II. 127.
Schiørt, Hans Jakob, Kommandant paa Akershus, V. 9—12. 38.
Schjelderup, Dansk i russisk Tjeneste, IV. 450. 451.
Schjøtte, Herman, Student, III. 80.
Schlanbusch, Slægt, V. 157.
v. Schlanbusch, Dorothea Elisabeth (?), Frøken, II. 128.
Schleppegrell, Fr. Ad., General. IV. 485.
Schlinge, Gustav Vilh., Student, III. 78.
v. Schlöszer, Ludwig, Historiker, IV. 475.
Schmettow (Schmettau), Carl Jacob Waldemar, Greve, I. 38. 144. 192. IV. 474. 475. — Hermann Woldemar, Greve, II. 140. 144. IV. 475. V. 262. — Woldemar Friderich, IV. 475.
Schmidt, Christen, Biskop i Christiania, I. 189. 554.
Schnabel, Marcus, res. Kapellan til Lier, V. 178. 179.
v. Schnell, Klaus Jørgen, Generallieutenant, I. 26. II. 137. 141. 146.
Schnitler, Did. Hegermann, III. 83.
Schott, Blanzeflor, V. 130. — Wilhelm, Kaptein, V. 130.

Schouberg, Underofficer, II. 121.
Schousted, Nils Chr., Student, III. 53. 83.
Schram, Jens, Kjøbmand, II. 123.
Schreuder, Anne Samuelsdatter, V. 132. — Hans, Toldforvalter, Kammerraad, V. 131. — Herman, Kjøbmand, V. 131. — Margrete, V. 131.
Schrøder, Christence, V. 182. — Lieutenant, II. 211. — Maria, IV. 433.
Schrøter, Johan Henrik, Sogneprest paa Suderø, IV. 253. 254. 256. 257. 259. 260. 264—268. 270.
Schubothe, J. H., Boghandler, I. 508. 512.
Schuckman, hanseatisk Sekretær i Bergen, III. 132.
v. Schulin, Joh. Siegm., Greve, VI. 38. 39. 55. 57.
Schultz, II. 144. — Joh. Fr., Direktør, Bogtrykker, I. 511. 516. 522. — Madame, II. 140. — Tycho, III. 79.
Schwartzkopf, Apollonia Mikkelsdatter, V. 173. — Ed., V. 173.
Schweigaard, Anton Martin, Professor, VI. 48.
Schwermann, Adam Chr., Oberst, VI. 51.
v. Schöller, Johan, Kammerherre, I. 45—47.
Schøning, Gerh., IV. 200. 201. VI. 159. 160. 319. 326.
Schønnebøl, Familie, IV. 193.
Schønnebøl, Erik Hanssøn, IV. 191. 193—196. 303. 304. — Peder Hanssøn, IV. 192. 193. 195. 304.
Schøyendahl, Justitsraad, II. 115.
Scolvus, Johannes, V. 385. 389. 391—395. 397—400.
Scythe, Nils, Foged, III. 49. 51. 52. 75. 77. 79.
Scythia, I. 441. 460.
Sebastian fra Salamanca, I. 408.
v. See, Fr., Kancelliraad, Stiftsfysikus, III. 112.
Segobodium (Seveux) i Haute-Saône, VI. 245.
Sehested, Christian, Geheimeraad, VI. 16. 55. — Gyldenstjerne, Kaptein, I. 93. 224—226. 228. 234. 240. — Hannibal, Statholder, V. 2. 6. 13. 44. 163. 265. 307. 310. VI. 87. — Kammerherre, IV. 315. — Sten Maltessøn, II. 389.
Seidelin, K. H., Bogtrykker, IV. 318. 319. — Konferentsraad, VI. 66.
Seiersbjerget ved Bergen, V. 130.
Seierslev, II. 388.
Seinen, I. 380. 402. 404. 407. 408. 421. 422. 437. II. 285. V. 61. VI. 241.
Selbo, II. 208. 217. 236. 242. 252. 255. — Kirke, VI. 198.
de Selby, Charles Borre, Baron, IV. 331. 341.
Selby & Duncan, Firma i Kjøbenhavn, I. 201.
Selje, Albanuskirken paa, VI. 198. 304. 418. — Kloster, II. 301. VI. 405. — St. Sunnivas Kirke paa, VI. 287. 288. 303. 417. 419.
Sell i Gudbrandsdalen, II. 232. — Kobberverk, IV. 282. 290. 296. 299.

Selmer, Fyrverker, I. 279. — Jomfru, II. 115.
Seltunaasen, V. 189.
Semberne, I. 459.
Semgallen, I. 442.
Semonia, I. 321.
Senachcrim, armenisk Fyrste, IV. 359.
Senjen, III. 116.
Senningius, Nicolaus Claudii, Biskop i Oslo, V. 266.
Septimania, II. 269.
Serk Brynjulfssøn, IV. 143. 144. 146.
Serker paa Austraat, II. 78.
Sermiliuk-Fjord i Grønland, V. 417.
Servius Tullius, I. 360.
de Seue, Familie, V. 149. 158.
Severin, Jacob, VI. 32.
Seveux i Haute-Saône, VI. 245.
Sevilla, V. 385.
Sewerin, Prokurator, I. 554.
Sexin, Gaard i Ullensvang, II. 81. 91.
„Sexstefja", Skaldedigt, IV. 376.
Seyer, Student, IV. 332.
Shepey i Themsen, I. 412.
Shetlandsøerne, se Hjaltland.
Sibbern, Familie, V. 147. 156.
Sicilien, I. 418. IV. 190. 203. 359. 360. 362. 365—367. 375. 376. 380. 384—386.
Sifrid „Dacus", II. 162—169.
Sigard, Lendermand, IV. 146.
Sigbrit, II, 301.
Sigdal, IV. 274. VI. 3—5. 10. 80—83. 357.
„Sigerich", dansk Konge. I. 389. 390.
Sigfred (Sigifridus), danske Konger, I. 375. 376. 381. 382. [illegible]87. 389. 391. 395. 424. 428. 4[illegible]51. 457. — Normannerkonge, [illegible] 415. 417. — (Sicferð), Norm[illegible]nerkonge, II. 167—169.
St. Sigfrid, svensk Helgen, [illegible] V. 208.
Sighvat Arnmodssøn i Kvam[illegible]hered, II. 51. — Kolbeinss[illegible]n, II. 81. — Sumarlidessøn, [illegible] II. 81. — paa Leirhol, Rigs[illegible]d. II. 51. — Thordssøn, Skald, I. 435—437. 448. IV. 139.
Sigismund, Konge af Polen, [illegible] V. 383.
Sigmund Brestessøn, IV. 253. 2[illegible] 63.
Signar, Biskop paa Færøer[illegible]ne, IV. 259.
Sigrid Aasulfsdatter, IV. 147. — Arnfinnsdatter, II. 37. 41. — Arnsteinsdatter, II. 48. — [illegible]As-laksdatter, III. 218. — Asla[illegible]ks-datter i Ose, II. 81. — Da[illegible]gs-datter, IV. 150. — Eindri[illegible]es-datter, II. 39. — Erlendsdat[illegible]er, II. 63. — Erlendsdatter [illegible]fra Losne, II. 63. 64. — Erlends[illegible]at-ter (den yngre), II. 68. 71. [illegible]73. III. 115. — Gunnarsdatter, II. 96. — Ivarsdatter, II. 55. — Ottesdatter, II. 55. — Pe[illegible]ter Burdarsveins Datter, IV. [illegible]47. 150. — Sigurdsdatter paa N[illegible]or-heim, II. 91. — Datter af Thorkel paa Fugl, IV. 147. — Thorsteinsdatter, II. 43. 44. [illegible]46.
Sigtrygg, Normannerhøvding, I. 402. 405. 407. VI. 241.
Sigurd Arnthornssøn, II. 40. — Biskopssøn, IV. 150. 164. [illegible] 78. — Brynjulfssøn paa Aga, L[illegible]ag-

mand, II. 23. 53. 78. 80. 87. — Eindridssøn, Erkebiskop af Nidaros, IV. 208. VI. 186. — Eysteinssøn, Jarl paa Orknøerne, II. 325. 326. — Fafnesbane, I. 445. 448. 466—470. — Guthormssøn, II. 30. 32. — Hertug Guthorms Søn, I. 473. — Gyrdssøn, IV. 146. 147. — Hafthorssøn, III. 213. 214. V. 134—136. 138. — Hallvardssøn paa Rogn, II. 28. 35. — Hallvardssøn (Haavardssøn) af Rør, IV. 150. 151. 158. — Haraldssøn Mund, Konge af Norge, IV. 149. 261. 262. 265. — Hjort, Konge paa Ringerike, I. 473. — Hund fra Bjarkø, IV. 138. 142. 143. — Ivar Rovas Søn, IV. 183. — Jodgeirssøn, IV. 182. — Jonssøn, II. 6. 370. — Kongsfrænde, IV. 161. 162. 175. — Ladejarl, IV. 132. — Magnussøn Jorsalfare, Konge af Norge, I. 463. III. 2. 3. 5. 11—13. 15—17. IV. 143. 144. — Magnus Erlingssøns Søn, V. 216. — Markusfostre, IV. 149. 266. — Matssøn, II. 75. 76. — af Modastad, IV. 159. — Nikolassøn, Lendermand, IV. 150. 153. 155. — Ormøie, I. 395. 397. 398. 440. 444. 445. 463. 472. — Ranessøn paa Steig, IV. 143—145. 150. — („Syward“) Ring, dansk Konge, I. 395. 457. 476. 479. — Sigurdssøn af Hvitastein, IV. 142. 144. 145. — Slembe, IV. 208. — Sneis, IV. 143. 146. — Snjalle, II. 28. 29. — Sveinssøn, II. 52. 56. — Kong Sverres Søn (Unas), IV. 269. — Syr, IV. 218. — Tanne, II. 38. — Thoressøn i Bjarkø, IV. 141. — af Thorsnes, II. 84. — Thorsteinssøn, Prest, II. 43. — Ullstreng paa Viggen, IV. 143. — Unessøn, II. 67. — paa Øystusyn, II. 82.
Sigurðarbálkr, VI. 207.
Silfverbrand, Major, I. 260.
Silfversköld, Friherre, I. 171.
Siljord i Thelemarken, III. 145. 162.
Simensen, Kjeld, II. 129.
Simeon af Durham, I. 427.
Simon Bentsen, II. 129. — Kaaressøn, IV. 151. — Kyr, IV. 162. 164. 176. — Nilssøn (Syndicus), Slotsskriver paa Akershus, V. 261. VI. 321. 322. — Petersen, VI. 41. — Sigr(idssøn?), I. 430. 431. — Skaalp, IV. 147. 149. 152. — i Skriksvik, IV. 153. — Thorgeirssøn paa Fosnæs, II. 69.
Simonsen, Daniel, Sagfører, III. 85.
Sinclair, Georg, Oberst, IV. 279. 280. V. 363.
Sindre Sæbjørnssøn, IV. 153.
Singler, Andrew, IV. 202.
Siver Høie, V. 25. — Høistad, V. 25. 27. 48. — paa Oma, II. 83. — Ulleteigen, V. 48.
Sivers, danske Søofficerer af Navnet, IV. 437. — Peter, russisk Viceadmiral, VI. 424. 433—437. 441. 443. 464.
Sivert Einstad, IV. 298. — Engebretssøn, Sogneprest til

Lesje, IV. 278. 279. 298. V. 6. 8. 18. 19. 49.
Sivord Ingvorssøn, I. 446.
Sjur Stenssøn paa Sandvin, II. 96.
„Sjurd paa Stærnæs“, IV. 208.
„Sjurdsmessedagen“, IV. 207. 208.
Sjælland, I. 313. 457. V. 73. 74. VI. 400.
Skaane, I. 13. 98. 208. 374. 457. 465. IV. 400. 401. V. 55. 57. 59. 64. 67. 73. 75. 112. VI. 43.
Skaanefarerne, III. 257—259.
Skaanlund, Mathias, VI. 95.
Skaanæs Skandse, II. 202. 208. 214. 219. 221. 243. 250.
Skaden, Gaard i Øier, V. 20.
Skafse i Thelemarken, III. 176. 177.
Skagen, V. 114. 115. VI. 100.
Skagens Kapel paa Tiveden, VI. 281.
Skagerak, V. 316.
Skak, Slægt, V. 145.
Skaktavl, Slægt, V. 145. 160.
Skálabotn, Slag i, IV. 267.
Skáldskaparmál, III. 30. 35—37.
Skancke (cfr. Schanke), Zacharias, Provst, III. 175. 180.
Skard Kirke paa Island, IV. 487.
Skarðaborg, II. 180.
Skarphedin Njaalssøn, IV. 487. 488.
Skarsstuen, II. 209.
Skea, Gaard i Sørum, II. 148. VI. 292.
Skeiðauga herað (sokn), VI. 342.
Skeiðjofs sokn, VI. 342.
Skelderup, Jens, Biskop i Bergen, V. 166. 183. — O., Oberstlieutenant, V. 174. — Susanne, V. 166. 181.
Skeldulf Helgessøn, Korsbroder, III. 158. — Oddssøn, II. 19.
Skeving, dansk Søofficer i russisk Tjeneste, IV. 445. 446.
Skeynafylki, VI. 394.
Skidaker Sogn i Gudbrandsdalen, VI. 349.
Skien, II. 387. III. 153. V. 324. 329. 330. 337. 339. VI. 41. 45.
— Brand i, V. 266.
Skienselven, V. 316.
Skiphelle, Ladested, V. 320.
Skiringssal, I. 456.
Skjaldvor Andresdatter, IV. 159.
— Brynjulfsdatter, IV. 150. — Nikolasdatter, IV. 153.
Skjalg Erlingssøn paa Sole, IV. 141.
Skjeberg i Smaalenene, II. 249. IV. 388. 393. V. 115. VI. 317.
Skjeberget i Lesje, IV. 280.
Skjebergkilen, V. 115. 331.
Skjelbred i Eker, V. 107. 309.
— Gaard i Haajord, V. 91.
Skjelderup, Michael, Professor, V. 411.
Skjelstadmarken i Stjørdalen, II. 210.
Skjersnæs, Gaard i Stokke, II. 387. III. 273.
Skjoldunger, I. 390. 427.
Skjærdalen i Aurland, V. 196.
Sklinden, VI. 129. 130.
Skofte Ogmundssøn i Giske, IV. 143. 147.
Skog, svensk Oberstlieutenant, II. 198.
Skoger Skandse, IV. 402. — Sogn i Jarlsberg, V. 309. 317.
Skogheims herað, VI. 342. 392.
Skogn, II. 210. 214. 220. 222.
Skoter, II. 263.
Skotland, I. 462. 463. 484. II.

56. 263. 267. 277. 279. 286. 322—326. 330. 342. III. 5. 7—10. 12. IV. 213—215. 226. 229. 251. V. 57. 58. 67. 68. 95. 102. 315. 345. 348. 353. 356. 399.
Skotske Øer, III. 1. 3—5. 20. 32.
Skotter i Norge, V. 273. 294. 333. 343. 344. 354. 363. 365.
Skrauthuals herað, VI. 357.
Skriver, Severin, Borgermester i Skien, V. 328.
„Skrukke", Øxe, III. 159.
Skule Baardssøn Hertug, II. 376. III. 216. IV. 161. 163. V. 129. VI. 163. 182. 183. — Toste Godvinssøns Søn, IV. 142. 143. V. 129.
Skutleberg i Vikør, II. 91. 92.
Skygtvet, Stedsnavn, V. 64.
Skylsholt i Sigdal, VI. 81.
Skyther, I. 441. 460.
Skøien, Østre, II. 134.
Slagelse, IV. 476.
Slagn ved Tunsberg, II. 66.
Slange, Nils, VI. 60.
Slangerup, Slag ved, I. 457.
Slaverne, I. 333. 374. 453.
Slesvig (Sønderjylland), I. 129. 375. 379. 458. II. 281. IV. 460. 464. 471. V. 57. 64. 216. 237. 373. VI. 280. 400.
Slettebakken, Gaard ved Bergen, V. 133.
Slidre Sogn, VI. 357.
Sligstøl, Gaard i Veum, III. 166. 173. 177.
Slinde, Gaard i Sogn, II. 56. 60. 63.
Slindeætten, II. 50. 56. 57.
Slingeland, Simon van, Pensionær af Holland, VI. 20.
Sloboda, Forstad til Moskwa, IV. 409.
„Sløkkefri", Drikkehorn, III. 178.
Smaaland, IV. 400. VI. 399.
Smaalenene, II. 143. IV. 402. V. 61. 76. 327. VI. 326.
Smidt, Peter, IV. 449.
Smit, Hans Christensen, Prest i Eidsberg, IV. 397.
Smith, Anne Katharine, IV. 433. — Axel Christian, Sogneprest til Øiestad, III. 81. — Hans, III. 85. — Hans Hansen, Lensherre i Throndhjem, IV. 204—206. — Lars, Student, III. 81. — Sidney, I. 250—252.
Smør, Jon Svalessøn, Rigsraad, II. 69. V. 407.
Snaasen, II. 200. 208. 242.
Snare Aslakssøn, Vicekantsler, IV. 172. 183. 225.
Snarheimr, VI. 357.
Snasahögarne, II. 255.
Snekkestad i Vaale, V. 322.
Snerteland, Gaard i Fyrisdal, III. 279.
Snigsfjorden, V. 332.
Snoghøi, Gaard i Jylland, IV. 448.
Snorre Sturlessøn, I. 429. 437. 473. 477. 478. II. 313. 317. 319. III. 3. 36. IV. 130—133. 136. VI. 162—164. 169. 176. 177. 181. 183. 184. 200. 287. 366. 367. 379. 399. 404. 405.
Soelberg, Brygger, IV. 308.
Sølgaard, Hans, Foged, IV. 10.
Sogn, II. 39—78. 318. IV. 133. 139. V. 188. 189. 193. 195. 198—201. 203—206. 347. 352. 376.

Sogndal, II. 52. 56.
Sognefjorden, V. 204.
Soissons, I. 417.
Soissons, Eugène Maurice, Greve af, VI. 112.
Soknedalen (Orkedalen), V. 199.
Soknes, Gaard i Støren, II. 231.
Sólangr, V. 220—223.
Soldin, A. & S., Boghandler, I. 508. 512.
Sóleima herað (sokn), VI. 342.
Solerud ved Lysaker, V. 221.
Soleyjar, VI. 356.
Solgaard, Kaptein, II. 157.
Solheim, Gaard ved Bergen, V. 133.
Solmund Sigurdssøn, IV. 144. 146.
Soltikow, Iwan Petrowitsch, Greve, IV. 481.
Solveig i Buegaarden, II. 34.
Solør, I. 553. II. 157. IV. 356.
Somme, Flod, I. 406. 422. VI. 245.
Sommerskiell, Henrik, Kjøbmand i Throndhjem, V. 360.
Sonderburg, Peter, Hovmester, III. 79. — Ulrik Fridr., Byskriver, III. 79.
Sones, I. 482.
Soon, IV. 389. V. 320. 331. 332. 337.
Sophia (Sophie, Sofie) Amalia, Frederik III's Dronning, VI. 90. — Caroline af Bayreuth-Culmbach, VI. 50. 52. — Frederike, Arveprindsesse af Danmark og Norge, I. 257. IV. 315. 316. — Hedvig, dansk Prindsesse, Christian V's Datter, VI. 57. — Magdalena, Dronning af Danmark og Norge, III. 59. VI. 37. 50.
Sorø Akademi, VI. 78. 79. 86.
Sossen, Gaard paa Eker, V. 309.
Sote, Jarl, II. 319. 320. — Viking, II. 319.
Southampton, V. 86.
Spaanheim i Ulvik, II. 84.
Spaanheimsætten, II. 85—91.
Spaerk, Johan Albert, Herredskriver, III. 85.
Spangarlo, II. 92.
Spangenberg, russisk Marinekaptein, IV. 449.
Spangereid, I. 467. 468.
Spanien, I. 408. 409. 411. 418. IV. 189. 190. 466. V. 112. 296. 298. 300. 323. 349. 350. 380—384. 388. VI. 10. 48. 67. 87.
Spanierne, VI. 46.
Sparbyggjafylki, VI. 394.
Sparre, Carl, Generallieutenant, II. 254. — Claus, Generaladmiral, IV. 439.
Sparta, I. 353.
„Spatharierne", IV. 203. 369. 370.
Speier, Fred i, V. 99. 117. 295. 296. 303. VI. 26.
„Spencer", Linieskib", III. 61. 63. 64.
Spens, svensk General, I. 18.
Sperling, Otto, Læge, VI. 95.
Spidberg, Anders, Student, III. 80. — Jens Christian, Biskop i Christianssand, II. 133. 138. III. 49—51. 111. V. 203.
Spildar i Graven, II. 13.
Spind, III. 91.
Spink, Hans, cand. theol., III. 78.
Spitsbergen, VI. 137. 152.
Splid, Jens Pallessøn, V. 130.
Splidebogen, V. 331.
Splidzer, Jens (?), II. 182.
v. Sponneck, Georg Wilh. Hedewiger, Greve, Generallieutenant,

II. 249. 252. III. 125. IV. 389. 392. 393. 402.
Sponviken ved Frederikshald, IV. 449. V. 331.
Sporon, B. G., Konferentsraad, IV. 311.
Sprengtporten, J. M., Friherre, General, I. 13. — J. W., Friherre, I. 17. 45. 46. 78. 298.
Spydeberg i Smaalenene, IV. 387.
Stålbue (?), Oberst, II. 250.
Stackelberg, Greve, russisk Minister, I. 304.
Staðarhólsbók, VI. 209.
Stade, IV. 434.
-staðrstaðir, Stedsnavne paa, V. 70—72.
Staffeldt, Slægt, V. 155.
Stafne, Gaard ved Throndhjem, IV. 295.
Stalheim paa Voss, V. 201. 207.
Stampe, Henrik, Generalprokurør, IV. 308. 312. 315. 331.
Standale-Ætten, IV. 149. 150.
Stanfordbro, Slag ved, V. 129.
Stang, Fr., Statsminister, V. 270. — Jochim, i Oslo, V. 312.
Stange paa Hedemarken, V. 31.
Stangvik paa Nordmøre, III. 115. — Kirke, VI. 292. 418.
Starefossen, Lille, Gaard ved Bergen, V. 131. — Store, Gaard ved Bergen, V. 131.
Starkad, I. 465. VI. 207.
Stat, II. 320.
Stavanger, II. 149. III. 74. IV. 213. 413. 433. 446. 447. V. 246. 352. 353. 362. VI. 102. 359. — Domkirken (St. Svithuns Kirke) i, V. 415. VI. 167. 172. 196. 198. 304.
Stavern, i Holland, V. 95. 100. 114. 302. 318. 345.
Stavø ved Island, VI. 290.
Stedingerland, VI. 53.
Stedingk, Baron, I. 304.
Stedje Stavkirke, VI. 172.
Steenbloch, Enevold, Student, III. 82. 154. — Johan Coldevin, Student, III. 82.
Steenbuch, Henr. Nic., Professor, IV. 197.
Steensen, Christian, Klokker i Stavanger, III. 82.
Stefan, armenisk Biskop, IV. 374.
Steffen Dalseg, V. 26. — Opsal, V. 25.
Steffens, Heinrich, Professor IV. 332. 333. V. 410—412. — Lieutenant, IV. 332.
Stege, II. 369.
Stegelmann, Henrik Christian, Kjøbmand i St. Petersburg, IV. 432.
Stegen, IV. 191. 192. V. 185.
Steigarthore, se Thore Thordssøn.
Steinar Fjaagesand, III. 159.
Steinburg, Forlig i, III. 250.
Steinlenuterne, III. 154.
Steinvør paa Sandhaugar, II. 382.
Stelling, Jacob, Kjøbmand i St. Petersburg, IV. 432.
Stemann, C. L., Minister, IV. 311. 312.
Sten, Arbeidskarl i Bergen, II. 300. — Høistad, V. 25. 26.
Stenbjerget ved Throndhjem, IV. 294.
Stenbryggen i Borre, V. 321. 322.
Stene Skandse, II. 202. 208. 210—214. 219. 223. 229. 250. 257.
Stenegate, Stedsnavn, VI. 244.

Stenelunda (Etalonde) i Normandie, VI. 248.
Stenkjer Gaard, II. 209.
Stentoft, dansk Stedsnavn, V. 79.
Stephanius, Joh., VI. 310.
Stettin, V. 345. — Fred i, V. 303. 314. 323.
„Steypir", IV. 271. 272.
Stibolt, Slægt, V. 158.
Stierneld, Kaptein, I. 144. 197.
Stiernkrone, Familie, IV. 432.
Stiernschantz, Oberst, II. 198. 200. 221. 222. 233—235. 243.
Stiernschöld, Claes, Guvernør over Throndhjems Stift, IV. 295.
„Stigandi", Skib, V. 82.
Stiklestad, Slag ved, IV. 383. VI. 163.
Stinte, Fru, II. 128.
Stjerne, Peter, Sogneprest i Laurvik, III. 78.
Stjerneskandsen, II. 214.
Stjørdalen, II. 209. 214. 220. 221. 225. 226. V. 189.
Stjørdalselven, II. 216. 219. 220. 225. 227.
Stjœrdœlafylki, VI. 394.
Stockfleth, Christian, Stiftamtmand, II. 128. VI. 2. — Hannibal, Præsident, II. 145. — Henning, Biskop i Christiania, IV. 119. V. 38. 265. — Johan, III. 85. — Nils Vibe, III. 85.
Stockholm, I. 10. 15. 16. 45. 47. 61. 78. 82. 88. 92. 96. 114. 136. 195. 199. 203—205. 212. 214. 223. 231. 242. 251. 256. 260. 270. 283. 291. V. 334. 409. VI. 33. 97.
„Stockholm", svensk Linieskib, IV. 439.
Stockholmsfarerne, III. 258. [...]39.
Stockmann, Ritmester, II. 238. [...]39.
— Christoph Gottlob, Dr. VI. [...]
Stodrheim, III. 214.
v. Stöcken, Hans Henrich, Eta[ts-]raad, dansk-norsk Gesandt i Haag, IV. 8. 10. 15. — Ha[ns] (Johan) Henr., dansk-norsk R[e-]sident i Haag, VI. 15—19. 2[...]2. — Henrich, Geheimeraad, Ge[-]neralkrigskommissær, VI. 8.
Stör, Biflod til Elben, II. 28[...]5. III. 239.
Stokka herað (sokn), VI. 342.
Stokke, Jacob, Kjøbmand, III. 8[...]4.
Stopford, Robert, Kaptein, II[...]I. 61. 62. 64.
Storch, Peder, Borger i Thron[d-]hjem, II. 224. — Samuel, So[g-]neprest, III. 78.
Storck, Mathias, Student, III. 7[...]9.
Storebelt, V. 217.
„Storelven" i Norge, VI. 115.
Stor-Ingvald, Dragon, II. 213.
Stor-Kyro, Slag ved, II. 200.
Storlinge, Gaard i Strandebar[...]m, II. 77.
Storm, Familie, V. 147.
Storm, Caspar Herman v., Stift[...]ft-amtmand, I. 9. II. 155. — Ch[...]r. Ulrik, Oberst, II. 201. 21[...]7. 220. 226. — Claus Barfod, re[...]s. Kapellan til Hviteseid, III. 16[...]0. — Kammerherreinde, II. 14[...]3. — Ole, Stiftsprovst, V. 132. 13[...]3.
Storvarts Grube, II. 237.
Stoud, Ludvig, Biskop i Christi[-]anssand, III. 76. — Ludvi[...]g (Søn af frg.), III. 77. — Ludvig, Borgermester i Christianssand, III. 72. — Otto, Mag. [...]

III. 163. — Rasmus, Kaptein, V. 183. — Rasmus, Vicepræsident, III. 77. — Sophia, III. 72.
Stralsund, V. 266. 315. 345. — Beleiring af, IV. 458.
Strandefjorden i Hallingdal, V. 200.
Strandlien i Hallingdal, V. 208.
Strange, Maren, II. 123.
Strassburg, VI. 282. 332. 333.
Strathclyde, II. 263. 326.
Stray, Olaus Olaides, Degn paa Bornholm, III. 82.
van Stricht, Abraham, VI. 46. — Anna Catharina, VI. 46.
Stricker, Kaptein i russisk Tjeneste, IV. 474.
Strindafylke, IV. 131. VI. 394.
Strinden, II. 228. 230. III. 127.
Struensee, J. F., Greve, Kabinetsminister, I. 5. 10. 104. II. 154. 155. IV. 314. 315. 329. 476. V. 263.
Struve, Claus, Sogneprest til Loppen, III. 83. — Joh. Andr., Kapellan til Gausdal, III. 83. — Johan Martin, res. Kapellan i Christianssand, III. 79.
Strøm Herregaard i Baahuslen, I. 161. — i Skoger, V. 309. 317. — Claus, II. 129. — Hans, Sogneprest til Eker, I. 124. 126. III. 146. 150. — Brødrene H. C. og P., Bergmestere, V. 411.
Strømmen i Ryfylke, V. 353. — ved Svelvik, V. 322.
Strømsfjord, V. 327.
Strømstad, I. 20. 21. 77. 146. 153. 188. 290. 292. — Affære ved, IV. 447.
Strømø (Færøerne), IV. 254.
Stub, Kjeld, II. 386. IV. 198—201. — Matthis, II. 157. — Politimester, II. 133. 134. 148. — Tellef, Sogneprest til Skien, III. 81.
Stuckenbrock, J. A., Oberberghauptmand, II. 126.
Studion, Kloster, IV. 383.
Sture, Sten, den ældre, Rigsforstander, III. 240. V. 241. — Svante Nilsson, Rigsforstander, V. 238. 243.
Sturla Thordssøn, I. 473—475. IV. 159—166. 185. V. 92.
Sturmann, Thomas Ernst, Diplomat, VI. 74. 76.
Stuv den blinde, IV. 376. 379. 380. 384.
Stuve, Stadshauptmand i Kjøbenhavn, IV. 457.
Stuve, se Bohn.
Stuz, Soldat, II. 145.
Stygge, Jørgen, II. 301. — Maurits, IV. 195.
Styraasvik i Nedenæs, V. 113.
Styrvolds Kirke, V. 407.
Stærnæs, Gaard i Selbo, IV. 208.
Størk, Fløtmand i Bergen, II. 83.
Suðrheims-þriðjungr, VI. 348.
Sudrland i Skotland, II. 325.
Sudrøerne, I. 463. II. 322. 325. 331. III. 2. 3. 5. 12. 13. 15. 20. V. 57. 77. 78. VI. 286.
Suger, Abbed, VI. 255.
Suhm, P. F., IV. 200. 478.
Sul i Værdalen, II. 205. 210. 250.
Sulelven, II. 209—211.
Sulke, Konge af Rogaland, II. 320.
Sundalen i Hol, V. 188.

Sundastrædet. VI. 29.
Sundblad, Anders Andersen, II. 130—132.
Sunde, Nils Knagenhjelm, III. 85.
Sundekilen, III. 163.
Sundlandsbroen ved Throndhjem, II. 229. 254.
Sundlandsdalen ved Throndhjem, III. 127.
Sundre i Aal, Hallingdal. II. 45.
Sundt, Slægt, V. 153.
Sundt, Christian Ulrik, Oberst, IV. 480. — Christian Ulrik, Generallieutenant, IV. 480. 481. — Kirsten Lachmann, II. 132. — Michael, Generallieutenant, II. 117. 142. IV. 480.
Sunniva, gift med Besse Vikingssøn, II. 81. — Brynjulfsdatter, II. 87.
Surendalen paa Nordmøre, II. 243. III. 115.
Surrey, I. 412.
Susanna Michelsdatter Lindegaarde, III. 180.
Svane, Hans, Biskop, V. 13.
Svaning, Hans, Historiograf, V. 239. — Hans, Professor, V. 267.
Svartediket, Vand ved Bergen, V. 128. 129.
Svartsjö Kloster i Sverige, II. 387.
Svartuborgar sokn, VI. 345.
Svein (Sven, Svend), Bonde i Thrøndelagen, VI. 278. — Aagessøn, I. 397. — Askelssøn paa Sole, IV. 143. — Bryggefot, IV. 138. — Bryggefot den yngre, IV. 142. 144. — Brynjulfssøn, II. 87. — Erlendssøn paa Gerde, IV. 141. — Estridssøn, Konge af Danmark, I. 389. 390. 432. 450. 462. IV. 374. — Grade, Konge af Danmark. I. 457. — Gunderssøn, Sogneprest til Vinje, III. 179. — Hallessøn paa Rogn, II. 26—28. — Hattrem, IV. 275. — Jenssøn Hattrem, IV. 277. 279. — Langfot, dansk Konge, I. 395. 396. — paa Lutrar, II. 81. — Sigurdssøn, II. 52. 56. — Skriver, II. 298. — paa Stein, II. 82. — Sveinssøn paa Gerde, IV. 143. 146. — Thorgilssøn, II. 83. — Tjugeskeg. dansk Konge, I. 446. 450. — Tollisen, III. 119.
Sveinke Steinarssøn, IV. 138. 142. 146.
„Sveipe-Rova“, Drikkehorn. III. 178.
Svendsen, Johan, Nordmand i østerrigsk Tjeneste, IV. 469. — Joh. Chr., Oberstlieutenant. I. 172. — Thomas, res. Kapellan, III. 84.
Svenskehullet (Sulelven), II. 210.
Svenskeleiren, Svenskemyren (Øifjeld), II. 254.
Svenskerne, I. 374. 388. — i Rusland, IV. 409—411. 415.
Svensksund, Slag ved, I. 250. IV. 483.
Svenssøn, Elias. II. 124.
Sverdrup, Antonette, II. 143. — Else Cathr., II. 130. — Georg, Professor, III. 44. V. 410—412. — Hans, Kammerraad, II. 133. — Karen, II. 135.
Sverige, I. 5—7. 16. 19. 28. 31. 33. 35. 37. 39. 45. 50. 61. 66. 76. 82. 83. 94. 97. 98. 100. 101. 106. 115. 116. 118. 119. 121.

122. 129. 130. 136—159. 142. 143. 145. 146. 151. 153—155. 158—160. 162. 164. 166—168. 170. 173. 181—183. 195—198. 205. 208. 209. 211. 212. 216. 217. 219. 220. 224. 227. 231. 234—237. 239. 242. 245. 246. 249. 252. 256. 260. 302. 374. 454. 455. 464. 465. II. 155. 194. 207. 344. 361. III. 126. 248. 254. 361. 362. 373—375. 387. IV. 3. 4. 191. 318. 372. 400. 409. 439. 460. 463—465. 477. 479. V. 88. 100. 107. 108. 110. 142. 189. 236. 240—242. 247. 300. 334. VI. 8. 16. 21. 22. 29. 30. 32. 33. 67. 68. 75. 97. 98. 102. 104. 201. 211. 212. 280. 281. 332. 398. 399.

Sverre Sigurdssøn, Konge af Norge, II. 333. 376. III. 358. 359. IV. 157—159. 253—255. 260—272. V. 187—195. 197—208. 211—213. 215—224. VI. 181.

„Sverres Hule“, IV. 263—265.

Sverres Kristenret, VI. 208. 364. 365. 381. 387.

Sverres Saga, IV. 260.

„Sverredalen“ (Sværdalen) paa Voss, V. 212.

Sverrestien (ved Rundalskleven), V. 187. 203. 205—209. 211. 212.

Svertiborg, VI. 345.

Sveverne, I. 341.

Svina-Peter, IV. 271. 272.

Svina-Stephan, IV. 271.

Svinesund, I. 18—21. 34. 145. 172. IV. 393.

Svinø (Færøerne), IV. 271. 272.

Svioner, V. 121—123. 125.

St. Svithun, II. 333.

Sværdalen paa Voss, V. 212.

„Sværdfisken“, dansk Fregat, IV. 432.

Sværefjorden, V. 205. 206.

Sværen, Gaard i Sogn, V. 205. 206.

Sværeskardet, V. 206.

Sværskongen, V. 213.

Swane, Andreas, Bogtrykker, III. 111.

v. Sweden, russisk General, IV. 438.

Sygnafylke, V. 66. VI. 373. 376.

Sygnestranden, V. 193.

Sylling (Syllingar) ved Tyrifjorden, V. 221.

Sylvius, Johannes, VI. 318.

Syrakus, IV. 366.

Syrien, IV. 383.

Syrstrand, VI. 410.

Syv, Peder, IV. 190. 195. 303.

Syvaarskrig, den nordiske, V. 243.

Syvaarskrigen, IV. 468. 469. 475. 476. 479.

„Syward“, dansk Konge, I. 395.

Sæbjørn i Belgaarden, II. 35. 63. — Erlendssøn, II. 71. — Guthormssøn, Lagmand, II. 70. — Helgessøn, Baron, II. 71. 78. III. 221. IV. 171. 172. 178. 182. — paa Oma, II. 83. — Sindressøn, Lendermand, IV. 153.

Sæby, V. 315. 321.

Sæbygaard, V. 149.

Sæm paa Eker, V. 107. 308. 310. 317. VI. 91. — i Jarlsberg, V. 408. VI. 345. — Kirke, II. 387.

Sæms sokn (i Jarlsberg), VI. 345.

Særen i Vinje, III. 179.

Sætersdalen, III. 96. 205. IV. 208.
Södermanland, VI. 399.
Søgnedals- (Lunde-) Elv, III. 89.
Sølgaard, Arnt, Student. III. 81.
„Søndermanland", Orlogsskib, II. 227.
Søndfjord, IV. 194. 211. 219. 252. V. 352.
Søndhordland, V. 203. 311. 343. 348. 350. 352. 354—357. 362. 365.
Søndmøre, II. 70. III. 115. 117. IV. 131. 139. 194. 270. V. 66. 350. 364. VI. 295. 370.
„Søormen", VI. 109. 110. 116.
Søren (Søfren, Søvren) Hanssøn, Prest i Throndhjem, IV. 287. — Jenssøn, Borgermester i Stavanger, V. 353. — Mogenssøn, Borgermester i Oslo, VI. 317. — Nilssøn, Borger i Skien, V. 329. — Pedersen, Vicerektor i Bergen, II. 183. — Pederssøn, Prest i Siljord, III. 162. — Rasmussøn, Slotsprest paa Akershus, VI. 314. — Tamssøn, Sogneprest til Vinje, III. 179.
Sørenssen, Christian, Biskop i Christianssand, III. 45. 83. — Nils Berner, Dr. med., III. 84.
„Søridderen", Fregat, II. 227.
Sørkver Ormssøn, II. 35.
Sørøen i Finmarken, VI. 140.
Søvde Sogn i Ryfylke, V. 353.

Tacavilla (Tocqueville), VI. 247.
Taganrog, IV. 415. 435.
Tages, etruskisk Gud, I. 311.
Talou i Normandie, VI. 239.
Tange, Thor, Student, III. 78.
Tangevald, VI. 75.
Tank, Anne Cathr., II. 137. — Hans, Kjøbmand, I. 553. — Karsten, Statsraad, I. 260. 262. — Maren Maria, Jomfru, II. 119.
Tara i Irland, I. 319. 320. 364. 366.
Taraldsen, Tønnes, Sogneprest til Stokke, III. 85.
Tarlebø, Gaard ved Bergen, V. 133.
-tarn, Stedsnavne paa, V. 72—74.
Tarquinius Superbus, I. 368.
Tatarerne, IV. 408.
Taube, Baron, IV. 317. 318. — Evert Didr., Friherre, Admiral, IV. 466. — Otto, Oberstlieutenant, II. 198.
Tawast, Oberstlieutenant, I. 260.
Tax, Brostroph, Direktør, II. 231. 233—235.
Teff, Kontorbetjent, I. 201.
Teilman, II. 121.
Teiste, Hans, Biskop i Bergen, II. 70.
Tejelgaard, Premierlieutenant, II. 202.
Tellus, Guddom, I. 313.
Telmo, IV. 4.
Tetbald, frankisk Greve, I. 420.
Texel, VI. 16. 33.
„Texel", Linieskib, III. 64.
Thaae, Premierlieutenant, II. 121.
Thaansen, Marthe, I. 544.
Thaarup, Frederik, V. 185. — Thomas, IV. 334.
Thalath (Thalith), III. 226.
Thancastre, I. 449.
Thangbrand, Prest, VI. 377. 378.
Thaulow, Hans Henr., Justitsraad, II. 119. 127. — Henrik Arnold, Byskriver, III. 110.

Thegneby i Baahuslen, III. 305.
Theiste, Hans, Biskop i Bergen, III. 241. — Magnus, Sekretær, II. 137.
Thelemarken, III. 145—205. IV. 282.
Themis, I. 311. 336.
Themsen, I. 412. 415. 426. II. 285. V. 86.
Theodonisvilla (Thionville), VI. 246.
Theodorus, Erkebiskop af Canterbury, II. 263.
Thessalien, IV. 355.
Thessalonica, IV. 367. 368.
Thestrup, Chr., Professor, IV. 334. — Hans, Sogneprest i Arendal, III. 91.
Thionville, VI. 246.
Thjodolf Arnorssøn, IV. 366. 376—380. 384. — af Kvin, II. 313. 319. 320. 328.
Thjodrek Munk, IV. 385. V. 237. VI. 287. 405. 419.
Thjostulf Aalessøn, IV. 144. 146.
Thodal, Nils, Oberstlieutenant, V. 208.
Thom, Gaard i Smaalenene, II. 387.
St. Thomas af Canterbury, II. 333. — Hertug af Clarence, II. 337. 362. — Kasterud, V. 8. 11. 48. — Thomassøn, Kaper, VI. 22. — Thomassøn fra Orknøerne, VI. 103. — Thomassøn, Raadmand i Bergen, VI. 102. — Thomassøn Skotte i Bergen, VI. 102. — Thomassøn fra Sunnbø, IV. 230. — Woodstock, Hertug af Gloucester, II. 342.
Thomsen, Jacob, Etatsraad, I. 552.
Thonning, Christian, II. 182.
Thor, Gud, III. 29. 30. 33—36. 39. 40. VI. 267.
Thor Emterud, Bonde, I. 23. — Fjaagesund, III. 159. — Lauritssøn, Sogneprest til Fron, IV. 284.
Thora Borgarhjort, I. 445—447. — i Lærdal, II. 51. — „Nutene“, IV. 208. — Sigurd Ormøies Datter, I. 472.
Thoralde Bergulfssøn, II. 79.
Thoraren Skeggesøn, IV. 376. 379. 380. 384.
Thorberg Arnessøn paa Giske, IV. 139.
Thorbjørn Olafssøn paa Sandvin, II. 96. — paa Oma, II. 83.
„Thorbjørn“, Helgenbillede, III. 163.
Thord Brynjulfsssøn paa Aurland, IV. 133. — Guld-Aasas, IV. 144. — Guthormssøn paa Steig, IV. 139. — paa Hovde, I. 473. 474. — hreða, I. 487. — Istermave, IV. 139. — Matssøn, II. 75. 76.
Thore Eilifssøn, II. 17. — Fredrikssøn, Kannik, II. 44. — Gautssøn paa Hatteberg, II. 95. IV. 182. — Gunstenssøn, Klokker i Hviteseid, III. 164. — Guper, V. 11. 34. 36. 48. — Haakonssøn (Biskopssøn), Kantsler, IV. 169—171. 173. 179—181. 187. 213. 224. 226. 248. — Haklang, II. 314—316. 318—321. 323. 324. — Holtessøn, II. 83. — Hund, IV. 139. 140. — Ingeridssøn, IV. 145. — Køgr, III. 220. 221. — Ragnvaldssøn Mørejarl, IV. 132.

— Roaldssøn, Herse, IV. 133. — Sigurdssøn, II. 26. — Sønstebø, IV. 277. — þegn, IV. 272. — Thordssøn paa Steig, IV. 138. 141—143. 146. — Unessøn, II. 67.
Thoressen, Samuel, Foged, III. 153.
Thorfinn Hallessøn, II. 26. — Sigvaldessøn i Grauten, II. 40. — Sigvaldessøn, Skutilsvend, II. 40.
Thorgaut i Aga, II. 35. 78. 84.
Thorgeir Bergssøn, III. 368. — den gamle paa Garmo, VI. 290. — af Kvistad, IV. 140. — Peterssøn, paa Spaanheim, II. 87. — Simonssøn, Ridder, II. 69. — Sjurdssøn paa Lillefosse, II. 77.
Thorgerd Hørgabrud, VI. 268. 275.
Thorgils, norsk Konge i Dublin, II. 329. — Vikingssøn, II. 81.
Thorgisl, norsk Viking, I. 485.
Thorgrim, Helge Bjolas Søn, VI. 266. — Skinnhuva, IV. 138. 143. — Vik, IV. 282. — Østmand, IV. 348. 351.
Thorhall paa Knapstad, VI. 278. 279.
Thorkel Duk, Korsbroder i Stavanger, II. 33. — Eyolfssøn, VI. 290. — Jørundssøn paa Rogn, II. 31. — paa Øvrebø, II. 84.
Thorlacius, Børge, IV. 307. — Th., V. 403.
Thorlaug Bose, IV. 166.
Thorleif Bjørnssøn, III. 235. 236.
Thorn, Christen, Student, III. 82.
Thorolf af Eidsa, II. 80. — paa Jaastad, II. 80. — Kveldulfssøn, II. 318. — Mostrarskegg, VI. 265.
Thorshavn (Færøerne), IV. 254. 263. 267.
Thorshof ved Oslo, II. 69.
Thorsland, VI. 400.
Thorsnæs, Gaard i Jondal, II. 83. V. 149. 272.
Thorstein Botolfssøn, II. 42. 43. — Eyvindssøn, II. 44. — Hovde, IV. 134. — Olafssøn, II. 325. 326. — Ragnvaldssøn Stumpe, II. 69. — paa Ringø, II. 81. — Thorsteinssøn, II. 61. — paa Tole, II. 82.
Thorsten, Missionær, IV. 2.
Thortveit, norsk Stedsnavn, V. 80.
Thorunn, IV. 210.
Thorvald Helgessøn, Prest i Holt paa Island, IV. 258. VI. 263. 264.
Thorvard Thorarinssøn, IV. 177.
Thorwigge, Major, II. 198.
Thossø (Thorshof), Gaard i Smaalenene, II. 387.
Thoten, II. 143. V. 59. VI. 347. 355.
Thott, Erik Aagessøn, III. 238. — Iver Axelssøn, III. 240. — Otto, Statsminister, II. 138. 142. 152. IV. 313. VI. 47.
Thrane, Christopher, V. 352.
Throud Eirikssøn, II. 87. — Jonssøn, Borgermester i Oslo, V. 291. 312. — (paa Røtin ?), II. 25.
Throndenæs Kirke, V. 175. 186. VI. 183.
Throndhjem, I. 47. 95. 118. 119. 129. 142. 192. 199. 222. 226.

233. II. 204. 207. 214. 216 —220. 224. 225. 227—230. 236. 240. 244—247. 308—311. 313. 318. 389. III. 126. 252. 283. 305. IV. 204. 206. 207. 294. 295. 403. 404. 438. 466. 476. V. 29. 246. 267. 279. 357—360. 362. 363. VI. 23. 45. 85. 90—92. 102. 114—116. 119. 120. 129. 331. 333. 335. — Brand i, II. 309. V. 267. — Harald Haardraades Mariekirke i, VI. 169. — Munkegaden i, II. 309. — Peterskirken i, VI. 291. — „St. Klemens's Kirke" i, IV. 207. VI. 288. 289. 412. — „St. Sigvardi Kirke" i, IV. 207. — Vor Frue Kirke (Mariekirken) i, II. 308—311. III. 305. IV. 401. VI. 305. 418.

Throndhjems Domkirke, II. 308—311. III. 115. 305. IV. 207. 296. V. 267. VI. 119. 120. 158—202. 252. 255—259. 304. 331. 333—335. 419. — Thomas Angells Kapel i, VI. 252. 255—259. — Erling Skakkes Grav i, VI. 172. 182. — Erkebiskop Eysteins Grav i, VI. 195. 199. — Erkebiskop Eysteins Skrin i, VI. 199. — Kapitlet (Sakristiet) i, VI. 178. 195—200. — Olaf Kyrres Kristkirke i, IV. 492. VI. 163—169. 257. 304. 305. — Maríustúka i, VI. 190. 191. 196. — Ólafsstúka i, VI. 191. 193.

Throndhjems Len, IV. 289. 292. 294. V. 374—376. — Stift, III. 318. IV. 464. V. 57. 64. 65. 185. VI. 90.

Throndhjemsfjorden, V. 301.

Thrykingham, I. 413.

Thrøndelagen, IV. 132. 133. 137. 141. 145. 158. VI. 89. 344. 366. 387—390. 396. 397.

Thulesius, Ole Andreas, Prest, II. 135. 139. 144.

Thurah, Laur., Oberst, VI. 39.

Thurgot, Munk, III. 7. 9.

Thurid Hallsteinsdatter, II. 16. 22.

þverdalir, VI. 357.

Thygeson, Nic. Em. de, Stiftamtmand, III. 51.

Thyle (Thule), V. 387.

Thyre, dansk Dronning, II. 177 —179.

Tiberen, I. 418.

Tidemand, Lieutenant, I. 230. — Nicolai, Oberst, IV. 484. 485. — Ole, Biskop i Christianssand, III. 77.

Tidike Claussøn, Prest til Rakkestad, III. 367.

Tighernach, irsk Helgen, VI. 286.

Tilgarheim, IV. 159.

Tiller i Klæbo, II. 226. 229.

Tillisch, Slægt, V. 158.

Tillisch, Henr. Wilh., Kammerherre, II. 138.

Tivoli i Italien, VI. 113. 114.

Tjarneyjar sokn, VI. 342.

Tjøllings Prestegjeld, VI. 343.

Tjømø, V. 406.

Tjøstel Gunstad, V. 11.

Tobias Jensen, Rektor, III. 76.

Tobiesen, Christen, Sogneprest til Hjærtdal, III. 79. — Peter, Generalmajor, III. 64. 80. — Otto Munthe, Kammer-Advokat, III. 78. — Sorenskriver, III. 53.

Tocqueville i Normandie, VI. 247.
Todderud, Peter, Generalmajor, II. 140.
Tode, J. C., Professor, IV. 334.
-toft, Stedsnavne paa, V. 67—69.
Tofte i Dovre, IV. 277. V. 37. — i Gjerpen, III. 155.
Toke, Navn, V. 52. 75. 76.
Tokebøl i Enebak, V. 75.
Tokenæs i Jarlsberg, V. 75.
Tokstad i Orkedalen, V. 75. — i Nordre Throndhjems Amt, V. 75. — i Ringsaker, V. 75.
Tolea (Touques) i Normandie, VI. 239.
Tolfstad, Gaard i Vaage, II. 48.
Tolga i Ryfylke, II. 31. 61. 76. III. 217. 219—221. IV. 184.
Tolgaætten, II. 61. 76. 80. III. 216—220. IV. 184.
Tolgen Prestegjeld, II. 234. 235.
Toll, Joh. Christopher, Baron, I. 30. 31. 34. 38. 41. 42. 46—50. 118. 122. 196. 197.
Tolle, Wilhelm, luthersk Prest i St. Petersburg, IV. 426.
Toller, Niels, Proviantkommissarius, V. 3.
de Tonsberg, Familie, V. 147.
Tonsberg, Sti Anderssøn, III. 160. — Wilh. de, Stiftamtmand, IV. 449.
Topdal, III. 96. 97.
Topdalselven, III. 96. 97.
Tordenskjold, Peder, IV. 437. 447.
Tordenstjerne, Slægt, V. 145. 146. 160.
Tore Hansdatter, VI. 317.
Torfæus, Thormod, V. 167. 172. 173. 178. VI. 60.
Torgau, Slag ved, IV. 469.
Torgeætten, II. 43. IV. 142.
Torghatten, VI. 130. 131.
Torgiej Salvessøn, III. 279.
Torgistorp i Normandie. V. 79. 80. VI. 248.
Torgrimsen, Niels, pers. Kapellan. III. 84.
Tormøhlen, Margrete, V. 131.
-torp, Stedsnavne paa, V. 66. 67. 74. VI. 248.
Torpe Stavkirke, VI. 299.
-torpt, Stedsnavne paa, VI. 248.
Torregiano, Erkebiskop af Ravenna, VI. 98.
Torrisdal, III. 96. 97.
Torrisdalselven, III. 96.
Torritzen, Anders Rasmus, Skibskaptein, III. 81.
Torstenson, Lars, II. 134.
Tortuit, Stedsnavn i Normandie, V. 80.
Torveinar, Orknøjarl, I. 437.
Toske, Gaard i Senjen, V. 145.
Tostig Godvinessøn, IV. 142.
-tôt, Stedsnavne paa, VI. 248.
Toulouse, I. 404.
Touques, Flod i Normandie. VI. 239.
Touraine, I. 405.
-tourp, Stedsnavne paa, VI. 248.
Tours, I. 405. 420. VI. 114.
Tove paa Tole, II. 82.
Traginæ paa Sicilien, IV. 366.
Trakesierne i Lilleasien, IV. 3[illegible].
Trampe, Slægt, V. 155.
Trane, Thure, russisk Kommandeur, IV. 446. 447.
Tranfelt, Oberst, I. 192.
Trave, Flod, V. 216.

Tre Roser, Jøren Thuressøn, III. 116. — Thure Jønssøn, II. 72. III. 116.
Treschow, Slægt, V. 153. VI. 21.
Treschow, Gerhard, VI. 20. — Herman, Jernverkseier, VI. 21. — Madame, II. 134. — Maria, II. 131. — Peter, diplomatisk Agent i Amsterdam, VI. 20.
Trisæt, Gaard i Laurdal, III. 167.
Tritzschler, Familie, V. 146.
Trojel, Digter, I. 495. — Petter, Hører i Bergen, II. 183.
Trolle, Henrik af, General-Admiral, I. 36. — Niels, til Trolleholm, Statholder, IV. 293. V. 6. 10. 13. 17. 21. 40.
Tromp, Martin, Admiral, VI. 86. 87.
Tromsdalen, II. 210. 212.
Trottebec i Normandie, VI. 241.
Troyes, I. 423.
Truchsess v. Baldersheim, Johan, II. 372.
Truelstrup, Stedsnavn i Danmark, V. 79.
Truls, Skriver paa Bergenhus, II. 299.
Trysfjord, V. 332. 333.
Trælund, Christian, Student, III. 80.
Trøgstad, III. 139.
Tschernischew, russisk Minister, IV. 474.
Tschesme, Slag ved, IV. 472.
Tschitschagow, Admiral, IV. 483.
Tuchsen, Joh. Fredr., Generalmajor, II. 118.
-tuit, Stedsnavne paa, VI. 248.
Tuit-Ansger, i Normandie, VI. 249.
Tuit-Bernard, i Normandie, VI. 249.
Tuit-Herbert i Normandie, VI. 249.
Tullin, Chr. Br., Raadmand, I. 501. II. 141. — Claus Frimann, Kjøbmand, I. 501. 531. 533.
-tun, Stedsnavne paa, VI. 246.
Túna sokn, VI. 345.
Tune i Smaalenene, VI. 345.
Tunebaaden, V. 87. 125.
Túneims sokn, VI. 341.
Tunsberg, se Tønsberg.
Tunugdliarfik paa Grønland, V. 412. 413. 417.
Tureli, Gaard i Aurland, V. 196.
Turholm (Oissel), VI. 248.
Turpio, frankisk Greve, I. 405.
Tuterøen, VI. 87.
Tuxen, Kaptein, I. 47.
Tvebottentjernet, II. 239.
Tvedestrand, V. 327.
-tveit, Navne paa. V. 63—65.
Tveiter, V. 64.
Tverdalene, VI. 347. 355. 357.
Tvilde, Gaard paa Voss, II. 19.
Tydalen, II. 200. 208. 242. 249—253. III. 125. 129.
Tydskere, I. 450. III. 32. V. 98. 117. — i Norge, V. 273. — i Rusland, IV. 408—410. 428. 470.
Tydskland, I. 349. 429. IV. 273. 317. V. 25. 61. 90. 95. 214. 344. 411. VI. 174. 273. 280. 282. 298. 339.
Tyldalen, II. 238. 240.
Typhon, III. 27.
Týr, Gud, I. 341.
Tyrholm, Michael, Sogneprest til Vanse, III. 52. — Mogens,

Handelsbetjent, III. 80. — Nils, Sogneprest til Bragernæs, II. 143.
Tyrifjorden, V. 199.
Tyrkiet, I. 83. IV. 415. 420. 435. 442. 471.
Tyrol, VI. 273.
Tysfjorden, IV. 2. 191. 192.
Tysnæs, II. 76.
Ty-Syssel i Nørrejylland, VI. 400.
Tønder, Claus Frandsen, Kontreadmiral, IV. 472. 473. — Henrik Andreas, Lieutenant, II. 210. 243. — Kaptein, II. 234. 236. — Ole, Prest i Meldalen, II. 233.
Tøndevold i Lesje, IV. 277.
Tønjum i Lærdal, V. 197. 198.
Tønnessen, And. Val. Opp., III. 84.
Tønsberg (Tunsberg), I. 106—108. II. 375. 376. 388. III. 50. IV. 213. 214. 216. V. 97. 116. 143. 144. 216. 220. 279. 280. 284. 289. 308. 311. 314. 327. 335. 336. 338. 342. 406. 408. VI. 95. 183. 308. 313. — Michaelskirken i, VI. 172. — Vor Frue Kirke i, V. 328.
Tønsberg Len, Syssel, IV. 211. V. 311. 317. 321—323. 327. 335. 337. 368. 377.
Tønsberghus, II. 358. 388. IV. 221. 223. 492.
Tønset, II. 233. 236. 238—240. 252. III. 126.
Törne, svensk Kaptein, II. 222.
Tørrisdal, III. 159. 162.

Ubbe den frisiske, I. 427. — Normannerhøvding, I. 412—414. 425—429. 432. 440. 484.
Uddevalla, I. 20. 21. 155. 167. 18[illegible]. 229. IV. 202.
Udler, Gaard i Strinden, II. 22[illegible].
Ugerup, se Urup.
Uggla, I. 187. 188.
Ugla, Morten Larsen, II. 147.
Uitgeest i Holland, VI. 260.
Ulefos Jernverk, III. 157. 181.
Ulevold, I. 179.
Ulf Fly Peterssøn, IV. 147. 158. — Gylder, IV. 134. — Haavardssøn Buk, II. 36—38. —— Hirdmand, I. 455. — Holmgeirssøn, II. 55. — Jonssøn (Roos), III. 215. V. 135. 136. 138. 139. — af Lauvnes, IV. 158. — Lodbroks Søn, I. 428. 440. — Ranessøn, IV. 143. —— Uspakssøn paa Raasvold, IV. 141. 142. 147. — Uggessøn, III. 30. 35—39.
Ulfeldt, Corfits, VI. 90.
Ulfhedin Bjørnssøn (Bjarnessøn), IV. 171. 172. 181.
Ulfhild Brynjulfsdatter, II. 54. 55. — Fjallarsdatter, II. 37.
Ulfsparre, Lieutenant, II. 251.
Ulfstand, Jens Holgerssøn, III. 245.
Ulfsten Kirke paa Søndmøre, III. 113. 144. 117.
Ulfstenvik paa Søndmøre, III. 115.
Ullarakr i Upland, I. 465.
Ullensaker Kirke, VI. 292.
Ullinshofs-þriðjungr, VI. 348.
Ulrichsdal (Vagel), Slægt, V. 1[illegible]3.
Ulrichsdal, Wilhelm, General, II. 117. 118.
Ulriken, Fjeld ved Bergen, V. 128.

Ulster („Uladstir“) i Irland, III. 2. 16. 18. 19.
Ulvaldestad Gaard, II. 17. 27.
Ulveland, Gaard paa Eker, V. 16. 107. 309. 317.
Ulvik i Hardanger, II. 12. 91. V. 183.
Ummer-Syssel i Nørrejylland, VI. 400.
Unas kambari, IV. 260—262. 264. 270. 271.
Undal, Lagmand, III. 110.
Undall, Jonas, Rektor i Christianssand, III. 76.
Underdal i Sogn, V. 196.
Une Peterssøn, II. 78.
Unni, Erkebisp af Bremen, I. 393.
Upland, I. 443. 465. VI. 399.
Upsala, VI. 331. — Tempel i, VI. 275.
Urevasbotn i Hallingdalen, V. 208.
Urne, Christopher, Statholder i i Norge, V. 265. — Eiler, Lensherre i Bratsberg, III. 156. — Knud, Lensherre paa Bergenhus, V. 265. — Lave, Biskop, III. 286.
Urnæs, Stavkirke i, VI. 172.
Urup, Familie, V. 146.
Urup, Anne Axelsdatter, III. 276. — Anne Henriksdatter, III. 273. 275. — Arild, III. 275. — Axel Henrikssøn, II. 388. III. 273. — Berte Henriksdatter, II. 387. III. 273. — Erik til Allerup, III. 274. — Henrik til Skjersnæs, III. 273. 275. 276. — Jørgen, III. 274. — Karen Axelsdatter, III. 276. — Karen Henriksdatter, III. 273.
Urøkja Snorressøn, IV. 272.
Ustedalen i Hallingdal, V. 200.
„Ut aa Bjaa“, Gaard i Mo, III. 178. 180.
Uthaugen i Gjerpen, III. 155.
Utrecht, II. 170—175. 252. VI. 36. — Martinskirken i, II. 171. — Fred i, VI. 13.
Utstein i Stavangerfjorden, II. 314. 315.
Utvers Kapel, Nordhordland, II. 296.
Utzioki, se Otzjok.

Vaage, VI. 404.
Vaager, Engebret, Justitsraad, II. 147.
Vaaler i Smaalenene, IV. 389.
Vads Sogn i Ryfylke, V. 353.
Vadstena, II. 369. 371. — Kloster, II. 46. 190. 191. 340. V. 108.
Vagel, Slægt, V. 153.
Valdemar I, Konge af Danmark, I. 454. — II Seir, Konge af Danmark, I. 469. V. 214. Valdemar II.s jydske Lov, III. 161. — IV Atterdag, Konge af Danmark, II. 332. 344. — Knutssøn, Biskop af Slesvig, V. 214—218.
Valders, II. 68. V. 190. 192. 198. 199. 201. 204. 205. VI. 82. 357.
Valence, I. 409.
Valgard fra Vold, IV. 376. 378. 379.
Valthjov Baardssøn paa Rogn, II. 17. 29. 37.
Vangsgraven i Rennebo, II. 231.
Vangskleven, II. 232.
Vangsvandet paa Voss, V. 164. 207.

Varanger, IV. 3. 10.
„Varangia“, IV. 359. 360. 362. 363.
Varberg Slot, II. 387. III. 238. IV. 202.
Varde i Jylland, VI. 24.
Varde-Syssel, VI. 400.
Vardøhus, II. 389. III. 243. IV. 492. V. 13. 394.
Vargøen, IV. 492.
Varner, I. 313.
Varægerne, IV. 408.
Vasbond i Oppegaard, V. 106.
Vatsbygden i Aal, V. 188. 200.
Vauvert, Familie, V. 159.
Vauvert, Frøken, II. 122. — Louis de, Oberstlieutenant, II. 210—213.
Veblungsnæs, V. 363.
Vedel, Anders Sørensen, V. 231. 258.
Vedrargrim, IV. 134.
Vekelandsholm, V. 357.
Veland, Normannerhøvding, I. 407. 408.
„Velent af Stikl..“, IV. 172. 173. 183.
Velschow, H. M., Professor, IV. 339.
Vend-Syssel i Nørrejylland, VI. 400.
Vender, I. 450. 451. II. 177. 284. IV. 377. 383.
Venern, I. 288.
Venersborg, I. 18. 169. 274. 276. 291.
Venezia, Venedig, V. 386. 392. 393.
„Venus“, svensk Fregat, I. 213.
Verberie, I. 407.
Verdal, Stedsnavn i Normandie, VI. 244.
Verdœlafylki, VI. 394.
Verelius, Ol., VI. 97.
Verelä, Fred i, I. 245. 246.
Vermandois, I. 406. 417. 420.
Vermland, I. 16. 18. 157. [illegible]60. [illegible] VI. 261. 268. V. 139. 188. 199. 399.
Verner Olsen, V. 267.
Vesta, I. 363.
Vestby, IV. 396.
Vesteraalen, IV. 189. 191—193. 1[illegible] 95.
Vesterås, I. 17.
Vesterbo, Gaard i Gjerpen, III. 1[illegible] 55.
Vestergötland, IV. 486. VI. 3[illegible].99.
Vester-Risør, V. 332. 333.
„Vestfaldingi“, I. 404. II. 289. — [illegible]
Vestfjeldet, III. 156.
Vestfold, I. 374. 378. 382. II. 2[illegible] 289. V. 57—59. VI. 338. 342. 343. 3[illegible] 386.
Vestgoterne, I. 365. V. 236.
Vestmanland, VI. 399.
„Vestrabord“ paa Island, V. 3[illegible] 394. 397.
Vettaherað, VI. 341. 342.
Vetteland i Ranrike, IV. 138.
Veum, III. 170. — Kirke, I[illegible]II. 174. 176.
Vexin i Normandie, VI. 239. 2[illegible]47.
Vianen i Holland, VI. 36.
Vibe, Slægt, V. 153.
Vibe (Wibe), Ditlev, Statsminister. VI. 17. — Johan, Generallieutenant, II. 310. — Niels Andreas, Amtmand, I. 552. — Peder, Lensherre over Throndhjem. I[illegible]V. 290. 301.
Viborg i Finland, IV. 419. 4[illegible]20.
-vic, Stedsnavne paa, VI. 246.
Vidalin, Arngrim, V. 182. — Paul, V. 182.
Vidkunn Erlingssøn den ældre, IV. 156. — Erlingssøn den

yngre, III. 213. 214. IV. 171. 172. 179. 182. 187. — Jonssøn paa Bjarkø, IV. 143—145. 148.
Vifilsborg, I. 429. 480. 481.
Vigedal, Ole, pers. Kapellan til Kvinesdal, III. 79.
Viger Spa, Lagmand, VI. 211.
Vigleik Audunssøn, IV. 169—171. 181.
Vik, Gaard i Moland, III. 172. — i Søndfjord, V. 206.
Vikarsbálkr, VI. 207.
Vikedal i Ryfylke, V. 353. VI. 295.
Viken, II. 70. 318. III. 10. 53. 115. IV. 101. 132. 138. 139. 141. 142. 144. 158. 161. 173. 267. V. 57. 58. 66. 67. 77. 78. 82. 108. 189. 199. 216. 217. 220. VI. 344. 358. 366. 373. 397.
Viking Finnssøn, II. 79. — Ivarssøn, II. 81. — paa Thorsnes, II. 82. 84.
Vikingekaare, I. 475.
Viks Gods, VI. 87.
Vilhelm af Jumièges, I. 419—423. 482.
Vilhjalm ?, II. 15. — Skinnare, IV. 148. — af Torge, IV. 178. — af Torge, Lendermand, IV. 167. 177. — af Torge, Ridder, IV. 183.
-ville, Stedsnavne paa, VI. 246.
Ville-Norman, Stedsnavn, VI. 246.
Villeroi, fransk Marschal, VI. 11.
Vilvorden, By i Belgien, VI. 66.
Vimeu, I. 483. 484. 486.
Vind, se Wind.
Vindal, Stedsnavn, VI. 244.
Vindern i Aker, II. 113. 130.
Vingelen, II. 235. 236.
Vingelfjeld, II. 234.
Vinger, II. 145. 157. V. 29.
Vingulmörk, V. 338. 386.
Vinje i Thelemarken, III. 179. — paa Voss, V. 193. 207.
Vinsnes, Mogens, Sorenskriver, II. 137.
Vira (Vire), Flod i Normandie, II. 372. VI. 239.
v. Visburg, Eilert, Oberst, V. 130. 131.
Visby, II. 368. — Stadsret, VI. 209.
Visebec i Normandie, VI. 241.
Vistad, Gaard i Mo (Thelemarken), III. 178.
Vitaliebrødrene, II. 334. 335. 346. V. 251. 288.
Vitoli, Gio. Francesco, VI. 96. 99.
Vittinghof, svensk Generalmajor, II. 198.
Völckers, Otto, Oldermand i Bergen, III. 250.
Vogler, G. J., Abbed, Komponist, I. 281. 282.
Vognö i Halland, II. 388.
Vogt, Peter, Konferentsraad, II. 145. VI. 23. — Poul, Justitsraad, II. 133. 135. 136.
Vold, Gaard i Melhus, IV. 204. 206. — Jernverk, III. 157.
Volden i Gausdal, V. 19.
Voldenberg, Kaptein, II. 136.
Voogd (Voigt), Catharina, IV. 431.
Voogt, Carsten, Kjøbmand i St. Petersburg, IV. 432.
Voss, II. 6. 8. 10—38. III. 140. V. 163—165. 174. 175. 178. 180. 181. 187. 189. 192. 195. 199 —207. 212. 352. V. 373. 384.

Voss, Geheimearchivar, III. 153. — Peter, Generalkrigskommissær, II. 140. 146. 149.
Vosseelven, V. 193. 194.
Vosseskavlen, V. 196. 212.
Vossestranden, V. 201. 202.
Vossevangen, V. 193. 196. 207—209. — Enkehuset paa, V. 163. 180. 186. — Kirken paa, V. 163. 164. 174.
Vraadal i Thelemarken, III. 162.
Vraalstad, Gaard i Tørrisdal, III. 159.
Vuku Sogn, II. 208.
Værdalen, II. 200. 210. 214. 220. 222. 224. 250. 252.
Værdalselven, II. 210. 212.
Væringerne, IV. 354. 363—365. 379—382.
Værne Kloster. II. 300. VI. 316. — Kloster Len, V. 331. 332. 336.
Værran ved Throndhjemsfjorden, IV. 404.

Wachtmeister, Carl Axel Trolle-, Greve, I. 136. 138.
Wadricivilla (Gaudreville), VI. 246.
Wadskjær, Chr. F., Professor, IV. 335.
Wager, Charles, engelsk Viceadmiral. IV. 465.
Wahl, Jens, Hører i Christianssand, III. 79.
v. Wahlen, J. F., Kaptein, II. 214.
Waigatz-Strædet, VI. 139.
Wakenitz, General-Major, I. 64. 73. 92.
Walafrid Strabo, VI. 254.
Walcheren, I. 400. 401. II. 280.
Wales, I. 484. II. 265. 266. 338.
Waliserne, III. 14.
Walkendorf, Erik, Erkebiskop, V. 408. VI. 191. 192. 332. 335. — Erik, Lensherre paa Bergenhus, III. 130.
Wallace, Georg, Kjøbmand, I. 552.
Wallombygden, II. 255.
Walter af Oxford, I. 449.
Wandal, Hans, Biskop, IV. 14. — Peter Topp, IV. 479.
v. Wangelew, Oberstlieutenant, VI. 51.
de Warnau, Nicolas Christian, Oberstlieutenant, V. 131.
Warschau, IV. 481.
Wartburg, VI. 298.
Wassenaer, Greve, VI. 31. — af Obdam, Jacob, Admiral, V. 31.
Waterford, III. 31.
Wattetot i Normandie, VI. 248.
Wearmouth, II. 262. 263. 267. 283.
Weber, Musiker, I. 281. — Friedrich Christian, hannoveransk Gesandt i Rusland, IV. 410. 414. 421. 423. 426. 429. 467.
Wedel, Grevinde, II. 146. — Erhard, General, II. 206.
Wedel-Jarlsberg, Familie, V. 146. 149. 155. 160.
Wedel-Jarlsberg, Emil, Baron, V. 148. — Frederik Anton, Greve, VI. 2. 46. 47. — Fred. Chr. Otto, Greve, II. 115.
Wedel-Wedelsborg, Hannibal, Greve, II. 143.
Wedell, Gustav Wilhelm, Greve, General, V. 408.
Wegener, C. F., Geheimearchivar. IV. 339. — Thomas Cortssøn, Biskop i Stavanger, III. 162. 180.

Weggersløf, Provstinde, II. 127.
Wegner, Provstinde, II. 135. — Thomas, Konsistorialraad, Stiftsprovst, II. 114. 121. 130.
Weibye, Paul, Zahlkasserer, VI. 44. 45.
Weichard, II. 157.
Weide, russisk General, IV. 410.
Weidemann, Lars, III. 84.
Weiser, Hans, Borgermester i Bergen, V. 183.
Wellingk, Mauritz. Generalgouvernør, IV. 458.
Wellmann, Dandsemester, VI. 44.
Weltzin, Slægt, V. 158.
van ther Wenndtz, Willum, IV. 202.
Werenskiold, Slægt, V. 153.
Wergeland, Harald Titus Alexis, III. 45. — Henrik Arnoldus, III. 45. 48. — Nicolai, Provst, III. 44—48.
Werlauff, E. Chr., Konferentsraad, IV. 336. 339.
Werling, Overkommissær, II. 258.
v. Werner, Ditlev, Lieutenant, I. 24.
Wernicke, Chr., dansk Gesandt i Paris, VI. 13. 14.
Weser, I. 401. V. 85.
Wesling, Hans Mortenssøn, Lagmand i Throndhjem, IV. 206.
Wessel, Abraham, Kjøbmand, V. 131. — Henrik, russisk Kommandør, IV. 438. 455. — K., Kapteinlieutenant, II. 227. — Margrete Johansdatter, V. 131. — O. C., General-Auditør, Justitsraad, I. 74. 240. 289.
Wesseltoft, Jacob Jørgensen, Prest til Inderøen, IV. 400—406.
Wessex, II. 261. 262. 265. 267. 277.
v. Westen, Thomas, Lektor, II. 311. IV. 9. 10. 341. 454.
Westmoreland, V. 52. 57. 60. 64. 65. 72—74.
Westphalen, dansk Gesandt i St. Petersburg, IV. 413. 414. 424. 425. 442. 446. 448. 449. 459. 460. 464.
Wetzel, Johan Valentin, Klokker i Christianssand, III. 79.
Wexel Hansen (Wexelsen), Sogneprest til Nannestad, IV. 335. 341.
White, Sebastian, Prest i Throndhjem, II. 310.
Wibe, Slægt (cfr. Vibe), V. 153.
Wibe, Johan, Generallieutenant, se Vibe.
Wibil, alamannisk Høvding, I. 481.
Wiborg, Christen, Kjøbmand, III. 80. — Frederik, pers. Kapellan i Christianssand, III. 78. — Frederik, Student, III. 80. — Ole Christensen, Klokker i Stavanger, III. 78. — Ole Jensen, Kjøbmand, III. 78. — Peder, Student, III. 79. — Thomas, Missionær, III. 82.
Wibrecht, Widukinds Søn, II. 282.
Wichne, Arne Eriksen, Boghandler, III. 135—141.
Widukind, I. 375. II. 282.
Wied, Greve af, VI. 54.
Wiel, Iver, Foged, V. 184.
Wiele, Claus, II. 119.
Wien, VI. 312.
Wienske Forbund, IV. 466.
Wiffert, Corfitz, IV. 202.
Wiflisburg (Avenches), I. 480. 481.

Wigaard, Jacob, Student, III. 81.
Wilhelm, Hertug af Normandie, VI. 240.
Wille, Hans Jacob, Stiftsprovst, III. 145—148.
Willemoes, Peter, IV. 483. V. 409.
Willemsen, Henrik, Præsident i Bergen, V. 178. — Wilh. Fredr., Præsident i Christiania, I. 174. 177. 274.
William I Erobreren, Konge af England, VI. 251. — II Rufus, Konge af England, III. 4. 8—11. — III, Konge af England, IV. 434. VI. 7.
Willibrord, II. 284.
Willoch, Daniel Isaachsen, Konsul, III. 81. — Isaach, Byskriver, III. 85. — Johan Isaachsen, Kapellan i Øiestad, III. 81.
Wilschyt, Sidsel Frost, II. 119.
Wilse, J. N., Sogneprest til Spydeberg, IV. 399.
Wilster, Christian, russisk Ingeniørkaptein, IV. 459. — Daniel Jacob, russisk Viceadmiral, IV. 438. 439. 441—443. 458. 464. 465. — Dominicus, russisk Artillerioberst, IV. 458. 459. — Johan, russisk Kaptein, IV. 458. — „Kaptein“, I. 19—21. — Karl, Generalmajor, I. 19. — Lieutenant, II. 157. — Peter Jacob, Generalmajor, IV. 458.
Wilzerne, I. 375—377.
Wimborne i England, II. 167.
Winchester Slot, V. 86. 93.
Winckelman, hanseatisk Sekretær i Bergen, III. 131. 132.
Wind, Familie, V. 146.
Wind, Nils, Lensherre paa Bergenhus, II. 389. — Ove, Generalmajor, II. 200. 203—206. 208.
Windelcken, Johan, V. 350.
Windfeldt, Nils, Sogneprest til Hviteseid, III. 160.
Winding, Joh., Konrektor i Bergen, I. 552.
Windsor Slot, V. 86. 93.
Windt, Anne Michelsdatter, II. 128. — Maren Jensdatter, II. 128.
Winsnes, Anne Aleth, II. 145.
Wisborg, Eilerik Jenssøn, Major, VI. 88.
Wismar, II. 195. V. 345. 382.
Wissant i Frankrige, II. 169.
With, Kaptein, II. 145. — Sebastian, II. 98.
Wittenberg, V. 165. 230. VI. 32.
Wittrup, Nils, II. 122.
Wlacher, IV. 355. 358.
Wleugel, Familie, V. 153.
Wolf, Anna Jacobsdatter, V. 257. — Jacob, Rektor i Oslo (Lektor i Odense), V. 267. VI. 320. 328.
Workum, V. 315. 323.
Worm, Jens, Rektor, IV. 324. 340. — Ole, Professor, IV. 200. 219. V. 166. 174. 176. 271. — Oluf, Rektor, IV. 324. 325. 340. 341. — Willum, Konferentsraad, V. 186.
Worms, V. 214.
Woronesch, IV. 416.
Wortmann, Georg, III. 247. — Johannes, III. 247.
Woss, Ole Sjurssøn, Sogneprest til Surendalen, V. 180.

Wrangel, Inger, V. 183. — Nils, Oberst, II. 198.
Wright, Lars, Kjøbmand, III. 177.
Wrigt, svensk Major, II. 198.
Wülner, Byfoged, II. 128.
Wytfliet, Corn., V. 398. 399.
Wærn, Anne Marie, II. 146. 153. — J., IV. 449. — Matthias Pederssøn, II. 114. — Morten, Generalauditør, II. 146. 154.
Wøldike, J., Professor, IV. 330.

Yðingsherað, VI. 357.
Yle, III. 13.
Ylmheims Kirke, II. 50. 57.
Ynglingatal, I. 371. 384. 385.
Ynglingeætten, I. 371. 390.
Yonge, Richard, Biskop af Bangor, II. 346. 348. 350. 354.
York (Jórvík), I. 412. 413. 429. 436. 449. 462. 471. 472.
Yorkshire, V. 73.
Ytterøen, II. 221. 222.
Yvetot, Stedsnavn i Normandie, V. 79.
Yxkull, Otto Reinhold, Generalmajor, II. 197. 199. 255.

Zaandam (Sardam) i Holland, VI. 261.
Zacharias Sørenssen, Sogneprest til Faaberg, V. 49.
Zachariassen, Simon, Kjøbmand, III. 176.
Zahr, Musiker, I. 64.
Zeeland, V. 99. VI. 8.
Zeni, Brødrene, V. 398. 399. VI. 99.
Zeni-Kartet, V. 396. 397. 405.
v. Zepelin, Franz Chr., Generallieutenant, I. 73. 92.
Zernichow, Slægt, V. 158.
Zeus, I. 311. 312. 322. 336.
Zeuthen, Henrik, russisk Kaptein, IV. 466. 467. — Nicolai Peter, i russisk Tjeneste, IV. 467.
Zichenus, Konge, af Frisland, V. 398.
Ziegler, Jacob, V. 259. 396. 405. 408. VI. 195. 331—336.
Zimmermann, Jonas, Skibsprest, II. 84.
Zinklar, Mogens, V. 349.
Zitwitz, Tønnes, II. 387.
Zoe, byzantisk Keiserinde, IV. 371. 383.
Zwaardemaker, Jan, Vicekonsul i Zaandam, VI. 261.
Zwolle, V. 118. 302.
van Zyl, Johannes, VI. 261.
Zöge, B. F., Generalmajor, II. 199.

Ægypten, VI. 272.
Ænes i Søndhordland, II. 46. 76.
Ænesætten, II. 93—96.
Ærebo, Rasmus, Notar. publ., IV. 431. 437. 455. 456.
Ærvik paa Statlandet, IV. 346.
Ærø, VI. 400.
„Æsa (Gæsa)“ paa Strømø, IV. 256—258.
Æthelstan, angelsachsisk Konge, II. 178. VI. 287.

Ødefjeld i Thelemarken, III. 169.
Ødemark i Smaalenene, III. 297.
Øe Sogn i Valders, VI. 357.
Øfsthus, Gaard paa Voss, V. 212.
Øieren, IV. 387.
Øifjeld, II. 254.
Øisandsøen, II. 254.
Öland, III. 240. VI. 399.

Ølve Sogn i Søndhordland, VI. 372.
Ølve Barnekarl, II. 323. 324. — paa Egg, IV. 140. — hnúfa, III. 35—38.
Ølvundeidet paa Nordmøre, III. 115.
Ønundarfjord paa Island, VI. 263.
Önyndadals sokn, VI. 342.
Ørbech, Jørgen, Klokker, III. 83.
Ørbek, Jørgen, Degn, III. 79.
Ørbæk, norsk Stedsnavn, V. 80.
Örebro, I. 17.
Øresund, I. 241. IV. 472. V. 334.
Øresundstolden, VI. 26.
Ørething, II. 345. V. 189. VI. 229. 234.
Ørlyg Rappssøn, VI. 286.
„Ørnen“, Brig, V. 409.
Ørnulf, I. 37.
Ørsted, Hans Chr., Professor, I. 506. 510. 515. 519.
Øskjæggerne, V. 215—217.
Østby Gaard i Tydalen, II. 253. 254.
Østenaa, Gaard i Hviteseid, III. 158. 159.
Østensjø i Aker, II. 123.
Østerbye Anders, Kjøbmand, III. 79.
Østerdalen, II. 157. 237. 239. 248. 249. IV. 294. VI. 348. 357. 406.
Östergötland, VI. 399.
Østerrige, IV. 443. 466. 468.
Øster-Risør, III. 74. V. 327. VI. 45.
Østersøen, III. 240. IV. 435. 436. 439. 471. 472. V. 77. 94.
Østgoterne, V. 236.
Østraat, se Austraat.
Øverby, Gaard i Tyldalen, III. 238. 240.
Øxnefjord (Tvedestrand), V. 113.
Øye, Gaard i Ryfylke, II. 75.
Øystusyn i Vikør, II. 82.

DEN NORSKE HISTORISKE FORENING.

Foreningens Vedtægter

(efter Beslutning i Generalforsamling den 22de December 1869).

§ 1. Den norske historiske Forenings Formaal er gjennem Udgivelse og Understøttelse af Skrifter at fremme historisk Studium og Kundskab nærmest med Hensyn til Fædrelandet og dets Literatur.

§ 2. Foreningen udgiver et Tidsskrift for historisk Videnskabelighed, hvori optages ikke blot egentlige historiske Fremstillinger, men ogsaa Arbeider henhørende til den nordiske Sprog- og Oldtidsvidenskab samt ethnographiske, topographiske eller statistiske Skildringer af Landet og Folket. Ved Siden heraf kan særskilt udgives større historiske Arbeider. Forsaavidt Foreningens Midler tillade det, virker den ogsaa ved Udgivelse af ældre Skrifter, der have literær og historisk Interesse.

§ 3. Ordentligt Medlem af Foreningen er Enhver, som anmelder sig for Bestyrelsen og erlægger til Foreningens Kasse et Bidrag af 1 Spdlr. aarlig eller 15 Spdlr. een Gang for alle. Bestyrelsen kan indbyde overordentlige eller Æresmedlemmer, som ikke erlægge Kontingent. Medlemmerne erholde alle af Foreningen udgivne Skrifter.

§ 4. Foreningens Anliggender varetages af en Bestyrelse af 5 Medlemmer, som i Tilfælde af Vakance supplere sig selv indtil næste Generalforsamling. Aarlig udtræde vexelvis de to eller tre ældste Bestyrelsesmedlemmer; forsaavidt flere Medlemmer have fungeret i lige

lang Tid, afgjør Lodtrækning, hvem der skal udtræde. Bestyrelsen samles paa Formandens Indbydelse saa ofte, som et af dens Medlemmer forlanger det.

§ 5. En af Bestyrelsen antaget Kasserer aflægger aarligt Regnskab, som, efter at være revideret af dertil valgte Revisorer, fremlægges for den næste ordentlige Generalforsamling.

§ 6. I Begyndelsen af Aaret holdes i Christiania efter offentlig Indbydelse fra Bestyrelsen en Generalforsamling. I denne vælges Medlemmer af Bestyrelsen og to Revisorer, afgives Beretning om Foreningens Virksomhed og Fremgang, fremlægges det foregaaende Aars Regnskab og forhandles forøvrigt alle de Gjenstande, Foreningen vedkommende, som af Bestyrelsen eller noget andet af Foreningens Medlemmer maatte bringes under Diskussion. Bestyrelsen kan ogsaa sammenkalde overordentlige Generalforsamlinger, naar den finder Saadant hensigtsmæssigt.

§ 7. Forandringer i disse Vedtægter kunne alene ske i Foreningens ordentlige Generalforsamling. Forslag til saadanne Forandringer maa fremsættes saa betimelig, at de af Bestyrelsen kunne kundgjøres 1 Maaned forinden Mødet. For at give Beslutninger, som forandre Vedtægterne, Gyldighed maa mindst 20 Medlemmer være tilstede.

§ 8. Foreningen træder i Virksomhed fra 1ste Januar 1870.

Den norske historiske Forening 1883—1885.

Generalforsamling den 28de Mai 1885.

Formanden, Professor Rygh, oplæste følgende Aarsberetning:

For Aaret 1883 har Foreningen udgivet:

Historisk Tidsskrift, 2den Rækkes 4de Bind, 3die og 4de Hefte, hvormed dette Bind er afsluttet.

Bidrag til Norges Historie i 1814 af Dr. Yngvar Nielsen, 2det Binds 1ste Hefte.

Aarets Levering udgjør tilsammen 27$^{3}/_{8}$ Ark.

Antallet af Foreningens Medlemmer var 969 mod 1033 i 1882. 71 svenske og 110 danske Medlemmer betalte ifølge de med den svenske og den danske historiske Forening bestaaende gjensidige Overenskomster kun halv Kontingent. Af den ved disse Overenskomster aabnede Adgang til paa lignende Vilkaar at indtræde i de to andre Foreninger havde 77 af Foreningens Medlemmer benyttet sig for den svenske Forenings Vedkommende og 123 for den danske Forenings.

Aarets Indtægter vare:

Indbetalte Medlemskontingenter for 1883 .	Kr.	2826.00
Indbetalte Restancer for tidligere Aar . .	„	116.00
Salg af ældre Skrifter	„	3.33
Tilsammen	Kr.	2945.33

Udgifterne vare:

Honorarer	Kr.	931.00
Papir, Trykning og Indheftning	„	1732.91
Porto og Fragt	„	95.81
Tilsammen	Kr.	2759.72

	Transport Kr.	2759.72
Kommissionsgebyr til Boghandlere	„	152.20
Budtjeneste, Inkassation, Avertissementer etc.	„	76.32
Expedition, Kasse- og Regnskabshold . . .	„	368.17
	Tilsammen Kr.	3356.41

Udgifterne have saaledes oversteget Indtægterne med Kr. 411.08, hvorved Kassebeholdningen er gaaet ned fra Kr. 658.90 til Kr. 247.82.

Restancerne, deri indbefattede de fra Foreningens tidligere Aar, der ved Udgangen af 1882 udgjorde Kr. 2423.57, steg til 2995.57.

De Foreningen tilhørende Legater, det Vogtske og det Holstske, blev, som oplyst i forrige Aarsberetning, i 1882 udlaante mod Pant i fast Eiendom med samlet Kapitalbeløb af Kr. 3500, hvoraf Kr. 2040.87 vedkomme det Vogtske Legat og Kr. 1459.13 det Holstske. De indbetalte Renter, der ere indsatte i Christiania Sparebank, udgjorde ved Udgangen af 1883 tilsammen Kr. 180.49. Dette Rentefond skal efter Bestyrelsens Bestemmelse i sin Tid anvendes til Bestridelse af Udgifterne ved et Register til 2den Række af Tidsskriftet, hvilken Række agtes afsluttet med 6te Bind. Herved vil for første Gang noget af disse Renter komme til Brug i Foreningens Øiemed; hidtil have Renterne siden Legaternes Oprettelse udelukkende været anvendte til Forøgelse af Legatkapitalerne.

Regnskaberne ere gjennemgaaede af de valgte Revisorer, som have indstillet dem til Godkjendelse uden Bemærkning.

Af Bestyrelsens Medlemmer udtræde denne Gang undertegnede Rygh og Daae.

Christiania 21de Mai 1885.

O. Rygh. L. Daae. Gustav Storm.
H. J. Huitfeldt-Kaas.

Regnskabet for 1883 med Bilag fremlagdes, og Generalforsamlingen meddelte Kassereren Decharge for samme.

De udtrædende Bestyrelsesmedlemmer og de fungerende Revisorer, Bureauchef A. Collett og Underbibliothekar Kjær, gjenvalgtes.

Ingen Forhandling fandt forøvrigt Sted.

Generalforsamling den 2den Oktober 1886.

Formanden, Professor Rygh, oplæste følgende Aarsberetning:

For Aaret 1884 har Foreningen udgivet:

Historisk Tidsskrift, 2den Rækkes 5te Bind, 1ste Hefte.

Bidrag til Norges Historie i 1814 af Dr. Yngvar Nielsen, 2det Binds 2det og 3die Hefte.

Aarsleveringen udgjør tilsammen 25 Ark.

Antallet af Foreningens Medlemmer var 940 mod 969 i 1883. 70 svenske og 113 danske Medlemmer betalte ifølge de med den svenske og den danske historiske Forening bestaaende gjensidige Overenskomster kun halv Kontingent. Af den ved disse Overenskomster aabnede Adgang til paa lignende Vilkaar at indtræde i de to andre Foreninger havde 78 af Foreningens Medlemmer benyttet sig for den svenske Forenings Vedkommende og ligesaa mange for den danske Forenings.

Aarets Indtægter vare:

Indbetalte Medlemskontingenter i 1884 . .	Kr.	2958.00
Indbetalte Restancer for tidligere Aar . .	„	620.00
Salg af ældre Skrifter	„	234.00
Tilsammen	Kr.	3812.00

Udgifterne vare:

Honorarer	Kr.	820.20
Papir, Trykning og Indheftning	„	1475.94
Porto og Fragt	„	100.29
Kommissionsgebyr til Boghandlere	„	147.00
Budtjeneste, Inkassation m. m.	„	113.73
Expedition. Kasse- og Regnskabshold . . .	„	476.50
Tilsammen	Kr.	3133.66

Indtægterne have saaledes oversteget Udgifterne med Kr. 678.34, hvorved Kassebeholdningen, der efter forrige Regnskab var reduceret til Kr. 247.82, igjen er gaaet op til Kr. 926.16.

Restancerne, derunder indbefattet de fra Foreningens tidligere Aar, udgjorde Kr. 2807.57 mod Kr. 2995.57 ved Afslutningen af forrige Regnskab; de ere saaledes formindskede med Kr. 188.00. Af de to Foreningen tilhørende Legater, det Vogtske og det Holstske, udgjorde efter det af Kassereren aflagte Regnskab det Vogtske ved Udgangen af 1884 Kr. 2253.28 og det Holstske Kr. 1564.83. Af det samlede Beløb er Kr. 3500 udlaante mod Pant i fast Eiendom, medens Resten, Kr. 318.11, udgjør indvundne Renter, der ere indsatte i Christiania Sparebank.

Regnskaberne ere gjennemgaaede af de valgte Revisorer, der have indstillet dem til Godkjendelse uden Bemærkning.

Af Bestyrelsens Medlemmer udtræde denne Gang Professorerne Bugge og Storm samt Arkivfuldmægtig Huitfeldt-Kaas.

Christiania 30te September 1886.

O. Rygh. L. Daae. Sophus Bugge.
Gustav Storm.

I Henhold til Revisorernes Indstilling gaves Kassereren Decharge for Regnskabet.

De udtrædende Bestyrelsesmedlemmer og de fungerende Revisorer gjenvalgtes.

Ingen Forhandling fandt forøvrigt Sted.

Generalforsamling den 3die Januar 1888.

Formanden, Professor Rygh, oplæste følgende Aarsberetning:

For Aaret 1885 har Foreningen udgivet:

Historisk Tidsskrift, 2den Række 5te Bind, 2det Hefte.

Bidrag til Norges Historie i 1814 af Dr. Yngvar Nielsen, 2det Binds 4de Hefte, hvormed dette Værk er afsluttet.

Stormagternes Forhold til Norge og Sverige 1815—1819. Aktmæssig fremstillet ved Dr. Yngvar Nielsen.

Aarsleveringen udgjør tilsammen 24$^{3}/_{4}$ Ark.

Antallet af Foreningens Medlemmer var 884 mod 940 i 1884. 70 svenske og 116 danske Medlemmer betalte ifølge de med den svenske og den danske historiske Forening bestaaende gjensidige Overenskomster kun halv Kontingent. Af den ved disse Overenskomster aabnede Adgang til paa lignende Vilkaar at indtræde i de to andre Foreninger havde 77 af den norske Forenings Medlemmer benyttet sig for den svenske Forenings Vedkommende og 117 for den danske Forenings.

Aarets Indtægter vare:

Indbetalte Medlemskontingenter for 1885 .	Kr.	2264.00
Indbetalte Restancer for tidligere Aar . .	„	232.00
Tilsammen	Kr.	2496.00

Udgifterne vare:

Honorarer	Kr.	740.75
Trykning og Indheftning	"	1465.91
Porto og Fragt	"	98.68
Kommissionsgebyr til Boghandlere	"	139.60
Inkassation, Budtjeneste m. m.	"	103.89
Expedition, Kasse- og Regnskabshold . . .	"	312.00
Tilsammen	Kr.	2860.83

Udgifterne have følgelig oversteget Indtægterne med Kr. 364.83, hvorved Kassebeholdningen, der i forrige Regnskabsaar var betydelig forøget, til Kr. 926.16, igjen er gaaet ned til Kr. 561.33.

Restancerne for dette og de foregaaende Aar udgjorde Kr. 3475.57 mod Kr. 2807.57, som de var ved Udgangen af 1884, efter at være gaaede noget ned i Løbet af dette Aar. Denne betydelige Stigning i Restancerne, med Kr. 651.00, maa dog antages for den allerværsentligste Del at skrive sig fra, at Selskabets Skrifter for 1885 udkom usædvanlig sent, hvoraf Følgen blev, at Kontingenten for udenbyes og udenlandske Medlemmer for en stor Del endnu ikke var indkommet ved Regnskabets Aflæggelse. Forholdet vil derfor formentlig ikke medføre nogen større varig Forøgelse af Restancebeløbet.

Af de to Foreningen tilhørende Legater, det Vogtske og det Holstske, udgjorde efter de af Kassereren aflagte Regnskaber det Vogtske ved Udgangen af 1885 Kr. 2367.57 og det Holstske Kr. 1693.68. Af det samlede Beløb er Kr. 3500 udlaante mod Pant i fast Eiendom, medens Resten, Kr. 561.25, der udgjør indvundne Renter. indestaar i Christiania Sparebank.

Regnskaberne ere gjennemgaaede af de valgte Revisorer, som have indstillet dem til Godkjendelse uden Udsættelse. Revisionen finder at burde udtale, at det vilde være ønskeligt ved Kassereren at faa udarbeidet en samlet

Opgave over Restancerne for Aarene fra og med 1870. Ligeledes skulde Revisionen anse det hensigtsmæssigt, at der herefter aflægges Regnskab for Kalenderaaret istedetfor, som hidtil efter Driftsaaret. Den sidste Henstilling fra Revisionen var allerede paa Forhaand imødekommet, idet Bestyrelsen i Febr. 1887 havde meddelt Kassereren, at Regnskaberne herefter blive at aflægge for Kalenderaaret.

Med Hensyn til den første Bemærkning vil det fornødne snarest muligt blive foranstaltet.

Som Følge af den omtalte Forandring med Hensyn til Regnskabsaflæggelsen vil efter Aarsskiftet Regnskab blive afgivet for Kalenderaarene 1886 og 1887 og forelagt for en Generalforsamling i Løbet af 1888.

Af Bestyrelsens Medlemmer udtræde denne Gang undertegnede Rygh og Daae.

Christiania 23de December 1887.

O. Rygh. L. Daae. Sophus Bugge.
Gustav Storm.

I Henhold til Revisionens Indstilling gav Generalforsamlingen Kassereren Decharge for Regnskabet.

De fratrædende Bestyrelsesmedlemmer og de fungerende Revisorer gjenvalgtes.

Ingen Forhandling fandt forøvrigt Sted.

Medlemmer 1887.*

Hs. Maj. Kong Oscar II.

Æresmedlem: Professor, Dr. Konrad Maurer.

Aagaard, N. P., Sagfører. Hammerfest.
*Akerhielm, L., Friherre, Kancelliraad. Stockholm.
*Aalborgs Siftsbibliothek.
Aalholm, J., Skibsfører. Arendal.
*Aall, D. M., Inspektør. Kristiania.
Aall, J. C., Amtmand. Kristiania.
Aall, N., Godseier. Ulefos.
Aall, Th., Stiftsoverrets-Assessor. Kristiania.
Aarflot, J., Boghandler. Aalesund.
*Aarhus Kathedralskoles Bibliothek.
Aars, J., Skolebestyrer. Kristiania.
*Aas, A. K., Skoleinspektør. Fredriksstad.
Aas, Johs., Apotheker. Bodø.
*Aas, P. N., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Aasen, I., Stipendiat. Kristiania.
*Adeler, Baron, Allingegaard ved Silkeborg.
Aga, J., Gaardbruger. Ullensvang.
Akademiska Bokhandeln. Upsala.
*Akademiska Föreningen. Lund.
*Alin, Oscar, Professor. Upsala.
Amble, O., Foged. Saunessjøen.
Amtsskolen i Vaale.
*Andersen, A., Sogneprest. Tømmerup ved Kallundborg.
Andersen, C. W., Stiftsoverrets-Assessor. Kristiania.
Andersen, J. R., Sorenskriver. Kongsvinger.
Andersen, L., Kjøbmand. Moss.
*Andersen, S. Chr., Generalkonsul. Kristiania.
Andvord, R., Stadshauptmand. Kristiania.
Angel, Kn., Overretssagfører. Bergen.
Anker, Chr., Grosserer. Fredrikshald.
Anker, H., Postmester. Hamar.
*Annerstedt, C., Docent. Upsala.
Arbo, C., Brigadelæge. Kristianssand.
Arctander, S., Statsraad. Kristiania.
Arendals Haandverkersamfund.
Arendals Skoles Bibliothek.

* De med * betegnede ere tillige Medlemmer af enten den Danske eller den Svenske historiske Forening eller af begge og erlægge som saadanne kun halv Kontingent.

Arenfeldt, C. D. A., Stamhusbesidder. Gimle ved Kristianssand.
Arentz, H., Protokolsekretær. Kristiania.
Arentz, N. P., Overlærer. Throndhjem.
*Arnesen, Kr. A., Sogneprest. V. Thoten.
Arnesen, Rich. Bergen.
*Arnet, R. R., Provst. Veø.
Arntzen, A., Bankdirektør. Kristiania.
Aschehoug, N. D., Sorenskriver. Horten.
Aschehoug, T. H., Dr., Professor. Kristiania.
Aschehoug, W. H., Toldkasserer. Kristiania.
*Athenæum, Læseselskab i Kjøbenhavn.
*Athenæum, Læseselskab i Kristiania.
Aubert, L. M. B., Dr., Professor. Kristiania.
*Aumont, A., Cand. mag. Kjøbenhavn.

*Bachke, A. S., Geschworner. Ringve ved Throndhjem.
*Bachke, O. A., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Backer, A., Distriktslæge. Skien.
Backer, L. Z., Grosserer. Fredriksstad.
*Backer, Z., Overretssagfører. Laurvik.
*Bagge, A., Adjunkt. Nyköping.
Balchen, F., Bestyrer af Kristiania Døvstumme-Institut.
*Bang, A. Chr., Dr. theol., Professor. Kristiania.
*Bang, F. S., Etatsraad, Bankkasserer. Kjøbenhavn.
Bang, H. R., Raadmand. Bergen.
*Bang, H. V. F. T., Sogneprest. Føvling, Danmark.
*Bang, Th., Stud. phil. Kristiania.
*Barth, Cand. phil. Kjøbenhavn.
Bassøe, Kr., Adjunkt. Aalesund.
Bech, A., Overretssagfører. Fredriksstad.
Beer, J. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
*Beer, M., Sorenskriver. Søndre Fron.
Belsheim, J., fhv. Sogneprest. Kristiania.
*Bendixen, B. E., Skolebestyrer. Bergen.
Berg, O. M., Cand. juris. Kristiania.
Berg, P., Kaptein. Kristiania.
Berg, S., Bureauchef. Kristiania.
Berge, O. C., Missionskasserer. Tromsø.
*Bergens Kathedralskoles Bibliothek.
*Bergens Kommunebibliothek.
*Bergens Musæums Bibliothek.
Bergh, Johan, Højesterets-Advokat. Throndhjem.
Bergh, Johs., Højesterets-Advokat. Kristiania.
*Bergh, Karl, Overretssagfører. Bergen.
*Berghman, G., Dr. med. Stockholm.

*Bergholm, Lektor. St. Michel.
*Bergström, P. A., Landshøvding. Örebro.
Bergwitz, C. H., Kjøbmand. Kristiania.
Berner, M. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
*Bibliothek, det Deichmanske. Kristiania.
Bibliothek, det store kgl. Kjøbenhavn.
*Bibliothek, det kgl. Stockholm.
Birch, H. J., Politimester. Moss.
Birch-Reichenwald, P., Expeditionschef. Kristiania.
*Birkeland, M., Rigsarkivar. Kristiania.
Bjørnson, P., Bureauchef. Kristiania.
Bjørnstad, A. Th., Sogneprest. Nordre Fron.
Bjørnvall, A., Cand., Premierløjtnant. Kristiania.
*Blackstad, J., Sorenskriver. Eker.
Blehr, O., Overretssagfører. Lærdal.
Blich, C. J., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Blichfeldt, R., Apotheker. Mandal.
Blix, A., Byrets-Assessor. Kristiania.
Blix, E., Dr., Statsraad. Kristiania.
*Bloch, V., Rektor. Fredericia.
*Blom, Andr., Adjunkt. Kristiania.
Blom, Chr., Bankier. Mandal.
Blom, Chr. H., Cand.mag. Bergen.
Blom, P. J., Sorenskriver. Sande, Jarlsberg.
Boeck, C., Læge. Kristiania.
Boeck, H., Læge. Kristiania.
*Boeck, Th., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Bonnevie, N., Amtmand. Arendal.
Borgen, F., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Borgen, H. P., Grosserer. Kristiania.
*Bornemann, J. A., Professor. Kjøbenhavn.
*Brandt, Fr., Dr., Professor. Kristiania.
Bredal, P. E., Sorenskriver. Ringsaker.
*Bricka, C. F., Arkivsekretær. Kjøbenhavn.
Brinch, Chr., Verftsejer. Kristiania.
Brinchmann, L., Provst. Kristianssund.
Broch, B., Bankchef. Drammen.
Broch, S., Stiftsoverrets-Justitiarius. Kristiania.
*Brock, Alb., Skolebestyrer. Throndhjem.
Bruenech, C. A., Grosserer. Kristiania.
Bruhjell, E. O., Stiftskapellan. Tromsø.
Brun, J. M., Stiftsprovst. Kristianssand.
Brun, Joh., Apotheker. Throndhjem.
*Bruun, Chr., Dr., Justitsraad, Bibliothekar. Kjøbenhavn.
Bruun, Julius, Stiftsprovst. Kristiania.

Bryn. Th., Stadsphysikus. Throndhjem.
Brynjulfson, G., Docent. Kjøbenhavn.
Bugge, F. W., Professor. Kristiania.
Bugge, K. L., Højesterets-Advokat. Kristiania.
Bugge, N. M., Byfoged. Fredriksstad.
Bugge, S., Dr., Professor. Kristiania.
Bugge, U., Læge. Ringsaker.
Bull, A., Generalkrigskommissær. Kristiania.
Bull, Chr., Distriktslæge. Evje.
Bull, Chr., Expeditionssekretær. Kristiania.
Bøckman, S. G., Sogneprest. Sparbo.
Bødtker, J., Sorenskriver. Fetsund.

*Cammermeyer, A., Boghandler. Kristiania.
Cappelen, H., Ingeniør. Gimsø Kloster ved Skien.
*Caspari, J., Cand. mag. Kristiania.
Centralarkivet for Throndhjems og Tromsø Stifter. Throndhjem.
*Christensen, C., Kammerraad. Hørsholm.
Christensen, D., Adjunkt. Hamar.
Christensen, H. O., Byfoged. Stavanger.
Christensen, Thv., Toldinspektør, Kammerherre. Arendal.
*Christensen, W., Stud. mag Kjøbenhavn.
Christie, E., Expeditionssekretær. Kristiania.
*Christie, H., Cand. mag. Kristiania.
Chrystie, D., Cand. juris. Kristiania.
*Cold, D. H. O., Dr. med. Distriktslæge. Frederiksverk, Danmark.
*Collett, Alf, Bureauchef. Kristiania.
*Collett, J., Amtmand. Kristiania.
Collett, Th., Distriktslæge. Eker.
*Collin, J., Postexpeditør. Molde.
Conradi, A., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Coucheron, P., Skoledirektør. Kristiania.

Daae, H. W., Udskiftningsformand. Ørskog.
Daae, Jess, Overretssagfører. Kristiania.
*Daae, L., Dr., Professor. Kristiania.
*Daae, L., Statsraad. Ørskog.
*Dahl, Kammerherreinde. Moesgaard ved Aarhus.
Dahl, J., Distriktslæge. Drammen.
Dahl, W. S., Sorenskriver. Vaage.
*Dahlenborg, C., Rektor. Aarhus.
*Dahlerup, C. G., Sogneprest. Øster-Ulslev, Laaland.
*Dahll, L. Chr., Oberst. Kristiania.
Dahll, T., Bergmester. Kragerø.

Dahm, E., Korpslæge. Kristianssand.

Damberg, Ivan, Overlærer. Helsingfors.

Danchertsen, J., Distriktslæge. Fredrikshald.

Danielssen, D. C., Dr. med., Overlæge. Bergen.

Dannevig, Th., Kaptein i Marinen. Kristiania.

Dedichen, H., Stud. med. Kristiania.

*„De Unges Samfund". Drammen.

*Delgobe, Ch., Ingeniør. Kristiania.

*Den gode Hensigt", Selskab i Bergen.

Dessen, H., Boghandler. Tønsberg.

Didrikson, J. F., Driftsassistent. Kristiania.

Dietrichson, L., Dr., Professor. Kristiania.

Dircks, Chr., Bogtrykker. Moss.

Diriks, C. F., Fyrdirektør. Kristiania.

Dons, Karl, Skolebestyrer. Throndhjem.

Dop, Th. A., fhv. Sogneprest. Kristiania.

*Drammens offentlige Skole.

Drewsen, V., Fabrikejer. Skotfos ved Løveid.

Dreyer, C., Kjøbmand. Tromsø.

*Drolsum, Axel C., Universitets-Bibliothekar. Kristiania.

Due, F., Env. extr. & Min. plénip. St. Petersburg.

Dunker, G., Postmester. Kristianssand.

Dybwad, J., Boghandler. Kristiania.

Egeberg, Westye, Grosserer. Kristiania.

Eger, Thv., Grosserer. Kristiania.

*Ehrensvärd, A., Greve. Stockholm.

*Ekstrand, A., Oppebørsels-Kommissær. Stockholm.

Ellermann, Apotheker. Bergen.

Elligers, J., Adjunkt. Arendal.

Ellingsen, Grosserer. Kristiania.

*Elvius, S., Assistent. Kjøbenhavn.

*Engelschiøn, E. A., Sorenskriver. Nordre Aurdal.

Engh, N., Toldinspektør. Flekkefjord.

Erichsen, H. N., Sogneprest. Trysil.

Erichsen, J. W., resid. Kapellan. Skien.

*Eriksen, A. E., Rektor. Tromsø.

*Erslev, Kr., Dr., Professor. Kjøbenhavn.

Esmarch, L., Bureauchef. Kristiania.

Fabritius, H., Sorenskriver. Hjærtdal.

*Fahlbeck, P. E., Docent. Lund.

Falch, J. W., Kjøbmand. Laurvik.

Falck, Ths. S., Konsul. Stavanger.

Falkenberg, B., Bankdirektør. Kristiania.

Falsen, C. M., Premierløjtnant i Marinen. Horten.
*Falsen, C., Generalkonsul. Arkangel.
Faye, J. B., Bankchef. Bergen.
Faye-Hansen, D., Byfoged. Drøbak.
Figenschou, J. C., Sorenskriver. Tromsø.
Finne, H., Politimester. Stavanger.
Finne, P. N., Grosserer. Throndhjem.
Fleischer, J. N., Grosserer. Kristiania.
Fliflet, I., Overretssagfører. Birid.
*Fliflet, N., Overretssagfører. Hamar.
Folkestad, H. O., Biskop. Hamar.
*Forchhammer, J., Dr., Rektor. Herlufsholm.
Fosse, H., Kirkesanger. Etne.
*Frederiksborgs lærde Skoles Bibliothek.
*Fredrikshalds offentlige Bibliothek.
Fredriksstads Skoles Bibliothek.
*Fridericia, J. A., Dr., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.
Friele, D. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Friele, H., Kjøbmand. Bergen.
*Friis, C. C. J., Cand. phil. Kjøbenhavn.
Frisak, J., Sorenskriver. Sætersdalen.
*Fritzner, J., Dr., fhv. Provst. Kristiania.
Frølich, C., Bureauchef. Kristiania.
Fürst, J. D., Foged. Skedsmo.
*Fürst, V., Grosserer. Kristiania.
Fuglesang, G. R., Fabrikejer. Kristiania.
Furu, O., Overretssagfører. Kristianssund.
Fyhn, Halfdan, Højesterets-Advokat. Kristiania.

*Gamborg, E., Politimester. Drammen.
*de Geer, L., Friherre, Universitetskantsler. Stockholm.
*Geheime-Arkiv, det kgl. Kjøbenhavn.
Generalstabens Bibliothek. Kristiania.
Gerner, C. E., Konsul. Melløs v. Moss.
*Gjellerup, S., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.
Gjertsen, F., Skolebestyrer. Kristiania.
Gjessing, G. A., Rektor. Arendal.
Gjessing, K., Toldkasserer. Holmestrand.
*Gleerupska Universitets-Bokhandeln. Lund.
Glückstad, A. M., Kontorchef. Kristiania.
Graff, F., Skifteforvalter. Kristiania.
Gram, Jens, Konsul. Drammen.
Gram, W., Boghandler. Kristiania.
Gran, Chr., Konsul. Bergen.
*Grandison, K. G., Cand. phil. Stockholm.

Grimsgaard, C., Generalmajor. Fredrikshald.
*Groothoff, A. V. H., kgl. Fuldmægtig. Kjøbenhavn.
Groth, Chr., Toldinspektør. Bergen.
Grønvold, A., Expeditionssekretær. Kristiania.
Grønvold, N. C., Bureauchef. Kristiania.
*Gude, H., Professor. Karlsruhe.
Gulbranson, Carl, Cand. juris, Grosserer. Kristiania.
Guldberg, C. M., Dr., Professor. Kristiania.
*Gundorph, V., Cand. mag. Kjøbenhavn.
*Göteborgs Musæums Bibliothek.

Haffner, J. F. W., Oberstløjtnant. Kristiania.
Hagelsteen, Chr. Bergen.
*Hagemann, A., Forstassistent. Alten.
Hagemann, T., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Hagen, A. F., Premierløjtnant. Throndhjem.
Hagen, G., Boghandler. Hammerfest.
Hagen, Oluf S., Handelsmand. Throndhjem.
Hall, Chr., Stiftsprovst. Tromsø.
Hals, O. N., Bureauchef. Kristiania.
*Halvorsen, J. B., Bibliotheks-Amanuensis. Kristiania.
Hamar offentlige Skole.
Hamar Stiftsseminarium.
Hambro, E. I., Cand. juris. Kristiania.
*Hammar, A. N., Lektor. Karlskrona.
Hammer, P. N., Sorenskriver. Arendal.
Hansen, A. M., Tredieprest. Kristiania.
Hansen, Aug., Kjøbmand. Kristiania.
Hansen, Brødrene, Handelsfirma. Kristiania.
Hansen, C. M., Højesterets-Advokat. Kristiania.
*Hansen, C. N., Cand. phil. Kolding (Skive).
Hansen, Carl, Genremaler. Kjøbenhavn.
Hansen, Fr., Overretssagfører. Kristianssand.
Hansen, H. V., Bankkasserer. Kristiania.
*Hansen, Jørgen, fhv. Sogneprest. Kristiania.
*Hansen, N. S., Overretssagfører. Ibestad.
Hansen, Th., Kjøbmand. Throndhjem.
Hanssen, H. C., Toldinspektør. Vadsø.
Hanssen, J., Assurance-Kasserer. Arendal.
Hansson, M. S., Direktør. Kristiania.
Hansteen, W., Provst. Vors.
Harbitz, G. P., fhv. Sogneprest. V. Aker.
*Hartmann, H.K., Distriktslæge. Vadsø.
*Hauan, J., Lensmand. Hammerfest.

Hauff, T. B., Kjøbmand. Kristianssund.

Hauge, J., Telegrafbestyrer. Throndhjem.

Haugesunds Middelskoles Bibliothek.

Hausmann, Chr., Sorenskriver. Elverum.

Havig, C. M., Lensmand. Mosjøen.

*Heffermehl, A. V., Sogneprest. Hisø.

Heftye, Joh. Th., Cand. juris. Østeraat paa Ørlandet.

Heiberg, C., Foged. Bergen.

Heidenreich, C., Sorenskriver. Kristianssand.

Heidenreich, J., Overretssagfører. Kristiania.

*Heise, A., Dr., Overlærer. Roeskilde.

Helland, Georg, Cand. philos. Bergen.

Helliesen, H. L., Toldskriver. Kristiania.

Henie, C., Læge. Hamar.

Henie, L., Fuldmægtig. Kristiania.

Henie, M., Kjøbmand. Kristiania.

*Henrichsen, C., Rektor. Bergen.

Henrichsen, O. E., Bankchef. Bergen.

Henriksen, J., Kjøbmand. Tromsø.

*Herbst, C. F., Justitsraad. Kjøbenhavn.

*Herlufsholms Skoles Bibliothek.

Hertzberg, Joh., Student. Kristiania.

Hesselberg, A., Grosserer. Kristiania.

Heyerdahl, A., Grosserer. Kristianssund.

Heyerdahl, N. T., Foged. Tønset.

*Hildebrand, E., Dr. Stockholm.

*Hildebrand, H., Rigsantikvar. Stockholm.

*Hiort, H. J., Grosserer. Kjøbenhavn.

*Hiortdahl, Th., Professor. Kristiania.

*Historiska Föreningen i Lund.

*Historiska Föreningen i Upsala.

Hodne, J., Kopist. Kristiania.

*Hoff-Rosenkrone, G., Stamhusbesidder. Rosendal pr. Bergen.

Hofgaard, Proprietær. Sjaastad, Lier.

Hofgaard, G., Sorenskriver. Stavanger.

Hofgaard, S. W., Skolebestyrer. Kristiania.

Holck, L., Skolebestyrer. Bergen.

*Holck, O. E., Skoledirektør. Hamar.

*Holm, E., Dr., Professor. Kjøbenhavn.

Holm, H. H., Bureauchef. Kristiania.

Holst, A., Sorenskriver. Alstahaug.

Holst, Chr., Overintendant, Kammerherre. Kristiania.

Holst, E., Dr., Universitets-Stipendiat. Kristiania.

Holst, P. C., Brugsejer. Mosjøen.

Holst, Th., Fattigforstander. Drammen.

Holtan, E., Cand. juris. Kristiania.

Holter, A. Reutz, Oberstløjtnant. Skien.

Holter, H., Grosserer. Kristiania.

Holtermann, Th., Handelsbetjent. Kristiania.

*Horn, H., Raadmand. Kristiania.

*Horn, J. O., Toldkasserer. Moss.

Horneman, Th., Proprietær. Rejnskloster, Rissen.

Horneman, H., Forstander. Throndhjem.

Horneman, R., Stiftsoverrets-Justitiarius. Throndhjem.

*Horsens lærde Skoles Bibliothek.

*Huitfeldt-Kaas, H. J., Arkivfuldmægtig. Kristiania.

Hval, A., Fængselsprest. Throndhjem.

Hveding, J., Provst. Lindaas.

Hvoslef, J., Stiftamtmand. Kristianssand.

*Höjer, N., Dr., Docent. Upsala.

*Hølaas, A., Statsrevisor. Kristiania.

Ihlen, Chr., Kommandørkaptejn. Kristiania.

Ihlen, J., Højesterets-Advokat. Kristiania.

Ingstad, C., Bureauchef, Kammerherre. Kristiania.

Irgens, O., Skoleinspektør. Bergen.

*Isberg, S. W., Grosserer. Kjøbenhavn.

*Jacobi lägre Elementarläroverk. Stockholm.

Jacobsen, Fr., Grosserer. Fredriksstad.

Jacobsen, J. N., Grosserer. Fredriksstad.

*Jacobson, L. T., Landmaaler. Eskilstuna.

*Jantzen, A. T., Sogneprest. Gjentofte.

Jarmann, A., Postexpeditør. Farsund.

Jarmann, J. S., Ingeniør. Kristiania.

Jensen, Fr., Cand. juris. Kristiania.

Jensen, L., Lærer. Drammen.

Jenssen, Anton, Konsul. Throndhjem.

Jenssen, Hans, Konsul. Throndhjem.

*Jernell, Adjunkt. Lund.

Johannesen, P. A., Dampskibs-Expeditør. Laurvik.

Johansen, C. Ludv., Grosserer. Kristiania.

*Johansen, Sigv., Student. Kristianssand.

Johnsen, Chr., Konsul. Kristianssund.

Johnson, C., Kopist. Kristiania.

Johnson, Gisle, Dr., Professor. Kristiania.

Jullum, O., Kjøbmand. Kristianssund.

*Jørgensen, A. D., Geheime-Arkivar. Kjøbenhavn.

*Jørgensen, C., Adjunkt. Kjøbenhavn.

*Jørgensen, S., Lærer. Kistrup ved Faaborg.

Kallevig, Harald. Arendal.
*Karlsson, K. H., Cand. Upsala.
Keyser, C., Skolebestyrer. Kristiania.
Kielland, J., Sogneprest. Haugesund.
*Kiellerup, J., Godsejer. Visborggaard ved Aalborg.
Kierulf, C., Foged. Kristiania.
Kierulf, O. R., Oberst, Felttøjmester. Kristiania.
Kildal, B., Statsraad, Kristiania.
*Kinch, J., Overlærer. Ribe.
Kiær, A., Grosserer. Fredriksstad.
Kiær, A. N., Direktør for det statistiske Centralbureau. Kristiania.
Kiær, F., Læge, kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
Kjeldsberg, R., Kjøbmand. Throndhjem.
Kjelsen, Snedkermester. Kristiania.
Kielsen, Th., Overretssagfører. Kristiania.
Kjelstrup, V., Sogneprest. Bod.
Kjerschow, Chr., Stiftamtmand. Tromsø.
*Kjær, A., Underbibliothekar. Kristiania.
*Klemming, G. E., Overbibliothekar. Stockholm.
*Klubien, A., Højesterets-Advokat. Kjøbenhavn.
Knagenhjelm, L., Stiftsoverrets-Assessor. Throndhjem.
Knap, C. R., Rektor. Lillehammer.
Knap, H. C., Justitssekretær ved Højesteret. Kristiania.
Knap, R., Indrulleringschef. Kristiania.
Knivsberg, J. C., Kasserer. Stavanger.
Knudtzon, C. A., Ritmester. Throndhjem.
*Knudtzon, N. H., Grosserer. Kjøbenhavn.
Knutzen, S. S., Rektor. Kragerø.
Kolbenstvedt, N. L., Lensmand. Sand, Ryfylke.
Kolderup, P. M., Kjøbmand. Bergen.
Kongsbergs Læseforening.
Kongsbergs Middelskoles Bibliothek.
Konow, H., Cand. juris. Kristiania.
*Koren, Kr. B., Stud. philol. Kristiania.
Krag, H., Vejdirektør. Kristiania.
*Krarup, F., Registrator ved Geheime-Arkivet. Kjøbenhavn.
Krebs, C. A., Sorenskriver. Fredrikshald.
*Krieger, A. F., Dr., Højesterets-Assessor. Kjøbenhavn.
*Krieger, W., Partikulier. Kjøbenhavn.
Krigsskolens Bibliothek. Kristiania.
*Kringelbach, G., Kontorchef. Kjøbenhavn.
Kristiania Borger- og Realskoles Bibliothek.
Kristiania Handelsgymnasiums Bibliothek.
Kristiania Kathedralskoles Bibliothek.

Kristiansen, Oskar, Cand. mag. Kristiania.

Kristianssands Kathedralskoles Bibliothek.

*Kristianssands Stiftsseminariums Bibliothek.

*Kristianssunds offentlige Skoles Bibliothek.

Krogh, J. C., Bureauchef. Kristiania.

Krohn, Hj., Apotheker. Bergen.

Krohn, W., Konsul. Bergen.

Lambrechts, M., Højesterets-Justitiarius. Kristiania.

*Lampe, J. F., Sogneprest. Bamble pr. Brevik.

*Langaard, Chr., Grosserer. Kristiania.

Lange, B., Agent. Marseille.

*Lassen, W., fhv. Bureauchef. Kristiania.

*Lautrup, C. L. A., Auditør. Kjøbenhavn.

Lehmann, H., Statssekretær. Kristiania.

Lehmkuhl, J., Kjøbmand. Bergen.

Lekve, O. T., Udskiftningsformand. Throndhjem.

Lerche, V., Skibsreder. Tønsberg.

Leschly-Hansen, J. E., Sorenskriver. Vikedal, Ryfylke.

Lieblein, J., Professor. Kristiania.

*Lind, H.D., Sogneprest. Rynkeby (Kjærteminde), Danmark.

Lindegaard, J., Fotograf. Kristiania.

*Lindell, L. Lund.

*Linder, N., Dr., Lektor. Stockholm.

Linthoe, C., Foged. Kongsberg.

Lionæs, Chr., Boghandler. Fredriksstad.

Logn, A. A., Apotheker. Moss.

Lorange, A. L., Konservator. Bergen.

Lorck, F., Konsul. Throndhjem.

Lorck, K., Cand. juris. Throndhjem.

Lossius, K., Adjunkt. Throndhjem.

Lossius, R., Konsul. Kristianssund.

*Lous, K., Højesterets-Advokat. Kristiania.

*Lund, A. D., Forstmester. Skage pr. Namsos.

*Lund, C., Cand. mag. Kjøbenhavn.

*Lund, Chr., Cand. juris. Kristiania.

Lund, J., Overlærer. Drammen.

Lund, O., Overretssagfører. Hammerfest.

*Lund, Tr., Dr., Bibliotheks-Assistent. Kjøbenhavn.

*Lundell, J. A., Bibliotheks-Amanuensis. Upsala.

Lundequistska Bokhandeln. Upsala.

*Lundgreen, H., Bankdirektør. Throndhjem.

*Lundh, Otto Gr., Arkivfuldmægtig. Kristiania.

Lyng, O., Premierløjtnant i Marinen. Alby ved Moss.

Lysholm, O.K., Konsul. Throndhjem.

*Læseforening, den kvindelige. Kjøbenhavn.
Løvenskiold, C., Statsminister. Vækkerø ved Kristiania.
Løvland, J., Redaktør. Kristianssand.
*Løvvig, Chr., Lensmand. Førde, Søndhordland.

*Månsson, L., fhv. Rigsdagsmand. Tranemåla, Sverige.
Mack, Wilh., Konsul. Tromsø.
Malling, M. V., Politifuldmægtig. Bergen.
*Malmström, C. G., Rigsarkivar. Stockholm.
*Mansa, C., Godsejer. Danmark.
Mariboe, W. A., Stiftsoverrets-Assessor. Kristiania.
*Marinebiblioth eket. Horten.
Marinekommandoens Bibliothek. Kristiania.
Matheson, Chr., Kjøbmand. Throndhjem.
Mathiesen, Henr. Kristiania.
Mejdell, Th., fhv. Forstmester. Bærum.
*Metropolitanskolen i Kjøbenhavn.
Meyer, J. H. H., Overretssagfører. Tønsberg.
*Meyer, Thv., Grosserer. Kristiania.
Meyer, W. D., Provst. Tysnes.
Michelet, C., Amtmand. Tønsberg.
Michelet, G., Oberstløjtnant. Nes ved Tønsberg.
*Michelsen, J. A., Konsul. Bergen.
Moe, Moltke, Professor. Kristiania.
Moe, Th., Kjøbmand. Throndhjem.
Mohr, A., Dr., Sekretær, Kammerherre. Kristiania.
Molde offentlige Skoles Bibliothek.
*Mollerup, W., Dr., phil. Kjøbenhavn.
Monrad, M. J., Dr., Professor. Kristiania.
*Montan, E. V., Dr., Professor. Stockholm.
*Morgenstierne, B., Dr. juris, Professor. Kristiania.
Motzfeldt, C., Stiftamtmand. Throndhjem.
Moursund, Andr. R., Sagfører. Tromsø.
Moursund, Kr. P., Sagfører. Tromsø.
*Müffelmann, H., Proprietær. Lyngby ved Kjøbenhavn.
Müller, Carl, Rektor. Kristiania.
Müller, W., Distriktslæge. Dovre.
Munk, S., Læge. Porsgrund.
*Munk, S., Cand. mag. Kristiania.
Muus, N., Handelsmand. Stenkjær.
Møller, H., Konsul. Porsgrund.
Møller, N., Dispachør. Porsgrund.
Møller, T. L. C., Cand. theol. Gjøvik.

Nannestad, Chr., fhv. Sogneprest. Namsos.
*Neergaard, G. V., Stud. juris. Kjøbenhavn.

Nergaard, O. V. R., Sorenskriver. Bergen.
*Nerman, A., Boghandler. Karlstad.
Nicolaysen, E., Skoleinspektør. Kristiania.
Nicolaysen, J., Dr. med., Professor. Kristiania.
Nicolaysen, N., Antikvar. Kristiania.
*Nicoll, Joh., Cand. juris. Kristiania.
Nielsen, C. T., Telegrafdirektør. Kristiania.
*Nielsen, O., Dr., Arkivar. Kjøbenhavn.
*Nielsen, Yngvar, Dr., Universitets-Stipendiat. Kristiania.
Nilsen, E. A., Toldinspektør. Hammerfest.
Nilsen, Ingar, Højesterets-Advokat. Kristiania.
*Nilsen, Karl K., Overlærer. Lillehammer.
Nilssen, Claudius, Kjøbmand. Throndhjem.
*Nilsson, A., Løjtnant. Malmö.
*Nisson, Redaktør. Kristiania.
*Nutzhorn, H., Cand. theol. Askov.
*Nykøbings Kathedralskole. Falster.
Nyquist, O., Oberstløjtnant. Kristiania.
*Nyström, J. F., Licentiat. Upsala.
„Nøgterhedskaffeen" i Fredriksstad.

Oftedahl, T. N., Toldkasserer. Kristianssand.
Ohlsen, C., Ingeniør. Kristiania.
St. Olafs Klub. Drammen.
Olafsen, E., Fuldmægtig. Kristiania.
Olafsen, O., Sogneprest. Bynesset.
*Olbers, M., Kamrer. Göteborg.
*Olrik, A., Stud. mag. Kjøbenhavn.
*Olsen, Fr., Bibliotheks-Amanuensis. Kristiania.
Olsen, H. A. H., Sorenskriver. Vors.
*Olsen, J. Kulmann, Sogneprest. Stordøen.
Olsen, Karl, Expeditionschef. Kristiania.
Olsen, O. T., Sogneprest. Hatfjelddalen.
*Olsen, Olaus, Kæmner. Fredrikshald.
Omsted, A., Godsejer. Grue.
Onsum, O., Verksejer. Kristiania.
Ottesen, Otto, Sorenskriver. Askim.
Ottesen, P. V., Højesterets-Assessor. Kristiania.
*Otto, Alf, Kontorfuldmægtig. Kristiania.
*Ottosen, J., Cand. mag. Kjøbenhavn.
*Oxholm, Hofjægermester, Godsejer. Rosenfeldt ved Vordingborg.

*Pallin, J. R., Lektor. Stockholm.
*Pappenheim, M., Dr. juris. Breslau.
Parelius, R. B., Grosserer. Kristianssund.

Parmann, G. Kr. J., Boghandler. Kristiania.

*Paus, Chr., Proprietær. Kjellestad ved Brevik.

*Pedersen, S., Klokker. Drammen.

*Petersen, Lærer. Allinge paa Bornholm.

Petersen, A., Byskriver. Kristiania.

Petersen, A. G., Boghandler. Kristiania.

Petersen, C. J., Krigskommissær. Tromsø.

*Petersen, H. G., Overpostmester. Kjøbenhavn.

Petersen, Harald, Overretssagfører. Inderøen.

Petersen, K., Adjunkt. Hamar.

Petersen, P., Generalkonsul. Kristiania.

*Peterson, Th., Konsul. Moss.

Piro, A., Sorenskriver. N. Aurdal.

*von Platen, C., Baron. Stockholm.

Platou, C. S., Borgermester. Bergen.

Platou, C. S., Overretssagfører. Bergen.

Platou, F. C. S., Overrets-Justitiarius. Kristiania.

Platou, P., Grosserer. Kristiania.

*Ploug, Carl, Dr. phil. Kjøbenhavn.

*Posse. A. Fr:son, Greve. Stockholm.

Poulsen, Vilh., Sógneprest. Siljord.

*Prebensen, N., Politimester. Vardø.

Qvam, A., Sorenskriver. Guldalen.

Qvisling, J. L., Sogneprest. Fyresdal.

Raabe, H., Overlærer. Kristiania.

Raabe, J., Cand. mag. Kristiania.

Randers, M., Distriktslæge. Aalesund.

Rasch, J. G., Korpslæge. Fredrikshald.

Rasch, J. L., Amtmand, Fredrikshald.

*Rasmussen, R. C., Musikus. Kjøbenhavn.

*Regenburg, T. A. J., Dr., Etatsraad, Stiftamtmand. Skanderborg.

*Reimann, C. F., Apotheker. Fuglebjerg ved Silkeborg.

Reimers, H. F., Højesterets-Assessor. Kristiania.

*Reykjaviks lærde Skoles Bibliothek. Island.

*Ribe Kathedralskoles Bibliothek.

Richter, O., Statsminister. Stockholm.

*Rietz, A., Student. Lund.

*Rigsarkivets Bibliothek. Kristiania.

*Rigsarkivets Bibliothek. Stockholm.

Riis, B., Handelsfuldmægtig. Drammen.

Ring, L., Korpslæge. Kristiania.

*Rist, P. F., Kaptejn. Helsingør.
Rogneby, Adolf, Gaardbruger. Ø. Thoten.
Roll, A., Distriktslæge. Hammerfest.
Roll, Ferd., Højesterets-Assessor. Kristiania.
Roll, Oluf, Havnedirektør. Kristiania.
*Rosendahl, O., Premierløjtnant. Kjøbenhavn.
*Rosendal, Folkehøjskoleforstander. Vinding ved Vejle.
*Rosenørn, M. H., Geheimekonferentsraad, Kammerherre. Kjøbenhavn.
*Rouget de St. Hermine, W., Kaptejn. Uddevalla.
Rumohr, Claus. Frønningen.
Rye, N. M., Stiftamtmand. Kristiania.
Rygh, E., Borgermester. Kristiania.
Rygh, K., Overlærer. Throndhjem.
*Rygh, O., Professor. Kristiania.
Rynning, H. P., Sogneprest. Hole.
Ræder, G., Generalmajor. Kristiania.
Ræder, J., Oberstløjtnant. Kristiania.
*Ræder, J. G. F., Kontorchef. Kjøbenhavn.
*Rørdam, H. F., Dr., Sogneprest. Lyngby ved Kjøbenhavn.

*Sagen, L. C., Adjunkt. Kristianssand.
Salomonsen, C., Overretssagfører. Kristiania.
„Samfundet". Lillehammer.
Sandberg, J., Sogneprest. Eivinvik.
*Sars, J. E., Dr., Professor. Kristiania.
*Scavenius, L., Kammerherreinde. Gjørslev, Danmark.
Schaanning, F. F., Sorenskriver. Throndhjem.
*Schartau, E. W. B., Sogneprest. Skarhult, Kristineberg, Sverige.
*Scheel, A. V., Højesterets-Assessor. Kristiania.
*Schirmer, H. M., Arkitekt. Kristiania.
Schiøtt, Th., Grosserer. Skien.
Schjelderup, G., Byfoged. Bergen.
Schjelderup, W. M., Overretssagfører. Bergen.
*Schjøth, H., Adjunkt. Kristiania.
Schmidt, C. C., Auditør. Horten.
*Schmidt, L., Bogtrykker. Laurvik.
*Schmidt, V., Dr., Professor. Kjøbenhavn.
*Schousboe, V. C., Sogneprest. Kjøbenhavn.
Schroeter, Fr., Telegrafinspektør. Mosjøen.
Schroeter, J. Fr., Cand. real., Kristiania.
Schrøder, Stationsmester. Elverum.
Schrøder, H., Theaterchef. Kristiania.

Schrøder, O., Byfoged. Arendal.

Schübeler, F. C., Dr., Professor. Kristiania.

Schult, Andr., Godsforvalter. Mosjøen.

Schulz, Ths., Korpslæge. Verdalen.

Schwartz, J. J., Grosserer. Drammen.

Schweigaard, C. H., Statsminister. Kristiania.

*Schøller, Kammerherreinde. Margaard ved Odense.

Schønberg, E., Dr. med., Professor. Kristiania.

Schøning, J., Bureauchef. Kristiania.

*Schøning, S. J., Telegrafbestyrer. Namsos.

*Secher, V. A., Dr. juris, Arkiv-Assistent. Kjøbenhavn.

Segelcke, L., Oberst, Generaldirektør. Kristiania.

Seglem, J. P. O., Kasserer. Stavanger.

Sibbern, G. C., Minister. Verneklоster.

*Silfverstolpe, C., Kammerherre. Stockholm.

*Simonsen, P., Kjøbmand. Kristiania.

*Skånska Nations Bibliothek. Lund.

Skavlan, O., Dr., Professor. Kristiania.

*Skeel, V., Kammerherre, Justitiarius. Kjøbenhavn.

*Skiens offentlige Skoles Bibliothek.

*Skjoldborg, J. G., Amtmand. Lillehammer.

*Smålands Nations Bibliothek. Lund.

*Smerling, C. T., Kancelliraad. Stockholm.

*Smith, C. N., Provst. Korup ved Odense.

*Smith, J. J., Lensnotar. Jönköping.

Smith, I. M., Oberst. Kristiania.

Smitt, J. S., Biskop. Kristianssand.

Solberg, S. A., Grosserer. Drammen.

Sollied, H. O., Forvalter. Rotvold Asyl.

*Sommer, Chr., fhv. Distriktslæge. Kjøbenhavn.

Sommer, H., Kjøbmand. Kristiania.

Sommerschield, H. J. L., Kaptejn. Verdalen.

*Sorø Akademis Bibliothek.

Spørck, A., Premierløjtnant. Throndhjem.

Stabel, P. L., Overretssagfører, Kristianssand.

Stabell, G. B. N., Skolebestyrer, Throndhjem.

*Stabell, H., Redaktør. Fredriksstad.

*Stage, C., Boghandler. Kjøbenhavn.

*Stang, E., Højesterets-Advokat. Kristiania.

Stang, N. A., Grosserer. Fredrikshald.

*Stavanger Kommunebibliothek.

Stavanger offentlige Skoles•Bibliothek.
Steen, A., Cand. juris, Redaktør. Kristianssand.
Steen, C. J., Lensmand. Lurø.
Steen, C. O., Forstander. Rotvold Asyl.
Steen, D., Fabrikejer. Kristiania.
*Steen, F., Sorenskriver. Førde.
Steen, J., Sorenskriver, Kabelvaag.
*Steenstrup, J., Dr., Professor. Kjøbenhavn.
*Steinnordh, Dr. theol. & phil., Lektor. Linköping.
*Stemann, Hofjægermesterinde. Helsingør.
Stenersen, L. B., Dr., Professor. Kristiania.
*Stockholms högre Lärarinne-Seminarium.
*Stockholms Norra Latinläroverks Bibliothek.
*Storm, G., Dr., Professor. Kristiania.
Storm, O., Lodsoldermand. Horten.
*Storthingets Bibliothek. Kristiania.
*Strokirk, W. T., Cancelliraad. Stockholm.
*Strøm, C. A., Lensmand. Throndenes.
Strøm, H. M., Sorenskriver. Stavanger.
*Strøm, Th., Overlærer. Jægerspris ved Kjøbenhavn.
Stub, Læge. Kragerø.
Stub, H. J. B., Provst. Strandebarm.
Stub, P., Foged. Ullensaker.
*Studenterforeningens Bibliothek. Kjøbenhavn.
*Studentersamfundets Bibliothek. Kristiania.
*Studentkårens Bibliothek. Upsala.
*Styffe, C. G., fhv. Overbibliothekar. Stockholm.
*Svegaard, P., Folkehøjskoleforstander. Sorø.
Sverdrup, H. U., sen., fhv. Sogneprest. Balestrand.
Sverdrup, J., Statsminister. Kristiania.
Sverdrup, J., Sagfører. Frolands Verk.
Sæhlie, A., Brugsejer. Vang, Hedemarken.
*Söderwall, K. F., Docent. Lund.
*Sødring, E., Cand. mag. Kjøbenhavn.
Sølsnæs, A., Kirkesanger. Vistdal, Nesset.
*Søraas, M. S., Skolebestyrer. Kristiania.
*Sørensen, A., Cand. mag. Hobro.
*Sørensen, C. Th., Kaptejn. Kjøbenhavn.
Sørenssen, A., Statsraad. Kristiania.
Sørenssen, N. E., Sorenskriver. Tønsberg.

*Tamm, O., Godsejer. Tvetaberg, Sverige.
von Tangen, Chr., sen., Kjøbmand. Bergen.
*Taranger, A., Arkivassistent. Kristiania.

*Taube, B., Baron, Amanuensis. Stockholm.

Tharum, J., Kjøbmand. Throndhjem.

Thaulow, Chr., Konsul. Throndhjem.

*Thaulow, Fr., Læge. Ringerike.

*Theisen, K., Skoledirektør. Kolding.

*Thiele, J., Cand. juris. Kjøbenhavn.

*Thiset, A., Arkivassistent. Kjøbenhavn.

*Thodberg, I. B., Sekretær. Broholm, Danmark.

*Thomle, E. A., Arkivfuldmægtig. Kristiania.

*Thomle, I. S., Dr., Højesterets-Justitiarius. Kristiania.

*Thordén, K. M., Docent. Upsala.

Thoresen, J. H., Højesterets-Assessor. Kristiania.

*Thrap, D., Sogneprest. Kristiania.

*Thrige, S. B., Professor. Kjøbenhavn.

Throndhjems Kathedralskoles Bibliothek.

*Thuesen, J., Sorenskriver. Bergen.

Thurmann, B., Provst. Tønsberg.

Tillisch, C. F., Sorenskriver. Laurvik.

Tobiassen, Axel, Kontorist. Kristianssand.

Tostrup & Mathiesen. Kristiania.

Tranaas, H. V., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Treschow, F., Jernverksejer, Kammerherre. Laurvik.

Treschow, M., Konferentsraad. Kjøbenhavn.

*Trier, Ludvig, Cand. phil. Kjøbenhavn.

*Tromsø kommunale Bibliothek.

Tromsø Stiftsseminarium.

*Trägårdh, L. J., Sogneprest. Kjerstorp, Sverige.

*Tuxen, N. E., Direktør ved Orlogsværftet i Kjøbenhavn.

Tvethe, M. B., Overretssagfører. Kristiania.

Tønsberg, Chr., Generalkonsul. Kristiania.

Ullmann, A., Skolebestyrer. Kragerø.

Undset, J., Dr., Stipendiat. Kristiania.

Unger, C., Højesterets-Advokat. Kristiania.

Unger, C. R., Dr., Professor. Kristiania.

Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn.

*Universitetsbibliotheket i Kristiania.

*Universitetsbibliotheket i Lund.

*Universitetsbibliotheket i Upsala.

Urbye, C. A., Sorenskriver. Stenkjær.

Utne, H. H., Landhandler. Ullensvang.

*Wad, G., Cand. polit. Kjøbenhavn.
Wang, Carl, Bogholder. Kristiania.
*Warmuth, Carl, jun., kgl. Hof-Musikhandler. Kristiania.
*Wedberg, J. P., Justitsraad. Stockholm.
Wedel-Jarlsberg, H., Baron, Jernverksejer. Bærum.
*Vedeler, G. F., Ingeniørkaptejn. Horten.
*Wegener, C. F., Dr., Geheime-Konferentsraad, fhv. Geheime-Arkivar. Kjøbenhavn.
*Weibull, M., Dr., Professor. Lund.
Weisser, J. A., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.
*Vemmetofte Klosters Bibliothek. Danmark.
Werner, W., Bogtrykker. Kristiania.
Wesenberg, Stud. juris. Kristiania.
Wessel-Berg, A., Sorenskriver. Kongsvinger.
*Westling, G. O. F., Docent. Stockholm.
*Westrum, A., Lærer. Arendal.
*Vexiö högre Elementarläroverk.
*Vibe, J., Overretssagfører. Kristiania.
*Viborg Kathedralskoles Bibliothek.
*Videnskabernes Selskab, det kgl. Throndhjem.
Wiese, S., Konsul. Fredrikstad.
Wiese, Th., Grosserer. Kristiania.
*Wieselgren, H., Bibliothekar. Stockholm.
Wigersund, Th., Grosserer. Modum.
*Willer, M., Varemægler. Kjøbenhavn.
*Willmann, A., Premieraktør. Stockholm.
*Vinding Læseforening. pr. Veile.
*Winge, A., Konsul, Børskommissær. Kristiania.
*Vinther, I. N., Lærer. Birkerød, Danmark.
*Winther, N., Overretsprokurator. Hjørring.
*Winther, Th., Overlærer. Drammen.
Wisbech, C. W., Kommandørkaptejn. Horten.
With, Johs. N., Grosserer. Kristiania.
*Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Stockholm.
Vogt, A., Overretssagfører. Kristianssand.
Vogt, C. J., Oberstløjtnant. Kristianssand.
Vogt, Fr., Læge. Tvedestrand.
*Vogt, L. J., Toldinspektør. Fredrikshald.
Vogt, N., Amtmand. Drammen.
Vogt, P. H., Dr. med., Overlæge. Bergen.
Vogt, Volrath, Overlærer. Kristiania.

*Wold, Ragna, Frøken. Kjøbenhavn.

Wolff, J. H., kgl. Fuldmægtig. Kristiania.

Voss, V., Rektor. Aalesund.

Woxen, Fr., Bureauchef. Kristiania.

Woxen, K., Legationssekretær. Washington.

*Væringsaasen, Helge, Gaardbruger. Elverum.

*Østgaard, H. R., Cand. juris. Lensmand. Lom.

*Øverland, O. A., Cand. philos.. Kristiania.

Øverland, O. H., Lensmand. Stavanger.

DL
401
H63
v. 10

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.